

UNIWERSYTET EKONOMICZNY W POZNANIU

WYDZIAŁ EKONOMII

TOMASZ STRÓZIK

**UWARUNKOWANIA JAKOŚCI ŻYCIA
MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ**

Rozprawa doktorska

Promotor:

dr hab. Walentyna Ignatczyk, prof. nadzw. UEP

Katedra Koniunktury Gospodarczej

Poznań 2009

Spis treści

Wstęp	5
Rozdział I	
Jakość życia jako przedmiot badań	12
1. Teoretyczne koncepcje jakości życia	13
1.1. Jakość i ilość jako kategorie uniwersalne	13
1.2. Jakość życia cząstkowa a globalna	16
1.3. Obiektywna a subiektywna jakość życia	18
1.4. Dobrobyt a dobrostan	24
1.5. Szczęście, zasoby, potrzeby – trzy podejścia do jakości życia	28
1.6. Jakość życia zorientowana zdrowotnościowo	32
2. Problem pomiaru jakości życia	34
2.1. Podejście ekonomiczne	35
2.2. Podejście statystyczne	37
2.3. Podejście psychologiczne	41
3. Jakość życia a system wartości	43
4. Kierunki interdyscyplinarnych badań nad jakością życia	46
4.1. Nurt amerykański	46
4.2. Nurt skandynawski	49
4.3. Kierunki badań polskich	53
5. Młodzież jako kategoria badawcza	59
6. Stan badań nad jakością życia młodzieży akademickiej	64
Rozdział II	
Metoda badania, źródła i narzędzia analizy statystycznej	76
1. Koncepcja postępowania badawczego	76
2. Metoda i technika obserwacji	77
3. Ocena materiału źródłowego	86
4. Statystyczne metody w analizie jakości życia	92
Rozdział III	
Charakterystyka badanej zbiorowości	114
1. Demograficzno-społeczny profil młodzieży akademickiej	114
2. System wartości i światopogląd młodzieży akademickiej	121

Rozdział IV

Identyfikacja fizycznego wymiaru jakości życia młodzieży akademickiej	137
1. Uwarunkowania sytuacji ekonomicznej w ujęciu obiektywnym i subiektywnym.....	137
1.1. Sytuacja ekonomiczna rodziny pochodzenia studentów	138
1.2. Sytuacja ekonomiczna młodzieży akademickiej w okresie studiów	151
2. Uwarunkowania sytuacji mieszkaniowej w ujęciu obiektywnym i subiektywnym.....	172
2.1. Warunki mieszkaniowe rodziny pochodzenia studentów	173
2.2. Warunki mieszkaniowe młodzieży akademickiej w czasie studiów	186

Rozdział V

Identyfikacja psychofizycznego wymiaru jakości życia młodzieży akademickiej	202
1. Psychofizyczna kondycja młodzieży akademickiej	202
1.1. Charakterystyka stanu zdrowia młodzieży akademickiej.....	203
1.2. Stres życiowy wśród młodzieży akademickiej.....	214
2. Młodzież akademicka w kulturze	223
2.1. Formy spędzania czasu wolnego	224
2.2. Uczestnictwo młodzieży akademickiej w kulturze	228
3. Społeczny wymiar jakości życia młodzieży akademickiej.....	246
3.1. Młodzież akademicka wobec rodziny	246
3.2. Młodzież akademicka wobec przyjaciół.....	254
3.3. Rola wsparcia społecznego w życiu młodzieży akademickiej	264

Rozdział VI

Percepcja jakości życia młodzieży akademickiej.....	272
1. Indywidualna ocena jakości życia	272
2. Wymiar fizyczny i psychofizyczny w globalnej ocenie jakości życia	287
3. System wartości a ocena jakości życia	302
4. Ocena jakości życia a plany życiowe młodzieży akademickiej	309
Zakończenie.....	317
Bibliografia.....	326
Spis tabel.....	341
Spis rysunków.....	348
Aneks: kwestionariusz ankietowy	351

Wstęp

Zapoczątkowane w ostatniej dekadzie minionego wieku przejście z opartej na własności państwowej gospodarki centralnie planowanej do otwartej gospodarki rynkowej wymagało przeprowadzenia radykalnych przemian systemowych i społeczno-gospodarczych. Podjęte działania wyzwoliły czynniki, które doprowadziły do akceleracji zmian w systemie wartości społecznych oraz miały istotny wpływ na przeobrażenia społeczeństwa polskiego. Nie ulega wątpliwości, iż źródła obserwowanych zmian są wielorakie i mają różną siłę oddziaływania, aczkolwiek w warunkach polskich szczególnie istotną rolę odegrał czynnik ekonomiczny, powodujący polaryzację ludności i pogłębianie się nierówności społecznych. Istotnymi wskaźnikami zachodzących przemian systemowych stały się więc kierunki zmian sytuacji materialnej, warunków życia oraz szeroko rozumianej jakości życia Polaków – jakości życia obejmującej coś więcej niż tylko byt w sensie fizycznym.

Pojęcie jakości życia związane jest z problematyką wskaźników społecznych, traktowanych jako mierniki przemian zachodzących w otaczającym nas świecie. Kategoria ta, uznawana za jeden z najważniejszych aspektów właściwego rozwoju społeczeństw, wywodzi się z koncepcji dobra wspólnego, stawiającego w punkcie centralnym spełnienie najważniejszych celów życiowych człowieka.

Do połowy ubiegłego wieku w powszechnej opinii dominowało przekonanie, iż wzrost jakości życia społeczeństw uosabia szybko rosnąca produkcja dóbr materialnych i równie szybki wzrost zaspokajania potrzeb związanych z konsumpcją tych dóbr. W obliczu narastających społecznych kosztów postępu ekonomicznego ostatnie trzy dekady XX wieku przyniosły gwałtowny wzrost zainteresowania pozaekonomicznymi czynnikami rozwoju. Nastąpiła swoista przemiana postaw i perspektyw rozwoju społecznego w kierunku społeczeństwa postindustrialnego. Na polu zachodzących przemian wykształciła się nowa koncepcja jakości życia jako alternatywy dla wątpliwej idei społeczeństwa dobrobytu, łącząca materialny wymiar życia jednostki z pozamaterialnym. W myśl tej koncepcji jakość życia człowieka kształtowana jest nie tylko przez uwarunkowania o charakterze obiektywnym (warunki ekonomiczne, mieszkaniowe, czas wolny, zdrowie), ale też przez uwarunkowania mające wymiar subiektywny, indywidualny. Szczególnego znaczenia w procesie identyfikacji jakości życia jednostki nabiera więc jej samoocena własnych warunków życia, ujmowana

w kategoriach zadowolenia, satysfakcji, szczęścia, obaw i nadziei, a także często nieuzewnętrznianej samotności¹.

Należy podkreślić, iż badanie jakości życia jest problemem trudnym nie tylko ze względu na złożoność zjawiska, ale także z powodu braku jednoznaczności w terminologii. Wciąż nierozstrzygnięty pozostaje problem metodologii prowadzenia tychże badań, co bardzo często utrudnia albo wręcz uniemożliwia dokonanie porównań wyników analiz uzyskanych przez różne ośrodki badawcze.

Bardzo ważnym aspektem związanym z badaniami nad jakością życia jest ich zakres podmiotowy. Złożony, wielowymiarowy charakter społeczeństwa sprawia, iż szczególnego znaczenia nabierają próby pogłębionych refleksji nad specyfiką i odrębnością poszczególnych warstw społecznych oraz nad uwarunkowaniami ich funkcjonowania. To różnorodność czynników o charakterze biologicznym, kulturowym, społecznym czy ekonomicznym, jakie kształtują tożsamość człowieka, decyduje o jego potrzebach, preferencjach, stylu życia, a w konsekwencji o szeroko rozumianej jakości życia w jej obiektywnym i subiektywnym ujęciu.

Jednym z założeń Strategii Lizbońskiej jest radykalna transformacja gospodarki europejskiej w kierunku gospodarki opartej na wiedzy (ang. *New Knowledge-Driven Economy*), a podstawowym czynnikiem powstawania tejże gospodarki jest bez wątpienia dobrze wykształcone społeczeństwo. Wykształcenie ma bowiem nie tylko wartość rynkową, ale także niezbywalną, uniwersalną wartość osobową². Tym samym jedną z najważniejszych grup społecznych, z punktu widzenia przyszłości każdego kraju, jest młodzież, a zwłaszcza ta jej część, która pozostaje w ostatnim etapie procesu kształcenia – młodzież studiująca. Młodzież akademicka uważana jest za swoiste „zaplecze” inteligencji jako warstwy społecznej i traktowana jako ta grupa społeczna, która w niedalekiej przyszłości będzie w dużym stopniu decydować o kształcie państwa³. Młodzież stanowi naturalny, choć nie zawsze wystarczająco doceniany, kapitał każdego społeczeństwa, a zarazem jest swoistym barometrem społecznym, który spełnia rolę wyraziciela opinii znacznej części

¹ Por. E. Skrzypek, *Czynniki kształtujące jakość życia*, w: J. Lewandowski, J. Lecewicz-Bartoszewska (red.), *Ergonomia niepełnosprawnym*, Wyd. Politechniki Łódzkiej, Łódź 2001, s. 238.

² Por. J. Merski, *Edukacja w perspektywie integracji*, w: D. Fic (red.), *Edukacja globalna i regionalna – jej rozwój i instytucjonalizacja*, Wyd. Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2004, s. 135.

³ Por. J. Pająk, *Młodzież studencka jako kategoria socjologiczna*, Zeszyt Naukowy WSZ w Częstochowie, Częstochowa 2007, s. 33.

społeczeństwa⁴. Absolwenci wyższych uczelni, uczestnicząc w życiu państwa, będą w znacznym stopniu wpływać na gospodarczo-społeczno-polityczny klimat swojego kraju i zjednoczonej Europy.

Wzrost potencjału środowiska akademickiego w Polsce wiąże się bezpośrednio z rozwojem gospodarki rynkowej, oddziałującym na społeczną rolę wykształcenia. Wraz z transformacją gospodarczą zwiększył się popyt na wiedzę i umiejętności, co przełożyło się na gwałtowny wzrost liczby studiujących. W warunkach poprzednich rozwiązań systemowych tylko nieliczni podejmowali naukę na poziomie wyższym. Pod koniec lat 80. ubiegłego stulecia, w roku akademickim 1989/90, na polskich uczelniach wyższych studiowało zaledwie 378,4 tys. studentów. Okres transformacji przyniósł zdecydowaną zmianę w dostępie młodzieży do szkolnictwa wyższego, co przełożyło się bezpośrednio na wzrost liczby osób studiujących. W roku akademickim 2007/08 na polskich uczelniach kształciło się już blisko 2 mln osób⁵, co oznaczało wzrost o ponad 400%.

Należy jednak zaznaczyć, iż w wyniku zachodzących procesów demograficznych obserwowane jest systematyczne zmniejszanie się populacji najmłodszej części polskiego społeczeństwa. W prognozach przygotowanych przez Eurostat przewiduje się spadek udziału młodzieży w wieku 15-24 lat w okresie lat 2006-2050 o niemal $\frac{2}{5}$, tj. z 16,2% do 9,4%⁶. Tym samym, wobec postępujących procesów starzenia się ludności, los wielu krajów, w tym Polski, w dużej mierze zależy właśnie od ich dbałości o stworzenie właściwych warunków dla rozwoju młodych pokoleń, umożliwienia im realizacji planów życiowych oraz pomocy w znalezieniu swojego miejsca w społeczeństwie. Doświadczenia z wczesnych stadiów życia młodego człowieka przekładają się bowiem na jego późniejsze zachowania, również w tak istotnych z punktu widzenia funkcjonowania państwa sferach, jakim jest udział w rynku pracy, a także świadome, odpowiedzialne i aktywne uczestnictwo w życiu społecznym i publicznym. Rodzi to potrzebę dogłębnego rozpoznania i monitorowania jakości życia, a także demograficznych i społecznych uwarunkowań funkcjonowania społeczności młodzieży, co umożliwi lepsze wykorzystanie jej potencjału w przyszłości.

⁴ Por. F. W. Wawro (red.), *Młodzież w kontekście formowania się nowoczesnych społeczeństw*, Wyd. KUL, Lublin 2004, s. 7.

⁵ Por. *Szkoły wyższe i ich finanse w 2007 r.*, GUS, Warszawa 2008, s. 40.

⁶ Por. *EU25 population rises until 25 then falls*, „Eurostat News Release” nr 48/2005.

Odrębność populacji młodzieży oraz potencjał, jakim ta warstwa społeczna dysponuje w procesie tworzenia oraz przekazu dziedzictwa kulturowego i cywilizacyjnego, czynią ją istotnym podmiotem badawczym w obszarze badań nad jakością życia.

Problematyka jakości życia młodzieży, w tym młodzieży studiującej, pozostaje nadal niedostatecznie zbadana, szczególnie na gruncie polskim. Dotychczasowe badania nad jakością życia studentów charakteryzują się ograniczonym zasięgiem terytorialnym oraz wąskim zakresem obszaru badawczego. W tym kontekście istnieje potrzeba pogłębionych studiów zorientowanych na kompleksowe, wielowątkowe i interdyscyplinarne ujęcie jakości życia młodych ludzi, które pozwoliłyby na uzyskanie pełniejszego, obiektywnego obrazu i subiektywnej percepcji ich życia.

Przedmiotem badania jest jakość życia młodzieży akademickiej, która została dla potrzeb postępowania badawczego zdefiniowana jako populacja studentów dziennych studiów licencjackich i magisterskich podejmujących edukację na wyższej uczelni⁷, charakteryzujących się pełnoletniością, ale też względną niesamodzielną ekonomiczną oraz społeczną, którzy pod względem prawnym pozostawali w stanie wolnym.

Jakość życia to istotne zagadnienie badawcze o charakterze interdyscyplinarnym, stanowiące w ostatnim czasie przedmiot zainteresowania niemal każdej dyscypliny nauki. W przyjętej koncepcji badania wykorzystane zostało dwukierunkowe podejście do jakości życia zakładające, iż jest to „kategoria odzwierciedlająca kombinację subiektywnych odczuć i obiektywnego stanu dobrobytu ludności [...], wyrażona jako funkcja dwóch czynników: fizycznego i psychicznego. Czynnik fizyczny obejmuje wiązkę dóbr materialnych i usług, które zaspokajają większość podstawowych potrzeb człowieka, podczas gdy czynnik psychiczny związany jest z samorealizacją i rozwojem”⁸.

Na podstawie wtórnej analizy wyników badań nad systemem wartości młodzieży w Polsce oraz korzystając z wiedzy eksperckiej i doświadczeń płynących z prac nad jakością życia w warunkach polskich, dokonano wyodrębnienia sześciu obszarów życia, które zostały poddane statystycznej identyfikacji w procesie rozpoznania jakości życia studentów:

- sytuacja ekonomiczna własna i rodziny pochodzenia,
- sytuacja mieszkaniowa własna i rodziny pochodzenia,
- zdrowie i zdrowotne aspekty stylu życia,

⁷ Por. J. Pająk, *Młodzież studencka jako kategoria socjologiczna*, op. cit., s. 31-32.

⁸ B. C. Liu, *Differential Net Migration Rates and the Quality of Life*, „The Review of Economics and Statistics” nr 57, Cambridge 1975, s. 329-330.

- czas wolny i uczestnictwo w kulturze,
- rodzina i przyjaciele,
- plany, aspiracje, perspektywy.

Dwa pierwsze obszary, obejmujące sytuację ekonomiczną oraz sytuację mieszkaniową młodzieży akademickiej i jej rodziny pochodzenia, związane są z tzw. czynnikiem fizycznym, ukazującym zaspokojenie podstawowych (materialnych) potrzeb człowieka. Czynnikiem psychicznym obejmuje szeroko rozumianą psychofizyczną kondycję młodzieży oraz dziedziny związane z samorealizacją i rozwojem jednostki.

W procesie operacjonalizacji pojęcia jakości życia dokonano wyboru i selekcji wskaźników społecznych, które pozwoliły na rozpoznanie wyróżnionych dziedzin życia młodzieży akademickiej. W myśl przyjętej definicji identyfikacja jakości życia w ujęciu obiektywnym uzupełniona została o ujęcie subiektywne, odnoszące się do percepcji młodzieży akademickiej jej własnego życia i jego poszczególnych aspektów.

Głównym celem pracy była próba identyfikacji uwarunkowań obiektywnej oraz subiektywnej jakości życia młodzieży akademickiej. Dążenie do osiągnięcia ogólnego celu badania wyznaczyło koncepcję postępowania badawczego, która wymagała realizacji celów cząstkowych, a w szczególności identyfikacji:

- wskaźników ukazujących fizyczny wymiar jakości życia młodzieży akademickiej w ujęciu obiektywnym i subiektywnym,
- wskaźników ukazujących psychofizyczny wymiar jakości życia młodzieży akademickiej w ujęciu obiektywnym i subiektywnym,
- systemu wartości młodzieży akademickiej i jej wpływu na percepcję jakości życia.

Zakładając, iż czynniki demograficzne, społeczne i ekonomiczne mogą potencjalnie determinować i różnicować jakość życia badanej populacji młodzieży, za nie zbędną uznano próbę ich rozpoznania. W podjętym badaniu przyjęto, iż najistotniejszymi determinantami będą:

- z czynników demograficznych: płeć oraz wiek studentów,
- z czynników społecznych: miejsce stałego zamieszkania, a także wielkość i charakter rodziny pochodzenia,
- z czynników o charakterze ekonomicznym: stosunek do pracy oraz sytuacja dochodowa.

Niezależnie od próby realizacji celu ogólnego i celów szczegółowych w procesie badania zmierzano do weryfikacji tezy, iż:

jakość życia młodzieży akademickiej w wymiarze obiektywnym i subiektywnym jest uwarunkowana czynnikami demo-społeczno-ekonomicznymi, a jej percepcja zależy od hierarchii wartości i celów życiowych.

Ponadto, z uwagi na szeroki, wieloaspektowy charakter prowadzonego badania, dla realizacji celów badawczych rozprawy sformułowano i podjęto próbę weryfikacji następujących hipotez:

- ocena jakości życia przez młodzież akademicką zdeterminowana jest jej systemem wartości,
- na percepcję jakości życia młodzieży akademickiej mają wpływ uwarunkowania demo-społeczno-ekonomiczne,
- młodzież akademicka postrzega swoją przyszłość głównie przez pryzmat możliwości samorealizacji i perspektyw rozwoju.

Próba identyfikacji uwarunkowań jakości życia młodzieży akademickiej przeprowadzona została na populacji studentów studiów stacjonarnych, na moment krytyczny obserwacji 30.06.2007 r., dwunastu uczelni miasta Poznania – jednego z najprężniejszych ośrodków akademickich kraju, z największym udziałem młodzieży studiującej w ogólnej liczbie mieszkańców. Badanie zrealizowano przy wykorzystaniu techniki ankiety środowiskowej. Kanwą do pozyskania informacji był autorski, standaryzowany kwestionariusz ankietowy „Jak żyją studenci?”.

Praca stanowi studium o charakterze poznawczo-metodologicznym. Aspekt diagnostyczny rozprawy przejawia się w próbie rozpoznania poszczególnych obszarów jakości życia studentów oraz identyfikacji podstawowych prawidłowości statystycznych w zakresie uwarunkowań jakości życia sytuacją demograficzną, ekonomiczną i społeczną młodzieży akademickiej i wyznawanym przez nią systemem wartości.

Aspekt metodologiczny pracy sprowadza się do wypracowania właściwych narzędzi badawczych służących rozpoznaniu jakości życia studentów oraz zastosowania metod pomiaru i analizy pozwalających na ocenę stopnia zależności pomiędzy wskaźnikami ją opisującymi a czynnikami ukazującymi syntetyczny obraz sytuacji demograficznej, społecznej i ekonomicznej młodzieży akademickiej. Dla uchwycenia istniejących prawidłowości wykorzystano metodę wieloczynnikowej analizy wariancji, pozwalającą na

jednoczesną ocenę wpływu kilku czynników o charakterze egzogenicznym na wskaźniki jakości życia, których wartości pochodzą z tzw. skal mocnych. Dla identyfikacji związków występujących pomiędzy wskaźnikami i czynnikami o charakterze jakościowym posłużono się z kolei analizą korespondencji, dającą jednocześnie możliwość czytelnej, graficznej prezentacji stopnia istniejących zależności.

Opracowanie stanowi studium o charakterze interdyscyplinarnym, w którym podjęto aktualną problematykę szeroko rozumianej jakości życia młodej części polskiego społeczeństwa nie tylko w wymiarze obiektywnym, ale też w jej subiektywnym ujęciu. Przyjęto, iż rezultaty podjętego badania dotyczącego uwarunkowań jakości życia studentów czynnikami o charakterze demograficznym, społeczno-kulturowym, ekonomicznym oraz hierarchią wartości i ich celów życiowych powinny pozwolić na wskazanie konieczności właściwego kierowania polityką młodzieżową, jak również na ocenę sytuacji młodzieży akademickiej w kraju. Ocenę tym cenniejszą, gdyż wyrażaną przez tę część społeczeństwa, której bezpośrednio dotyczy – przez samą młodzież.

Rozdział I

Jakość życia jako przedmiot badań

Badania społeczne początku XXI wieku charakteryzują się swoistą kontynuacją odchodzenia od fascynacji postępowaniem techniczno-ekonomicznym w kierunku refleksji nad korzyściami i zagrożeniami, jakie z tym postępowaniem są związane. Zainteresowanie świata nauki problematyką wskaźników społecznych i badań nad jakością życia, traktowanych jako mierniki zmian zachodzących w otaczającym nas świecie, które pojawiło się w drugiej połowie XX wieku, nie słabnie. Świadczą o tym liczne publikacje i konferencje, na których przedstawiane są rezultaty realizowanych badań o charakterze teoretycznym i empirycznym oraz licznych projektów zarówno o lokalnym, krajowym, jak i międzynarodowym zasięgu.

Kategoria jakości życia (ang. *quality of life*) jako istotne zagadnienie badawcze o charakterze interdyscyplinarnym stanowi w ostatnim czasie przedmiot zainteresowania niemal każdej dyscypliny nauki. Wielość kierunków badań wynika z różnych sposobów jej interpretacji oraz stosowania specyficznych dla danej dyscypliny narzędzi i metod pomiaru. Rosnące zainteresowanie problematyką jakości życia należy łączyć m.in. z tym, iż jest to kategoria odzwierciedlająca właściwe relacje, jakie powinny zachodzić pomiędzy człowiekiem a gospodarką – gospodarka dla ludzi, a nie ludzie dla gospodarki. Równocześnie pojemność tej kategorii pokrywa niemal wszystkie obszary ludzkiej egzystencji, czyniąc ją zrozumiałą dla każdego. Jakość życia szczególnie dobrze przystaje też do systemu demokracji parlamentarnej, umożliwiając identyfikację i ocenę realizacji prospołecznych elementów programów politycznych. Skłania decydentów do podejmowania prób pogodzenia ekonomicznych opcji studiów programowych z opcjami społecznymi¹. W naukach ekonomicznych pojęcie to wiąże się z coraz częściej spotykanym rezygnowaniem z paradygmatu *homo oeconomicus*².

Podjęwając problematykę jakości życia młodzieży, skoncentrowano uwagę na najistotniejszych, zdaniem autora, dotychczasowych kierunkach badań dotyczących szeroko rozumianej jakości życia, które miały znaczny wkład w rozwój metodologii badań nad jakością życia. Szczególną uwagę skupiono na badaniach jakości życia młodzieży, w tym młodzieży akademickiej, stanowiącej podmiot zainteresowań badawczych autora.

¹ Por. A. Kaleta, S. Kielczowski, K. Safin, *Analiza jakości życia we Wrocławiu zgodnie ze standardami europejskimi*, w: *Wrocław 2000 Plus. Studia nad strategią miasta*, z. 4 (12), Wrocław 1997, s. 22.

² Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, w: W. Ostasiewicz (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2004, s. 57.

1. Teoretyczne koncepcje jakości życia

Koncepcja jakości życia narodziła się na przełomie lat 60. i 70. XX wieku jako alternatywa dla wątpliwej idei społeczeństwa dobrobytu. Okres ten przyniósł wzrost zainteresowania pozaekonomicznymi czynnikami wzrostu. Pomimo lat dobrej koniunktury, w kilku najbardziej rozwiniętych krajach świata rozgorzała dyskusja nad społecznymi kosztami wzrostu ekonomicznego. Zaczęto poszukiwać odpowiedzi na pytania, czy „więcej” wciąż oznacza „lepiej” oraz, czy „ilość” nie powinna być zastąpiona przez „jakość”. Nastąpiła swoista przemiana wartości i perspektyw rozwoju społecznego w kierunku społeczeństwa postindustrialnego. Realizacja nowo sformułowanych kierunków rozwoju wymagała jednak odpowiednich informacji, umożliwiających decydującym identyfikację oraz hierarchizację istniejących problemów, a także stały monitoring i ocenę efektów podejmowanych działań³. Na tym polu rozpoczęła się wciąż trwająca debata nad tym, czym właściwie jest jakość życia i jak tę kategorię należy mierzyć.

Pojęcie jakości życia oraz związane z tą kategorią pojęcia pochodne są od wielu lat poddawane licznym próbom operacjonalizacji, które pozwoliłyby na precyzyjne, definicyjne określenie ram poszczególnych pojęć i relacji między nimi zachodzących, a także umożliwiłyby ich „wskaźnikowe” ujęcie. W pierwszym podrozdziale zawarta została synteza najciekawszych i najpowszechniejszych wątków dotyczących interpretacji, definiowania kategorii jakości życia i pojęć jej pokrewnych, m.in. takich jak: dobrobyt, dobrostan, poziom życia, warunki życia.

1.1. Jakość i ilość jako kategorie uniwersalne

Jakość życia uznać należy za szczególną eksplikację kategorii jakości. W teoretycznych rozważaniach nad jakością życia istotne jest zwrócenie uwagi na dwa pojęcia o charakterze uniwersalnym, obecne niemal w każdej dziedzinie nauki, czyli na „ilość” oraz „jakość”.

W wielu obszarach wiedzy wyróżnione kategorie przedstawiane są jako pojęcia przeciwstawne: „jakościowe” – „ilościowe”. Takie podejście jest obecne np. w statystyce, gdzie występuje podział na cechy ilościowe (zjawiska ilościowe) i cechy jakościowe (zjawiska jakościowe). Są to też podstawowe kategorie kwalitononii – tego działu teorii jakości (kwalitologii), którego obszar zainteresowania stanowi określanie i pomiar jakości

³ Por. H. H. Noll, *Social Indicators And Quality of Life Research: Background, Achievements And Current Trends*, w: N. Genom (red.), *Advances in Sociological Knowledge Over Half of a Century*, VS Verlag für Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2004, s. 152-153.

w oparciu o metody numeryczne⁴. Jak podkreśla T. Borys, rozumienie podstaw przeciwstawnego ujmowania kategorii „jakości” i „ilości”, a także ich względnego charakteru, odgrywa newralgiczną rolę w procesie identyfikacji strony jakościowej przedmiotu badań wielu dyscyplin naukowych, rozwoju metodyki ujmowania zagadnień jakości przez naukę i praktykę oraz budowy terminologii opartej na określonej i ogólnie zaakceptowanej definicji jakości. Tym samym również definicja jakości życia powinna nawiązywać w sposób bezpośredni do określonej interpretacji kategorii jakości⁵.

W literaturze przedmiotu wyróżnić można cztery zasadnicze podejścia do odróżniania opisu jakościowego od ilościowego. W podejściu pierwszym opis jakościowy utożsamiany jest z opisem rzeczywistości na poziomie cech, a opis ilościowy jest równoznaczny z opisem na poziomie wartości tychże cech. W praktyce oznacza to przeciwstawianie kategorii „jakości” oraz „ilości” w rozważaniach dotyczących cech oraz ich realizacji. Opis jakościowy jest więc generowany poprzez cechę, właściwość obiektu (zbioru obiektów) będącą, w kategoriach logicznych, definicją pewnego pojęcia (np. wieku, dochodu), a w kategoriach teorii informacji – zbiorem informacji jednakowego typu o badanym obiekcie na poziomie wiedzy ogólnej⁶. Połączenie cechy z poszczególnym obiektem następuje poprzez jej realizację (wartość, stan, obraz), wyrażającą inny poziom informacji – tzw. wiedzę szczegółową. Mówimy wówczas o opisie ilościowym. Należy podkreślić, iż realizacja cechy może przyjmować formę informacji wyrażonej w pewnym języku (np. realizacja cechy „wiek” może przyjąć wartość „3 lata” lub „36 miesięcy”) oraz może odbywać się poprzez różne zmienne (skale pomiarowe)⁷. Zatem jeśli, jak pisze R. Grupiński, nie interesują nas różnice intensywności wrażeń w ramach tej samej jakości, mamy do czynienia z cechą jakościową. Gdy zaś w ramach tej samej jakości rozważana jest intensywność wrażenia, wówczas mamy do czynienia z cechą ilościową⁸.

Zbliżoną interpretację kategorii ilości oraz jakości przyjmuje się tradycyjnie jeszcze w wielu pracach z zakresu statystyki, zwłaszcza statystyki opisowej. Podział ten jest jednak coraz częściej zastępowany poprzez rozróżnianie cech według ich stopnia mierzalności, a także według kryterium zmienności przyjmowanych wartości (cechy skokowe i ciągłe).

⁴ Por. R. Kolman, *Kwalitologia*, Wyd. Placet, Warszawa 2009, s. 51.

⁵ Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 48.

⁶ Por. A. Baborski, *Teoria języków formalnych a modelowanie systemów dynamicznych*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 157, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1979, s. 39.

⁷ Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 49-50.

⁸ Por. R. Grupiński, *Opis statystyczny w badaniach prawoznawczych*, PWN, Warszawa 1981, s. 20.

Pojęcie cechy jakościowej zastępowane jest więc terminami: „cecha niemierzalna”, „cecha niewymierna” lub „cecha opisowa”, a pojęcie cechy ilościowej zastępują terminy: „cecha mierzalna”, „cecha wymierna” lub „cecha liczbowa”. Alternatywnie, kojarzenie pojęcia jakości i ilości wiązać można nie z samą mierzalnością (mierzalny – niemierzalny), ale z mierzalnością stopniowaną. Rozróżnienie to nawiązuje do skali pomiarowej zastosowanej dla pomiaru danej cechy⁹. Wówczas za cechy jakościowe przyjmuje się zazwyczaj te, których wartości pochodzą z tzw. skal słabych (nominalnej i porządkowej), z kolei za ilościowe uznaje się te cechy, których wartości pochodzą z tzw. skal mocnych (interwałowej i ilorazowej)¹⁰.

Rozwój prac w zakresie teorii jakości spowodował, iż coraz częściej zaczęto podkreślać (nie tylko w literaturze statystycznej) brak zasadności łączenia kategorii jakości z opisem werbalnym (niemierzalnym), a kategorii ilości z opisem liczbowym (mierzalnym). Jak pisała A. D. Hall, poszukiwania analogii pomiędzy podziałem zadań na określone i nieokreślone oraz na ilościowe i jakościowe są mylące i prowadzą do błędnego wyobrażenia o zadaniach¹¹. Dlatego też w kolejnym sposobie rozróżniania omawianych dwóch kategorii powraca się do ich intuicyjnych oraz filozoficzno-logicznych podstaw. W języku polskim słowo „jakość” pochodzi od terminów: „jak”, „jaki”, tworzących pytanie: „jak (jaki) jest?”. Interpretacja takiego pytania nie jest jednoznaczna. Przykładowo, pytaniu „jaki jest obiekt?” można przypisać treść dotyczącą oceny interesującego nas obiektu bądź też treść odnoszącą się do jego natury (istoty). Interpretacja pierwsza jest uwarunkowana przypisywaniem słowu „ilość” przede wszystkim liczebności obiektów, a terminowi „jakość” ich pozytywnej lub negatywnej oceny. Interpretacja druga ma z kolei charakter deskryptywny (opisowy, niewartościujący) i polega na przeciwstawianiu ilości obiektów ich natury. Mianem cechy jakościowej (kwalitatywnej), określa się cechę, której realizacje wyrażają naturę obiektów. Cecha ilościowa (kwantytatywna) to z kolei ta cecha, której realizacje wyrażają liczebności obiektów. Oczywiście podział ten jest względny i zależy od celu badania. Cecha jakościowa w jednym badaniu może być ilościową w innym¹². Ten czwarty sposób przeciwstawiania pojęć jakości i ilości, choć bez wątplenia trudny do przyjęcia dla statystyki, jest, zdaniem

⁹ Szczegółowa charakterystyka skal pomiaru znajduje się w części rozdziału III, poświęconej statystycznym metodom pomiaru jakości życia.

¹⁰ Por. T. Borys, *Jakość życia jako kategoria badawcza i cel nadrzędny*, w: A. Wachowiak (red.), *Jak żyć?*, Wyd. Fundacji Humaniora, Poznań 2001, s. 20-23.

¹¹ Por. A. D. Hall, *Podstawy techniki systemów*, WN-T, Warszawa 1968, s. 313.

¹² Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 54-55.

T. Borysa, najbardziej przydatny do tworzenia dziedzinowych odmian jakości, jaką jest m.in. kategoria jakości życia.

1.2. Jakość życia cząstkowa a globalna

Mówiąc o badaniach jakości życia, można wyróżnić deskryptywną (inna, różna jakość życia) oraz komparatywną (wyższa, niższa jakość życia) interpretację tej kategorii. Niewartościująca interpretacja jakości życia stanowi przy tym punkt wyjścia dla dwóch, przedstawionych w dalszej części rozdziału, pojęć pochodnych o charakterze wartościującym – obiektywnej i subiektywnej jakości życia. Interpretacja ta wyznacza bowiem obszar badawczy poprzez określenie zbioru dziedzin (aspektów) życia kształtujących tzw. globalną jakość życia oraz tzw. jakości życia cząstkowe¹³.

Określenie zakresu pojęcia jakości życia nie jest łatwe ani jednoznaczne i od lat budzi wiele kontrowersji. Zasięg rzeczowy problematyki jakości życia jest bowiem bardzo szeroki i obejmuje właściwie wszystko to, z czym człowiek styka się na co dzień¹⁴. W literaturze przedmiotu można spotkać wiele odmiennych, mniej lub bardziej rozbudowanych, zestawień tych aspektów ludzkiej egzystencji, które decydują o jej jakości i powinny być poddane badaniu. Poniżej przytoczono kilka z nich.

R. Kolman wyróżnia w swych badaniach zaledwie sześć sfer ludzkiego życia (jakości cząstkowych):

- rodzinną,
- somatyczną,
- psychiczną,
- środowiskową,
- siedliskową,
- funkcjonalną¹⁵.

Dziewięć sfer zostało z kolei wyróżnionych w długookresowej strategii kraju – Polska 2025, a mianowicie:

- zdrowie i jego zagrożenie,
- bezrobocie,

¹³ Ibid., s. 58.

¹⁴ Por. R. Kolman, *Kwalitologia*, op. cit., s. 142.

¹⁵ Ibid., s. 154-170.

- środowisko naturalne,
- warunki mieszkaniowe,
- styl życia,
- edukacja,
- dochody i wydatki,
- zagrożenie ubóstwem i ubóstwo,
- bezpieczeństwo (fizyczne i socjalne)¹⁶.

Do tych sfer można sprowadzić kolejne, bardziej rozbudowane klasyfikacje, np. tę zaprezentowaną przez GUS i PAN, a obejmującą szesnaście następujących dziedzin życia:

- dzieci (satysfakcja z własnych dzieci),
- życie osobiste,
- zdrowie,
- samopoczucie psychiczne,
- sąsiedzi,
- posiadanie przyjaciół,
- praca zawodowa,
- sytuacja materialna,
- prowadzenie gospodarstwa domowego,
- miejsce zamieszkania,
- warunki mieszkaniowe,
- ilość i sposób spędzania czasu wolnego,
- wykształcenie,
- realizacja zasad demokracji w kraju¹⁷.

Interesującą koncepcję jakości życia przedstawił B. Lindstrom, definiując tę kategorię jako ogólną egzystencję jednostki (grupy, społeczności), opisywaną poprzez dokonywany przez tę jednostkę pomiar czynników obiektywnych oraz subiektywnych (odczuwalnych)¹⁸. W myśl tej koncepcji można wyróżnić cztery pojemne sfery ludzkiej egzystencji:

¹⁶ Por. *Polska 2025. Długookresowa strategia trwałego i zrównoważonego rozwoju*, CSS, Warszawa 2000.

¹⁷ Por. J. Maciuszek, *Metody oceny jakości życia*, w: T. Wawak (red.), *Spoleczna, ekonomiczna i konsumencka ocena jakości*, Wyd. EJB, Kraków 1997, s. 77-86.

¹⁸ Por. B. Lindstrom, *The Essence of Existence: On the Quality of Life of Children in the Nordic countries*, Nordic School of Public Health, Göteborg 1994, s. 43.

- globalną, nawiązującą do jej ekologicznych, społecznych i politycznych źródeł, takich jak np. prawa człowieka,
- zewnętrzną, odnoszącą się do wątków społeczno-ekonomicznych (praca, dochody, warunki mieszkaniowe),
- międzyludzką, obejmującą m.in. sferę aktywności w gronie rodzinnym i przyjaciół,
- osobistą, uwzględniającą fizyczne, umysłowe i duchowe aspekty jednostki¹⁹.

Przytoczone klasyfikacje sfer jakości życia nie wyczerpują oczywiście wszystkich możliwych podejść do specyficznych dziedzin ludzkiej egzystencji, jakie ta kategoria obejmuje. Kolejne z nich zostały zaprezentowane w dalszej części rozdziału poświęconej wybranym badaniom empirycznym. Należy zauważyć, iż zaprezentowane typologie są w dużym stopniu zbieżne z opisem jakości na podstawie klasyfikacji potrzeb. Trudno bowiem, jak pisze T. Borys, te dwa podejścia od siebie odróżnić. Sama jakość życia jest bowiem często definiowana jako zbiór potrzeb, których zaspokojenie czyni ludzi szczęśliwymi²⁰.

1.3. Obiektywna a subiektywna jakość życia

Wraz z rozwojem prac nad operacjonalizacją kategorii jakości życia w ujęciu komparatywnym (wartościującym) wykształciły się, jak już zostało wspomniane, dwie główne koncepcje dotyczące sposobu identyfikacji tego zjawiska – jakość życia mierzona obiektywnie oraz jakość życia w ujęciu subiektywnym. Podejścia te wiążą się bezpośrednio z podziałem wskaźników społecznych na obiektywne i subiektywne, spopularyzowanym w 1972 roku przez Sheldona i Lau, a opartym na wyróżnieniu dwóch wymiarów życia człowieka:

- obiektywnych warunków społeczeństwa i jednostki (warunki ekonomiczne, czas wolny, bezpieczeństwo społeczne, warunki środowiska, w tym warunki mieszkaniowe, zanieczyszczenie, możliwości rekreacji oraz cechy osobowe jednostki, takie jak wykształcenie, zdrowie itd.),

¹⁹ Por. A. Zawiślak, *Koncepcja jakości życia osób z upośledzeniem umysłowym w niektórych współczesnych ujęciach teoretycznych*, w: A. Bujanowska, A. Lewicka, Z. Palak (red.), *Jakość życia a niepełnosprawność*, Wyd. UMCS w Lublinie, Lublin 2006, s. 150-151.

²⁰ Por. B. C. Liu, *Metropolia Quality of Life Indicators in the US*, Warszawa 1975, za: J. Rutkowski, *Podstawowe pojęcia statystyki społecznej, cz. II*, „Wiadomości Statystyczne” nr 11, Warszawa 1984, s. 13.

- subiektywnej percepcji doświadczeń życiowych i wynikających z niej frustracji, zadowolenia, aspiracji i ocen²¹.

Przez „wskaźniki obiektywne” należy rozumieć więc te mierniki, które służą identyfikacji poziomu zjawisk lub procesów przebiegających poza człowiekiem. Mierniki te mogą należeć do tzw. mierników wartościowych lub też do grupy mierników ilościowych (należą do nich również mierniki porządkowe, określające zjawisko w formie stopni, oraz mierniki wprowadzające podział dychotomiczny). Jak podkreśla L. Zienkowski, jako mierniki obiektywne należy traktować nie tylko pewne dane w skali makro, lecz również wszelkie odpowiedzi indywidualnych respondentów dotyczące obiektywnie istniejących zjawisk i procesów, a pozbawione ocen wartościujących²².

Z kolei „wskaźniki subiektywne” to odczucia ludzi wyrażane przez nich samych. Służą one zobrazowaniu tak samo mierzalnych statystycznie i obiektywnie występujących zjawisk (bo odczucia ludzkie występują obiektywnie) jak te, których pomiarowi służą tzw. mierniki obiektywne. Mierniki subiektywne dzieli się na wartościujące (charakterystyki stopnia satysfakcji oraz samooceny) oraz te, które dotyczą zamierzeń (preferencji) respondenta²³. O ile więc obiektywne wskaźniki społeczne są statystykami obrazującymi rzeczywistość niezależne od osobistych ocen, o tyle wskaźniki społeczne o charakterze subiektywnym są miarami zindywidualizowanych wrażeń, opinii dotyczących tejże rzeczywistości²⁴.

Zgodnie z zaprezentowanym podziałem wskaźników społecznych identyfikacja jakości życia w ujęciu obiektywnym polega na pomiarze wartości cech bądź budowanych na ich podstawie wskaźników odzwierciedlających obiektywne atrybuty świata przyrody, przedmiotów i kultury, a także obiektywnie przedstawianych atrybutów człowieka. W tym sensie jakość życia jest często określana jako poziom (jakości) życia lub też najszerszej pojęte warunki życia, a rozwój badań w tym zakresie wiąże się z szacowaniem dobrobytu ekonomicznego, rozszerzonego o niektóre wskaźniki dobrobytu społecznego czy też elementy związane ze środowiskiem naturalnym²⁵. Obiektywne ujęcia jakości życia są w dużym stopniu zgodne z definicją ONZ, według której jakość życia to „całokształt rzeczywistych warunków życia ludności oraz stopień materialnego i kulturalnego zaspokojenia ich

²¹ Za: J. Rutkowski, *Podstawowe pojęcia statystyki społecznej*, cz. II, op. cit., s. 13.

²² Por. L. Zienkowski, *Subiektywne i obiektywne mierniki oraz standardy w badaniach przemian społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 12, Warszawa 1981, s. 9.

²³ Ibid., s. 10.

²⁴ Por. H. H. Noll, *Social Indicators And Quality of Life Research...*, op. cit., s. 156.

²⁵ Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 63.

potrzeb”²⁶. Takie podejście nie jest jednak pozbawione wad. Korzystanie ze wskaźników obiektywnych opiera się bowiem na założeniu, iż jakość (warunki) życia mogą zostać poddane ocenie poprzez porównanie sytuacji rzeczywistej z pewnymi standardami (wzorcami), których charakter jest w gruncie rzeczy subiektywny²⁷. Problematyczna jest też potrzebna swoista jednomyślność co do zbioru wymiarów obserwacji, tego co uznaje się za dobre czy też złe warunki, a także odnośnie do kierunku, w którym społeczeństwo powinno zmierzać. O ile bowiem istnieje powszechna zgodność, iż korzystne jest zmniejszanie bezrobocia bądź przestępczości, o tyle problem choćby wieku emerytalnego nie jest już tak oczywisty i jednoznaczny²⁸.

Na polu rodzących się wątpliwości ukształtowało się alternatywne podejście do jakości życia, które należy łączyć z tzw. wskaźnikami subiektywnymi, zawierającymi ładunek wartościujący, a wyrażającymi indywidualne przekonanie o stopniu realizacji potrzeb człowieka, ujmowanym w kategorii zadowolenia, szczęścia, lęków i obaw. W tym ujęciu jakość życia odnoszona jest do subiektywnej, indywidualnej oceny własnego życia, czego wynikiem jest zbiór odczuć, które ogólnie można nazwać satysfakcją z życia²⁹. Jest to więc kategoria poznawczo-przeżyciowa (emocjonalna), a podmiot jest najważniejszym, jeśli nie jedynym źródłem danych, na podstawie których wnioskuje się o poziomie jakości życia. Owo wartościowanie zależy oczywiście od struktury potrzeb i indywidualnego systemu wartości jednostki, a zwłaszcza od indywidualnego, właściwego każdemu człowiekowi, pojęcia sensu życia³⁰.

W przypadku podejścia subiektywistycznego często mówi się też o poczuciu jakości życia, mierzonym w wymiarze komfort – dyskomfort psychiczny³¹. Takie rozumienie jakości życia prezentuje m.in. T. Słaby. Jej zdaniem, w odróżnieniu od poziomu (jakości) życia definiowanego jako stopień zaspokojenia potrzeb materialnych, jakość życia zawiera te wszystkie elementy życia człowieka, które związane są z faktem istnienia, bycia kimś

²⁶ Za: J. Piasny, *Problem jakości życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2, Warszawa 1993, s. 74.

²⁷ Por. L. Zienkowski, *Subiektywne i obiektywne mierniki...*, op. cit., s. 10.

²⁸ Por. H. H. Noll, *Social Indicators And Quality of Life Research...*, op. cit., s. 158.

²⁹ Por. S. Kowalik, *Posłowie dyskusji o jakości życia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2, Warszawa 1993, s. 171.

³⁰ Por. H. Sęk, *Jakość życia a zdrowie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2, Warszawa 1993, s. 110.

³¹ Por. J. Miluska, *Stereotypy i uprzedzenia jako determinanty jakości życia kobiet*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2, Warszawa 1993, s. 145.

i odczuwania różnych stanów emocjonalnych, wpływających np. z faktu posiadania rodziny, przyjaciół. Podczas gdy poziom życia szacuje się w oparciu o zbiór wskaźników obiektywnych (ilościowych oraz wartościowych), jakość życia jest określana poprzez użycie wskaźników subiektywnych³².

Subiektywne ujęcie jakości życia również nie jest bezsporne i wywołuje wiele kontrowersji. Podejście to zostało skrytykowane zwłaszcza przez badaczy skandynawskich, którzy podważyli stanowisko oparte na indywidualnej ocenie stopnia zadowolenia jednostki, częściowo uwarunkowanej jej poziomem aspiracji. W tym sensie badanie satysfakcji sprowadza się bowiem do mierzenia stopnia zaadoptowania się jednostki do jej obecnych warunków³³. Zdaniem R. Eriksona ludzkie opinie i preferencje powinny się uwidaczniać poprzez ich aktywność w życiu społecznym, a nie w formie odpowiedzi na pytania z badań ankietowych. Kolejny argument wnoszony przeciwko podejściu subiektywnemu związany jest z zasadnością i wiarygodnością tego rodzaju informacji. Wydaje się jednak, iż ten zarzut nie jest trafny. Wskaźniki subiektywne nie są bowiem mniej wiarygodne niż dane pochodzące z innych źródeł, obarczone przecież błędami pomiaru³⁴.

Obecnie nie ulega już wątpliwości, iż opieranie badań jakości życia wyłącznie na wskaźnikach obiektywnych bądź też jedynie na wskaźnikach subiektywnych jest dalece niewystarczające. Z przeprowadzanych, głównie w krajach wysoko rozwiniętych, badań wynika, że obiektywne warunki życia nie są jednoznacznymi predyktorami poczucia jakości życia. Zgodnie z twierdzeniem A. Cambella o ograniczonej substytucji subiektywnych wskaźników jakości życia wskaźnikami obiektywnymi, w żadnym wypadku nie można założyć, że obiektywnej poprawie warunków życia nieodmiennie towarzyszy odczucie zadowolenia. W wielu sytuacjach niezadowolenie z obiektywnych warunków egzystencji człowieka wydaje się wzrastać dokładnie w tym samym okresie, w którym te warunki ulegają poprawie pod każdym względem i według wszystkich kryteriów³⁵. Nie można na podstawie stwierdzenia, iż pewni ludzie posiadają znacznie wyższy poziom finansowy, a inni mają obiektywnie zły stan zdrowia przewidywać, że ci pierwsi będą mieli znacznie wyższe wyniki w pomiarach poczucia zadowolenia z własnej egzystencji. Pomimo poprawy dobrobytu

³² Por. T. Słaby, *Poziom życia, jakość życia*, „Wiadomości Statystyczne” nr 6, Warszawa 1990, s. 8.

³³ Por. R. Erikson, *Descriptions of Inequality: The Swedish Approach to Welfare research*, w: M. Nussbaum, A. Sen (red.), *The Quality of Life*, Clarendon Press, Oxford 1993, s. 77-78.

³⁴ Por. H. H. Noll, *Social indicators and quality of life research...*, op. cit., s. 158-159.

³⁵ A. Cambell, *Subjective Measures of Well-being*, „American Psychologist” nr 2, Washington 1976, za: T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 67.

i warunków życia – jakość życia może nie tylko nie ulec poprawie, ale też może się pogarszać³⁶. Podobne wnioski wysunęła też T. Słaby, opierając się na polskich badaniach empirycznych z końca lat osiemdziesiątych³⁷. Badania te dowiodły, iż również w polskich warunkach „za całkowicie niezależny można uznać wpływ [...] zmiennych obiektywnych na subiektywną, globalną ocenę życia jako całości”, co bez wątplenia podnosi walory wskaźników społecznych o charakterze subiektywnym³⁸.

Oslabienie lub zmiana znaku korelacji pomiędzy obiektywnymi i subiektywnymi wskaźnikami jakości życia pojawia się przede wszystkim w przypadku ograniczenia kompleksowości pomiaru tej kategorii w ujęciu obiektywnym np. tylko do warunków materialnych, a także wówczas gdy występuje tzw. względna deprivacja. Pojęcie to zostało wprowadzone przez G. Simmla i odnosi się do opinii osób, które sądzą, że znajdują się w bardziej niekorzystnej sytuacji niż inni³⁹. Poczucie pokrzywdzenia zależy bowiem od tego, z kim się dane grupy (osoby) porównują. Patrząc na tych, którym powodzi się lepiej, jednostki czują się pokrzywdzone, pomimo braku obiektywnych podstaw do takich odczuć, a patrząc na tych, którym powodzi się gorzej, czują się zadowolone⁴⁰. Syndrom względnego poczucia pokrzywdzenia to również różnica pomiędzy spodziewaną satysfakcją z poziomu aspiracji a satysfakcją z własnej, aktualnej sytuacji życiowej. Im mniejsza jest ta różnica, tym większa jest subiektywna percepcja jakości życia jednostki, pomimo niekiedy stosunkowo niskiego poziomu jakości życia w sensie obiektywnym⁴¹. Jest to więc jeden z argumentów, jaki przeciwko subiektywnemu podejściu do jakości życia wysuwał R. Erikson. Jednakże, jak pisze W. Ostasiewicz, jakość czegokolwiek może oceniać tylko człowiek czyniący użytek z tego czegokolwiek. Jeśli ludzie boją się o zmierzchu wychodzić z domu, to mimo deklaracji o bezpiecznym państwie, państwa takiego za bezpieczne uznać nie można. Jakość życia ludzi nie powinna być oceniana zza biurka, lecz przez samych ludzi i ich osobiste odczucia⁴².

³⁶ Por. Cz. Bywalec, *Sposób i jakość życia społeczeństwa polskiego w świetle mierników syntetycznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 1, Warszawa 1986, s. 20.

³⁷ Podstawę rozważań stanowiły wyniki z ogólnopolskiego badania jakości życia zrealizowanego przez GUS w 1988 roku oraz dane z badań poziomu życia prowadzonych przez A. Luszniwicza w latach 1987-1988.

³⁸ Por. T. Słaby, *Poziom życia, jakość życia*, op. cit., s. 9.

³⁹ Por. G. Simmel, *The Poor*, w: D. Levine (red.), *Georg Simmel*, University of Chicago Press, Chicago 1972, s. 154.

⁴⁰ Por. L. M. Killian, R. H. Turner, *Collective Behavior*, Englewood Cliffs, New York 1987, s. 250.

⁴¹ Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 67-68.

⁴² Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, w: W. Ostasiewicz (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2004, s. 63.

Argumentację wskazującą na słaby związek wskaźników obiektywnych i subiektywnych podważył m.in. E. Walter-Busch, który opierając się na wynikach swoich badań stwierdził, iż „jeśli spełniony jest warunek, że subiektywne wskaźniki społeczne starają się mierzyć konkretne aspekty warunków życia respondentów zamiast wyrażonego przez nich poczucia dobrobytu, wówczas [...] może być osiągnięta nadzwyczajna zgodność wskaźników obiektywnych i subiektywnych”. Jego zdaniem istnieje substytucja obiektywnych i subiektywnych wskaźników jakości życia, jeśli spełnione są następujące warunki:

- stosowane wskaźniki nie odzwierciedlają niczego ponad zwykłą ocenę konkretnych aspektów warunków życia daną przez respondenta,
- próba jest dostatecznie liczna,
- zróżnicowanie warunków jest odpowiednio szerokie⁴³.

Jak słusznie zauważa J. Rutkowski, przytoczone rozważania ograniczają się jednak do materialnego, utożsamianego z warunkami życia, aspektu jakości życia człowieka, którego obiektywne ujęcie jest stosunkowo proste. Gdy jednak spojrzymy na jakość życia szerzej, wówczas okazuje się, iż nie istnieje zestaw wskaźników obiektywnych pokrywających pełny obszar ludzkiej egzystencji. W podobnym tonie wypowiada się Cz. Bywalec pisząc, iż o ile oceny jakości życia winno się dokonywać przy użyciu wskaźników obiektywnych, będących jednocześnie efektem pewnych indywidualnych, subiektywnych zachowań i odczuć ludzkich, o tyle niedobór takich wskaźników stanowi główną przeszkodę w badaniu jakości życia w ujęciu obiektywnym⁴⁴. Z tego względu wskaźniki subiektywne winny zostać uznane jako niezmiernie istotne, niedające się zastąpić narzędzia w badaniu jakości życia⁴⁵. Jak podkreśla L. Zienkowski, stosowanie subiektywnych wskaźników społecznych, mających komplementarny w stosunku do wskaźników obiektywnych charakter, w dużym stopniu ubogaca poznawanie przebiegu procesów społecznych, ich ewaluacji w świadomości ludzkiej oraz przemian jakościowych⁴⁶.

Szerokie podejście do jakości życia stanowiło m.in. podstawę badań E. Allardta z początku lat siedemdziesiątych, będących próbą oceny stopnia zaspokojenia potrzeb

⁴³ Por. E. Walter Busch, *Subjective and Objective Indicators of Regional Quality of Life in Switzerland*, „Social Indicators Research” nr 4, Dordrecht 1983, za: J. Rutkowski, *Podstawowe pojęcia statystyki społecznej*, op. cit., s. 13.

⁴⁴ Por. Cz. Bywalec, *Sposób i jakość życia społeczeństwa polskiego...*, op. cit., s. 18.

⁴⁵ Por. J. Rutkowski, *Podstawowe pojęcia statystyki społecznej*, cz. II, op. cit., s. 13-14.

⁴⁶ Por. L. Zienkowski, *Subiektywne i obiektywne mierniki oraz standardy...*, op. cit., s. 10.

ludności zarówno w wymiarze obiektywnym, jak i subiektywnym⁴⁷. Dwukierunkowe podejście do jakości życia prezentował także m.in. przywoływany już B. C. Liu, zdaniem którego jakość życia odzwierciedla kombinację subiektywnych odczuć i obiektywnego stanu dobrobytu ludności oraz środowiska, w którym żyje w danym momencie czasu, wyrażoną jako funkcja dwóch czynników: fizycznego i psychicznego. Czynnik fizyczny jakości życia obejmuje wiązkę dóbr materialnych i usług, które zaspokajają większość podstawowych potrzeb człowieka, podczas gdy czynnik psychiczny związany jest przede wszystkim z samorealizacją i rozwojem⁴⁸. Zaproponowaną przez B. C. Liu definicję jakości życia autor rozprawy przyjął w badaniu jakości życia młodzieży akademickiej.

Podobne pojmowanie jakości życia, definiowanej jako „dobre warunki życia idące w parze z subiektywnym uczuciem pomyślności”⁴⁹, dominuje też w większości badań niemieckich.

1.4. Dobrobyt a dobrostan

Do połowy ubiegłego stulecia w powszechnej opinii dominowało przekonanie, iż wzrost jakości życia społeczeństw uosabia szybko rosnąca produkcja dóbr materialnych i równie szybki wzrost zaspokajania potrzeb związany z konsumpcją tych dóbr. W tym sensie jakość życia była równoznaczna z pojęciem tzw. dobrobytu (ekonomicznego, materialnego) (ang. *welfare*), łączącego, jak pisze Cz. Bywalec, zasób dóbr konsumpcyjnych (przedmiotów konsumpcji) oraz środków finansowych pozostających do dyspozycji człowieka (społeczeństwa)⁵⁰. Zgodnie z tradycją ekonomii dobrobyt rozumiany jest zazwyczaj jako użyteczność określonego zestawu dóbr i usług bądź też jako użyteczność dochodu, niezbędnego do zakupu tych dóbr i usług. Tak rozumiany dobrobyt jest w ujęciu potocznym synonimem zamożności. Przyjmuje się tu „oczywiste” założenie, że im większy dochód, tym

⁴⁷ Więcej informacji na temat badań E. Allardta zawarto w dalszej części rozdziału, poświęconej przeglądowi najważniejszych badań empirycznych.

⁴⁸ Por. B. C. Liu, *Differential Net Migration Rates and the Quality of Life*, op. cit., s. 329-330.

⁴⁹ E. Zapf, *Individuelle Wohlfahrt: Lebensbedingungen und wahrgenommene Lebensqualität*, w: W. Glatzer, W. Zapf (red.), *Lebensqualität in der Bundesrepublik*, Campus, New York 1984, za: H. H. Noll, *Social indicators and quality of life research...*, op. cit., s. 159.

⁵⁰ Por. Cz. Bywalec, *Wzrost gospodarczy a poziom życia społeczeństwa polskiego*, „Monografie i Syntezy, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa 1991, s. 26.

większy dobrobyt⁵¹. Zdaniem autorów *Encyklopedii Powszechnej PWN* mianem dobrobytu ekonomicznego określa się „stan wysokiego zaspokojenia potrzeb bytowych i kulturalnych ludności, a najogólniejszym wykładnikiem stopnia dobrobytu są rozmiary dochodu narodowego przypadające na jednego mieszkańca”⁵². Encyklopedyczna koncepcja dobrobytu ekonomicznego opiera się więc na podejściu makroekonomicznym, w którym PNB jest wykorzystywany jako miernik produkcji dóbr i usług w gospodarce.

Takie podejście do jakości życia zostało poddane szerokiej fali krytyki, gdyż nie uwzględniało choćby poszanowania kapitału naturalnego, a ogólniej rzecz biorąc zasad zrównoważonego rozwoju⁵³. Zauważono bowiem, iż PNB nie obejmuje negatywnego wpływu działalności gospodarczej na środowisko naturalne (hałas, zanieczyszczenie powietrza) ani też takich obszarów ludzkiej działalności jak: porządki domowe, majsterkowanie i nierejestrowane zatrudnienie, czas wolny i jego wykorzystanie⁵⁴. Efektem podjętych dyskusji były nowe mierniki (dobrobytu), które, zdaniem ich autorów, pełniej odzwierciedlały poziom jakości życia oraz jej zmiany. Za szczególnie interesujące należy uznać m.in. skorygowane rachunki narodowe (ang. EANA – *Environmentally Adjusted National Accounts*) oraz zaprezentowany w 1972 roku przez W. Nordhousa i J. Tobina miernik dobrobytu ekonomicznego (ang. MEW – *Measure of Economic Welfare*), który został później zmodyfikowany przez P. Samuelsona i nazwany wskaźnikiem dobrobytu ekonomicznego netto (ang. NEW – *Net Economic Welfare*). Znaczną popularność zyskał też miernik krajowego dobrobytu netto (ang. NNW – *Net National Welfare*), a także miernik ekonomicznych aspektów dobrobytu (ang. EAW – *Index of the Economic Aspects of Welfare*) oraz miernik trwałego dobrobytu ekonomicznego (ang. ISEW – *Index of Sustainable Economic Welfare*)⁵⁵.

Przełom lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych przyniósł wzrost zainteresowania kategorią dobrobytu społecznego (ang. *social welfare*), utożsamiającego stan wysokiego zaspokojenia potrzeb ludności, głównie bytowych (materialnych), przy jednoczesnym uwzględnieniu problemu nierówności społecznych. Efektem tego były koncepcje szacowania

⁵¹ Por. S. M. Kot, *Dobrobyt*, w: S. M. Kot, A. Malewski, A. Węgrzecki (red.), *Dobrobyt społeczny, nierówności i sprawiedliwość dystrybucyjna*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 2004, s. 108.

⁵² Por. *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, tom II, Warszawa 1995, s. 91.

⁵³ Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 64.

⁵⁴ Por. A. Zeliaś, *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 2000, s. 13.

⁵⁵ Por. T. Borys, *Wskaźniki ekorozwoju*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999, s. 42-52.

tw. „społecznej” jakości życia, uwzględniającej dystrybucję dóbr będących w dyspozycji społeczeństwa i odzwierciedlającej w ten sposób tzw. sprawiedliwość społeczną.

W obliczu narastających kosztów rozwoju ekonomicznego, takich jak ubóstwo i nierówność społeczna, ostatnie trzy dekady XX wieku przyniosły gwałtowny wzrost zainteresowania pozaekonomicznymi czynnikami społecznego rozwoju. Rozwój gospodarczy wielu najbogatszych krajów świata unaoczniał bowiem, jak pisał Erich Fromm, miraż szczęśliwego życia tylko dzięki pomnażaniu dóbr materialnych⁵⁶. Koncepcja utożsamiająca dobrobyt z zamożnością okazała się niewystarczająca. Nastąpił pewnego rodzaju powrót do Arystotelesowskiej formuły dobrego życia, według której żyjemy nie po to, by gospodarować, ale gospodarujemy po to, by żyć. Chociaż, zdaniem Arystotelesa, „ludzkie szczęście [...] nie może się obyć bez dóbr zewnętrznych, wszak niemożliwą, lub przynajmniej niełatwą jest rzeczą dokonywać czynności moralnie pięknych, będąc pozbawionym odpowiednich środków”⁵⁷, to jednak dobra materialne stanowią jedynie środek do osiągnięcia szczęścia. To stwierdzenie greckiego myśliciela stanowiło podstawę koncepcji A. Sena, laureata ekonomicznej Nagrody Nobla, który pisał, iż dobrobyt materialny jest jedynie środkiem osiągnięcia dobrobytu, a nie celem samym w sobie⁵⁸.

Na polu zachodzących zmian wykształciła się nowa koncepcja jakości życia związana z kategorią dobrostanu⁵⁹ (ang. *well-being*), obejmującą, w węższym znaczeniu, wszelkie pozamaterialne aspekty ludzkiej egzystencji, takie jak: zdrowie, relacje z partnerem, rodziną i przyjaciółmi, satysfakcja z wykonywanej pracy itd. Takie ujęcie jest zgodne z zaproponowaną przez R. Ingleharta tezą, iż zaspokojenie potrzeb materialnych skłania jednostkę do przejścia w tzw. fazę postmaterialistyczną, zorientowaną na samorealizację człowieka⁶⁰. W tym znaczeniu dobrostan stanowi swego rodzaju dopełnienie kategorii dobrobytu (materialnego). W szerszym ujęciu dobrostan obejmuje, jak pisał D. Clark,

⁵⁶ Por. E. Fromm, *Mieć czy być?*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1997, s. 41.

⁵⁷ Arystoteles, *Etyka Nikomachejska*, A VIII, 1099 a 31 – b 7, tłum. D. Gromska, za: G. Reale, *Historia filozofii starożytnej*, tom II, RW KUL, Lublin 1997, s. 483.

⁵⁸ Za: S. M. Kot, *Dobrobyt*, op. cit., s. 108.

⁵⁹ Dla uściślenia należy zwrócić uwagę, iż w wielu opracowaniach angielski termin *well-being* tłumaczony jest jako „dobrobyt”, a termin *welfare* funkcjonuje jako „dobrobyt ekonomiczny” lub po prostu „zamożność”. Wielokrotnie pojęcia te są też, jak widać – zupełnie niesłusznie, traktowane jako synonimy.

⁶⁰ Za: E. Diener, *Subjective Well-Being. The Science of Happiness and a Proposal for a National Index*, „American Psychologist” nr 1, 2000, s. 34.

wszystko to, co uosabia „dobro” ludzkiego życia, czymkolwiek ono jest⁶¹. W podobnym nurcie wypowiadał się też T. Scanlon, definiując dobrostan jako „wszystko, co czyni życie dobrym” lub „wszystko, co czyni życie lepszym”. Odpowiadając na pytanie, co czyni życie lepszym, filozof ten wskazuje na życie szczęśliwe, obfitujące w sukcesy. Dobrostan, zdaniem Scalona, jest więc swoistym synonimem jakości życia, na które składa się coś więcej niż tylko dobra materialne⁶². W takim znaczeniu kategoria dobrostanu jest pojęciem szerszym niż dobrobyt.

Utożsamianie jakości życia z dobrostanem stało się szczególnie popularne w psychologii, gdzie kategorię jakości postrzega się w wymiarze subiektywnym, stąd w literaturze przedmiotu często pojawia się termin tzw. subiektywnego poczucia dobrostanu (ang. SWB – *subiective well-being*). Każda jednostka dokonuje szerokiej oceny swojego życia jako całości, jak i jego poszczególnych aspektów (np. pracy lub życia rodzinnego). W tym sensie dobrostan jest definiowany jako połączenie takich elementów jak: życiowa satysfakcja jednostki (ocena własnego życia jako całości), zadowolenie z najważniejszych aspektów własnego życia, obecność pozytywnych emocji i nastrojów przy jednoczesnym niskim poziomie odczuć negatywnych, a także optymizm i poczucie spełnienia⁶³. Tak rozumiany dobrostan może być utożsamiany z jakością życia definiowaną jako „stopień satysfakcji (zadowolenia) człowieka (społeczeństwa) z całokształtu swej egzystencji”⁶⁴ bądź też jako „poziom satysfakcji jednostki, jaką otrzymuje ona w wyniku spożycia dóbr i usług nabywanych na rynku, spożycia dóbr publicznych, form spędzania czasu wolnego oraz pozostałych charakterystyk (materialnych i społecznych) środowiska, w którym się znajduje”⁶⁵. Psychologiczna koncepcja dobrostanu z oczywistych względów łączy się z omówionym już subiektywistycznym podejściem do jakości życia.

Pojęcie jakości życia jest w języku potocznym utożsamiane zazwyczaj z życiem godnym, beztróskim i dostatnim. Każdy człowiek chciałby być zdrowy, szanowany, posiadać dobrze

⁶¹ Por. D. Clark, *Visions of Development: A Study of Human Values*, Edward Elgar Publishing, Manchester 2002, s. 164-165.

⁶² Por. T. M. Scanlon, *What We Owe to Each Other*, Harvard University Press, Cambridge 1998, za: S. M. Kot, *Dobrobyt*, op. cit., s. 108.

⁶³ Por. E. Diener, *Subiective Well-Being...*, op. cit., s. 34.

⁶⁴ Cz. Bywalec, *Sposób i jakość życia społeczeństwa polskiego ...*, op. cit., s. 18.

⁶⁵ R. Gillingham, W. S. Reece, *Analytical Problems in the Measurement of the Quality of Life*, Social Indicators Research nr 1-4, Dordrecht 1980, za: J. Rutkowski, *Podstawowe pojęcia statystyki społecznej, cz. II*, op. cit., s. 13.

płatną pracę, odpowiednie warunki mieszkaniowe, mieć czas na realizację własnego hobby, pasji i marzeń, kochać i być kochanym. W tym ujęciu jakość życia jest związana ze stopniem zaspokojenia ogółu potrzeb człowieka, nie tylko materialnych (dobrobyt), lecz także społecznych (dobrostan)⁶⁶, związanych z funkcjonowaniem jednostki w społeczeństwie. W zakres pojęcia wchodzi więc – obok potrzeb materialnych – takie zagadnienia jak: życie rodzinne, jakość stosunków międzyludzkich, poczucie przynależności i uczestnictwa, satysfakcja z pracy, estetyka otoczenia, wartości kulturalne, sprawiedliwość społeczna itp. Zdaniem J. Rutkowskiego, najbardziej miarodajnym wskaźnikiem jakości życia jest zadowolenie ludzi z różnych sfer swojej egzystencji. Postrzegana jakość życia (subiektywne poczucie dobrobytu) jest w tym przypadku wynikiem konfrontacji obiektywnych warunków życia i poziomu zaspokojenia potrzeb z aspiracjami, wartościami i normami wyznawanymi przez jednostkę. Jest następstwem porównania stanu faktycznego z pożądanym⁶⁷. Łącząc materialny i psychiczny wymiar ludzkiej egzystencji, mówimy o jakości życia w szerokim zakresie.

1.5. Szczęście, zasoby, potrzeby – trzy podejścia do jakości życia

Teoretyczne rozważania nad ideą jakości życia różnią się w zależności od pojęcia przyjętego za podstawę tej koncepcji. Można mówić o jakości życia w odniesieniu do szczęścia, zasobów bądź też potrzeb.

Utożsamianie jakości życia ze szczęściem wydaje się intuicyjnie oczywiste, aczkolwiek nie jest pozbawione wad. Refleksje na temat koncepcji szczęścia sięgają czasów starożytnych – pisali o nim m.in. Arystoteles, Seneka, a później św. Augustyn i św. Tomasz. Najpełniejszego przeglądu koncepcji szczęścia dokonał W. Tatarkiewicz w swoim dziele *O szczęściu*⁶⁸.

Już w starożytnej Grecji rozgraniczono dwie koncepcje szczęścia – obiektywną i subiektywną⁶⁹. Szczęście w ujęciu obiektywnym było utożsamiane z posiadaniem najwyższych dóbr, wszak różne były myśli, na czym te dobra polegają. Dla Platona dobrem najwyższym było poznanie idei, w szczególności „Piękna i Dobra”. Dla Arystotelesa – spełnianie funkcji wyznaczonej przez racjonalną naturę człowieka, czyli m.in. ukształtowanie

⁶⁶ Oczywiście, nie każdy żyje tak, jakby sobie życzył. Osoby bezdomne, bezrobotne, schorowane lub samotne swój stan określiłyby raczej pojęciem złobytu (*ang. illfare*) czy też złostanu (*ang. ill-being*).

⁶⁷ Por. J. Rutkowski, *Podstawowe pojęcia statystyki społecznej*, cz. II, op. cit., s. 14.

⁶⁸ W. Tatarkiewicz, *O szczęściu*, PWN, Warszawa 2005.

⁶⁹ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 14.

charakteru zgodnie z zasadą „złotego środka”. Dla innych był to stoicki spokój lub otwarcie się na Boga (św. Augustyn). Tak rozumiane szczęście w języku greckim określano słowem eudajmonia. Również myśliciele średniowiecza uznali, nawiązując do koncepcji filozofów greckich, że jedyne dobra, które warto osiągać, to dobra wieczne, a świat doczesny jest niemal bezwartościowy⁷⁰.

Odmienne rozumienie szczęścia pojawiło się wraz z odrodzeniem. Miejsce eudajmonii zastąpiła przyjemność doczesna – szczęście rozumiane subiektywnie, określane mianem hedonizmu. Hedonistyczne rozumienie szczęścia reprezentował już Epikur, lecz jego teoria została rozwinięta dopiero w XVIII w. pod hasłem utylitaryzmu (hedonistycznego). W myśl tej koncepcji czyny są dobre, jeżeli przyczyniają się do szczęścia jak największej liczby osób, a złe, jeżeli przyczyniają się do czegoś przeciwnego. Szczęście jest przy tym rozumiane jako przyjemność i brak cierpienia, a nieszczęście jako cierpienie i brak przyjemności⁷¹. Co więcej, w myśl utylitaryzmu hedonistycznego, prezentowanego m.in. przez J. Benthama⁷², nie ma różnic jakościowych pomiędzy różnymi rodzajami przyjemności. Przyjemności fizyczne i materialne są równie wartościowe jak przyjemności ducha. Utylitaryzm J. Benthama ma więc charakter ilościowy. Inne zdanie miał z kolei J. S. Mill, twierdząc, iż przyjemności nie należy rozumieć wyłącznie ilościowo, ale też i jakościowo. Człowiek znający oba rodzaje przyjemności (tzn. duchowe i fizyczne) odruchowo wybierze te pierwsze. „Lepiej być niezadowolonym człowiekiem niż zadowoloną świnia; lepiej być niezadowolonym Sokratesem niż zadowolonym głupcem. A jeżeli głupiec i świnia są innego zdania, to dlatego że umieją patrzeć na sprawę wyłącznie ze swego punktu widzenia. Drugiej stronie oba punkty widzenia są znane”⁷³.

Doktryna utylitaryzmu stanowi podstawę ekonomii dobrobytu, gdzie gospodarka rynkowa traktowana jest jako wymiana przykrości (np. trudu) na przyjemności, a w warunkach doskonałej konkurencji rynkowej osiągnięta równowaga jest optymalna w sensie Pareto, tzn. nikogo nie można bardziej uszczęśliwić, nie pogarszając sytuacji kogoś innego. Przyjemności w myśl teorii dobrobytu są, jak to już zostało w niniejszej pracy przywołane, związane

⁷⁰ Por. P. Więckowski, *Historia rozważań nad szczęściem i jego podstawowe rodzaje*, w: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=32/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

⁷¹ Por. J. S. Mill, *Utylitaryzm*, tłum. M. Ossowska, PWN, Warszawa 2005, s. 13.

⁷² J. Bentham, *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa*, PWN, Warszawa 1968.

⁷³ J. S. Mill, *Utylitaryzm*, op. cit., s. 18.

z użytecznością konsumowanych dóbr i usług, przy czym dobrobyt całego społeczeństwa jest określany jako suma arytmetyczna użyteczności indywidualnych gospodarstw domowych⁷⁴.

Koncepcja utilitaryzmu, a zwłaszcza jego skrajna wersja – welfaryzm⁷⁵, i jej związek z jakością życia człowieka zostały poddane poważnej krytyce przez A. Sena⁷⁶. Uczony ten udowodnił, co już zostało wspomniane, iż jakość życia jest w bytowaniu i nie może być utożsamiana z posiadaniem (konsumpcją) dóbr (materialnych i usług). Do oceny jakości życia należy przyjąć przede wszystkim możliwość korzystania przez człowieka z posiadanych dóbr w celu godnego bytowania. Dwie osoby dysponujące takim samym dochodem mogą przecież „uzyskać” z niego różny dobrobyt, jeśli jedna z tych osób jest np. niepełnosprawna⁷⁷. Ważniejsza, zdaniem Sena, jest więc możliwość posiadania dobra i ewentualnie korzystania z niego aniżeli samo dobro i jego użyteczność. Dobra konsumpcyjne służą jedynie zapewnianiu bytu człowiekowi i tylko z tego punktu widzenia powinny być oceniane⁷⁸. Koncepcja A. Sena o możliwościach korzystania z zasobów stanowiła teoretyczną podstawę, omówionych w dalszej części rozdziału, badań empirycznych wpisujących się w nurt tzw. Szwedzkiego Modelu Dobrobytu (ang. *Swedish Model of Welfare*).

Drugą poważną krytykę utilitaryzmu przedstawił w dziele *Teoria sprawiedliwości*⁷⁹, zawierającym odmienną, filozoficzną koncepcję jakości życia, opierającą się na pojęciu dóbr pierwotnych, amerykański filozof J. Rawls. Na pojęcie dobra ludzkiego, w rozumieniu Rawlsa, składają się wszelkie cele i podejmowane działania, które człowiek ocenia jako istotne, mające dla niego szczególne znaczenie. Dobra pierwotne to z kolei takie dobra jak: prawo, wolność i możliwości, dochód, bogactwo, a przede wszystkim poczucie własnej wartości. J. Rawls odrzuca więc utilitarystyczną koncepcję społeczeństwa jako masy niepowiązanych ze sobą jednostek, proponując w zamian koncepcję społeczeństwa jako związku indywidualnych istnień. Idąc dalej, Rawls odrzuca funkcję dobrobytu społecznego jako sumę użyteczności indywidualnych, na rzecz tzw. funkcji sprawiedliwości społecznej, definiowanej w kategoriach równości, tzn. równości szans oraz równego prawa do

⁷⁴ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 16.

⁷⁵ Welfaryzm postuluje, aby funkcja dobrobytu społecznego zawierała wyłącznie indywidualny dobrobyt ekonomiczny (użyteczność dochodu) jako jedyne argumenty tej funkcji.

⁷⁶ A. Sen, *The Standard of Living*, Cambridge University Press, Cambridge 1987.

⁷⁷ Por. A. Sen, *On Economic Inequality*, Clarendon Press, Oxford 1997, s. 195.

⁷⁸ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 17.

⁷⁹ J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, PWN, Warszawa 1994.

podstawowej wolności⁸⁰. Nikt, jak pisze Rawls, „nie zasłużył na dane mu przez naturę większe niż innym możliwości ani też na korzystniejsze społeczne miejsce startowe”⁸¹. Porządek społeczny, zdaniem Rawlsa, nie ma więc służyć ustanawianiu i gwarantowaniu atrakcyjniejszych perspektyw życiowych jednostkom lepiej sytuowanym, jeśli nie dzieje się to z korzyścią dla jednostek będących w gorszej sytuacji życiowej – urządzenie społecznych i ekonomicznych nierówności winno się odbywać z możliwie największą korzyścią dla najmniej uprzywilejowanych. Jest to tzw. zasada sekwencyjnej dyferencji. Rawls dopuszcza istnienie nierówności wyjściowych perspektyw życiowych, lecz ich istnienie jest uzasadnione tylko wówczas, gdy różnica w oczekiwaniach działa na korzyść reprezentatywnej jednostki znajdującej się w gorszym położeniu⁸². Koncepcja ta nie znalazła jednak dotychczas pełnego, praktycznego zastosowania do oceny jakości życia⁸³.

Kategoria potrzeb stanowi kolejne, po szczęściu i zasobach (możliwościach), pojęcie tworzące koncepcyjne podstawy badań nad jakością życia. W naukach ekonomicznych termin „potrzeby” występuje jako *genus proximum*, a jego znaczenie można przedstawić w stwierdzeniu, iż celem ludzkiej aktywności na różnych polach jest zaspokajanie potrzeb. Potrzeby to powód ludzkiego działania, a znajomość własnych potrzeb pozwala człowiekowi rozumnie kierować swym życiem⁸⁴. Jakość życia jest z kolei bardzo często rozumiana jako stopień zaspokojenia tych potrzeb (materialnych i duchowych), zaspokojenia wymagań określających poziom bytu jednostek i całych społeczeństw⁸⁵.

W naukach społecznych definiowanie potrzeb ma często charakter nawiązujący do koncepcji psychologicznej. Interesującą definicję potrzeby przedstawił J. Szczepański pisząc, iż „każda [...] potrzeba jest określana przez funkcje jakiegoś systemu funkcjonalnego w którymś z wymiarów istnienia człowieka. Potrzeba [...] jest brakiem istnienia jakiegoś elementu koniecznego do funkcjonowania [...] systemu czy też funkcjonowania w jakimś systemie [...], przy czym brak musi być uświadomiony lub zasygnalizowany”⁸⁶. Mankamentem tej definicji jest jej formalna nieściśłość. Potrzeba nie jest brakiem, lecz

⁸⁰ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 17.

⁸¹ J. Rawls, *Teoria sprawiedliwości*, op. cit., s. 146.

⁸² Por. S. M. Kot, *Dobrobyt*, op. cit., s. 119-120.

⁸³ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 17-18.

⁸⁴ Por. T. Kocowski, *Potrzeby człowieka. Koncepcja systemowa*, Ossolineum, Wrocław 1982, s. 55-69.

⁸⁵ Por. R. Kolman, *Zespoły badawcze jakości życia*, „Problemy Jakości” nr 2, Warszawa 2000, s. 2.

⁸⁶ J. Szczepański, *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*, PWN, Warszawa 1981, 139-140.

wynikiem niektórych braków. Do nurtu społecznego zaliczyć można również teoretyczną koncepcję potrzeb T. Kocowskiego, który swoje rozważania koncentruje wokół potrzeb człowieka, rozumianych jako jego trwała właściwość. Według autora potrzebą człowieka realizującego jakiś cel jest każdy niezbędny lub sprzyjający warunek tego celu dający się określić obiektywnie. Spełnienie tych warunków, a więc zaspokojenie potrzeb, można nazwać brakiem ograniczeń funkcjonowania. Zatem potrzeba stanowi reakcję na ograniczenia⁸⁷. Podobny charakter ma definicja przywołana przez A. Lisowskiego, w myśl której potrzeby (w szczególności ludzi) to formy reakcji jednostek i systemów (społecznych) przez nie tworzonych na zależności, które ograniczają ich funkcjonowanie⁸⁸.

Za szczególnie interesującą teorię potrzeb, która znalazła szerokie odzwierciedlenie w empirycznych badaniach nad jakością życia, należy uznać koncepcję tzw. piramidy potrzeb, opracowaną przez amerykańskiego psychologa humanistycznego A. Maslowa. Zgodnie z tą teorią człowiek dąży w swym działaniu do zaspokojenia zespołu potrzeb, tworzących swego rodzaju logiczną hierarchię. U dołu tej hierarchii znajdują się potrzeby fizjologiczne (pożywienie, tlen, odpoczynek, seks). Kiedy potrzeby te zostaną zaspokojone, motywacja ludzka kieruje się ku, kolejnym w hierarchii, potrzebom poczucia bezpieczeństwa (wygody, spokoju, wolności od strachu), a dalej poczucia przynależności (kochania, bycia kochanym) i szacunku (zaufania). Wznosząc się poza potrzeby podstawowe, ludzie, zdaniem Maslowa, dążą do zaspokojenia potrzeb poznawczych (zdobycie wiedzy, zrozumienia) i estetycznych (piękna i harmonii). Na szczycie piramidy potrzeb znajduje się natomiast samorealizacja i potrzeby transcendencji, wiodące do wyższych celów świadomości⁸⁹. Koncepcja piramidy potrzeb A. Maslowa stanowiła teoretyczną podstawę m.in. badań jakości życia zrealizowanych przez zespół E. Allardta.

1.6. Jakość życia zorientowana zdrowotnościowo

Omawiając koncepcję jakości życia, warto zwrócić uwagę na szczególną implikację tej kategorii, jaką jest tzw. jakość życia zorientowana zdrowotnościowo (ang. *health related quality of life* – HRQOL). Koncepcja ta stanowi przedmiot zainteresowania szeroko rozumianego sektora opieki medycznej i w głównej mierze odnosi się do zdrowotnych

⁸⁷ Por. T. Kocowski, *Potrzeby człowieka. Koncepcja systemowa*, op. cit., s. 55-69.

⁸⁸ Por. A. Lisowski, *Próba sformułowania definicji potrzeb do zintegrowanych badań gospodarstw domowych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 6, Warszawa 1987, s. 19.

⁸⁹ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 18-19.

aspektów życia ludzi będących w podeszłym wieku oraz pacjentów cierpiących na różnorodne, zazwyczaj chroniczne, jednostki chorobowe. Badanie tak rozumianej jakości życia pozwala rozpoznać wpływ danej choroby na codzienne życie pacjentów, ale też coraz częściej służy ocenie efektywności pomocy i usług, jakie tym osobom są świadczone. Należy podkreślić, iż jak pisał R. Schalock, ocena jakości życia zorientowanej zdrowotnościowo ma szczególne znaczenie nie tylko dla samych pacjentów, ale też dla organizatorów wsparcia, rodziców, sponsorów i polityków⁹⁰.

Koncepcja jakości życia związanej ze zdrowiem została po raz pierwszy wprowadzona przez H. Schipperę, który uznał, iż stan zdrowia w istotny sposób wpływa na życie i funkcjonowanie człowieka, a w konsekwencji na ocenę jakości tego życia⁹¹. Należy jednak zaznaczyć, iż w powszechnej opinii badaczy pojęcie zdrowia nie jest kategorią jednoznaczną i istnieje przynajmniej kilka jej interpretacji w relacji do jakości życia.

W tzw. modelu biomedycznym zdrowie ujmuje się jako kategorię zobiektywizowaną, rozumianą jako stan braku zakłóceń w biologicznych funkcjach organizmu, braku objawów chorobowych. W tym znaczeniu zdrowie człowieka podlega obiektywnym zasadom regulacji i może być ocenione przez wykwalifikowaną kadrę i laboratoryjne testy medyczne. Na marginesie warto podkreślić za H. Sęk, iż taki model zdrowia, odnoszący się wyłącznie do biologicznych aspektów, jest prawdopodobnie odwzorowywany przez respondentów pytanych o wartość zdrowia i jego znaczenie dla jakości życia⁹².

Odmienne, szersze podejście do kategorii zdrowia zostało przyjęte przez Światową Organizację Zdrowia (WHO), która termin ten definiuje nie tylko jako brak choroby bądź zniepełnienia, ale jako stan pełnego fizycznego, psychicznego i społecznego dobrostanu⁹³. W myśl tej definicji pomiar zdrowia i funkcjonowania opieki zdrowotnej winien obejmować nie tylko częstość i intensywność występowania poszczególnych jednostek chorobowych, lecz również ocenę dobrostanu pacjentów. W tym ujęciu za szczególnie istotne należy uznać nie tylko biologiczne aspekty doświadczanej choroby, lecz przede wszystkim wpływ jednostki chorobowej na poszczególne obszary życia pacjenta (np. życie towarzyskie,

⁹⁰ Por. R. L. Schalock, *Three decades of quality of life, Focus on Autism and Other Developmental Disabilities* nr 15 (2), London 2000, s. 116.

⁹¹ Por. M. Majkowicz, *Jakość życia w chorobie nowotworowej*, w: K. G. de Walden-Gałuszko (red.), *Psychoonkologia...*, Biblioteka Psychiatrii Polskiej, Kraków 2000, s. 146.

⁹² Por. H. Sęk, *Jakość życia a zdrowie*, op. cit., s. 113-114.

⁹³ Por. *Constitution of the World Health Organization. Basic Documents*, WHO, Geneva 1948.

rodzinne i społeczne, pracę zawodową, status ekonomiczny)⁹⁴. Przy takim podejściu zdrowie (biologiczne) jest traktowane jako wartość instrumentalna, a nie ostateczna – służąc jedynie realizacji cenionych przez człowieka wartości, samo pozostaje w tle⁹⁵. Jak pisał W. Tatarkiewicz, objawem zdrowia jest poczucie szczęścia. Co więcej, „zdrowie jest warunkiem szczęścia, istotnym, choć nie jedynym”⁹⁶.

Jeszcze szerszy zakres ma tzw. holistyczno-funkcjonalny model zdrowia, nawiązujący do humanistycznych nurtów w medycynie i trendów współczesnej ekologii. Zdrowie, w myśl tej koncepcji, określa się jako relację zachodzącą pomiędzy człowiekiem oraz jego otoczeniem i jest procesem ukierunkowanym na zapewnienie dynamicznej równowagi. Do potencjałów zdrowia zalicza się w tym podejściu nie tylko witalną energię jednostki i jej odporność biologiczną, ale także społeczno-kulturowe zasoby otoczenia, prozdrowotne i proekologiczne systemy wartości oraz psychiczne cechy przedmiotu⁹⁷. Tak rozumiana kategoria zdrowia łączy się z jakością życia nie tylko na poziomie jednostki indywidualnej, ale też na poziomie całych społeczeństw, poprzez odwołanie do funkcjonujących w nich prozdrowotnych aspektów kulturowych i światopoglądowych.

Nie ulega wątpliwości, iż badanie szeroko rozumianych, zdrowotnych aspektów jakości życia nabiera szczególnego znaczenia nie tylko z medycznego punktu widzenia. Uzyskanie wiedzy na temat sytuacji zdrowotnej społeczeństwa, a w szczególności rozpoznanie wpływu poszczególnych jednostek chorobowych na różnorodne aspekty życia pacjentów, pozwala nie tylko na poprawę współdziałania na linii pacjent – lekarz, ale też umożliwia identyfikację grup o szczególnie niskim poziomie zdrowia (fizycznego i psychicznego) i ich specyficznych potrzeb, a w konsekwencji podejmowanie i ocenę działań mających na celu uczynienie szeroko rozumianej opieki medycznej efektywniejszą.

2. Problem pomiaru jakości życia

Problematyka teoretycznych rozważań nad koncepcją jakości życia dotyczy nie tylko omówionych powyżej ram pojęciowych tej kategorii, lecz również obejmuje swym zakresem kwestie dotyczące sposobu jej pomiaru. Jak bowiem stwierdził W. T. Kelvin, jeśli potrafimy

⁹⁴ Por. *Introducing the WHOQOL instruments*, http://depts.washington.edu/yqol/docs/WHOQOL_Info.pdf (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

⁹⁵ Por. H. Sęk, *Jakość życia a zdrowie*, op. cit., s. 113.

⁹⁶ W. Tatarkiewicz, *O szczęściu*, op. cit., s. 218.

⁹⁷ Por. H. Sęk, *Jakość życia a zdrowie*, op. cit., s. 114.

zmierzyć i wyrazić liczbowo to, o czym mówimy, to znaczy, że poziom naszej wiedzy jest wystarczający, a jeśli nie, to tak naprawdę nasza wiedza jest bardzo skąpa⁹⁸.

Poniżej przedstawione zostały najbardziej interesujące propozycje dotyczące operacjonalizacji kategorii jakości życia zarówno w ujęciu ekonomicznym, związanym z dobrobytem, jak i statystycznym (wskaźnikowym) oraz psychologicznym, związanym z badaniami ankietowymi.

2.1. Podejście ekonomiczne

Omawiając ekonomiczne podejście do problematyki pomiaru jakości życia, należy jeszcze raz przywołać powiązanie tej kategorii z omawianym już dobrobytem ekonomicznym (*welfare*), rozumianym jako użyteczność konsumowanych dóbr i usług lub też jako użyteczność dochodu pozwalającego na konsumpcję tych dóbr i usług. Idea pomiaru tak rozumianego dobrobytu jest dość prosta. Przyjmuje się bowiem pewien koszyk dóbr (i usług) q^R określający np. minimum egzystencji biologicznej, który stanowił będzie punkt odniesienia. Miarą dobrobytu pojedynczego konsumenta, dysponującego koszykiem dóbr q , będzie wówczas krotność koszyka wzorcowego. Bardziej wyrafinowany sposób pomiaru bazuje na założeniu, że wszyscy konsumenci mają określone preferencje, które mogą być wyrażane liczbowo za pomocą tzw. funkcji użyteczności. Miarę dobrobytu definiuje się wówczas jako odwrotność odległości od koszyka pustego do wzorcowego koszyka q^R . Odległość definiuje się natomiast jako funkcję spełniającą równanie:

$$v\left(\frac{q^R}{d(u, q^R)}\right) = u,$$

gdzie v oznacza funkcję użyteczności reprezentującą użyteczność konsumentów, a u jest ustaloną wartością tej funkcji⁹⁹.

Taki sposób pomiaru dobrobytu ma tę zaletę, iż nie zależy od żadnych uwarunkowań instytucjonalnych. Preferencje konsumentów często uwzględniają jednak posiadane zasoby, a same dobra są nabywane na rynku i mają swoją cenę. Uwzględniając te i dodatkowe elementy, otrzymujemy tzw. rynkową miarę dobrobytu, rozumianą jako zoptymalizowaną użyteczność konsumowanego koszyka dóbr q :

$$u = v(q)$$

przy ograniczeniu:

⁹⁸ Por. W. T. Kelvin, *Popular Lectures and Addresses*, tom 1, Elibron Classics, London 2001, s. 73.

⁹⁹ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 19-20.

$$p \cdot q = x,$$

gdzie p oznacza wektor cen, a x budżet konsumenta¹⁰⁰.

Szczegółowa analiza pomiaru dobrobytu ekonomicznego opartego na mikroekonomicznej teorii zachowań konsumenta wykracza poza ramy niniejszej rozprawy¹⁰¹, jednakże poruszając problem ekonomicznego podejścia do pomiaru jakości życia, nie sposób nie przywołać próby wyceny tej kategorii i nie odnieść się do krytyki PNB jako miernika dochodu.

Nie jest prawdą, iż PNB jest w opinii ekonomistów wciąż traktowany jako jedyny i niepodważalny miernik dobrobytu ekonomicznego¹⁰². PNB jest miarą produkcji, a nie dobrobytu, i tak też jest przez ekonomistów interpretowany¹⁰³. Na dobrobyt (i jakość życia) oddziałuje wiele elementów, takich jak stopień nagromadzonych konsumpcyjnych dóbr trwałego użytku, a także czynniki mierzalne i niemierzalne nieuwzględnione w PNB (np. stan środowiska naturalnego) i z tego zdają sobie sprawę ekonomiści. Dlatego też powstało wiele nowych, różnorodnych mierników, które, w zamyśle ich autorów, mają w syntetyczny, acz wyrażony pieniężnie, sposób oddawać złożoność kategorii dobrobytu. Jako przykład wskazać tu można m.in. miernik krajowego dobrobytu netto (ang. NNW – *Net National Welfare*), będący miarą opartą o PNB, lecz skorygowany o konsumpcję rządową, wartość czasu wolnego, efekty działalności w gospodarstwach domowych, a także o nakłady na ochronę środowiska, straty z tytułu zanieczyszczenia środowiska i urbanizacji. Innym przykładem jest miernik ekonomicznych aspektów dobrobytu¹⁰⁴ (ang. EAW – *Index of the Economic Aspects of Welfare*) oparty z kolei na konsumpcji indywidualnej z uwzględnieniem wartości budynków publicznych, konsumpcji dóbr trwałego użytku, pracy w gospodarstwie domowym oraz czasu wolnego, a także wydatków na służbę zdrowia, edukację i ochronę, zanieczyszczenie środowiska i ubytek zasobów naturalnych.

Na szczególną uwagę zasługuje koncepcja miernika trwałego dobrobytu ekonomicznego¹⁰⁵ (ang. ISEW – *Index of Sustainable Economic Welfare*), opracowanego

¹⁰⁰ Ibid., s. 20.

¹⁰¹ Szersze omówienie tej problematyki można znaleźć m.in. w pracy: S. M. Kot, *Ekonometryczne modele dobrobytu*, PWN, Warszawa 2000.

¹⁰² Por. B. Kaczyńska, *Pomiar i monitoring w polityce społecznej*, „Polityka Społeczna” nr 5-6, Warszawa 2001, s. 34.

¹⁰³ Por. L. Zienkowski, *Co to jest PKB? Jego rola w analizach ekonomicznych i prognozowaniu*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001, s. 61-63.

¹⁰⁴ Zob. X. Zolotas, *Economic Growth and Declining Social Welfare*, NYU Press, New York 1981.

¹⁰⁵ J. Cobb, H. Daly, *For the Common Good*, Beacon Press, Boston 1989.

w 1989 roku przez H. E. Daly'ego i J. B. Cobba Jr., w którym wprowadzono korektę dotyczącą rozkładu dochodu. Podstawą liczenia tego miernika jest konsumpcja osobista, ważona współczynnikiem nierówności społecznych. Społeczeństwo zostało podzielone na pięć grup dochodowych, a następnie wyznaczono wagi w zależności od stopnia zróżnicowania dochodów pomiędzy każdym z niższych kwantyli a kwantylem ostatnim (najzamożniejszym). W kolejnym kroku zsumowano otrzymane w ten sposób pięć wag i podzielono przez pięć, a uzyskana wielkość (z przedziału od 1 do nieskończoności) posłużyła do ważenia konsumpcji indywidualnej i dalszych obliczeń¹⁰⁶. Ponadto w mierniku tym, w większym stopniu niż dotychczas, uwzględniono zasady zrównoważonego rozwoju (w tym sprawiedliwość społeczną)¹⁰⁷.

Dalsze eksponowanie społecznych cech jakości życia związane jest z pracami nad miernikami dobrobytu społecznego, które zostały omówione w kolejnym podrozdziale.

2.2. Podejście statystyczne

Statystyczne, wskaźnikowe podejście do badań nad jakością życia polega na utworzeniu szerokiego zbioru danych charakteryzujących jakość życia jako całość lub tylko jego poszczególne aspekty, a następnie dokonaniu ich agregacji w celu uzyskania wskaźnika syntetycznego. Warto podkreślić, iż podejście to nie jest stosowane do oceny i pomiaru jakości życia pojedynczych osób, lecz służy raczej jej identyfikacji na poziomie całych społeczeństw w ramach regionów danego kraju lub też krajów jako całości. W obu przypadkach głównym celem badania jest analiza porównawcza zjawiska w czasie i przestrzeni¹⁰⁸.

Koncepcja konstrukcji wskaźników syntetycznych została opracowana na potrzeby charakterystyki gospodarki amerykańskiej już w roku 1916 na Uniwersytecie Harvarda i znana jest pod nazwą tzw. barometru harwardzkiego¹⁰⁹. Równie wielką popularność uzyskał, zaprezentowany w 1938 roku, tzw. system wskaźników wiodących¹¹⁰ autorstwa W. Mitchella i A. F. Burnsa z National Bureau of Economic Research (NBER) w USA. System ten przyjął

¹⁰⁶ Por. E. Zysnarska, *Pomiar jakości życia*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002, s. 182-183.

¹⁰⁷ Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 65.

¹⁰⁸ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 23.

¹⁰⁹ Por. W. M. Persons, *Construction of a Business Barometer Based upon Annual Data*, „The American Economic Review” nr 4, Pittsburgh 1916, s. 739-769.

¹¹⁰ Por. A. F. Burns, W. C. Mitchell, *Statistical Indicators of Cyclical Revivals*, NBER Bulletin nr 69, University Microfilms, Michigan 1938, s. 1-12.

formę selekcji spośród blisko 500 serii statystycznych, sygnalizujących odpowiednio wcześniej pojawiające się w gospodarce zmiany, tych, które rejestrują je na bieżąco, oraz tych, które mają charakter opóźniony wobec rzeczywistości. Powodzenie, jakim cieszyły się te wskaźniki w dziedzinie gospodarki, wpłynęło na zainteresowanie nimi w naukach społecznych¹¹¹.

Z początkiem lat sześćdziesiątych, na fali krytyki utożsamiania postępu ekonomicznego z poprawą jakości życia ludności, powstało nowe podejście do statystyki społecznej, z którego wywodzą się tzw. systemy wskaźników społecznych jako zintegrowane systemy pomiaru jakości, warunków i poziomu życia w całokształcie ich zróżnicowania i komplikacji¹¹². Warto przy tym zauważyć, iż idea głównego pioniera tego ruchu, Raymonda Bauera¹¹³, traktującego wskaźniki społeczne jako dane statystyczne służące diagnozie i prognozie sytuacji, w jakiej znajdują się ludzie wraz z respektowaniem ich celów i wartości życiowych, została dość szybko „utopiona” w olbrzymich, aczkolwiek niezbyt czytelnych zbiorach liczb, zwanych raportami społecznymi¹¹⁴. Za znacznie bardziej funkcjonalne uznać należy podejścia oparte o wskaźniki syntetyczne, stanowiące próbę oceny jakości życia oraz jej poszczególnych aspektów w sposób możliwie zagregowany.

Idea zdecydowanej większości metod konstrukcji mierników syntetycznych jest taka sama. Wartości x_i wszystkich n cech X_1, X_2, \dots, X_n reprezentujących badane zjawisko (np. jakość życia) interpretowane są jako punkty w n -wymiarowej przestrzeni R^n . Miernikiem syntetycznym S jest wówczas odpowiednio zdefiniowana funkcja na tej przestrzeni, czyli:

$$S : R^n \rightarrow R .$$

Zwykle wyróżnia się dwie grupy metod definiowania tej funkcji, a mianowicie tzw. metody wzorcowe i bezwzorcowe.

Idea metod wzorcowych polega na tym, że w przestrzeni R^n wyodrębnia się pewien punkt x^* nazywany „wzorcem”. Miernik syntetyczny (jakości życia) jednostki scharakteryzowanej wektorem wartości x definiowany jest wówczas jako pewna funkcja odległości $d(x, x^*)$ wektora x od ustalonego punktu odniesienia x^* .

Idea tzw. metod bezwzorcowych polega natomiast na uśrednianiu wartości składowych wektora x . To znaczy, że miernikiem syntetycznym (jakości życia) jest średnia wielkość

¹¹¹ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 23.

¹¹² Por. J. Kordos, *Metodologia i wykorzystanie wskaźników społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 12, Warszawa 1990, s. 1.

¹¹³ R. Bauer, *Social Indicators*, Cambridge, London 1966.

¹¹⁴ Por. T. Słaby, *Przyszłość wskaźników społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 1, Warszawa 1999, s. 25.

obliczona dla wartości x_1, x_2, \dots, x_n . Nieskończona liczba możliwości definiowania odległości w przestrzeni R^n oraz nieskończoność sposobów obliczania wartości średniej sprawia, iż istnieje ogromna liczba metod tworzenia miar syntetycznych¹¹⁵. Poniżej zaprezentowane zostały najważniejsze z nich.

Za jedną z najgłośniejszych prób stworzenia wzorcowych, syntetycznych mierników jakości życia należy uznać, związaną z nurtem dobrobytu społecznego, tzw. metodę genewską (dystansową), zaprezentowaną w latach sześćdziesiątych przez Instytut Badawczy Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju Społecznego (UNRISD)¹¹⁶. Szeroką charakterystykę tej metody, wraz z pierwszymi wynikami badań empirycznych zrealizowanych w warunkach polskich, można znaleźć w pracach A. Luszniwicza¹¹⁷.

Punktem wyjścia metody dystansowej jest przyjęcie założenia o objęciu obserwacją statystyczną możliwie pełnego zbioru grup potrzeb materialnych i kulturalnych¹¹⁸. W każdej z dziedzin potrzeb dokonuje się wyboru trzech mierników reprezentantów ($x_{e,ij}$), służących do pomiaru osiągniętego poziomu jakości życia, przy czym mierniki te powinny być wyrażane w jednostkach naturalnych. W celu przekształcenia mierników reprezentantów we wskaźniki cząstkowe dla każdego miernika ustala się dwie wartości krytyczne: próg minimum ($x_{0,ij}$), odpowiadający fikcyjnej sytuacji granicy fizycznej egzystencji i zdziczenia kulturowego, oraz próg maksimum ($x_{100,ij}$), odpowiadający stanowi pełnego zaspokojenia wyróżnionej potrzeby (jeśli taki istnieje) lub też stanowi panującemu w kraju najlepiej rozwiniętym¹¹⁹. Poprzez porównanie odpowiednich wartości progowych z wartościami empirycznymi otrzymuje się ogólną, dystansową formułę stopnia zaspokojenia j -tej potrzeby cząstkowej w i -tej grupie potrzeb, wyrażoną wzorem:

$$x_{ij} = \left[(x_{e,ij} - x_{0,ij}) : (x_{100,ij} - x_{e,ij}) \right] \cdot 100(1 - k_{ij}),$$

gdzie: x_{ij} – wskaźnik cząstkowy odpowiadający danemu miernikowi poziomu jakości życia, k_{ij} – współczynnik koncentracji ($0 < k_{ij} < 1$), pozwalający na uwzględnienie stopnia nierówności w zaspokojeniu potrzeb różnych grup ludności.

¹¹⁵ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 24.

¹¹⁶ J. Drewnowski, *The Level of Living Index*, United Research for Social Development, Report 4, Geneva 1966.

¹¹⁷ Zob. A. Luszniwicz, *Koncepcja mierników poziomu życia ludności*, w: J. Danecki (red.), *Społeczne aspekty rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1974, s. 205-222.

¹¹⁸ W metodzie proponuje się wyróżnienie potrzeb niższego i wyższego rzędu. Do potrzeb niższego rzędu zaliczono potrzeby żywienia, mieszkania, zdrowia, wykształcenia, rekreacji i zabezpieczenia społecznego, natomiast do potrzeb wyższego rzędu – zagospodarowanie materialne.

¹¹⁹ Por. T. Borys, *Jakość życia jako kategoria badawcza i cel nadrzędny*, op. cit., s. 29-30.

Następnym etapem metody dystansowej jest agregacja wskaźników cząstkowych w postaci zbiorowego wskaźnika poziomu jakości życia, przy wykorzystaniu odpowiedniego systemu wag¹²⁰.

Oczywiście metoda ta nie jest pozbawiona wad. Jako główną przyczynę jej słabości wskazuje się zazwyczaj nadmiernie eksponowany element zagospodarowania materialnego, a także zbyt ni subiektywizm w zakresie wyboru mierników reprezentantów, określania wartości progowych, budowy systemu wag oraz postaci wskaźnika nierównomierności rozkładu. Ponadto w podejściu zaproponowanym przez UNRISD nie bierze się pod uwagę faktu substytucyjności niektórych potrzeb, co może prowadzić do zaniżenia miernika finalnego bądź też do jego sztucznego zawyżenia¹²¹.

Klasycznym przykładem miernika bezwzorcowego jest natomiast publikowany od 1990 roku w ramach Programu Rozwoju Narodów Zjednoczonych (ang. *Development Programme of the United Nations*) tzw. wskaźnik (indeks) rozwoju społecznego (ang. *Human Development Index* – HDI), określający w syntetyczny sposób poziom rozwoju społecznego poszczególnych krajów świata w danym momencie czasowym, jak i w dłuższej perspektywie. Miernik ten zdefiniowany jest jako średnia arytmetyczna trzech wskaźników: długowieczność (D), wykształcenie (W) oraz standard życia (S) czyli:

$$HDI = \frac{1}{3}(D + W + S),$$

przy czym:

– wskaźnik długowieczności obliczany jest wzorem:

$$D = \frac{d - \min}{\max - \min},$$

gdzie: d oznacza oczekiwaną długość życia w momencie urodzin, wartość $\min = 25$, natomiast wartość $\max = 100$ (zazwyczaj),

– wskaźnik wykształcenia określa się wzorem:

$$W = \frac{2}{3} \frac{w_1 - \min}{\max - \min} + \frac{1}{3} \frac{w_2 - \min}{\max - \min},$$

gdzie: w_1 to stopa analfabetyzmu u dorosłych, w_2 – odsetek uczących się, $\min = 0$ oraz $\max = 100$,

– a standard życia określa się jako¹²²:

¹²⁰ Por. T. Panek, *Systemy wskaźników społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 2, Warszawa 1991, s. 22-23.

¹²¹ Por. T. Borys, *Wskaźniki ekorozwoju*, op. cit., s. 56.

¹²² Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 33-34.

$$S = \frac{\log(PKBpercapita) - \log(100)}{\log(40000) - \log(100)}$$

Sam system HDI obejmuje ponad 400 wskaźników, uporządkowanych w kilkudziesięciu grupach tematycznych, odnoszących się do państw wysoko rozwiniętych, rozwijających się, poszczególnych regionów świata oraz przeciętnych wskaźników w skali światowej. Do jego zalet należy prostota obliczeń oraz łączenie w sobie oceny społecznego i ekonomicznego rozwoju. Wadą jest duża wrażliwość na gwałtowne zmiany sytuacji społecznej i ekonomicznej kraju oraz brak jego interpretacji jako kategorii ekonomicznej lub społecznej¹²³. Pod względem wartości tego wskaźnika Polska znajdowała się w 2006 roku na 39 miejscu wśród 179 państw, m.in. za Republiką Czeską i Węgrami, a przed Słowacją, Estonią i Litwą¹²⁴.

2.3. Podejście psychologiczne

Psychologiczna koncepcja pomiaru jakości życia koncentruje się nie tyle na dobrobycie materialnym, który można mierzyć obiektywnie, lecz przede wszystkim na dobrostanie psychicznym, rozumianym jako stan ducha jednostki, jej indywidualna, subiektywna percepcja własnego życia. Stanu tego nie da się ocenić inaczej, jak tylko zwracając się bezpośrednio do danej osoby. Nikt bowiem, jak pisze W. Ostasiewicz, nie może mi powiedzieć, że temperatura w pomieszczeniu, w którym ja się znajduję, jest optymalna, jeśli ja czuję zimno. Temperaturę w pomieszczeniu można zmierzyć obiektywnie (za pomocą termometru) lub też subiektywnie, pytając poszczególne jednostki o odczucie ciepła. Podobnie dzieje się np. z dochodami ludności, które mogą być traktowane jako wskaźnik obiektywny bądź też mogą zostać podane subiektywnej ocenie przez respondenta, który wyrazi zadowolenie (niezadowolenie) z otrzymywanych zarobków¹²⁵. Psychologiczne podejście do badań koncentruje się więc na jakości życia w ujęciu subiektywnym, a podstawowym narzędziem pomiaru są w nim tzw. badania sondażowe (ang. *survey research*).

Badania sondażowe to jedna z najlepszych i najpopularniejszych metod pomiaru opinii publicznej pozwalających w stosunkowo prosty i przejrzysty sposób poznać preferencje i opinie społeczeństwa oraz motywy postaw i zachowań ludności. Do najważniejszych cech

¹²³ Por. L. Nowak, *Miejsce Polski na świecie*, „Wiadomości Statystyczne” nr 10, Warszawa 1999, s. 10-11.

¹²⁴ *Human Development Indices. A statistical update 2008*, <http://hdr.undp.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹²⁵ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 34-35.

sondaży, a różniących te badanie od innych form zbierania informacji o populacjach ludzkich, zaliczyć należy fakt, iż:

- badaniu podlega jedynie reprezentatywna próba całej populacji,
- informacje otrzymywane są w formie odpowiedzi respondentów na pytania stawiane im przez przeprowadzających wywiad ankieterów¹²⁶.

Przez wywiad należy rozumieć proces, w którym badający stara się za pomocą pytań nakłonić badanego do udzielenia odpowiedzi na temat będący przedmiotem badania. W zależności od sposobu przeprowadzenia wywiadu można wyróżnić wywiad ustny i pisemny (ankietowy), skategoryzowany (przeprowadzony według wcześniej przygotowanego kwestionariusza) i nieskategoryzowany (sposób przeprowadzenia wywiadu zależy od badającego), jawny i ukryty, indywidualny i zbiorowy, jednorazowy i panelowy (polegający na przynajmniej dwukrotnym badaniu tego samego respondenta)¹²⁷.

Badanie ankietowe (w formie pisemnej) stosuje się w celu szybkiego zebrania informacji o dużych zbiorowościach. Istotną zaletą tego typu badań jest ich stosunkowo niewielka czasowo- i kapitałochłonność. Respondent udziela bowiem odpowiedzi na pytania samodzielnie, a rola badacza sprowadza się do opracowania odpowiedniego kwestionariusza ankietowego, dostarczenia go wylosowanym do badania jednostkom, a następnie do zebrania i opracowania materiału źródłowego. Dodatkowo badanie ankietowe jest zazwyczaj anonimowe, co ma szczególne znaczenie, gdy tematyka badania dotyczy spraw dla respondenta drażliwych bądź krępujących. Ta forma przeprowadzenia badania ma też swoje wady. Okazuje się, iż duża część badanych jednostek nie potrafi samodzielnie wypełnić kwestionariusza w sposób prawidłowy. Z reguły też pewien odsetek rozproszonych kwestionariuszy nie zostaje, z różnych powodów, zwrócony. Dlatego też niezmiernie istotną kwestią jest prawidłowa konstrukcja kwestionariusza i jasne, precyzyjne formułowanie zawartych w nim pytań¹²⁸. Dużą rolę odgrywają też kompetencje i uczciwość ankietera.

To wszystko sprawia, iż pomiar jakości życia w ujęciu subiektywnym, w formie badania ankietowego, jest procesem szczególnie trudnym i nakłada na badacza dużą odpowiedzialność za jego końcowe rezultaty.

¹²⁶ Por. Z. Mielecka-Kubień, *Problemy badań sondażowych*, w: W. Ostasiewicz (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2004, s. 214.

¹²⁷ Por. J. Sztumski, *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Śląsk, Katowice 1999, s. 131-141.

¹²⁸ Por. Z. Mielecka-Kubień, *Problemy badań sondażowych*, op. cit., s. 214-215.

3. Jakość życia a system wartości

W naukach społecznych zakłada się, że badania aksjologiczne pozwalają na wyjaśnienie i przewidywanie zachowań ludzi oraz całych społeczeństw poprzez identyfikację właściwych im systemów wartości. Wartościowanie jest uniwersalnym procesem wpływającym w sposób bezpośredni na podejmowane przez człowieka decyzje i prezentowane przezeń postawy. Sam proces wartościowania oznacza zarówno formułowanie sądów oceniających, jak i akceptację lub negację pewnych stanów rzeczy. Wszystkie poczynania jednostki są podyktowane preferowaniem pewnych wartości – dążeniem do tego, co uznawane za dobre, słuszne bądź korzystne¹²⁹. Należy pamiętać, iż sposób wartościowania jest cechą zmienną, z kolei jego występowanie jest stałe. Podlega mu wszystko, czego doświadczamy, choć nie zawsze zdajemy sobie z tego sprawę, ponieważ wartościowanie odbywa się również na poziomie nieświadomym, automatycznym, intuicyjnym¹³⁰.

Należy przy tym podkreślić, iż samo pojęcie „wartości” nie jest jednoznaczne, a tym samym rodzi pewne problemy w procesie badawczym. W ujęciu socjologicznym terminem „wartość” określa się dowolny przedmiot materialny lub idealny, ideę lub instytucję, przedmiot rzeczywisty lub wyimaginowany, w stosunku do której jednostki lub zbiorowości przyjmują postawę szacunku, przypisują mu ważną rolę w swoim życiu, a dążenie do jego osiągnięcia odczuwają jako przymus¹³¹. Za interesującą, z punktu widzenia badań nad jakością życia poprzez pryzmat zaspokajania potrzeb, uznać należy definicję wartości zamieszczoną w *Słowniku Języka Polskiego*, który określa ją jako „[...] cechę lub zespół cech właściwych danej osobie lub rzeczy, stanowiących o jej walorach (np. moralnych, artystycznych) cennych dla ludzi, mogących zaspokoić jakieś ich potrzeby; ważność, znaczenie kogoś, czegoś”¹³².

Systemy wartości są rozumiane zazwyczaj jako „systemy kategorii poznawczych człowieka, służących mu do opisu i oceny świata, wyrażającego się tym, że pewne fakty,

¹²⁹ Por. W. D. Ross, *The Right and the Good*, Oxford Press, Oxford 1973 za: A. Paszkowska-Rogacz, *Wartości i cele życiowe a wybór kariery zawodowej*, 2007, <http://www.doradca-zawodowy.pl/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹³⁰ Por. B. Wojciszke, *Wprowadzenie: wszechobecność wartościowania*, w: B. Wojciszke (red.), *Studia nad procesami wartościowania*, PAN, Warszawa 1988, za: A. Paszkowska-Rogacz, *Wartości i cele życiowe a wybór kariery zawodowej*, 2007, <http://www.doradca-zawodowy.pl/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹³¹ Por. J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1967, s. 58.

¹³² *Encyklopedia Multimedialna PWN – Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 2000.

obiekty i zjawiska uważa on za szczególnie ważne dla siebie i innych”¹³³. Systemy te, stanowiące podstawę dokonywanych przez jednostki wyborów pomiędzy pewną liczbą stanów docelowych, nie są kategorią uniwersalną. Nie we wszystkich subpopulacjach określone cele mają taką samą ważność. Dany system wartości w dużym stopniu kształtuje się pod wpływem zindywidualizowanych potrzeb, postaw i aspiracji jednostki¹³⁴.

Kwestie systemów wartości, determinujących społeczno-ekonomiczne zachowania ludności, stanowią zatem jeden z istotniejszych problemów teoretycznych związanych ze zrozumieniem istoty, jak i samym pomiarem jakości życia. Ocena jakości życia powinna bowiem uwzględniać odpowiedzi na pytania: jakiej postaci życia własnego i życia innych ludzi pragniemy oraz do jakiego kształtu ludzkiego świata i własnego życia chcemy się przyczynić¹³⁵. Przyjęte systemy wartości wpływają więc na operacjonalizację pojęcia jakości życia i odgrywają decydującą rolę w relatywizacji tej kategorii, tworząc tym samym podstawy jednego z ważniejszych nurtów badawczych o interdyscyplinarnym charakterze, poruszającego kwestie relacji pomiędzy kategoriami jakości życia a różnymi koncepcjami rozwoju społeczeństw (np. koncepcją zrównoważonego rozwoju)¹³⁶.

Rozpoznanie preferowanych stylów życia, modelu konsumpcji oraz stosunku do luksusu oraz zasobów naturalnych pozwala m.in. odpowiedzieć na pytanie o rozumienie postępu cywilizacyjnego oraz określić relację pomiędzy zmieniającym się systemem wartości a przechodzeniem z wizerunku społeczeństwa konsumpcyjnego i informacyjnego do społeczeństwa poszanowania zasobów. Przejścia do jakości życia w ramach tych dwóch uproszczonych wizji rozwoju społeczeństwa zawierają, jak pisze T. Borys, wiele możliwości dywersyfikacji, które zależą od przyjętej w praktyce badawczej klasyfikacji wartości, preferencji i ich określonych typów¹³⁷. Według klasyfikacji M. Schelera wartości możemy podzielić na:

- witalne; jakość życia jest określana przede wszystkim przez sprawność i tężyznę fizyczną,

¹³³ A. Gurycka, *Systemy wartości młodzieży licealnej (1978) a oddziaływanie szkoły*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1986, s. 9.

¹³⁴ Por. W. Ignaczyk, *System wartości rodzinnych młodzieży polskiej końca XX wieku*, Wyd. AE w Poznaniu, Centrum Badań nad Rodziną, Poznań 2002, s.17-22.

¹³⁵ Por. A. Grzegorzczak, *Życie jako wyzwanie*, Wyd. IFIS, Warszawa 1993, s. 96.

¹³⁶ Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 68.

¹³⁷ Por. T. Borys, *Jakość życia jako kategoria badawcza i cel nadrzędny*, op. cit., s. 33.

- hedonistyczne; jakość życia jest określana przez poziom zaspokojenia potrzeb fizjologicznych, poziom luksusu i komfortu oraz ilość zgromadzonych i używanych dóbr materialnych,
- cywilizacji,
- duchowe; jakość życia jest generowana przez poznawanie prawdy, dobro moralne, doświadczenie i tworzenie piękna¹³⁸.

Trzy pierwsze człony tej klasyfikacji w dużym stopniu nawiązują do koncepcji społeczeństwa samonapędzającego konsumpcję, co jednoznacznie wskazuje na relatywizm ocen jakości życia w ramach pewnej grupy systemów wartości. Równie niejednoznaczna jest tzw. proekologiczna koncepcja jakości życia. Definiowanie tej kategorii zależy bowiem od przyjętego systemu wartości, który wyznacza zakres ludzkich dążeń, w tym strefę dopuszczalnych oddziaływań na środowisko¹³⁹. Możliwe jest wyodrębnienie kilku opcji różniących się zakresem podmiotowości etycznej. Według jednej z nich podmiotowość ta należy się tylko człowiekowi, co pozwala na wyodrębnienie tzw. egocentrycznej jakości życia, zakładającej podmiotowość etyczną jedynie tej części społeczeństwa, z którą się obecnie utożsamiamy, oraz tzw. antropocentrycznej jakości życia, uznającej podmiotowość etyczną każdego człowieka niezależnie od miejsca i perspektywy czasowej (obecne i przyszłe pokolenia niezależnie od rasy, płci, wyznania i wieku). Ten poziom jakości życia uwzględnia zasadę sprawiedliwości międzygeneracyjnej i może być uznany za bliski koncepcji zrównoważanego rozwoju. W drugiej opcji podmiotowość etyczna i kategoria jakości życia rozszerza się na inne obiekty. W ramach tej opcji wyróżnia się tzw. jakość życia patocentryczną, rozszerzającą podmiotowość etyczną na wszystkie istoty zdolne odczuwać cierpienie, oraz tzw. jakość życia biocentryczną, uznającą podmiotowość etyczną wszystkich istot żywych¹⁴⁰.

To wszystko jeszcze raz podkreśla względność pojęcia jakości życia, które zależy nie tylko od zakresu objętych obserwacją i pomiarem obszarów ludzkiej egzystencji, lecz również od aspektów aksjologicznych i praktykowanych w życiu systemów wartości, które w istotny sposób różnicują funkcje ocen określonych na wartościach tychże aspektów¹⁴¹. Równocześnie wyznawane systemy wartości stanowią przesłankę do zróżnicowania percepcji jakości życia

¹³⁸ Por. J. Maciaszek, *Metody oceny jakości życia*, op. cit., s. 80.

¹³⁹ Por. T. Borys, *Jakość życia jako kategoria badawcza i cel nadrzędny*, op. cit., s. 34.

¹⁴⁰ Por. G. Dobrzański, *Dylematy trwałego rozwoju*, w: B. Poskrobko (red.), *Sterowanie ekorozwojem*, tom 1, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok 1998, s. 159.

¹⁴¹ Por. T. Borys, *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, op. cit., s. 70.

ludności przy względnie takich samych warunkach życia w ich obiektywnym ujęciu, a tym samym decydują o komplementarnym charakterze obiektywistycznych i subiektywistycznych koncepcji pomiaru tej kategorii.

4. Kierunki interdyscyplinarnych badań nad jakością życia

Idea wskaźników społecznych narodziła się w USA w połowie lat 60., a jej początek powszechnie utożsamia się z projektem Narodowej Agencji Aeronautyki i Przestrzeni Kosmicznej (NASA), kierowanym przez R. Bauera, a będącym próbą oceny wpływu amerykańskiego programu kosmicznego na amerykańskie społeczeństwo. Okazało się jednak, iż brakuje nie tylko odpowiednich danych umożliwiających taką analizę, ale też właściwie nie opracowano dotychczas koncepcji i metodologii takich badań. Dla celów badania został więc stworzony odpowiedni zestaw wskaźników nazwanych przez R. Bauera wskaźnikami społecznymi (ang. *social indicators*), rozumianymi jako „dane statystyczne pozwalające na ocenę gdzie jesteśmy i dokąd zmierzamy w odniesieniu do naszych celów i wartości”¹⁴². Jego praca pt. „Social Indicators”¹⁴³ stanowiła początek zakrojonej na szeroką skalę debaty zwanej ruchem wskaźników społecznych. Owocem podjętej przez wiele środowisk naukowych dyskusji było m.in. wskazanie funkcji wskaźników społecznych jako mierników dobrobytu czy też jakości życia ludności w odniesieniu nie tylko do społeczeństwa jako całości, ale też w stosunku do indywidualnych jednostek lub gospodarstw domowych.

Na polu licznych prób operacjonalizacji pojęcia dobrobytu (ang. *welfare*), a jakości życia w szczególności, wytworzyły się dwie konkurencyjne koncepcje: tzw. podejście amerykańskie, akcentujące subiektywną ocenę własnego życia przez badaną jednostkę, oraz podejście skandynawskie (szwedzkie), zorientowane na zasoby oraz poziom życia w ujęciu obiektywnym¹⁴⁴.

4.1. Nurt amerykański

W amerykańskim modelu badań nad jakością życia przyjmuje się założenie, iż najpełniejszej i najtrafniejszej oceny życia człowieka potrafi dokonać on sam. Dlatego jako wskaźnik

¹⁴² R. V. Horn, *Social Indicators: Meaning, Methods and Applications*, „International Journal of Social Economics” nr 8, Bringley 1980, za: J. Rutkowski, *Podstawowe pojęcia statystyki społecznej*, cz. II, op. cit., s. 13.

¹⁴³ R. Bauer, *Social Indicators*, op. cit.

¹⁴⁴ Por. H. H. Noll, *Social indicators and quality of life...*, op. cit., s. 151.

dobrobytu w ujęciu subiektywnym wykorzystuje się najczęściej mierniki poczucia szczęścia, jakkolwiek niewymierne jest to pojęcie, oraz satysfakcji, zadowolenia jednostki z własnej egzystencji.

Pierwsze badanie ludności, które można wpisać w ten nurt, zostało przeprowadzone w USA już na kilka lat przed publikacją R. Bauera. Zakrojone na skalę krajową badanie, zatytułowane „Poglądy Amerykanów na ich zdrowie psychiczne”¹⁴⁵, zrealizowali w 1957 roku pracownicy Centrum Badań Sondażowych Uniwersytetu w Michigan: G. Gurin, J. Veroff oraz S. Field. Ich projekt zakładał zbadanie, w jaki sposób ludzie radzą sobie z problemem przystosowywania się na różnych płaszczyznach partycypowania w życiu społecznym. Jednocześnie zawarto w badaniu elementy służące ocenie percepcji jakości życia poprzez pryzmat poczucia szczęścia – zapytano, czy respondenci są: bardzo szczęśliwi (ang. *very happy*), całkiem szczęśliwi (ang. *pretty happy*) czy też nie za bardzo szczęśliwi (ang. *not too happy*).

Kolejne takie badanie, dotyczące zdrowotnego wymiaru życia psychicznego narodu, przeprowadził na początku lat 60. N. M. Bradburn¹⁴⁶. Pytanie dotyczące poczucia szczęścia zostało sformułowane w sondażu podobnie jak u Gurina, Veroffa i Fielda, przy czym szczęście w rozumieniu Bradburna traktowane było jako pozytywne odczucie dotyczące aktualnej sytuacji przy braku odczuć negatywnych. Zgodnie z taką definicją jednostka osiągnie wysoki poziom dobrostanu psychicznego w takim stopniu, w jakim efekt pozytywny przewyższy u niej efekt negatywny. Bradburn przyjął, iż wprowadzone przez niego pojęcie równowagi emocjonalnej jest dla jakości życia bardziej ważne aniżeli satysfakcja z zaspokajania potrzeb. Zaproponowane przez Bradburna podejście do jakości życia znalazło zastosowanie w licznych pracach badawczych, np. w zakrojonym na szeroką skalę badaniu kondycji zdrowotnej mieszkańców Kanady¹⁴⁷.

Ważny projekt badawczy¹⁴⁸ tego typu został także przeprowadzony przez H. Cantrila w latach 1957-1963 i obejmował 14 państw (m.in. Polskę). W odróżnieniu od prac Bradburna, w badaniach Cantrila pojęcie sytuacji życiowej nie było traktowane emocjonalnie, lecz bardziej intelektualnie – zostało definiowane w kategorii potrzeb, aspiracji i satysfakcji. Do pomiaru jakości życia wykorzystano w nim tzw. drabinę Cantrila, pokazującą stopień

¹⁴⁵ G. Gurin, S. Field, J. Veroff, *Americans view their mental health*, Basic Books, New York 1960.

¹⁴⁶ N. M. Bradburn, *The structure of psychological well-being*, Aldine Publishing Company, Chicago 1969.

¹⁴⁷ *The Health of Canadians: Report of Canada Health Survey*, Ministry of Supply and Services, Ottawa 1981.

¹⁴⁸ H. Cantril, *The pattern of human concerns*, Rutgers University Press, New York 1966.

zadowolenia respondenta z własnej sytuacji życiowej¹⁴⁹. Zadowolenia tym większego, im mniejszy był dystans pomiędzy indywidualną oceną życia człowieka a poziomem jego aspiracji¹⁵⁰.

W roku 1976 przedstawione zostały raporty z dwóch kolejnych badań zrealizowanych przez A. Cambella, P. F. Converse i W. L. Rodgersa oraz przez zespół F. M. Andrews i S. B. Witheya. Badania te, ze względu na zastosowaną metodologię, są do dziś jednym z ważniejszych źródeł wiedzy na temat percepcji jakości życia. Ważną cechą przeprowadzonych badań było ich silne zaplecze teoretyczne. Pierwszy z wymienionych sondaży opierał się m.in. na „teorii pola”¹⁵¹ K. Lewina, zgodnie z którą ludzie żyją w środowisku definiowanym obiektywnie, lecz jego percepcja jest subiektywna. Człowiek i środowisko stanowią całość, a zachowanie człowieka jest determinowane zarówno przez jego właściwości, jak i właściwości środowiska. W przeprowadzonym w latach 1971-72 badaniu oceny jakości życia analizowano nie tylko zadowolenie z życia jako całości, ale też poproszono respondentów o ocenę zadowolenia z jego następujących aspektów: małżeństwo, życie rodzinne, zdrowie, sąsiedztwo, przyjaciele i znajomi, praca zawodowa i domowa, życie w USA, miejsce zamieszkania, standard życia, czas wolny, wykształcenie, mieszkanie i bezpieczeństwo finansowe¹⁵². Satysfakcja z życia respondenta, zdaniem autorów, jest bowiem determinowana zarówno przez subiektywną percepcję środowiska, jak i ocenę doświadczeń (przeżyć) w poszczególnych dziedzinach życia. Z kolei ocena tych doświadczeń zależy od przyjętych punktów odniesienia i różnicy pomiędzy tymi punktami a stanem aktualnym.

Kolejny duży sondaż¹⁵³, jaki zrealizowali Andrews i Withey, opierał się na założeniu, że na ocenę jakości życia wpływa nie tylko rozumowanie, ale też i emocje. W badaniu dokonano pomiaru oceny jakości życia jako całości, jak i w odniesieniu do różnego rodzaju trosk (ang. *life concerns*), za pomocą siedmiopunktowej tzw. skali typu D-T. W odróżnieniu od skali Cantrila każdemu z siedmiu punktów przyporządkowano tu określenia słowne: od „wspaniale” (ang. *delighted*) do „okropnie” (ang. *terrible*). Rzetelność pomiarów za pomocą

¹⁴⁹ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 38-39.

¹⁵⁰ Por. J. M. Prutkin, *A History of Quality of Life Measurements*, Yale University, New Haven 2002, s. 10.

¹⁵¹ *Field theory – Kurt Lewin*, <http://wilderdom.com/theory/FieldTheory.html/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁵² A. Campbell, P. E. Converse, W. L. Rodgers, *The Quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*, Russell Sage Foundation, New York 1976.

¹⁵³ M. F. Andrews, S. B. Withey, *Social Indicators of Well-being. Americans Perceptions of Life Quality*, Institute of Social Research, University of Michigan, Plenum Press, New York and London 1976.

zapropionowanej skali była porównywalna z pomiarami w innych skalach¹⁵⁴. Według tych badań ocena jakości życia zawierała analizę 123 problemów życiowych. Lista ta została w późniejszych latach zredukowana do 30 grup, kompleksowo reprezentujących poszczególne aspekty życia ludności (tj. m.in. problem rodziny, problem finansów, czas wolny, zdrowie osobiste, problem stosunków międzyludzkich, problem oceny przyjaciół czy też problem religijności). Co więcej, w większości współczesnych badaniach amerykańskich przyjmuje się, iż już 5-15 grup pozwala na dość precyzyjną, ogólnospołeczną, subiektywną ocenę jakości całego życia. Okazuje się, iż dla respondentów najważniejsze są problemy związane z pracą, rodziną, sytuacją dochodową i mieszkaniową. Wpływ tych czynników na ocenę jakości życia wywodzi się z faktu, iż są one równie ważne dla szerokiego grona społeczeństwa; zarówno dla kobiet, jak i mężczyzn, dla mieszkańców wsi i miast, dla ludzi młodych i starych¹⁵⁵.

Kończąc krótką charakterystykę amerykańskiego nurtu badań nad jakością życia w ujęciu subiektywnym, warto zwrócić uwagę na próby indeksowego pomiaru tego zjawiska. Jako przykład takiej miary można podać wyznaczany od 2008 roku indeks dobrobytu społeczeństwa amerykańskiego tzw. Gallup-Healthways Well-Being Index¹⁵⁶. Miernik ten opiera się na wynikach badań ankietowych przeprowadzanych codziennie na min. 1000 osobowej próbie obywateli USA i liczony jest jako średnia arytmetyczna z oceny sześciu aspektów ich egzystencji, a obejmujących: własną sytuację życiową jako całość, zdrowie psychiczne, zdrowie fizyczne, zachowania prozdrowotne, środowisko pracy oraz zaspokojenie potrzeb podstawowych (żywność, mieszkanie, opieka lekarska, bezpieczeństwo, sytuacja finansowa itd.).

4.2. Nurt skandynawski

Alternatywą dla amerykańskiej koncepcji badań jakości życia było podejście, jakie zaproponowali badacze skandynawscy. W roku 1968 zespół naukowców z Uniwersytetu w Sztokholmie pod kierownictwem S. Johanssona przeprowadził pierwszy poważny sondaż, znany jako Sondaż Warunków Życia (*The Level of Living Survey*). Badanie to miało na celu

¹⁵⁴ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 40-41.

¹⁵⁵ Por. B. Weinert, *Problematyka subiektywnej i obiektywnej oceny jakości życia w badaniach amerykańskich*, w: A. Wachowiak (red.), *Jak żyć?*, op. cit., s. 48-49.

¹⁵⁶ Gallup-Healthways Well-Being Index, <http://www.well-beingindex.com/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

zbadanie dobrobytu¹⁵⁷ mieszkańców Szwecji, rozumianego jako zbiór takich aspektów jak: zdrowie i dostęp do opieki medycznej, zatrudnienie i warunki pracy, zasoby ekonomiczne i edukacyjne, rodzina i relacje społeczne, warunki mieszkaniowe, bezpieczeństwo, kultura i wypoczynek oraz otoczenie polityczne. Sondaż powtórzono w latach 1974, 1981 oraz, już pod przewodnictwem R. Eriksona, w roku 1991¹⁵⁸. Metodologia przeprowadzonych badań znacznie odbiegała od podejścia amerykańskiego – odrzucono w nich koncepcję szczęścia jako predykatora jakości życia, a skupiono się na obiektywnych warunkach życia, życiowych szansach i ich determinantach. Celem badaczy było, jak pisał Erikson, uzyskanie opisu poziomu życia jednostki, w oderwaniu od jej indywidualnej, subiektywnej oceny własnej sytuacji¹⁵⁹.

Zorientowany na zasoby i obiektywne warunki życia szwedzki model dobrobytu (jakości życia) został zakwestionowany i rozwinięty m.in. przez fińskiego socjologa Erica Allardta. W roku 1972, wraz ze zespołem współpracowników z Uniwersytetu w Helsinkach, przeprowadził on badanie sondażowe dobrobytu w krajach skandynawskich (w Danii, Finlandii, Norwegii i Szwecji) – *Scandinavian Welfare Survey*¹⁶⁰, którego metodologiczną podstawę stanowiła słynna koncepcja oparta na trzech filarach: mieć, kochać i być (ang. *having, loving, being*), będąca do dziś jedną z pełniejszych ilustracji tak złożonego zjawiska, jakim jest jakość życia ludności. Kategoria „mieć”, w rozumieniu Allardta, odnosiła się do materialnych zasobów i warunków życia, takich jak: dochód, warunki mieszkaniowe czy warunki pracy. Wymiar „kochać” uosabiał potrzeby społeczne w odniesieniu do: relacji międzyludzkich, sieci wsparcia, do integracji socjalnej jako całości. Trzeci filar – „być” – nawiązywał do: potrzeb zdobycia uznania, możliwości uczestnictwa w życiu społecznym, poczucia przynależności bądź też alienacji¹⁶¹. Co ważne, koncepcja badania zakładała analizę każdego z wyróżnionych aspektów życia zarówno w wymiarze obiektywnym, jak i subiektywnym.

¹⁵⁷ W językach skandynawskich słowo dobrobyt (ang. *welfare*) nawiązuje zarówno do pojęcia poziomu życia (ang. *level of living*), jak i do jakości życia (ang. *quality of life*).

¹⁵⁸ Swedish Social Science Data Service, <http://www.ssd.gu.se/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁵⁹ R. Erikson, *Descriptions of inequality...*, op. cit., s. 77.

¹⁶⁰ Finnish Social Science Data Archive, <http://www.fsd.uta.fi/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁶¹ E. Allardt, *Dimensions of welfare in a comparative Scandinavian study*, Acta Sociologica nr 3, Göteborg 1976 s. 27-239, za: P. Böhnke, *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging*, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2005, s. 3.

Zaproponowana przez Allardta ocena jakości życia równoległe w oparciu o obiektywne oraz subiektywne wskaźniki, pomimo iż na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci poddana została licznym modyfikacjom, stanowi rdzeń większości współczesnych badań w tym obszarze. Jako przykład można wskazać projekt badania realizowany przez Europejską Fundację na Rzecz Poprawy Warunków Życia i Pracy (EUROFOUND)¹⁶². Podjęta inicjatywa ma na celu kompleksową, wieloaspektową ocenę jakości życia w krajach Unii. W roku 2004, w oparciu o dane Eurobarometru¹⁶³ z lat 1998-2002, opracowano szereg raportów analizujących warunki życia w Unii w ujęciu obiektywnym, a także dokonana przez respondentów subiektywną ocenę własnego życia (i jego aspektów) oraz ich poczucie szczęścia i akceptacji. Syntetyczne zestawienie otrzymanych rezultatów zawarto w pracy pt. „Postrzeganie warunków życia w poszerzonej Europie”¹⁶⁴. Drugi etap realizowanego przez Fundację projektu oparto na, przeprowadzonym w 2003 roku, Pierwszym Europejskim Badaniu Jakości Życia (*The First European Quality of Life Survey – EQLS*) – reprezentatywnym badaniu ankietowym europejskich gospodarstw domowych. Badaniem tym objęto 26 tys. respondentów z 27 obecnych państw członkowskich UE oraz Turcji jako kraju kandydującego¹⁶⁵. Drugie Europejskie Badanie Jakości Życia przeprowadzono w roku 2007 wśród 35 tys. mieszkańców 27 krajów UE oraz Norwegii, Turcji, Macedonii i Chorwacji¹⁶⁶. Kolejne takie badanie zaplanowano na rok 2011.

Na szczególną uwagę zasługuje podejście, jakie zaproponowało londyńskie centrum badawcze *Economist Intelligence Unit* (EUI)¹⁶⁷. Ośrodek ten zaprezentował nowy, syntetyczny wskaźnik jakości życia (ang. *quality of life index*), łączący wyniki badań ankietowych dotyczących subiektywnej satysfakcji z życia ludności z obiektywnymi wskaźnikami jakości życia ludności w poszczególnych państwach świata. Indeks ten został obliczony w 2005 roku dla 111 państw i pozwolił na stworzenie swoistego rankingu krajów o najwyższej jakości życia obywateli. W realizowanym projekcie założono substytucyjność

¹⁶² Eurofound, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/index.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁶³ Eurobarometer Surveys, European Commission, http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁶⁴ *Perceptions of living conditions in an enlarged Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2004.

¹⁶⁵ European Quality of Life Survey 2003, Eurofound, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eqls/2003/e.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁶⁶ European Quality of Life Survey 2007, Eurofound, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eqls/2007/e.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁶⁷ Economist Intelligence Unit, <http://www.eiu.com/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

obiektywnych i subiektywnych wskaźników jakości życia. Zgodnie z opracowaną metodologią, na podstawie wyników badań ankietowych satysfakcji z życia ludności 74 krajów świata, zbudowano model regresji wielorakiej¹⁶⁸, który umożliwił oszacowanie, w oparciu o zestawienie wskaźników obiektywnych, syntetycznego wskaźnika jakości życia ludności w poszczególnych krajach¹⁶⁹. W zaprezentowanym przez EUI rankingu Polska znalazła się na 48 miejscu za m.in. Republiką Czeską, Słowacją, a przed Chorwacją.

Należy jeszcze wspomnieć o *The Urban Audit Pilot Project* – realizowanym w latach 1997-2000 pilotażowym projekcie Komisji Europejskiej, będącym próbą pomiaru i oceny jakości życia w poszczególnych miastach Unii Europejskiej. Przedmiotem prowadzonych w ramach projektu badań było 58 największych miast krajów członkowskich. Dla potrzeb badania wyróżniono ok. 500 (podzielonych na 21 grup) obiektywnych wskaźników odzwierciedlających poszczególne składowe jakości życia miejskiego, a dotyczące aspektów społeczno-ekonomicznych, uczestnictwa w życiu społecznym, edukacji i wykształcenia, środowiska oraz kultury i czasu wolnego¹⁷⁰. Mimo napotkanych ograniczeń, związanych m.in. z brakiem danych oraz nieporównywalnością zebranych wskaźników, projekt uznano za sukces i w latach 2000-2006 zrealizowano kolejne takie przedsięwzięcie – *The Urban Audit*¹⁷¹. Tym razem w badaniu podjęto próbę rozpoznania jakości życia w 258 dużych i średnich miastach UE, zamieszkiwanych przez 22% ludności państw biorących udział w projekcie. Ograniczono z kolei liczbę wykorzystanych w badaniu wskaźników.

Zaprezentowane powyżej empiryczne badania nad jakością życia to tylko niewielki fragment ogromnego dorobku z tego zakresu, jaki zgromadzono na przestrzeni ostatnich dziesięcioleci. Wciąż podejmowane są kolejne inicjatywy, nowe projekty badawcze, a wyniki prowadzonych badań nad wszelkimi aspektami jakości życia publikowane są w licznych, specjalistycznych czasopismach¹⁷². Jednocześnie bardzo prężnie działają dwie potężne

¹⁶⁸ Wyniki badań ankietowych pozwoliły na wyróżnienie dziewięciu obszarów jakości życia (mierzonych za pomocą wskaźników obiektywnych, a wyjaśniających ponad 80% zmienności satysfakcji życia ludności w poszczególnych państwach), takich jak: dobrobyt materialny, zdrowie, relacje rodzinne, praca, aktywność w życiu społecznym, wolność polityczna, stabilizacja polityczna i warunki klimatyczne.

¹⁶⁹ The Economist Intelligence Unit's Quality of life index, The World in 2005, The Economist, http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁷⁰ Por. M. Obrębalski, *Jakość życia w miastach Europy – problemy pomiaru i oceny*, w: D. Rajchel, J. Słodczyk, *Przemiany demograficzne i jakość życia ludności miast*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004, s. 181-83.

¹⁷¹ Urban Audit, <http://www.urbanaudit.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁷² Do najbardziej znanych należą czasopisma: „Social Indicators Research”, „Quality of Life Research”, „Journal of Happiness Studies”, „Social Indicator Network”.

organizacje międzynarodowe, skupiające naukowców i badaczy z licznych instytucji i ośrodków badawczych, a pozwalające na szeroko zakrojoną współpracę i wymianę doświadczeń: *International Society for Quality of Life Studies (ISQOLS)*¹⁷³ oraz *International Society for Quality of Life (ISOQOL)*¹⁷⁴. Przedmiotem zainteresowania pierwszej z wymienionych organizacji są szeroko rozumiane problemy społeczne, z kolei obszar badawczy drugiej z nich określa się mianem „jakości życia zorientowanej zdrowotnościowo” (ang. *health relate quality of life – HRQOL*)¹⁷⁵.

4.3. Kierunki badań polskich

Wzrost zainteresowania wskaźnikami społecznymi w Polsce łączy się zazwyczaj z rokiem 1967, kiedy to na zlecenie Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN rozpoczęto w Instytucie Gospodarstwa Społecznego SGPiS prace mające na celu stworzenie spójnego systemu informacji dotyczącego zaspokojenia potrzeb społecznych (poziomu życia) w Polsce. Badania te były prowadzone w oparciu o założenia pierwotnej wersji metody genewskiej, zaprezentowanej po raz pierwszy przez J. Drewnowskiego. W roku 1970 Instytut podjął prace zmierzające do modyfikacji pierwotnej wersji agregatów dystansowych, co pozwoliło na wypracowanie polskiej wersji metody pomiaru poziomu życia¹⁷⁶.

W drugiej połowie lat 70. rozwinął się w Polsce nowy nurt badawczy nad wskaźnikami społecznymi, związany z kategorią jakości życia. Jednym z rezultatów podjętych m.in. w Zakładzie Badań Statystyczno-Ekonometrycznych GUS i PAN prac teoretycznych¹⁷⁷ była koncepcja badania ankietowego dotyczącego jakości życia, które zostało zrealizowane w ramach ZSBGD w III kwartale 1988 roku. Była to pierwsza próba kompleksowego ujęcia tematu. Dotychczas wiele instytucji i ośrodków badawczych prowadziło badania¹⁷⁸ dotyczące jedynie fragmentów całości, jaką jest jakość życia. W odróżnieniu od badań z zakresu

¹⁷³ International Society for Quality of Life Studies, <http://www.isqols.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁷⁴ International Society for Quality of Life, <http://www.isoqol.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁷⁵ Por. W. Ostasiewicz, *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, op. cit., s. 45.

¹⁷⁶ Por. W. Łagodziński, *Wskaźniki społeczne – metodologia i wykorzystanie*, „Wiadomości Statystyczne” nr 1, Warszawa 1991, s. 37.

¹⁷⁷ Powstało na ten temat kilka publikacji, m.in.: L. Zienkowski, *Subiektywne i obiektywne mierniki oraz standardy w badaniach przemian społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 12, Warszawa 1981 oraz T. Dmoch, J. Rutkowski, *Badanie poziomu i jakości życia*, „Wiadomości Statystyczne” nr 10, Warszawa 1985.

¹⁷⁸ Wymienić należy tu prowadzone w latach 1983-88 w Departamencie Badań Społecznych GUS badania warunków życia rodzin, a także badania sondażowe prowadzone przez OBOP, CBOS czy IFIS-PAN.

poziomu życia w badaniu jakości życia uwzględniono wszechstronne potrzeby jednostki, nie tylko w ujęciu materialnym, ale także społecznym, intelektualnym i emocjonalnym. W badaniu dokonano przede wszystkim identyfikacji subiektywnej oceny zadowolenia respondentów z własnego życia i różnych jego dziedzin, ich ogólnej oceny własnych warunków życia oraz warunków życia w kraju, a także satysfakcji z osiągniętego poziomu zaspokojenia potrzeb. Badanie przeprowadzono na próbie 2604 osób dorosłych (liczących 18 i więcej lat), wylosowanych z gospodarstw domowych podlegających badaniom budżetów gospodarstw rodzinnych¹⁷⁹.

Kolejne duże badanie percepcji jakości życia ludności Polski zostało przeprowadzone w latach 1991-1997. W ramach realizowanego projektu, który nazwano „Polskim Generalnym Sondazem Jakości Życia” (PGSJŻ)¹⁸⁰, przeprowadzono łącznie trzy badania panelowe (siedem pomiarów w odstępach rocznych), wszystkie finansowane przez KBN. Głównym celem sondażu była diagnoza jakości życia Polaków i zachodzących w tym obszarze zmian w okresie transformacji systemowej. Jakość życia na potrzeby badania zdefiniowano jako dobrostan psychiczny człowieka, warunki materialne i społeczne, w jakich żyje, jego zasoby oraz stosowane przezeń strategie adaptacyjne. Dodatkowo badanie stanowiło próbę weryfikacji istnienia zależności pomiędzy obiektywnymi warunkami życia a dobrostanem psychicznym. W projekcie wykorzystano próby ogólnopolskie, wylosowane dla GUS do badań budżetów gospodarstw domowych. W pierwszym badaniu panelowym obserwacją objęto 4187 (rok 1991) oraz 3402 (1992) dorosłe osoby. Badania kontynuowano w latach 1993-1997 wśród tych członków wylosowanych gospodarstw, którzy ukończyli 16 lat¹⁸¹.

Z PGSJŻ kontrastują badania ankietowe, jakie zostały przeprowadzone w latach 1993-1995 przez Główny Urząd Statystyczny na podróbkach kwartalnych gospodarstw domowych biorących udział w badaniu budżetów. Badania te nie były zorientowane na identyfikację dobrostanu psychicznego respondentów, lecz miały na celu dostarczenie subiektywnych wskaźników zaspokojenia potrzeb rodzin, informujących o ocenie zaspokojenia określonej grupy potrzeb. Wzięto pod uwagę potrzeby żywnościowe, zdrowotne, edukacyjne, kulturalne, turystyczno-wypoczynkowe, religijne, mieszkaniowe

¹⁷⁹ Por. E. Sierżputowska, *Jakość życia*, „Wiadomości Statystyczne” nr 7, Warszawa 1989, s. 5.

¹⁸⁰ Por. J. Czapiński, *Jakość życia Polaków w czasie zmiany społecznej*, Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1998, s. 2-3.

¹⁸¹ W roku 1993 było 2306 takich osób, w 1994 – 2302 osoby, a w latach kolejnych odpowiednio 3010, 2344 oraz 2099 osób (w roku 1997).

i w zakresie wyposażenia w dobra trwałego użytkowania¹⁸². Otrzymane wyniki stanowiły uzupełnienie badań identyfikujących warunki życia ludności kraju w latach 1990-1995 z wykorzystaniem wskaźników społecznych¹⁸³.

Bardzo interesujące badanie ankietowe zostało przeprowadzone w roku 1997. Zrealizowany projekt był zorientowany na wieloaspektową identyfikację warunków życia ludności Polski, przy czym, zgodnie z obowiązującymi na świecie kierunkami analiz, w przeprowadzonym przez GUS badaniu, obok różnych aspektów sytuacji materialnej gospodarstw domowych (dochodów, wydatków, oszczędności, pomocy społecznej), uwzględniono też problematykę niematerialnych czynników wpływających na poziom życia ludności, takich jak stan zdrowia, sytuacja zawodowa, poczucie integracji społecznej czy formy spędzania czasu wolnego. Otrzymane w badaniu materiały źródłowe pozwoliły na uzyskanie danych obiektywnych oraz subiektywnych opinii respondentów o zaspokojeniu ich potrzeb, a także o samopoczuciu psychicznym oraz zadowoleniu z życia. W badaniu wzięły udział 12524 gospodarstwa domowe oraz 12371 respondentów indywidualnych¹⁸⁴. Badanie powtórzono w 2001 na próbie ponad 18 tys. gospodarstw domowych i 17,5 tys. osób¹⁸⁵.

W roku 2000 Rada Monitoringu Społecznego pod kierownictwem J. Czapińskiego podjęła się realizacji „Diagnozy społecznej”¹⁸⁶ – zakrojonego na szeroką skalę projektu badawczego, będącego swoistą kontynuacją PGSJŻ, a służącego systematycznej (w odstępach kilkuletnich) ewaluacji społecznych skutków transformacji systemowej i jej wpływu na warunki i jakość życia Polaków. Zgodnie z założeniami autorów podjęte badanie miało charakter interdyscyplinarny i obejmowało swym zakresem szeroki zbiór aspektów związanych z warunkami życia gospodarstw domowych, jak i jakością życia poszczególnych obywateli w powiązaniu ze zmianą społeczną, określającą zewnętrzny kontekst i ogólne reguły funkcjonowania¹⁸⁷. Interdyscyplinarny charakter projektu odzwierciedlał także skład Rady

¹⁸² Por. M. Daszyńska, *Samoocena zaspokojenia potrzeb rodzin*, „Wiadomości Statystyczne” nr 10, Warszawa 1996, s. 39.

¹⁸³ Por. S. Golinowska (red.), *Statystyczny opis jakości życia 1990-1995*, Departament Warunków Życia GUS, Warszawa 1997.

¹⁸⁴ Por. *Zróżnicowanie warunków życia ludności w Polsce w roku 1997*, GUS, Warszawa 1998, s. 10.

¹⁸⁵ Por. *Zróżnicowanie warunków życia ludności w Polsce w 2001 roku. Raport analityczny z badania ankietowego*, Studia i Analizy Statystyczne GUS, Warszawa 2002, s. 11.

¹⁸⁶ *Diagnoza Społeczna*, <http://www.diagnoza.com/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁸⁷ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2000. Warunki i Jakość Życia Polaków oraz ich doświadczenia z reformami systemowymi po 10 latach transformacji*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2000, s. 7.

Monitoringu Społecznego oraz zespołu zaproszonych przez Radę ekspertów. Gremia te tworzyli ekonomiści, demograf, psychologowie, socjologowie, specjalista od ubezpieczeń oraz statystycy¹⁸⁸.

Pierwszy aspekt badania, dotyczący warunków (poziomu) życia ludności, był mierzony metodą wywiadu ankietowego z jednym przedstawicielem gospodarstwa domowego. Diagnozowane warunki życia objęły m.in. sytuację dochodową gospodarstw, wyżywienie, warunki mieszkaniowe, pomoc społeczną, kształcenie dzieci, uczestnictwo w kulturze czy wypoczynku, ochronę zdrowia, sytuację gospodarstwa na rynku pracy, a także wsparcie społeczne. Druga część projektu, przeprowadzona metodą samodzielnego wypełniania kwestionariusza przez respondentów w wieku 16 lat i więcej, dotyczyła jakości życia rozumianej jako ogólny dobrostan psychiczny jednostki (w tym wolę życia, poczucia szczęścia i satysfakcji z życia), jej zadowolenia z poszczególnych dziedzin i aspektów życia, subiektywnej oceny materialnego poziomu życia, a także systemu wartości, zachowań i nawyków.

Obserwację w ramach programu „Diagnoza społeczna” przeprowadzono w 2000 roku na reprezentatywnej próbie 3007 gospodarstw domowych i 6435 członkach tych gospodarstw¹⁸⁹.

Bardzo istotnym założeniem „Diagnozy społecznej” jest jej panelowy charakter. Dlatego w roku 2003 zrealizowano kolejne badanie, będące rozszerzoną kontynuacją zapoczątkowanego w 2000 projektu. W „Diagnozie społecznej 2003” wielkość próby, na której zrealizowano badanie, powiększona została do 4077 gospodarstw domowych i 9845 respondentów indywidualnych, którzy ukończyli 16 lat. W stosunku do prób z 2000 roku powtórzono badanie na 79% gospodarstw i 74% indywidualnych respondentów. Pewnym modyfikacjom uległ też zakres tematyczny badania. Dokonane zmiany sprowadzały się przede wszystkim do dodania dwóch nowych modułów, dotyczących postaw i zachowań obywatelskich oraz korzystania z nowoczesnych technologii¹⁹⁰. Ogólna koncepcja badania nie uległa jednak zmianie. Trzecia runda badania zrealizowana została w roku 2005. Zgodnie z założeniem autorów projektu przebadano w niej 3858 gospodarstw domowych oraz 8790

¹⁸⁸ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i Jakość Życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007, s. 13.

¹⁸⁹ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2000*, op. cit., s. 8.

¹⁹⁰ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2003. Warunki i Jakość Życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2004, s. 12.

respondentów indywidualnych¹⁹¹. Czwarte i ostatnie, jak do tej pory, badanie w ramach „Diagnozy” miało miejsce w marcu 2007 roku. Ponownie zwiększona została próba badawcza (do 5532 gospodarstw domowych oraz 12641 respondentów indywidualnych), a także po raz kolejny dokonano modyfikacji kwestionariuszy ankietowych w ramach kilku modułów tematycznych; radykalnie zmniejszony został moduł dotyczący ochrony zdrowia, a rozbudowany moduł rynku pracy¹⁹².

Pozostając w nurcie badań o charakterze cyklicznym, warto przywołać jeden z pierwszych projektów systematycznego pomiaru jakości życia ludności zrealizowanych na szczeblu lokalnym – zainicjowany w roku 2001 przez władze miejskie program „Wskaźniki jakości życia miasta Poznania”. Głównym celem podjętego przedsięwzięcia miało być uzyskanie kompleksowego obrazu sytuacji życiowej mieszkańców Poznania zarówno w oparciu o wskaźniki obiektywne (np. liczba kradzieży, włamań do samochodów, zatrzymanych przestępców), jak i wskaźniki pochodzące z badania postaw, opinii i ocen mieszkańców, a także otrzymanie syntetycznego obrazu oczekiwań poznaniaków dotyczących kierunku bieżących przedsięwzięć w mieście oraz ocen usług realizowanych przez władze miejskie i instytucje komunalne¹⁹³. W ramach nawiązanej z Uniwersytetem im. A. Mickiewicza współpracy, przygotowanie teoretycznych i metodologicznych podstaw programu pomiaru wskaźników jakości życia w mieście, konstrukcję odpowiednich narzędzi badawczych oraz systematyczny pomiar tych wskaźników powierzono nowo powołanemu zespołowi badawczemu – Centrum Badania Jakości Życia pod kierownictwem R. Cichockiego, pracownika naukowego Instytutu Socjologii UAM¹⁹⁴.

Jakość życia ludności została na potrzeby programu zdefiniowana jako „wartość społeczna [...] określana poprzez stopień realizacji innych wartości, [...] określanych jako wartości życiowe”. Przyjęto, iż jakość życia jednostki jest wyznaczana, z jednej strony przez uwarunkowania zewnętrzne (społeczeństwo, środowisko, przestrzeń, ekonomia), z drugiej zaś przez subiektywną ocenę tych warunków, które uznaje ona za istotne. Na podstawie analiz

¹⁹¹ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2005. Warunki i Jakość Życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2006, s. 33.

¹⁹² Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007*, op. cit., s. 13.

¹⁹³ Miejski Informator Multimedialny, http://www.poznan.pl/mim/public/main/index_new.html/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

¹⁹⁴ Por. R. Cichocki, *Wskaźniki jakości życia mieszkańców Poznania*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2005, s. 9-11.

badania nad jakością życia zrealizowanych w krajach zachodnich¹⁹⁵ oraz korzystając z doświadczeń zdobytych w poprzednich badaniach mieszkańców Poznania¹⁹⁶, został opracowany zbiór 11 dziedzin życia społecznego¹⁹⁷ (i ich aspektów), które poddano cyklicznemu monitoringowi¹⁹⁸. Pierwszy pomiar respondentów przeprowadzono na reprezentatywnej grupie 609 mieszkańców Poznania (w wieku 16-70 lat) w roku 2002. Kolejne badania miały miejsce w latach 2003, 2004 oraz 2006¹⁹⁹.

Lokalny charakter miało też badanie ankietowe, jakie zrealizowano w 1999 roku w województwie małopolskim na losowo dobranej próbie 1000 gospodarstw domowych. Celem badania była diagnoza jakości życia mieszkańców województwa rozumianej jako poziom zadowolenia jednostki, jaki otrzymuje ona w wyniku spożycia dóbr i usług nabywanych na rynku, spożywania dóbr publicznych, form spędzania czasu wolnego oraz pozostałych charakterystyk środowiska, w którym się znajduje. Zgodnie z przyjętą definicją jakości życia dokonano analizy poziomu zadowolenia badanych osób z różnych aspektów ich życia, a mianowicie: z miejscowości, w której mieszkają, z form zagospodarowania czasu wolnego, z życia rodzinnego, zdrowia, sytuacji politycznej w kraju, warunków mieszkaniowych, wykształcenia i dobrobytu. Ocenę jakości życia i jego aspektów powiązano z płcią, wiekiem, wykształceniem, sytuacją zawodową i ekonomiczną respondentów oraz miejscem ich stałego zamieszkania²⁰⁰.

Poza omówionymi powyżej najważniejszymi badaniami sondażowymi przeprowadzono w Polsce również wiele ciekawych tzw. niesondażowych badań jakości życia, opartych na

¹⁹⁵ Zob. *Quality of Life in New Zealand's Six Largest Cities: findings from monitoring social, economic and environmental conditions in Auckland, Christchurch, Manukau, North Shore, Waitakere and Wellington*, Auckland, Christchurch, Manukau, North Shore, Waitakere and Wellington City Councils, New Zealand 2001.

¹⁹⁶ Zob. R. Cichocki, K. Podemski, *Życie w Poznaniu 1997. Poznaniacy o swoim mieście*, Wyd. Ankieter, Poznań 1998 oraz R. Cichocki, K. Podemski, *Życie w Poznaniu 2001 (miasto-mieszkańcy-instytucje)*, Wyd. Fundacji Humaniora, Poznań 2002.

¹⁹⁷ Takich jak: własna sytuacja życiowa, mieszkanie, dom, sąsiedztwo, infrastruktura miejska, zaangażowanie obywatelskie i poinformowanie mieszkańców, zdrowie i instytucje służby zdrowia, bezpieczeństwo socjalne, czas wolny, bezpieczeństwo publiczne, stan i zasoby środowiska, praca i dochody, edukacja i instytucje edukacyjne.

¹⁹⁸ Por. R. Cichocki, *Wskaźniki jakości życia mieszkańców Poznania*, op. cit., s. 25-28.

¹⁹⁹ Por. *Jakość życia w Poznaniu*, UM Poznań, Poznań 2007, http://www.city.poznan.pl/fakty_liczby/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²⁰⁰ Por. J. Berbeka, *Jakość życia ludności w województwie małopolskim*, „Zeszyty Naukowe AE w Krakowie” nr 697, Kraków 2005, s. 17-28.

danych rejestrowanych. Takie podejście zaprezentował m.in. Cz. Bywalec w badaniu dynamiki jakości życia społeczeństwa polskiego w latach 1955-1983²⁰¹. Na szczególną uwagę zasługuje projekt zrealizowany przez zespół A. Zeliasia, będący próbą identyfikacji zróżnicowania życia w Polsce zarówno w ujęciu przestrzennym, jaki i czasowym. Dla celów analizy została zbudowana baza danych zawierająca niemal 70 obiektywnych wskaźników, opisujących warunki i jakość życia ludności Polski w ujęciu przestrzennym (wojewódzkim) i dynamicznym (lata 1990-1997). Zmienne te podzielone zostały na 9 grup reprezentujących poszczególne aspekty ludzkiego życia: wynagrodzenia i dochody ludności, warunki mieszkaniowe, ochronę zdrowia i opiekę socjalną, rynek pracy, oświatę, rekreację, kulturę i czas wolny, komunikację i łączność, bezpieczeństwo publiczne oraz środowisko naturalne. Po przeprowadzeniu analizy statystycznej dokonano oceny stopnia rozwoju za pomocą tzw. miar wzorcowych²⁰².

Dokonany przegląd najważniejszych badań empirycznych uzasadnia stwierdzenie, że pełna ocena warunków, poziomu oraz jakości życia ludności nie jest łatwa. Wciąż nierozstrzygnięty pozostaje problem metodologii prowadzenia tychże badań, co bardzo często utrudnia, albo wręcz uniemożliwia, dokonanie porównań wyników analiz dokonywanych przez różne ośrodki badawcze. Co więcej, otrzymywane rezultaty niejednokrotnie prowadzą do rozbieżnych twierdzeń i wniosków. Jednakże liczba i objętość wydawanych prac powiązanych z szeroko rozumianą jakością życia świadczy o niesłabnącym zainteresowaniu oraz zrozumieniu potrzeby badań w tym obszarze zarówno w skali makro, jak i na poziomie społeczności lokalnych.

5. Młodzież jako kategoria badawcza

Problematyka młodzieży, jej kondycji, stylu i jakości życia oraz systemu wartości, dążeń i preferencji stanowi, szczególnie w okresie gwałtownych przemian społecznych, atrakcyjny przedmiot zainteresowań badawczych przedstawicieli wielu dyscyplin nauk, zwłaszcza nauk społecznych, ale jednocześnie rodzi szereg trudności natury teoretycznej i praktycznej. Przede wszystkim należy się zastanowić, co się kryje pod pojęciem „młodzież”. Populacja młodzieży, rozumiana jako grono osób będących w okresie przejściowym od dzieciństwa do dorosłości, charakteryzuje się znacznym stopniem złożoności i wewnętrznego zróżnicowania. Prowadzi to do pewnych problemów natury definicyjnej, związanych z jednoznacznym

²⁰¹ Cz. Bywalec, *Sposób i jakość życia społeczeństwa polskiego...*, op. cit.

²⁰² Por. A. Zeliaś, *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia...*, op. cit., s. 102-105.

formułowaniem kategorii pojęć i znaczeń w opisie. Określenie zakresu pojęciowego terminu „młodzież” rodzi szereg trudności przy ustalaniu kryteriów o charakterze obiektywnym, które pozwoliłyby na jednoznaczne wyróżnienie tej grupy osób w społeczeństwie. Wśród przyjmowanych w praktyce badawczej kryteriów można wyróżnić zarówno wyznaczniki biologiczne, psychologiczne i socjologiczne, jak i demograficzne oraz społeczne. Poniżej ukazano wybrane próby teoretycznego określenia ram pojęciowych terminu „młodzież” według wyróżnionych kryteriów.

Jednym z podstawowych kryteriów biologicznych, pojawiających się w definicjach kategorii „młodzieży”, jest kryterium wieku. W myśl tych definicji określone przedziały lat (odnoszące się do pewnych fazowych teorii rozwoju człowieka) decydują, kiedy można mówić o osobie, iż jest w okresie młodości, dojrzewania czy dorastania. Na przykład:

- według S. Baley’a wiek dojrzewania zawiera się między 13-20 rokiem życia,
- według M. Kreutza młodość dotyczy okresu między 11-21 rokiem życia,
- według M. Żebrowskiej wiek dorastania to czas między 12-18 rokiem życia²⁰³.

Według definicji opartej o kryterium biologiczne młodzież to populacja osób obojga płci znajdująca się w określonej fazie cyklu rozwoju jednostki, uwarunkowanej procesem fizjologicznego dojrzewania organizmu²⁰⁴. Dla kobiet jest to wiek 14-18 lat, a dla mężczyzn 14-21 lat. Osiągając górną granicę fazy dojrzewania, młodzież jest, z biologicznego punktu widzenia, gotowa do zawarcia małżeństwa. Warto przy tym zauważyć, iż obecnie można mówić o młodzieży w coraz to młodszym wieku. Wskutek prawidłowego odżywiania w okresie prenatalnym oraz w czasie dzieciństwa dojrzewanie biologiczne rozpoczyna się bardzo wcześnie (około sześć lat wcześniej niż w pierwszej połowie XIX w.).²⁰⁵

Należy jednak pamiętać, iż dojrzałość biologiczna nie zawsze pokrywa się z dojrzałością psychiczną. Osiągnięcie górnej granicy wieku według kryterium biologicznego nie oznacza automatycznego osiągnięcia przez młodego człowieka samodzielności społecznej. Okres dojrzewania to faza stopniowego usamodzielniania się: kontynuacji edukacji, poszukiwania lub rozpoczynania pracy, poszukiwania życiowego partnera, kształtowania własnej

²⁰³ Por. W. Pawliczuk, *Definicje terminu „młodzież” – przegląd koncepcji*, „Postępy Nauk Medycznych” nr 6, Warszawa 2006, s. 311.

²⁰⁴ Por. M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, PWN, Warszawa 1979, s. 122.

²⁰⁵ Por. K. Kosęła, *Młodzież*, w: A. Kojder (red.), *Encyklopedia Socjologii*, tom 2, Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 1999, s. 153.

tożsamości. Aspekt dojrzewania emocjonalnego uwzględniany jest przede wszystkim w badaniach psychologicznych i socjologicznych²⁰⁶.

Przykładem psychologicznego podejścia do młodzieży jest koncepcja E. Eriksona, który okres młodości definiował jako etap przejściowy pomiędzy dzieciństwem a dorosłością, w trakcie którego określone zostają ostateczne ramy tożsamości człowieka. Jest więc to okres nie tylko dojrzewania biologicznego, ale też czas poszukiwania własnej tożsamości, a także czas niepokoju i dezorientacji, niebezpiecznej podatności na ideologie i doktryny²⁰⁷.

W klasycznych teoriach socjologicznych młodzież traktowana jest jako osoby „kandydujące” do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. O przynależności do populacji młodzieży w ujęciu socjologicznym może decydować kryterium wieku, aczkolwiek, jak czytamy w *Encyklopedii Socjologii*, „[...] w naukach społecznych przyjęto, że okres młodzieńczy trwa od zakończenia dzieciństwa do uzyskania dojrzałości społecznej i istnieją pewne trudności z uściśleniem tego okresu. Uznaje się więc, że czas rozpoczęcia młodzieńczego etapu życia wyznacza dojrzewanie płciowe, a za oznakę wyjścia z grupy młodzieży przyjmuje się założenie rodziny albo podjęcie pracy zawodowej”²⁰⁸. Według koncepcji H. Schelskiego terminem „młodzież” określa się z kolei proces przejścia pomiędzy przeciwstawnymi społecznymi biegunami: dzieciństwem i dorosłością. Stan ten charakteryzuje swego rodzaju pragnienie zaspokojenia potrzeby pewności i stabilizacji zachowań, realizowanych poprzez oddanie się jakiejś idei lub przez podjęcie wysiłków ukierunkowanych na uporządkowanie swojego życia²⁰⁹. W myśl teorii socjologii młodzież nie jest więc tylko fazą wiekową, ale przede wszystkim swoistym fenomenem społeczno-kulturowym, przyporządkowanym w swych przejawach czynnikiem historycznym i społecznym. Aby zaistniała młodzież, konieczne są określone, społeczno-kulturowe uwarunkowania²¹⁰.

Postrzeganie kultury jako istotnego czynnika determinującego pojmowanie kategorii młodzieży postuluje też J. Chałasiński, pisząc iż „młodość, to nie tyle naturalny stan fizjologiczny i hormonalny, co przede wszystkim element kultury, «instytucja społeczna», której kształt zależy od struktury i kultury społeczeństwa. Młodość charakteryzuje się

²⁰⁶ Por. W. Ignaczyk, *System wartości rodzinnych...*, op. cit., s. 28.

²⁰⁷ Por. H. M. Griese, *Socjologiczne teorie młodzieży, wprowadzenie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1996, s. 70-71.

²⁰⁸ K. Kosela, *Młodzież*, w: A. Kojder (red.), *Encyklopedia Socjologii*, op. cit., s. 152-153.

²⁰⁹ Por. H. M. Griese, *Socjologiczne teorie młodzieży*, op. cit., s. 99-108.

²¹⁰ *Ibid.*, s. 19.

swobodą, zwolnieniem z pewnej odpowiedzialności społecznej, zależnością ekonomiczną i stanem przedmałżeńskim. To nie wiek ani inne kryteria biologiczne, ale zwyczaje społeczne określają czas trwania tego okresu, charakter i granice swobody²¹¹. Tym samym młodość postrzegana jest nie tylko jako faza „zorientowana na dorosłość”, ale jako samodzielna faza życia człowieka, w której młodzież winna realizować specyficzne dla młodego wieku zadania rozwojowe zbliżające ją do podjęcia pracy²¹².

Pojęcie młodzieży według kryterium społecznego oznacza z kolei populację osób znajdujących się w określonych granicach wieku, charakteryzującą się określonymi postawami i zachowaniami, zdeterminowanymi warunkami środowiska, społeczeństwa, w którym żyje²¹³. Pojęcie „wiek” oznacza więc swoistą dyspozycję do pełnienia określonych ról społecznych. Zgodnie z klasyczną koncepcją S. N. Eisenstadta populacja młodzieży to jednostki, które z racji swojego wieku, rozumianego jako dyspozycja do ról, znajdują się na etapie przejścia pomiędzy dwoma zakresami socjalizacji: pierwotnym (rodzina), określającym typy nastawień właściwych dla „wspólnoty”, i wtórnym – dotyczącym typów nastawień charakterystycznych dla „społeczeństwa”. Jednostki te, z powodu niedostatecznego przygotowania do pełnienia ról i wyboru odpowiednich wartości we współczesnym świecie, tworzą grupy rówieśnicze, zaspokajające potrzebę przynależności i emocjonalnego bezpieczeństwa, a jednocześnie pełniące funkcję przygotowawczą do przejmowania wartości i ról dorosłych²¹⁴. Młodzież jest więc grupą społeczną, „wspólną doświadczeń, która tworzy swą odrębną subkulturę, mieszczącą się w kulturze ogólnonarodowej i nie będącej w stosunku do niej w zasadniczej opozycji (podkulturowa «inność młodzieży» bez buntu), oraz pokoleniem, które rozumieć można jako grupę ludzi o pewnych wspólnych postawach i wspólnej hierarchii wartości, które kształtują się pod wpływem wspólnych doświadczeń. Jest to pewna rówieśnicza wspólnota doświadczeń, rodząca się bardzo często z negacji

²¹¹ J. Chałasiński, *Społeczeństwo i wychowanie*, PWN, Warszawa 1958, s. 39-41.

²¹² Por. M. Zielińska, *Ochronna funkcja wspólnot. Przyczynek do badań nad jakością życia młodzieży*, w: A. Wachowiak (red.), *Jak żyć?*, op. cit., s. 101.

²¹³ Por. W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych...*, op. cit., s. 28.

²¹⁴ Por. H. M. Griese, *Socjologiczne teorie młodzieży*, op. cit., s. 109-121.

dorobku dotychczasowych pokoleń”²¹⁵. W młodzieżowych grupach rówieśniczych rozwijają się, jak podkreśla F. Tenbruck, typowe dla nich zachowania, postawy i formy świadomości²¹⁶.

Z punktu widzenia demografii młodzież nie tworzy specjalnie wyróżnionej grupy wiekowej, a wyznacznikiem pojęcia młodzieży są w badaniach demograficznych granice wieku określane w zależności od celu i przedmiotu badania. W statystykach ONZ²¹⁷ młodzież jako kategoria demograficzna obejmuje osoby w wieku 15-24 lat, gdzie dolną granicę (15 lat) wyznacza wiek właściwy dla ukończenia szkoły podstawowej i minimalny wiek zatrudnienia, a górna granica z kolei (24 lata) odpowiada wiekowi właściwemu dla ukończenia szkoły wyższej i zamykającemu tzw. okres eksploracji zawodowej²¹⁸. Jednakże z uwagi na wydłużający się czas trwania młodości i wchodzenia w dorosłość pod wpływem przemian społecznych, ekonomicznych i kulturowych²¹⁹ przedział ten coraz częściej ulega rozszerzeniu – w wielu badaniach za kryterium wieku młodzieży przyjmuje się okres od 15 do 29 roku życia²²⁰.

Przedstawiony powyżej krótki przegląd teoretycznych koncepcji młodzieży pokazuje trudności w określaniu ram pojęciowych tej grupy osób. Można jednak przyjąć, iż z punktu widzenia nauk społecznych młodość w czasach współczesnych nie jest wyłącznie fazą przejściową zorientowaną na dorosłość. Młodzież stanowi część społeczeństwa, która przygotowując się do pełnienia istotnych ról w społeczeństwie, w świecie dorosłych, charakteryzuje się swoistymi potrzebami, poglądami i zachowaniami. Jednocześnie jest grupą pozostającą w fazie życia kształtowanej nie tylko przez czynniki biologiczne, ale też psychologiczne i społeczne, w tym – w dużym stopniu – kulturowe.

Kontynuując rozważania, należy zwrócić uwagę, iż populacja młodzieży nie jest grupą wewnątrznie jednolitą i można mówić o pewnym zróżnicowaniu rodzajowym tej kategorii. Uwzględniając np. miejsce zamieszkania, możemy dokonać jej podziału na młodzież wiejską,

²¹⁵ E. Nycz, *Młodzież zbędna, młodzież luźna? Pomiędzy partnerstwem a wykluczeniem społecznym, Oblicza młodzieży przelomu wieków*, w: J. Kosowska-Rataj (red.), *Spółeczność lokalna – kultura – edukacja*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005, s. 82.

²¹⁶ Por. H. M. Griese, *Socjologiczne teorie młodzieży*, op. cit., s. 128-129.

²¹⁷ Youth and the United Nations, <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/qanda.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²¹⁸ Por. K. Mlonek, *Młodzież na rynku pracy w Polsce w świetle badań*, Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 1996, s. 14.

²¹⁹ Por. W. Ignaczyk, *System wartości rodzinnych...*, op. cit., s. 29.

²²⁰ Zob. np. The Commonwealth Youth Programme, <http://www.thecommonwealth.org/subhomepage/152816/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

małomiasteczkową i wielkomięską. Biorąc z kolei pod uwagę stosunek do edukacji, można wskazać subkategorie młodzieży uczącej i nieuczącej się. Tym sposobem można też wyróżnić kategorię młodzieży akademickiej, stanowiącej przedmiot badawczy niniejszej rozprawy. W praktyce naukowej przyjęło się uważać, że pojęcie młodzieży akademickiej (studenckiej) obejmuje studentów dziennych studiów licencjackich i magisterskich szkół wyższych²²¹. Należy też zaznaczyć, iż „cechami wyodrębniającymi – w sensie obiektywnym – młodzież studencką jako zbiorowość społeczną są:

- wiek,
- status «uczestniczącego w edukacji na poziomie szkoły wyższej»,
- pełnoletniość (w sensie prawnym),
- względna niesamodzielność ekonomiczna,
- względna niesamodzielność społeczna²²².

Szczególną rolę młodzieży akademickiej określają, jak pisze J. Piechnik-Borusowska, „korelaty procesu jej funkcjonowania – [...] pozorna samodzielność («dorosłość») nieobciążona szerszymi obowiązkami i niezmuszająca do stabilizacji psychologia «wszechobecności studentów», względnie duża ruchliwość, obecność silnych autorytetów społecznych, swoista «otwartość» na nowe pomysły i propozycje społeczne, kulturowe i ideowe. Wszystko to tworzy elementy studenckiego etosu oraz wpływa na przebieg urzeczywistniających się w tym środowisku procesów społecznych²²³. Młodzież akademicka tworzy szereg charakterystycznych zjawisk kulturowych, takich jak: formy językowe, sposoby spędzania czasu wolnego, aktywność kulturalna, a także odrębne w stosunku do innych grup społecznych, a wynikające ze statusu wykształcenia, aspiracje życiowe, zawodowe, rodzinne itp. Jest więc osobną kategorią socjologiczną, wnoszącą do życia społecznego szereg charakterystycznych dla siebie wartości, wzorów i norm zachowań²²⁴.

6. Stan badań nad jakością życia młodzieży akademickiej

Różnorodność czynników o charakterze biologicznym, kulturowym, społecznym, psychologicznym czy wreszcie ekonomicznym, jakie kształtują tożsamość człowieka,

²²¹ Por. J. Pająk, *Młodzież studencka jako kategoria socjologiczna*, op. cit., s. 31-32.

²²² J. Piechnik-Borusowska, *Życie rodzinne i małżeńskie studentów Opola*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1998, s. 27.

²²³ Ibid., s. 27.

²²⁴ Por. J. Pająk, *Młodzież studencka jako kategoria socjologiczna*, op. cit., s. 33-34.

decyduje o jego potrzebach, preferencjach, stylu życia, a w konsekwencji o szeroko rozumianej jakości życia w jej obiektywnym i subiektywnym ujęciu. Ta złożoność i wielowymiarowy charakter społeczeństwa skłaniają równocześnie do pogłębionych refleksji nad specyfiką, odrębnością poszczególnych warstw społecznych i uwarunkowaniami ich funkcjonowania.

Nie ulega wątpliwości, iż jedną z najważniejszych grup społecznych, z punktu widzenia przyszłości każdego kraju, jest młodzież, a zwłaszcza ta jej część, która pozostaje w ostatnim procesie kształcenia i w niedalekiej przyszłości przejmie odpowiedzialność za losy swojego środowiska, regionu, kraju – młodzież studiująca.

Miejsce młodzieży i jej rola w procesie kształtowania tożsamości Europy dostrzeżona została przez decydentów Unii Europejskiej. Pod koniec 2001 roku powstała tzw. Biała Księga Młodzieży²²⁵, będąca oficjalnym dokumentem Komisji Europejskiej prezentującym główne kierunki polityki młodzieżowej. Celem tej polityki jest stworzenie odpowiednich warunków bytowych dla młodych ludzi, umożliwienie im uczestnictwa w życiu publicznym, społecznym, kulturalnym i politycznym na równi z innymi grupami społecznymi. Inwestowanie w młodzież jest bowiem inwestowaniem w przyszłość.

Podobny dokument o zasięgu krajowym, tzw. Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003-2012²²⁶, został przyjęty przez Radę Ministrów w 2003 roku. Strategia państwa dla młodzieży ma pozwolić młodym ludziom na realizację ich planów życiowych – indywidualnych i grupowych – oraz pomóc im w odnalezieniu swojego miejsca w społeczeństwie. Powinna mieścić się w ramach dialogu międzypokoleniowego, ale i uwzględniać specyficzne potrzeby młodych pokoleń. Formułując cele polityki młodzieżowej, przyjęto, że dotyczy ona grupy społecznej w wieku 15-25 lat.

Koncentrując z kolei uwagę na młodzieży akademickiej, należy zwrócić szczególną uwagę na specyficzny charakter tej grupy społecznej, charakteryzującej się pewnym stopniem odrębności, kształtowanym przez swoiste wymogi adaptacji społecznej. Osoby studiujące zmuszane są, jak twierdzą socjologowie, do ciągłego przełamywania, z każdym kolejnym rokiem studiów, bariery separacji środowiskowej oraz pokoleniowej, do coraz szerszego i coraz aktywniejszego włączania się w krąg zagadnień „dorosłego życia”. Czas studiów stanowi dla nich swego rodzaju etap przejściowy pomiędzy „beztroską” młodości

²²⁵ *Biała Księga Komisji Europejskiej. Nowe Impulsy Dla Młodzieży Europejskiej*, Bruksela 2001, <http://www.yforum.pl/strategia/biala-k.pdf/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²²⁶ *Strategia Państwa dla Młodzieży na lata 2003-2012*, http://www.yforum.pl/strategia/strategia_ml.php/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

a wymaganiami „dorosłego” życia. Studenci posiadają też – w odróżnieniu od innych grup młodzieży – specyficzne związki funkcjonalne z warstwami inteligentnymi społeczeństwa. Efektem tych relacji jest wyrażanie przez młodzież akademicką interesów różnych grup inteligencji, kształtujących świadomość studentów. Jeszcze w trakcie odbywanych studiów młodzież traktowana jest jako swego rodzaju „przedsionek” lub „zaplecze” inteligencji jako warstwy społecznej. Niezależnie więc od swego pierwotnego statusu pochodzenia społecznego przed rozpoczęciem studiów ich absolwenci w naturalny niejako sposób wchodzą do warstw inteligencji i są traktowani jako ta grupa społeczna, na której ciąży szczególna odpowiedzialność za losy kraju i która w niedalekiej przyszłości będzie w sposób szczególny decydować o jego kształcie²²⁷.

Odrębność populacji młodzieży akademickiej oraz potencjał, jakim ta warstwa społeczna dysponuje w procesie tworzenia oraz przekazu dziedzictwa kulturowego i cywilizacyjnego, skłania do uznania jej za bardzo istotny podmiot badawczy, również w obszarze badań nad jakością życia. Młodzież, a przede wszystkim młodzież studiująca, jest bowiem swoistym barometrem społecznym, który spełnia rolę wyrażiciela opinii znacznej części społeczeństwa, a jej sposób postrzegania własnej egzystencji, środowiska, otoczenia, w którym żyje, determinując postawy, wybory i zachowania, może stać się jednym z istotniejszych czynników przyszłych przemian. W tym świetle szczególnego znaczenia nabiera rozpoznanie jakości życia młodej części społeczeństwa, nie tylko w wymiarze obiektywnym, ale też w jej subiektywnym ujęciu, które pozwoli zarówno na zdiagnozowanie obszarów niezbędnych zmian i właściwe kierowanie polityką młodzieżową, jak również stanowi bardzo ważną formę oceny działań już podejmowanych. Oceny tym cenniejszej, gdyż wyrażanej przez tę część społeczeństwa, której bezpośrednio dotyczy – przez samą młodzież.

Poniżej ukazano najciekawsze, zdaniem autora, kierunki badań dotyczących różnych aspektów jakości życia populacji młodzieży, a zwłaszcza młodzieży akademickiej.

Mówiąc o praktyce badań nad jakością życia młodzieży, w tym młodzieży studiującej, należy mieć na uwadze, iż większość najważniejszych projektów badawczych, jakie zrealizowano w początkowym okresie zainteresowania świata nauki problematyką jakości życia, miało charakter przekrojowy i dotyczyło w przeważającej części ogółu (dorosłej części) społeczeństwa. Wzrost zainteresowania kategorią młodzieży w kontekście badań o charakterze interdyscyplinarnym nad szeroko rozumianą jakością życia nastąpił kilka dekad później – w latach osiemdziesiątych, i można go wiązać z powstaniem prekursorskiego

²²⁷ Por. J. Pająk, *Młodzież studencka jako kategoria socjologiczna*, op. cit., s. 33.

stowarzyszenia o charakterze naukowym promującego wielodyscyplinarne badania młodzieży – Fińskiego Towarzystwa Badań Młodzieży (ang. *The Finnish Youth Research Society*²²⁸). Szczególną rolę odegrał też zainicjowany przez Towarzystwo w 1994 roku tzw. *Youth Research Programme 2000* – jeden z pierwszych, międzynarodowych programów badawczych obejmujących swym obszarem szeroko rozumiane warunki życia młodych ludzi z krajów europejskich. Jako przykład badania zrealizowanego w ramach przywołanego programu warto wskazać projekt²²⁹ dotyczący analizy porównawczej warunków życia i aktywności społecznej młodzieży (w wieku 16-25 lat) wywodzącej się ze środowisk wiejskich wybranych krajów Europy (Finlandia, Szwecja, Estonia, Niemcy, Włochy). Należy też wspomnieć o *Finnish Youth Survey*²³⁰ – ankietowym badaniu młodzieży, realizowanym cyklicznie od 1994 roku przez Fińskie Ministerstwo Edukacji, a dotyczącym wybranych aspektów jakości życia (tj. m.in. edukacji, pracy, życia rodzinnego, religijnego, społecznego, wartości życiowych) osób w wieku 15-29 lat.

Kolejnym przykładem dużego badania jakości życia młodzieży, które miało zasięg narodowy, jest realizowany cyklicznie projekt Niemieckiego Instytutu Młodzieży (niem. *Deutsches Jugendinstitut*) – *DJI Youth Survey*²³¹, służący rozpoznaniu sytuacji życiowej młodzieży niemieckiej w wieku 16-29 lat. Przeprowadzone w 1992, 1997 i 2003 roku badanie obejmowało m.in. sytuację rodziną oraz edukacyjną respondentów, ich udział w życiu politycznym i społecznym, a także system wartości i jego wpływ na ocenę ważności poszczególnych aspektów życia młodzieży.

Mówiąc o badaniach jakości życia specyficznej kategorii młodzieży, jaką jest młodzież akademicka, warto wskazać na bardzo duży projekt badawczy²³², zrealizowany w 1985 roku przez zespół A. Michalosa w gronie 18 tys. studentów z 39 krajów świata. Celem badania było rozpoznanie poczucia szczęścia w środowisku młodzieży akademickiej rozumianego jako efekt porównania ich obecnej sytuacji życiowej z takimi elementami jak: aspiracje,

²²⁸ The Finnish Youth Research Society, <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²²⁹ H. Helve, *A Comparative Study Of Living Conditions And Participation Of Rural Young People In Changing Europe*, Helsinki University Press, Helsinki 1998.

²³⁰ *Finnish Youth Survey 2008*, Ministry of Education. Advisory Council for Youth Affairs (NUORA) & Finnish Youth Research Society, Helsinki 2009.

²³¹ Deutsches Jugendinstitut, <http://www.dji.de/cgi-bin/projekte/output.php?projekt=467/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²³² A. Michalos, *Global report on student wellbeing*, Springer-Verlag, New York 1991.

potrzeby i oczekiwania, własny stan posiadania w przeszłości oraz stan posiadania sąsiadów i przyjaciół.

Należy też przywołać zainicjowany w 2000 roku projekt „EuroStudent”²³³, którego celem jest dostarczanie porównywalnych informacji, wskaźników dotyczących społeczno-ekonomicznych warunków życia studentów państw Europy, kluczowych dla oceny realizacji celu Procesu Bolońskiego²³⁴, jakim jest utworzenie do 2010 roku – w wyniku uzgodnienia pewnych ogólnych zasad organizacji kształcenia – atrakcyjnej i konkurencyjnej Europejskiej Przestrzeni Szkolnictwa Wyższego (ang. EHEA – *European Higher Education System*). Podstawę pierwszej fazy projektu stanowiły badania ankietowe, jakie zostały przeprowadzone wśród młodzieży studiującej ośmiu, zaangażowanych w przedsięwzięcie krajów UE: Austrii, Belgii, Finlandii, Francji, Holandii, Irlandii, Niemiec i Włoch. Zebrane informacje pozwoliły na ukazanie profilu demograficznego (płeć, wiek, stan cywilny) i społecznego (m.in. wykształcenie i aktywność ekonomiczna rodziców) badanej populacji młodzieży, jak również umożliwiły charakterystykę przede wszystkim fizycznego aspektu ich egzystencji, obejmującego sytuację ekonomiczną (sytuacja dochodowa rodziny pochodzenia, aktywność ekonomiczna, główne źródła utrzymania i sytuacja dochodowa respondenta, formy uzyskiwanej pomocy stypendialnej, koszty utrzymania i struktura wydatków) oraz mieszkaniową (miejsce i koszt zamieszkania w czasie studiów) studentów w wymiarze obiektywnym i subiektywnym. Kolejne badanie w ramach projektu „EuroStudent” przeprowadzone zostało w roku 2005²³⁵, a jego zasięg został poszerzony o studentów kolejnych krajów Europy: Łotwy, Portugalii, Hiszpanii i Wielkiej Brytanii (tym razem w badaniu nie wzięła udziału Belgia). W roku 2008 opublikowany został raport z trzeciej edycji programu – „EuroStudent III” (2005-2008)²³⁶. Tym razem badaniem objęto ponad 120 tys. studentów z 23 krajów Europy, m.in. z Republiki Czeskiej, Rumunii, Słowacji i Turcji. Należy podkreślić, iż w badaniu nie wzięła udziału m.in. Polska. W roku 2008 zainicjowano też czwartą edycję badania – „EuroStudent IV”, którego wyniki opublikowane zostaną w roku 2011.

Jako przykład kolejnego badania jakości życia młodzieży studiującej, zorientowanego na ekonomiczne aspekty jej egzystencji, można wskazać projekt badawczy zrealizowany

²³³ *Eurostudent. Social and Economic Conditions of Student Life in Europe 2000*, HIS, Hannover 2002.

²³⁴ *The Bologna Declaration*, Bologna 1999, <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna.pdf/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²³⁵ *Eurostudent. Social and Economic Conditions of Student Life in Europe 2005*, HIS, Hannover 2005.

²³⁶ *Eurostudent III 2005-2008. Social and Economic Conditions of Student Life in Europe*, HIS, Hannover 2008.

w latach 2000²³⁷ i 2006²³⁸ wśród studentów uczelni Australii, a zorientowany na rozpoznanie ich sytuacji finansowej, tj. m.in. głównych źródeł utrzymania, struktury wydatków i aktywności zawodowej.

Warunki życia i postawy młodzieży studiującej stanowiły obszar badawczy projektu „Student Barometer”, zrealizowanego w 1997 roku wśród studentów fińskich uniwersytetów. W badaniu poproszono studentów o ocenę wpływu różnorodnych czynników na ich decyzję o podjęciu edukacji na wyższej uczelni. Szczególną uwagę zwrócono też na sytuację ekonomiczną respondentów, obejmująca przede wszystkim sytuację dochodową, formy uzyskiwanej pomocy stypendialnej, posiadanie zaciągniętych kredytów i pożyczek studenckich oraz aktywność zawodową młodzieży. Kolejnym aspektem poruszonym w badaniu był styl życia studentów i preferowane przez nich formy spędzania czasu wolnego. Zwrócono się też do respondentów z prośbą o ocenę własnej egzystencji, a także o wyrażenie własnych oczekiwań wobec przyszłości²³⁹.

Podobny zakres miało badanie studentów „Student Live”²⁴⁰, zorganizowane w 2004 roku przez *The Finnish Youth Research Society* oraz *The Student Research Foundation Otus* wśród słuchaczy technicznych i humanistycznych uczelni Finlandii. Celem projektu była identyfikacja dobrobytu młodzieży akademickiej, form spędzania czasu wolnego, a także motywów podjęcia decyzji o kontynuacji edukacji na poziomie wyższym i roli wykształcenia w życiu młodych ludzi.

Kolejnym przykładem badania studentów, zorientowanego na wybrane aspekty ich jakości życia, było, rozpoczęte w 1993 roku i kontynuowane w roku 1996 oraz 1998, panelowe, ankietowe badanie młodzieży akademickiej na uniwersytecie w Turku, w Finlandii. Badanie to dotyczyło pewnych pozamaterialnych obszarów życia młodych ludzi, przede wszystkim szeroko rozumianej kondycji zdrowotnej (w ujęciu obiektywnym i subiektywnym), prozdrowotnych aspektów ich życia (nawyki żywieniowe, aktywność fizyczna, sięganie po alkohol, wyroby nikotynowe i narkotyki), a także uczestnictwa w życiu

²³⁷ M. Hayden, M. Long, *Paying their way: A Survey of Australian Undergraduate University Student Finances, 2000*, Australian Vice-Chancellors' Committee, Sydney 2001, <http://www.universitiesaustralia.edu.au/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²³⁸ E. Bexley, M. Devlin, R. James, S. Marginson, *Australian University Student Finances*, The University of Melbourne, Melbourne 2007, <http://www.universitiesaustralia.edu.au/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²³⁹ *Student Barometer 1997*, Student Research Foundation, Helsinki 1997.

²⁴⁰ Finnish Social Science Data Archive, <http://www.fsd.uta.fi/english/data/catalogue/FSD2103/meF2103e.html> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

społecznym, identyfikowanego m.in. poprzez rozpoznanie partycypowania w organizacjach o charakterze wolontariatu, form spędzania czasu wolnego, intensywności kontaktów z przyjaciółmi, doświadczanych form wsparcia społecznego. Szczególną uwagę zwrócono też na potrzebę rozpoznania zdrowia psychicznego respondentów: intensywności odczuwania stresu, lęków i występowania stanów depresyjnych. Młodzież zapytano również o problemy związane z edukacją, o relacje z otoczeniem, z rodzicami, a także o jej własne plany na przyszłość²⁴¹.

Na zdrowotnych aspektach życia młodzieży koncentrował się kolejny projekt badawczy, jaki został zrealizowany w 2004 roku w fińskim środowisku akademickim – „University Student Health Survey 2004”²⁴². Głównym tematem zrealizowanego w formie ankiety pocztowej badania był szeroko rozumiany stan zdrowia studentów, ich zachowania zdrowotne oraz korzystanie z usług medycznych, a także zaangażowanie młodzieży akademickiej w życie uniwersyteckie, społeczne, towarzyskie i rodzinne. Część pytań dotyczyła też warunków ekonomicznych studentów i ich aktywności zawodowej.

Przykładem projektu badawczego zorientowanego na pozamaterialne aspekty jakości życia młodzieży akademickiej było badanie²⁴³ dobrostanu psychicznego studentów pierwszego roku, jakie zrealizowano metodą ankietową wśród 4699 słuchaczy uczelni brytyjskich. Celem podjętych badań była próba oceny wpływu rozpoczęcia studiów na zdrowie psychiczne studentów i poziom odczuwanego stresu i niepokojów.

Subiektywne poczucie dobrostanu stanowiło przedmiot badania młodzieży akademickiej Uniwersytetu Hacettepe w Ankarze, w Turcji. W badaniu ankietowym²⁴⁴, jakie zrealizowano w 2003 roku w gronie 700 respondentów, dążono do uchwycenia związku między m.in. płcią, statusem ekonomicznym, relacjami rodzinnymi, satysfakcją z własnego wyglądu, poglądami religijnymi studentów a ich subiektywnymi ocenami własnej egzystencji.

²⁴¹ K. Kunttu, *Health and Lifestyle Survey of University Students 1993-1998*, Finnish Social Science Data Archive, Helsinki 2004.

²⁴² T. Huttunen, K. Kunttu, *University Student Health Survey 2004*, Research and Development Fund of Finnish Student Health Service & Ministry of Education, Helsinki 2008.

²⁴³ K. Audin, M. Barkham, B. M. Bewick, M. Bradley, R. Cook, *Measuring, Monitoring and Managing the Psychological Well-Being of First Year University Students*, „British Journal of Guidance & Counselling” nr 4, London 2006, s. 505-517.

²⁴⁴ D. M. Tuzgol, *Subjective Well-Being among University Students*, Hacettepe University Journal of Education, tom 31, Ankara 2006, s. 188-197.

Za bardzo interesujące uznać należy przeprowadzone w Szwecji badanie²⁴⁵, które pozwoliło na analizę porównawczą sytuacji zdrowotnej oraz jakości życia studentów i ich pracujących rówieśników. Badaniu poddano młodzież z regionu Ostergotland w wieku 20-34 lat. Przedmiotem badania była subiektywna – wyrażona na dziesięcio- lub pięciostopniowej skali – ocena własnej egzystencji oraz stanu zdrowia.

Analizując stan i kierunki badań nad jakością życia młodzieży (akademickiej), nie sposób pominąć dorobku polskiego świata nauki w tym obszarze. Obecnie w Polsce większość badaczy dostrzega problemy młodzieży w perspektywie tzw. okresu transformacji, a więc zmian w systemie społecznym, politycznym i gospodarczym po roku 1989. Mówiąc o najistotniejszych projektach badawczych dotyczących szeroko rozumianej jakości życia młodzieży polskiej, należy przywołać duże, ogólnopolskie badanie ankietowe, zorientowane na najważniejsze aspekty warunków życiowych oraz samoocenie realizacji potrzeb i aspiracji życiowych młodych ludzi w Polsce, jakie zostało zrealizowane jeszcze w roku 1987 w ramach podprogramu „Jakość życia a warunki bytu”²⁴⁶. W badaniu tym przyjęto założenie, iż potrzeby to trwałe dyspozycje osób badanych, rozumiane jako stan niezaspokojenia, subiektywne odczucie niedoboru lub pragnienia. Potrzeby zostały potraktowane jako warunek niezbędny lub sprzyjający realizacji określonego celu. Nadrzędnym celem badania był opis sytuacji życiowej młodzieży przy założeniu, iż immanentną postawą tej części populacji jest jej niezadowolenie z własnej egzystencji. Dla celów badawczych wyróżniono osiem najistotniejszych aspektów życia młodych ludzi, które podlegały analizie: warunki mieszkaniowe, warunki kształcenia, warunki pracy, uczestnictwo w turystyce i wypoczynku, czas wolny, uczestnictwo w kulturze, życie społeczne i polityczne, stosunek do religii. Badaniem objęto 1467 młodych osób w wieku 15-29 lat. Cechą charakterystyczną badanej próby był duży (62,1%) udział osób pochodzenia wiejskiego, a także osób czynnych zawodowo (55%) i pozostających w związku małżeńskim (38,3%). Należy nadmienić, iż zaledwie 1,6% respondentów stanowili studenci, co wynikało m.in. z założeń projektu o nieobjęciu badaniem osób przebywających poza domem rodzinnym, jak i z najniższego w ówczesnej Europie udziału w populacji kraju osób z wyższym wykształceniem.

²⁴⁵ M. Vaez, M. Kristenson, L. Laflamme, *Perceived Quality of Life and Self-Rated Health among First-Year University Students: A Comparison with Their Working Peers*, Social Indicators Research nr 2, Dordrecht 2004, s. 221-235.

²⁴⁶ Por. W. Łagodziński, *Warunki życia i potrzeby młodzieży*, GUS, Warszawa 1989, s. 1-14.

Kolejnym ciekawym projektem badawczym²⁴⁷, skoncentrowanym na wybranych aspektach jakości życia polskiej młodzieży w okresie transformacji, są cykliczne badania statutowe realizowane przez CBOS. Pierwsze takie badanie, zatytułowane „Młodzież 90”, przeprowadzono na przełomie kwietnia i maja 1990 roku na 1163-osobowej ogólnopolskiej próbie uczniów ostatnich klas szkół średnich i zasadniczych zawodowych. Badanie to dotyczyło m.in. planów, dążeń i aspiracji życiowych młodego pokolenia Polaków. Kolejne badania w ramach cyklu zrealizowane zostały w latach 1991, 1992, 1994, 1996, 1998, 1999 oraz 2003. Ostatni raport zatytułowany „Młodzież 2008” ukazał się w roku 2009 i zawierał szerokie spektrum charakterystyki poszczególnych aspektów życia młodych ludzi zarówno w wymiarze materialnym (aktywność zawodowa, sytuacja dochodowa, struktury wydatków, ocena warunków materialnych), jak i pozamaterialnym (sposoby spędzania wolnego czasu i zainteresowania, zachowania prozdrowotne, życie polityczne, rodzinne i towarzyskie). Szczególną uwagę zwrócono też na system wartości, obyczajowość, grupy odniesienia młodzieży oraz na jej postawy, plany i cele życiowe²⁴⁸.

O ile w warunkach poprzednich rozwiązań systemowych tylko nieliczni podejmowali naukę na poziomie wyższym, to jednak niemal 20 lat okresu transformacji przyniosło zdecydowaną zmianę w dostępie młodzieży do szkolnictwa wyższego, co przełożyło się bezpośrednio na wzrost liczby osób studiujących²⁴⁹, a tym samym na wzrost zainteresowania badaczy różnych dyscyplin nauki tą częścią społeczeństwa. Nie inaczej było w zakresie badań nad jakością życia.

Mówiąc o polskich projektach badawczych stanowiących próbę rozpoznania jakości życia młodzieży akademickiej, należy przywołać prowadzone w latach 1993-2003 przez zespół W. Rakowskiego badanie dotyczące wybranych aspektów życia studentów studiów dziennych i zaocznych wybranych uczelni kraju (m.in. Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie, Politechniki Radomskiej, Politechniki Koszalińskiej). Celem nadrzędnym badania było rozpoznanie terytorialno-społecznego pochodzenia studentów, ich głównych źródeł utrzymania, subiektywnej oceny własnej sytuacji materialnej i sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia, a także motywów podjęcia przez młodzież edukacji na wyższej uczelni. Objęcie badaniem ośrodków akademickich rozmieszczonych

²⁴⁷ Centrum Badania Opinii Publicznej, <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/diagnozy.php/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²⁴⁸ *Młodzież 2008*, CBOS, Warszawa 2009.

²⁴⁹ W roku akademickim 2007/08 na polskich uczelniach kształciło się już 1937,4 tys. osób, co oznaczało wzrost w stosunku do końca lat 80-tych ubiegłego stulecia o ponad 400%.

w różnych częściach kraju pozwoliło ponadto na przestrzenne śledzenie warunków życia młodzieży oraz tendencji zachodzących przemian w przekroju społeczno-zawodowym²⁵⁰.

Subiektywna, postrzegana jakość życia młodzieży akademickiej w jej szerokim ujęciu stanowiła przedmiot badania²⁵¹, jakie zostało zrealizowane w 2000 roku wśród studentów II roku studiów dziennych Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu. Celem projektu była identyfikacja globalnej oceny zadowolenia młodzieży akademickiej z własnego życia jako całości, jak i z jego poszczególnych dziedzin (m.in. rodzina, mieszkanie, kontakty z przyjaciółmi, praca zawodowa, wolny czas, zdrowie i kondycja fizyczna), ukazanie hierarchii ważności tych dziedzin oraz określenie, które z nich warunkują uznanie przez młodego człowieka własnego życia za udane.

W roku 2002 pracownicy Akademii Medycznej we Wrocławiu przeprowadzili badanie ankietowe²⁵² dotyczące zróżnicowania, z uwagi na wyznawany system wartości, perspektyw i celów życiowych młodzieży akademickiej, uwarunkowań udanego życia oraz subiektywnej oceny pozycji młodego człowieka w społeczeństwie i możliwości osiągnięcia oczekiwanego poziomu życia w przyszłości. Badanie zostało zrealizowane wśród studentów trzech uczelni miasta Wrocławia – Akademii Medycznej, Uniwersytetu Wrocławskiego i Politechniki Wrocławskiej.

Młodzież akademicka stanowiła też przedmiot badań socjologicznych, przeprowadzonych w 1999 roku wśród słuchaczy w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie, a dotyczących jednego z aspektów jakości życia młodego człowieka, jakim jest życie religijne, ze szczególnym uwzględnieniem jego moralnego wymiaru²⁵³.

Kolejny, istotny aspekt życia studentów – styl życia i jego zdrowotne aspekty – stanowił przedmiot projektu badawczego zrealizowanego przez zespół A. Szymańskiego wśród studentów AWF w Warszawie²⁵⁴. Podobny zakres tematyczny miało też badanie

²⁵⁰ Por. W. Rakowski, *Warunki życia studentów studiów dziennych (na przykładzie SGH i Politechniki Radomskiej)*, „Biuletyn IGS” nr 1-4, Warszawa 2005, s. 21-69.

²⁵¹ Por. C. Kozyra, Z. Rusnak, *Przykład ankietowego badania jakości życia studentów*, „Przegląd Statystyczny Śląska Dolnego i Opolskiego”, PTS Wrocław 2001, s. 96-118.

²⁵² Por. K. Połtyn-Zaradna, L. Waszkiewicz, K. Zatońska, *Perspektywy życiowe pełnosprawnych studentów uczelni wrocławskich*, Prob Hig Epidemiol nr 89(1), Warszawa 2008, s. 76-79.

²⁵³ Zob. P. Grygiel, *Religijno-moralny wymiar życia codziennego młodzieży akademickiej w warunkach modernizującego się społeczeństwa*, KUL, Lublin 2002 (praca doktorska), <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/praceBadawcze?rtype=opis&lang=pl&objectId=28731/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²⁵⁴ Portal Nauka Polska, <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/praceBadawcze?rtype=opis&lang=pl&objectId=30180/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

przeprowadzone w 2001 roku wśród słuchaczy Śląskiej Akademii Medycznej w Katowicach²⁵⁵, a także badanie zrealizowane w 2005 na Uniwersytecie Śląskim.

Następnym przykładem badania skoncentrowanego na zdrowotnych aspektach jakości życia studentów, a przede wszystkim na ich stosunku do substancji psychoaktywnych, była inicjatywa, jaką zrealizowano w ramach akcji „Uczelnie wolne od narkotyków”. Przeprowadzone w 2004 roku przez Centrum Informacji o Narkotykach i Narkomanii Krajowego Biura ds. Przeciwdziałania Narkomanii i Pracownię Badań Społecznych przedsięwzięcie²⁵⁶ zostało zrealizowane wśród studentów uczących się w trybie dziennym i/lub wieczorowym w wyższych szkołach państwowych oraz niepaństwowych. Liczebność próby badawczej wyniosła 1545 osób studiujących na 71 różnych uczelniach kraju.

Traktując młodzież akademicką jako swoiste „zaplecze” inteligencji jako warstwy społecznej, warto wskazać na te badania, które koncentrowały się na jej życiu kulturalnym. Jako przykład można podać badanie sondażowe poświęcone poznaniu aspiracji i planów zawodowych studentów Akademii Górniczo-Hutniczej, zrealizowane w roku 1996 w gronie 230 respondentów. Uzyskane w badaniu informacje dotyczyły przede wszystkim aktywności kulturalnej młodzieży, ich budżetu czasu i sposobów spędzania czasu wolnego, a także zaangażowania studentów w życie społeczne, wyrażającego się w przynależności do organizacji studenckich, sportowych, turystycznych i naukowych. Dane te uzupełniono o charakterystyki obrazujące środowisko społeczne studentów, mianowicie o miejsce zamieszkania podczas studiów oraz pochodzenie społeczne rodziców²⁵⁷.

Na młodzieży krakowskiego ośrodka akademickiego skupiło się też badanie, jakie przeprowadzono w Katedrze Socjologii i Rozwoju Wsi Akademii Rolniczej w Krakowie na grupie 510 studentów różnych krakowskich uczelni. Celem projektu było poznanie uprawianych przez studentów form uczestnictwa w kulturze, a także ich znajomości Krakowa, jego oferty kulturalnej oraz zabytkowych miejsc²⁵⁸.

²⁵⁵ Zob. Ł. Krzych, *Analiza stylu życia studentów Śląskiej Akademii Medycznej*, „Zdrowie Publiczne” nr 114 (1), Warszawa 2004, s. 67-70.

²⁵⁶ K. Palczak, *Używanie substancji psychoaktywnych przez studentów. Studenci 2004*, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2004, http://www.unic.un.org.pl/incb/Klaudia_Palczak-MinZdrowia_2004.ppt/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

²⁵⁷ P. Górski, *Aktywność kulturalna studentów AGH*, Biuletyn Informacyjny Pracowników AGH, nr 44/45, Kraków 1997.

²⁵⁸ M. Hoły, *Uczestnictwo w kulturze studentów krakowskich uczelni*, „Krakowskie Studia Małopolskie” nr 5, Kraków 2001, s. 293-301.

Kolejnym badaniem, będącym próbą identyfikacji jakości, natężenia i motywacji do aktywności kulturalnej studiującej młodzieży, był też projekt badawczy zrealizowany w latach 2004-2006 wśród słuchaczy geograficznych studiów nauczycielskich w trzech dużych ośrodkach akademickich: Gdańsku, Łodzi i Toruniu²⁵⁹.

Podsumowując przegląd najciekawszych kierunków światowych oraz polskich badań empirycznych nad jakością życia młodzieży, w tym młodzieży akademickiej, należy stwierdzić, iż jest to nurt cieszący się coraz większym zainteresowaniem. Jednocześnie widoczna jest różnorodność podejść do analizowanego problemu, co obok niejednoznaczności definicyjnych mocno utrudnia analizę porównawczą uzyskiwanych wyników zarówno w ujęciu czasowym, jak i przestrzennym. Należy podkreślić, iż w warunkach polskich znaczna część badań charakteryzuje się ograniczonym zasięgiem terytorialnym, jak i wąskim zakresem obszaru badawczego – dominują badania zorientowane na tzw. cząstkowe jakości życia młodzieży. Widoczny jest natomiast niedostatek badań zorientowanych na kompleksowe, wielowątkowe i interdyscyplinarne ujęcie jakości życia młodych ludzi, które pozwoliłoby na uzyskanie pełniejszego, obiektywnego obrazu i subiektywnej percepcji życia młodzieży w Polsce.

²⁵⁹ D. Piróg, *Uczestnictwo w kulturze studentów – przyszłych nauczycieli geografii elementem holistycznego przygotowania do pracy w szkole*, w: M. Gwoździcka-Piotrowska, J. Wołęjszko, A. Zduniak, *Edukacja w społeczeństwie ryzyka*, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2007, s. 412-419.

Rozdział II

Metoda badania, źródła i narzędzia analizy statystycznej

Jakość życia ludności należy uznać za jeden z najistotniejszych aspektów właściwego rozwoju społecznego, wywodzącego się z koncepcji dobra wspólnego i stawiającego w punkcie centralnym spełnienie najważniejszych celów życiowych człowieka. Właściwe kształtowanie polityki społecznej wymaga szczegółowej identyfikacji obszarów i kierunków niezbędnych zmian i stałego monitorowania rezultatów podejmowanych działań.

Za szczególnie ważną należy uznać potrzebę rozpoznania jakości życia młodej części polskiego społeczeństwa, która, pozostając w procesie kształcenia, przygotowuje się do podjęcia nowych ról społecznych. Młodzież ta jest swoistym barometrem społecznym, który spełnia rolę wyrażiciela opinii znacznej części społeczeństwa, a zarazem kapitałem społecznym, dysponującym ogromnym potencjałem w procesie tworzenia i przekazu dziedzictwa kulturowego kraju i w niedalekiej przyszłości będzie stanowić o jego losach¹. W tym kontekście wyjątkowo istotna wydaje się jakość życia młodych Polaków, zwłaszcza w świetle ich subiektywnych opinii na temat zadowolenia z wybranych aspektów własnej egzystencji, jak i możliwości i perspektyw samorealizacji w przyszłości.

1. Koncepcja postępowania badawczego

Procedura postępowania badawczego została integralnie związana z zarysowanymi celami badania oraz hipotezami sformułowanymi w początkowym etapie procedury badawczej. To zdeterminowało przyjęty tok postępowania i wybór odpowiednich narzędzi pomiaru.

Zgodnie z przyjętym ogólnym celem badania w realizowanym procesie badawczym dążono do ukazania wielowątkowego charakteru kategorii jakości życia młodzieży akademickiej i jej uwarunkowań w świetle prezentowanych przez studentów postaw i wyznawanego systemu wartości. Przyjęty cel łączył w sobie aspekt diagnostyczny i metodologiczny. Cel diagnostyczny dotyczył próby rozpoznania poszczególnych aspektów jakości życia młodzieży akademickiej, a także identyfikacji czynników o charakterze demograficznym, społecznym i ekonomicznym, potencjalnie determinujących wyróżnione obszary życia młodego człowieka w wymiarze obiektywnym i subiektywnym.

Cel metodologiczny sprowadzał się do wypracowania właściwych narzędzi badawczych oraz wyboru metod pomiaru i analizy.

¹ Por. F. W. Wawro, *Młodzież w kontekście formowania się nowoczesnych społeczeństw*, op. cit., s. 7.

Przyjęta w badaniu koncepcja pomiaru jakości życia studentów obejmowała, obok wymiaru obiektywnego, dobrostan psychiczny, odzwierciedlający subiektywną percepcję życia badanych jednostek.

Uwzględniając realne możliwości badania oraz założone cele badawcze, uwagę skoncentrowano na młodzieży akademickiej studiów stacjonarnych. Za ważną sprawę uznano wybór metody obserwacji, która zapewni pozyskanie materiału źródłowego o dobrej wartości poznawczej. Ponieważ wyróżniona kategoria młodzieży nie stanowiła dotąd przedmiotu zainteresowania praktyki statystycznej w zakresie tak szeroko rozumianej jakości życia, niezbędne było stworzenie własnej bazy źródłowej.

Uznano, iż niezbędny dla realizacji przyjętego celu badania materiał źródłowy może zostać uzyskany jedynie poprzez indywidualne wywiady z zainteresowanymi osobami, którym należy zapewnić poczucie bezpieczeństwa i anonimowości. Należy nadmienić, iż zbiorowość studentów stanu wolnego charakteryzuje się znaczną dynamiką, a jej liczebność nieustannie się zmienia. Powodowało to pewne utrudnienia przy ustalaniu próby, wyborze operatu losowania i ocenie reprezentatywności. Dlatego też przyjęte rozwiązania w tej kwestii można uznać za eksperymentalne.

Pozyskany w trakcie obserwacji materiał empiryczny w postaci kwestionariuszy ankietowych został poddany opracowaniu przy wykorzystaniu komercyjnych programów bazodanowych (*MS Access*), arkuszy kalkulacyjnych (*MS Excel*) i pakietów statystycznych (*Statistica 8.0*).

Przyjęta koncepcja postępowania pozwoliła nakreślić obraz jakości życia młodzieży akademickiej w świetle jej obiektywnych i subiektywnych miar, a także zidentyfikować zależności zachodzące pomiędzy indywidualną jakością życia a demo-społecznymi cechami respondenta i jego systemem wartości.

2. Metoda i technika obserwacji

Istotnym aspektem postępowania badawczego jest wybór takiej metody obserwacji, rozumianej jako sposób pomiaru opinii i postaw respondentów, która pozwoliłaby na uzyskanie materiału o najlepszej wartości poznawczej przy minimalnym błędzie obserwacji². W niniejszym badaniu uznano, iż niezbędny dla realizacji przyjętego celu badawczego zbiór informacji charakteryzujących jakość życia studentów jest możliwy do uzyskania jedynie

² Por. S. Wierchosławski, *Efektywność przedsiębiorstw handlowych jako przedmiot badań ankietowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 1, Warszawa-Poznań 1963, s. 183.

w formie badania pierwotnego, dostosowanego do rozpoznania poglądów i opinii tak specyficznej grupy respondentów, jaką jest młodzież akademicka. Specyfika tej populacji wyraża się m.in. w jej jednorodnym charakterze według kryterium wykształcenia oraz stanu cywilnego. Z drugiej strony jest to grupa jednostek silnie zróżnicowanych ze względu na wyznawany system wartości oraz cechy demo-społeczne, potencjalnie różnicujące jakość życia w jej obiektywnym i subiektywnym ujęciu.

Ze względu na niemożność przeprowadzenia wyczerpującego badania podjęto decyzję o wyborze niepełnej metody obserwacji w formie badania reprezentacyjnego.

Metoda reprezentacyjna należy do tych metod obserwacji statystycznej, które pozwalają na taki (losowy) dobór jednostek do zbiorowości próbnej, aby była możliwość uogólnienia otrzymanych w procedurze badawczej rezultatów na całą badaną populację (zbiorowość generalną). Stosując metodę reprezentacyjną, dokonuje się doboru jednostek do próby przy założeniu, iż każda jednostka ma takie samo prawdopodobieństwo wylosowania. Z teoretycznego i praktycznego punktu widzenia metoda ta jest najbardziej prawidłową formą badania częściowego.

Spośród różnorodnych metod losowego doboru próby można wymienić m.in.:

- losowanie niezależne (losowanie z powtórzeniami),
- losowanie zależne (losowanie bez powtórzeń),
- losowanie warstwowe,
- losowanie zespołowe,
- losowanie systematyczne³.

Należy podkreślić, iż populacja studentów studiów stacjonarnych, stanu wolnego nie stanowiła dotąd przedmiotu zainteresowania praktyki statystycznej w zakresie badań nad szeroko rozumianą jakością życia, co w znacznym stopniu utrudniło określenie populacji generalnej. W badaniu przyjęto założenie, iż odsetek osób będących w związkach formalnych jest wśród studentów studiów dziennych na tyle nieistotny, iż za populację generalną można przyjąć 70 795 osób będących w roku akademickim 2006/2007 słuchaczami studiów stacjonarnych uczelni Poznania. Ze względu na bardzo wysoki koszt sporządzenia operatu losowania nie było możliwe bezpośrednie dotarcie do jednostek badania przy zastosowaniu losowania jednostopniowego. Biorąc pod uwagę rzeczywiste możliwości pozyskania materiału źródłowego, w badaniu przyjęto metodę opartą na wielostopniowym doborze zespołowym.

³ Por. R. Zasepa, *Metoda reprezentacyjna*, PWN, Warszawa 1972, s. 25-29.

Losowanie zespołowe (ang. *cluster sampling*) zaliczane jest do najbardziej popularnych i wydajnych schematów losowania w badaniach populacji dużych, dla których otrzymanie operatu losowania uwzględniającego wszystkie ostateczne jednostki losowania jest niemożliwe lub też bardzo trudne oraz zbyt kosztowne. Koszt badania obniża też stosunkowo małe rozproszenie terytorialne badanych jednostek, ułatwiające i zmniejszające czas dotarcia badacza do poszczególnych respondentów. Za zastosowaniem schematu losowania zespołowego przemawiają więc przede wszystkim względy natury ekonomicznej i organizacyjnej.

Przed przystąpieniem do losowania niezbędne jest prawidłowe zdefiniowanie zespołów, wynikające z istoty badanego zjawiska bądź też odpowiadające strukturze organizacyjnej lub administracyjnej badanej populacji. Losując zespoły jednostek, przyjmuje się założenie, iż taki podział istnieje i zazwyczaj wynika z pewnych urzędowych lub też zwyczajowych klasyfikacji. Dzięki temu jednostki należące do określonego zespołu (subpopulacji) mają pewne cechy wspólne, różniące je od pozostałych zespołów. Losowanie zespołowe jest tym efektywniejsze, im wewnętrzne zróżnicowanie jednostek w zespołach jest większe, a zróżnicowanie między zespołami mniejsze.

Losowanie zespołowe może być zarówno jedno-, jak i wielostopniowe. W przypadku włączania do ostatecznej próby wszystkich jednostek z wylosowanych zespołów mówi się o losowaniu jednostopniowym. Znacznie powszechniejsze jest jednak losowanie z zespołów będących jednostkami losowania pierwszego stopnia kolejnych, mniejszych zespołów, z których losowane są kolejne, jeszcze mniejsze itd. Dopiero na końcu łańcucha losowane są indywidualne jednostki badania⁴. Taki schemat losowania został też zastosowany w prezentowanym badaniu jakości życia młodzieży akademickiej. Do badania wylosowano dwanaście uczelni miasta Poznania⁵. Następnie z każdej szkoły wyższej losowano kierunki i lata studiów oraz grupy wykładowe, które objęto obserwacją i wśród których przeprowadzono kwestionariusze ankietowe.

Istotnym etapem procedury losowania jednostek jest określenie minimalnej wielkości próby (*min n*). Odpowiednich obliczeń dokonuje się dla każdej zmiennej istotnej z punktu

⁴ Por. M. Szreder, *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, PWE, Warszawa 2004, s. 82-84.

⁵ Badanie przeprowadzono wśród studentów sześciu uczelni publicznych (*Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Akademia Ekonomiczna, Akademia Rolnicza, Politechnika Poznańska, Akademia Wychowania Fizycznego, Akademia Medyczna*) oraz sześciu uczelni niepublicznych (*Wyższa Szkoła Bankowa, Wyższa Szkoła Zarządzania i Bankowości, Wyższa Szkoła Umiejętności Społecznych, Wyższa Szkoła Logistyki, Wyższa Szkoła Języków Obcych, Wyższa Szkoła Nauk Humanistycznych i Dziennikarstwa*).

widzenia badanego problemu, a największa niezbędna liczba pomiarów określa wymaganą wielkość próby dobieranej do badania⁶.

Dla ustalenia minimalnej wielkości próby wymagane jest określenie, z jaką precyzją wyniki badania mają charakteryzować populację generalną. Konieczne jest więc ustalenie określonego kryterium precyzji lub dokładności badania, do którego spełnienia badacz dąży. W badaniach statystycznych takie kryterium stanowią najczęściej:

- maksymalny błąd, rozumiany jako różnica między wartością estymatora a właściwą wartością parametru w populacji,
- współczynnik ufności, czyli prawdopodobieństwo, z jakim przedział postaci:

$$\text{estymator} \pm \text{błąd}$$

pokrywa nieznaną wartość szacowanego parametru⁷.

Minimalna wielkość próby dla wyróżnionych według kryterium płci subpopulacji respondentów określona została na podstawie formuły⁸:

$$\min n = \frac{u_{\alpha}^2 pq}{d^2},$$

gdzie: p jest spodziewanym rzędem wielkości szacowanego wskaźnika struktury, $q=1-p$, d jest dopuszczalnym maksymalnym błędem szacunku, a u_{α} jest wartością odczytaną z tablic rozkładu normalnego dla współczynnika ufności $1-\alpha$.

Przy założonym poziomie istotności 95% i dopuszczalnym błędzie $d=4\%$ minimalna wielkość próby została ustalona na poziomie 1200 osób.

Należy pamiętać, iż wielkość próby zależy nie tylko od wymogów teoretycznych, ale też od liczby porównywanych subpopulacji, charakteru badanego zjawiska, a także ograniczeń czasowych i finansowych⁹. Uwzględnienie tych kryteriów pozwoliło na uznanie wielkości próby na poziomie 1200 jednostek badania za dostatecznie liczną z punktu widzenia przedmiotu i celu podjętego postępowania badawczego.

Przy opracowywaniu operatu metodycznego losowania wykorzystano dane GUS dotyczące szkolnictwa wyższego w Polsce w roku akademickim 2006/2007. Ze względu na potencjalny stosunkowo wysoki odsetek odmów, wynikający ze specyfiki badanej populacji,

⁶ Por. B. Suchocki, J. Walkowiak, *Statystyczne opracowanie i interpretacja wyników badań socjologicznych*, Wyd. Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1978, s. 90-91.

⁷ Por. M. Szreder, *Metody i techniki sondażowych badań...*, op. cit., s. 99.

⁸ Por. J. Greń, *Statystyka matematyczna: modele i zadania*, PWN, Warszawa 1978, s. 47.

⁹ Por. A. N. Oppenheim, *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2004, s. 56-57.

dla zapewnienia minimalnej wielkości próby liczba rozprawdzonych formularzy została zwiększona do 1936 kwestionariuszy ankietowych.

Badanie zrealizowano przy wykorzystaniu techniki ankiety środowiskowej. Zastosowana technika należy do technik standaryzowanych i polega na pośrednim komunikowaniu się z respondentem, przy czym rolę koniecznego pośrednika pełni pisemny przekaz w postaci kwestionariusza badawczego i dołączonej instrukcji¹⁰. Ten rodzaj pomiaru polega na samodzielnym zapoznaniu się respondenta z celami badania i samodzielnym udzieleniu odpowiedzi na zawarte w kwestionariuszu ankietowym pytania¹¹. Użycie kwestionariusza wpływa na ujednoczenie sytuacji badawczej, gwarantując uzyskanie względnie jednolitych danych o poszczególnych jednostkach. Należy mieć jednak świadomość, iż techniki standaryzowane (w tym ankieta środowiskowa), aczkolwiek niosące wiele wygod i korzyści, rodzą też pewne niebezpieczeństwo, dehumanizując proces badawczy poprzez sprowadzanie do wspólnego mianownika ludzkich indywidualności. W metodzie ankietowej podmiot badania występuje w roli oczekującego informacji od innych. Przedmiot badania pełni natomiast rolę „respondenta”, udzielając odpowiedzi na pytania stawiane przez podmiot¹².

Zastosowana technika pozwoliła na stosunkowo szybkie, równoczesne rozprawdzenie kwestionariuszy wśród dużej liczby studentów przy jednoczesnym znacznym zredukowaniu kosztów, gdyż nie wymagała zatrudnienia ankierów. Kwestionariusze były wypełniane przez respondentów samodzielnie, co umożliwiło wyeliminowanie błędów ankiera i zapewniało poczucie poufności. Wizualna forma stawianych pytań pozwalała respondentowi na lepsze zapoznanie się z ich treścią i zachęcała do wyrażenia opinii na tematy, na które respondenci zazwyczaj niechętnie wypowiadają się w obecności osób trzecich. Z kolei dłuższy czas na refleksję przed udzieleniem odpowiedzi pozwalał na uzyskanie od respondenta odpowiedzi bardziej wyważonych i opartych na przywołaniu ważniejszych faktów z przeszłości¹³. Z drugiej strony zdawano sobie sprawę z wad zastosowanej techniki. W szczególności metoda ta stwarza pewne kłopoty związane ze zwrotem rozdanych kwestionariuszy. Nie ma również pewności, czy kwestionariusz został wypełniony przez osobę, do której badanie było skierowane, czy pytania zostały zrozumiane właściwie oraz czy

¹⁰ Por. J. Lutyński, *Ankieta i jej rodzaje na tle podziału technik otrzymywania materiałów*, w: Z. Gostkowski, J. Lutyński, *Analizy i próby technik w socjologii*, tom 2, Wrocław 1968, s. 29.

¹¹ Por. M. Szreder, *Metody i techniki sondażowych badań...*, op. cit., s. 154.

¹² Por. K. Lutyńska, A. Wejland, *Wywiad kwestionariuszowy. Analizy teoretyczne i badania empiryczne*, IFiS PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków 1983, s. 6, 23-36.

¹³ Por. M. Szreder, *Metody i techniki sondażowych badań...*, op. cit., s. 155.

respondent przeczytał dodatkowe wyjaśnienia i udzielił pełnych odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu. Ponadto brak kontaktu fizycznego z badaczem może wpływać na część respondentów w sposób negatywny – bezosobowe traktowanie badanych jednostek, charakterystyczne dla pośrednich technik obserwacji, może ograniczyć liczbę szczerych odpowiedzi¹⁴.

Kanwą do pozyskania informacji w niniejszym badaniu był standaryzowany, identyczny dla wszystkich jednostek obserwacji, kwestionariusz ankietowy „Jak żyją studenci?”, zawierający pytania podzielone według kompleksu głównych zagadnień.

Koncepcja kwestionariusza ma charakter autorski i powstała na polu dyskusji w środowisku demografów i statystyków Akademii Ekonomicznej w Poznaniu z Katedry Metod Statystycznych i Centrum Badań nad Rodziną. W oparciu o doświadczenia płynące z prezentowanych w literaturze badań ankietowych dotyczących wybranych aspektów jakości życia ludności stworzono formularz stanowiący próbę adaptacji badań nad jakością życia do specyfiki wyróżnionej grupy respondentów, jaką jest młodzież akademicka.

Kwestionariusz, jak każde narzędzie pomiaru, które może być mniej lub bardziej skuteczne, może zachęcać lub zniechęcać respondenta do udziału w badaniu, może też lepiej lub gorzej wyrażać zarówno intencje podmiotu (badacza), jak i przedmiotu badania (respondenta)¹⁵. Jakość każdej informacji uzyskanej za pomocą kwestionariusza ankietowego uzależniona jest przede wszystkim od treści pytań i sposobu ich stawiania¹⁶. Starano się więc stworzyć kwestionariusz obejmujący wszystkie najważniejsze zagadnienia z zakresu podjętego obszaru badawczego, a jednocześnie zawierający pytania przedstawione w atrakcyjnej formie i dostosowane do możliwości udzielenia odpowiedzi przez respondenta. Pytania te stanowią narzędzie w procesie uzyskiwania danych, a tym samym z pytań w kwestionariuszu przeradzają się w tzw. pytania kwestionariuszowe¹⁷.

Opracowany kwestionariusz ankietowy został sprawdzony w badaniu próbnym, przeprowadzonym wśród studentów uczelni poznańskich. Umożliwiło to weryfikację układu pytań i ich konstrukcji oraz pozwoliło przygotować ostateczną wersję kwestionariusza ankietowego. Należy jednakże pamiętać, iż, jak podkreśla S. Wierchosławski, doświadczenia licznych badań statystycznych wskazują, że nie można w zasadzie w żadnym konkretnym przypadku badania mówić o idealnej budowie kwestionariusza, a jego konstrukcja będzie

¹⁴ Por. A. N. Oppenheim, *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, op. cit., s. 123-124.

¹⁵ Por. M. Szreder, *Metody i techniki sondażowych badań...*, op. cit., s. 141.

¹⁶ Por. A. Sułek, *Sondaż Polski*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2001, s. 152-157.

¹⁷ Por. K. Lutyńska, *Wywiad kwestionariuszowy*, Ossolineum, Warszawa 1984, s. 110-146.

zawsze stanowić kompromis pomiędzy wieloma postulatami wysuwanymi przez teorię statystyki na rzecz celu badania¹⁸.

Wykorzystany w badaniu kwestionariusz ankietowy podzielony został na dziewięć części dotyczących jakości życia studentów¹⁹:

- I.A – cechy demograficzne i społeczne respondenta,
- I.B – sytuacja materialno-bytowa rodziny pochodzenia respondenta,
- I.C – informacje o środowisku pochodzenia i życiu społecznym respondenta,
- II.A – sytuacja ekonomiczna oraz warunki mieszkaniowe respondenta,
- II.B – zaspokojenie potrzeb z zakresu zdrowia i poczucia bezpieczeństwa,
- II.C – zaspokojenie potrzeb z zakresu kultury i wypoczynku,
- III.A – system wartości i cele życiowe respondenta,
- III.B – plany respondenta i jego ocena przyszłości,
- III.C – ocena życia jako całości.

Pierwsza część kwestionariusza ankietowego zawierała pytania pozwalające rozpoznać cechy demograficzne i społeczne respondenta. Były to pytania podmiotowe, umożliwiające określenie struktury badanej próby ze względu na takie cechy jak: płeć, wiek i miejsce zamieszkania respondenta, a także rodzaj uczelni, rok studiów i stosunek do pracy. Cechy te uznano za niezbędne dla ogólnej charakterystyki badanej zbiorowości studentów, a równocześnie mogące mieć wpływ na zróżnicowanie obiektywnych wskaźników i subiektywnych ocen dotyczących poszczególnych dziedzin, atrybutów życia młodzieży akademickiej czy też ich ważności dla postrzegania jakości życia w wymiarze globalnym.

Drugi obszar badawczy służył pozyskaniu ważniejszych informacji dotyczących warunków bytu rodziny pochodzenia respondenta, takich jak: wielkość i rodzaj gospodarstwa domowego, źródła utrzymania i wielkość dochodu jednostkowego netto czy też miejsce zamieszkania i forma własności zajmowanego lokalu mieszkalnego. W części tej, obok pytań o charakterze faktograficznym, umieszczono też pytania o charakterze subiektywnym, dotyczące opinii studentów na temat sytuacji materialnej i mieszkaniowej ich rodziny pochodzenia.

Pytania zawarte w trzeciej części kwestionariusza ankietowego umożliwiły z kolei identyfikację środowiska pochodzenia respondenta oraz jego aktywności w życiu rodzinnym,

¹⁸ Por. S. Wierzechosławski, *Efektywność przedsiębiorstw...*, op. cit., s. 193.

¹⁹ Zob. Aneks, s. 351.

społecznym i religijnym. Za szczególnie interesujące uznano pytania dotyczące kondycji psychicznej studentów i ich poczucia alienacji w środowisku zamieszkania i nauki.

W części czwartej kwestionariusza ankietowego zawarto pytania zmierzające do rozpoznania warunków mieszkaniowych i sytuacji dochodowej respondentów w czasie studiów oraz ich subiektywnej oceny. Pytano więc o charakter miejsca zamieszkania i związane z nim niedogodności, a także o główne źródła utrzymania, uzyskiwaną pomoc stypendialną oraz o poziom posiadanych przez badaną młodzież środków materialnych.

Kolejne dwa bloki tematyczne dotyczyły zagadnień związanych z takimi aspektami jakości życia jak: zaspokojenie potrzeb w obszarze szeroko rozumianego zdrowia, aktywności fizycznej i poczucia bezpieczeństwa, a także zaspokojenie potrzeb w zakresie wypoczynku, form korzystania z czasu wolnego oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym.

Siódma część pytań pozwoliła na rozpoznanie systemów wartości oraz celów życiowych, służących ocenie ich wpływu na zróżnicowanie postrzeganej jakości życia młodzieży akademickiej. Uzyskane odpowiedzi na te pytania umożliwiły rozpoznanie opinii studentów na temat własnej roli oraz roli rówieśników w życiu społeczno-politycznym kraju oraz regionu, który zamieszkują.

Kolejny zbiór pytań zawierał zagadnienia związane z zamierzeniami studentów dotyczącymi ich własnej przyszłości. Pytano więc o plany edukacyjne i matrymonialne respondentów. Duży walor poznawczy miało pytanie dotyczące form i motywów ewentualnej emigracji.

Ostatni fragment kwestionariusza pozwolił z kolei na uzyskanie opinii respondentów dotyczących ich życia jako całości i skonfrontowanie ich z tzw. ocenami cząstkowymi.

Z punktu widzenia stosunku do rzeczywistości wyróżnić można w kwestionariuszu ankietowym pytania o charakterze obiektywnym (faktograficznym) i subiektywnym²⁰. Większość pytań w wykorzystanym formularzu miała charakter obiektywny. Do tej grupy należały m.in. pytania dotyczące demo-społecznych cech respondenta, a także pytania służące rozpoznaniu jego obiektywnych warunków życia. Charakter subiektywny miały z kolei pytania obejmujące zagadnienie tzw. postrzeganej jakości życia i pozostałe pytania służące rozpoznaniu opinii i poglądów studentów na temat otaczającej ich rzeczywistości.

Biorąc pod uwagę sposób i możliwości uzyskania odpowiedzi, w kwestionariuszu zastosowano: pytania otwarte (ang. *open-ended questions*), niewyskalowane, a więc niewymuszające i niesugerujące odpowiedzi oraz dające respondentowi możliwość własnego

²⁰ Por. L. Gruszczyński, *Kwestionariusze w socjologii*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001, s. 27-31.

sformułowania opinii w najwłaściwszy, jego zdaniem, sposób (taki charakter miały m.in. pytania służące uzyskaniu informacji na temat motywów dokonywanych przez respondentów życiowych wyborów, a także ich planów i prezentowanych postaw), pytania zamknięte (ang. *closed-end questions*), podsuwające respondentowi możliwe odpowiedzi²¹, a także pytania półotwarte, w których to respondent może wybrać spośród podanych wariantów odpowiedzi bądź też dopisać inne, ważne dla niego możliwości.

Główną zaletą pytań otwartych jest to, iż zachęcają respondenta do odpowiedzi zgodnie z jego wolą i punktem widzenia. Są to jednak pytania bardziej wymagające i mogą zniechęcać respondenta do udzielenia odpowiedzi, którą musi sam sformułować oraz zapisać, co może skutkować brakiem odpowiedzi²². Mając na uwadze istniejące ograniczenia, większość zawartych w kwestionariuszu pytań otwartych zostało uznanych za nieobowiązkowe, a nieudzielenie odpowiedzi na te pytania nie dyskwalifikowało kwestionariusza.

Stosowanie pytań zamkniętych eliminuje brak chęci respondenta do formułowania odpowiedzi, jednak wymaga uwzględnienia wszystkich możliwych wariantów odpowiedzi, czyli tzw. kafeterii. Większość zastosowanych w kwestionariuszu ankietowym pytań miało charakter pytań wieloalternatywnych²³, czyli tzw. pytań z długą kafeterią, w których poproszono respondenta o wskazanie jednego (kafeteria dysjunktywna) lub też nie więcej niż trzech (kafeteria koniunktywna) wariantów odpowiedzi.

W skonstruowanym kwestionariuszu zastosowano również tzw. pytania-skale, służące badaniu stopnia lub natężenia postaw respondentów. W badaniu wykorzystano m.in. skalę rangową²⁴ oraz skalę Likerta²⁵.

W skali rangowej przedstawiono m.in. pytania dotyczące źródeł utrzymania bądź też służące rozpoznaniu najważniejszych, dla badanych jednostek, wartości i celów życiowych. W pytaniach tych poproszono respondentów o wybór trzech spośród wymienionych wariantów odpowiedzi i uporządkowania ich, nadając rangi będące kolejnymi liczbami naturalnymi, według stopnia ważności. Takie rangowanie zastosowano też w pytaniach otwartych (np. w pytaniu o formy, w jakich respondent najczęściej spędza swój wolny czas).

Skala Likerta składa się z kilku pozycji opisujących określone postawy czy cechy obiektu. Każdej pozycji przyporządkowywane są skale intensywności – dwubiegunowe, zwykle

²¹ Por. S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007, s. 30.

²² Por. M. Szreder, *Metody i techniki...*, op. cit., s. 145-146.

²³ Por. L. Gruszczyński, *Kwestionariusze w...*, op. cit., s. 47-56.

²⁴ Zob. np. S. Kaczmarczyk, *Badania marketingowe. Metody i techniki*, PWE, Warszawa 2002.

²⁵ R. Likert, *A Technique for the Measurement of Attitudes*, Columbia University Press, New York 1932.

o pięciu opisanych werbalnie kategoriach. Dla celów analizy danych poszczególnym wariantom odpowiedzi nadawane są wartości liczbowe – w niniejszym badaniu przyjęto, że większe liczby odpowiadają postawom negatywnym, a mniejsze pozytywnym. W skali Likerta skonstruowano m.in. zbiór pytań służących uzyskaniu subiektywnych ocen respondenta odnośnie do wybranych aspektów ich własnej egzystencji.

Przyjęta koncepcja pytań kwestionariuszowych miała charakter informacyjno-tradycyjny, a zawarte w formularzu pytania służyły uzyskaniu semantycznej informacji, pozwalającej na rozwiązanie postawionego problemu badawczego – rozpoznanie uwarunkowań jakości życia młodzieży akademickiej. Należy jednak podkreślić, iż nie wszystkie pytania zawarte w kwestionariuszu zostały wykorzystane w prezentowanym badaniu. Część uzyskanych informacji wykraczała poza ramy przyjęte w koncepcji postępowania badawczego.

W celu zapewnienia możliwie największej liczby zwrotów do każdego kwestionariusza dołączono pismo wprowadzające.

Uwzględniając realne możliwości i przyjęte cele badawcze, uwagę badawczą skoncentrowano na studentach stanu wolnego, studiów dziennych, publicznych i niepublicznych uczelni Poznania. Badanie przeprowadzone zostało w roku 2007, a za moment krytyczny obserwacji przyjęto dzień 30.06.2007 r. Kwestionariusze ankietowe rozprowadzono wśród 1936 osób. Uzyskano ogółem zwrot 1516 formularzy, które poddano ocenie formalnej i merytorycznej. Po dokonaniu kontroli zebranego materiału źródłowego do opracowania i analizy zakwalifikowano ostatecznie 1455 prawidłowo wypełnionych kwestionariuszy²⁶.

3. Ocena materiału źródłowego

Niezwykle istotnym etapem postępowania badawczego jest merytoryczna (jakościowa) i formalna (ilościowa) ocena wyników obserwacji²⁷. Na podmiocie badania spoczywa obowiązek krytycznej oceny uzyskanego materiału źródłowego, którego jakość odgrywa kluczową rolę dla powodzenia podjętego przedsięwzięcia, determinując uchwycenie zachodzących w badanej populacji, a stanowiących przedmiot zainteresowania badacza, prawidłowości. Jednocześnie niezbędna jest ocena przyjętej metody w zakresie jej funkcjonalności dla podjętego obszaru badawczego, tak aby rozstrzygnąć jej przydatność dla dalszych badań.

²⁶ Szczegółowe informacje dotyczące przyczyn zmniejszenia próby znajdują się w dalszej części rozdziału.

²⁷ Por. M. Chromińska, W. Ignaczyk, *Statystyka. Teoria i zastosowanie*, WSB, Poznań 1999, s. 33.

Ważnym etapem procesu oceny materiału empirycznego, stanowiącego pierwotne źródło informacji, jest określenie jego dokładności, rozumianej jako bliskość z wartością prawdziwą. Wartość prawdziwa, w praktyce prawie nieznana, jest wartością, jaką otrzymano by, gdyby proces zbierania i opracowywania materiału statystycznego był bezbłędny²⁸. Należy mieć jednak świadomość, iż w zasadzie trudno wskazać taką technikę czy też metodę obserwacji, która dawałaby materiał pozbawiony błędów. Błędy w materiale źródłowym będą występowały zawsze – można dążyć jedynie do zminimalizowania ich obszaru.

Skala błędów uzależniona jest zarówno od osoby badacza, jak i respondenta. Błędy popełnione przez badacza mogą mieć źródło w wadliwej konstrukcji kwestionariusza (w złym konstruowaniu pytań i niewłaściwej ich kolejności²⁹), instrukcji oraz przyjętej metodzie obserwacji, będącej określonym zespołem środków oraz czynności ludzkich ułożonych w pewien racjonalny system postępowania badawczego, a jednocześnie stanowiącej autonomiczne pole powstawania tych błędów³⁰. Podmiot badania z kolei determinuje jakość materiału źródłowego poprzez swoją postawę wobec przedmiotu i celu badania. Postawa ta jest zdeterminowana przez środowisko i warunki społeczno-ekonomiczne kraju oraz psychiczne predyspozycje respondenta³¹.

Metodologiczny aspekt oceny materiału źródłowego jest traktowany w literaturze marginesowo. Do nielicznych statystyków³², którzy zwrócili uwagę na istotę i wagę tego problemu, należą: S. Borowski, J. Kordos, S. Szulc oraz S. Wierzchosławski. Opierając się na opracowaniach statystycznych wymienionych autorów, poddano krytyce i merytoryczno-formalnej ocenie zebraną dokumentację źródłową.

Jednym z podstawowych kryteriów oceny materiału źródłowego jest odpowiedniość danych dla potrzeb użytkowników, a zatem zgodność celu badawczego i wykorzystanych źródeł³³. W przeprowadzonym badaniu wykorzystano autorski kwestionariusz ankietowy „Jak żyją studenci?”, służący rozpoznaniu wybranych aspektów jakości życia młodzieży

²⁸ Por. J. Kordos, *Jakość danych statystycznych*, PWE, Warszawa 1988, s. 17.

²⁹ Por. A. Sułek, *Sondaż Polski*, op. cit., s. 157-162.

³⁰ Por. S. Wierzchosławski, *Wpływ techniki obserwacji na wyniki badań ankietowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 2, Warszawa-Poznań 1963, s. 191-194.

³¹ Ibid., s. 194.

³² Por. S. Borowski, *Charakterystyka i klasyfikacja źródeł statystycznych*, *Studia Źródłoznawcze*, tom IX, Warszawa 1964, tenże: *Kryteria oceny źródeł statystycznych*, *Studia Źródłoznawcze*, tom X, Warszawa 1956; J. Kordos, *Jakość danych statystycznych*, op. cit.; S. Wierzchosławski, *Wpływ techniki obserwacji na wyniki badań ankietowych*, op. cit.

³³ Por. J. Kordos, *Jakość danych statystycznych*, op. cit., s. 13.

akademickiej. Poprzez odpowiednie przetransformowanie spektrum wymaganych informacji na stosowny zestaw zmiennych badania (pytań ankietowych i ich układu) zapewniono zgodność celu obserwacji z celami badawczymi. Tym samym zagwarantowano przydatność zebranego w badaniu ankietowym materiału źródłowego dla identyfikacji uwarunkowań jakości życia wyróżnionej populacji młodzieży akademickiej.

Kolejne kryterium – bezpośredniości – oznacza, iż obserwacja jednostek z wyróżnionej populacji odbywa się przez podmiot badania (osobę badacza) bądź też przy pomocy wysłannika podmiotu, będącego osobą wiarygodną. Kryterium to zostało spełnione na etapie wyboru ankiety środowiskowej jako techniki obserwacji statystycznej, która umożliwiła bezpośredni kontakt badacza z respondentami. W efekcie otrzymano pisemny zapis w kwestionariuszu ankietowym dotyczący ilościowych i jakościowych cech badanych studentów. Standaryzowany, identyczny dla wszystkich respondentów formularz ankietowy pozwolił na uzyskanie względnie jednorodnych danych o poszczególnych badanych osobach, gwarantując tym samym jednolitość cech wyróżnionych jednostek.

Użyteczność wyników badania maleje wraz z upływem czasu od jego przeprowadzenia³⁴, dlatego też, dla zapewnienia aktualności danych, podjęto próbę uzyskania informacji w możliwie krótkim czasie poprzez zastosowanie odpowiedniej metody zbierania danych – metody reprezentacyjnej. Obserwacja przeprowadzona została od stycznia do grudnia 2007 r. przy założeniu, iż w tak krótkim czasie obiektywne i postrzegane warunki życia młodzieży akademickiej nie ulegną znacznym zmianom.

W badaniu spełniono też kryterium adekwatności, gdyż jednostkami badania były osoby stanu wolnego kształcące się w trybie stacjonarnym na uczelniach wyższych poznańskiego ośrodka akademickiego, co było zgodne z przyjętymi założeniami. Przy doborze jednostek starano się zagwarantować reprezentację przedstawicieli wszystkich warstw młodzieży akademickiej poprzez obserwację słuchaczy studiów dziennych, publicznych i niepublicznych szkół wyższych Poznania, wszystkich lat studiów.

Osobnym zagadnieniem, wymagającym zaakcentowania, jest kryterium zupełności, czyli kompletności danych. Z naruszeniem kompletności materiału źródłowego mamy do czynienia wówczas, gdy nie udaje się uzyskać od respondentów wymaganych informacji i wystąpią braki odpowiedzi. Braki odpowiedzi mogą być całkowite, gdy od badanej jednostki nie została uzyskana żadna informacja, oraz częściowe (pozycyjne), gdy otrzymano od

³⁴ Ibid., s. 16.

respondenta tylko niektóre informacje³⁵. Dla oceny kryterium zupełności konieczne jest więc określenie liczby jednostek, które zostały poddane obserwacji, oraz wskazanie liczby jednostek, w odniesieniu do których uzyskano kompletne informacje.

W niniejszym badaniu obserwacją objęto 1516 respondentów, co stanowiło 78,2% wszystkich studentów, wśród których rozprawdzono kwestionariusze ankietowe. Możemy mówić o dość dużym odsetku całkowitych braków odpowiedzi (21,8%), przy czym należy zaznaczyć, iż wśród jednostek uchylających się od udziału w badaniu dominowali mężczyźni oraz studenci z ostatnich lat studiów. Za źródło braków odpowiedzi w tych subpopulacjach wskazać należy przede wszystkim przyczyny obiektywne, będące poza przedmiotem badania, a wyrażające się w nieobecności jednostek na uczelni w chwili rozprawdzania kwestionariuszy, spowodowanej w większości przypadków aktywnością zawodową studentów. Kolejną, obok niedostępności jednostek badania, przyczyną nieuzyskania danych były odmowy udziału w badaniu spowodowane brakiem zaufania społeczeństwa do wszelkiego rodzaju badań ankietowych, co w rezultacie nie stwarzało korzystnych warunków do zbierania informacji. Niewątpliwie w wielu przypadkach o odmowie udzielenia odpowiedzi decydował też lekceważący stosunek do tego typu badań lub brak zrozumienia celu badania.

Formalna kontrola materiału źródłowego wykazała, że 1478 (97,5%) kwestionariuszy spełniało wymóg zupełności. Natomiast w pozostałych brak było odpowiedzi na co najmniej jedno wymagane pytanie. Częściowe braki odpowiedzi były spowodowane przeoczeniem pytania, niezrozumieniem jego treści, uznaniem go za zbyt drażliwe lub naruszające interes respondenta bądź też wiązały się z brakiem opinii w danej kwestii.

Kontroli materiału źródłowego dokonano też w oparciu o aspekt merytoryczny, polegający na ocenie wiarygodności uzyskanych informacji. Oceny tej dokonano ze względu na możliwości wystąpienia błędów przypadkowych i tendencyjnych. Błędy przypadkowe są wielokierunkowe i jako takie znoszą się wzajemnie, nie stanowiąc tym samym zagrożenia dla badania. Wśród błędów przypadkowych na uwagę zasługują błędy pamięci oraz błędy wynikające z nieuwagi i niewiedzy. W zebranych kwestionariuszach napotkano błędy polegające na wyborze zbyt dużej liczby wariantów odpowiedzi bądź też odpowiedzi wzajemnie się wykluczających.

Dużo groźniejsze dla rezultatów badania są błędy tendencyjne, niezwykle trudne do uchwycenia na etapie obserwacji. Błędy te mogą powstać z winy badacza bądź też badanego.

³⁵ Ibid., s. 74-76.

Te pierwsze wiążą się zazwyczaj z brakiem doświadczenia podmiotu badania, a przez to z nieodpowiednim, niezrozumiałym lub niejednoznacznym formułowaniem pytań w kwestionariuszu ankietowym, jak i z przyjętą techniką obserwacji. Błędy tendencyjne z winy przedmiotu badania mają najczęściej podłoże psychologiczne i wiążą się z niechęcią respondenta do ujawniania pewnych danych. Niektórzy respondenci mogą celowo podawać nieprawdziwe informacje dla zachowania swojego prestiżu bądź też z przekonania, iż taką informację należałoby podać. Trzeba jednak podkreślić, iż, jak pisał J. Kordos, wyeliminowanie wpływu osobistych cech respondentów na wyniki badania jest właściwie niemożliwe³⁶.

Tabela 2.1. Stopień kompletności obserwacji badanych respondentów

Wyszczególnienie	Liczba obserwacji
Liczba rozprawdzonych kwestionariuszy	1936
Liczba zwróconych kwestionariuszy	1516
Liczba kwestionariuszy odrzuconych z powodu:	
- niekompletności	38
- błędów	23
Liczba kwestionariuszy zakwalifikowanych do opracowania statystycznego	1455

Źródło: Obliczenia własne.

W przypadku badania jakości życia młodzieży mogła się wśród niektórych respondentów pojawić tendencja do nieujawniania rzeczywistej oceny poruszanych w kwestionariuszu aspektów. Ponadto część opinii mogła zostać wyrażona pod wpływem chwili. W wyniku merytorycznej oceny zebranego materiału wyeliminowano 1,5% kwestionariuszy, w których znaleziono znaczące błędy natury tendencyjnej, a tym samym do dalszej analizy zakwalifikowano 1455 poprawnie wypełnionych formularzy ankietowych, stanowiących 96% zebranego materiału (tabela 2.1).

Na etapie kodowania materiału źródłowego dokonano oceny jego wiarygodności poprzez analizę sensowności odpowiedzi na będące w związku logicznym pytania. Wydaje się, iż uzyskane w badaniu informacje dotyczące jakości życia młodzieży akademickiej można uznać za wysoce wiarygodne, a przeprowadzona formalna i merytoryczna kontrola materiału źródłowego pozwala na stwierdzenie, iż kryterium zupełności zostało spełnione. Pełna ocena stopnia kompletności danych została ukazana w tabelaryczno-graficznej formie w kolejnych rozdziałach pracy, poświęconych poszczególnym aspektom jakości życia studentów.

³⁶ Ibid., s. 28, 106-108.

Niezwykle istotną kwestią jest reprezentatywność materiału źródłowego, a tym samym jego przydatność do dalszej analizy w zakresie uogólniania wniosków na całą badaną populację. Warto pamiętać, iż termin „reprezentatywność” nie jest jednoznaczny. W rozumieniu pierwszym próbę można uznać za reprezentatywną, kiedy występują w niej wszystkie wartości zmiennych nas interesujących. W innym, najpopularniejszym podejściu próbę można uznać za reprezentatywną, o ile oszacowana na jej podstawie struktura różni się nieistotnie od rzeczywistej struktury badanej zbiorowości. Warunek ten jest oczywisty, ale trudność polega na znalezieniu takiego sposobu doboru jednostek do próby, który pozwoliłby na uzyskanie zgodności struktur. W rozumieniu trzecim próba jest reprezentatywna wówczas, kiedy występujące w niej zależności pomiędzy zmiennymi odpowiadają analogicznym zależnościom w zbiorowości generalnej³⁷.

Tabela 2.2. Zgodność rozkładu wieku w próbie z rozkładem dla Polski

Wiek w latach	Ogółem	Mężczyźni	Kobiety
	%		
	Zbiorowość próbna		
20 i mniej	30,9	29,2	32,1
21	24,1	27,9	21,3
22	17,3	14,3	19,3
23	14,3	12,8	15,4
24 i więcej	13,4	15,8	11,8
	Zbiorowość generalna (Polska)		
20 i mniej	34,5	32,9	35,7
21	19,1	18,2	19,9
22	17,4	16,9	17,7
23	15,5	15,2	15,7
24 i więcej	13,6	16,7	11,0
Test Smirnowa-Kołmogorowa			
Wartość testu	1,348	1,492	1,051
Wartość krytyczna dla $\alpha=0,01$	1,627	1,627	1,627
Decyzja o przyjęciu H_0	Tak	Tak	Tak
Wskaźnik podobieństwa struktur Z			
Wartość wskaźnika	0,906	0,822	0,925

Źródło: Opracowanie własne na podstawie ankiety „Jak żyją studenci?” oraz danych GUS-u.

W niniejszym badaniu poddano ocenie zgodność struktur próby i populacji generalnej ze względu na płeć, wiek oraz rok studiów respondentów, przy czym pojawiły się pewne problemy z oceną reprezentatywności, związane z brakiem informacji na temat struktury populacji studentów Poznania w roku akademickim 2006/2007 ze względu na wyróżnione

³⁷ Por. S. Nowak, *Metodologia badań...*, op. cit., s. 299-300.

cechy. Dlatego też w pewnych elementach analizy porównawczej rozkładów posłużono się danymi dla województwa wielkopolskiego lub Polski.

Dla analizy reprezentatywności próby ze względu na płeć respondentów przyjęto hipotezę zerową o równości frakcji kobiet w próbie i w populacji generalnej. Weryfikacji hipotezy dokonano testem istotności wskaźnika struktury p w populacji³⁸. Uzyskana wartość empiryczna testu (1,9) była niższa od wartości teoretycznej (1,96), odczytanej z tablicy dystrybuanty rozkładu normalnego na przyjętym poziomie istotności $\alpha=0,05$, co świadczy o braku statystycznych podstaw do odrzucenia hipotezy o równości wskaźników struktury, a próba jest reprezentatywna ze względu na rozkład zmiennej „płeć” dla zbiorowości studentów Poznania, z której została pobrana.

W kolejnym kroku, przy użyciu testu zgodności Smirnowa-Kołmogorowa, zweryfikowano hipotezy o jednakowym rozkładzie wieku w próbie i w populacjach generalnych (w Polsce). Dla zbiorowości studentów ogółem oraz w podziale na płeć zostały wyznaczone wartości statystyk λ . Statystyki te były niższe od wartości krytycznej (1,627), odczytanej z tablicy rozkładu λ -Kołmogorowa na poziomie istotności $\alpha=0,01$ (tabela 2.2). Analiza porównawcza rozkładów wieku wykazała więc, iż pomimo pewnych różnic otrzymany rozkład empiryczny wieku respondentów ma strukturę podobną do struktury całej badanej zbiorowości (co potwierdzają też wyznaczone względne wskaźniki podobieństwa struktur Z), a próba jest reprezentatywna ze względu na rozkład zmiennej „wiek”.

Dla celów analizy porównawczej rozkładów sformułowano też hipotezę o zgodności rozkładu próby i populacji studentów wielkopolski ze względu na rok studiów. Uzyskana wartość statystyk λ ponownie była niższa od wartości krytycznej (1,627), co świadczy, iż przy poziomie istotności $\alpha=0,01$ można mówić o jednakowych rozkładach młodzieży akademickiej według roku studiów w próbie oraz w populacji generalnej.

Przeprowadzona analiza zgodności rozkładów pozwala zatem stwierdzić, iż wyniki niniejszych badań można uznać za dostatecznie reprezentatywne do formułowania uogólnień.

4. Statystyczne metody w analizie jakości życia

Zgodnie z przyjętą koncepcją postępowania badawczego dla realizacji założonych celów pracy, służących rozpoznaniu uwarunkowań jakości życia młodzieży akademickiej, oraz dla weryfikacji hipotez badawczych dokonano opracowania zebranego materiału źródłowego

³⁸ Charakterystyka metod statystycznych wykorzystanych dla oceny zgodności struktur próby i populacji generalnej została omówiona w kolejnej części rozdziału.

przy wykorzystaniu odpowiednich miar, których wybór determinowała specyfika przedmiotu badania.

Jakość życia jest kategorią bezpośrednio niemierzalną, a jednocześnie bardzo złożoną, charakteryzowaną przez wiele zmiennych (wskaźników) o charakterze cząstkowym. Z uwagi na wieloaspektowy charakter tego zjawiska w zasadniczej, wartościującej warstwie rozprawy zastosowane zostały zarówno podstawowe miary statystyki opisowej, jak i metody wielowymiarowej analizy statystycznej, służące wykrywaniu prawidłowości w zbiorowościach opisywanych przez rozbudowany zestaw cech. Poniżej zaprezentowana została charakterystyka najważniejszych wykorzystanych w badaniu metod analizy.

W procesie badania rzeczywistości społecznej uwaga badacza koncentruje się na treści oraz relacjach pomiędzy zjawiskami, jednostkami lub ich zbiorami. Z metodycznego punktu widzenia strukturę i funkcje pewnej całości można opisać poprzez porównanie cech, jakie posiadają jednostki, poprzez charakterystykę pewnych dotyczących ich wielkości.

Cechy zjawisk są pewnymi przymiotami, ich nieodłącznymi atrybutami. Znajomość cech określonych zjawisk nie wyjaśnia jednak w zupełności badanej rzeczywistości. Niezbędne jest też uchwycenie związków pomiędzy zjawiskami przy pomocy stosownych narzędzi – metod statystycznych³⁹.

Stosowanie odpowiednich miar analizy statystycznej uzależnione jest od skal pomiaru zmiennych. W teorii pomiaru odróżnia się cztery wprowadzone przez S. S. Stevensa⁴⁰ podstawowe skale pomiaru: nominalną, porządkową (rangową), przedziałową (interwałową) oraz ilorazową (stosunkową) (tabela 2.3).

W praktyce statystycznej przyjmuje się, iż dwie pierwsze z wyróżnionych skal pomiaru to tzw. skale słabe, a cechy, których wartości pochodzą z tych skal, określa się mianem cech jakościowych. Skala interwałowa oraz skala ilorazowa są ze statystycznego punktu widzenia traktowane jako tzw. skale mocne, a obserwacje powstałe w wyniku pomiaru dokonanego za pomocą tych skal określa się mianem zmiennych ilościowych⁴¹.

W skali nominalnej liczby traktowane są jako symbole wykorzystywane do identyfikacji lub wyróżnienia rozłącznych kategorii i mogłyby być zastąpione przez wyrazy, litery i inne symbole. Jedyne relacje, jakie zachodzą w ramach zmiennych przedstawionych na tej

³⁹ Por. B. Suchocki, J. Walkowiak, *Statystyczne opracowanie i interpretacja wyników badań...*, op. cit., s. 106-107.

⁴⁰ Por. S. S. Stevens, *Measurement, Psychophysics and Utility*, w: C. W. Churchman, P. Ratoosh (red.), *Measurement; Definitions and Theories*, Wiley, New York 1959, s. 25-27.

⁴¹ Por. T. Borys, *Jakość życia jako kategoria badawcza i cel nadrzędny*, op. cit., s. 20-23.

najslabszej skali, to relacja różności między kategoriami oraz relacja podobieństwa. W konsekwencji jedyną dopuszczalną operacją arytmetyczną możliwą do przeprowadzenia na tej skali jest zliczanie. Tym samym w analizie statystycznej zmiennych przedstawionych na skali nominalnej możliwe jest zastosowanie wyłącznie metod opartych na liczeniu (np. wyznaczanie dominanty, test chi-kwadrat). Szczególnym przypadkiem skali nominalnej jest skala dychotomiczna, stosowana przy pomiarze zmiennych dwupunktowych, przyjmujących jedynie dwa rozłączne warianty (np. płeć).

Silniejszą od skali nominalnej jest skala porządkowa, w której liczby oznaczają kolejność występowania elementów, ale nie określają odległości między nimi. Skala ta narzuca zbiorowości elementów porządek szeregujący, w którym występują relacje równości i wyprzedzania oraz logiczne relacje przechodniości i asymetrii. Oprócz procedur liczenia dopuszczalnych w skali nominalnej możliwe jest wykorzystanie metod związanych z rangowaniem (np. obliczanie mediany, korelacji rang Spearmana, testowanie nieparametryczne)⁴².

Tabela 2.3. Własności skal pomiaru

Typ skali	Dopuszczalne relacje	Dopuszczalne operacje arytmetyczne
Nominalna	tożsamości (równości, różności), symetryczności i przechodniości	zliczanie zdarzeń
Porządkowa	powyższe oraz uporządkowania (większości i mniejszości)	powyższe oraz rangowanie
Interwałowa	powyższe oraz odległości (równości różnic)	powyższe oraz dodawanie i odejmowanie
Ilorazowa	powyższe oraz równości ilorazów	powyższe oraz mnożenie i dzielenie

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: S. S. Stevens, *Measurement...*, op. cit., s. 25-27.

Skala interwałowa posiada wszystkie cechy skali porządkowej, a występuje wówczas, gdy uporządkowany zbiór wartości cechy składa się z liczb rzeczywistych. Zero w tej skali ustalone jest umownie, a jednakowym różnicom natężenia cechy odpowiadają równe odległości pomiędzy odpowiadającymi im liczbami. W przypadku zmiennych przedstawionych na skali przedziałowej możliwe jest wykorzystanie metod związanych

⁴² Por. J. Steczkowski, A. Zeliaś, *Statystyczne metody analizy cech jakościowych*, PWE, Warszawa 1981, s. 14-17.

z operacją dodawania i odejmowania (np. obliczanie średniej arytmetycznej, wariancji, stosowanie rachunku korelacji i regresji oraz wielu testów parametrycznych)⁴³.

W przeprowadzonym badaniu za skalę interwałową uznano stosowaną w kwestionariuszu skalę Likerta, która pozwoliła m.in. na rozpoznanie subiektywnych opinii młodzieży akademickiej dotyczących poszczególnych aspektów jej egzystencji.

Tylko najmocniejsza skala pomiaru – skala ilorazowa – spełnia wszystkie aksjomaty liczb. Pomiar w tej skali charakteryzują się stałymi ilorazami oraz zerem bezwzględnym. Jedynie w skali ilorazowej możliwe jest też porównywanie jednostek za pomocą charakterystyk względnych. Skala ta, w odróżnieniu do skal uboższych, nie nakłada ograniczeń w stosowaniu statystycznych metod analizy danych⁴⁴.

W podjętym postępowaniu badawczym dokonano wyselekcjonowania zbioru wskaźników służących rozpoznaniu poszczególnych aspektów jakości życia młodzieży akademickiej oraz zestawu potencjalnych czynników determinujących ich zróżnicowanie. Wyróżnione w badaniu cechy statystyczne przedstawione były zarówno na słabych (np. płeć, stosunek do pracy, deklarowana religijność), jak i mocnych (np. jednostkowy dochód netto na osobę, przedstawiona na skali Likerta ocena satysfakcji studentów z własnej sytuacji mieszkaniowej) skalach pomiaru, co znalazło odzwierciedlenie w wykorzystywanych metodach analizy.

Elementarnym punktem analizy statystycznej jest sumaryczny opis badanej zbiorowości dokonywany za pomocą odpowiednich charakterystyk – parametrów statystycznych. Podstawową grupę miar badanej populacji, bez względu na to, czy jest to zbiorowość generalna czy tylko jej część (próba), stanowią tzw. miary położenia (miary tendencji centralnej), pozwalające na ukazanie przeciętnego rozmiaru wyróżnionej w zbiorowości cechy zmiennej⁴⁵.

Najprostszą wykorzystaną w badaniu miarą przeciętną, właściwą dla wszystkich skal pomiaru, była dominanta (modalna, moda) M_0 . Modalna jest miarą wskazującą wartość najczęstszą – charakteryzuje typowy poziom badanej cechy zmiennej, najliczniej reprezentowany w zbiorowości⁴⁶. Należy jednak podkreślić, iż nie zawsze tak precyzyjne

⁴³ Por. S. Ostasiewicz, Z. Rusnak, U. Siedlecka, *Statystyka. Elementy teorii i zadania*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1995, s. 14-15.

⁴⁴ *Ibid.*, s. 15.

⁴⁵ Por. J. Steczkowski, A. Zeliaś, *Statystyczne metody analizy cech jakościowych*, op. cit., s. 40.

⁴⁶ Por. M. Chromińska, W. Ignaczyk, *Statystyka. Teoria i zastosowanie*, op. cit., s. 76.

określenie dominanty jest możliwe. Niekiedy (np. w przypadku zmiennych ciągłych) określa się ją jako wartość, wokół której obserwacje grupują się najgęściej. Z kolei gdy częstość występowania kilku wariantów cechy jest równa, wówczas analizowane dane można określić jako wielomodalne, a gdy wszystkie wartości występują równie często, wtedy dominanty nie ma⁴⁷.

Dla danych wyrażonych w skali porządkowej najważniejszą zastosowaną charakterystyką była wartość środkowa (mediana) M_e . Charakterystyce tej odpowiada ta wartość w uporządkowanym szeregu, która dzieli go na pół ze względu na liczbę obserwacji. Pokrewnymi miarami wartości środkowej są kwantyle. W badaniu wykorzystano dwie wartości ćwiartkowe: *kwartył 1* (Q_1), dzielący badaną zbiorowość na dwie części w taki sposób, że $\frac{1}{4}$ jednostek zbiorowości przyjmuje wartości nie większe niż Q_1 , a $\frac{3}{4}$ nie mniejsze, oraz *kwartył 3* (Q_3), dzielący badaną zbiorowość tak, iż $\frac{3}{4}$ zbiorowości przyjmuje wartości nie wyższe niż Q_3 , a $\frac{1}{4}$ nie niższe.

Jedną z najpopularniejszych i mających najszersze zastosowanie miar położenia jest średnia arytmetyczna \bar{x} , informująca o średnim poziomie badanego zjawiska w całej zbiorowości. Miara ta znalazła zastosowanie w analizie wykorzystanych w badaniu zmiennych ilościowych. Średnią arytmetyczną definiuje się jako sumę wartości cechy mierzalnej podzieloną przez liczbę jednostek skończonej zbiorowości statystycznej, tzn.:

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i .$$

Jest to miara abstrakcyjna, a jej wartości liczbowe nie muszą się pokrywać z *j-tym* wariantem badanej cechy zmiennej⁴⁸. Obliczając i interpretując średnią arytmetyczną, należy mieć na uwadze podatność tej miary na wpływ wartości skrajnych. Dlatego też miara ta spełnia swoją funkcję tylko w zbiorowościach jednorodnych.

Koleją grupę charakterystyk wykorzystywanych w opisie statystycznym stanowią tzw. miary dyspersji (rozproszenia), uzupełniające obraz dawany przez średnie, a służące opisowi stopnia zróżnicowania jednorodnych zbiorowości ze względu na wyróżnioną cechę zmienną. Pojęcie zmienności wiąże się z faktem, iż liczebności odpowiadające poszczególnym wariantom cechy zmiennej skupiają się mniej lub bardziej ściśle wokół wartości przeciętnej. Te dwie najważniejsze grupy parametrów uzupełniają się wzajemnie⁴⁹.

⁴⁷ Por. B. Suchocki, J. Walkowiak, *Statystyczne opracowanie i interpretacja wyników...*, op. cit., s. 13.

⁴⁸ Por. M. Chromińska, W. Ignatczyk, *Statystyka. Teoria i zastosowanie*, op. cit., s. 63-64.

⁴⁹ Por. J. Steczkowski, A. Zeliaś, *Statystyczne metody analizy cech jakościowych*, op. cit., s. 44.

Jedną z (absolutnych) miar dyspersji wykorzystanych w badaniu dla oceny stopnia zróżnicowania cech niemierzalnych było odchylenie ćwiartkowe (międzykwartyłowe) Q :

$$Q = \frac{Q_3 - Q_1}{2}.$$

Miara ta określa połowę różnicy rozstępu międzykwartyłowego (pomiędzy kwartyłem 3 Q_3 i kwartyłem 1 Q_1), a jej wartość interpretuje się jako przeciętne zróżnicowanie badanych jednostek wokół wartości środkowej, czyli mediany⁵⁰.

Podstawowymi bezwzględными miarami zmienności, jakie zastosowano w rozprawie do oceny zróżnicowania cech mierzalnych, było odchylenie standardowe σ_x , czyli pierwiastek drugiego stopnia z *wariancji* σ_x^2 .

Wariancją zmiennej określa się średnią arytmetyczną kwadratów odchyleń poszczególnych wartości zbiorowości statystycznej od jej wartości przeciętnej:

$$\sigma_x^2 = \frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n}.$$

Parametr ten znajduje szerokie zastosowanie w teorii statystyki, służąc do konstrukcji innych miar. W analizie dyspersji charakterystyka ta nie jest jednak wykorzystywana z uwagi na inny rząd wielkości, jaki reprezentuje – jest wyrażana w jednostkach wyższego stopnia niż badana cecha zmienna.

Dla uzyskania miary dyspersji o postaci liniowej oblicza się pierwiastek kwadratowy z wariancji zwany odchyleniem standardowym σ_x :

$$\sigma_x = \sqrt{\frac{\sum (x_i - \bar{x})^2}{n}}.$$

Parametr ten określa przeciętne zróżnicowanie poszczególnych wartości cechy od średniej arytmetycznej⁵¹.

Absolutne miary zmienności (dyspersji) wyrażone w wartościach bezwzględnych nie spełniają swego zadania przy analizie porównawczej stopnia zróżnicowania dla kilku różnych cech zmiennych (wyrażonych w różnych jednostkach). Dla takiej oceny konieczne jest zastosowanie względnych miar rozproszenia – tzw. współczynników zmienności, rozumianych jako iloraz bezwzględnej miary zmienności cechy oraz jej wartości przeciętnej.

⁵⁰ Por. M. Chromińska, W. Ignatczyk, *Statystyka. Teoria i zastosowanie*, op. cit., s. 106.

⁵¹ Por. S. Ostasiewicz, Z. Rusnak, U. Siedlecka, *Statystyka. Elementy teorii i zadania*, op. cit., s. 98-99.

Pozycyjny współczynnik zmienności V_Q , znajdujący zastosowanie przy analizie cech jakościowych, przyjmuje postać:

$$V_Q = \frac{Q}{M_e}$$

i wskazuje, jaką część mediany M_e stanowi odchylenie ćwiartkowe Q . Klasyczny współczynnik zmienności V , wyrażony wzorem:

$$V_x = \frac{\delta_x}{\bar{x}},$$

określa z kolei stosunek odchylenia standardowego σ_x do średniej arytmetycznej \bar{x} i znajduje zastosowanie w ocenie względnej dyspersji cech ilościowych.

Współczynniki zmienności są wielkościami niemianowanymi, a ich wartości podawane są z reguły w procentach. Duże wartości współczynnika świadczą o zróżnicowaniu, a więc o niejednorodnym charakterze badanej zbiorowości ze względu na wyróżnioną cechę zmienną⁵².

Charakterystyczną właściwością zjawisk społecznych jest ich rozbudowana struktura przyczynowo-skutkowa. Złożony charakter tych zjawisk sprawia, iż na ich kształt i zmienność oddziałuje bardzo szeroki zbiór czynników, co przekłada się na konieczność ich identyfikacji za pomocą wyspecjalizowanych narzędzi.

W niniejszym badaniu dla oceny jednoczesnego wpływu kilku czynników o charakterze egzogenicznym na wskaźniki jakości życia, których wartości pochodzą z tzw. skal mocnych, posłużono się tzw. analizą wariancji⁵³, statystyczną metodą rozstrzygnięcia o istnieniu różnic pomiędzy średnimi w kilku (sub-) populacjach.

Metoda analizy wariancji opracowana została w latach dwudziestych ubiegłego wieku przez R. A. Fishera, znajdując początkowe zastosowania w doświadczeniach rolnym, a następnie w innych badaniach eksperymentalnych. Technika służy badaniu zależności pewnych obserwacji (zmiennej objaśnianej) od jednego lub więcej czynników działających jednocześnie, przy czym zmienna objaśniana musi być zmienną mierzalną, podczas gdy czynniki objaśniające mogą mieć charakter zarówno ilościowy, jak i jakościowy. Dokonując badania wpływu jednego czynnika na zmienną objaśnianą, wykorzystuje się tzw.

⁵² Ibid., s. 74-75.

⁵³ Szczegółowy opis metody można znaleźć m.in. w: R. E. Anderson, W. C. Black, J. F. Hair jr, R. L. Tatham, *Multivariate data analysis*, 5th ed., Prentice-Hall International, New Jersey 1998.

jednoczynnikową analizę wariancji (ANOVA). Rozszerzenie liczby czynników wymaga natomiast zastosowania tzw. wieloczynnikowej analizy wariancji.

Celem jednoczynnikowej analizy wariancji jest wykrywanie różnic pomiędzy średnimi w kilku populacjach na podstawie prób pobranych z tych populacji. Metoda ta opiera się na założeniach o:

- istnieniu zmiennej objaśnianej Y mierzalnej w skali co najmniej przedziałowej oraz pewnej zmiennej niezależnej o r poziomach,
- możliwości wyodrębnienia r populacji opisanych za pomocą zmiennych Y_i ($i=1, 2, \dots, r$), które mają rozkłady normalne $N(\mu_i, \sigma)$, przy czym wariancja σ^2 jest jednakowa we wszystkich populacjach:

$$\sigma_1^2 = \sigma_2^2 = \dots = \sigma_r^2$$

(jest to założenie jednorodności lub homogeniczności wariancji)

- pobraniu z każdej populacji niezależnej próby losowej o liczebnościach odpowiednio:

$$n_1, n_2, \dots, n_r, \text{ przy czym } \sum_{i=1}^r n_i = n^{54}.$$

Z uwagi na istniejące ograniczenia zastosowanie analizy wariancji winno być poprzedzone oceną normalności rozkładu zmiennej objaśnianej oraz homogeniczności wariancji w obrębie wszystkich wyróżnionych r grup.

Dla sprawdzenia hipotezy zerowej, która ma postać:

$$H_0: \text{Rozkład zmiennej jest rozkładem normalnym,}$$

można zastosować jeden z popularnych testów statystycznych, np. test Shapiro-Wilka, a przy dużej liczebności również test chi-kwadrat. Skuteczną pomocą w ocenie normalności rozkładu zmiennej są też wykresy normalności – skumulowane częstości względnych obserwacji w układzie współrzędnych, tak dobranym, że wykres dystrybuanty rozkładu normalnego jest linią prostą⁵⁵.

Warto w tym miejscu zaznaczyć, iż z badań statystyków⁵⁶ wynika, że założenie o normalności rozkładu jest stosunkowo mało ważne z punktu widzenia konsekwencji jego niespełnienia. Dopiero mocna skośność i kurtoza rozkładu skutkuje pewną stronniczością

⁵⁴ Por. D. R. Anderson, D. J. Sweeney, T. A. Williams, *Statistics for Business and Economics*, Thomas Learning, London 2007, s. 486.

⁵⁵ Por. A. Stanisław, *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny. Modele liniowe i nieliniowe*, tom 2, Wyd. StatSoft, Kraków 2007, s. 339.

⁵⁶ Zob. G. E. P. Box, *Non-normality and test on variances*, „Biometrika” nr 40, Oxford 1953, s. 318-335.

analizy⁵⁷. Jeśli liczność n na komórkę jest wystarczająco duża, wówczas odchylenia od rozkładu normalnego nie mają w ogóle znaczenia ze względu na centralne twierdzenie graniczne, zgodnie z którym rozkład średnich z próby zmierza do rozkładu normalnego niezależnie od rozkładu zmiennej w populacji⁵⁸.

Odstępstwa od założenia jednorodności wariancji działają w kierunku podwyższenia wartości wykorzystywanej w analizie wariancji statystyki F , a tym samym prowadzą do zbyt wielu odrzuceń hipotezy zerowej. Spośród licznych testów sprawdzających założenie homogeniczności wariancji najpopularniejszym jest zaproponowany w 1960 roku test Levene'a⁵⁹. Zaletą tego testu jest brak wrażliwości na naruszenie założenia o normalności rozkładu analizowanej zmiennej.

Istnieje jednak dość powszechna opinia, iż statystyka F jest odporna na naruszenie założenia o jednorodności wariancji przede wszystkim wówczas, gdy grupy mają jednakową liczebność⁶⁰. Statystyka F może się jednak okazać myląca w przypadku silnego skorelowania średniej i wariancji w obrębie komórek układu. W takim przypadku zaleca się potwierdzenie otrzymanych rezultatów przy pomocy procedur nieparametrycznych, np. testu sumy rang Kruskala-Wallisa⁶¹.

Hipoteza zerowa, która poddawana jest weryfikacji w analizie wariancji ANOVA, ma postać:

$$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_r$$

wobec hipotezy alternatywnej:

$$H_1 : \mu_i \neq \mu_j$$

dla co najmniej jednej pary wskaźników i, j ($i \neq j$).

Postępowanie w ANOVA opiera się na założeniu, że istotność różnic między średnimi w wyróżnionych r (sub-) populacjach może być oceniana na podstawie udziału zróżnicowania pomiędzy średnimi arytmetycznymi w wyodrębnionych grupach w ogólnym zróżnicowaniu badanej zmiennej Y .

⁵⁷ Por. A. Stanisławski, *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL...*, op. cit., s. 344.

⁵⁸ Por. *Elektroniczny Podręcznik STATISTICA PL*, StatSoft Inc., Kraków 2006, <http://www.statsoft.pl/textbook/stathome.html/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

⁵⁹ H. Levene, *Robust tests for equality of variances*, w: I. Olkin, H. Hotelling, *Contributions to Probability and Statistics: Essays in Honor of Harold Hotelling*, Stanford University Press, Stanford 1960, s. 278-292.

⁶⁰ Zob. H. R. Lindman, *Analysis of Variance in Experimental Designs*, W. H. Freeman & Co., San Francisco 1974.

⁶¹ Test został omówiony w dalszej części rozdziału.

Procedura sprowadza się do dekompozycji ogólnej wariancji z próby na dwa składniki, które mierzą stopień zróżnicowania międzygrupowego oraz wewnątrzgrupowego, a następnie oceny ich wkładu do zróżnicowania ogólnego. Zakłada się bowiem, iż jeżeli średnie populacyjne w r populacjach są różne (tzn. co najmniej dwie z tych średnich są różne), to jest prawdopodobne, że odchylenia wyników obserwacji od odpowiadających im średnich z prób \bar{y}_i będą „odpowiednio małe” w porównaniu z odchyleniami tych średnich z prób od średniej ogólnej \bar{y} ⁶².

Ogólna średnia ze wszystkich obserwacji ma postać:

$$\bar{y} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^r \sum_{k=1}^{n_i} y_{ik} ,$$

a średnia dla i -tej grupy wyraża się wzorem:

$$\bar{y}_i = \frac{1}{n_i} \sum_{k=1}^{n_i} y_{ik} .$$

Jeśli rozpatrujemy i -tą grupę, wówczas suma kwadratów odchyłeń poszczególnych obserwacji od ogólnej średniej wynosi:

$$\begin{aligned} \sum_{k=1}^{n_i} (y_{ik} - \bar{y})^2 &= \sum_{k=1}^{n_i} [(y_{ik} - \bar{y}_i)^2 + (\bar{y}_i - \bar{y})^2] = \\ &= \sum_{k=1}^{n_i} (y_{ik} - \bar{y}_i)^2 + n_i (\bar{y}_i - \bar{y})^2 + 2(\bar{y}_i - \bar{y}) \sum_{k=1}^{n_i} (y_{ik} - \bar{y}_i). \end{aligned}$$

Uwzględniając właściwości średniej arytmetycznej, otrzymujemy:

$$\sum_{k=1}^{n_i} (y_{ik} - \bar{y})^2 = \sum_{k=1}^{n_i} (y_{ik} - \bar{y}_i)^2 + n_i (\bar{y}_i - \bar{y})^2 .$$

Całkowita suma kwadratów odchyłeń (SST) od średniej ogólnej dla wszystkich obserwacji (we wszystkich grupach) wynosi natomiast:

$$SST = \sum_{i=1}^r \sum_{k=1}^{n_i} (y_{ik} - \bar{y})^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{k=1}^{n_i} (y_{ik} - \bar{y}_i)^2 + \sum_{i=1}^r n_i (\bar{y}_i - \bar{y})^2 ,$$

tak więc suma kwadratów SST składa się z dwóch elementów:

$$SSE = \sum_{i=1}^r \sum_{k=1}^{n_i} (y_{ik} - \bar{y}_i)^2 \quad \text{oraz} \quad SSB = \sum_{i=1}^r n_i (\bar{y}_i - \bar{y})^2 ,$$

gdzie: SSE – suma kwadratów odchyłeń wartości cechy od średniej grupowej – oznacza zmienność wewnątrzgrupową, SSB – suma kwadratów odchyłeń średnich grupowych od średniej ogólnej – reprezentuje zmienność międzygrupową.

⁶² Por. A. Stanisławski, *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL...*, op. cit., s. 279.

W celu weryfikacji hipotezy o równości średnich stosowana jest statystyka:

$$F = \frac{MSB}{MSE},$$

$$\text{gdzie: } MSB = \frac{SSB}{r-1} \quad \text{oraz} \quad MSE = \frac{SSE}{n-r}.$$

Statystyka ta ma rozkład F (Fishera-Snedecora) z $s_1=r-1$ oraz $s_2=n-r$ stopniami swobody. Obszar krytyczny w teście analizy wariancji ma postać: $P(F \geq F_{\alpha, s_1, s_2}) = \alpha$. Jeżeli iloraz MSB/MSE jest istotnie różny od jedności, wówczas należy odrzucić hipotezę zerową o równości średnich w r (sub-) populacjach na rzecz hipotezy alternatywnej⁶³.

Wieloczynnikowa analiza wariancji pozwala z kolei na zbudowanie modelu umożliwiającego jednoczesną analizę wpływu więcej niż jednego czynnika na zmienną zależną, przy czym badane czynniki mogą mieć więcej niż dwie kategorie. W przypadku wieloczynnikowej ANOVA testowanie założeń odbywa się przy pomocy tych samych procedur, co w przypadku analizy jednoczynnikowej. Również założenia o normalności populacji i jednakowej wariancji zostają zachowane i odnoszą się do każdej kombinacji czynników⁶⁴. Warto jedynie zwrócić uwagę na fakt, że obliczenie częstości dla grup wyznaczonych przez poziomy kilku czynników (nie jak w przypadku analizy jednoczynnikowej – jednego) wymaga uprzedniego podziału zbioru danych na kategorie wyznaczone przez poziomy przynajmniej $n-1$ czynników.

Przy tak przyjętych założeniach możliwe jest dokonanie rozkładu zmiennej objaśnianej na składniki związane z poszczególnymi czynnikami. Procedura postępowania przy rozkładaniu sumy kwadratów odchyłeń przebiega analogicznie jak w omówionej powyżej analizie wariancji jednoczynnikowej. Pełny podział całkowitej sumy kwadratów odchyłeń SST (dla analizy dwuczynnikowej) pokazuje poniższe równanie:

$$\begin{aligned} SST &= \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^z \sum_{k=1}^{n_i} (y_{ijk} - \bar{y})^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^z \sum_{k=1}^{n_i} (\bar{y}_i - \bar{y})^2 + \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^z \sum_{k=1}^{n_i} (\bar{y}_j - \bar{y})^2 \\ &+ \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^z \sum_{k=1}^{n_i} (y_{ijk} - \bar{y}_{ij})^2 + \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^z \sum_{k=1}^{n_i} (\bar{y}_{ij} - \bar{y}_i - \bar{y}_j - \bar{y})^2, \end{aligned}$$

gdzie: y_{ijk} – k -ty wynik obserwacji przy i -tym poziomie czynnika A oraz j -tym poziomie czynnika B,
 \bar{y} – ogólna średnia,

⁶³ Por. A. D. Aczel, *Statystyka w zarządzaniu*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2005, s. 388-422.

⁶⁴ Ibid., s. 426-441.

\bar{y}_i – średnia wszystkich obserwacji na i -tym poziomie czynnika A,

\bar{y}_j – średnia wszystkich obserwacji na j -tym poziomie czynnika B,

\bar{y}_{ij} – średnia wszystkich obserwacji na i -tym poziomie czynnika A oraz j -tym poziomie czynnika B.

Hipotezy zerowe, jakie poddawane są weryfikacji w wieloczynnikowej analizie wariancji ANOVA, mają postać:

$$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_r$$

wobec hipotezy alternatywnej:

$$H_1 : \mu_i \neq \mu_j$$

dla co najmniej jednej pary wskaźników i, j ($i \neq j$) wyróżnionych dla czynnika A oraz:

$$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_z$$

wobec hipotezy alternatywnej:

$$H_1 : \mu_i \neq \mu_j$$

dla co najmniej jednej pary wskaźników i, j ($i \neq j$) dla czynnika B.

Trzecia weryfikowana hipoteza zerowa mówi, iż nie występuje współdziałanie między poziomami czynnika A i B (efekty główne są addytywne):

$$H_0 : \mu_1 = \mu_2 = \mu_3 = \dots = \mu_{rz}$$

wobec hipotezy alternatywnej:

$$H_1 : \text{nie wszystkie } \mu_{ij} \text{ są równe, } (i=1, \dots, r \text{ oraz } j=1, \dots, z)$$

wskazującej na występowanie interakcji pomiędzy czynnikami A i B.

Proces weryfikacji powyższych hipotez zerowych przebiega analogicznie jak w omówionej procedurze analizy wariancji jednoczynnikowej⁶⁵.

Nieparametrycznym odpowiednikiem jednoczynnikowej analizy wariancji jest test sumy rang Kruskala-Wallisa, wykorzystywany w prezentowanym badaniu dla oceny zróżnicowania (rozkładów) zbiorowości młodzieży akademickiej przede wszystkim ze względu na wyróżnione cechy o charakterze jakościowym, a także w przypadku niespełnienia założeń analizy wariancji przez zmienne ilościowe.

⁶⁵ Por. A. Stanisławski, *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL...*, op. cit., s. 307-312.

Omawiany test służy porównaniu $k \geq 2$ niezależnych, niezbyt małych prób losowych i sprawdzeniu hipotezy zerowej H_0 , iż wszystkie k próby pochodzą, ze względu na badaną cechę, z tej samej populacji generalnej (mają takie same rozkłady):

$$H_0 : F_1(x) = F_2(x) = \dots = F_k(x).$$

Chociaż hipoteza testu jest wyrażona przez rozkłady badanych subpopulacji, test jest najbardziej wrażliwy na różnice położenia, a tym samym znajduje zastosowanie do testowania hipotezy o równości średnich w k próbach⁶⁶.

Procedura postępowania w teście Kruskala-Wallisa jest następująca:

Wszystkim wynikom k prób losowych o liczebnościach n_i ($i=1, \dots, k$) nadaje się rangi od 1 do n , gdzie $n = \sum_{i=1}^k n_i$. Dla każdej próby oddzielnie obliczane są sumy rang R_i ($i=1, \dots, k$), a następnie wyznaczana jest wartość statystyki:

$$H = \frac{12}{n(n+1)} \sum_{i=1}^k \frac{1}{n_i} \left[R_i - \frac{n_i(n+1)}{2} \right]^2,$$

gdzie $n_i(n+1)/2$ jest oczekiwaną sumą rang.

Jeżeli hipoteza H_0 jest prawdziwa, wówczas statystyka H ma asymptotyczny rozkład χ^2 o $k-1$ stopniach swobody. Jeżeli $\chi^2 \geq \chi^2(\alpha; k-1)$, to hipotezę zerową H_0 należy odrzucić. W przeciwnym wypadku nie ma podstaw do odrzucenia hipotezy H_0 , że wszystkie próby pochodzą z tej samej populacji⁶⁷.

Dla identyfikacji związków występujących pomiędzy dwiema cechami mierzonymi na skalach nominalnych lub porządkowych wykorzystano test niezależności chi-kwadrat. Wymogiem tego testu jest duża liczebność próby prostej, której wyniki zostały rozdzielone na odpowiednie grupy wartości ze względu na badane cechy zmienne.

Podstawą omawianego testu są wielodzielcze tablice kontyngencji (tabele krzyżowe), przedstawiające łączny rozkład częstości dwóch zmiennych. Wyniki empiryczne n elementowej próby wpisywane są do tablicy niezależności o r wierszach i k kolumnach, gdzie k i r oznaczają liczbę wariantów poszczególnych badanych cech, a wartości n_{ij} ($i=1, \dots, r; j=1, \dots, k$) oznaczają, ile elementów w próbie miało wartości obu cech odpowiadające kombinacji (i, j) . Tak otrzymane wyniki zestawiane są w postaci macierzy liczebności empirycznych.

⁶⁶ Por. A. D. Aczel, *Statystyka w zarządzaniu*, op. cit., s. 731.

⁶⁷ Por. J. Steczkowski, A. Zeliaś, *Statystyczne metody analizy cech jakościowych*, op. cit., s. 139-141.

Sumując wiersze i kolumny macierzy liczebności empirycznych (n_{ij}), otrzymuje się tzw. liczebności brzegowe n_i oraz n_j :

$$n_i = \sum_{j=1}^k n_{ij}, \quad n_j = \sum_{i=1}^r n_{ij}.$$

W oparciu o macierz liczebności empirycznych weryfikowana jest hipoteza zerowa H_0 o niezależności wyróżnionych cech jakościowych. Test istotności, zwany testem niezależności chi-kwadrat, jest dla tej hipotezy następujący:

W oparciu o liczebności brzegowe n_i oraz n_j szacowane są tzw. prawdopodobieństwa brzegowe p_i oraz p_j :

$$p_i = \frac{n_i}{n}, \quad p_j = \frac{n_j}{n},$$

a następnie wyznaczone są tzw. liczebności oczekiwane (hipotetyczne) \hat{n}_{ij} , które oblicza się przy założeniu niezależności omawianych cech:

$$\hat{n}_{ij} = np_i p_j = \frac{n_i n_j}{n}.$$

Wartość statystyki chi-kwadrat ma wówczas postać:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^r \sum_{j=1}^k \frac{(n_{ij} - \hat{n}_{ij})^2}{\hat{n}_{ij}}.$$

Testowanie hipotezy zerowej H_0 przeprowadzane jest za mocą statystyki chi-kwadrat mającej, przy założeniu prawdziwości hipotezy o niezależności badanych cech, asymptotyczny rozkład χ^2 o $(r-1)(k-1)$ stopniach swobody. Obszar krytyczny w badanym teście określa nierówność $\chi^2 \geq \chi^2(\alpha; (r-1)(k-1))$, której spełnienie skutkuje odrzuceniem H_0 , co oznacza, iż rozpatrywane cechy są zależne. W przeciwnym przypadku stwierdza się brak podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej o niezależności badanych cech⁶⁸.

Jeżeli analiza tablicy kontyngencji wskazuje na istnienie zależności pomiędzy dwiema rozważanymi cechami, to można natężenie tej zależności zmierzyć. Spośród wielu miar siły związku pomiędzy cechami jakościowymi w przeprowadzonym badaniu wykorzystany został współczynnik kontyngencji C Pearsona, obliczany za pomocą wzoru:

$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{n + \chi^2}}.$$

Współczynnik ten przyjmuje wartość zero, gdy cechy są niezależne. Jego kres górny zależy jednak od liczby wierszy i kolumn w tablicy kontyngencji, a zatem im większa liczba

⁶⁸ Por. J. Steczkowski, A. Zeliaś, *Statystyczne metody analizy cech jakościowych*, op. cit., s. 124-127.

kolumn i wierszy, tym wartość C jest większa. Im wyższy współczynnik kontyngencji, tym silniejsze jest skojarzenie między dwiema badanymi cechami. Jednocześnie współczynnik kontyngencji C może osiągnąć wartość 1 jedynie dla nieskończonej liczby kategorii. Należy też podkreślić, iż współczynniki C liczone dla tablic niezależności o różnych wymiarach nie są porównywalne⁶⁹. Aby porównywać współczynniki C z tablic różnej o wielkości, należy zastosować tzw. skorygowany współczynnik C Pearsona w postaci:

$$C_{skor} = \frac{C}{C_{max}}, \text{ gdzie:}$$

$$C_{max} = \frac{\sqrt{\frac{r-1}{r}} + \sqrt{\frac{c-1}{c}}}{2},$$

natomiast r oznacza liczbę wierszy, a c liczbę kolumn w tablicy kontyngencji. Wówczas wartości współczynnika zawierają się w przedziale $<0,1>$ ⁷⁰.

Dla identyfikacji współwystępowania cech o charakterze jakościowym wykorzystano specjalistyczne narzędzie służące eksploracji danych, jakim jest analiza korespondencji⁷¹ (ang. *correspondence analysis*, w skrócie CA).

Analiza korespondencji należy do opisowych technik analizy tablic dwu- i wielodzielczych, dostarczających informacji o charakterze powiązań między kolumnami i wierszami. Metoda oparta jest na omówionym powyżej teście niezależności χ^2 , a jej podstawowym celem jest odtworzenie odległości pomiędzy punktami reprezentującymi wiersze i kolumny tabeli wielodzielczej w przestrzeni o mniejszej liczbie wymiarów przy jednoczesnym zachowaniu jak największej ilości pierwotnej informacji. Atrakcyjność analizy korespondencji wynika z szerokiego zakresu jej zastosowań oraz możliwości graficznej, bardzo czytelnej prezentacji wyników w postaci tzw. mapy punktów. Mapa ta pozwala na identyfikację występujących skupień kategorii zmiennych oraz intuicyjne wnioskowanie o powiązaniach zachodzących pomiędzy nimi⁷². Bardzo ważną zaletą analizy korespondencji jest fakt, iż jako jedna z niewielu metod umożliwia ukazanie współwystępowania kategorii zmiennych lub obiektów zmierzonych na skalach słabych, w tym na skali nominalnej.

⁶⁹ Por. S. Ostasiewicz, Z. Rusnak, U. Siedlecka, *Statystyka. Elementy teorii i zadania*, op. cit., s. 149-150.

⁷⁰ Por. M. Sobczyk, *Statystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991, s. 218.

⁷¹ Opis metody można znaleźć m. in. w: A. Stanimir, *Analiza korespondencji jako narzędzie do badania zjawisk ekonomicznych*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2005.

⁷² Por. A. Stanisławski, *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny. Analizy wielowymiarowe*, tom 3, Wyd. StatSoft, Kraków 2007, s. 307.

Klasyczna analiza korespondencji (ang. *simple correspondence analysis*) umożliwia wskazanie jednoczesnych wystąpień kategorii dwóch zmiennych nominalnych, stanowiąc tym samym uzupełnienie i rozszerzenie informacji uzyskanych np. przy pomocy zaprezentowanego już wskaźnika C Pearsona. Dane wejściowe, na których podstawie wykonuje się klasyczną analizę korespondencji, są zapisywane w tabeli liczebności jednoczesnych wystąpień dwóch kategorii, z których każda należy do innej cechy – tabeli kontyngencji⁷³.

Klasyczną analizę korespondencji poprzedza następująca procedura obliczeniowa:

Po wyznaczeniu tablicy kontyngencji dla n -elementowej próby obiektów opisywanych przez kategorie cech A i B oraz liczebności brzegowych⁷⁴ wierszy n_i oraz kolumn n_j , konieczna jest standaryzacja liczebności zawartych w tablicy poprzez wyznaczenie tzw. częstości zaobserwowanych p_{ij} wyrażonych wzorem:

$$p_{ij} = \frac{n_{ij}}{n},$$

gdzie n_{ij} to liczba jednoczesnych wystąpień i -tej kategorii cechy A oraz j -tej kategorii cechy B , oraz tzw. częstości brzegowych (mas) wierszy i kolumn według wzorów:

$$p_i = \frac{n_i}{n} \text{ oraz } p_j = \frac{n_j}{n}.$$

Wartości p_{ij} tworzą tzw. macierz częstości obserwowanych (korespondencji) P , a elementy p_i oraz p_j tworzą wektory częstości brzegowych, odpowiednio r i c , oraz diagonalne macierze częstości wierszowych D_r oraz kolumnowych D_c ⁷⁵.

Kolejnym etapem analizy korespondencji jest wyznaczenie częstości i liczebności oczekiwanych oraz statystyki (χ^2) ⁷⁶.

W następnym kroku wyznaczane są tzw. profile wierszy:

$$\begin{bmatrix} \frac{n_{ij}}{n_i} \\ \frac{n_j}{n_i} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{p_{ij}}{p_i} \\ p_j \end{bmatrix} = D_r^{-1} P$$

oraz profile kolumn:

$$\begin{bmatrix} \frac{n_{ij}}{n_j} \\ \frac{n_i}{n_j} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \frac{p_{ij}}{p_j} \\ p_i \end{bmatrix} = D_c^{-1} P$$

⁷³ Por. A. Stanimir, *Analiza korespondencji jako narzędzie...*, op. cit., s. 13-16.

⁷⁴ Wyznaczanie tablicy kontyngencji omówione zostało przy przedstawianiu testu niezależności chi-kwadrat.

⁷⁵ Por. A. Stanimir, *Analiza korespondencji jako narzędzie...*, op. cit., s. 19-20.

⁷⁶ Zob. test niezależności chi-kwadrat.

Profile są o tyle ważnym pojęciem w analizie korespondencji, gdyż z nich właśnie wywodzą się osie główne rzutowania kategorii cech na wykresie. Punkty obrazujące kategorie, których profile mają podobne wartości, są umieszczone blisko siebie, a te o wartościach odmiennych – daleko.

Profile wierszy zapisywane są w macierzy R , a profile kolumn w macierzy C . Jednocześnie wektory częstości brzegowych c i r traktowane są jako tzw. średnie profile wierszowe i kolumnowe. Wektor c jest uznawany za centrum wierszowe, a wektor r za centrum kolumnowe, stanowiące punkt przecięcia głównych osi przestrzeni rzutowania.

Wyniki analizy prezentowane są w dwuwymiarowym układzie współrzędnych jednoczesnych wystąpień kategorii cech. Na podstawie porównań wartości profili wierszowych (kolumnowych) z odpowiednim profilem średnim możliwe jest określenie, które punkty obrazujące kategorie w układzie współrzędnych leżą blisko środka ciężkości, a które są od centrum układu oddalone⁷⁷.

Odległości pomiędzy profilami wierszowymi (kolumnowymi) wyznaczone są za pomocą ważonej metryki euklidesowej chi-kwadrat⁷⁸, gdzie wagami są przeciętne profile wierszowe (kolumnowe), zgodnie ze wzorami:

$$d^2_{(i,i')} = \sum_{j=1}^c \frac{\left(\frac{n_{ij} - n_{i'j}}{n_i - n_{i'}} \right)^2}{\frac{n_j}{n}} = \sum_{j=1}^c \frac{\left(\frac{p_{ij} - p_{i'j}}{p_i - p_{i'}} \right)^2}{p_j},$$

gdzie i oraz i' oznaczają dwie różne kategorie cechy zapisanej w wierszach, oraz:

$$d^2_{(j,j')} = \sum_{i=1}^r \frac{\left(\frac{n_{ij} - n_{ij'}}{n_j - n_{j'}} \right)^2}{\frac{n_i}{n}} = \sum_{i=1}^r \frac{\left(\frac{p_{ij} - p_{ij'}}{p_j - p_{j'}} \right)^2}{p_i},$$

gdzie j oraz j' oznaczają dwie różne kategorie cechy zapisanej w kolumnach⁷⁹.

Omawiana metoda eksploracji danych jest użyteczna przede wszystkim w przypadku identyfikacji współwystępowania zmiennych opisywanych dużą liczbą kategorii. W tym

⁷⁷ Por. A. Stanimir, *Analiza korespondencji jako narzędzie...*, op. cit., s. 22.

⁷⁸ Metryka chi-kwadrat nie może być stosowana do wyznaczania odległości pomiędzy profilem wiersza a profilem kolumny. Takie odległości nie są interpretowane w analizie korespondencji.

⁷⁹ Por. A. Stanimir, *Analiza korespondencji jako narzędzie...*, op. cit., s. 24.

przypadku problematyczne może być zaprezentowanie istniejących powiązań w postaci graficznej. Aby taka prezentacja była możliwa, konieczne jest wyznaczenie tzw. macierzy różnic standaryzowanych A , czyli ważonych odchyleń profili od centrum wierszowego i kolumnowego⁸⁰:

$$A = D_r^{-1/2} (P - rc^T) D_c^{-1/2}.$$

Kluczowe znaczenie w analizie korespondencji ma pojęcie inercji (bezwładności) całkowitej λ (ang. *total inertia*)⁸¹, będącej sumą wszystkich wartości własnych λ_k (inercji głównych) wyznaczonych w procesie dekompozycji macierzy A :

$$\lambda = \sum_k \lambda_k.$$

Pomiędzy odległością chi-kwadrat a inercją całkowitą zachodzi związek:

$$\chi^2 = \lambda n.$$

Dlatego też inercja traktowana jest jako miara zależności pomiędzy zmiennymi, wykorzystywana w ocenie i interpretacji uzyskiwanych wyników. Jeśli wartość inercji całkowitej jest niska, to punkty na wykresie są skupione wokół centrum rzutowania, a tym samym nie można określić istotnych powiązań między kategoriami zmiennych ze względu na nikłe między nimi różnice (profile kategorii niewiele się różnią od odpowiadającego im profilu średniego). Wraz ze wzrostem wartości inercji rozrzut punktów na wykresie jest większy, a tym samym można zaobserwować, które kategorie są ze sobą powiązane, a które się różnią⁸².

W celu ilustracji graficznej powiązań między profilami przestrzeń wielowymiarowa zredukowana jest do płaszczyzny za pomocą metody najmniejszych ważonych kwadratów odległości między profilem a płaszczyzną rzutowania, czyli najmniejszych odległości chi-kwadrat. Redukcja wymiarów znacznie ułatwia interpretację danych, ale jednocześnie powoduje utratę części informacji (bezwładności)⁸³.

Dla identyfikacji współwystępowania większej liczby cech stosowna jest tzw. wielowymiarowa analiza korespondencji (ang. *multiple correspondence analysis*, MCA).

⁸⁰ Ibid., s. 27.

⁸¹ Termin bezwładność w analizie korespondencji jest używany analogicznie do występującego w statystyce pojęcia wariancji.

⁸² Por. A. Stanimir, *Analiza korespondencji jako narzędzie...*, op. cit., s. 28.

⁸³ Por. A. Stanisław, *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny. Analizy wielowymiarowe*, op. cit., s. 313-317.

Wyznaczanie współrzędnych kategorii w analizie korespondencji wielu zmiennych przeprowadzane jest analogicznie jak w podejściu klasycznym. Pewne różnice występują w sposobie zapisania informacji dotyczących liczebności wystąpień poszczególnych wariantów badanych zmiennych⁸⁴.

Obliczenia do wielowymiarowej analizy korespondencji przeprowadzane są najczęściej na tzw. tablicy Burta. Jest to symetryczna macierz blokowa, w której na głównej przekątnej znajdują się macierze diagonalne, zawierające liczebności poszczególnych kategorii. Bloki pozadiagonalne są tablicami kontyngencji między parami zmiennych. Całkowita liczebność każdej podmacierzy jest równa liczebności badanych jednostek. Macierz Burta (B) jest iloczynem wewnętrznym macierzy znaczników Z :

$$Z = [Z_1 \dots Z_Q] \quad (Q - \text{liczba cech}),$$

co można zapisać wzorem: $B = Z^T Z$.

Macierz znaczników (układu, kodów) jest zbudowana w taki sposób, że poszczególne wiersze odpowiadają kolejnym obserwacjom, a kolumny wariantom wszystkich zmiennych. Macierz taką tworzy się, kodując zmienne w postaci zero-jedynkowej. Wartość 1 oznacza wystąpienie danego wariantu (kategorii) w przypadku danej obserwacji, natomiast przy pozostałych kategoriach w danym wierszu stawia się 0⁸⁵.

Całkowita liczebność macierzy Burta wynosi nQ^2 , a liczebności brzegowe wierszy oraz kolumn są sobie równe i liczone według wzoru:

$$\sum_{j=1}^J b_{ij} = b_i = b_j = QZ^T \mathbf{1},$$

gdzie b_{ij} oznacza elementy macierzy Burta, a J to łączna liczba kategorii wszystkich Q cech.

Standaryzacja liczebności zawartych w macierzy Burta poprzez wyznaczenie częstości (mas) względnych przebiega analogicznie jak w analizie klasycznej. Częstości brzegowe wierszy i kolumn wynoszą z kolei:

$$p_j = \frac{Z^T \mathbf{1}}{nQ}.$$

Macierz częstości zaobserwowanych P ma tym samym postać:

$$P = \frac{1}{nQ^2} B.$$

⁸⁴ Por. A. Stanimir, *Analiza korespondencji jako narzędzie...*, op. cit., s. 41.

⁸⁵ Ibid., s. 42-45.

Z uwagi na symetryczność macierzy Burta macierz różnic standaryzowanych A poddawana rozkładowi według wartości osobliwych przyjmuje w MCA postać:

$$A = D_r^{-1/2} (P - rr^T) D_r^{-1/2}.$$

Inercja (bezwładność) całkowita λ jest, podobnie jak w analizie klasycznej, wyznaczana jako suma wszystkich wartości własnych λ_k (inercji głównych). Analogiczna jest też interpretacja tego wskaźnika⁸⁶.

Dla uzupełnienia charakterystyki metod statystycznych wykorzystanych w procesie opracowywania wyników badania jakości życia młodzieży akademickiej warto przedstawić i krótko omówić te narzędzia, które znalazły zastosowanie w procesie oceny materiału źródłowego.

Dla oceny zgodności struktury badanej populacji studentów z populacją generalną posłużono się testem istotności Z dla wskaźnika struktury, testem zgodności Smirnowa-Kołmogorowa oraz wskaźnikiem podobieństwa struktur Z .

W teście istotności Z dla wskaźnika struktury przyjmuje się założenie, iż populacja generalna ma rozkład dwupunktowy z parametrem p oznaczającym prawdopodobieństwo, iż badana cecha przyjmie określoną wartość. Na podstawie dużej, n -elementowej próby weryfikowana jest hipoteza zerowa w postaci:

$$H_0 : p = p_0$$

wobec hipotezy alternatywnej:

$$H_1 : p \neq p_0.$$

Przy założeniu prawdziwości hipotezy zerowej statystyka:

$$z = \frac{\frac{m}{n} - p_0}{\sqrt{p_0(1-p_0)/n}}$$

ma rozkład asymptotycznie normalny $N(0;1)$, przy czym m oznacza liczbę jednostek próby przyjmujących wyróżnioną wartość cechy. Obszar krytyczny w omawianym teście ma postać:

$$Q = \{z : |z| \geq z_\alpha\},$$

gdzie wartość krytyczna z_α jest odczytywana z tablic dystrybuanty rozkładu normalnego dla przyjętego poziomu istotności α .

Jeżeli bezwzględna wartość statystyki z przekracza poziom krytyczny, wówczas należy odrzucić hipotezę zerową na rzecz hipotezy alternatywnej. W przeciwnym przypadku nie ma

⁸⁶ Ibid., s. 45-47.

podstaw do odrzucenia hipotezy zerowej wskazującej, iż frakcja w populacji p przyjmuje zakładaną wartość p_0 ⁸⁷.

Jednym z najważniejszych nieparametrycznych testów sprawdzających hipotezy dotyczące typu rozkładu populacji jest test zgodności Smirnowa-Kołmogorowa (test zgodności λ Kołmogorowa).

W omawianym teście przyjmuje się założenie o wylosowaniu z populacji o nieznannej, lecz ciągłej dystrybucie $F(x)$, n -elementowej próby prostej. Na podstawie tej próby dokonywana jest weryfikacja hipotezy zerowej postaci:

$$H_0 = F(x) = F_0(x)$$

wobec hipotezy alternatywnej:

$$H_1 = F(x) \neq F_0(x).$$

Procedura weryfikacji hipotezy przebiega następująco:

Po uporządkowaniu wyników n -elementowej (dużej) próby według rosnących wartości i ich pogrupowaniu w szereg rozdzielczy o k klasach dokonuje się obliczenia liczebności skumulowanej dla każdej z klas. Następnie dla każdego z k przedziałów klasowych obliczana jest dystrybuanta empiryczna $F_n(x)$ według wzoru:

$$F_n(x) = \frac{\sum_{j=1}^r n_j}{n} \quad \text{dla } x < x_{1r} \quad (r = 1, 2, \dots, k)$$

oraz wartość dystrybuanty hipotetycznej $F_0(x)$ (np. z tablic).

W kolejnym kroku obliczana jest wartość statystyki:

$$D_n = \sup_x |F_n(x) - F_0(x)|$$

oraz wartość statystyki λ Kołmogorowa $\lambda = D_n \sqrt{n}$.

Obszar krytyczny w teście zgodności Smirnowa-Kołmogorowa ma postać:

$$Q = \{\lambda : \lambda \geq \lambda_\alpha\},$$

gdzie wartość krytyczna λ_α odczytywana jest dla ustalonego poziomu α z tablicy granicznego lub dokładnego rozkładu.

Jeżeli $\lambda \in Q$, wówczas hipoteza zerowa o zgodności rozkładów jest odrzucana na rzecz hipotezy alternatywnej. W przeciwnym przypadku nie ma podstaw do odrzucenia H_0 ⁸⁸.

⁸⁷ Por. S. Ostasiewicz, Z. Rusnak, U. Siedlecka, *Statystyka. Elementy teorii i zadania*, op. cit., s. 275.

⁸⁸ Por. J. Greń, *Statystyka matematyczna*, PWN, Warszawa 1987, s. 353, 471-472.

Podstawą budowy kolejnego miernika służącego ocenie podobieństwa porównywanych rozkładów, tzw. względnego miernika podobieństwa struktur, są wskaźniki struktury. Wskaźnik podobieństwa przyjmuje postać:

$$Z = \frac{\sum_i \min(W_i)}{\sum_i \max(W_i)} .$$

W liczniku znajduje się suma mniejszych wskaźników struktury zaobserwowanych w kolejnych przedziałach porównywanych rozkładów, z kolei w mianowniku umieszczona jest suma większych wskaźników. Względny wskaźnik podobieństwa struktur może przyjmować wartości z przedziału $\langle 0;1 \rangle$. Wartość $Z=1$ świadczy wówczas o całkowitej zgodności struktur, a $Z=0$ informuje, iż są one całkowicie odmienne⁸⁹.

⁸⁹ Por. W. Makać, D. Urbanek-Krzysztofiak, *Metody opisu statystycznego*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008, s. 105-106.

Rozdział III

Charakterystyka badanej zbiorowości

Młodzież jest zbiorowością o bardzo dużym stopniu wewnętrznego zróżnicowania. Poddana obserwacji wybrana kategoria młodzieży – młodzież akademicka stanu wolnego – stanowi zbiorowość niejednorodną ze względu na cechy, które potencjalnie mogą determinować jej sposób postrzegania świata, a przez to i ocenę jakości własnego życia.

We wstępnej fazie postępowania badawczego dokonano rozpoznania stanu i struktury badanej zbiorowości w celu uchwycenia stopnia zróżnicowania wyróżnionej kategorii młodzieży. Analizę przeprowadzono według wybranych demograficznych, społecznych i kulturowych cech studentów oraz wybranych cech ich rodzin pochodzenia. Szczególną uwagę zwrócono również na system wartości młodzieży akademickiej, potencjalny czynnik determinujący jej percepcję własnej egzystencji.

1. Demograficzno-społeczny profil młodzieży akademickiej

Badaną zbiorowość tworzyła młodzież akademicka stanu wolnego. Obserwacją objęto 1516 respondentów kształcących się w trybie dziennym na dwunastu uczelniach miasta Poznania. Po kontroli merytoryczno-formalnej materiału źródłowego do analizy uwarunkowań jakości życia młodzieży akademickiej zakwalifikowano 1455 prawidłowo wypełnionych kwestionariuszy ankietowych (na moment krytyczny obserwacji 30.06.2007 r.).

Ocena struktury badanej zbiorowości młodzieży akademickiej przeprowadzona według płci wykazała, iż blisko 58,6% stanowiła młodzież żeńska, a 41,4% młodzież męska (tabela 3.1). Niemal 22% młodzieży akademickiej wywodziło się ze środowisk wiejskich, a ok. 78% badanych osób wskazało na miasto jako miejsce swojego zameldowania. Uwzględniając kryterium wielkości miasta, stwierdzono, iż blisko 47% respondentów zamieszkiwało miasta do 100 tys. mieszkańców, z kolei niemal co trzeci badany student wywodził się ze środowisk wielkomiejskich – z miast o liczbie ludności przekraczającej 100 tys. Niemal 60% studentów pochodzenia wiejskiego było płci żeńskiej. W środowiskach miejskich udział studiujących kobiet stanowił 58,2% badanej subpopulacji, przy czym wśród studentów pochodzących z miast największych, o liczbie ludności 100-500 tys. oraz 500 tys. i więcej, udział mężczyzn był większy i kształtował się na poziomie odpowiednio 47,5% oraz 45,4% (tabela 3.1).

Tabela 3.1. Respondenci według płci i miejsca stałego zamieszkania

Miejsce stałego zamieszkania	Ogółem	Płeć		Ogółem		Płeć	
		Mężczyźni	Kobiety			Mężczyźni	Kobiety
	W liczbach bezwzględnych			Wskaźniki struktury (w %)			
Ogółem	1455	602	853	100	100	41,4	58,6
Wieś	320	128	192	22,0	100	40,0	60,0
Miasta:							
Poniżej 10 tys.	144	53	91	9,9	100	36,8	63,2
10-20 tys.	144	58	86	9,9	100	40,3	59,7
20-50 tys.	239	92	147	16,4	100	38,5	61,5
50-100 tys.	155	62	93	10,7	100	40,0	60,0
100-500 tys.	149	75	83	10,8	100	47,5	52,5
Powyżej 500 tys.	295	134	161	20,3	100	45,4	54,6

Źródło: Opracowanie własne przy wykorzystaniu pakietu *STATISTICA 8.0*.

Przestrzenna identyfikacja miejsca stałego zamieszkania badanych osób wykazała, iż ponad $\frac{1}{3}$ studentów uczelni poznańskich pochodziła spoza województwa wielkopolskiego, w tym:

- 7,3% respondentów wywodziło się z województwa kujawsko-pomorskiego,
- 6,2% z województwa zachodniopomorskiego,
- 5,2% z województwa lubuskiego,
- 2,5% z województwa łódzkiego,
- a 2,4% z województwa pomorskiego.

Tabela 3.2. Respondenci według wieku

Wiek w latach	Ogółem	Płeć		Ogółem		Płeć	
		Mężczyźni	Kobiety			Mężczyźni	Kobiety
	W liczbach bezwzględnych			Wskaźniki struktury (w %)			
Ogółem	1455	602	853	100	100	100	
20 i mniej	450	176	274	30,9	29,2	32,1	
21	350	168	182	24,1	27,9	21,3	
22	251	86	165	17,3	14,3	19,3	
23	208	77	131	14,3	12,8	15,4	
24 i więcej	196	95	101	13,5	15,8	11,8	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Udział młodzieży akademickiej mieszkającej poza Wielkopolską był nieznacznie większy wśród mężczyzn (34,7%) aniżeli wśród kobiet (33,1%). Równocześnie spośród osób

wywodzących się z województwa wielkopolskiego blisko 30% mieszkało na stałe w stolicy Wielkopolski. Mieszkańcy Poznania stanowili ok. $\frac{1}{5}$ wszystkich respondentów.

Ocena struktury wieku respondentów wykazała, iż wśród badanej populacji młodzieży akademickiej dominowały osoby w wieku 21-23 lat, stanowiąc 55,6% ogółu respondentów, ok. 31% osób miało nie więcej niż 20 lat, a tylko 13,5% osiągnęło wiek 24 i więcej lat (tabela 3.2). Udział studentów najmłodszych był o ok. 3 p.p. większy wśród młodzieży żeńskiej, podczas gdy osób w wieku powyżej 23 roku życia było relatywnie więcej wśród mężczyzn. Porównanie struktury respondentów według wieku ze strukturą populacji studentów studiów dziennych w kraju pozwoliło stwierdzić, iż ich rozkłady są zbliżone (tabela 2.2).

Identyfikacja struktury badanej zbiorowości młodzieży przeprowadzona została również według kryterium roku studiów (tabela 3.3). Otrzymany rozkład ukazał, iż ponad 50% wszystkich respondentów studiowało na pierwszym bądź też drugim roku studiów. Blisko 34% badanej populacji było słuchaczami trzeciego i czwartego roku, a tylko 14,8% kształciło się na roku piątym lub ukończyło już studia, ale bez egzaminów dyplomowych. Biorąc pod uwagę płeć respondentów, warto wskazać, iż udział osób będących w początkowym i końcowym etapie kształcenia na poziomie wyższym był większy wśród mężczyzn. Z kolei w subpopulacji młodzieży płci żeńskiej relatywnie więcej osób kształciło się na trzecim oraz czwartym roku studiów (na moment krytyczny obserwacji 30.06.2007 r.).

Tabela 3.3. Respondenci według roku studiów

Rok studiów	Ogółem	Płeć		Ogółem	Płeć	
		Mężczyźni	Kobiety		Mężczyźni	Kobiety
	W liczbach bezwzględnych			Wskaźniki struktury (w %)		
Ogółem	1455	602	853	100	100	100
I-II	747	322	425	51,3	53,5	49,8
III	305	119	186	21,0	19,8	21,8
IV	188	66	122	12,9	11,0	14,3
V i absolwenci ¹	215	95	120	14,8	15,8	14,1

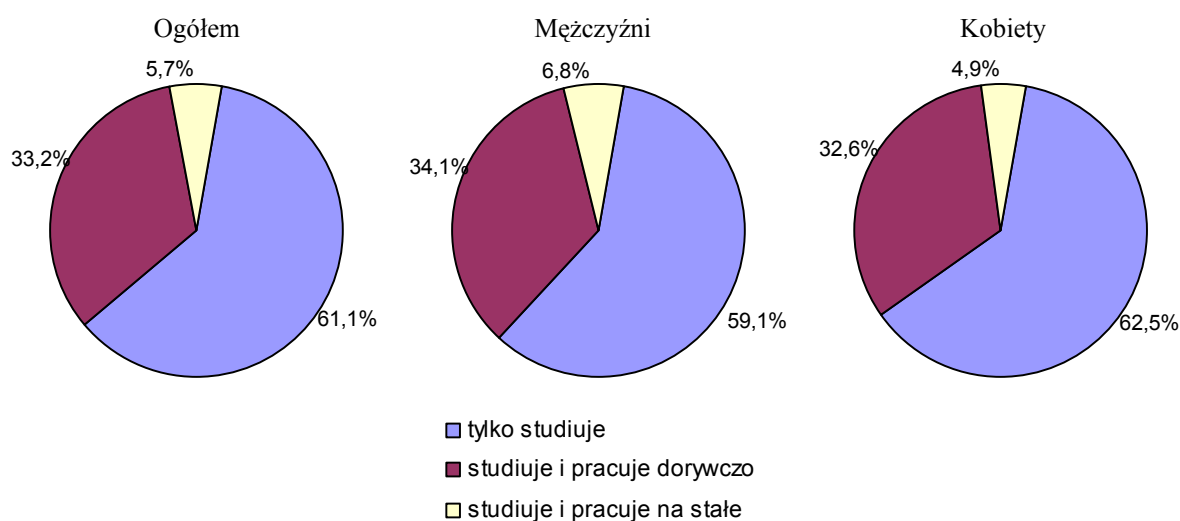
¹ studenci po ostatnim roku studiów bez egzaminów dyplomowych

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Istotną uwzględnioną w badaniu cechą zmienną, mogącą mieć wpływ na jakość życia młodzieży akademickiej, był jej stosunek do pracy (tylko studiuje, studiuje i pracuje tymczasowo, studiuje i pracuje na stałe). Wykazano, iż wśród studentów uczelni miasta Poznania dominowały osoby tylko studiujące (61,1%). Udział młodzieży akademickiej, która

podjęła pracę tymczasową, kształtował się na poziomie 33,2%, natomiast osób, które podjęły już pracę o stałym charakterze, było zaledwie 5,7% (rys. 3.1). Identyfikacja związku pomiędzy stosunkiem do pracy a płcią studentów ukazała, iż wśród mężczyzn odsetek osób podejmujących pracę tymczasową ukształtował się na poziomie 34,1%, a udział osób, które podjęły pracę stałą, stanowił 6,8% badanej subpopulacji. Wśród kobiet z kolei relatywnie większy był udział osób, które tylko studiowały (62,5%); jedynie 4,8% młodzieży płci żeńskiej podjęło już pracę o charakterze stałym, a 32,6% pracę o charakterze tymczasowym.

Rys. 3.1. Respondenci według stosunku do pracy

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Nakreślona problematyka badawcza wzbudziła zainteresowanie co do charakteru i wielkości rodzin oraz gospodarstw domowych, z jakich wywodziła się młodzież akademicka. Środowisko pochodzenia stanowi bowiem jeden z najistotniejszych czynników wpływających na warunki życia człowieka i ich subiektywną ocenę.

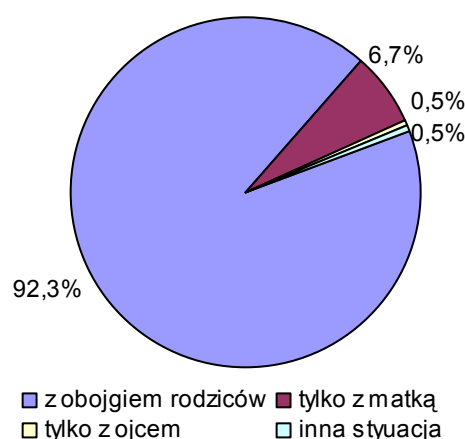
Tabela 3.4. Respondenci według charakteru rodziny pochodzenia

Charakter rodziny pochodzenia	Ogółem	Miejsce zamieszkania		Ogółem	Miejsce zamieszkania	
		Miasta	Wieś		Miasta	Wieś
	W liczbach bezwzględnych			Wskaźniki struktury (w %)		
Ogółem	1455	1135	320	100	100	100
Pełna	1235	948	287	84,9	83,5	89,7
Niepełna, w tym:	220	187	33	15,1	16,5	10,3
– jeden rodzic nie żyje	75	59	16	5,2	5,2	5,0
– rodzice rozwiedzeni lub w separacji	124	110	14	8,5	9,7	4,4
– inna sytuacja	21	18	3	1,4	1,6	0,9

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Rezultaty badania struktury respondentów według charakteru rodziny pochodzenia (rodzina pełna, rodzina niepełna) ukazały, iż 15,1% studentów pochodziło z rodzin niepełnych, czyli takich, w których przynajmniej jeden z rodziców biologicznych nie żyje bądź też oboje rodzice żyją, ale są rozwiedzeni, w separacji lub też nie mieszkają razem z innych powodów. Udział młodzieży akademickiej nie mieszkającej z obojgiem rodziców był większy wśród respondentów wywodzących się ze środowisk miejskich i wynosił 16,5% wobec 10,3% wśród mieszkańców wsi. Należy podkreślić, iż w środowiskach miejskich ponad dwukrotnie większy był też udział respondentów pochodzących z rodzin rozbitych poprzez rozwód lub separację (tabela 3.4).

Rys. 3.2. Sytuacja rodzinna respondentów w przeszłości – zamieszkanie do 15 roku życia

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dla uzupełnienia analizy struktury studentów według kryterium charakteru ich rodziny pochodzenia (na moment krytyczny obserwacji 30.06.2007 r.) dokonano rozpoznania sytuacji rodzinnej respondentów w przeszłości. Zaobserwowano, iż zdecydowana większość, bo aż 92,2% młodzieży akademickiej, była wychowywana przez oboje naturalnych (biologicznych) rodziców. Jedynie około 6,2% ogółu badanych przez większą część swojego dotychczasowego życia (do 15 roku życia) mieszkało tylko z matką, a zaledwie 0,5% tylko z ojcem (rys. 3.2). Jednocześnie ponad połowa osób pochodzących z rodzin niepełnych do ukończenia 15 roku życia mieszkała przez większość czasu z obojgiem rodziców, co przypuszczalnie mogło wpłynąć na złagodzenie negatywnych skutków, jakie wiążą się z dorastaniem w rodzinie niepełnej.

Uwzględnienie typu gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia młodzieży (gospodarstwo domowe jednorodzinne, gospodarstwo domowe wielorodzinne) pozwoliło

wskazać, iż 76,5% studentów pochodziło z gospodarstw domowych jednorodzinnych, a tylko 23,5% z gospodarstw wielorodzinnych. Udział osób wywodzących się z gospodarstw jednorodzinnych był zdecydowanie większy wśród studentów pochodzenia miejskiego (ok. 80%). W subpopulacji młodzieży ze środowisk wiejskich relatywnie większa (35,6%) była z kolei frakcja osób pochodzących z gospodarstw domowych wielorodzinnych, wielopokoleniowych (tabela 3.5).

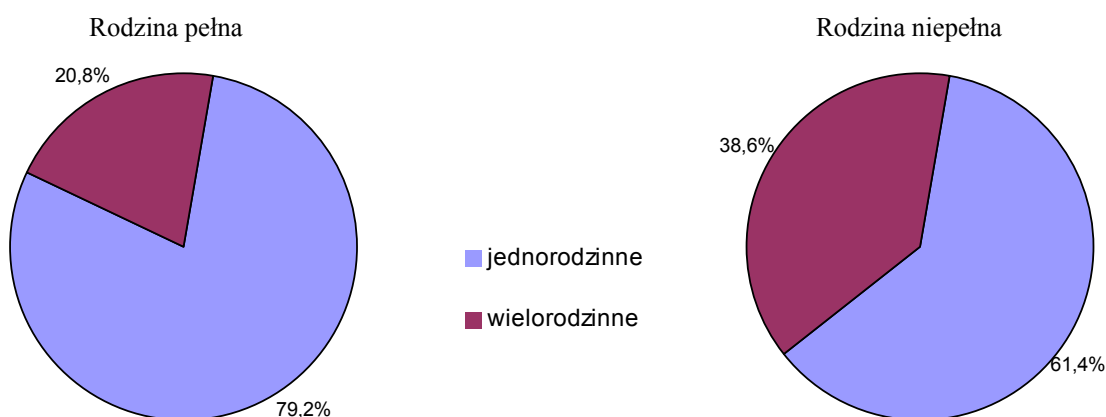
Tabela 3.5. Respondenci według typu gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia

Typ gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia	Ogółem	Miejsce zamieszkania		Ogółem	Miejsce zamieszkania	
		Miasta	Wieś		Miasta	Wieś
	W liczbach bezwzględnych			Wskaźniki struktury (w %)		
Ogółem	1455	1135	320	100	100	100
Jednorodzinne	1113	907	206	76,5	79,9	64,4
Wielorodzinne	342	228	114	23,5	20,1	35,6

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Należy podkreślić, iż niemal 39% niepełnych rodzin pochodzenia respondentów współtworzyło gospodarstwa domowe wielorodzinne (rys. 3.3), co może wskazywać na istotną rolę tzw. środowiska wsparcia, tworzonego przez krewnych, a będącego ważnym źródłem materialnej i niematerialnej pomocy niesionej członkom tych rodzin.

Rys. 3.3. Typ gospodarstwa domowego a charakter rodziny pochodzenia respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Młodzież akademicka była wyraźnie zróżnicowana ze względu na dzietność rodziny pochodzenia (tabela 3.6). Ponad połowa studentów pochodziła z rodzin dwudziетnych, 23%

z rodzin trójdzietnych, a 12% respondentów nie miało rodzeństwa. Tylko 11,9% badanych osób wywodziło się z rodzin wielodzietnych (4 i więcej dzieci).

W środowiskach miejskich przeważała młodzież akademicka pochodząca z rodzin dwudziennych – 56,3%. Podobna tendencja kształtowała się też na wsiach, przy czym studentów mających tylko jedno rodzeństwo było już niecałe 42%. Także udział osób z rodzin jednodziennych był zdecydowanie większy w miastach i kształtował się na poziomie 13,3%, przy 7,5% udziale w środowiskach wiejskich. Na wsiach z kolei relatywnie więcej było respondentów pochodzących z rodzin trójdzietnych – 29,4%, oraz wielodzietnych – 21,6%, wobec odpowiednio: 21,2% oraz 9,2% udziału w subpopulacji badanych mieszkańców miast (tabela 3.6). Uwzględniając charakter rodziny pochodzenia studentów, należy wskazać na duży, bo aż 20% udział rodzin jednodziennych wśród rodzin niepełnych.

Tabela 3.6. Respondenci według dzietności rodziny pochodzenia

Liczba dzieci w rodzinie pochodzenia	Ogółem	Miejsce zamieszkania		Ogółem	Miejsce zamieszkania	
		Miasta	Wieś		Miasta	Wieś
	W liczbach bezwzględnych			Wskaźniki struktury (w %)		
Ogółem	1455	1135	320	100	100	100
1	175	151	24	12,0	13,3	7,5
2	772	639	133	53,1	56,3	41,6
3	335	241	94	23,0	21,2	29,4
4	106	72	34	7,3	6,3	10,6
5	39	23	16	2,7	2,0	5,0
6	16	4	12	1,1	0,4	3,8
7 i więcej	12	5	7	0,8	0,4	2,2

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analiza badanej populacji ze względu na wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia ukazała dominujący, blisko 41% udział gospodarstw czteroosobowych, zazwyczaj o modelu „2+2”. Niemal ¼ respondentów zamieszkiwała gospodarstwa trzyosobowe, 19,1% gospodarstwa pięcioosobowe, a 12% gospodarstwa najliczniejsze, czyli sześć- i więcej osobowe. Tylko 3,6% młodzieży akademickiej współtworzyło gospodarstwa domowe o modelu „1+1” (tabela 3.7).

Ponad 44% młodzieży wywodzącej się ze środowisk miejskich zamieszkiwało w gospodarstwach czteroosobowych. Relatywnie duży był też udział osób z tej subpopulacji, które pochodziły z gospodarstw dwu- i trzyosobowych, kształtujący się na poziomie ok. 31%. Młodzież pochodzenia wiejskiego z kolei znacznie częściej pochodziła z gospodarstw

domowych najliczniejszych sześć- i więcej osobowych. Wskaźnik struktury tej grupy studentów przekroczył w badanej subpopulacji 28%.

Tabela 3.7. Respondenci według wielkości gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia i miejsca stałego zamieszkania

Liczba osób w gospodarstwie domowym	Ogółem	Miejsce zamieszkania		Ogółem	Miejsce zamieszkania	
		Miasta	Wieś		Miasta	Wieś
	W liczbach bezwzględnych			Wskaźniki struktury (w %)		
Ogółem	1455	1135	320	100	100	100
2	52	50	2	3,6	4,4	0,6
3	357	300	57	24,5	26,4	17,8
4	593	500	93	40,8	44,1	29,1
5	278	201	77	19,1	17,7	24,1
6	109	63	46	7,5	5,6	14,4
7 i więcej	66	21	45	4,5	1,8	14,0

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analiza struktury młodzieży akademickiej przeprowadzona ze względu na wybrane, najistotniejsze cechy o demograficzno-społecznym charakterze wykazała, iż badaniem objęto zbiorowość o silnym stopniu wewnętrznego zróżnicowania. Potwierdziło to sformułowane przypuszczenie o niejednorodnym charakterze badanej kategorii młodzieży i skłoniło do rozpoznania jakości życia studentów przy uwzględnieniu wyróżnionych cech.

2. System wartości i światopogląd młodzieży akademickiej

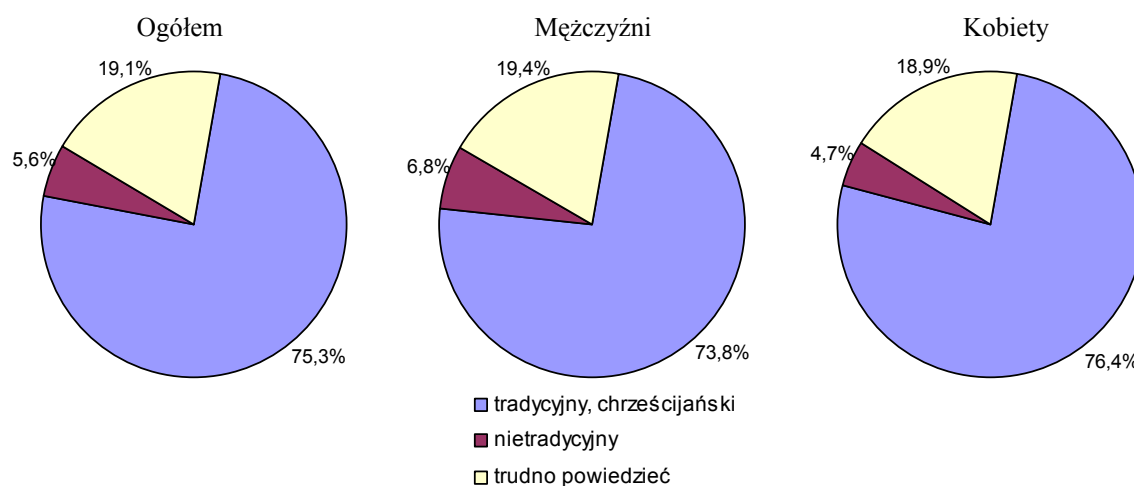
W procesie identyfikacji potencjalnych czynników determinujących zróżnicowanie jakości życia młodzieży akademickiej uwzględniono nie tylko jej cechy o charakterze demograficznym i społecznym, ale także system wartości i prezentowany światopogląd. Przyjęto bowiem założenie, iż hierarcha wyznawanych wartości stanowi swego rodzaju pryzmat oceny własnej egzystencji, a jednocześnie determinuje postawy studentów i ich przyszłe zachowania. Przyjęte podejście jest zgodne z obecnym w naukach społecznych przekonaniem, iż wyjaśnienie i przewidywanie zachowań ludzi, jak i całych społeczeństw, można dokonać właśnie poprzez identyfikację wyznawanego systemu wartości¹.

Rozpoznanie stanu i struktury badanej zbiorowości studentów, pozwalające na ukazanie stopnia jej zróżnicowania ze względu na wyznawane wartości i światopogląd, poprzedzone zostało identyfikacją systemu wartości (tradycyjny – chrześcijański, nietradycyjny) ich

¹ Por. W. Ignaczyk, *System wartości rodzinnych...*, op. cit., s. 17.

rodziny pochodzenia. W procesie kształtowania się postaw i systemu wartości młodego człowieka – jak wykazują badania – dom rodzinny odgrywa kluczową rolę. Styczności w rodzinie mają charakter bezpośredni, a siła więzi uczuciowych jest duża, dlatego też wartości uznawane w strukturach rodzinnych wpływają na każdego z jej członków wprost i najsilniej².

Rys. 3.4. System wartości w rodzinie pochodzenia a płeć respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

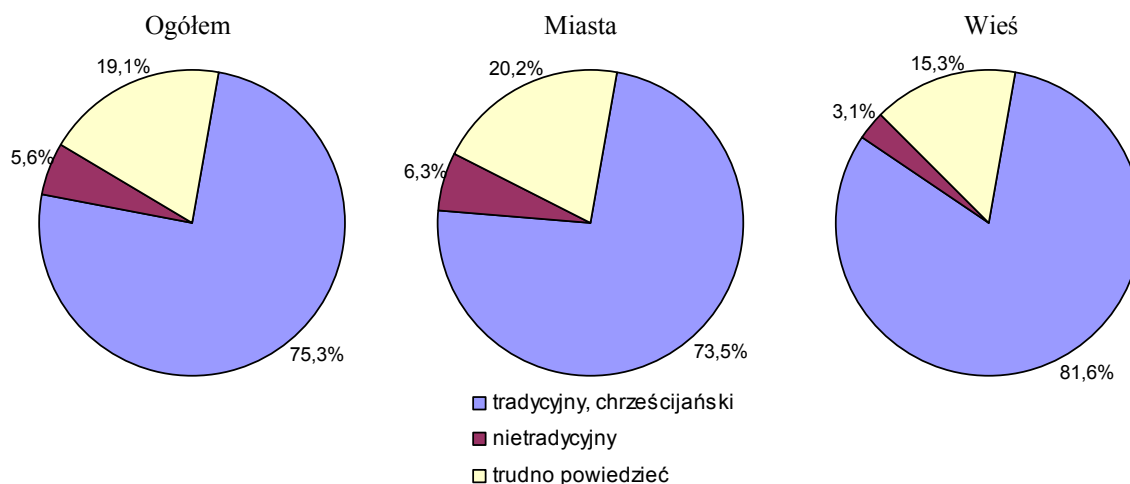
Ocena struktury populacji młodzieży akademickiej ze względu na wyróżnione kryterium wykazała zdecydowaną przewagę respondentów, którzy system wartości swojej rodziny pochodzenia uznali za tradycyjny, chrześcijański (75,3%). Tylko 5,6% badanych wskazało, iż ich rodzina pochodzenia ma nietradycyjny system wartości, a 19,1% nie potrafiło udzielić jednoznacznej odpowiedzi (rys. 3.4). Udział kobiet pochodzących z rodzin z tradycyjnym systemem wartości był jeszcze większy i kształtował się na poziomie 76,4% wobec 73,8% udziału wśród młodzieży płci męskiej. Mężczyźni z kolei relatywnie częściej oceniali system wartości rodziny pochodzenia jako nietradycyjny, niechrześcijański – takiej odpowiedzi udzieliło 6,8% studentów płci męskiej.

Udział respondentów pochodzących z rodzin o tradycyjnym systemie wartości był zdecydowanie większy wśród młodzieży zamieszkującej środowiska wiejskie – 81,6% (rys. 3.5). Tylko 3,1% studentów mieszkających na wsi uznało system wartości własnych rodziców za nietradycyjny, podczas gdy w miastach wskaźnik ten był ponad dwukrotnie wyższy. Biorąc z kolei pod uwagę charakter rodziny pochodzenia respondentów, warto

² Por. J. Baniak, *Studenci a wartości naczelne*, „Studia Socjologiczne” nr 4, Warszawa 1986, s. 85.

zauważyć, iż blisko 12% osób wywodzących się z rodzin niepełnych określiło system wartości rodziców jako niechrześcijański, a tylko 63,2% uznało go za tradycyjny.

Rys. 3.5. System wartości w rodzinie pochodzenia a miejsce stałego zamieszkania respondentów

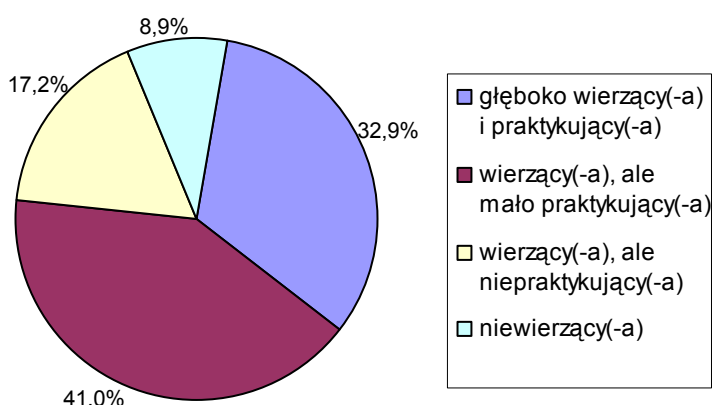
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Swoistą ramę dla systemu wartości jednostki i prezentowanych przez nią postaw stanowi wyznawany światopogląd, przez który człowiek wyraża swój stosunek do świata i samego siebie. Przyjmuje się, iż światopogląd oznacza sposób postrzegania świata poprzez pryzmat wyznawanych wartości oraz stanowi zespół przekonań dotyczących natury świata, społeczeństwa. Światopogląd stanowi integralną część osobowości człowieka, wyznaczającą jego postawy i działania³. W procesie identyfikacji światopoglądu badanej populacji młodzieży akademickiej, rozumianego jako zespół poglądów na charakter otaczającej nas rzeczywistości, skoncentrowano uwagę na kwestii jej stosunku do religii.

Identyfikacja struktury populacji studentów ze względu na deklarowaną religijność wykazała, iż ponad 90% z nich uznawało się za osoby wierzące (rys.3.6). Jednocześnie tylko co trzeci respondent zadeklarował, iż jest osobą głęboko wierzącą i praktykującą. Zaobserwowano też, iż 41% młodzieży akademickiej określiło się jako osoby wierzące, ale mało praktykujące, a 17% jako osoby niepraktykujące (na moment krytyczny obserwacji 30.06.2007 r.).

³ Por. K. Jaspers, *Psychologie der Weltanschauungen*, University of Göttingen, Göttingen 1919, za: W. Ignaczyk, *System wartości rodzinnych młodzieży polskiej...*, op. cit., s. 27.

Rys. 3.6. Deklarowana religijność respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Udział osób głęboko wierzących był wyraźnie wyższy w subpopulacji młodzieży akademickiej płci żeńskiej (36,2%), z kolei wśród mężczyzn ponad dwukrotnie więcej było osób niewierzących (tabela 3.8). Równocześnie udział respondentów, którzy określili się jako niewierzący lub niepraktykujący, był wyraźnie wyższy w gronie osób pochodzenia miejskiego. W środowiskach wiejskich z kolei relatywnie więcej było osób głęboko wierzących i praktykujących (39,4%).

Tabela 3.8. Deklarowana religijność a płeć, miejsce stałego zamieszkania respondentów oraz system wartości w rodzinie pochodzenia

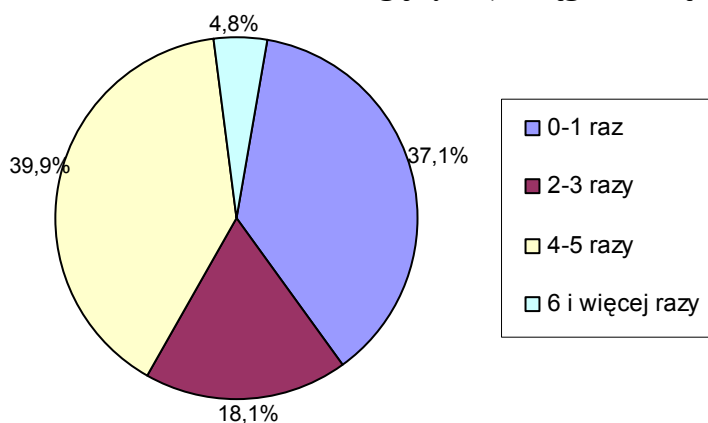
Wyszczególnienie	Deklarowana religijność			
	Głęboko wierzący i praktykujący	Wierzący, ale mało praktykujący	Wierzący, lecz niepraktykujący	Niewierzący
Ogółem	32,9	41,0	17,2	8,9
Płeć:				
Mężczyźni	28,2	41,1	17,6	13,0
Kobiety	36,2	40,8	16,9	6,1
Miejsce stałego zamieszkania:				
Wieś	39,4	42,5	12,5	5,6
Miasta < 100 tys.	32,3	41,4	16,6	9,2
Miasta > 100 tys.	28,5	39,3	21,4	10,8
System wartości w rodzinie pochodzenia:				
Chrześcijański	40,8	44,1	11,1	4,0
Niechrześcijański	3,7	14,8	35,8	45,7
Trudno powiedzieć	10,4	36,3	35,6	17,6

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Deklarowana religijność młodzieży akademickiej pozostawała w silnej korelacji z systemem wartości w jej rodzinie pochodzenia. W subpopulacji osób wychowanych w rodzinie o tradycyjnym, chrześcijańskim systemie wartości wskaźnik respondentów określających się jako głęboko wierzący lub wierzący, ale mało praktykujący, osiągnął wartość bliską 85%. Z kolei w gronie osób pochodzących z rodzin o niechrześcijańskim systemie wartości zdecydowanie więcej było osób niewierzących – 45,7%, oraz wierzących, ale niepraktykujących – 35,8% (tabela 3.8).

Z deklaracji młodzieży akademickiej dotyczących jej uczestnictwa w mszach świętych, nabożeństwach i spotkaniach religijnych wynika, iż blisko 40% respondentów wierzących brało w nich udział 4-5 razy w miesiącu, ok. 37% nie częściej niż raz w miesiącu, a tylko co dwudziesty badany student (4,5%) praktykował przynajmniej sześć razy w ciągu miesiąca (rys. 3.7).

Rys. 3.7. Uczestnictwo respondentów wierzących w mszach św., nabożeństwach, spotkaniach o charakterze religijnym (w ciągu miesiąca)

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

W subpopulacji osób głęboko wierzących i praktykujących dominowali respondenci uczestniczący w nabożeństwach i spotkaniach o charakterze religijnym 4-5 razy w miesiącu (77%), a tylko 12,5% z nich praktykowało częściej (tabela 3.9). Znamienne, iż ponad połowa studentów głęboko wierzących traktowała swoje praktyki religijne jako swoisty rytuał związany z wyznawaną wiarą, a 38% z nich kierowało się odczuwaną wewnętrzną potrzebą.

Osoby mało praktykujące uczęszczały na nabożeństwa 2-3 razy w miesiącu (34,2%) lub rzadziej (38,8%), a intensywność swoich praktyk religijnych motywowały przede wszystkim brakiem czasu (26,3%) bądź też brakiem wewnętrznej potrzeby (10,6%). Wśród osób niepraktykujących przeważała z kolei niechęć do instytucji Kościoła oraz księży (36,6%), brak odczuwanej potrzeby (34,9%), rzadziej brak czasu (11,6%).

Uzyskane dane mogą świadczyć o pewnej więzi badanej młodzieży z religią instytucjonalną oraz być wyrazem wyznawanych wartości. Z drugiej strony mogą być przejawem typowo „zewnętrznej” i wyłącznie rytualnej religijności studentów⁴.

Tabela 3.9. Uczestnictwo w mszach św., nabożeństwach, spotkaniach o charakterze religijnym a deklarowana religijność respondentów (wierzących)

Deklarowana religijność	Udział w nabożeństwach (w miesiącu)			
	0-1 raz	2-3 razy	4-5 razy	6 i więcej razy
Ogółem	37,1	18,1	39,9	4,8
Głęboko wierzący i praktykujący	4,4	6,1	77,0	12,5
Wierzący, ale mało praktykujący	38,8	34,2	26,5	0,5
Wierzący, lecz niepraktykujący	96,0	2,8	0,8	0,4

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dla pełniejszego obrazu systemu wartości młodzieży akademickiej podjęto próbę rozpoznania najważniejszych wartości oraz celów życiowych respondentów, a także tych obszarów życia, które były dla nich najważniejsze w chwili badania. Analizę uzupełniono o charakterystykę największych obaw życiowych, jakie towarzyszyły badanej populacji studentów.

Wartości w życiu każdego człowieka nie występują w izolacji, lecz tworzą pewną hierarchię. Człowiek przyznaje wartościom różną rangę i stopień przydatności dla swego istnienia i rozwoju⁵. Zgodnie z przyjętą koncepcją badania określeniu najważniejszych wartości w życiu młodzieży akademickiej służyło pytanie o wskazanie trzech spośród dwunastu podanych wartości, mających dla ankietowanych największe znaczenie. Wybrane wartości zostały przez respondentów uszeregowane według skali: bardzo ważna, ważna i średnio ważna.

Analiza wartości życiowych studentów ukazała swoistą hierarchię, na szczycie której znalazła się rodzina, wybrana przez $\frac{2}{3}$ respondentów (dla 32% badanej populacji młodzieży była to wartość najważniejsza). Uwagę zwraca wysokie uplasowanie zdrowia, które znalazło się na bardzo wysokim, drugim miejscu i było cenione przez ponad 47% studentów. Można uznać, iż taki wybór jest wyrazem docenienia znaczenia zdrowia dla egzystencji człowieka.

⁴ Por. W. Piwowski, *Ideaty współczesnej młodzieży polskiej*, „Collectanea Theologica” nr 51, Warszawa 1981, s. 71.

⁵ Por. J. Baniak, *Studenci a wartości naczelne*, op. cit., s. 85.

Tabela 3.10. Wartości życiowe a płeć i wiek respondentów

Wartości życiowe	Ogółem				Płeć				Wiek w latach					
					Mężczyźni		Kobiety		20 i mniej		21-23		24 i więcej	
					Odsetek wskazań									
	Skala ważności ¹			Razem ²	1 ¹	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem
	1	2	3		1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem
Rodzina	32,0	21,6	12,6	66,2	23,3	57,8	38,1	72,1	32,0	64,7	33,0	69,0	27,6	58,2
Zdrowie	19,2	16,3	11,6	47,1	19,9	44,2	18,8	49,2	14,4	39,8	22,0	50,7	18,9	49,5
Przyjaciele	4,6	15,5	13,3	33,3	5,0	32,9	4,3	33,6	7,8	40,0	3,1	30,9	3,6	28,1
Udane małżeństwo	10,0	9,9	7,2	27,1	8,6	24,6	11,0	29,0	12,0	30,2	9,3	25,7	8,7	26,0
Wolność, swoboda	7,1	5,7	6,2	19,0	10,1	24,8	4,9	14,9	6,4	18,4	6,7	18,9	10,2	20,4
Wykształcenie	2,7	6,7	9,3	18,7	2,8	17,4	2,6	19,6	3,6	21,6	2,1	16,8	3,1	19,9
Pieniądze	4,6	3,8	10,1	18,5	8,0	25,9	2,2	13,2	4,9	19,3	4,2	16,9	5,6	23,0
Bóg, opatrność	9,5	4,0	4,6	18,1	9,6	16,8	9,4	19,0	10,2	18,7	8,9	17,9	10,2	17,3
Kariera zawodowa	1,9	3,7	5,9	11,5	2,0	11,0	1,9	12,0	1,1	11,6	2,5	11,6	1,5	11,2
Praca	0,9	2,8	4,5	8,2	1,5	8,0	0,5	8,3	0,9	5,6	0,6	9,4	2,0	9,2
Szacunek otoczenia	1,2	2,5	3,7	7,4	1,5	8,8	0,9	6,3	1,1	7,8	1,1	6,6	1,5	9,7
Pomoc innym	0,2	0,5	2,2	2,9	0,2	2,0	0,2	3,5	0,2	3,6	0,1	2,6	0,5	2,6
Inne	0,2	0,2	0,1	0,5	0,5	0,8	.	0,2	0,4	0,9	0,1	0,4	.	.
Brak odpowiedzi	-	-	-	5,9	-	7,0	-	5,2	-	4,9	-	6,3	-	6,6

¹ Skala ważności: 1 – bardzo ważna, 2 – ważna, 3 – średnio ważna.

² Odsetki nie sumują się do 100%, gdyż respondenci dokonali wyboru 1-3 wartości.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Na trzecim miejscu w hierarchii wartości ludzi młodych znaleźli się przyjaciele, preferowani przez co trzeciego respondenta. Na dalszych pozycjach uplasowały się kolejno: udane małżeństwo (27,1%), wolność, swoboda (19%), wykształcenie (18,7% wskazań), a także pieniądze (18,5%) oraz Bóg, opatrność (18,1% wskazań). Za ledwie co dziesiąty respondent cenił karierę zawodową (11,5%), tylko 8,2% studentów wybrało pracę, a 7,4% szacunek otoczenia (tabela 3.10).

Zidentyfikowany hierarchiczny układ wartości życiowych badanej populacji studentów okazał się względnie jednorodny (tabela 3.10). Jednakową kolejność trzech najważniejszych wartości (rodzina, zdrowie, przyjaciele) zaobserwowano zarówno wśród młodzieży płci żeńskiej, jak i męskiej (tabela 3.10). Warto jednak nadmienić, iż udział studiujących kobiet, które uznały rodzinę za wartość najważniejszą, wyniósł aż 38,1% i był tym samym o blisko 15 p.p. większy niż wśród mężczyzn. Młodzież akademicka płci męskiej zdecydowanie bardziej ceniła pieniądze (25,9%) oraz wolność i swobodę (24,8% wskazań), które uplasowały się na czwartym i piątym miejscu w hierarchii wartości tej subpopulacji. Kobiety z kolei nad aspekt materialny swojej egzystencji przekładały udane małżeństwo (29,0%), a także wykształcenie (19,6%) oraz Boga i opatrność (19,0% wskazań).

Udział młodzieży ceniącej rodzinę był wyraźnie wyższy wśród studentów będących w wieku nieprzekraczającym 23 lat. Osoby najstarsze, kończące edukację na poziomie wyższym, relatywnie częściej ceniły natomiast pieniądze (23%), a także wolność i swobodę (20,4% wskazań), wyrażając tym samym swoje dążenia do uzyskania pewnej niezależności (również tej ekonomicznej). Warto zauważyć, iż osoby najmłodsze (w wieku 20 lat i mniej) bardzo wysoko ceniły przyjaźń i przyjaciół – wartość tę wybrało ponad 40% z nich, czyli ok. 10 p.p. więcej niż w subpopulacji studentów starszych. Osoby powyżej 20 roku życia relatywnie częściej z kolei wskazywały na kategorię zdrowia oraz na pracę (tabela 3.10).

Bardzo duży wpływ na hierarchię wartości młodzieży akademickiej wywierał wyznawany przez nią światopogląd (mierzony stosunkiem respondentów do religii). Młodzież akademicka uczelni Poznania za najważniejszą wartość życiową uznała rodzinę, przy czym udział studentów, którzy wskazali na tę kategorię, był o blisko 20 p.p. większy w gronie respondentów głęboko wierzących aniżeli wśród młodzieży niewierzącej (tabela 3.11).

Na kolejnym miejscu znalazło się zdrowie, które relatywnie częściej cenili respondenci głęboko wierzący (46,1%) oraz mało praktykujący (52,2%), a rzadziej osoby niewierzące (36,9% wskazań). Trzecią wartością w hierarchii osób głęboko wierzących był Bóg i opatrność, które wybrało blisko 42% tej subpopulacji. Jednocześnie dla co czwartego studenta głęboko wierzącego były to wartości najważniejsze (tabela 3.11).

Ważną wartością w życiu osób wierzących i praktykujących było udane małżeństwo, preferowane przez odpowiednio 30,5% studentów głęboko wierzących oraz 28,5% mało praktykujących. W gronie młodzieży niewierzącej wartość tę wskazało zaledwie 16,2%, co można uznać za swoisty wyraz negatywnego stosunku do samej instytucji małżeństwa w tej subpopulacji. Osoby niewierzące zdecydowanie bardziej ceniły wolność i swobodę – 40,8%, oraz pieniądze – 33,8% wskazań (wobec 9,6% i 12,1% udziału wśród studentów głęboko wierzących). Należy podkreślić, iż te dwie wartości znalazły się na relatywnie wysokich miejscach również wśród osób, które określiły się jako wierzące, lecz niepraktykujące.

Tabela 3.11. Najważniejsze wartości życiowe a światopogląd respondentów

Wartości życiowe	Deklarowana religijność							
	Głęboko wierzący		Mało praktykujący		Niepraktykujący		Niewierzący	
	Odsetek wskazań							
	1 ¹	Razem ²	1	Razem	1	Razem	1	Razem
Rodzina	33,4	71,0	31,2	66,4	33,6	64,4	26,9	50,8
Zdrowie	17,3	46,1	23,0	52,2	16,0	42,4	15,4	36,9
Przyjaciele	1,5	27,8	4,5	34,1	8,4	38,8	9,2	40,0
Udane małżeństwo	9,2	30,5	11,7	28,5	10,4	23,2	4,6	16,2
Wolność, swoboda	3,1	9,6	6,7	19,6	9,2	24,0	19,2	40,8
Wykształcenie	1,3	15,0	3,2	20,8	3,6	19,6	3,8	20,8
Pieniądze	2,3	12,1	5,2	17,4	5,6	25,2	8,5	33,8
Bóg, opatrność	24,4	41,8	3,2	9,4	0,8	2,0	.	1,5
Kariera zawodowa	0,8	9,0	2,5	10,9	2,0	16,0	3,1	15,4
Praca	0,8	7,9	0,8	7,7	1,2	8,8	0,8	10,0
Szacunek otoczenia	0,8	5,6	1,3	8,9	1,2	6,4	1,5	8,5
Pomoc innym	0,2	4,2	0,2	1,5	0,8	4,4	0,8	3,1
Inne	0,2	0,4	.	.	.	0,4	.	1,5
Brak odpowiedzi	-	4,6	-	6,4	-	7,2	-	6,2

¹ Skala ważności: 1 – bardzo ważna.

² Odsetki nie sumują się do 100%, gdyż respondenci dokonali wyboru 1-3 wartości.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Interesujących spostrzeżeń dostarczyła analiza hierarchii tych obszarów życia, które młodzież akademicka uznała za najistotniejsze w chwili badania (w czasie kontynuowania edukacji na wyższej uczelni). Określeniu tych najważniejszych dziedzin w życiu studentów służyło pytanie o wskazanie trzech spośród dwunastu podanych obszarów odgrywających najważniejszą rolę w życiu ankietowanych. Wybrane warianty zostały przez respondentów uszeregowane według skali: bardzo ważny, ważny i średnio ważny.

Tabela 3.12. Najważniejsze obszary życia a płeć i wiek respondentów

Obszary życia	Ogółem				Płeć				Wiek w latach					
					Mężczyźni		Kobiety		20 i mniej		21-23		24 i więcej	
	Odsetek wskazań													
	Skala ważności ¹			Razem ²	1 ¹	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem
1	2	3												
Rodzina	40,7	16,1	9,6	66,4	33,6	59,6	45,7	71,2	44,2	67,3	38,3	66,1	42,3	65,3
Studia	19,9	25,6	16,1	61,6	19,1	58,5	20,5	63,8	18,7	58,7	21,6	65,5	15,8	52,0
Przyjaciele	4,5	16,8	16,1	37,4	6,0	36,7	3,4	37,9	5,6	44,4	4,2	33,7	3,1	36,2
Życie osobiste	12,1	11,8	12,2	36,2	11,5	31,6	12,5	39,4	12,0	38,9	13,1	35,2	8,2	33,7
Perspektywy na przyszłość	8,0	7,7	12,4	28,2	9,1	29,9	7,3	27,0	6,4	24,7	7,5	27,3	13,8	39,8
Zdrowie	3,7	8,2	7,2	19,2	3,2	15,9	4,1	21,5	1,6	14,0	4,1	21,9	7,1	19,9
Korzystanie z uroków życia	2,7	2,5	7,7	13,0	4,0	13,3	1,9	12,8	3,3	15,6	2,5	11,9	2,6	11,7
Życie religijne	1,7	1,9	2,5	6,2	3,2	6,5	0,7	6,0	2,2	6,2	1,4	6,1	2,0	6,6
Hobby	1,2	1,8	2,6	5,6	2,5	9,6	0,4	2,8	1,6	6,2	1,2	4,6	0,5	8,7
Czas wolny	0,7	1,4	2,8	4,9	1,2	7,3	0,4	3,3	0,7	5,6	0,7	4,7	0,5	4,6
Sytuacja w kraju	0,1	0,5	1,6	2,3	0,3	4,3	.	0,8	0,2	2,2	0,1	2,1	.	3,1
Warunki mieszkaniowe	0,3	0,5	0,9	1,7	0,3	2,2	0,2	1,4	.	0,2	0,1	2,0	1,5	4,1
Inne	0,2	.	0,1	0,3	0,3	0,5	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,2	.	0,5
Brak odpowiedzi	-	-	-	4,1	-	5,8	-	2,8	3,3	67,3	-	4,8	-	2,6

¹Skala ważności: 1 – bardzo ważny, 2 – ważny, 3 – średnio ważny.

²Odsetki nie sumują się do 100%, gdyż respondenci dokonali wyboru 1-3 obszarów.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Na pierwszym miejscu w swoistym rankingu najistotniejszych obszarów życia studentów (podobnie jak w hierarchii najważniejszych życiowych wartości) znalazła się rodzina, wybrana przez 66,4% respondentów. Równocześnie relacje rodzinne uznane zostały przez 40% badanych osób za ten obszar życia, który był dla nich najważniejszy (tabela 3.12). Blisko 62% młodzieży akademickiej za jeden z najważniejszych obszarów swojego życia uznało podjętą edukację na wyższej uczelni, 37,4% wskazało na relacje z przyjaciółmi, a 36,2% na własne życie osobiste. Należy podkreślić, iż ponad 28% badanej populacji młodzieży wskazało na perspektywy na przyszłość jako ten obszar własnej egzystencji, który odgrywał w ich życiu szczególną rolę. Na dalszych miejscach w powstałej hierarchii znalazły się kolejno: zdrowie (19,1%), korzystanie z uroków życia (13,0% wskazań), a także życie religijne (6,2%), hobby (5,6%), czas wolny (4,9%) oraz sytuacja w kraju (2,3% wskazań).

Udział osób podkreślających rolę relacji rodzinnych w swoim życiu był o blisko 12 p.p. wyższy wśród studiujących kobiet (tabela 3.12). Młodzież płci żeńskiej relatywnie bardziej ceniła też własne życie osobiste (39,4%) oraz zdrowie (21,5%). Mężczyźni z kolei zdecydowanie częściej wskazywali na hobby (9,6%), czas wolny (7,3%) oraz sytuację w kraju (4,3% wskazań) jako te obszary własnego życia, które były dla nich najważniejsze.

Pewne dysproporcje w hierarchii obszarów życia zaobserwowano w subpopulacjach wyróżnionych ze względu na wiek. Studenci najmłodszy, rozpoczynający edukację na wyższej uczelni, szczególną uwagę zwracali na relacje z przyjaciółmi (44,4%), własne życie osobiste (38,9%) oraz korzystanie z uroków życia (15,6% wskazań). Pierwsze lata studiów to dla nich nie tylko czas zdobywania wiedzy, ale przede wszystkim czas adaptacji w nowym środowisku, okres nawiązywania nowych znajomości i przyjaźni. Studenci w wieku 21-23 lat z kolei relatywnie częściej skupiali uwagę na podejmowanej edukacji (65,5% wskazań), natomiast dla studentów najstarszych, w wieku 24 lat i więcej, szczególnego znaczenia nabierały perspektywy na przyszłość, na które wskazało blisko 40% tej grupy osób (tabela 3.12).

Istotny wpływ na wybór najważniejszych obszarów życia wywierał, podobnie jak i na system wartości młodzieży akademickiej, wyznawany światopogląd (tabela 3.13). Udział osób, które ceniły relacje rodzinne, był zdecydowanie wyższy w gronie studentów głęboko wierzących i praktykujących (75,6%) oraz wierzących, ale mało praktykujących (66,1% wskazań). Wśród osób niewierzących wskaźnik ten nie przekroczył 50%. Osoby wierzące i praktykujące relatywnie bardziej ceniły też własne zdrowie (ok. 22% wskazań). Studenci niewierzący z kolei wyraźnie częściej wskazywali na życie osobiste (43,1%), korzystanie z uroków życia (20,8%) oraz hobby i czas wolny (odpowiednio 13,8% i 7,7% wskazań).

Próba identyfikacji dokonanych przez młodzież akademicką wyborów wartości życiowych oraz tych obszarów życia, które są dla niej najważniejsze, pozwoliła na stwierdzenie, iż studenci cenili przede wszystkim wartości tradycyjne, takie jak: rodzina i udane małżeństwo, zdrowie, przyjaźń, wykształcenie oraz wolność i swoboda. Otrzymane rezultaty badania ukazały, iż system wartości studentów można uznać za jednorodny.

Tabela 3.13. Najważniejsze obszary życia a światopogląd respondentów

Obszary życia	Deklarowana religijność							
	Głęboko wierzący		Mało praktykujący		Niepraktykujący		Niewierzący	
	Odsetek wskazań							
	1 ¹	Razem ²	1	Razem	1	Razem	1	Razem
Rodzina	48,4	75,6	40,4	66,1	33,2	58,4	27,7	49,2
Studia	17,3	61,0	19,8	63,3	26,0	59,2	18,5	60,8
Przyjaciele	2,3	34,4	4,4	36,2	7,2	45,2	7,7	38,5
Życie osobiste	9,8	30,7	13,1	39,8	11,6	34,4	16,9	43,1
Perspektywy na przyszłość	7,1	26,3	8,7	27,7	8,4	30,4	7,7	33,1
Zdrowie	4,2	22,3	3,5	21,3	4,0	14,4	2,3	6,9
Korzystanie z uroków życia	1,5	7,9	3,0	13,6	2,8	17,2	6,2	20,8
Życie religijne	4,8	16,3	0,3	1,7	.	0,8	.	.
Hobby	0,6	5,0	1,2	4,0	0,8	6,4	4,6	13,8
Czas wolny	1,0	4,0	0,3	4,2	0,4	7,2	1,5	7,7
Sytuacja w kraju	.	1,7	0,2	2,0	.	2,4	0,8	5,4
Warunki mieszkaniowe	0,2	1,0	0,3	1,7	0,4	3,2	.	1,5
Inne	.	.	0,2	0,3	.	.	1,5	1,5
Brak odpowiedzi	-	2,7	-	4,5	-	5,2	-	4,6

¹ Skala ważności: 1 – bardzo ważny.

² Odsetki nie sumują się do 100%, gdyż respondenci dokonali wyboru 1-3 obszarów.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Każdy, a przede wszystkim młody człowiek, ma pewne cele życiowe, które pragnie zrealizować. Analizując cele życiowe młodzieży akademickiej, przyjęto założenie, iż będą one pozostawać w związku z hierarchią wyznawanych przez nią wartości. Wydaje się bowiem, iż preferowane przez człowieka wartości istotnie determinują jego plany życiowe, stanowiąc swoistą wytyczną podejmowanych w ciągu całego życia decyzji. Dla identyfikacji najważniejszych celów życiowych studentów zaproponowano wybór nie więcej niż trzech spośród podanych celów (lub też wskazanie własnych), mających dla respondentów największe znaczenie.

Tabela 3.14. Cele życiowe a płeć i wiek respondentów

Cele życiowe	Ogółem				Płeć				Wiek w latach						
					Mężczyźni		Kobiety		20 i mniej		21-23		24 i więcej		
	Odsetek wskazań														
	Skala ważności ¹			Razem ²	1 ¹		Razem		1		Razem		1		Razem
1	2	3	1		Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem		
Założenie rodziny	41,7	29,8	11,0	82,5	36,5	77,7	45,4	85,8	43,8	83,6	40,7	82,7	41,3	79,1	
Wykształcenie	35,3	30,9	7,1	73,3	31,6	66,3	38,0	78,2	32,9	72,9	35,7	73,1	39,3	75,0	
Korzystanie z uroków życia	11,2	13,7	26,9	51,8	15,0	51,3	8,6	52,1	10,7	51,8	12,6	51,1	6,6	54,6	
„Dorobienie się”	4,5	8,8	17,5	30,8	7,5	38,4	2,3	25,4	4,7	34,0	4,0	30,3	6,1	25,5	
Kierownicze stanowisko	1,6	8,5	15,1	25,2	1,7	19,4	1,6	29,3	2,2	23,1	1,4	25,2	1,5	30,1	
Zdobycie uznania, sławy	1,6	2,8	5,3	9,8	1,8	13,5	1,5	7,2	2,0	10,9	1,5	9,0	1,5	10,2	
Praca dla społeczeństwa	0,6	1,7	4,9	7,3	1,0	9,1	0,4	6,0	1,1	6,7	0,2	7,4	1,0	8,2	
Samorealizacja	1,6	0,4	1,6	3,6	2,2	3,7	1,2	3,5	0,7	1,6	1,7	4,3	1,5	3,6	
Inne cele	0,2	.	0,3	0,5	0,2	0,3	0,2	0,7	1,3	2,2	0,4	0,4	.	0,5	
Zbawienie	0,4	.	.	0,4	1,0	1,0	0,1	0,1	1,0	1,0	
Brak odpowiedzi	-	-	-	1,2	-	1,7	-	0,8	-	0,7	-	1,7	-	.	

¹ Skala ważności: 1 – bardzo ważny, 2 – ważny, 3 – średnio ważny.

² Odsetki nie sumują się do 100%, gdyż respondenci dokonali wyboru 1-3 celów.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zaobserwowano, iż dla zdecydowanej większości badanej populacji młodzieży akademickiej jednym z trzech najważniejszych celów życiowych było założenie własnej rodziny (82,5%), przy czym dla 40% był to cel najistotniejszy (tabela 3.14). Wybór ten stanowił swoiste uzupełnienie hierarchii najważniejszych wartości życiowych studentów, wśród których rodzina i udane małżeństwo odgrywały dominującą rolę (tabela 3.10). Na kolejnym miejscu wśród celów życiowych studentów znalazło się zdobycie wykształcenia, wybrane przez blisko $\frac{3}{4}$ respondentów. Dla co trzeciego badanego studenta był to cel najważniejszy (tabela 3.14). Ponad połowa badanej populacji młodzieży prezentowała postawy hedonistyczne, preferując korzystanie z uroków życia, należy jednak zaznaczyć, iż tylko 11,2% uznało to za cel priorytetowy. Analiza wyborów młodzieży akademickiej ukazała też, iż blisko $\frac{1}{3}$ z nich wskazała na aspekt materialny, uznając „dorobienie się” za jeden z najważniejszych celów swojego życia, z kolei co czwarty respondent cenił zdobycie kierowniczego stanowiska.

Analiza aspiracji młodzieży akademickiej pozwoliła zaobserwować, iż udział osób, które na pierwszym miejscu stawiały założenie rodziny, był o niemal 9 p.p. większy w subpopulacji studiujących kobiet (tabela 3.14). Studentki zdecydowanie częściej stawiały też sobie za cel zdobycie stanowiska (29,3% wskazań). Młodzież płci męskiej relatywnie częściej preferowała z kolei „dorobienie się” (38,4%), a także zdobycie sławy i uznania (13,5% wskazań). Warto też wskazać na stosunkowo duży udział mężczyzn, którzy najwyżej cenili korzystanie z uroków życia (tabela 3.14).

Osiągnięcie dobrobytu relatywnie częściej było jednym z najważniejszych celów życiowych młodzieży akademickiej najmłodszej, będącej w wieku 20 lat i mniej (34% wskazań), z kolei osoby starsze, w wieku 24 lat i więcej, nieco częściej aspirowały do kierowniczego stanowiska (tabela 3.14).

Identyfikacja najważniejszych celów życiowych studentów ukazała dość wyraźne skryształizowane postawy, a ich aspiracje można uznać za tradycyjne. Młodzież akademicka dążyła do samodzielności i samorealizacji przede wszystkim poprzez zdobycie odpowiedniego wykształcenia, założenie szczęśliwej rodziny i korzystanie z uroków życia.

Charakterystyka systemu wartości studentów, obejmująca określenie hierarchii najważniejszych wartości i celów życiowych oraz tych obszarów życia, które są dla nich najważniejsze, uzupełniona została o identyfikację zbioru obszarów, których badana populacja młodzieży akademickiej obawia się najbardziej. Można założyć, iż różne obawy towarzyszą człowiekowi niemal przez całe życie, a ich zróżnicowanie uwarunkowane jest zarówno czynnikami o charakterze zewnętrznym, jak i charakterem, osobowością jednostki

oraz wyznawanym systemem wartości i hierarchią celów życiowych. Ludzie obawiają się przede wszystkim utraty bądź nieosiągnięcia tego, na czym im zależy w sposób szczególny.

Zaobserwowano, iż niepokoje studiującej młodzieży dotyczyły wartości uznawanych przez nią za ważne. Równocześnie blisko 9% studentów (11,8% mężczyzn oraz 6,6% kobiet) było całkowicie wolnych od niepokoju i zadeklarowało, iż niczego się nie obawiało.

Jedną z najbardziej cenionych przez młodzież akademicką wartości było zdrowie (tabela 3.10) i to właśnie jego utraty, jak ukazał otrzymany rozkład *i*-tych źródeł obaw, młodzi ludzie obawiali się najczęściej (39,2% wskazań). Co ciekawe, udział osób obawiających się utraty zdrowia był o blisko 6 p.p. większy wśród mężczyzn (tabela 3.15). Na kolejnym miejscu w powstałej hierarchii obaw znalazło się nudne życie (15,3%), wskazując na strach młodych ludzi przed popadnięciem, wzorem pokolenia swoich rodziców, w rutynę zarówno w życiu prywatnym, jak i zawodowym (tabela 3.15). Charakterystyczne, iż obawy te okazały się najsilniejsze w gronie młodzieży niewierzącej (30%) oraz wierzącej, lecz niepraktykującej (22%), czyli w subpopulacjach studentów relatywnie bardziej ceniących wolność i swobodę (tabela 3.11) oraz korzystanie z uroków życia (tabela 3.14), potwierdzając istnienie związku pomiędzy hierarchią obaw a wyznawanym systemem wartości.

Tabela 3.15. Źródła obaw życiowych a płeć respondentów

Obawy życiowe	Ogółem	Płeć	
		Mężczyźni	Kobiety
Odsetek wskazań			
Utrata zdrowia	39,2	42,7	36,8
Nudne życie	15,3	15,8	15,0
Brak pracy	12,8	9,0	15,5
Nieudane małżeństwo	12,3	8,8	14,8
Brak obaw	8,7	11,8	6,6
Niezaspokojenie ambicji zawodowych	5,8	7,0	4,9
Śmierć najbliższych	1,1	1,0	1,2
Samotność	1,1	0,5	1,5
Brak środków do życia	0,3	0,2	0,4
Inne	1,4	1,3	1,4
Brak odpowiedzi	2,0	2,0	2,0

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Na szczególną uwagę zasługuje stosunkowo niewielki udział osób obawiających się o swoją pozycję na rynku pracy – 12,8%. Taki pogląd wyraziło zaledwie 9% mężczyzn oraz 15,5% kobiet. Można zatem przypuszczać, iż wśród młodzieży akademickiej dominowało

przekonanie, iż podjęta przez nią edukacja na wyższej uczelni i zdobycie wyższego wykształcenia pozwoli w przyszłości zminimalizować ryzyko pozostawania bez pracy. Należy też w tym miejscu podkreślić, iż zaledwie co siedemnasty respondent obawiał się niezaspokojenia swoich ambicji zawodowych (tabela 3.15). Potwierdziło się tym samym odległe miejsce kariery zawodowej w hierarchii najważniejszych wartości badanej populacji młodzieży (tabela 3.10). Zaobserwowano natomiast, iż ponad 12% respondentów obawiało się nieudanego małżeństwa (tabela 3.15), przy czym na to źródło niepokoju relatywnie częściej wskazywały osoby głęboko wierzące (15,0%), a także kobiety (14,8%), czyli subpopulacje osób, dla których udane małżeństwo stanowiło szczególną wartość (tabela 3.10, 3.11). Obawy o nieudane życie małżeńskie zdecydowanie częściej (18,6%) wyrażały też osoby pochodzące z rodzin niepełnych, w których przynajmniej jeden z rodziców biologicznych nie żyje bądź też oboje rodzice żyją, ale są rozwiedzeni, w separacji lub też nie mieszkają razem z innych powodów.

Przeprowadzona identyfikacja hierarchicznego rozkładu źródeł obaw respondentów wskazała, iż niepokoje towarzyszące badanej populacji studentów dotyczyły utraty zdrowia i nudnego życia, ale też braku pracy i nieudanego małżeństwa. Potwierdził się tym samym wniosek, iż zdrowie, praca, udane małżeństwo, a także wolność i swoboda należały do wartości naczelnych w systemie wartości życiowych młodzieży akademickiej. W systemie, który można uznać za tradycyjny.

Rozdział IV

Identyfikacja fizycznego wymiaru jakości życia młodzieży akademickiej

Zgodnie z przyjętą w pracy definicją pojęcia jakości życia jednym z podstawowych elementów składających się na tę kategorię jest jej wymiar fizyczny, utożsamiany z sytuacją materialną jednostki, a ograniczoną dla potrzeb badania do jej sytuacji ekonomicznej (finansowej, dochodowej) oraz mieszkaniowej. Wydaje się, iż właśnie te dwa aspekty, odzwierciedlające zaspokojenie jednych z potrzeb podstawowych człowieka, w szczególny sposób determinują szeroko rozumiany poziom jego warunków bytu. Materialny wymiar egzystencji człowieka implikuje też poziom zaspokojenia wielu potrzeb o charakterze niematerialnym. Nie ulega przecież wątpliwości, iż niekorzystna sytuacja finansowa człowieka stanowi jedną z podstawowych barier ograniczających realizację jego potrzeb w zakresie edukacji, kultury, wypoczynku czy też szeroko rozumianego życia społecznego. Odpowiednie warunki mieszkaniowe powodują z kolei zwiększanie motywacji człowieka do innych działań, stymulują jego rozwój intelektualny, decydują o poczuciu bezpieczeństwa oraz umożliwiają (racjonalne) założenie rodziny i podjęcie decyzji o posiadaniu potomstwa¹.

W procesie badania podjęto próbę identyfikacji poziomu i zróżnicowania sytuacji materialnej młodzieży akademickiej poznańskiego środowiska akademickiego w okresie studiowania. Ponadto dokonano rozpoznania uwarunkowań obiektywnej oraz postrzeganej sytuacji materialnej (ekonomicznej i mieszkaniowej) rodzin pochodzenia studentów.

1. Uwarunkowania sytuacji ekonomicznej w ujęciu obiektywnym i subiektywnym

Jednym z ważniejszych wyznaczników dobrostanu psychicznego człowieka jest jego sytuacja ekonomiczna, kształtowana w głównej mierze przez obiektywną wysokość dochodów. To zasobność finansowa determinuje poziom materialnych warunków bytu jednostki i wpływa na ich ocenę. Również w życiu studentów sytuacja ekonomiczna odgrywa bardzo istotną rolę, zwłaszcza w świetle obserwowanego od lat systematycznego wzrostu kosztów edukacji na wyższej uczelni, jak choćby kosztów zakwaterowania.

Okazuje się, iż nauka na studiach dziennych uczelni państwowych w Polsce – z definicji bezpłatna – często przewyższa finansowe możliwości przeciętnego żaka i jego rodziny. Również funkcjonujący w Polsce system pomocy socjalnej dla studentów jest dalece niewystarczający i nieefektywny przede wszystkim z uwagi na zbyt niskie, określone ustawowo, kryterium dochodowe uprawniające do otrzymania pomocy finansowej, a także ze

¹ Por. P. Witkowski (kier. zesp.), *Raport 2006. O naprawie sytuacji mieszkaniowej*, Warszawa 2007, s. 5.

względu na brak instrumentów pozwalających na kontrolę rzeczywistej sytuacji ekonomicznej młodzieży, do której taka pomoc trafia.

Przystępując do identyfikacji uwarunkowań jakości życia młodzieży akademickiej, za szczególnie ważną uznano konieczność rozpoznania ich sytuacji finansowej. Dla celów badawczych skupiono uwagę na sytuacji ekonomicznej studentów, zwłaszcza w świetle posiadanych przez nich środków finansowych, źródeł utrzymania w czasie studiów oraz ich stosunku do pracy, jak również na sytuacji dochodowej ich rodzin pochodzenia.

1.1. Sytuacja ekonomiczna rodziny pochodzenia studentów

Podjmując próbę rozpoznania sytuacji ekonomicznej młodzieży akademickiej studiów dziennych, szczególną uwagę zwrócono na sytuację finansową jej rodziny pochodzenia. Młodzi studenci, będąc w większości na utrzymaniu swoich rodziców (opiekunów), współtworzyli z nimi gospodarstwa domowe. W konsekwencji sytuacja ekonomiczna studiującej młodzieży, wraz z jej subiektywną oceną, była w dużej mierze zdeterminowana obiektywnym poziomem dochodów w jej rodzinie pochodzenia.

Dla celów badawczych przyjęto, iż najwłaściwszym miernikiem obiektywnego wymiaru sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia studentów jest poziom średniego miesięcznego dochodu netto na osobę w gospodarstwie domowym rodziców (opiekunów) badanej młodzieży. Uwzględniając, iż młodzież nie zawsze posiadała rzetelną wiedzę o dochodach własnej rodziny pochodzenia, uzyskane informacje traktowano jako szacunkowe, ukazujące tzw. deklarowany dochód jednostkowy netto (tabela 4.1).

Identyfikacja sytuacji dochodowej rodzin pochodzenia studentów stacjonarnych uczelni Poznania wykazała, iż niemal 39% respondentów wskazało, że przeciętny miesięczny dochód jednostkowy netto w gospodarstwie domowym ich rodziny pochodzenia kształtuje się na poziomie 601-1200 zł (tabela 4.1). Niewiele mniej, bo 36,5% studentów, zadeklarowało dochód nieprzekraczający 600 zł/osobę. Blisko 13% respondentów pochodziło z rodzin o dochodzie netto w granicach 1201-1800 zł/osobę, a zaledwie 5,2% wywodziło się z rodzin, w których średni miesięczny dochód jednostkowy netto przekraczał 2400 zł.

Wprawdzie średni poziom deklarowanego dochodu netto na osobę w rodzinie pochodzenia studiującej młodzieży kształtował się na poziomie 980,8 zł, lecz odchylenie standardowe wynoszące 634,5 zł i współczynnik zmienności $V_x=64,7\%$ ukazały bardzo silną dyspersję obiektywnych warunków finansowych w badanej populacji. Połowa respondentów deklarowała dochód netto nie większy niż 800 zł/osobę, a połowa nie mniejszy. Jednocześnie

25% (Q_1) badanych studentów wskazało na dochód rodziny pochodzenia na poziomie 508 zł lub mniej, a kolejne 25% (Q_3) na dochód na poziomie 1200 zł lub więcej.

Tabela 4.1. Dochód netto na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów

Dochód netto na osobę (w zł)	%
Ogółem	100,0
Do 600	36,5
601 – 1200	38,7
1201 – 1800	12,8
1801 – 2400	6,8
2401 i więcej	5,2

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Bardzo interesująca okazała się ocena porównawcza uzyskanych rezultatów z wynikami raportu „Diagnoza Społeczna 2007”, według którego średni dochód netto w polskich gospodarstwach domowych wyniósł w 2007 roku (dane na luty) 895 zł/osobę² i był niższy o ponad 80 zł od dochodu uzyskiwanego przez rodziny pochodzenia młodzieży akademickiej.

Wyższy przeciętny poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto może świadczyć o relatywnie korzystnej sytuacji finansowej rodzin pochodzenia studentów studiów dziennych, ale też może przypuszczalnie wynikać ze skłonności studentów do zawyżania deklaracji osiąganych przez ich rodziców dochodów. Należałoby też zwrócić uwagę, iż zbiorowość gospodarstw domowych, z których wywodziła się badana populacja młodzieży akademickiej stanu wolnego, nie obejmowała gospodarstw domowych jednoosobowych, nierodzinnych ani gospodarstw domowych małżeństw bez dzieci. Zdecydowanie mniejszy był też udział gospodarstw domowych utrzymujących się z renty, emerytury, gospodarstwa rolnego, a także tzw. źródeł niezarobkowych (np. zasiłków) (tabela 4.2).

Silne zróżnicowanie deklarowanego poziomu dochodu netto w rodzinie pochodzenia studentów skłaniało do postawienia hipotezy o istnieniu demo-społecznych i ekonomicznych czynników determinujących te różnice.

Wydaje się, iż przyczyną dysproporcji sytuacji finansowej rodzin pochodzenia młodzieży była przede wszystkim różnorodność głównych źródeł utrzymania tych rodzin, a także zróżnicowanie demograficznych (płeć i wiek) i społecznych (miejsce stałego zamieszkania) cech studentów. Potencjalnymi czynnikami determinującymi obiektywną sytuację dochodową

² Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007...*, op. cit., s. 44.

były też: wielkość i rodzaj gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia młodzieży.

Tabela 4.2. Gospodarstwa domowe rodziny pochodzenia respondentów według głównych źródeł utrzymania

Główne źródło utrzymania	%
Ogółem	106,1 ¹
Praca zawodowa	83,0
Własna działalność gospodarcza	3,7
Gospodarstwo rolne	6,7
Emerytura	6,3
Renta	5,2
Zasiłek dla bezrobotnych	0,3
Zasiłek pomocy społecznej	0,2
Inne	0,7

¹ Wartości nie sumują się do 100, gdyż 6,1% respondentów wskazało na dwa równorzędne źródła utrzymania.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analiza wariancji rang Kruskala-Wallisa potwierdziła hipotezę o zróżnicowaniu deklarowanego poziomu dochodu ze względu na główne źródło utrzymania w gospodarstwie domowym rodziny pochodzenia studentów ($H=119,206$, $p=0,0000$). Najwyższy poziom dochodu jednostkowego netto, na przeciętnym poziomie 1178,9 zł, deklarowali studenci pochodzący z gospodarstw domowych osób pracujących na własny rachunek, a także młodzież wywodząca się z gospodarstw domowych pracowników – o średnim poziomie dochodu 1044,22 zł/osobę (tabela 4.3). Najniższy poziom zamożności, wyrażany dochodami jednostkowymi, deklarowali natomiast respondenci współtworzący gospodarstwa domowe rencistów oraz rolników – przy dochodzie jednostkowym na średnim poziomie odpowiednio: 482,5 zł i 612,6 zł (tabela 4.3). Można zatem stwierdzić, iż pomimo występujących dysproporcji w strukturze gospodarstw domowych młodzieży akademickiej i Polski, charakter (kierunek) zróżnicowania poziomu zamożności pomiędzy grupami społeczno-ekonomicznymi w badanych populacjach był zbliżony³.

Bardzo interesująco kształtowało się zróżnicowanie sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia ze względu na płeć respondentów ($H=38,857$, $p=0,0000$). Zdecydowanie większy dochód własnej rodziny pochodzenia, na średnim poziomie 1116,39 zł, deklarowali mężczyźni (przy 878,87 zł wśród kobiet) (tabela 4.4). Dysproporcje te można tłumaczyć

³ Ibid., s. 45.

faktem, iż w rodzinach osób mniej zamożnych studia dzienne relatywnie częściej rozpoczyna młodzież żeńska, podczas gdy mężczyźni wybierają pracę i studia w trybie niestacjonarnym.

Tabela 4.3. Poziom dochodów a grupa społeczno-ekonomiczna rodziny pochodzenia respondentów

Grupa społeczno-ekonomiczna	Charakterystyki		Statystyka H ¹ (p value)
	Średni poziom dochodu netto (w zł)	Mediana dochodu netto (w zł)	
Ogółem	980,8	800,0	119,206 (0,0000)
Pracownicy	1044,2	900,0	
Pracujący na własny rachunek	1178,9	1000,0	
Rolnicy	512,6	480,0	
Emeryci	764,1	625,0	
Renciści	482,5	400,0	
Utrzymujący się z niezarobkowych źródeł	712,5	650,0	

¹ Statystyka testu Kruskala-Wallisa.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Można przypuszczać, iż czynnikiem różnicującym poziom dochodu jednostkowego w rodzinie pochodzenia ze względu na płeć respondentów było też wyższe miejsce dóbr materialnych w hierarchii wartości życiowych młodzieży męskiej (tabela 3.10). Młodzi mężczyźni, relatywnie bardziej ceniący wartość pieniądza, mogli przejawiać większe skłonności do zawyżania deklarowanego dochodu netto, w przypadku gdy dochód ten nie był przez nich znany bądź też jego poziom był w ich odczuciu względnie niski.

Tabela 4.4. Poziom dochodów w rodzinie pochodzenia a płeć i miejsce stałego zamieszkania respondentów

Wyszczególnienie	Charakterystyki		Statystyka H (p value)
	Średni poziom dochodu netto (w zł)	Mediana dochodu netto (w zł)	
Płeć:			38,857 (0,0000)
Mężczyźni	1116,39	1000,0	
Kobiety	878,87	700,0	
Miejsce stałego zamieszkania:			61,377 (0,0000)
Wieś	783,16	600,0	
Miasta < 100 tys.	975,96	800,0	
Miasta > 100 tys.	1147,07	1000,0	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analiza poziomu zamożności według klasy miejscowości stałego zamieszkania ($H=61,377$, $p=0,0000$) wykazała z kolei, iż istotnie wyższy poziom dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia wskazały osoby mieszkające na stałe w dużych miastach, powyżej 100 tys. mieszkańców – średnio 1147,07 zł. Wśród studentów wywodzących się z miast małych i średnich przeciętny dochód w gospodarstwie domowym rodziny pochodzenia był już dużo mniejszy i kształtował się na poziomie 975,96 zł/osobę, natomiast wśród mieszkańców wsi nie przekroczył poziomu 800 zł/osobę (tabela 4.4).

Uzupełnienie układu zmiennych niezależnych o wiek respondentów, a także o rodzaj uczelni, pozwoliło ustalić, iż tylko ta ostatnia cecha istotnie ($H=4,6093$, $p=0,0318$) różnicowała poziom zamożności rodziny pochodzenia (tabela 4.5) na korzyść słuchaczy studiów dziennych uczelni niepaństwowych, którzy wskazywali na dochód jednostkowy na średnim poziomie 1065,32 zł, czyli o ponad 100 zł wyższym aniżeli przeciętny poziom dochodu deklarowany przez studentów uczelni publicznych. Można zatem przypuszczać, iż płatne studia stacjonarne na uczelniach niepublicznych podejmowały osoby z rodzin relatywnie zamożniejszych.

Tabela 4.5. Poziom dochodów w rodzinie pochodzenia a wiek i rodzaj uczelni respondentów

Wyszczególnienie	Charakterystyki		Statystyka H (p value)
	Średni poziom dochodu netto (w zł)	Mediana dochodu netto (w zł)	
Wiek w latach:			
20 i mniej	983,96	841,5	2,794 (0,2474)
21-23	952,30	800,0	
24 i więcej	1088,82	900,0	
Rodzaj uczelni:			
Publiczna	956,73	800,0	4,6093 (0,0318)
Niepubliczna	1065,32	900,0	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Efekty badania ukazały, że wystąpiła pewna rozpiętość dochodów jednostkowych netto ze względu na typ i wielkość gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia młodzieży (tabela 4.6).

Istotnym czynnikiem różnicującym osiąganym przez rodzinę pochodzenia poziom dochodu jednostkowego netto była wielkość gospodarstwa domowego, z którego pochodziła młodzież ($H=116,5251$, $p=0,0000$). Najniższy przeciętny dochód netto *per capita* wskazali studenci wywodzący się z gospodarstw domowych najmniejszych, czyli pięcio- oraz sześć- i więcej

osobowych, a najwyższy studenci pochodzący z gospodarstwach trzyosobowych – średnio 1187 zł na osobę (tabela 4.6). Wyraźnie trudniejsza sytuacja finansowa charakteryzowała też gospodarstwa domowe wielorodzinne ($H=32,7165$, $p=0,0000$). Poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto był ponadto, jak wykazała analiza wariancji rang Kruskala-Wallisa, nieznacznie wyższy w gronie studentów pochodzących z rodzin pełnych, mieszkających z obojgiem rodziców (tabela 4.6).

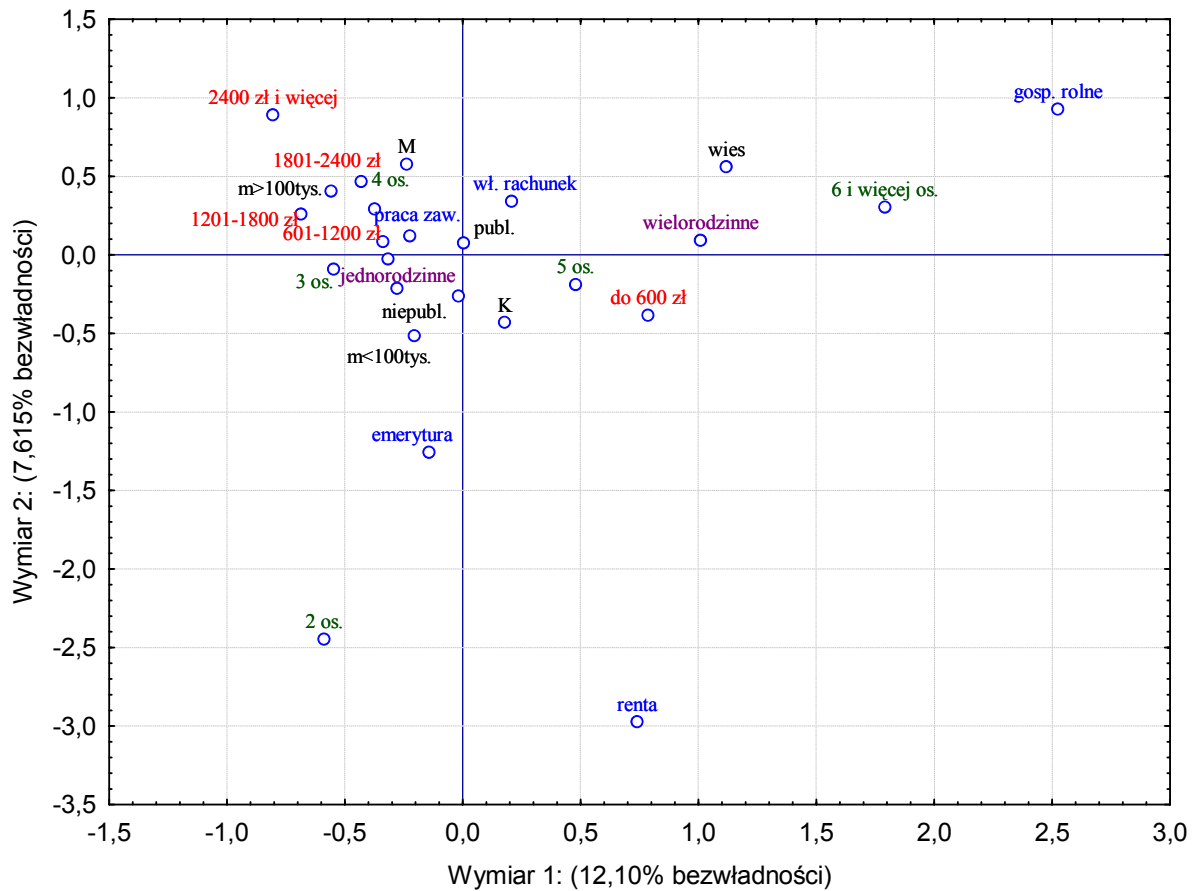
Tabela 4.6. Poziom dochodów a typ i wielkość gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów

Wyszczególnienie	Charakterystyki		Statystyka H (<i>p value</i>)
	Średni poziom dochodu netto (w zł)	Mediana dochodu netto (w zł)	
Charakter rodziny pochodzenia:			
Pełna	997,30	800,0	2,6460 (0,1035)
Niepełna	894,13	775,0	
Typ gospodarstwa domowego:			
Jednorodzinne	1042,55	887,0	32,7165 (0,0000)
Wielorodzinne	784,06	650,0	
Wielkość gospodarstwa domowego w osobach:			
2	1030,71	900,0	116,5251 (0,0000)
3	1186,53	1000,0	
4	1039,89	900,0	
5	798,11	600,0	
6 i więcej	635,72	500,0	

Źródło: Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Próba identyfikacji uwarunkowań i zróżnicowania sytuacji finansowej w rodzinach pochodzenia studentów została uzupełniona o wielowymiarową analizę korespondencji, w której przyjęto, że zmienna dochód netto na osobę jest cechą quasi-porzadkową. Ponadto uwzględniono w badaniu wyróżnione w omówionej powyżej analizie ANOVA Kruskala-Wallisa zmienne o charakterze demo-społecznym i ekonomicznym: płeć i miejsce stałego zamieszkania respondenta oraz główne źródło utrzymania, typ i wielkość gospodarstwa domowego jego rodziny pochodzenia. Całkowita bezwładność układu wynosiła 2,5714, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 19,75% jej wielkości. Stwierdzić należy, iż dopiero uwzględnienie siedmiu wymiarów pozwoliłoby na wyjaśnienie ponad połowy bezwładności związanej z analizowaną tablicą danych. W takiej sytuacji pojawiłby się jednak problem z interpretacją geometryczną, dlatego też zastosowano rozwiązanie dwuwymiarowe.

Rys. 4.1. Dochód netto na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów a ich wybrane cechy społeczno-demograficzne

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

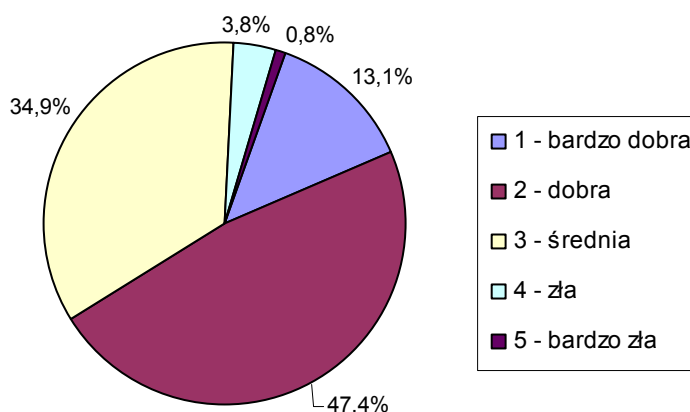
Otrzymane wyniki (rys 4.1) potwierdziły wcześniejsze ustalenia, ukazujące zróżnicowanie zamożności rodzin pochodzenia młodzieży akademickiej ze względu na wyróżnione cechy o demo-społecznym i ekonomicznym charakterze. Można przyjąć, iż pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca największy procent bezwładności) rozdzieliła respondentów pochodzących z gospodarstw domowych pięcio- oraz sześcio- i więcej osobowych od respondentów z gospodarstw mniej licznych. Młodzież wywodząca się z dużych, zazwyczaj wielorodzinnych gospodarstw domowych, relatywnie częściej pochodziła ze środowisk wiejskich, a dochód netto w jej rodzinach pochodzenia, utrzymujących się zazwyczaj z rolnictwa, nie przekraczał 600 zł na osobę. Z kolei na dochody na poziomie przekraczającym 600 zł na osobę stosunkowo częściej wskazywała młodzież miejska z trzy- i czteroosobowych gospodarstw domowych jednorodzinnych. Drugi wymiar rozdzielał z kolei młodzież wywodzącą się z rodzin dwuosobowych (niepełnych), których głównym źródłem utrzymania była renta lub emerytura, od studentów pochodzących z rodzin utrzymujących się z pracy zawodowej bądź pracy na własny rachunek. Równocześnie w rodzinach pochodzenia

młodzieży żeńskiej dochód jednostkowy na osobę względnie częściej był na poziomie poniżej 600 zł, podczas gdy w rodzinach studiujących mężczyzn zdecydowanie częściej przekraczał kwotę 1800 zł.

Komplementarny charakter obiektywnych i subiektywnych mierników jakości życia wymagał uwzględnienia w analizie sytuacji ekonomicznej rodzin pochodzenia respondentów subiektywnych ocen respondentów. Za podstawę badania tzw. postrzeganej sytuacji finansowej przyjęto zawarte w kwestionariuszu ankietowym pytanie, w którym poproszono respondentów o ustosunkowanie się do stwierdzenia: „Sytuację ekonomiczną swojej rodziny ocenia Pan(-i) jako...”. Kofekterię dla pytania stanowiło pięć wariantów odpowiedzi: 1 – bardzo dobrą, 2 – dobrą, 3 – średnią, 4 – złą, 5 – bardzo złą.

Badanie wykazało, iż można mówić o zróżnicowaniu otrzymanych ocen, choć nie tak dużym, jak przy poziomie deklarowanego dochodu netto na osobę. Równocześnie należy podkreślić, iż postrzeganie sytuacji ekonomicznej gospodarstw domowych rodziców i opiekunów przez studentów uczelni Poznania było wysoce satysfakcjonujące. Zdecydowana większość młodzieży akademickiej oceniła sytuację dochodową własnej rodziny pochodzenia jako dobrą (47,4%) bądź też jako średnią (34,9%). Przeciętna ocena kształtowała się na poziomie 2,32, czyli nieco poniżej dobrej. Podkreślić należy też zdecydowaną przewagę ocen o wydźwięku pozytywnym (skala 1-2), stanowiącymi ponad 60% wszystkich odpowiedzi, nad ocenami negatywnymi (skala 4-5), których było zaledwie ok. 5% (rys. 4.2).

Rys. 4.2. Subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Uzyskane rezultaty badawcze potwierdziły hipotezę, że subiektywne oceny sytuacji finansowej były uwarunkowane poziomem deklarowanego dochodu netto na osobę. Zdecydowanie najkorzystniejszą sytuację ekonomiczną rodziny pochodzenia oceniały osoby

deklarujące dochód powyżej 2400 zł/osobę (tabela 4.7). Przeciętna ocena w tej grupie respondentów osiągnęła poziom 1,569, czyli pomiędzy bardzo dobrą a dobrą. Na drugim biegunie znaleźli się z kolei studenci pochodzący z rodzin, w których dochód netto na osobę nie przekraczał 600 zł. Wśród tych respondentów przeciętna ocena kształtowała się na poziomie 2,865 – również powyżej oceny średniej. Istnienie zależności pomiędzy obiektywnymi i subiektywnymi miernikami warunków bytu potwierdziła przeprowadzona jednoczynnikowa analiza wariancji ($F=87,043$, $p=0,0000$), przy czym, w oparciu o testy Tukey’a, nie stwierdzono istotnego zróżnicowania ocen zamożności gospodarstw domowych o trzeciej (1201-1800 zł/osobę), czwartej (1801-2400 zł/osobę) oraz piątej (2401 i więcej zł/osobę) kategorii dochodu. Potwierdzenia występujących zależności dostarczyła też analiza tablicy kontyngencji utworzonej dla wyróżnionych dwóch cech (tabela 4.7).

Na istnienie powiązań pomiędzy dochodem jednostkowym netto a subiektywnymi ocenami sytuacji ekonomicznej w rodzinie pochodzenia studentów wskazał skorygowany współczynnik kontyngencji C Pearsona $C_{skor}=0,54$. Wartość współczynnika ukazała równocześnie, iż wyróżnione miary nie były tożsame. Dlatego też przyjęto założenie o istnieniu innych, poza obiektywnym poziomem dochodu, czynników determinujących percepcję sytuacji finansowej rodzin pochodzenia młodzieży.

W postępowaniu badawczym podjęto próbę weryfikacji hipotezy o wpływie zespołu cech o charakterze demo-społecznym, takich jak: płeć, wiek, miejsce stałego zamieszkania i rodzaj uczelni respondenta, a także: typ, wielkość gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia, na zróżnicowanie subiektywnych ocen jej sytuacji ekonomicznej.

Tabela 4.7. Subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia respondentów według kategorii deklarowanego poziomu dochodu netto na osobę

Dochód netto na osobę w gospodarstwie domowym (w zł)	Subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	13,1	47,4	34,9	3,8	0,8	2,318	87,043 (0,0000)
Do 600	1,9	25,1	59,1	11,4	2,5	2,873	
601 – 1200	9,2	53,1	35,3	2,4	.	2,309	
1201 – 1800	22,2	57,1	19,1	1,6	.	2,000	
1801 – 2400	32,8	53,8	13,4	.	.	1,806	
2401 i więcej	43,1	56,9	.	.	.	1,569	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo dobra, 2 – dobra, 3 – średnia, 4 – zła, 5 – bardzo zła.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Podjęta analiza pozwoliła zaobserwować, iż pozytywne oceny sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia względnie częściej dotyczyły młodzieży męskiej oraz studentów wywodzących się ze środowisk miejskich (tabela 4.8). Jednakże przeprowadzona wieloczynnikowa analiza ANOVA ukazała brak statystycznej istotności różnic średnich poziomów ocen sytuacji finansowej rodziny pochodzenia ze względu na płeć i miejsce stałego zamieszkania respondentów, przy wyłączeniu wpływu deklarowanego dochodu netto na osobę. Przyczyną istniejących dysproporcji było zatem zróżnicowanie dochodów w rodzinach pochodzenia młodzieży męskiej i żeńskiej oraz w rodzinach respondentów wywodzących się ze środowisk miejskich i wiejskich.

Tabela 4.8. Subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i rodzaj uczelni respondentów

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	13,1	47,4	34,9	3,8	0,8	2,318	
Płeć:							
Mężczyźni	14,1	49,7	32,9	2,6	0,7	2,261	0,0014 (0,9697)
Kobiety	12,3	45,8	36,4	4,7	0,8	2,359	
Miejsca stałego zamieszkania:							
Wieś	10,0	40,9	43,1	5,0	1,0	2,459	0,7879 (0,4551)
Miasta < 100 tys.	13,6	48,3	33,1	4,0	0,7	2,296	
Miasta > 100 tys.	14,3	50,3	31,8	2,9	0,7	2,252	
Wiek w latach:							
20 i mniej	16,0	48,9	32,0	2,4	0,7	2,229	6,423 (0,0017)
21-23	12,1	47,9	35,5	4,2	0,3	2,329	
24 i więcej	10,2	42,4	39,3	5,6	2,5	2,480	
Rodzaju uczelni:							
Publiczna	12,6	47,5	35,1	4,1	1,0	2,330	0,0753 (0,7839)
Niepubliczna	14,6	47,3	34,3	3,0	0,8	2,283	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo dobra, 2 – dobra, 3 – średnia, 4 – zła, 5 – bardzo zła.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Niewielką przewagę ocen pozytywnych zaobserwowano również wśród studentów uczelni niepublicznych, jednakże i te różnice nie były statystycznie istotne. Statystycznie istotnym dla zróżnicowania ocen okazał się natomiast wpływ wieku respondentów ($F=6,423$, $p=0,0017$). Dla informacji należy wskazać, iż cecha ta nie różnicowała poziomu deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinach pochodzenia studentów. Stopień zadowolenia

z ekonomicznej sytuacji własnej rodziny małał, jak zauważono, wraz ze wzrostem wieku respondenta. Osoby najmłodsze, w wieku 20 lat i mniej, znacznie częściej udzieliły ocen pozytywnych (64,9%) aniżeli osoby w wieku 24 i więcej (ok. 53% wskazań). Tylko 3,1% respondentów z najniższej kategorii wieku wskazywało na złą lub bardzo złą sytuację finansową własnej rodziny pochodzenia. W kolejnych grupach wiekowych odsetek ocen negatywnych wyniósł odpowiednio 4,5% oraz 8,1%. Również przeciętna ocena osób w wieku do 20 lat (średnia 2,229) była wyraźnie wyższa niż wśród starszych studentów (tabela 4.8). Ostrzejsza subiektywna ocena sytuacji finansowej rodziny pochodzenia wśród starszej młodzieży przypuszczalnie wynikała z rosnącego wraz z wiekiem jej poziomu aspiracji.

Tabela 4.9. Subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej a typ i wielkość gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	13,1	47,4	34,9	3,8	0,8	2,318	
%							
Charakter rodzin pochodzenia:							
Pełna	14,6	49,0	32,5	3,4	0,6	2,264	10,813 (0,0010)
Niepełna	4,5	38,6	48,4	6,4	1,8	2,623	
Typ gospodarstwa domowego:							
Jednorodzinne	14,4	47,7	33,3	4,0	0,6	2,288	0,0064 (0,9362)
Wielorodzinne	8,8	46,5	40,4	3,2	1,1	2,415	
Wielkość gospodarstwa domowego w osobach:							
2	5,8	28,8	55,8	7,7	1,9	2,712	3,4403 (0,0084)
3	11,8	48,5	34,4	4,5	0,8	2,342	
4	15,7	52,6	28,7	2,5	0,5	2,196	
5	13,3	42,8	39,2	3,3	1,4	2,367	
6 i więcej	8,6	40,6	44,0	6,8	0,0	2,491	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo dobra, 2 – dobra, 3 – średnia, 4 – zła, 5 – bardzo zła.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Istotny wpływ na percepcję sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia respondentów miał jej charakter. Wystąpiły wyraźne dysproporcje średnich ocen kondycji finansowej rodziny pochodzenia pomiędzy studentami wywodzącymi się z rodzin pełnych i niepełnych na rzecz osób mieszkających z obojgiem rodziców ($F=10,813$, $p=0,0010$). Niemal 65% respondentów wywodzących się z rodzin pełnych oceniło sytuację dochodową rodziny pochodzenia jako bardzo dobrą lub dobrą. W gronie respondentów z rodzin niepełnych

dominowała z kolei ocena średnia (tabela 4.9). Interpretując zaobserwowane dysproporcje, można przypuszczać, iż osiągnięcie niezbędnego poziomu dochodu jest w rodzinach niepełnych, zazwyczaj z jednym żywicielem, znacznie trudniejsze. Głowa rodziny niejednokrotnie podejmuje pracę na kilku etatach, stąd też koszty alternatywne zapewnienia środków finansowych są, w porównaniu z rodzinami pełnymi, szczególnie wysokie. Znalazło to odzwierciedlenie w subiektywnych ocenach sytuacji dochodowej rodziny pochodzenia studentów dotyczących zarówno percepcji obiektywnego poziomu środków będących w dyspozycji rodziny, jak i kosztów, jakie zostały poniesione dla ich uzyskania. Należy przy tym zaznaczyć, iż zróżnicowanie subiektywnych ocen sytuacji finansowej było najwyraźniejsze w rodzinach pełnych i niepełnych relatywnie mniej zamożnych – o dochodach nieprzekraczających 1200 zł/osobę.

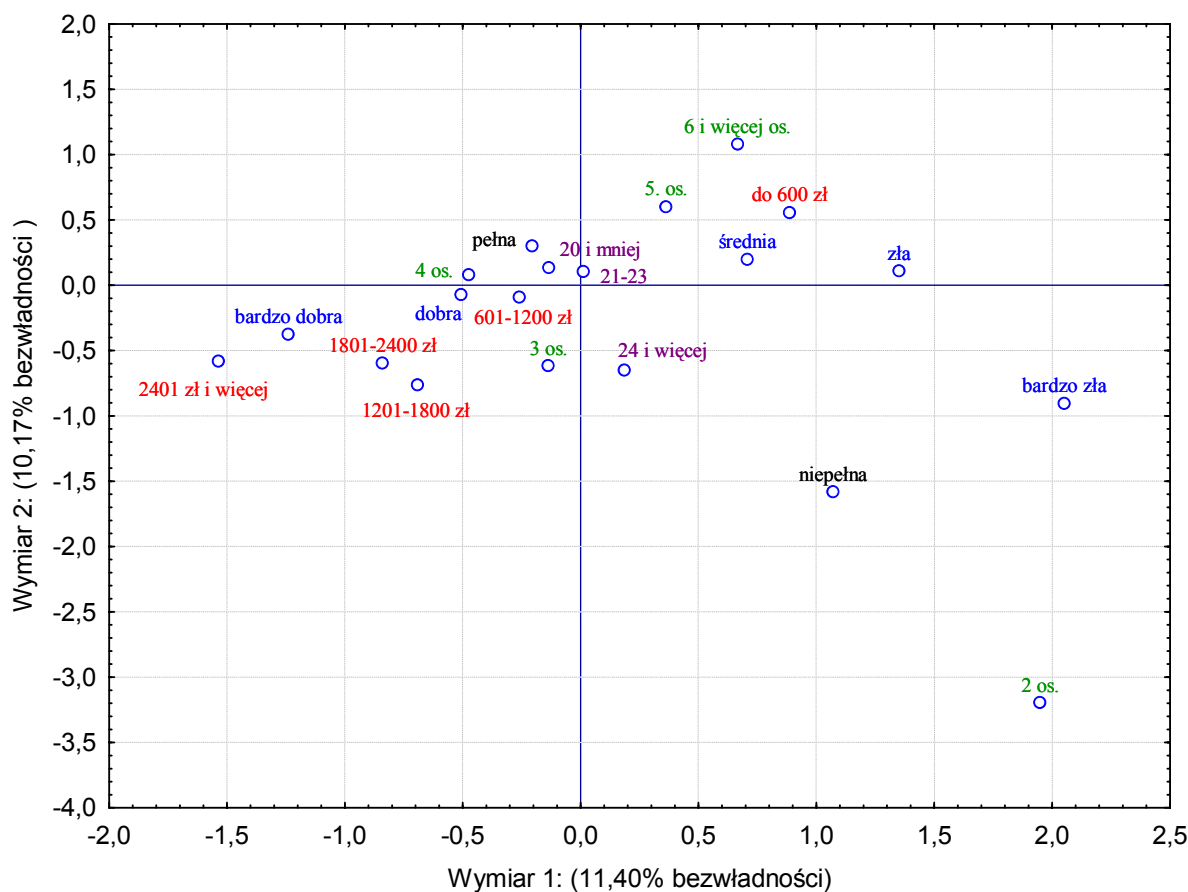
Istotne zróżnicowanie w ocenie sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia wystąpiły w subpopulacjach młodzieży wyróżnionych ze względu na wielkość gospodarstwa domowego ich rodziny pochodzenia ($F=3,4403$, $p=0,0084$). Najniższy poziom ocen subiektywnych prezentowały osoby z gospodarstw domowych dwuosobowych, o modelu rodziny „1+1”. Tylko 5,8% tej grupy studentów, pomimo relatywnie wysokiego dochodu jednostkowego netto, oceniło sytuację materialną swojej rodziny pochodzenia jako bardzo dobrą (tabela 4.9). Tak niskie oceny w tej grupie respondentów wiązać należy z faktem, iż stosunkowo wysoki poziom dochodu netto na osobę w niewielkich gospodarstwach domowych nie przekładał się, ze względu na nieproporcjonalnie wysoki udział kosztów stałych związanych z zaspokojeniem podstawowych potrzeb człowieka (wyżywienie, mieszkanie, odzież), na wyższy poziom środków przeznaczanych na zaspokojenie potrzeb wyższego rzędu.

Najwyżej oceniali sytuację dochodową rodziny pochodzenia respondenci z gospodarstw czteroosobowych – blisko 70% z nich uznało materialne warunki bytu swojej rodziny pochodzenia za bardzo dobre lub dobre.

Badanie zostało uzupełnione o analizę korespondencji, w której dochód jednostkowy netto, wielkość gospodarstwa domowego, charakter rodziny pochodzenia oraz wiek respondenta wykorzystano jako czynniki różnicujące oceny subiektywne (rys. 4.3). Otrzymane rezultaty pozwoliły, w oparciu o pierwszy wymiar, na sformułowanie wniosku o istnieniu wyraźnych rozpiętości pomiędzy osobami z gospodarstw o najlepiej ocenianych warunkach ekonomicznych a jednostkami, które sytuację finansową rodziny pochodzenia oceniały jako złą i bardzo złą. Analiza wskazała ponadto, iż ocen negatywnych relatywnie częściej udzieliły osoby w wieku 24 lat i więcej, pochodzące z gospodarstw sześćosobowych i większych, o dochodach netto poniżej 601 zł/osobę, a także osoby z rodzin niepełnych. Studenci

deklarujący jednostkowy dochód netto na poziomie powyżej 1800 zł relatywnie częściej oceniali sytuację ekonomiczną rodziny pochodzenia jako bardzo dobrą. Ocena dobra z kolei przeważała wśród osób pochodzących z gospodarstw czteroosobowych o dochodach rzędu 601-1200 zł/osobę, tworzonych przez rodziny pełne. Interpretacja drugiego wymiaru potwierdziła dysproporcje w profilach osób pochodzących z gospodarstw domowych dwuosobowych oraz respondentów z gospodarstw liczniejszych. Pomimo stosunkowo wysokiego poziomu deklarowanego dochodu jednostkowego netto, osoby wywodzące się z gospodarstw najmniejszych sytuację ekonomiczną rodziny pochodzenia relatywnie częściej oceniały negatywnie.

Rys. 4.3. Subiektywne mierniki sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia a poziom dochodu netto, charakter rodziny, wielkość gospodarstwa i wiek respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

1.2. Sytuacja ekonomiczna młodzieży akademickiej w okresie studiów

Poziom i zróżnicowanie obiektywnej oraz subiektywnej sytuacji finansowej rodzin pochodzenia respondentów stanowi bardzo istotny, lecz nie jedyny aspekt sytuacji ekonomicznej studentów.

Podejmując próbę identyfikacji materialnego wymiaru jakości życia studentów, za niezmiernie ważną uznano potrzebę identyfikacji sytuacji finansowej młodzieży akademickiej w czasie studiowania poprzez rozpoznanie głównych źródeł utrzymania i poziomu środków finansowych będących do jej dyspozycji. Szczególną uwagę zwrócono też na problem aktywności zawodowej studentów, ukazując ich stosunek do pracy.

Tabela 4.10. Stosunek do pracy a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i rodzaj uczelni respondentów

Wyszczególnienie	Stosunek do pracy			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Tylko studiuje	Pracuje dorywczo	Pracuje na stałe	
Ogółem	61,1	33,2	5,7	
Płeć:				
Mężczyźni	59,1	34,1	6,8	3,078 (0,2146)
Kobiety	62,5	32,6	4,9	
Miejsce stałego zamieszkania:				
Wieś	67,2	28,4	4,4	12,889 (0,0118)
Miasta < 100 tys.	61,9	33,1	5,0	
Miasta > 100 tys.	55,6	36,6	7,8	
Wiek w latach:				
20 i mniej	71,8	26,0	2,2	103,285 (0,0000)
21-23	61,7	33,3	5,0	
24 i więcej	34,2	49,5	16,3	
Rodzaj uczelni:				
Publiczna	60,0	34,0	6,0	2,258 (0,3398)
Niepubliczna	64,3	30,8	4,9	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

W badanej zbiorowości młodzieży akademickiej dominowały osoby wyłącznie studiujące (61,1%). Udział studentów, którzy łączyli edukację z pracą tymczasową, kształtował się na poziomie 33,2%, podczas gdy osób, które podjęły już pracę o stałym charakterze, było zaledwie 5,7% (tabela 4.10). Porównując aktywność zawodową studentów uczelni Poznania z podobnymi wskaźnikami dla krajów UE, należy uznać ją za relatywnie niską, co mogło

mieć pewien związek z ograniczeniem badania jakości życia do młodzieży studiów stacjonarnych. Niemniej jednak spośród 11 krajów Europy, które wzięły udział w badaniu „Eurostudent”, tylko Portugalia i Włochy charakteryzowały się mniejszym wskaźnikiem zatrudnienia studiującej młodzieży – na poziomie odpowiednio 20% i 30%. W pozostałych państwach wskaźnik ten był już znacznie wyższy, a niejednokrotnie przekraczał 65%⁴.

Udział osób, które jednocześnie studiują i pracują, był nieco większy wśród mężczyzn, jednakże test niezależności chi-kwadrat nie potwierdził statystycznej istotności różnic w stosunku do pracy młodzieży męskiej i żeńskiej. Nie stwierdzono też istotnych dysproporcji w strukturze według stosunku do pracy pomiędzy słuchaczami uczelni publicznych i niepublicznych (tabela 4.10).

Podjmując próbę identyfikacji zróżnicowania aktywności zawodowej w badanej populacji studentów studiów dziennych, dokonano weryfikacji hipotezy o uwarunkowaniu stosunku do pracy miejscem stałego zamieszkania respondentów ($\chi^2=12,889$, $p=0,0118$). Udział młodzieży pracującej był najniższy wśród studentów wywodzących się z rodzin wiejskich. Tylko 28,4% badanej subpopulacji podjęło pracę tymczasową, a 4,4% pracę stałą. Na drugim biegunie znalazły się osoby mieszkające na stałe w dużych miastach – tutaj udział młodzieży pracującej w czasie studiów był wyraźnie większy i osiągnął poziom 44,4%. Analizując zaobserwowane dysproporcje, należy mieć na uwadze, iż niemal $\frac{2}{3}$ studentów pochodzących z dużych miast stanowili mieszkańcy Poznania. Możliwość kontynuacji studiów w miejscu stałego zameldowania stanowiła bez wątpienia czynnik ułatwiający pogodzenie nauki w trybie stacjonarnym i pracy choćby z racji większej ilości czasu wolnego, niepoświęcanego na codzienne lub weekendowe dojazdy do domu rodzinnego.

Aktywność zawodowa młodzieży akademickiej wzrastała też wraz z wiekiem ($\chi^2=103,285$, $p=0,0000$). W zbiorowości osób najmłodszych ponad 70% studentów zadeklarowało, iż tylko studiuje. Zaledwie 26% respondentów w wieku 20 lat i mniej podjęło już pracę o charakterze tymczasowym, a 2,2% pracę o charakterze stałym. Diametralnie inaczej przedstawiała się sytuacja młodzieży najstarszej, w wieku 24 i więcej lat, która, będąc już w końcowym etapie edukacji na poziomie wyższym, bardzo aktywnie wkraczała na rynek pracy; ok. 66% tej subpopulacji studentów zaczęło już zdobywać doświadczenie zawodowe.

Przyjmując hipotetycznie, iż stosunek młodzieży do pracy był zdeterminowany sytuacją ekonomiczną ich rodziców, podjęto próbę identyfikacji zależności pomiędzy aktywnością

⁴ Por. *Eurostudent. Social And Economic Conditions Of Student Life In Europe 2005*, op. cit., s. 126.

zawodową studentów a poziomem deklarowanego dochodu jednostkowy netto i subiektywnymi ocenami warunków finansowych ich rodzin pochodzenia (tabela 4.11).

Największy udział młodzieży akademickiej, która podjęła już pracę, wystąpił wśród osób o dochodzie w rodzinie pochodzenia na przeciętnym poziomie 601-1200 zł/osobę. Charakterystyczne, iż studenci pochodzący z rodzin, w których dochód jednostkowy netto przekraczał 1800 zł, relatywnie częściej podejmowali pracę o charakterze stałym. Może to świadczyć o wysokim poziomie finansowych aspiracji tej grupy studentów.

Analiza współzależności między stosunkiem do pracy a subiektywnymi ocenami sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia pozwoliła z kolei ustalić, iż udział młodzieży pracującej malał wraz ze wzrostem tychże ocen ($\chi^2=13,505$, $p=0,0091$). Wśród studentów oceniających sytuację finansową w gospodarstwie domowym rodziców (lub opiekunów) jako bardzo złą lub złą wskaźnik aktywności na rynku pracy był o niemal o 12 p.p. wyższy aniżeli w gronie młodzieży wywodzącej się z rodzin o dobrej i bardzo dobrej sytuacji ekonomicznej (tabela 4.11).

Tabela 4.11. Stosunek do pracy a sytuacja ekonomiczna w rodzinie pochodzenia respondentów

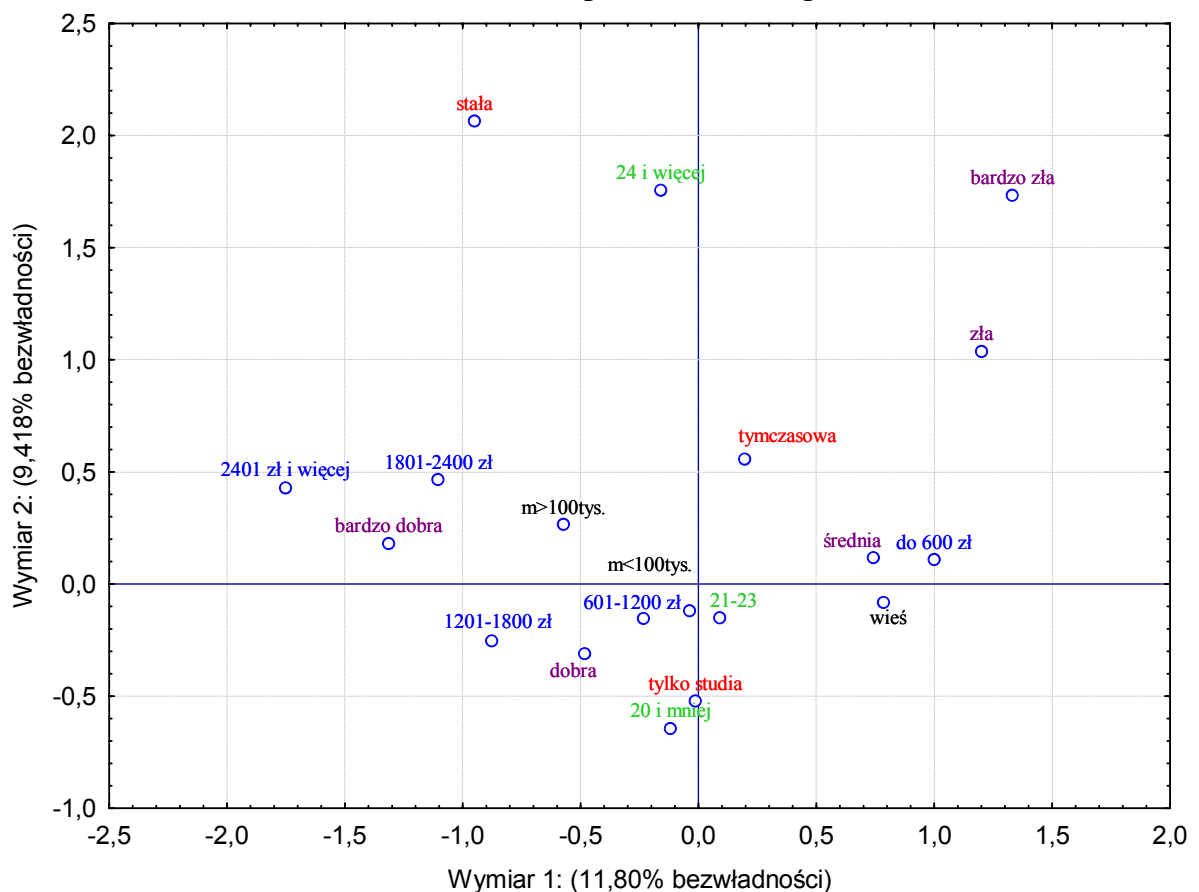
Wyszczególnienie	Stosunek do pracy			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Tylko studiuje	Pracuje dorywczo	Pracuje na stałe	
Ogółem	61,1	33,2	5,7	
Deklarowany dochód netto na osobę (w zł):				
Do 600	62,2	34,5	3,3	
601-1200	55,5	37,7	6,8	
1201-1800	65,9	26,2	7,9	19,182 (0,0139)
1801-2400	64,2	25,4	10,5	
2401 i więcej	62,8	25,5	11,8	
Subiektywna ocena sytuacji ekonomicznej:				
Bardzo zła i zła	52,2	38,8	9,0	
Średnia	57,1	38,4	4,5	13,505 (0,0091)
Dobra i bardzo dobra	64,1	29,8	6,1	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Istniejące uwarunkowania aktywności zawodowej studentów ich wiekiem, środowiskiem miejsca stałego zamieszkania, a także sytuacją ekonomiczną rodziny pochodzenia potwierdziła analiza korespondencji (rys. 4.4). Można przyjąć, iż pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca 11,8% bezwładności) rozdzielała grupę respondentów pochodzących

z gospodarstw domowych najuboższych (o dochodzie jednostkowym netto poniżej 600 zł), oceniających sytuację ekonomiczną rodziny pochodzenia jako średnią, złą lub bardzo złą, od tych, którzy sytuację tę, przy dochodach przekraczających 1801 zł/osobę, określili jako dobrą lub bardzo dobrą. Osoby wywodzące się ze środowisk wiejskich i gospodarstw o najgorszej sytuacji materialnej relatywnie częściej podejmowały pracę tymczasową, a respondenci pochodzący z zamożnych, wielkomiejskich gospodarstw domowych relatywnie częściej decydowali się na podjęcie pracy o charakterze stałym. Analiza drugiego wymiaru, wyjaśniającego 9,42% bezwładności, pozwoliła na sformułowanie wniosku o istnieniu różnic w profilach subpopulacji młodzieży wyróżnionych ze względu na wiek. Osoby najstarsze, w wieku 24 i więcej lat, zdecydowanie częściej starały się łączyć studia z pracą zawodową, podczas gdy studenci w wieku lat 20 i mniej relatywnie częściej koncentrowali się wyłącznie na zdobywaniu wiedzy akademickiej.

Rys. 4.4. Stosunek do pracy a wiek, miejsce stałego zamieszkania oraz sytuacja ekonomiczna w rodzinie pochodzenia respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Koncentrując uwagę badawczą na sytuacji ekonomicznej studiującej młodzieży, podjęto próbę rozpoznania form i zasięgu pomocy stypendialnej świadczonej przez uczelnie,

a będącej, przynajmniej w teorii, formą finansowego wsparcia dla najuboższej oraz najzdolniejszej grupy studentów (tabela 4.12).

Wykazano, iż z pomocy stypendialnej korzystało zaledwie ok. 30% badanej populacji młodzieży, przy czym ok. 17% otrzymywało stypendium socjalne, 14,1% stypendium naukowe, a 2,5% inne stypendia (np. sportowe).

Otrzymywanie pomocy w formie stypendium socjalnego, zgodnie z założeniami, zależało od poziomu dochodów w gospodarstwie domowym rodziny pochodzenia respondenta. Wśród osób wywodzących się z rodzin o deklarowanym dochodzie netto nieprzekraczającym 600 zł/osobę udział młodzieży otrzymującej pomoc socjalną kształtował się na poziomie 53%. Studentom współtworzącym gospodarstwa o wyższych dochodach pomoc stypendialna nie była udzielana. Wyniki badania potwierdziły więc, iż pomoc socjalna trafiała do młodzieży pochodzącej z rodzin mających najtrudniejszą sytuację finansową, z drugiej zaś strony jej zakres nie był wystarczający – blisko 47% studentów wywodzących się z rodzin najuboższych pomocy tej nie otrzymywało⁵.

Tabela 4.12. Respondenci a świadczona im pomoc stypendialna

Pomoc stypendialna	%
Ogółem	103,3 ¹
Brak stypendium	69,8
Stypendium naukowe	14,1
Stypendium socjalne	16,9
Inne stypendium	2,5

¹ Wartości nie sumują się do 100, gdyż część respondentów otrzymywała więcej niż jedno stypendium.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Pewną formą wsparcia finansowego dla młodzieży osiągającej dobre wyniki w nauce są stypendia naukowe. Uzyskane efekty analizy ukazały, iż taką pomoc nieco częściej otrzymywały kobiety (15,2%) aniżeli mężczyźni (12,5%), aczkolwiek zaobserwowane różnice nie były statystycznie istotne ($\chi^2=2,256$, $p=0,1331$). Jednocześnie nie wystąpiło zróżnicowanie frakcji osób otrzymujących stypendia naukowe między subpopulacją młodzieży tylko studiującej a młodzieżą łączącą studia z pracą zawodową. Można więc przypuszczać, iż łączenie pracy z edukacją nie wpływało na jakość osiąganych przez studentów wyników w nauce.

⁵ Należy zwrócić uwagę, iż w okresie badania stypendia socjalne przysługiwały studentom, w rodzinie których dochód netto na członka rodziny nie przekraczał 572 zł.

Tabela 4.13. Respondenci otrzymujący stypendium naukowe według wieku

Wiek w latach	%
20 i mniej	1,6
21-23	17,9
24 i więcej	27,0

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Stypendia naukowe były przyznawane młodzieży zazwyczaj od drugiego roku studiów, stąd zmienną istotnie kształtującą strukturę populacji studentów ze względu na otrzymywaną pomoc w formie stypendium naukowego był ich wiek. Stwierdzono, iż zaledwie 1,6% studentów w wieku 20 lat i mniej korzystało z tej formy pomocy finansowej (tabela 4.13). Udział osób otrzymujących stypendia naukowe był zdecydowanie najwyższy wśród studentów najstarszych, co jeszcze raz potwierdziło, iż łączenie pracy i edukacji (tabela 4.10 i 4.13) nie utrudniało młodzieży akademickiej uzyskiwania dobrych wyników na studiach.

Tabela 4.14. Główne źródła uzyskiwania przez respondentów środków finansowych niezbędnych do utrzymania się w okresie studiowania

Źródła uzyskiwania środków finansowych	Odsetek wskazań			
	Skala ważności ¹			Razem
	1	2	3	
Otrzymane od rodziców	78,4	10,0	3,9	92,3
Z obecnej pracy	5,6	14,2	7,0	26,9
Otrzymane od dziadków	1,4	16,6	8,7	26,8
Pomoc stypendialna	6,6	11,8	6,9	25,3
Oszczędności	0,8	9,2	12,4	22,4
Z wakacyjnej pracy w kraju	1,2	6,8	5,8	13,8
Z wakacyjnej pracy za granicą	1,6	6,9	4,0	12,4
Otrzymane od dalszej rodziny	0,3	2,3	4,6	7,2
Pożyczki i kredyty	2,0	1,5	1,4	4,9
Renta	1,6	1,9	0,5	4,1
Inne	0,4	1,0	0,8	2,2

¹ Skala ważności: 1 – bardzo ważne, 2 – ważne, 3 – średnio ważne.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Koncentrując uwagę badawczą na sytuacji materialnej studentów, podjęto próbę rozpoznania ich najistotniejszych źródeł utrzymania oraz uwarunkowań kształtowania się hierarchii głównych form pozyskiwania przez młodzież środków finansowych. Można przypuszczać, iż to, skąd młodzież akademicka czerpała środki finansowe, wpływało nie

tylko na ich poziom w ujęciu obiektywnym, ale też na stopień satysfakcji studentów z własnego stanu posiadania.

W celu rozpoznania źródeł pozyskiwania środków finansowych wykorzystano zawarte w kwestionariuszu ankietowym pytanie, w którym poproszono respondentów o wskazanie maksymalnie trzech głównych źródeł utrzymania w czasie studiów i uszeregowania ich według poziomu ważności: 1 – bardzo ważne, 2 – ważne, 3 – średnio ważne.

Badanie wykazało, że ciężar finansowy podjęcia przez młodych ludzi edukacji na poziomie wyższym w trybie stacjonarnym w przeważającej większości przypadków spoczywał na ich rodzicach (tabela 4.14). Ponad 92% studentów uznało pomoc finansową swoich rodziców za jedno z trzech najistotniejszych źródeł środków pieniężnych, niezbędnych do utrzymania się w okresie studiowania, przy czym aż 78,4% respondentów stwierdziło, iż było to źródło najważniejsze. Na drugim miejscu wśród wskazań w hierarchii głównych źródeł utrzymania znalazły się środki uzyskiwane z podjętej przez studentów pracy (stałej lub tymczasowej) – 26,9%. Niewiele mniej, bo 26,8% studentów, wskazało na środki otrzymane od swoich dziadków. Wskaźnik ten, w połączeniu z 7,2% udziałem osób otrzymujących środki od dalszej rodziny, potwierdził hipotezę o istnieniu swoistej sieci wsparcia oraz o powadze roli, jaką sieć ta odgrywała dla umożliwienia młodzieży podjęcia i kontynuacji edukacji na wyższej uczelni. Ważną rolę w systemie finansowania studiów odgrywała też pomoc stypendialna – ponad 25% respondentów wskazało stypendia jako jedno z głównych źródeł utrzymania. Na kolejnych miejscach w tym swoistym rankingu znalazły się kolejno: oszczędności (22,4% wskazań) oraz praca wakacyjna w kraju (13,8%) i za granicą (12,4%). Udział osób utrzymujących się m.in. z pożyczek i kredytów oraz renty był już wyraźnie niższy i kształtował się na poziomie odpowiednio 4,9% oraz 4,1% (tabela 4.14).

Interesujące dysproporcje występowały w strukturze głównych źródeł utrzymania pomiędzy subpopulacjami wyróżnionymi ze względu na poziom deklarowanego dochodu netto na osobę w rodzinie pochodzenia młodzieży (tabela 4.15). W gronie osób wywodzących się z rodzin najuboższych rola środków finansowych otrzymywanych od rodziców była stosunkowo niska. Tylko 61,3% respondentów deklarujących dochód jednostkowy netto w rodzinie pochodzenia na poziomie 600 zł/osobę lub mniej uznało pomoc finansową rodziców jako główne, najważniejsze źródło utrzymania w czasie studiów. Wśród młodzieży zamożniejszej odsetek ten oscylował wokół 90%. Z drugiej strony respondenci pochodzący z rodzin o najniższych poziomach dochodu jednostkowego znacznie częściej korzystali z pomocy stypendialnej – aż 55% z nich uznało stypendium za jedno z najważniejszych (21,6% jako najważniejsze) źródeł pozyskiwania środków finansowych, podczas gdy

Tabela 4.15. Główne źródła uzyskiwania środków finansowych a poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia respondentów

Źródła uzyskiwania środków finansowych	Deklarowany dochód jednostkowy netto (w zł)									
	Do 600		601-1200		1201-1800		1801-2400		2401 i więcej	
	Odsetek wskazań									
	1 ¹	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem
Otrzymane od rodziców	61,3	85,4	81,2	93,5	91,3	98,4	91,0	98,5	88,2	96,1
Z obecnej pracy	4,1	24,9	6,5	32,2	4,0	27,0	6,0	17,9	5,9	27,5
Otrzymane od dziadków	2,5	29,6	1,0	30,1	.	23,8	.	26,9	.	15,7
Pomoc stypendialna	21,6	55,0	1,8	15,7	0,8	13,5	.	13,4	.	5,9
Oszczędności	0,6	19,9	0,5	20,4	.	25,4	.	25,4	.	27,5
Z wakacyjnej pracy w kraju	2,5	12,4	0,5	13,9	0,8	10,3	.	11,9	2,0	21,6
Z wakacyjnej pracy za granicą	2,5	9,1	1,1	13,9	0,8	7,1	1,5	20,9	2,0	17,7
Otrzymane od dalszej rodziny	0,6	7,2	0,3	8,1	0,8	9,5	.	9,0	.	7,8
Pożyczki i kredyty	2,8	6,4	3,9	7,9	.	4,8	.	.	.	2,0
Renta	1,4	4,1	2,9	6,0	1,6	3,2	1,5	4,5	.	.
Inne	0,3	2,2	0,3	1,8	.	1,6	.	4,5	2,0	3,9

¹ Skala ważności: 1 – bardzo ważne.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

w pozostałych kategoriach dochodowych frakcja wskazań na stypendium nie przekraczała 16%. Otrzymane rezultaty, w powiązaniu ze strukturą osób otrzymujących stypendia, wskazywały, iż świadczona studentom pomoc socjalna odgrywa bardzo ważną rolę w procesie finansowania ich edukacji.

Z kolei środki z podejmowanej przez studentów pracy (zwłaszcza tymczasowej) szczególnie istotną rolę odgrywały wśród osób z gospodarstw domowych o dochodach netto na poziomie 601-1200 zł/osobę, nieupoważnionych do otrzymywania stypendium socjalnego. Zdecydowanie większy udział współfinansowania własnej edukacji środkami zarobionymi w czasie pracy wakacyjnej zarówno w kraju (21,6% wskazań), jak i za granicą (17,7%), charakteryzował z kolei młodzież pochodzącą z rodzin najzamożniejszych i niejednokrotnie mającą silnie rozbudzone finansowe aspiracje i potrzeby.

Młodzież męska nieco częściej wskazywała na finansową pomoc rodziców jako najistotniejsze źródło pozyskiwania środków na czas studiowania. Kobiety natomiast dwukrotnie częściej utrzymywały się głównie z pomocy stypendialnej. Również łączny odsetek wskazań na stypendia jako źródło finansowania studiów był o niemal 10 p.p. wyższy wśród studentek. Występujące różnice wynikały z relatywnie lepszej sytuacji ekonomicznej rodzin pochodzenia młodzieży płci męskiej, co znalazło bezpośrednie przełożenie na mniejsze świadczenia stypendialne (socjalne) w tej grupie respondentów.

Rola, jaką w procesie utrzymania młodzieży podczas studiów pełniła najbliższa (rodzice i dziadkowie) oraz dalsza rodzina, malała wraz z wiekiem respondentów. Studenci starsi, w wieku 24 i więcej lat, jak już to zostało zasygnalizowane, zdecydowanie częściej starali się współfinansować swoją edukację zarówno w formie podejmowanej już w czasie studiów pracy (48,5%), jak i otrzymywanych stypendiów (32,1%) oraz zaciągniętych kredytów i pożyczek (8,7%).

Uwzględniając miejsce stałego zameldowania, zauważono, iż młodzież pochodząca ze środowisk wiejskich zdecydowanie częściej korzystała z pomocy stypendialnej – 33,4% wskazań. Miało to bez wątpienia związek z niskim poziomem dochodów w rodzinach pochodzenia tychże osób. Studenci wywodzący się z dużych miast znacznie częściej współfinansowali swoje utrzymanie w czasie studiów poprzez własną aktywność na rynku pracy (31,6% wskazań).

Rezultaty badania pozwoliły ponadto na sformułowanie wniosku o mniejszej roli środków uzyskanych od rodziców w strukturze finansowania studiów młodzieży akademickiej pochodzącej z rodzin niepełnych. Studenci z tych rodzin znacznie częściej pozyskiwali środki

na swoje utrzymanie przede wszystkim z własnej pracy zarobkowej (32,3% wskazań), z pomocy stypendialnej (31,8%) oraz z renty (23,2%).

Pewne różnice w hierarchii źródeł finansowania utrzymania się młodzieży akademickiej w czasie studiów zaobserwowano też pomiędzy studentami wywodzącymi się z gospodarstw domowych jedno- i wielorodzinnych. Rola tzw. sieci wsparcia uwidoczniła się w sposób szczególny wśród osób z gospodarstw wielorodzinnych – ok. 38% tej kategorii badanych wskazało środki otrzymane od dziadków lub dalszej rodziny jako ważne źródło pomocy finansowej w okresie edukacji na wyższej uczelni.

Niezależnie od rozpoznania głównych źródeł utrzymania młodzieży akademickiej, jej aktywności zawodowej i otrzymywanej pomocy stypendialnej, w postępowaniu badawczym podjęto próbę identyfikacji poziomu i zróżnicowania obiektywnej sytuacji ekonomicznej studentów. Dla ukazania sytuacji finansowej młodzieży akademickiej w czasie studiów wykorzystano zawarte w kwestionariuszu ankietowym informacje o średnim miesięcznym poziomie środków będących w jej dyspozycji (tabela 4.16).

Tabela 4.16. Średni miesięczny poziom środków będący w dyspozycji respondentów w czasie studiów

Poziom środków (w zł)	%
Ogółem	100
Do 500	31,3
501 – 1000	52,3
1001 – 1500	11,6
1501 – 2000	3,6
2001 i więcej	1,2

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Rezultaty badania ukazały, iż ponad połowa populacji studiującej młodzieży dysponowała środkami finansowymi na przeciętnym poziomie 501-1000 zł/m-c. Ponad 31% respondentów posiadało nie więcej niż 500 zł miesięcznie, 11,6% – 1001-1500 zł/m-c, a tylko 4,8% dysponowało kwotą powyżej 1500 zł.

Średni poziom środków będących w dyspozycji studentów studiów dziennych uczelni Poznania wyniósł 771,6 zł, przy przeciętnym zróżnicowaniu wynoszącym $\pm 437,2$ zł i współczynnikiem zmienności $V_x=56,7\%$. Otrzymane charakterystyki liczbowe wykazały, że obiektywna sytuacja finansowa studiującej młodzieży była znacznie zróżnicowana. Połowa respondentów deklarowała miesięczny poziom środków nie większy niż 700 zł, a połowa nie mniejszy. Jednocześnie 25% (Q_I) badanych studentów wskazało na własne zaplecze

finansowe na przeciętnym poziomie 500 zł lub mniej, a kolejne 25% (Q_3) na poziomie 1000 zł lub więcej.

Tabela 4.17. Poziom środków będący w dyspozycji respondentów a grupa dochodowa ich rodziny pochodzenia

Deklarowany dochód jednostkowy netto w rodzinie pochodzenia (w zł)	Charakterystyki		Statystyka H (<i>p value</i>)
	Średni poziom środków (w zł)	Mediana poziomu środków (w zł)	
Ogółem	771,6	700,0	53,8168 (0,0000)
Do 600	682,2	650,0	
601-1200	764,2	750,0	
1201-1800	952,8	1000,0	
1801-2400	1000,0	1000,0	
2401 i więcej	1003,5	1000,0	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analiza głównych źródeł finansowania studiów ukazała, iż zdecydowana większość studentów utrzymywała się ze środków otrzymywanych od rodziców (tabela 4.14). Można więc było przypuszczać, że obiektywna sytuacja ekonomiczna młodzieży była w dużym stopniu uwarunkowana sytuacją dochodową jej rodzin pochodzenia. Test ANOVA Kruskala-Wallisa potwierdził tę hipotezę, wskazując, iż średni poziom środków będący w dyspozycji respondentów różnił się w zależności od obiektywnej sytuacji ekonomicznej ich rodziny pochodzenia ($H=53,8168$, $p=0,0000$) (tabela 4.17).

Przeciętny poziom środków, jakimi dysponowali studenci w czasie studiów, wzrastał wraz z poziomem deklarowanego przez nich dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia. Najmniej, średnio 682,2 zł miesięcznie, posiadali w swej dyspozycji respondenci wywodzący się z rodzin o przeciętnym miesięcznym dochodzie nieprzekraczającym 600 zł/osobę (tabela 4.17). Wśród studentów deklarujących dochód w rodzinie pochodzenia w granicach 601-1200 zł/osobę średni poziom środków będących do ich dyspozycji osiągnął pułap 764,2 zł. Najkorzystniejszą, w ujęciu obiektywnym, sytuacją finansową w czasie studiów charakteryzowała się natomiast młodzież pochodząca z rodzin najzamożniejszych, o dochodach netto przekraczających 1800 zł/osobę. Należy też zaznaczyć, iż nie wystąpiły istotne różnice w przeciętnym poziomie środków, jakim dysponowała młodzież akademicka deklarująca dochód netto w rodzinie pochodzenia przekraczający 1200 zł/osobę (tabela 4.17).

Tabela 4.18. Poziom środków będący w dyspozycji respondentów a ich stosunek do pracy

Stosunek do pracy	Charakterystyki		Statystyka H (<i>p value</i>)
	Średni poziom środków (w zł)	Mediana poziomu środków (w zł)	
Tylko studiuje	749,5	750,0	43,5012 (0,0000)
Pracuje dorywczo	744,0	700,0	
Pracuje na stałe	1156,6	1000,0	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Kolejnym ważnym źródłem dochodów młodzieży była jej praca o tymczasowym lub stałym charakterze (tabela 4.14). Stosunek respondentów do pracy uznać należy za jeden z ważniejszych czynników wpływających na przeciętny poziom środków finansowych będących w ich dyspozycji ($H=43,5012$, $p=0,0000$), przy czym statystycznie istotna była jedynie różnica w poziomie środków, jakimi dysponowała młodzież, która podjęła już pracę o charakterze stałym, a środkami posiadanymi przez młodzież niepracującą bądź pracującą dorywczo (tabela 4.18).

Tabela 4.19. Poziom środków będący w dyspozycji respondentów a otrzymywana pomoc stypendialna

Pomoc stypendialna	Charakterystyki		Statystyka H (<i>p value</i>)
	Średni poziom środków (w zł)	Mediana poziomu środków (w zł)	
Brak pomocy stypendialnej	775,2	700,0	0,1834 (0,6685)
Pomoc stypendialna, w tym:	770,1	750,0	
Stypendium socjalne	721,6	700,0	
Stypendium naukowe	809,6	793,5	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Trzecim istotnym źródłem pozyskiwania środków finansowych była dla badanej grupy studentów pomoc stypendialna (tabela 4.14), która odgrywała, jak wykazano, dużą rolę w procesie finansowania edukacji i pozwalała na swoiste wyrównanie sytuacji materialnej młodzieży akademickiej. Nie stwierdzono bowiem różnic w przeciętnym miesięcznym poziomie środków będących w dyspozycji osób otrzymujących i nieotrzymujących stypendium (tabela 4.19). Nieco większymi środkami finansowymi, w porównaniu do poziomu średniego, dysponowały osoby otrzymujące stypendium naukowe (średnio 810 zł), natomiast wśród osób korzystających z pomocy socjalnej poziom ten oscylował wokół kwoty 722 zł. Zaobserwowane różnice nie były jednak statystycznie istotne.

Tabela 4.20. Poziom środków będących w dyspozycji a płeć i miejsce stałego zamieszkania respondentów

Wyszczególnienie	Charakterystyki		Statystyka H (<i>p value</i>)
	Średni poziom środków (w zł)	Mediana poziomu środków (w zł)	
Płeć:			
Mężczyźni	817,1	800,0	9,9001 (0,0000)
Kobiety	738,9	700,0	
Miejsce stałego zamieszkania:			
Wieś	751,4	700,0	44,9078 (0,0000)
Miasta < 100 tys.	824,0	800,0	
Miasta > 100 tys.	703,6	600,0	

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

Kolejnym krokiem postępowania badawczego była ocena stopnia zróżnicowania przeciętnego poziomu środków będących do dyspozycji młodzieży ze względu na ich wyróżnione cechy demo-społeczne. Za szczególnie istotne uznano płeć, wiek i środowisko miejsca stałego zamieszkania studentów.

Pomimo pewnego zróżnicowania średniego poziomu środków, jakim dysponowała młodzież męska i żeńska (tabela 4.20), zmiennej płeć, przy wyłączeniu wpływu sytuacji ekonomicznej w rodzinie pochodzenia, nie można uznać za czynnik determinujący obiektywną sytuację finansową respondentów w czasie studiów. Zaobserwowane dysproporcje były wynikiem relatywnie korzystniejszej sytuacji ekonomicznej rodzin pochodzenia młodzieży męskiej.

Zmienną mającą znaczny wpływ na poziom środków pozostających w dyspozycji studentów było miejsce ich stałego zamieszkania ($H=44,9078$, $p=0,0000$). Szczególnie wyraźne były różnice w średnim poziomie środków będących w dyspozycji osób wywodzących się ze środowisk wielkomiejskich oraz osób mieszkających na stałe w miastach do 100 tys. mieszkańców (tabela 4.20). Wydaje się, iż zaobserwowane dysproporcje wiązały się bezpośrednio z miejscem zamieszkania młodzieży w czasie studiów⁶. Młodzież wielkomiejską stanowili w większości mieszkańcy Poznania, zamieszkujący w okresie studiów w domu rodzinnym, co bez wątpienia wpływało na zmniejszenie kosztów utrzymania, a tym samym na ograniczenie poziomu środków niezbędnych do zaspokojenia ich potrzeb związanych z podjętą edukacją na wyższej uczelni.

⁶ Sytuacja mieszkaniowa młodzieży akademickiej w czasie studiowania omówiona została w dalszej części rozdziału.

Tabela 4.21. Poziom środków będących w dyspozycji a wiek respondentów

Wiek w latach	Charakterystyki		Statystyka H (<i>p value</i>)
	Średni poziom środków (w zł)	Mediana poziomu środków (w zł)	
20 i mniej	718,7	700,0	32,7844 (0,0000)
21-23	758,3	700,0	
24 i więcej	942,7	900,0	

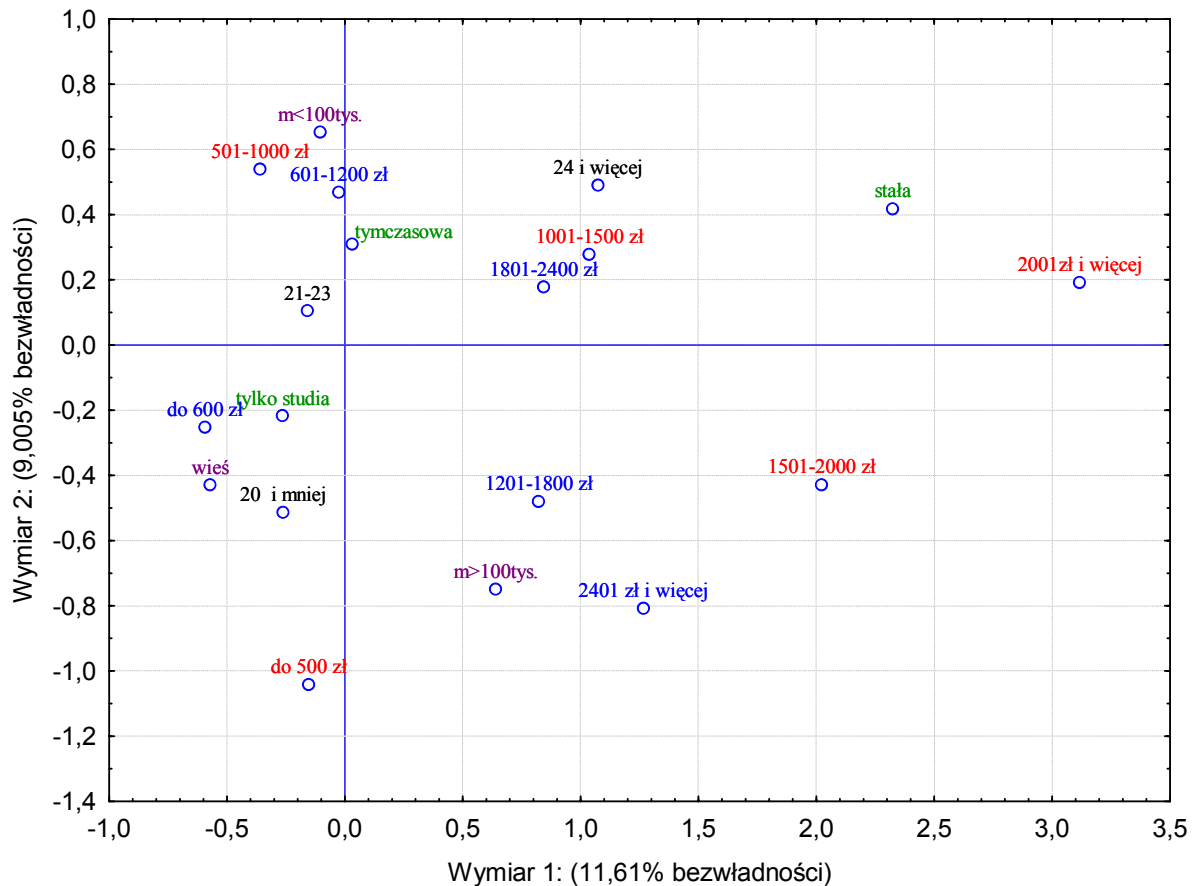
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Istotne różnice średniego poziomu środków będących w dyspozycji młodzieży studiującej występowały też pomiędzy subpopulacjami wyróżnionymi ze względu na wiek respondentów ($H=32,7844$, $p=0,0000$). Poziom środków finansowych w czasie studiów, po uwzględnieniu wpływu sytuacji dochodowej w rodzinie pochodzenia oraz stosunku respondentów do pracy, był najwyższy wśród osób najstarszych, w wieku 24 i więcej lat, i kształtował się na przeciętnym poziomie 942,7 zł (tabela 4.21). Wydaje się, iż osoby starsze relatywnie częściej mieszkały w okresie studiów już poza domem rodzinnym, próbując się usamodzielnąć, co wpływało na wzrost kosztów ich utrzymania. Różnice w poziomie środków, jakimi dysponowały osoby w wieku 20 lat i mniej oraz w wieku 21-23 lat, nie były statystycznie istotne (tabela 4.21). Podobnie statystycznie nieistotnymi okazały się dysproporcje w przeciętnym poziomie środków posiadanych przez studentów uczelni publicznych i niepublicznych.

Istniejące uwarunkowania zróżnicowania sytuacji finansowej respondentów w czasie studiów potwierdziła analiza korespondencji, w której poziom środków będących w dyspozycji studentów w czasie edukacji została ujęta jako cecha quasi-porzędowa. Ponadto w analizie uwzględniono zmienne, takie jak: deklarowany jednostkowy dochód netto w rodzinie pochodzenia, stosunek do pracy oraz wiek i miejsce stałego zamieszkania respondenta. Badanie ukazało, że całkowita bezwładność układu wynosiła 2,80, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 20,62% jej wielkości. Otrzymane rezultaty potwierdziły wcześniejsze wyniki (rys. 4.5).

Pierwszy wymiar oddzielał respondentów dysponujących środkami na miesięcznym poziomie powyżej 1000 zł od osób przeznaczających na własne utrzymanie średnio do 1000 zł. Analiza wykresu uprawnia do stwierdzenia, iż najwyższym średnim poziomem środków finansowych relatywnie częściej dysponowały osoby w wieku 24 i więcej lat, łączące studia z pracą o charakterze stałym i wywodzące się z rodzin o stosunkowo korzystnej sytuacji dochodowej.

Rys. 4.5. Poziom środków w czasie studiów a sytuacja dochodowa rodziny pochodzenia, stosunek do pracy, wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów

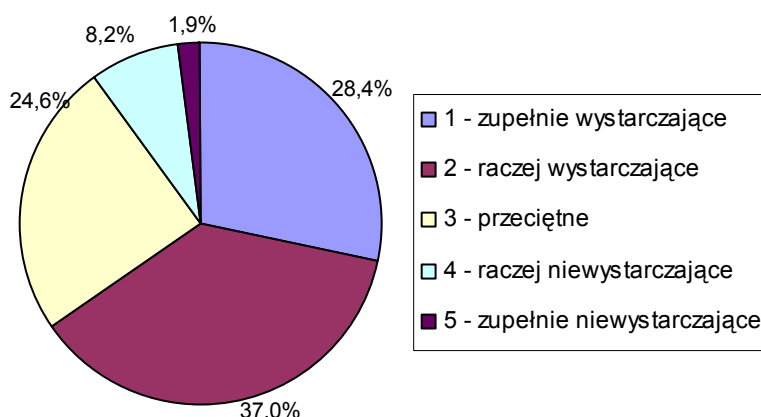

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Drugi wymiar pozwolił zaobserwować dysproporcje w profilach osób dysponujących środkami finansowymi na średnim poziomie 501-1000 zł a respondentami posiadającymi przeciętnie do 500 zł. Pierwszą kategorię relatywnie częściej tworzyli studenci w wieku 21-23 lat, podejmujący pracę tymczasową, mieszkający w miastach do 100 tys. mieszkańców i deklarujący dochód w rodzinie pochodzenia na poziomie 601-1200 zł/osobę. Do drugiej kategorii relatywnie częściej zaliczały się natomiast osoby pochodzenia wiejskiego, w wieku do 20 lat, niepodjęjące pracy na czas studiów. Analiza korespondencji potwierdziła też wyraźnie niższy poziom środków będących do dyspozycji młodzieży wywodzącej się ze środowisk wielkomiejskich.

W badaniu poziomym i zróżnicowania sytuacji materialnej młodzieży akademickiej w czasie studiów uwzględniono także subiektywne oceny poziomu środków finansowych będących w dyspozycji respondentów. Przyjęto bowiem założenie, iż oceny te mają komplementarny charakter w stosunku do wskaźników o charakterze obiektywnym.

Rys. 4.6. Subiektywne oceny poziomu środków będących w dyspozycji respondentów w czasie studiowania

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Kanwą do pozyskania informacji na temat percepcji młodzieży akademickiej ich własnej sytuacji ekonomicznej w czasie studiów było zawarte w kwestionariuszu ankietowym pytanie, w którym zwrócono się do respondentów z prośbą o ocenę wystarczalności środków finansowych, jakie mieli do swojej dyspozycji. Kafeterię dla pytania stanowiło pięć wariantów odpowiedzi: 1 – zupełnie wystarczające, 2 – raczej wystarczające, 3 – przeciętne, 4 – raczej niewystarczające, 5 – zupełnie niewystarczające.

Tabela 4.22. Subiektywne oceny a poziom obiektywny środków będących w dyspozycji respondentów w czasie studiowania

Poziom środków finansowych (w zł)	Subiektywna ocena poziomu środków ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	28,4	37,0	24,6	8,2	1,9	2,181	17,890 (0,0000)
Do 500	20,9	35,3	28,3	12,5	3,0	2,415	
501 – 1000	26,0	40,0	25,7	6,7	1,7	2,181	
1001 – 1500	44,0	30,8	18,2	6,9	.	1,881	
1501 – 2000	57,1	36,7	6,1	.	.	1,489	
2001 i więcej	58,8	29,4	5,9	5,9	.	1,588	

¹ Skala ocen: 1 – zupełnie wystarczający, 2 – raczej wystarczający, 3 – przeciętny, 4 – raczej niewystarczający, 5 – zupełnie niewystarczający.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Otrzymane rezultaty badania ukazały pewien stopień zróżnicowania otrzymanych ocen. Zdecydowana większość studentów uczelni poznańskich uznała poziom środków będących w ich dyspozycji w czasie studiów za zupełnie wystarczający (28,4%) bądź też za raczej

wystarczający (37,0%). Tylko około 10% młodzieży akademickiej oceniło swoją sytuację finansową negatywnie (rys. 5.10). Przeciętna ocena ukształtowała się na poziomie 2,18 – nieznacznie poniżej poziomu raczej wystarczającego (tabela 4.22).

Dalsza analiza miała na celu wykazanie komplementarnego charakteru obiektywnych i subiektywnych mierników sytuacji ekonomicznej młodzieży w czasie edukacji. Otrzymane wyniki potwierdziły, iż można mówić o pewnym zróżnicowaniu percepcji sytuacji finansowej studentów na czas edukacji ze względu na obiektywny poziom środków będących w ich dyspozycji ($F=17,890$, $p=0,0000$) (tabela 4.22). Najniższy poziom satysfakcji występował wśród studentów dysponujących środkami w kwocie nieprzekraczającej średnio 500 zł/m-c. Najlepiej swoją sytuację finansową oceniły z kolei osoby dysponujące przeciętnie kwotą w granicach 1501-2000 zł miesięcznie. Należy zauważyć, iż średnia ocena w gronie respondentów o najwyższych przeciętnych poziomach środków finansowych nie była najlepsza, co wskazywało, iż omawiane miary nie miały charakteru substytucyjnego. Dla potwierdzenia zaobserwowanych prawidłowości wyznaczono skorygowany współczynnik kontyngencji C Pearsona, który osiągnął wartość 0,27, co wskazywało jednoznacznie, iż pomiędzy obiektywnymi i subiektywnymi miernikami sytuacji finansowej respondentów w okresie studiów istniała pewna zależność, jednakże miary te nie były tożsame. Pozwoliło to na przyjęcie założenia o istnieniu innych czynników różnicujących subiektywne oceny udzielone przez respondentów – ich identyfikacja stanowiła przedmiot dalszej analizy.

Dla weryfikacji hipotezy o wpływie źródeł finansowania edukacji młodzieży na poziom zadowolenia z posiadanych środków finansowych dokonano identyfikacji zróżnicowania percepcji sytuacji finansowej studentów w subpopulacjach wyróżnionych ze względu na stosunek respondentów do pracy i uzyskiwaną przez nich pomoc stypendialną. Jak wykazały bowiem powyższe badania, środki z własnej pracy oraz stypendia odgrywały wśród studiującej młodzieży najważniejszą, obok pomocy ze strony rodziny, rolę w finansowaniu nauki na wyższej uczelni (tabela 4.14).

Istotny wpływ na poziom zadowolenia studentów z własnej sytuacji finansowej wywierał (jak ukazała analiza wariancji ANOVA) ich stosunek do pracy ($F=21,822$, $p=0,0000$), a najwyższy stopień satysfakcji z własnego stanu posiadania charakteryzował osoby, które tylko studiowały (tabela 4.23). Zaskakująco niska była natomiast percepcja sytuacji ekonomicznej studentów pracujących na stałe, wśród których obiektywny poziom środków był zdecydowanie najwyższy – „tylko” 55% tej subpopulacji uznało posiadane środki za wystarczające.

Tabela 4.23. Subiektywne oceny poziomu środków do dyspozycji w czasie studiów a stosunek respondentów do pracy oraz formy otrzymywanej pomocy stypendialnej

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena poziomu środków ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	28,4	37,0	24,6	8,2	1,9	2,181	
			%				
Stosunek do pracy:							
Tylko studiuje	32,6	38,1	21,1	7,0	1,1	2,058	
Pracuje dorywczo	20,5	35,0	30,8	10,4	3,3	2,410	21,822 (0,0000)
Pracuje na stałe	28,9	36,1	25,3	8,4	1,2	2,169	
Formy pomocy stypendialnej:							
Brak stypendium	30,6	37,3	22,8	7,5	1,8	2,125	
Pomoc stypendialna, w tym:	23,2	36,2	28,7	9,8	2,1	2,312	13,040 (0,0000)
Stypendium socjalne	18,3	31,7	34,1	12,6	3,3	2,508	
Stypendium naukowe	26,3	42,0	24,4	6,3	1,0	2,137	

¹ Skala ocen: 1 – zupełnie wystarczający, 2 – raczej wystarczający, 3 – przeciętny, 4 – raczej niewystarczający, 5 – zupełnie niewystarczający.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Ważnym czynnikiem determinującym stopień zróżnicowania otrzymanych ocen stanu posiadania środków finansowych były formy uzyskiwanej przez młodzież pomocy stypendialnej ($F=13,040$, $p=0,0000$). Szczególnie istotny wpływ na percepcję własnej sytuacji ekonomicznej wywierał fakt uzyskiwania przez studentów stypendium socjalnego. Osoby korzystające z tej formy pomocy finansowej swoją sytuację ekonomiczną oceniali relatywnie gorzej (16% negatywnych odpowiedzi) aniżeli osoby niekorzystające z tego źródła wsparcia (tabela 4.23).

Efekty badania potwierdziły hipotezę o wpływie źródła finansowania edukacji na subiektywną ocenę poziomu środków będących w dyspozycji studentów. Za zasadne uznać należy więc stwierdzenie, iż przy jednakowym, obiektywnie ujmując, poziomie środków, percepcja stanu własnego posiadania była najniższa wśród studentów pracujących i korzystających z pomocy socjalnej. Znacznie większe zadowolenie z poziomu środków będących w dyspozycji wykazywały osoby, którym utrzymanie na czas studiów zapewniała niemal wyłącznie najbliższa (i dalsza) rodzina.

Uwzględnienie w analizie wariancji demo-społecznych cech badanej populacji młodzieży akademickiej pozwoliło ustalić, iż tylko wiek stosunkowo wyraźnie różnicował uzyskane od respondentów oceny ($F=3,4252$, $p=0,0000$). Zadowolenie z własnego stanu posiadania, mało (podobnie jak i zadowolenie z sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia) wraz z wiekiem studentów (tabela 4.24). Osoby w wieku do lat 20 znacznie częściej oceniali

poziom środków będący w ich dyspozycji jako zupełnie lub raczej wystarczający (68% wskazań) aniżeli respondenci najstarsi, z 58% udziałem ocen pozytywnych. Można więc przypuszczać, iż raz jeszcze uwidoczniły się wyższe aspiracje studentów najstarszych i ich wpływ na rozpiętość pomiędzy obiektywnymi a subiektywnymi miernikami sytuacji ekonomicznej. Nie zaobserwowano natomiast istotnych różnic w subiektywnej ocenie własnej sytuacji materialnej pomiędzy subpopulacjami młodzieży akademickiej wyróżnionymi ze względu na płeć, miejsce stałego zamieszkania czy też rodzaj uczelni, na której się kształciła (tabela 4.24).

Tabela 4.24. Subiektywne oceny poziomu środków do dyspozycji w czasie studiowania a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i rodzaj uczelni respondentów

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena poziomu środków ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	28,4	37,0	24,6	8,2	1,9	2,181	
Płeć:			%				
Mężczyźni	30,6	34,6	23,6	9,0	2,3	2,179	0,4910 (0,8247)
Kobiety	26,8	38,7	25,3	7,6	1,5	2,183	
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	28,8	33,4	23,8	12,2	1,9	2,250	1,711 (0,1810)
Miasta < 100 tys.	28,7	37,7	25,8	5,9	1,9	2,145	
Miasta > 100 tys.	27,6	38,4	23,4	8,8	1,8	2,188	
Wiek w latach:							
20 i mniej	30,4	38,0	23,3	6,7	1,6	2,109	3,4252 (0,0328)
21-23	28,2	37,2	24,2	8,5	1,9	2,187	
24 i więcej	24,5	33,7	29,1	10,2	2,6	2,327	
Rodzaj uczelni:							
Publiczna	28,1	36,8	25,0	8,2	1,8	2,189	0,0371 (0,8474)
Niepubliczna	29,1	37,6	23,4	8,0	1,9	2,159	

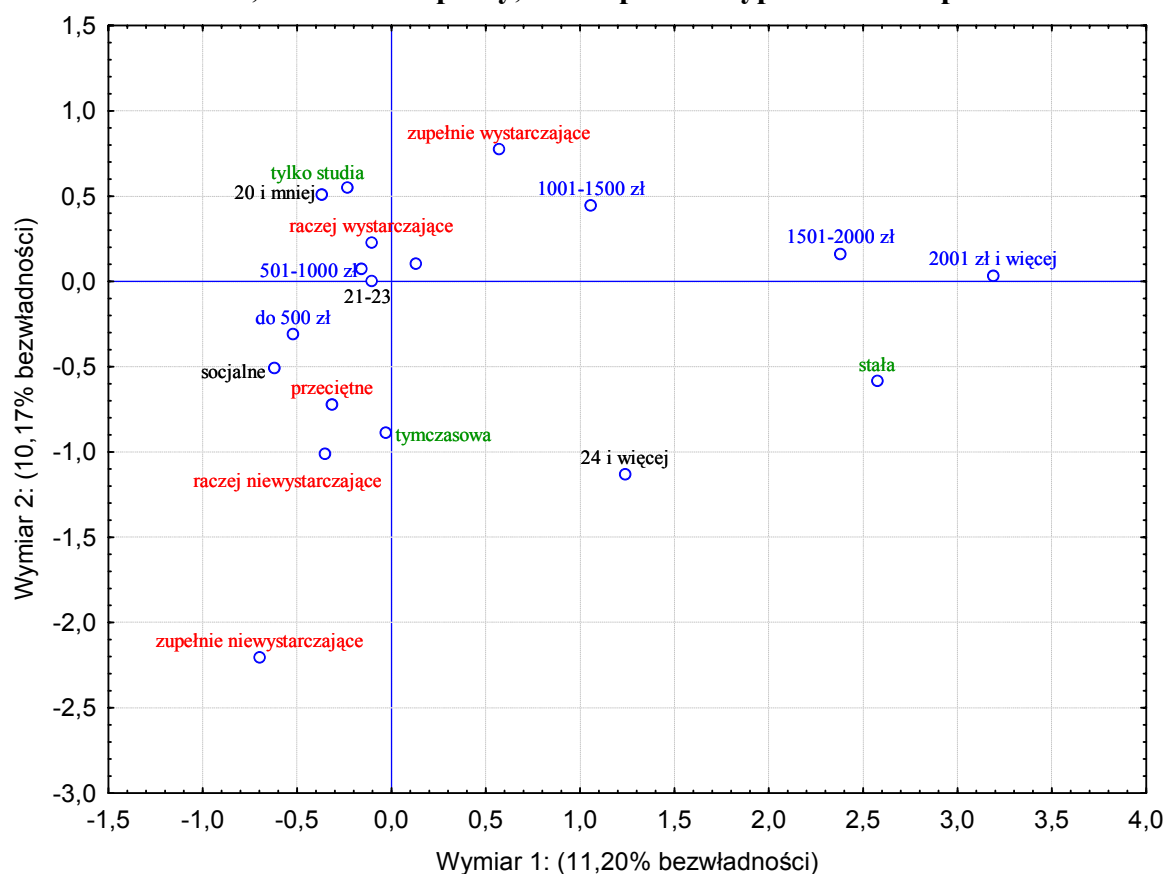
¹ Skala ocen: 1 – zupełnie wystarczający, 2 – raczej wystarczający, 3 – przeciętny, 4 – raczej niewystarczający, 5 – zupełnie niewystarczający.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Identyfikacja subiektywnego wymiaru sytuacji finansowej studentów uzupełniona została o analizę korespondencji, w której obiektywny przeciętny miesięczny poziom środków pieniężnych w czasie studiów, stosunek do pracy oraz wiek respondentów potraktowano jako czynniki warunkujące zróżnicowanie indywidualnych ocen studentów dotyczących ich własnej sytuacji ekonomicznej. Całkowita bezwładność układu wynosiła 2,6, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 21,37% jej wielkości.

Interpretacja otrzymanych rezultatów (rys. 4.7) potwierdziła wcześniejsze spostrzeżenia o zróżnicowaniu uzyskanych ocen. Pierwszy wymiar rozdzielał studentów dysponujących środkami finansowymi na poziomie powyżej 1000 zł miesięcznie od reszty badanej populacji młodzieży akademickiej. Jednocześnie osoby posiadające przeciętnie 1001-1500 zł/m-c relatywnie częściej oceniały swój stan posiadania jako zupełnie wystarczający. Drugi wymiar rozdzielał natomiast osoby, które udzieliły ocen pozytywnych, od tych, które swój stan posiadania uznały za przeciętny lub też niewystarczający. Analiza wykresu wskazała ponadto, iż ocen pozytywnych relatywnie częściej udzielili studenci w wieku 20 lat i mniej, którzy nie łączyli edukacji z pracą. Oceny negatywne z kolei relatywnie częściej pojawiały się w gronie młodzieży najstarszej, łączącej naukę z pracą, której obiektywna sytuacja finansowa kształtowała się stosunkowo korzystnie.

Rys. 4.7. Subiektywna ocena stanu posiadania a obiektywny poziom środków na czas studiowania, stosunek do pracy, wiek i pomoc stypendialna respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Rezultaty badania sytuacji ekonomicznej młodzieży akademickiej w środowisku poznańskim ukazały, iż populacja ta charakteryzowała się wysokim stopniem zaspokojenia potrzeb o charakterze finansowym, zwłaszcza w ich subiektywnym ujęciu. Przeprowadzone

analizy pozwoliły też na potwierdzenie hipotezy o wyraźnych dysproporcjach w sytuacji dochodowej rodzin pochodzenia, jak i sytuacji finansowej studentów ze względu na ich wyróżnione cechy o charakterze demograficznym, społecznym i ekonomicznym.

Otrzymane wyniki umożliwiły wskazanie płci, miejsca zamieszkania oraz rodzaju uczelni, a także głównego źródła utrzymania, charakteru i wielkości gospodarstwa domowego jako głównych czynników determinujących zróżnicowanie obiektywnych warunków bytu rodziny pochodzenia studentów. W oparciu o dokonane analizy można przyjąć, iż sytuacja materialna była lepsza w rodzinach młodzieży akademickiej płci męskiej, pochodzącej z miejskich, pełnych i trzyosobowych gospodarstw domowych, w których głównym źródłem utrzymania była praca zawodowa lub też praca na własny rachunek.

Z kolei do zmiennych wpływających na zróżnicowanie subiektywnych ocen warunków ekonomicznych rodziny pochodzenia studentów należały, obok jednostkowego dochodu netto, także wiek respondenta oraz wielkość gospodarstwa domowego i charakter jego rodziny pochodzenia. Stopień satysfakcji z sytuacji finansowej rodziny pochodzenia był najwyższy wśród osób w wieku 20 lat i mniej, wywodzących się z rodzin pełnych, tworzących jednorodzinne trzy- lub czteroosobowe gospodarstwa domowe, charakteryzujących się wysokim poziomem deklarowanego dochodu jednostkowego netto.

Czynnikami istotnie różnicującymi obiektywną sytuację finansową respondentów w czasie studiów były, obok dochodu netto w rodzinie pochodzenia, także wiek i miejsce stałego zamieszkania studentów oraz ich stosunek do pracy. Najwyższym przeciętnym poziomem środków w czasie studiów charakteryzowała się młodzież akademicka wywodząca się z rodzin stosunkowo zamożnych, będąca w wieku 24 i więcej lat i łącząca studia z pracą o charakterze stałym.

Stopień satysfakcji z własnego stanu posiadania był z kolei najwyższy wśród studentów w wieku 20 lat i mniej, tylko studiujących, utrzymujących się ze środków pozyskiwanych od rodziny i niekorzystających z pomocy stypendialnej.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż obserwowany poziom satysfakcji młodzieży z własnej sytuacji finansowej oraz z sytuacji dochodowej w rodzinie pochodzenia uwarunkowany był nie tylko obiektywnym poziomem środków, stosunkiem respondentów do pracy czy głównymi źródłami ich utrzymania, ale też hierarchią wartości życiowych młodzieży, w której, jak obserwowano, pieniądze i dobra materialne znalazły się na stosunkowo odległej pozycji (tabela 3.10). Co więcej, można przyjąć, iż miejsce pieniędzy w hierarchii wartości studentów było odwrotnie proporcjonalne do ich satysfakcji z własnego stanu posiadania. O ile średni poziom środków finansowych, jakim dysponowały osoby

ceniające dobra materialne, był nieznacznie lepszy ($H=3,743$, $p=0,0532$) od sytuacji respondentów, którzy nie wskazali pieniędzy w gronie trzech najważniejszych życiowych wartości, to poziom zadowolenia z własnej sytuacji finansowej był istotnie niższy w gronie studentów, wśród których dobra materialne odgrywały szczególnie istotną rolę ($H=6,081$, $p=0,0137$). Wysoki poziom materialnych aspiracji części studentów przekładał się na obniżenie ich satysfakcji z własnego stanu posiadania.

2. Uwarunkowania sytuacji mieszkaniowej w ujęciu obiektywnym i subiektywnym

Warunki mieszkaniowe zaliczane są, obok sytuacji ekonomicznej ludności, do najważniejszych aspektów składających się na fizyczny wymiar jej jakości życia. Zaspokojenie potrzeb mieszkaniowych uznawane jest za jeden z kluczowych elementów determinujących zadowolenie jednostki z własnej egzystencji. Znaczenie sytuacji mieszkaniowej obywateli znajduje odzwierciedlenie w aktach prawnych o najwyższej randze. Zgodnie z art. 75 ust. 1 Konstytucji RP władze publiczne są zobowiązane do polityki sprzyjającej zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych obywateli⁷. Również w uchwalonej w 1948 roku Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka znajduje się artykuł potwierdzający prawo każdego człowieka do poziomu życia zapewniającego zdrowie i dobrobyt, włączając w to mieszkanie⁸. O potrzebie zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych jako warunku satysfakcji z życia człowieka świadczą liczne prace badawcze. Warto chociażby wskazać badania, jakie zostały przeprowadzone przez TNS OBOP i Dom Badawczy Maison w marcu 2008 roku w ramach kampanii społecznej „Dach nad głową”, które wskazują, iż w warunkach polskich brak mieszkań oraz złe warunki mieszkaniowe postrzegane są jako trzeci w kolejności problem społeczny (po bezrobociu i patologjach społecznych), na który wskazuje aż 40% Polaków⁹.

W procesie identyfikacji fizycznego wymiaru jakości życia młodzieży, realizując założone cele badawcze, podjęto próbę uchwycenia stopnia zróżnicowania obiektywnych warunków mieszkaniowych rodzin pochodzenia studentów, które uzupełniono o ich subiektywną ocenę. Skupiono ponadto uwagę badawczą na obiektywnej oraz postrzeganej sytuacji mieszkaniowej respondentów w czasie studiów.

⁷ *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997*, Dziennik Ustaw nr 78 poz. 483, 1997.

⁸ *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, ONZ, 1948, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

⁹ *Podsumowanie badań na temat postrzegania problemu mieszkaniowego w Polsce*, <http://www.dachnadglowa.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

2.1. Warunki mieszkaniowe rodziny pochodzenia studentów

Przystępując do identyfikacji sytuacji mieszkaniowej badanej populacji studentów, przyjęto założenie, iż pewna część respondentów, przede wszystkim tych pochodzących z Poznania i okolic, zamieszkiwała w okresie studiów w swoim domu rodzinnym, a obiektywne oraz subiektywne warunki mieszkaniowe tej subpopulacji młodzieży były w sposób bezpośredni zdeterminowane sytuacją mieszkaniową ich rodzin pochodzenia. Przyjęto, iż sytuacja mieszkaniowa własnej rodziny pochodzenia stanowiła dla wielu studentów punkt odniesienia w ocenie własnych warunków mieszkaniowych, a i niejednokrotnie (uwzględniając choćby warunki do nauki) wpływała na ich wybór miejsca zamieszkania na okres studiowania. W tym świetle za zasadne uznano poprzedzenie rozpoznania warunków mieszkaniowych młodzieży akademickiej analizą sytuacji mieszkaniowej jej rodziny pochodzenia.

Za najistotniejsze wskaźniki kształtujące obiektywną sytuację mieszkaniową rodziny pochodzenia studentów uznano formę własności zajmowanego przez nią lokalu oraz jego wielkość, rozumianą jako powierzchnia użytkowa na 1 osobę.

Tabela 4.25. Forma własności zajmowanego lokalu a miejsce stałego zamieszkania rodziny pochodzenia respondentów

Forma własności zajmowanego lokalu	Ogółem	Miejsce stałego zamieszkania			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
		Wieś	Miasta < 100 tys.	Miasta > 100 tys.	
Własny dom	57,5	85,9	54,5	41,7	168,523 (0,0000)
Własne mieszkanie	22,3	5,6	24,5	30,7	
Mieszkanie spółdzielcze	17,7	6,3	18,8	24,0	
Wynajęte mieszkanie (dom)	1,8	0,3	1,8	2,9	
Inne	0,8	1,9	0,4	0,7	

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

Nie ulega wątpliwości, iż tytuł prawny zajmowanego domu i mieszkania stanowi jeden z kluczowych elementów determinujących warunki mieszkaniowe gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia badanej populacji młodzieży. Analizując formy własności lokali mieszkalnych, zaobserwowano, iż większość respondentów pochodziła z rodzin posiadających własny dom (57,5%) bądź też własne mieszkanie (22,3%), a tylko co piąta osoba wskazała na spółdzielcze lub też wynajęte mieszkanie (ew. dom) jako miejsce zamieszkania swoich rodziców (tabela 4.25). Wysoki udział gospodarstw domowych rodzin badanych studentów, które posiadały prawo własności do zajmowanego lokalu (ok. 80%), można uznać za jeden z czynników pozwalających na wysoką ocenę ich sytuacji

mieszkaniowej na tle populacji kraju. Według danych Spisu Powszechnego udział polskich gospodarstw domowych zajmujących lokal mieszkalny z tytułu własności jest zdecydowanie niższy i kształtuje się na poziomie 42,5%¹⁰.

Rodziny pochodzenia młodzieży akademickiej charakteryzowały się zróżnicowaniem form własności lokali mieszkalnych, w dużej mierze zależnych od klasy miejscowości ich stałego zamieszkania (zameldowania) ($\chi^2=168,523$, $p=0,0000$) (tabela 4.25). Własny dom jako forma własności lokalu mieszkalnego dominował przede wszystkim wśród rodzin studentów zamieszkałych na wsi (85,9%), co miało bez wątpienia związek z niewystępowaniem właściwie w środowiskach wiejskich alternatywnych form budownictwa mieszkaniowego (np. budynków wielorodzinnych¹¹). Dostrzegając zdecydowaną przewagę rodzin wiejskich, które posiadały własny dom, należy być jednak bardzo ostrożnym przy interpretacji zaobserwowanych wielkości, które nie muszą oznaczać wysokiego poziomu zaspokojenia ich potrzeb mieszkaniowych. Jak wykazują bowiem prowadzone cyklicznie badania¹², standard lokali mieszkalnych na wsiach, uwzględniając np. wyposażenie w ciepłą wodę bieżącą, jest wciąż znacznie niższy aniżeli w miastach.

Tabela 4.26. Forma własności zajmowanego lokalu a poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia respondentów

Forma własności zajmowanego lokalu	Ogółem	Poziom deklarowanego dochodu w (zł)					Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
		Do 600	601-1200	1201-1800	1801-2400	2401 i więcej	
		%					
Własny dom	57,5	60,5	48,2	54,0	70,2	80,4	50,696 (0,0000)
Własne mieszkanie	22,3	15,2	25,1	27,0	16,4	13,7	
Mieszkanie spółdzielcze	17,7	20,2	24,1	17,5	13,4	2,0	
Wynajęte mieszkanie (dom)	1,8	3,3	1,0	0,8	.	3,9	
Inne	0,8	0,8	1,6	0,8	.	.	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

W subpopulacji studentów wywodzących się ze środowisk miejskich zdecydowanie większy był z kolei udział osób, których rodziny pochodzenia zajmowały lokale w budownictwie wielorodzinnym – własne mieszkanie posiadało 24,5% rodzin pochodzenia młodzieży akademickiej wywodzącej się z miast do 100 tys. oraz 30,7% rodzin osób z miast

¹⁰ Por. *Warunki mieszkaniowe gospodarstw domowych i rodzin 2002*, GUS, Warszawa 2003, s. 40.

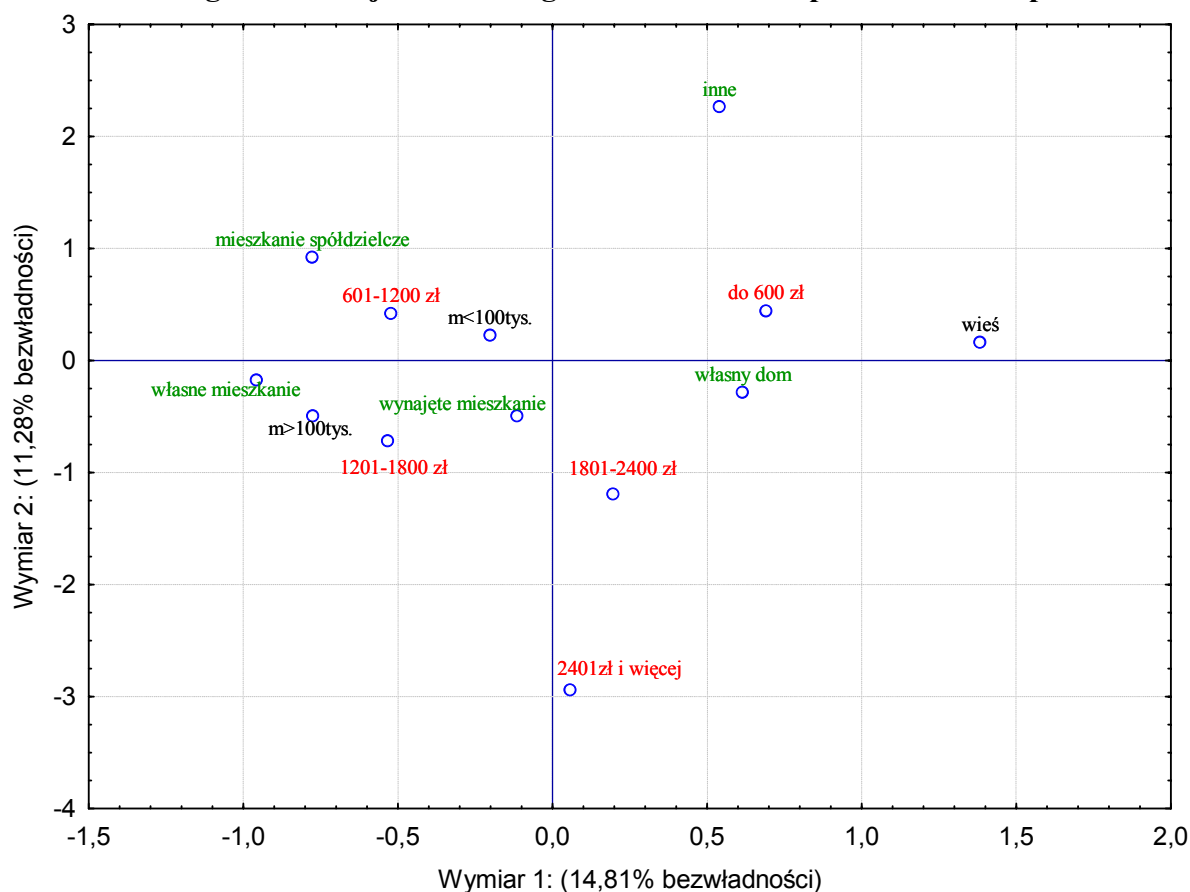
¹¹ Wyjątek stanowią wsie pełniące funkcję „sypialni” Poznania, np. Koziegłowy.

¹² Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007...*, op. cit., s. 64-68.

powyżej 100 tys. mieszkańców. Mieszkanie spółdzielcze zamieszkiwało odpowiednio 18,8% oraz 24% rodzin badanej grupy studentów (tabela 4.25).

Struktura form własności lokali mieszkalnych rodzin pochodzenia studentów związana była, jak wykazał test niezależności chi-kwadrat, z ich sytuacją dochodową ($\chi^2=50,696$, $p=0,0000$). Własny dom zdecydowanie częściej posiadały rodziny najzamożniejsze, o dochodach przekraczających 1800 zł/osobę (tabela 4.26). Własne mieszkanie relatywnie częściej zamieszkiwały z kolei rodziny o dochodach jednostkowych w granicach 601-1800 zł, natomiast w subpopulacji młodzieży pochodzącej z rodzin najuboższych stosunkowo wysoki był udział osób zajmujących mieszkanie spółdzielcze (20,2%), a także własny dom (60,5%), przypuszczalnie posiadany na zasadzie dziedziczenia i często o stosunkowo niskim standardzie.

Rys. 4.8. Forma własności zajmowanego lokalu a miejsce stałego zamieszkania i poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

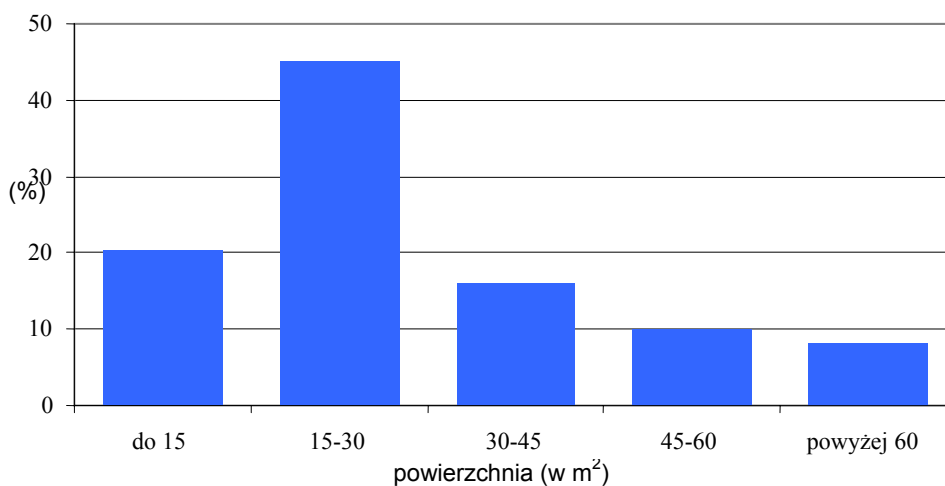
Zaobserwowane prawidłowości w zróżnicowaniu form własności lokali mieszkalnych rodzin pochodzenia młodzieży akademickiej ze względu na charakter miejsca ich stałego

zamieszkania oraz poziom zamożności potwierdzone zostały analizą korespondencji (rys. 4.8).

Można przyjąć, iż pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca 14,8% bezwładności) rozdzielała grupę respondentów mieszkających na wsi od osób wywodzących się ze środowisk miejskich. Rodziny młodzieży akademickiej pochodzenia wiejskiego, zazwyczaj o dochodzie netto na poziomie nieprzekraczającym 600 zł/osobę, relatywnie częściej posiadały własny dom, natomiast w subpopulacji mieszkańców miast znacznie częściej występowały osoby zamieszkujące wraz z rodziną pochodzenia w budynkach wielorodzinnych. Interpretacja pionowej osi (wyjaśniającej 11,3% bezwładności) pozwoliła stwierdzić, iż posiadanie własnego domu dominowało wśród studentów pochodzących z rodzin najzamożniejszych (o dochodach jednostkowych na poziomie 1801 zł i więcej), podczas gdy rodziny pochodzenia młodzieży deklarującej dochód w granicach 601-1200 zł/osobę relatywnie częściej zajmowały mieszkania spółdzielcze.

Istotnym aspektem warunków mieszkaniowych gospodarstw domowych jest poziom zaludnienia zajmowanego lokalu mieszkalnego. Dla szczegółowej identyfikacji sytuacji mieszkaniowej rodzin pochodzenia młodzieży akademickiej dokonano rozpoznania jej obiektywnego poziomu wyrażonego wskaźnikiem przeludnienia, rozumianego jako wielkość powierzchni użytkowej zajmowanego mieszkania przypadająca na 1 osobę.

Rys. 4.9. Powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Uzyskane efekty wykazały, iż ponad 45% respondentów wywodziło się z rodzin zajmujących lokal mieszkalny o średniej powierzchni użytkowej na osobę w granicach 15-30 m² (rys. 4.9). Ponad 20% studentów zadeklarowało powierzchnię lokalu mieszkalnego

rodziny pochodzenia nieprzekraczającą 15 m²/osobę, a tylko 8,3% wskazało na bardzo dużą powierzchnię użytkową domu (mieszkania) swoich rodziców – powyżej 60 m²/osobę.

Średnia powierzchnia użytkowa lokali mieszkalnych rodzin pochodzenia studentów Poznania kształtowała się na poziomie 30,02 m² na 1 osobę, co przy uwzględnieniu odchylenia standardowego równego 19,48 m² umożliwiło sformułowanie wniosku o znacznym zróżnicowaniu obiektywnej sytuacji mieszkaniowej tych rodzin – współczynnik zmienności osiągnął bowiem wysoki poziom 64,8%. Połowa respondentów wywodziła się z rodzin zajmujących lokal o przeciętnej powierzchni użytkowej nie większej niż 23,3 m²/osobę. Jednocześnie 25% (Q_1) badanych studentów zajmowało wraz z rodzicami mieszkanie o średniej powierzchni 16 m²/osobę lub mniej, natomiast kolejne 25% (Q_3) zamieszkiwało lokal o powierzchni 37,5 m²/osobę lub więcej. Skośność na poziomie 1,6 oznaczała dość wyraźną prawostronną asymetrię rozkładu badanej zmiennej (rys. 4.9).

Analiza porównawcza sytuacji mieszkaniowej rodzin pochodzenia studentów, mierzonej średnią powierzchnią użytkową mieszkania na 1 osobę, z wynikami badań ogólnopolskich¹³ pozwoliła na sformułowanie wniosku o nieco korzystniejszych warunkach mieszkaniowych subpopulacji gospodarstw domowych współtworzonych przez studentów studiów dziennych uczelni Poznania w porównaniu do ogółu gospodarstw domowych kraju.

Tabela 4.27. Powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów a forma własności zajmowanego lokalu

Forma własności zajmowanego lokalu	Charakterystyki		Statystyka H (<i>p value</i>)
	Średnia powierzchnia mieszkania (w m ²)	Mediana powierzchni mieszkania (w m ²)	
Ogółem	30,02	23,3	484,9247 (0,0000)
Własny dom	39,84	36,6	
Własne mieszkanie	18,47	17,0	
Mieszkanie spółdzielcze	17,09	16,0	
Wynajęte mieszkanie (dom)	19,91	19,0	
Inne	23,60	16,0	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Wyraźne zróżnicowanie przeciętnego poziomu powierzchni użytkowej na 1 osobę w lokalach zajmowanych przez rodziny pochodzenia studentów uzasadniało postawienie hipotezy o istnieniu ekonomicznych i demo-społecznych czynników determinujących te

¹³ Średnia powierzchnia użytkowa lokali mieszkalnych w polskich gospodarstwach domowych wynosiła w marcu 2007 r. około 26 m². Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007...*, op. cit., s. 64.

różnice. W badaniu przyjęto założenie, iż czynnikami potencjalnie warunkującymi wielkość zajmowanego lokalu mieszkalnego jest zarówno jego forma prawna, jak i sytuacja ekonomiczna, miejsce stałego zamieszkania oraz wielkość rodziny pochodzenia młodzieży akademickiej.

Przeprowadzony test ANOVA rang Kruskalla-Wallisa umożliwił rozpoznanie i weryfikację istotności zróżnicowania średniej powierzchni użytkowej ze względu na formę własności lokalu mieszkalnego zajmowanego przez gospodarstwo domowe rodziców (opiekunów) badanej grupy młodzieży akademickiej ($H=484,9247$, $p=0,0000$). Średnia powierzchnia użytkowa zajmowanego lokalu była największa wśród respondentów zamieszkujących wraz z rodziną pochodzenia dom wolnostojący i osiągnęła przeciętny poziom bliski 40 m²/osobę. Powierzchnia ta była wyraźnie wyższa aniżeli średnia powierzchnia przypadająca na osobę współtworzącą gospodarstwo domowe zajmujące lokal znajdujący się w budynku wielorodzinnym (tabela 4.27).

Tabela 4.28. Powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów a poziom deklarowanego jednostkowego dochodu netto

Dochód jednostkowy netto (w zł)	Charakterystyki		Statystyka H (<i>p value</i>)
	Średnia powierzchnia mieszkania (w m ²)	Mediana powierzchni mieszkania (w m ²)	
Do 600	23,68	20,0	13,022 (0,0112)
601-1200	28,02	20,5	
1201-1800	35,99	27,5	
1801-2400	38,91	33,3	
2401 i więcej	51,90	50,0	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Poszukując czynników determinujących dysproporcje w powierzchni użytkowej lokali mieszkalnych rodzin pochodzenia studentów, zwrócono uwagę na aspekt materialny – zaobserwowano istotny stopień zróżnicowania badanej cechy ze względu na poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto (tabela 4.28). Wykazano, iż średnia powierzchnia użytkowa lokalu mieszkalnego przypadająca na 1 osobę zwiększała się wraz ze wzrostem obiektywnego poziomu zamożności w rodzinie pochodzenia studentów ($H=13,022$, $p=0,0112$).

Najniższa przeciętna powierzchnia zajmowanego mieszkania (na poziomie 23,68 m²/osobę) charakteryzowała rodziny najuboższe, o deklarowanym dochodzie netto nieprzekraczającym 600 zł/osobę. W kolejnych grupach dochodowych powierzchnia

mieszkania przypadająca na 1 osobę była coraz większa i ostatecznie, w gronie osób wskazujących na dochód jednostkowy netto powyżej 2400 zł, osiągnęła wartość bliską 52 m².

Rozszerzenie analizy o charakter miejsca stałego zamieszkania respondentów pozwoliło stwierdzić, iż powierzchnia mieszkania przypadająca na 1 osobę była większa w rodzinach pochodzenia osób wywodzących się ze środowiskach wiejskich ($H=11,5325$, $p=0,0031$) (tabela 4.29), co niewątpliwie pozostawało w związku z dominującą rolą budownictwa indywidualnego na tych obszarach. Również uwzględnienie w badaniu wielkości gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia studentów pozwoliło wysunąć wniosek, iż cecha ta istotnie różnicuje ich obiektywne warunki mieszkaniowe ($H=47,4697$, $p=0,0121$). Średnia powierzchnia użytkowa mieszkania na 1 osobę zmniejszała się, co zrozumiałe, wraz ze wzrostem wielkości gospodarstwa domowego z średniego poziomu 41 m²/osobę w gospodarstwach dwuosobowych do ok. 25 m²/osobę w gospodarstwach sześciuosobowych i większych (tabela 4.29).

Tabela 4.29 Powierzchnia użytkowa mieszkania a miejsce stałego zamieszkania i wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia respondentów

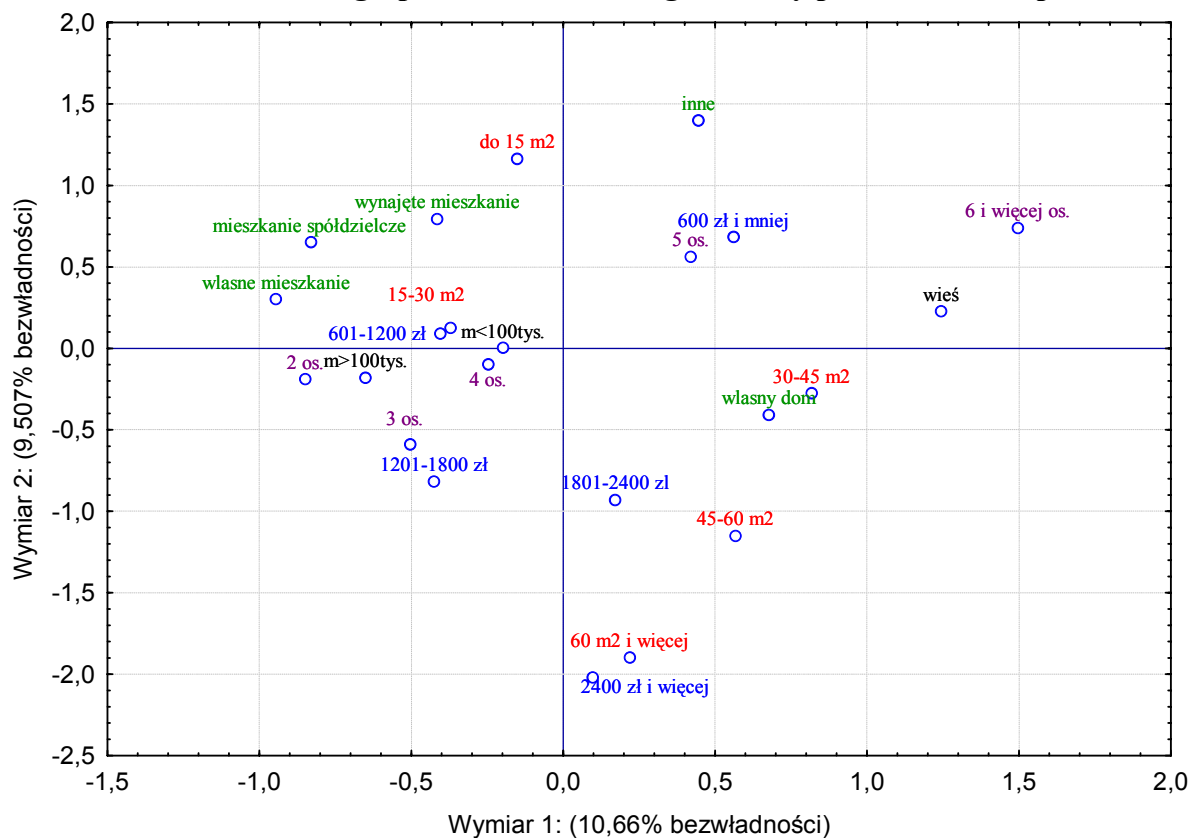
Wyszczególnienie	Charakterystyki		Statystyka H (<i>p value</i>)
	Średnia powierzchnia mieszkania (w m ²)	Mediana powierzchni mieszkania (w m ²)	
Miejsce stałego zamieszkania:			
Wieś	32,13	28,3	11,5325 (0,0031)
Miasta > 100 tys.	29,74	22,5	
Miasta < 100 tys.	29,00	21,3	
Wielkość gospodarstwa domowego w osobach:			
2	41,09	31,0	47,4697 (0,0112)
3	34,25	24,0	
4	29,10	22,5	
5	27,45	20,0	
6 i więcej	24,83	21,4	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zaobserwowane prawidłowości dotyczące stopnia zróżnicowania warunków mieszkaniowych rodziny pochodzenia młodzieży akademickiej potwierdziła analiza korespondencji, w której forma własności zajmowanego lokalu, miejsce stałego zamieszkania, poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto i wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia studentów potraktowane zostały jako czynniki różnicujące jej obiektywną sytuację mieszkaniową, rozumianą jako średnia powierzchnia użytkowa

mieszkania przypadająca na 1 osobę (rys. 4.10). Otrzymane rezultaty pozwoliły, w oparciu o pierwszy wymiar, na sformułowanie wniosku o istnieniu wyraźnych rozpiętości pomiędzy osobami pochodzenia wiejskiego, zajmującymi wraz z rodzicami lokale (zazwyczaj domy) o powierzchni użytkowej przekraczającej 30-45 m²/osobę, a respondentami pochodzącymi ze środowisk miejskich i relatywnie częściej zajmujących stosunkowo niewielkie mieszkania własne, spółdzielcze lub wynajmowane. Analiza drugiego wymiaru potwierdziła istnienie dysproporcji w profilach studentów wywodzących się z rodzin mniej zamożnych, często wieloosobowych, o dochodach nieprzekraczających 1200 zł/osobę, zamieszkujących mieszkania o średniej powierzchni nieprzekraczającej 30 m²/osobę i respondentów wywodzących się z rodzin najbogatszych, relatywnie częściej zamieszkujących domy o powierzchni powyżej 45 m² na osobę.

Rys. 4.10. Powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę a forma własności zajmowanego lokalu, poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto, miejsce stałego zamieszkania i wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Podjmując próbę identyfikacji obiektywnych warunków mieszkaniowych w rodzinie pochodzenia respondentów, szczególną uwagę zwrócono na samodzielność zajmowanych przez te rodziny lokali. Badanie wykazało, iż ponad ¾ badanej populacji młodziży

zamieszkiwało wraz z rodzicami samodzielne mieszkania. Potwierdziło to relatywnie korzystną sytuację mieszkaniową tej grupy osób. Jednocześnie stwierdzono pewien stopień zróżnicowania wyróżnionej cechy ze względu na miejsce stałego zamieszkania studentów ($\chi^2=33,5949$, $p=0,0000$). Samodzielność zajmowanego lokalu była zdecydowanie niższa w środowiskach wiejskich i ukształtowała się na poziomie 64,4%. W rodzinach pochodzenia miejskiego udział ten oscylował już wokół 80% (tabela 4.30).

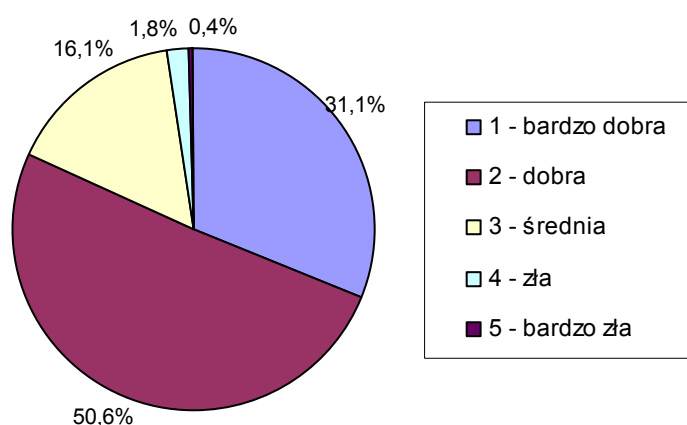
Tabela 4.30. Samodzielność zajmowanego lokalu a miejsce stałego zamieszkania rodziny pochodzenia respondentów

Samodzielność zajmowanego lokalu	Ogółem	Miejsce stałego zamieszkania			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
		Wieś	Miasta < 100 tys.	Miasta > 100 tys.	
Tak	76,5	64,4	79,6	80,4	33,5949 (0,0000)
Nie	23,5	35,6	20,4	19,6	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Niezależnie od próby rozpoznania poziomu i zróżnicowania obiektywnych warunków mieszkaniowych rodziny pochodzenia studentów uwagę badawczą skupiono na ich subiektywnych ocenach. Przyjęto, iż miary te mają charakter komplementarny i dopiero łączne ich uwzględnienie pozwoli na uzyskanie pełnego obrazu sytuacji mieszkaniowej gospodarstw domowych współtworzonych przez badaną populację młodzieży akademickiej.

Rys. 4.11. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Za podstawę identyfikacji tzw. subiektywnej sytuacji mieszkaniowej przyjęto zawarte w kwestionariuszu ankietowym pytanie, w którym zwrócono się do respondentów z prośbą o ustosunkowanie się do stwierdzenia: „Sytuację mieszkaniową swojej rodziny ocenia Pan(-i)

jako...”. Kafeterię dla pytania stanowiło pięć wariantów odpowiedzi: 1 – bardzo dobrą, 2 – dobrą, 3 – średnią, 4 – złą, 5 – bardzo złą.

Poziom oceny sytuacji mieszkaniowej własnej rodziny pochodzenia był wśród badanych studentów wysoki. Zdecydowana większość badanej populacji młodzieży określiła warunki mieszkaniowe rodziny pochodzenia jako bardzo dobre (31,1%) bądź też jako dobre (50,6%), a tylko 2,2% oceniło je negatywnie – jako złe lub bardzo złe. Przeciętna ocena kształtowała się na poziomie 1,89, czyli nieco powyżej oceny dobrej (rys. 4.11).

Tabela 4.31. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia respondentów według kategorii powierzchni użytkowej mieszkania na osobę

Powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę (w m ²)	Subiektywna ocena sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	31,1	50,6	16,1	1,8	0,4	1,898	76,61 (0,0000)
Do 15	8,8	48,6	35,7	6,0	0,8	2,414	
15-30	24,0	56,7	17,5	1,5	0,4	1,975	
30-45	49,0	43,9	7,1	.	.	1,582	
45-60	55,7	41,0	3,3	.	.	1,475	
Powyżej 60	65,4	33,7	0,9	.	.	1,356	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo dobra, 2 – dobra, 3 – średnia, 4 – zła, 5 – bardzo zła.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia studentów były, jak wykazała analiza wariancji, zróżnicowane ze względu na jej poziom obiektywny, wyrażony średnią powierzchnią użytkową na osobę ($F=76,61$, $p=0,0000$). Przeciętny poziom zadowolenia z sytuacji mieszkaniowej rodziny był najwyższy wśród respondentów zamieszkujących lokale największe, o powierzchni powyżej 60 m²/osobę i osiągnął wartość 1,356 (tabela 4.31). Równocześnie średnia ocena warunków mieszkaniowych osób zajmujących lokale o powierzchni nieprzekraczającej 15 m²/osobę wynosiła 2,414, kształtując się na poziomie pomiędzy ocenami dobrą i średnią.

Istotny wpływ na poziom satysfakcji młodzieży z sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia miała też forma własności zajmowanego lokalu ($F=11,83$, $p=0,0000$). Najlepiej (średnia 1,689) sytuację mieszkaniową własnej rodziny oceniała grupa respondentów mieszkających w domu wolnostojącym. Należy zauważyć, iż ponad 43% tej subpopulacji oceniło warunki mieszkaniowe swojej rodziny jako bardzo dobre. Stosunkowo wysokie były też oceny udzielone przez młodzież pochodzącą z rodzin posiadających własne mieszkanie

(tabela 4.32). Najgorzej z kolei sytuację mieszkaniową rodziny pochodzenia oceniały osoby zajmujące wraz rodzicami lokal wynajmowany (średnia 2,5).

Tabela 4.32. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia respondentów według form własności lokalu mieszkalnego

Forma własności zajmowanego lokalu	Subiektywna ocena sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	31,1	50,6	16,1	1,8	0,4	1,898	11,83 (0,0000)
Własny dom	43,3	45,7	9,9	1,0	0,1	1,689	
Własne mieszkanie	19,8	61,4	17,3	1,2	0,3	2,009	
Mieszkanie spółdzielcze	9,3	52,9	31,9	5,1	0,8	2,350	
Wynajęte mieszkanie (dom)	11,5	46,2	30,8	3,9	7,7	2,500	
Inne	.	58,3	41,7	.	.	2,417	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo dobra, 2 – dobra, 3 – średnia, 4 – zła, 5 – bardzo zła.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej zdeterminowane były ponadto wielkością gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia studentów ($F=7,93$, $p=0,0000$). Stwierdzono, iż najkorzystniej warunki mieszkaniowe swojej rodziny oceniały osoby współtworzące gospodarstwa domowe czteroosobowe, zazwyczaj o modelu „2+2” (tabela 4.33). Najniższych ocen udzieliła młodzież pochodząca z dwuosobowych gospodarstw domowych rodzin niepełnych – średnia 2,212.

Tabela 4.33. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia respondentów według wielkości gospodarstwa domowego

Wielkość gospodarstwa domowego w osobach	Subiektywna ocena sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	31,1	50,6	16,1	1,8	0,4	1,898	7,93 (0,0000)
2	21,2	46,2	26,9	1,9	3,9	2,212	
3	27,7	56,9	13,2	1,7	0,6	1,905	
4	34,6	50,6	13,5	1,4	.	1,816	
5	27,0	51,8	19,1	1,4	0,7	1,971	
6 i więcej	36,0	37,1	22,9	4,0	.	1,949	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo dobra, 2 – dobra, 3 – średnia, 4 – zła, 5 – bardzo zła.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Uwzględnienie w wieloczynnikowej analizie wariancji ANOVA miejsca stałego zamieszkania respondenta pozwoliło wykazać ($F=8,33$, $p=0,0000$), iż najwyższym stopniem samooceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia charakteryzowały się osoby pochodzące z małych i średnich miast do 100 tys. mieszkańców (tabela 4.34). Natomiast wśród studentów pochodzących ze wsi i środowisk wielkomiejskich poziom satysfakcji z sytuacji mieszkaniowej rodziny, przy uwzględnieniu wielkości lokalu mieszkalnego i jego formy własności, był niższy.

Różnice, jakie wystąpiły wśród ocen subiektywnych, w znacznym stopniu wynikały ze standardu i położenia zajmowanych mieszkań. Niski standard wyposażenia wiejskich budynków mieszkalnych, a także gęsta zabudowa wielkomiejskich blokowisk, z pewnością determinowały poziom satysfakcji studentów z warunków mieszkaniowych ich rodzin pochodzenia.

Tabela 4.34. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia a miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	31,1	50,6	16,1	1,8	0,4	1,898	
Miejsce stałego zamieszkania:			%				
Wieś	28,8	33,4	23,8	12,2	1,9	1,916	8,33 (0,0000)
Miasta < 100 tys.	28,7	37,7	25,8	5,9	1,9	1,856	
Miasta > 100 tys.	27,6	38,4	23,4	8,8	1,8	1,947	
Wiek w latach:							
20 i mniej	30,4	38,0	23,3	6,7	1,6	1,818	7,128 (0,0000)
21-23	28,2	37,2	24,2	8,5	1,9	1,906	
24 i więcej	24,5	33,7	29,1	10,2	2,6	2,046	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo dobra, 2 – dobra, 3 – średnia, 4 – zła, 5 – bardzo zła.

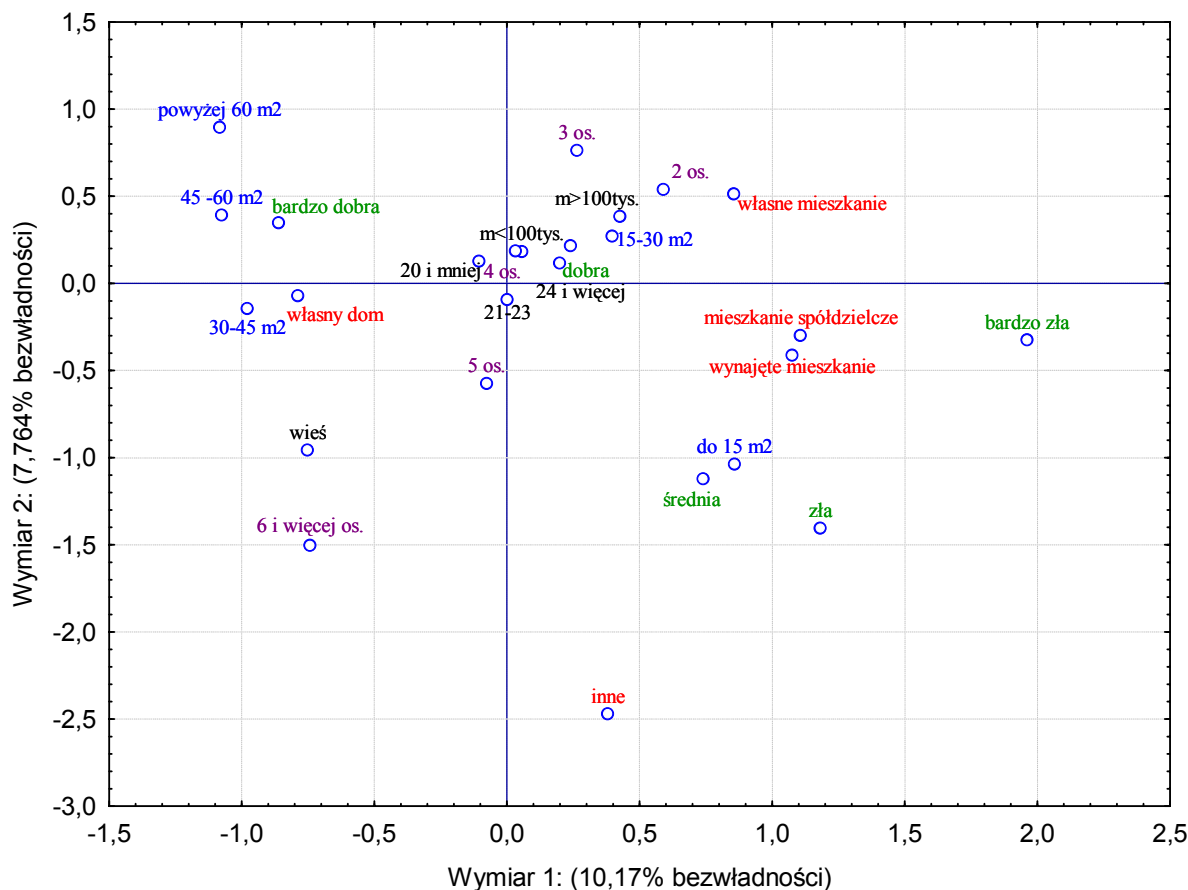
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Samoocena sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia młodzieży była istotnie uwarunkowana cechą demograficzną – wiekiem respondenta ($F=7,128$, $p=0,0000$). Poziom satysfakcji malał wraz z wiekiem badanych osób (tabela 4.34), wskazując tym samym na wyższy poziom aspiracji i oczekiwań w subpopulacji młodzieży najstarszej.

Pogląd na czynniki warunkujące sytuację mieszkaniową rodziny pochodzenia młodzieży akademickiej w ujęciu subiektywnym stworzyły wyniki analizy korespondencji (rys. 4.12) wskazującej, iż otrzymane oceny były zdeterminowane przede wszystkim wielkością i formą

własności zajmowanego lokalu. Interpretacja pierwszej osi układu współrzędnych (wyjaśniająca 10,17% bezwładności) wykazała różnice w profilach studentów zajmujących wraz z rodziną pochodzenia mieszkanie i mieszkających w domu. Młodzież zamieszkująca wraz z rodzicami w niewielkich (do 15 m²/osobę), wynajmowanych mieszkaniach relatywnie częściej oceniała sytuację mieszkaniową swojej rodziny pochodzenia negatywnie. Studenci, których rodziny pochodzenia posiadały własne mieszkanie o średniej powierzchni 15-30 m²/osobę, warunki mieszkalne oceniali jako dobre. Z kolei młodzież akademicka zamieszkująca dom, zazwyczaj o powierzchni powyżej 30 m²/osobę, zdecydowanie częściej oceniała warunki mieszkaniowe gospodarstwa domowego swoich rodziców jako bardzo dobre.

Rys. 4.12. Subiektywna ocena sytuacji mieszkaniowej a powierzchnia użytkowa, forma własności lokalu, wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia oraz wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów

Źródło: Źródło: Jak w tabeli 3.1.

2.2. Warunki mieszkaniowe młodzieży akademickiej w czasie studiów

Zróżnicowana obiektywna oraz postrzegana sytuacja mieszkaniowa rodzin pochodzenia młodzieży akademickiej stanowiła istotny, aczkolwiek nie jedyny, aspekt kształtujący obraz warunków mieszkaniowych studentów. Mając na uwadze, iż wiele osób, choćby z racji odległości dzielącej miejsce nauki od miejsca stałego zameldowania, decyduje się na opuszczenie na okres studiów domu rodzinnego i zmianę miejsca zamieszkania, zasadnym było uwzględnienie w badaniu ich warunków mieszkaniowych w czasie podejmowanej edukacji na poziomie wyższym.

Podejmując identyfikację sytuacji mieszkaniowej młodzieży w czasie studiów uwzględniono: miejsce zamieszkania w okresie studiów, czynniki i motywy determinujące wybór tego miejsca, a także liczbę współlokatorów w zajmowanym pomieszczeniu oraz kryteria ich doboru. Ponadto w badaniu uwzględniono subiektywne oceny studentów dotyczące ich własnej sytuacji mieszkaniowej oraz związane z miejscem zamieszkania respondentów niedogodności.

Tabela 4.35. Respondenci według miejsca zamieszkania w czasie studiów

Miejsce zamieszkania w czasie studiów	%
Ogółem	100
W domu rodzinnym	32,7
Z rodziną (nie z rodzicami)	2,6
We własnym mieszkaniu	5,5
W wynajętym mieszkaniu	29,8
W wynajętym pokoju (stancja)	18,0
W akademiku	11,4

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Rozpoznanie badanej zbiorowości studentów ze względu na miejsce zamieszkania wykazało, iż niemal co trzeci respondent mieszkał w czasie studiów w domu rodzinnym (z rodzicami) (tabela 4.35). Blisko 30% młodzieży akademickiej wynajmowało, często wraz z przyjaciółmi, osobne mieszkanie, 18% zdecydowało się na wynajmowanie pokoju, a 11,4% zamieszkiwało w akademiku. Niewielki odsetek respondentów mieszkał w czasie studiów we własnym oddzielnym mieszkaniu (5,5%) bądź też z dalszą rodziną (np. z dziadkami) – 2,6%.

W oparciu o test niezależności chi-kwadrat dokonano weryfikacji hipotezy, iż miejsce zamieszkania studentów w czasie edukacji było w dużej mierze związane z miejscem ich stałego zameldowania ($\chi^2=298,942$, $p=0,0000$). Spośród młodzieży pochodzącej ze

środowisk wiejskich blisko $\frac{1}{3}$ mieszkała w czasie studiów w wynajmowanym mieszkaniu, 22% pozostawało w domu rodzinnym, niemal 20% zamieszkiwało wynajęty pokój (stancję), a ponad 19% akademik (tabela 4.36). Zauważalny jest też stosunkowo duży odsetek młodzieży pochodzenia wiejskiego, która zdecydowała się na miejsce w domu studenckim. Można przypuszczać, iż był to efekt relatywnie trudniejszej sytuacji materialnej rodzin pochodzenia tej grupy respondentów, co przekładało się na wybór tańszej formy zakwaterowania, jaką wciąż są akademiki.

Tabela 4.36. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a miejsce stałego zamieszkania respondentów

Miejsce zamieszkania w czasie studiów	Ogółem	Miejsce stałego zamieszkania			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
		Wieś	Miasta < 100 tys.	Miasta > 100 tys.	
		%			
W domu rodzinnym	32,7	22,2	17,5	63,1	298,942 (0,0000)
Z rodziną (nie z rodzicami)	2,6	1,9	3,5	1,6	
We własnym mieszkaniu	5,5	4,4	6,7	4,4	
W wynajętym mieszkaniu	29,8	32,8	36,5	17,4	
W wynajętym pokoju (stancja)	18,0	19,7	23,0	9,3	
W akademiku	11,4	19,1	12,6	4,2	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Nieco inaczej przedstawiała się struktura miejsca zamieszkania młodzieży pochodzącej ze środowisk miejskich. Spośród studentów mieszkających na stałe w miastach poniżej 100 tys. mieszkańców niemal 37% mieszkało w czasie studiów w wynajętym mieszkaniu, 23% w wynajętym pokoju, a tylko 17,5% pozostawało w domu rodzinnym (tabela 4.36). Młodzież akademicka ze środowisk wielkomiejskich zdecydowanie częściej, bo aż w 63%, mieszkała w okresie studiów w domu swoich rodziców, tylko 17,4% z nich wynajmowało mieszkanie, a 9,3% wynajmowało pokój.

Interpretując różnicowanie miejsc zamieszkania młodzieży akademickiej, należy podkreślić, iż duży (przede wszystkim w środowiskach wielkomiejskich) udział studentów mieszkających w czasie studiów w domu rodzinnym był bezpośrednio związany faktem, iż niemal $\frac{2}{3}$ badanych respondentów pochodziło z Wielkopolski, a z racji stosunkowo niewielkiej odległości od uczelni blisko 50% tej subpopulacji młodzieży akademickiej mieszkało w okresie studiów w domu rodzinnym. Wśród mieszkańców Poznania, stanowiących blisko 65% studentów pochodzenia wielkomiejskiego, odsetek ten był jeszcze wyższy i przekroczył 89% (tabela 4.37).

Tabela 4.37. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a miejsce stałego zamieszkania respondentów wywodzących się z Wielkopolski

Miejsce zamieszkania w czasie studiów	Ogółem	Miejsce stałego zamieszkania		
		Wieś	Miasta < 100 tys.	Poznań
		%		
W domu rodzinnym	49,1	30,3	28,3	89,4
Z rodziną (nie z rodzicami)	2,8	2,1	4,4	1,3
We własnym mieszkaniu	4,3	4,7	5,4	2,5
W wynajętym mieszkaniu	22,8	29,1	33,7	4,4
W wynajętym pokoju (stancja)	12,3	18,0	17,3	1,9
W akademiku	8,7	15,8	11,0	0,6

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Miejsce zamieszkania młodzieży w czasie studiów było zależne od poziomu zamożności jej rodziny pochodzenia mierzonego wielkością deklarowanego dochodu netto na osobę ($\chi^2=104,834$, $p=0,0000$). Osoby pochodzące z rodzin najuboższych, o dochodach nieprzekraczających 600 zł/osobę, zdecydowanie częściej, bo aż w 24,6%, mieszkały w akademiku, co pozwoliło na weryfikację hipotezy o związku tej formy zamieszkania studentów w czasie edukacji z sytuacją ekonomiczną ich rodziny pochodzenia. Charakterystyczne, iż osoby wywodzące się ze środowisk niezamożnych stosunkowo rzadko (22,4%) decydowały się na pozostanie w czasie studiów w domu rodziców (tabela 4.38).

Tabela 4.38. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia respondentów

Miejsce zamieszkania w czasie studiów	Ogółem	Poziom deklarowanego dochodu w (zł)					Statystyka χ^2 (p-value)
		Do 600	601-1200	1201-1800	1801-2400	2401 i więcej	
		%					
W domu rodzinnym	32,7	22,4	30,1	38,1	31,3	43,1	104,834 (0,0000)
Z rodziną (nie z rodzicami)	2,6	3,3	1,8	3,2	1,5	2,0	
We własnym mieszkaniu	5,5	1,9	4,2	9,5	11,9	17,7	
W wynajętym mieszkaniu	29,8	30,1	32,7	26,2	32,8	17,7	
W wynajętym pokoju (stancja)	18,0	17,4	20,9	19,8	13,4	15,7	
W akademiku	11,4	24,6	10,2	3,2	9,0	3,9	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Przyczynę można upatrywać w dość trudnej sytuacji mieszkaniowej oraz wielkości gospodarstw domowych rodzin pochodzenia wyróżnionej subpopulacji. Ponadto można przyjąć, że młodzi ludzie, poszukując większej swobody, prywatności i lepszych warunków

do nauki, decydowali się na zamieszkanie poza domem rodzinnym nawet kosztem większych obciążeń finansowych.

Istotnym czynnikiem determinującym wybór miejsca zamieszkania w czasie studiów był wiek respondenta ($F=31,639$, $p=0,0000$). Studenci najmłodszy, w wieku 20 lat i mniej, znacznie częściej niż starsza młodzież pozostawały w domu rodzinnym (tabela 4.39), a tylko 8% z nich zdecydowało się na zamieszkanie w akademiku. Odsetek ten był dwukrotnie mniejszy niż wśród młodzieży w wieku 24 i więcej lat. Zaobserwowane dysproporcje można tłumaczyć, z jednej strony, tendencją spadkową zainteresowania (wobec rosnących kosztów) zamieszkaniem w akademiku, z drugiej zaś, specyfiką tej formy zakwaterowania, stanowiącą swoisty motyw¹⁴ wyboru tego miejsca zamieszkania przez młodzież wyższych lat studiów.

Tabela 4.39. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a wiek respondentów

Miejsce zamieszkania w czasie studiów	Ogółem	Wiek w latach			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
		20 i mniej	21-23	24 i więcej	
		%			
W domu rodzinnym	32,7	39,6	30,3	27,0	31,639 (0,0000)
Z rodziną (nie z rodzicami)	2,6	2,0	3,1	1,5	
We własnym mieszkaniu	5,5	2,9	6,3	8,2	
W wynajętym mieszkaniu	29,8	28,9	30,0	30,6	
W wynajętym pokoju (stancja)	18,0	18,7	18,2	16,3	
W akademiku	11,4	8,0	12,1	16,3	

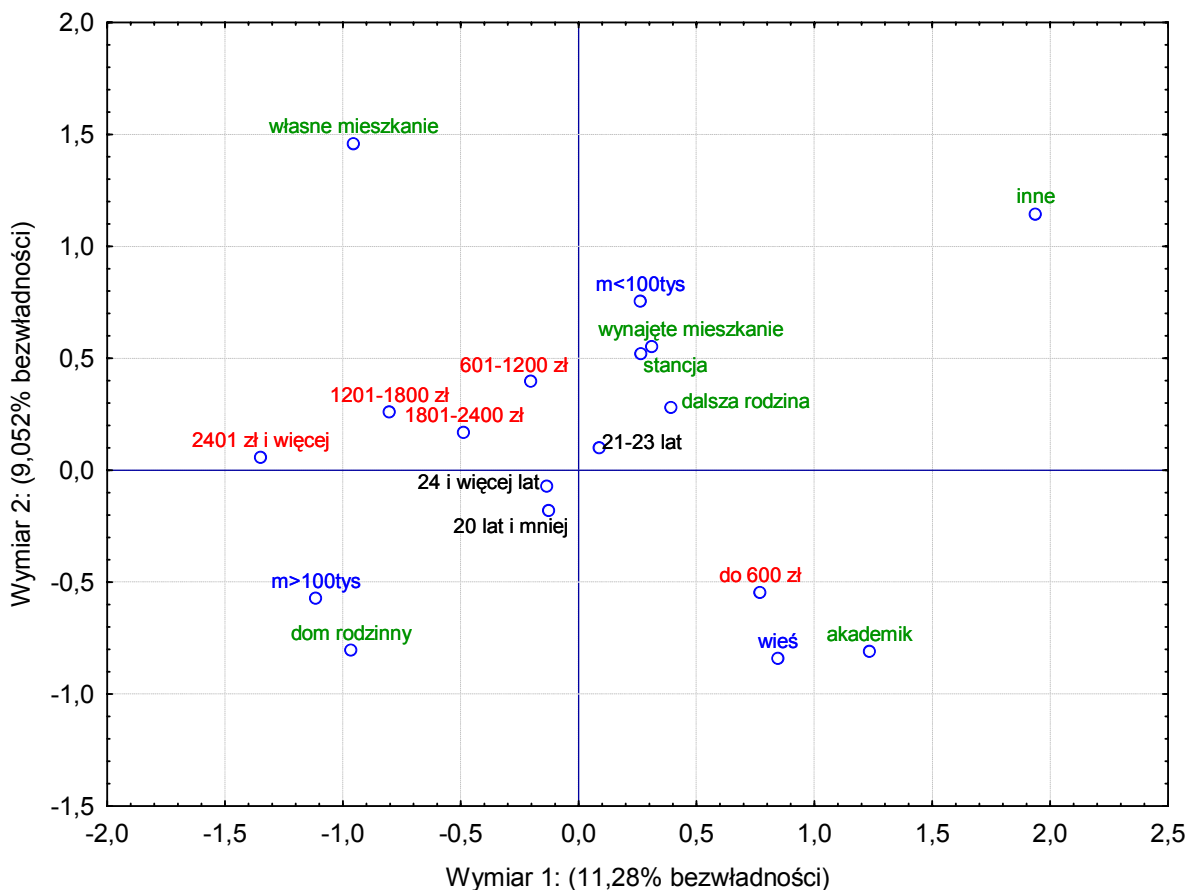
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Wysoki stopień zróżnicowania badanej populacji młodzieży akademickiej ze względu na jej miejsce zamieszkania w czasie studiów potwierdzony został analizą korespondencji (rys. 4.13) ukazującą, iż zróżnicowanie form zakwaterowania pozostawało w związku przede wszystkim z klasą miejscowości stałego zameldowania oraz poziomem zamożności ich rodziny pochodzenia. Interpretacja pierwszej osi układu współrzędnych (wyjaśniającej 11,28% bezwładności) wykazała różnice w profilach osób pochodzących z rodzin o dochodach do 600 zł/osobę, które relatywnie częściej wywodziły się ze środowisk wiejskich, a w czasie studiów mieszkaly w akademiku, oraz studentów pochodzących z rodzin zamożnych o dochodach przekraczających 2400 zł/osobę, stosunkowo powszechniej mieszkających w czasie studiów w domu rodzinnym, zazwyczaj w Poznaniu. Druga oś pozwoliła z kolei na identyfikację grupy respondentów pochodzących z miast do 100 tys.

¹⁴ Por. Tabela 4.40.

mieszkańców, o dochodach w rodzinie pochodzenia rzędu 601-1200 zł/osobę. Osoby te relatywnie częściej mieszkały w wynajętym mieszkaniu bądź na stacji.

Rys. 4.13. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia, wiek oraz miejsce stałego zamieszkania respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

W procesie badawczym podjęto także próbę identyfikacji motywów wyboru miejsca zamieszkania w czasie studiów. Źródłem informacji były odpowiedzi na zawarte w kwestionariuszu pytanie otwarte.

Efekty analizy pozwoliły stwierdzić, iż dla 34% młodzieży akademickiej jednym z kluczowych czynników decydujących o wyborze miejsca zamieszkania na okres edukacji była jego lokalizacja, odległość od centrum Poznania i związany z nią dogodny dojazd na macierzystą uczelnię. Blisko 30% studentów przy wyborze miejsca zakwaterowania zwracało uwagę na jego cenę, 13,4% na standard i wyposażenie, a 12,4% kierowało się odpowiednimi warunkami do nauki. Tylko 4,6% respondentów brało pod uwagę to, z kim będą dzielić miejsce zamieszkania (tabela 4.40).

Tabela 4.40. Motywy wyboru miejsca zamieszkania respondentów w czasie studiów

Motywy wyboru miejsca zamieszkania	Ogółem	Miejsce zamieszkania w czasie studiów					
		Dom rodzinny	Dalsza rodzina	Własne mieszk.	Wynajęte mieszk.	Stacja	Akademik
		Odsetek wskazań ¹					
Lokalizacja, dojazd	33,9	9,0	35,1	46,3	52,0	50,0	26,5
Cena	29,1	.	16,2	2,5	49,0	44,7	51,2
Standard, komfort	13,4	.	.	12,5	27,3	20,2	8,4
Warunki do nauki	12,4	5,7	13,5	7,5	16,9	21,0	9,0
Sytuacja materialna	4,9	11,6	35,1	.	0,2	0,8	.
Współlokatorzy	4,6	.	2,7	1,3	8,3	7,6	4,8
Nowe znajomości	2,5	0,4	21,1
Inne motywy	1,8	.	.	2,5	1,6	3,4	4,8
Brak motywów	30,4	75,6	16,2	35,0	3,7	6,1	9,6

¹ Odsetki nie sumują się do 100, gdyż respondent mógł wskazać więcej niż jeden motyw wyboru.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Uwzględniając poszczególne formy zamieszkania w okresie edukacji i motywy ich wyboru, wykazano, iż wśród osób mieszkających z rodziną (nie z rodzicami) decydującym czynnikiem był przede wszystkim aspekt ekonomiczny. Studenci decydowali się na zamieszkanie z bliskimi z uwagi na trudną sytuację materialną własnej rodziny pochodzenia (35,1% wskazań), zmniejszając w ten sposób koszty utrzymania w czasie studiów. Młodzież akademicka mieszkająca w wynajętym mieszkaniu motywowała z kolei swój wybór przede wszystkim dogodną lokalizacją i dojazdem do uczelni (52% wskazań), korzystną ceną (49% wskazań) oraz odpowiednim standardem mieszkania (27% wskazań). Osoby wynajmujące pokój szczególną uwagę zwracały natomiast, obok dogodnej lokalizacji i dojazdu, na odpowiednie warunki do nauki (21% wskazań).

Tabela 4.41. Respondenci według liczby osób w pokoju zajmowanym w czasie studiów

Liczba osób	%
Ogółem	100,0
1	52,2
2	38,4
3	8,4
4	1,0

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dla studentów mieszkających w akademiku najważniejszym (51% wskazań) aspektem była kwestia materialna – koszt wynajmu, co potwierdzało wcześniejsze spostrzeżenia

odnośnie do ekonomicznych motywów wyboru tej formy zamieszkania na okres studiowania. Około 27% mieszkających w akademikach motywowało swój wybór ich dogodną lokalizacją, a ponad 21% chęcią zawarcia nowych znajomości, wskazując tym samym na specyficzny charakter tego typu miejsc zakwaterowania. Należy też zaznaczyć, iż zaledwie co dziesiąty student mieszkający w akademiku wskazywał na warunki do nauki jako na czynnik determinujący jego wybór (tabela. 4.40).

Dokonując identyfikacji warunków mieszkaniowych młodzieży mierzonych liczbą osób w zajmowanym pokoju, stwierdzono, iż ponad połowa badanych osób zajmowała na czas studiów pokoje jednoosobowe, 38% mieszkało w pokojach dwuosobowych, a tylko 9,4% zajmowało pokoje trzy- lub czterosobowe (tabela 4.41).

Tabela 4.42. Miejsce zamieszkania respondentów w czasie studiów a liczba osób w zajmowanym pokoju

Miejsce zamieszkania w czasie studiów	Ogółem	Liczba osób				Statystyka χ^2 (p-value)
		1	2	3	4	
		%				
W domu rodzinnym	100,0	84,4	13,5	2,1	.	684,086 (0,0000)
Z rodziną (nie z rodzicami)	100,0	75,7	21,6	2,7	.	
We własnym mieszkaniu	100,0	57,5	40,0	2,5	.	
W wynajętym mieszkaniu	100,0	36,5	57,0	4,9	1,6	
W wynajętym pokoju (stancja)	100,0	47,0	47,7	3,8	1,5	
W akademiku	100,0	1,2	48,8	47,0	3,0	

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

Równocześnie liczba osób w zajmowanym przez studentów pokoju była uwarunkowana ich miejscem zamieszkania w okresie studiów ($\chi^2=684,086$, $p=0,0000$). Najdogodniejsze warunki mieszkaniowe miały osoby mieszkające w domu rodzinnym lub z dalszą rodziną – oddzielny pokój zajmowało odpowiednio 84,4% oraz 75,7% z nich (tabela 4.42). Spośród studentów mieszkających na stacji samodzielny pokój zajmowało 47%, a blisko 48% mieszkało w pokoju dwuosobowym. W gronie młodzieży mieszkającej na czas studiów w wynajmowanym mieszkaniu 57% miało jednego współlokatora. W akademikach z kolei dominowały pokoje dwu- (48,8%) oraz trzyosobowe (47%).

Bardzo interesujących rezultatów dostarczyła identyfikacja motywów, jakimi kierowała się młodzież akademicka przy doborze współlokatorów w miejscu zamieszkania na czas studiów (tabela 4.43). Spostrzeżono, iż co drugi respondent decydował się zamieszkać z osobą, którą zna i z którą wiąże go koleżeńskie lub też przyjacielskie stosunki. Co piąta osoba dobierała współlokatorów uwzględniając zgodność charakterów. Z członkiem rodziny

(np. z rodzeństwem) zdecydowało się zamieszkać ok. 8% studentów, dla 2% decydował wiek współlokatora, a tylko 1,5% zwracało uwagę na jego płeć. Równocześnie niemal 27% respondentów zadeklarowało, iż nie miało wpływu na wybór współlokatora.

Tabela 4.43. Motywy wyboru współlokatorów¹ a miejsce zamieszkania respondentów w czasie studiów

Motywy wyboru współlokatorów	Ogółem	Miejsce zamieszkania w czasie studiów			
		Własne mieszk.	Wynajęte mieszk.	Stacja	Akademik
		Odsetek wskazań ²			
Znajomość, przyjaźń	49,1	48,5	68,2	47,3	19,0
Zgodność charakterów	19,3	18,2	20,6	25,6	13,3
Więzy rodzinne	7,7	36,4	7,1	5,4	1,9
Zbliżony wiek	1,9	3,3	2,3	3,1	.
Jednakowa płeć	1,5	3,3	2,3	1,6	.
Inne motywy	1,1	.	0,8	0,8	1,9
Brak możliwości wyboru	26,6	.	7,9	24,0	67,1

¹ Nie dotyczy osób mieszkających w domu rodzinnym i/lub bez współlokatorów.

² Odsetki nie sumują się do 100, gdyż respondent mógł wskazać więcej niż jeden motyw wyboru.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dla osób, które zdecydowały się zamieszkać w wynajętym mieszkaniu, najistotniejsza była znajomość współlokatora (68,2% wskazań). Młodzież mieszkająca na stacji relatywnie częściej zwracała uwagę na zgodność charakterów (25,6% wskazań) bądź też nie miała wpływu na wybór współlokatora (24%). Natomiast na brak możliwości wyboru osoby, z którą dzieli się pokój, wskazało ponad $\frac{2}{3}$ studentów mieszkających w akademiku (tabela 4.43).

Analiza motywów wyboru współlokatora w czasie studiów z uwzględnieniem płci respondenta wykazała z kolei, iż młodzież płci męskiej znacznie chętniej (32,2% przypadków) decydowała się zamieszkać z obcą osobą, na której wybór nie miała wpływu (tabela 4.44). Studentki natomiast zdecydowanie częściej zwracały uwagę na zgodność charakterów (20,8% wskazań), zbliżony wiek (2,6% wskazań) oraz jednakową płeć współlokatora (2,3% wskazań). Można więc przypuszczać, iż odpowiedni dobór osoby, z którą dzieli się pokój zajmowany na czas studiów, był istotniejszy dla studiujących kobiet.

Identyfikacja obiektywnych warunków mieszkaniowych młodzieży akademickiej poszerzona została o charakterystykę dostępu do Internetu w miejscu zamieszkania w czasie studiów. Przyjęto bowiem założenie, iż w dobie powszechnej informatyzacji możliwość swobodnego korzystania z zasobów sieci internetowej w znacznym stopniu ułatwia

studiowanie, stanowiąc tym samym jeden z ważniejszych czynników wpływających na jakość warunków zamieszkania studentów w okresie edukacji.

Tabela 4.44. Motywy wyboru współlokatorów¹ a płeć respondentów

Motywy wyboru współlokatorów	Ogółem	Płeć	
		Mężczyźni	Kobiety
		Odsetek wskazań ²	
Znajomość, przyjaźń	49,1	46,7	50,7
Zgodność charakterów	19,3	15,7	20,8
Więzy rodzinne	7,7	6,2	8,8
Zbliżony wiek	1,9	0,8	2,6
Jednakowa płeć	1,5	0,4	2,3
Inne motywy	1,1	0,4	1,4
Brak możliwości wyboru	26,6	32,2	22,7

¹ Nie dotyczy osób mieszkających w domu rodzinnym i/lub bez współlokatorów.

² Odsetki nie sumują się do 100 gdyż respondent mógł wskazać więcej niż jeden motyw wyboru.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dostęp do Internetu w miejscu zamieszkania w czasie studiów miało ponad 83% badanej populacji młodzieży akademickiej, przy czym odsetek ten różnił się w zależności od charakteru tego miejsca (tabela 4.45). Wykazano, iż z zasobów sieci swobodnie mogło korzystać blisko 96% osób mieszkających w domu rodzinnym oraz 90% respondentów zamieszkujących własne mieszkanie. Wśród studentów wynajmujących mieszkanie, stancję lub pokój w akademiku dostęp do Internetu był nieco mniej powszechny i kształtował się na poziomie odpowiednio 75%, 78% i 79,5%.

4.45. Dostęp do Internetu w miejscu zamieszkania respondentów w czasie studiów

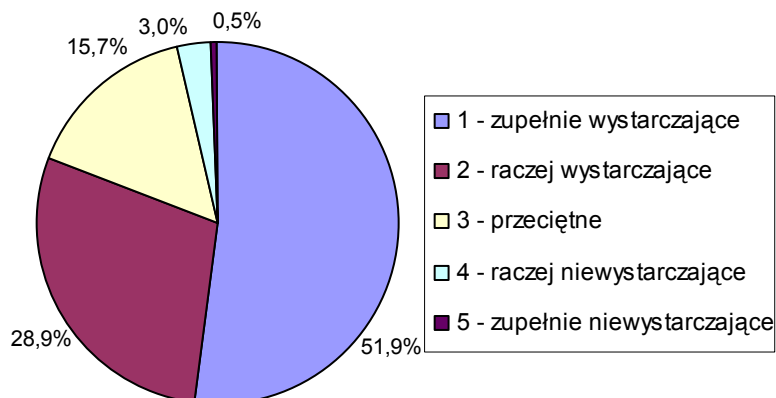
Dostęp do Internetu	Ogółem	Miejsce zamieszkania w czasie studiów					
		Dom rodzinny	Dalsza rodzina	Własne mieszk.	Wynajęte mieszk.	Stancja	Akademik
		%					
Tak	83,3	95,8	56,8	90,0	75,3	77,9	79,5
Nie	16,7	4,2	43,2	10,0	24,7	22,1	20,5

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analiza wyróżnionych wskaźników sytuacji mieszkaniowej młodzieży w czasie studiów poszerzona została o identyfikację jej ocen subiektywnych – poziomu i stopnia ich

zróźnicowania ze względu na wyróżniony zestaw cech o obiektywnym charakterze, tj. miejsce zamieszkania, liczbę osób w zajmowanym pokoju oraz dostęp do Internetu.

Rys. 4.14. Subiektywne oceny warunków mieszkaniowych respondentów w czasie studiów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dla rozpoznania percepcji sytuacji mieszkaniowej badanej populacji młodzieży posłużono się odpowiedziami na zawarte w kwestionariuszu pytanie, w którym skierowano do respondentów prośbę o ocenę swoich obecnych warunków mieszkaniowych. Kafeterię dla pytania stanowiło pięć wariantów odpowiedzi: 1 – zupełnie wystarczające, 2 – raczej wystarczające, 3 – przeciętne, 4 – raczej niewystarczające, 5 – zupełnie niewystarczające.

Tabela 4.46. Subiektywne oceny warunków mieszkaniowych respondentów według kategorii miejsca zamieszkania w czasie studiów

Miejsce zamieszkania w czasie studiów	Subiektywna ocena warunków mieszkaniowych ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	51,8	28,9	15,7	3,0	0,5	1,715	29,931 (0,0000)
	%						
W domu rodzinnym	65,6	23,3	9,0	1,5	0,6	1,483	
Z rodziną (nie z rodzicami)	67,6	13,5	18,9	.	.	1,514	
We własnym mieszkaniu	82,5	15,0	2,5	.	.	1,200	
W wynajętym mieszkaniu	50,8	31,2	14,6	3,2	0,2	1,709	
W wynajętym pokoju (stancja)	37,0	35,5	23,7	3,1	0,8	1,950	
W akademiku	20,5	38,6	31,3	8,4	1,2	2,313	

¹ Skala ocen: 1 – zupełnie wystarczające, 2 – raczej wystarczające, 3 – przeciętne, 4 – raczej niewystarczające, 5 – zupełnie niewystarczające.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zaobserwowano pewien stopień zróżnicowania otrzymanych ocen. Ponad połowa (51,8%) badanych studentów uznała warunki miejsca zamieszkania na czas swojej edukacji za zupełnie wystarczające. Blisko 29% respondentów określiło je jako raczej wystarczające, a 15,7% jako przeciętne. Tylko 3,5% młodzieży akademickiej oceniło swoją sytuację mieszkaniową w czasie studiów negatywnie (rys. 4.14). Przeciętna ocena kształtowała się na poziomie 1,72, czyli nieco powyżej poziomu raczej wystarczającego (tabela 4.46). Należy zaznaczyć, iż ocena warunków mieszkaniowych studiującej młodzieży była wyższa aniżeli ich percepcja własnej sytuacji ekonomicznej (ze średnią oceną na poziomie 2,18¹⁵).

Tabela 4.47. Subiektywne oceny warunków mieszkaniowych respondentów według liczby osób w zajmowanym pokoju

Liczba osób w pokoju	Subiektywna ocena warunków mieszkaniowych ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	51,8	28,9	15,7	3,0	0,5	1,715	11,11 (0,0000)
1	63,5	24,0	11,2	1,2	0,1	1,505	
2	42,8	33,9	18,1	4,5	0,7	1,864	
3	23,8	33,6	33,6	6,6	2,5	2,303	
4	25,0	55,3	12,5	6,3	.	2,000	

¹ Skala ocen: 1 – zupełnie wystarczające, 2 – raczej wystarczające, 3 – przeciętne, 4 – raczej niewystarczające, 5 – zupełnie niewystarczające.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Poziom percepcji warunków mieszkaniowych studentów różnił się, jak wykazała analiza wariancji, przede wszystkim ze względu na charakter miejsca zamieszkania w czasie edukacji ($F=29,931$, $p=0,0000$). Najwyższy stopień satysfakcji występował wśród studentów zamieszkujących własne mieszkanie oraz dom rodzinny. Najmniej korzystnie swoją sytuację mieszkaniową oceniły z kolei osoby zamieszkujące w akademiku lub na stacji. Warto przy tym zauważyć, iż tylko wśród mieszkańców domów studenckich średnia ocena warunków mieszkaniowych była poniżej poziomu raczej wystarczającego (tabela 4.46).

Uzupełnienie analizy ANOVA o liczbę osób w zajmowanym przez młodzież pokoju pozwoliło na stwierdzenie, iż zmienna ta wywierała istotny wpływ na poziom satysfakcji młodzieży z własnej sytuacji mieszkaniowej ($F=11,11$, $p=0,0000$). Okazało się, iż, zgodnie z przypuszczeniami, najwyższych ocen udzieliły osoby mieszkające na czas studiów samodzielnie – blisko 64% z nich uznało swoje warunki mieszkaniowe za zupełnie

¹⁵ Patrz podrozdział 1.

wystarczające, podczas gdy wśród respondentów zajmujących pokoje trzy- lub czteroosobowe frakcja ocen najwyższych nie przekroczyła 25% (tabela 4.47).

Tabela 4.48. Subiektywne oceny warunków mieszkaniowych respondentów a dostęp do Internetu w miejscu zamieszkania w czasie studiów

Dostęp do Internetu	Subiektywna ocena warunków mieszkaniowych ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem			%			1,715	
Tak	51,8	28,9	15,7	3,0	0,5	1,650	27,79 (0,0000)
Nie	55,2	28,3	13,4	2,6	4,9	2,037	

¹ Skala ocen: 1 – zupełnie wystarczające, 2 – raczej wystarczające, 3 – przeciętne, 4 – raczej niewystarczające, 5 – zupełnie niewystarczające.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

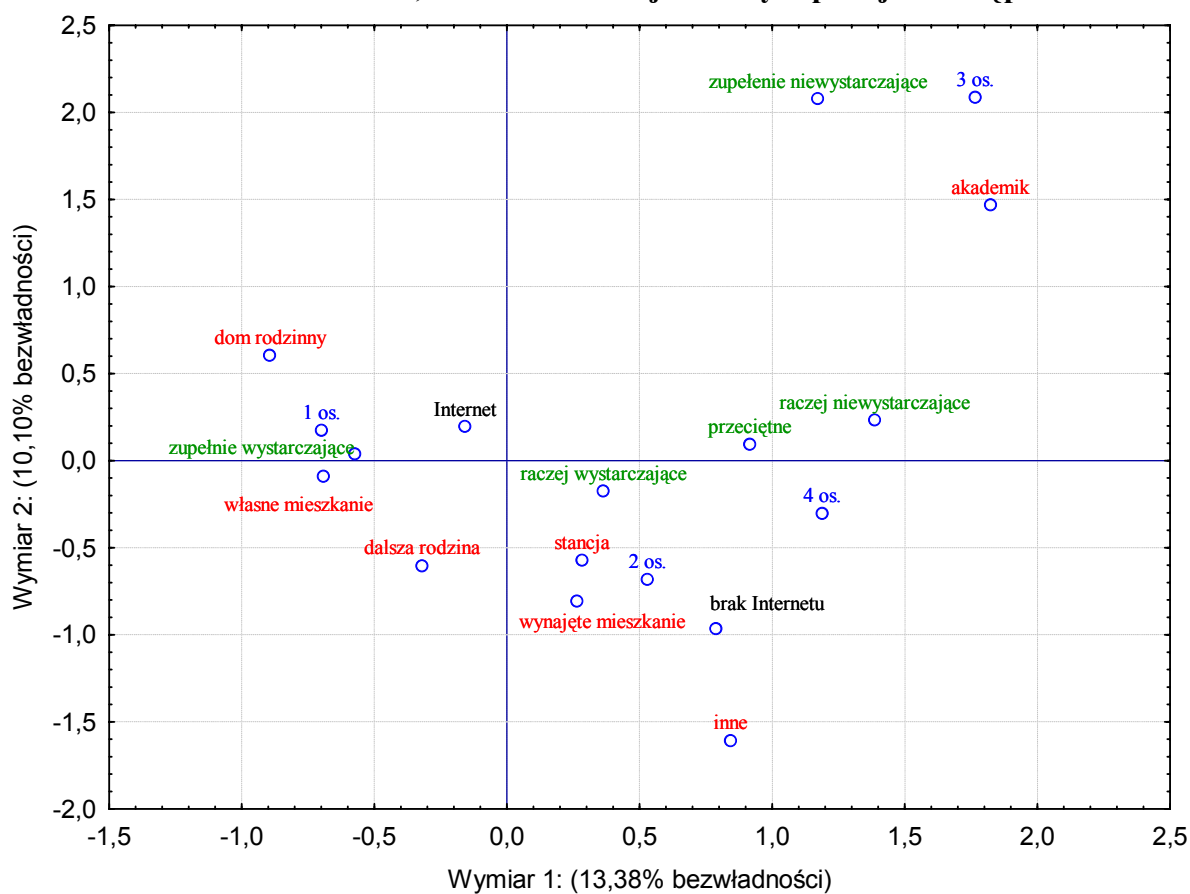
Dalsze postępowanie badawcze potwierdziło istotę roli, jaką przypisywała młodzież do możliwości korzystania w miejscu zamieszkania z Internetu. Rozszerzenie wielowymiarowej analizy wariancji o tę zmienną pozwoliło ukazać, iż średnie oceny własnej sytuacji mieszkaniowej były istotnie wyższe ($F=27,79$, $p=0,0000$) wśród osób, które w miejscu zamieszkania dostęp do Internetu posiadały (tabela 4.48).

Charakter zróżnicowania postrzeganej sytuacji mieszkaniowej respondentów w czasie studiów potwierdziła analiza korespondencji, w której zmienna obrazująca oceny subiektywne została uzupełniona o charakterystyki wyróżnione w omówionej powyżej analizie wariancji: miejsce zamieszkania w czasie studiów, liczba osób w zajmowanym pokoju oraz dostęp do Internetu. Interpretacja otrzymanych rezultatów (rys. 4.15) potwierdziła wcześniejsze wnioski. Pierwszy wymiar rozdzielał osoby oceniające swoje warunki mieszkaniowe jako zupełnie wystarczające od pozostałej grupy respondentów. Analiza wykresu wskazała ponadto, iż ocen pozytywnych relatywnie częściej udzielili studenci zamieszkujący w okresie studiów jednoosobowy pokój w domu rodzinnym lub we własnym mieszkaniu i posiadający dostęp do Internetu. Oceny negatywne relatywnie częściej pojawiały się wśród studentów zamieszkujących wieloosobowe pokoje w akademikach.

Przy identyfikacji warunków mieszkaniowych studentów zmierzano również do rozpoznania wskazań młodzieży na niedogodności związane z jej miejscem zamieszkania (tabela 4.49). Studenci okazali się krytyczni, gdyż mimo wysokich ocen subiektywnych dotyczących warunków mieszkaniowych tylko 21% respondentów nie wskazało jakichkolwiek niedogodności. Dla niemal 28% osób istotnym problemem była odległość

miejsca zamieszkania od uczelni i uciążliwość dojazdów. Blisko co czwarty student zwrócił uwagę na niski standard zajmowanego lokalu, z kolei 17% respondentów wskazało na hałaśliwe sąsiedztwo, 12% na mały metraż, 8,4% na współlokatorów, a 7,4% na brak własnego pokoju i prywatności. Dla niemal 5% badanej populacji młodzieży akademickiej problemem był brak dostępu do Internetu, co wskazywałoby, iż aż co trzecia osoba niemogąca korzystać z sieci w miejscu zamieszkania uznała to za dużą niedogodność.

Rys. 4.15. Subiektywna ocena warunków mieszkaniowych respondentów a miejsce zamieszkania w czasie studiów, liczba osób w zajmowanym pokoju i dostęp do Internetu

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Najniższe średnie subiektywne oceny warunków mieszkaniowych charakteryzowały studentów mieszkających w akademiku lub na stacji (tabela 4.46). Mieszkańcy domów studenckich do największych niedogodności związanych z miejscem swojego zakwaterowania na czas studiów zaliczali kolejno: niski standard, hałaśliwe sąsiedztwo i mały metraż (tabela 4.50). Niemal 24% badanej subpopulacji wskazywało na problem współlokatorów, a ok. 22% na kwestię braku prywatności w wieloosobowych pokojach. Zaledwie 4% osób mieszkających w akademikach nie wskazało na brak jakichkolwiek niedogodności z taką formą zamieszkania związanych. Dla młodzieży wynajmującej pokój

największe niedogodności stanowiły natomiast: niski standard zajmowanego lokalu (32,4%), a także problemy z dojazdem (24%) oraz często przypadkowi współlokatorzy – 19,8% wskazań.

Tabela 4.49. Niedogodności związane z miejscem zamieszkania respondentów w czasie studiów

Niedogodności	Odsetek wskazań			
	Skala ważności ¹			Razem
	1	2	3	
Odległość, dojazdy	23,0	3,6	1,1	27,7
Niski standard	14,2	7,3	1,1	22,6
Hałaśliwe sąsiedztwo	9,9	5,4	1,9	17,2
Mały metraż	7,9	3,3	0,7	11,9
Współlokatorzy	5,0	2,7	0,7	8,4
Brak własnego pokoju, prywatności	4,2	2,5	0,7	7,4
Brak dostępu do Internetu	3,3	1,3	0,3	4,9
Mieszkanie z rodziną	3,7	0,8	0,1	4,6
Wysokie koszty	2,7	1,5	0,3	4,5
Inne	5,2	4,4	1,1	10,7
Brak	20,9	.	.	20,9

¹Skala ważności: 1 – bardzo ważne, 2 – ważne, 3 – średnio ważne.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Reasumując należy stwierdzić, iż efekty badania sytuacji mieszkaniowej młodzieży akademickiej uprawniają do zaakceptowania hipotez, iż:

- stopień zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych młodzieży akademickiej był wysoki,
- występowało zróżnicowanie warunków mieszkaniowych rodzin pochodzenia młodzieży,
- sytuacja mieszkaniowa młodzieży akademickiej w czasie studiów była zróżnicowana i uwarunkowana czynnikami demo-społeczno-ekonomicznymi.

Obiektywne warunki mieszkaniowe rodziny pochodzenia studentów były zdeterminowane formą własności zajmowanego lokalu mieszkalnego, a także poziomem jej zamożności i wielkością gospodarstwa domowego. Sytuacja mieszkaniowa była relatywnie lepsza w rodzinach tworzących gospodarstwa trzyosobowe, posiadających własny dom i osiągających dochód netto przekraczający 1800 zł/osobę.

Tabela 4.50. Główne niedogodności a miejsce zamieszkania w czasie studiów

Niedogodności	Miejsce zamieszkania											
	Dom rodzinny		Dalsza rodzina		Własne mieszkanie		Wynajęte mieszkanie		Stancja		Akademik	
	Odsetek wskazań											
	1 ¹	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem
Odległość, dojazdy	41,3	46,0	27,0	27,0	14,3	15,6	14,2	19,7	17,4	23,9	5,2	7,2
Niski standard	1,8	3,1	10,8	13,5	7,8	10,4	20,7	31,5	19,4	32,4	28,8	48,4
Hałaśliwe sąsiedztwo	4,9	10,2	5,4	5,4	29,9	36,4	11,5	18,8	9,3	13,4	12,4	32,7
Mały metraż	6,2	8,9	.	2,7	3,9	5,2	7,9	11,3	6,1	9,7	19,6	31,4
Współlokatorzy	.	.	5,4	5,4	2,6	2,6	3,9	6,5	13,4	19,8	10,5	23,5
Brak własnego pokoju, prywatności	4,2	5,8	5,4	10,8	1,3	1,3	2,6	4,3	4,1	7,7	9,8	21,6
Brak dostępu do Internetu	0,2	0,4	.	.	1,3	2,6	6,5	9,1	4,1	6,9	4,6	5,9
Mieszkanie z rodziną	10,2	12,9	5,4	8,1	.	.	0,2	0,2	0,4	0,4	0,7	0,7
Wysokie koszty	1,3	5,3	9,6	3,6	5,7	1,3	1,3
Inne	3,9	12,3	10,9	16,3	7,7	15,5	6,5	12,1	6,4	12,9	3,2	3,8
Brak	27,3	27,3	29,7	29,7	31,2	31,2	20,7	20,7	15,8	15,8	3,9	3,9

¹ Skala ważności: 1 – bardzo ważne.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Z kolei analiza ocen subiektywnych ukazała, że percepcja sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia była uwarunkowana, obok powierzchni użytkowej mieszkania netto, również formą własności zajmowanego lokalu, wielkością gospodarstwa domowego, a także wiekiem respondenta. Stopień satysfakcji z sytuacji mieszkaniowej był najwyższy wśród najmłodszej młodzieży wywodzącej się z rodzin pełnych, trzy- lub czteroosobowych, zamieszkującej wraz z rodzicami w domu o powierzchni przekraczającej 45 m² na osobę.

Wśród młodzieży akademickiej objętej obserwacją dominowała młodzież z Wielkopolski, stąd wiodącą formą zamieszkania studentów uczelni Poznania było pozostanie w domu rodzinnym. Ponadto ponad połowa respondentów dysponowała pokojem jednoosobowym, a 83% z nich miało stały dostęp do Internetu.

Uwzględniając odległe miejsce warunków mieszkaniowych w hierarchii najważniejszych obszarów życia (tabela 3.12) i realną sytuację mieszkaniową młodzieży, nie budzi zastrzeżeń wysoki stopień satysfakcji studentów z zaspokojenia potrzeb mieszkaniowych w okresie edukacji.

Konstatując należy stwierdzić, iż badanie fizycznego wymiaru jakości życia młodzieży wykazało, że studenci z poznańskiego środowiska akademickiego odznaczyli się wysokim zaspokojeniem potrzeb materialnych (ekonomicznych oraz mieszkaniowych) zarówno w ich obiektywnym, jak i subiektywnym ujęciu. Równocześnie przeprowadzone analizy pozwoliły na zaakceptowanie hipotez o wyraźnych dysproporcjach w sytuacji materialnej rodzin pochodzenia, jak i sytuacji materialnej studentów ze względu na ich wyróżnione cechy o charakterze demograficznym, społecznym oraz ekonomicznym. Otwarte pozostawało jednak pytanie, czy poziom zadowolenia z zaspokojenia potrzeb materialnych przekładał się na zaspokojenie potrzeb o charakterze pozamaterialnym oraz na satysfakcję studentów z własnego życia jako całości. Kształtowanie się konotacji pomiędzy stopniem zaspokojenia materialnych i niematerialnych potrzeb młodzieży oraz wpływu aspektu materialnego na jej poczucie zadowolenia z własnej egzystencji stanowiło przedmiot zainteresowania badawczego, którego rezultaty ukazano w kolejnych rozdziałach rozprawy.

Rozdział V

Identyfikacja psychofizycznego wymiaru jakości życia młodzieży akademickiej

Zgodnie z przyjętą definicją jakość życia należy rozpatrywać w wymiarze fizycznym i psychofizycznym. W poprzednim rozdziale skupiono uwagę badawczą na fizycznym aspekcie egzystencji młodzieży, związanym z zaspokojeniem potrzeb podstawowych, o charakterze materialnym. Nie mniej ważny jest aspekt psychofizyczny, utożsamiany z szeroko rozumianym zdrowiem jednostki (nie tylko w wymiarze fizycznym) oraz jej potrzebą poczucia przynależności i akceptacji, a także samorealizacji i rozwoju. Według E. Allardta człowiek ocenia swoje życie poprzez „mieć”, „być” i „kochać”. Zgodnie z tą koncepcją w procesie badawczym dążono do pełnej identyfikacji jakości życia badanej populacji młodzieży akademickiej, dokonując uzupełnienia oceny jej materialnych uwarunkowań o najistotniejsze aspekty o charakterze pozamaterialnym.

Poniżej ukazano efekty badania związanego z próbą identyfikacji czynników kształtujących psychofizyczną kondycję studentów zarówno w ujęciu obiektywnym, jak i subiektywnym. W procesie badania podjęto ponadto próbę oceny poziomu zaspokojenia ich potrzeb w zakresie wykorzystania czasu wolnego oraz uczestnictwa w kulturze. Szczególną uwagę zwrócono też na społeczny wymiar jakości życia badanej młodzieży akademickiej, oceniając jej uczestnictwo w życiu rodzinnym i towarzyskim.

1. Psychofizyczna kondycja młodzieży akademickiej

Zdrowie jest definiowane przez Światową Organizację Zdrowia (WHO) jako nie tylko całkowity brak choroby, ale także jako stan pełnego, fizycznego, umysłowego i społecznego dobrostanu, pozwalającego człowiekowi na naukę lub pracę oraz dający mu społeczną i kulturową satysfakcję. Dla większości Polaków kategoria zdrowia stanowi, jak wskazują badania¹, jeden z najważniejszych warunków udanego i szczęśliwego życia. Warunek ten cenią zarówno osoby, które mają kłopoty zdrowotne, jak i ci, co do których nie ma podstaw, aby przypuszczać, że należą do grup o słabszym zdrowiu. Badania potwierdzają też, iż choć dla uczniów i studentów zdrowie nie jest wartością tak ważną (na tle wskazań innych grup), to jednak wciąż jest ważniejsze aniżeli inne aspekty warunkujące udane życie². Również w badanej populacji młodzieży studiującej zdrowie znalazło się na wysokiej, drugiej pozycji

¹ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007...*, op. cit., s. 196.

² Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2005...*, op. cit., s. 143; W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych...*, op. cit., s. 105.

w hierarchii najważniejszych życiowych wartości z 47% udziałem wskazań (tabela 3.10), co skłoniło do uznania tego obszaru życia młodych ludzi za jeden z kluczowych elementów składających się na psychofizyczny, pozamaterialny aspekt ich egzystencji.

Charakterystyka uwarunkowań i zróżnicowania psychofizycznej kondycji populacji młodzieży akademickiej objęła wybrane, obiektywne symptomy zdrowia fizycznego studentów i prozdrowotne aspekty ich stylu życia, uzupełnione o subiektywne oceny stanu zdrowia i poziomu stresu życiowego.

1.1. Charakterystyka stanu zdrowia młodzieży akademickiej

Wysoka pozycja zdrowia wśród warunków udanego życia pokolenia młodych Polaków skłoniła do uwzględnienia w badaniu jakości życia młodzieży akademickiej aspektu zdrowotnego. W myśl przyjętych założeń, na charakterystykę obiektywnego stanu zdrowia studentów składało się rozpoznanie poziomu zachorowań na choroby przewlekłe oraz intensywności korzystania przez młodzież z usług medycznych.

Tabela 5.1. Choroby przewlekłe a płeć i wiek respondentów

Choroby przewlekłe	Ogółem	Płeć		Wiek w latach		
		Mężczyźni	Kobiety	20 i mniej	21-23	24 i więcej
Tak, w tym ¹ :	20,2	18,9	21,1	22,4	20,1	15,3
Choroby alergiczne	14,7	14,1	15,1	18,0	14,0	10,2
Choroby układu oddechowego	2,5	2,0	2,9	2,9	2,5	2,0
Choroby układu ruchu	0,8	0,3	1,2	0,4	1,2	.
Choroby układu krążenia	0,7	1,0	0,5	0,9	0,7	.
Inne	3,8	3,2	4,2	2,9	3,4	4,6
Brak odpowiedzi	0,3	0,3	0,4	0,4	0,4	.
Nie	79,8	81,1	78,9	77,6	79,9	84,7
Statystyka χ^2 (<i>p value</i>)		1,0261 (0,3111)		4,3187 (0,1154)		

¹ 2,6% respondentów deklarowało więcej niż jedną chorobę przewlekłą.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Poziom zachorowalności na choroby przewlekłe w populacji studiującej młodzieży uczelni Poznania nie odbiegał od statystyk ogólnokrajowych³ – w roku 2004 na choroby przewlekłe cierpiało bowiem 20,6% polskiej młodzieży w wieku 15-19 lat (pokolenia obecnej

³ Por. *Stan zdrowia ludności Polski w 2004 r.*, GUS, Warszawa 2006, s. 93.

młodzieży akademickiej). Wśród badanych studentów występowanie choroby przewlekłej potwierdził co piąty respondent (tabela 5.1).

W subpopulacji studiujących mężczyzn udział chorych przewlekłe ukształtował się na poziomie 18,9%, a wśród kobiet osiągnął 21,1%. Zaobserwowane dysproporcje nie były statystycznie istotne i nie upoważniały do stwierdzenia, iż poziom zachorowalności na choroby przewlekłe zależał od płci respondenta (tabela 5.1). Uwzględnienie w badaniu wieku respondentów pozwoliło wykazać, iż występowanie chorób przewlekłych było najczęstsze w gronie osób najmłodszych – 22%, wobec 15,3% udziału chorych w subpopulacji studentów w wieku 24 i więcej lat, jednakże i w tym przypadku istniejące różnice nie były istotne.

Tabela 5.2. Choroby przewlekłe a miejsce stałego zamieszkania respondentów

Choroby przewlekłe	Ogółem	Miejsce stałego zamieszkania			Statystyka χ^2 (<i>p value</i>)
		Wieś	Miasta < 100 tys.	Miasta > 100 tys.	
Tak	20,2	13,8	20,7	24,1	12,5422 (0,0019)
Nie	79,8	86,3	79,3	75,9	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Częstość występowania chorób przewlekłych zdeterminowana była miejscem stałego zamieszkania młodzieży akademickiej ($\chi^2=12,5422$, $p=0,0019$). Udział osób chorych przewlekłe był zdecydowanie niższy wśród studentów pochodzących ze środowisk wiejskich i ukształtował się na poziomie 13,8%, a zatem był o ponad 10 p.p. mniejszy aniżeli w populacji respondentów wywodzących się z wielkich miast (tabela 5.2). W pewnym stopniu wyjaśnienie zaobserwowanych różnic dała analiza rodzaju chorób przewlekłych występujących wśród badanej młodzieży.

Ponad 70% studentów chorych przewlekłe cierpiało na choroby alergiczne (tabela 5.1), stanowiące swoiste piętno rozwoju cywilizacyjnego. Choroby te są charakterystyczne dla aglomeracji wielkomiejskich, w których występują dodatkowe czynniki drażniące, tj. spaliny, zanieczyszczenie środowiska. W środowiskach wiejskich, które wolniej przyjmują tzw. zachodni styl życia, intensywność chorób alergicznych jest wyraźnie niższa, co znalazło odzwierciedlenie w przeprowadzonym badaniu.

Analizując stan zdrowia studentów, zwrócono uwagę na stosunkowo niską intensywność korzystania z usług medycznych. Udział młodzieży akademickiej korzystającej na przestrzeni ostatnich trzech miesięcy z pomocy lekarskiej innej niż dentystryczna ukształtował się na poziomie nieprzekraczającym 39% (tabela 5.3), przy czym 15,9% respondentów skorzystało

z pomocy lekarza podstawowej opieki zdrowotnej, 7,5% z pomocy ginekologicznej, 5,9% z pomocy dermatologicznej lub alergologicznej, a 4,2% z pomocy okulistycznej.

Tabela 5.3. Korzystanie z pomocy lekarskiej (innej niż dentystyczna) a płeć i wiek respondentów

Pomoc lekarska	Ogółem	Płeć		Wiek w latach		
		Mężczyźni	Kobiety	20 i mniej	21-23	24 i więcej
Tak, w tym ¹ :	38,6	28,7	45,6	38,4	39,8	34,2
Lekarz rodzinny	15,9	12,3	18,4	15,8	16,6	13,3
Ginekologiczna	7,5	-	12,8	6,0	8,4	7,1
Dermatologiczna lub alergologiczna	5,9	5,5	6,8	7,0	6,2	4,1
Okulistyczna	4,2	2,8	5,2	3,8	4,4	4,1
Hospitalizacja	2,5	2,8	2,3	2,9	2,6	1,5
Ortopedyczna	2,3	2,8	2,0	2,0	2,7	1,5
Laryngologiczna	2,3	2,2	2,5	2,9	2,0	2,6
Inna	3,4	2,3	4,3	3,3	3,3	4,5
Brak odpowiedzi	2,8	1,8	3,5	3,1	2,7	2,6
Nie	61,4	71,3	54,4	61,6	60,2	65,8
Statystyka χ^2 (<i>p value</i>)		19,5125 (0,0000)		2,1100 (0,3480)		

¹8,2% respondentów korzystało z więcej niż jednej formy pomocy lekarskiej.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Z pomocy lekarskiej zdecydowanie częściej, jak wykazał test niezależności chi-kwadrat ($\chi^2=19,51252$, $p=0,0000$), korzystały kobiety – 45,6% aniżeli mężczyźni – 28,7%. Istniejące dysproporcje wiązały się w głównej mierze z blisko 13% udziałem kobiet, które zasięgnęły rady ginekologicznej, aczkolwiek zakres korzystania z pozostałych form pomocy lekarskiej także był większy wśród młodzieży płci żeńskiej (tabela 5.3). Kobiety znacznie częściej korzystały przede wszystkim z pomocy lekarza rodzinnego, a także ze specjalistycznej pomocy okulistycznej⁴.

Odnosić należy, iż intensywność korzystania z usług medycznych nie była zdeterminowana wiekiem i miejscem stałego zamieszkania respondentów. Udział osób korzystających z pomocy lekarskiej był co prawda nieco wyższy w gronie studentów w wieku poniżej 24 lat, a także wśród osób wywodzących się ze środowisk wielkomiejskich, jednakże test niezależności chi-kwadrat nie pozwolił na potwierdzenie statystycznej istotności zaobserwowanych różnic (tabela 5.3).

⁴ Należy zaznaczyć, iż blisko 36% badanej grupy młodzieży nosiło okulary lub szkła kontaktowe, przy czym udział osób z wadą wzroku był wyraźnie wyższy wśród studiujących kobiet ($\chi^2=20,6792$, $p=0,0000$).

Rozwój współczesnej cywilizacji nie gwarantuje w sposób automatyczny lepszej jakości życia – wręcz przeciwnie – może „degradować” człowieka, prowadząc do zaburzenia jego rozwoju zarówno biologicznego, psychicznego, jak i społeczno-kulturowego⁵. Do negatywnych symptomów kształtowania się nowego stylu życia zaliczyć można, jak pisze J. Bejnarowicz⁶, m.in. wzrost zachowań szkodliwych dla zdrowia, tj. palenie papierosów i niską aktywność fizyczną. Niezdrowy styl życia może też być skutkiem stresu związanego ze środowiskiem psychospołecznym w rodzinie bądź miejscu zamieszkania człowieka.

Na psychofizyczny aspekt jakości życia mogą mieć wpływ pro- lub antyzdrowotne zachowania studentów. Oceny zachowań w tym zakresie dokonano poprzez identyfikację stosunku młodzieży akademickiej do papierosów oraz jej aktywności fizycznej.

Pomimo powszechnie znanej szkodliwości wyrobów nikotynowych palenie tytoniu jest w Polsce nadal zjawiskiem bardzo powszechnym – szacuje się, że 7-8 mln Polaków to nałogowi palacze. Sięganie po papierosa stało się swoistą metodą radzenia sobie w stresujących sytuacjach, próbą uspokojenia się, jak również ogólnie akceptowanym zachowaniem w różnych środowiskach. Szczególne powody do niepokoju niosą statystyki dotyczące popularności wyrobów tytoniowych wśród młodego pokolenia Polaków. Jak wynika z ogólnopolskiego badania zrealizowanego przez CBOS, udział palaczy w subpopulacji polskiej młodzieży w wieku 18-24 lat osiągnął w 2007 roku poziom ok. 26%⁷.

W świetle przytoczonego raportu za szczególnie interesujące uznać należy rezultaty analizy postaw wobec wyrobów tytoniowych studentów uczelni Poznania. Zaobserwowano bowiem, iż udział osób palących był w badanej populacji młodzieży akademickiej relatywnie niski i ukształtował się na poziomie 19,4%, przy czym niemal 40% respondentów palących wyrażało chęć zerwania z nałogiem (tabela 5.4). Jednocześnie ponad 12% respondentów już rzuciło palenie, a aż 68,5% nigdy po papierosa nie sięgało.

Fakt istnienia niewielkiej frakcji palaczy wśród studentów może sugerować, iż stosunek do papierosów był zdeterminowany poziomem wykształcenia respondenta. Można stwierdzić, iż w środowisku studenckim nastaje moda na niepalenie. Potwierdziły się tym samym

⁵ Por. B. Zawadzka, *Nauczyciel zdrowia w nowej koncepcji reformy szkolnej*, w: B. Woynarowska (red.), *Teoretyczne podstawy edukacji zdrowotnej. Stan i oczekiwania*, KOWEZ, Warszawa 2001, za: D. Dudek, D. Lipka-Nowak, *Styl życia i uwarunkowania zachowań zdrowotnych studentów*, *Annales Medicinae Sectio D (Medicina)*, VOL. LX, SUPPL. XVI, N 3, Lublin 2005, s. 284.

⁶ Por. J. Bejnarowicz, *Zmiany stanu zdrowia Polaków i jego uwarunkowań. Wyzwania dla promocji zdrowia*, „Promocja Zdrowia, Nauki Społeczne i Medycyna” nr 1-2, Warszawa 1994, s. 9-36.

⁷ *Postawy wobec wybranych substancji psychoaktywnych*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2007.

wnioski płynące m.in. z raportu zaprezentowanego przez Estymator, ukazującego, iż grono palących Polaków było zdecydowanie niższe wśród osób z wykształceniem średnim (22%) i wyższym (17%)⁸.

Oceniając postawy młodzieży akademickiej wobec palenia papierosów, uwzględniono płeć respondentów (tabela 5.4). Udział palaczy był, jak zaobserwowano, nieco większy wśród mężczyzn aniżeli wśród kobiet, jednakże test niezależności chi-kwadrat nie wykazał istotności tych różnic. Stąd też można uznać, iż wbrew powszechnej opinii poziom abstynencji tytoniowej w populacji młodych studentów nie zależał od płci⁹. Nadmienić ponadto należy, iż badanie wykazało nieistotne różnice frakcji palaczy w subpopulacjach wyróżnionych ze względu na wiek respondentów.

Tabela. 5.4. Stosunek do papierosów a płeć i wiek respondentów

Stosunek do papierosów	Ogółem	Płeć		Wiek w latach		
		Mężczyźni	Kobiety	20 i mniej	21-23	24 i więcej
		%				
Palę	11,7	12,0	11,5	12,2	11,5	11,2
Palę, ale staram się rzucić	7,7	8,8	6,9	7,8	7,2	9,7
Rzuciłem(-am) palenie	12,1	14,0	10,8	11,8	11,5	15,3
Nie palę i nigdy nie paliłem(-am)	68,5	65,2	70,8	68,2	69,8	63,8
Statystyka χ^2 (<i>p value</i>)		1,2564 (0,2623)		0,6722 (0,7145)		

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Charakterystyczne jest, iż udział osób palących był wyższy w gronie młodzieży akademickiej wywodzącej się z rodzin niepełnych – 23,2% (przy 18,7% udziale wśród studentów z rodzin pełnych). Różnice te nie były jednak statystycznie istotne ($\chi^2=2,3958$, $p=0,1217$) i nie pozwalały na potwierdzenie zgodnego z powszechnym mniemaniem założenia o większej skłonności osób z rodzin niepełnych do zachowań zdrowotnie ryzykownych.

Kolejnym ważnym czynnikiem zdrowego stylu życia, który odgrywa szczególną rolę w promocji zdrowia, jest aktywność fizyczna. Zwiększona aktywność ruchowa współczesnego człowieka istotnie wpływa nie tylko na prawidłowe funkcjonowanie i rozwój organizmu, ale korzystnie oddziałuje na jego psychikę i samopoczucie¹⁰.

⁸ *Papierosy i palacze. Lipiec-listopad 2007*, Raport z badań ankietowych, Estymator, Warszawa 2007.

⁹ Podobny wniosek płynie z przytaczanego raportu CBOS: *Postawy wobec wybranych substancji...*, op. cit.

¹⁰ Por. J. B. Karski, *Promocja zdrowia*, Ignis, Warszawa 1999, s. 201-204.

Jak pokazują statystyki, aktywność fizyczna Polaków odbiega od poziomu wielu nacji. Przeprowadzone w 2002 roku badania *East-West Health Gap* wykazały, iż spośród mieszkańców kilku krajów objętych badaniami (Finlandia, Hiszpania, Niemcy, Rosja, Polska) dorośli Polacy sytuowali się na ostatnim miejscu, jeśli chodzi o systematyczną aktywność fizyczną¹¹. Z kolei badania z lat 2001/2002 dotyczące zachowań zdrowotnych młodzieży 31 krajów Europy (w tym Polski) oraz Izraela, Kanady i USA ukazały, iż w Polsce tylko 29,4% dziewcząt oraz 41,2% chłopców w wieku 11-15 lat (a więc obecnych studentów) spełniało wymogi zalecanego poziomu sprawności fizycznej¹².

Tabela 5.5. Uprawianie sportu wyczynowego a płeć i wiek respondentów

Uprawianie sportu wyczynowego	Ogółem	Płeć		Wiek w latach		
		Mężczyźni	Kobiety	20 i mniej	21-23	24 i więcej
Tak	113	16,8	7,4	10,2	11,1	14,3
Nie	88,7	83,2	92,6	89,8	88,9	85,7
Statystyka χ^2 (<i>p value</i>)		31,1263 (0,0000)		2,2934 (0,3180)		

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

W tym kontekście aktywność ruchowa stanowiła kolejny, bardzo istotny aspekt rozpoznania jakości życia studentów. Należy przyjąć, iż udział osób podejmujących różnorodne formy aktywności fizycznej, rozumianej jako wykonywanie czynności rekreacyjno-sportowych, był wśród młodzieży akademickiej umiarkowany. Ponad 11% badanej populacji deklarowało uprawianie sportu wyczynowo (tab. 7.5), przy czym wskaźnik ten różnił się w subpopulacjach młodzieży wyróżnionych ze względu na płeć ($\chi^2=31,1263$, $p=0,0000$) – sport wyczynowy uprawiało 7,4% kobiet oraz 16,8% mężczyzn. Zintensyfikowana aktywność fizyczna nie była natomiast powiązana z wiekiem respondentów. O ile udział sportowców w gronie studentów najstarszych był większy aniżeli w populacji osób w wieku 20 lat i mniej, to zaobserwowane różnice nie były statystycznie istotne (tabela 5.5).

Należy podkreślić, iż większa liczba studentów (78,9%) deklarowała uprawianie sportów rekreacyjnie, przy czym i ta forma aktywności fizycznej zależała od płci respondenta –

¹¹ Za: E. Rutkowska, *Aktywność fizyczna w medycynie holistycznej*, Wychowanie Fizyczne i Sport, tom 48, Warszawa 2004, s. 175-180.

¹² C. Currie (red.), *Young People's Health in Context: International report from the HBSC 2001/02 survey*, WHO Policy Series: Health Policy for Children and Adolescents Issue 4, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen 2004.

rekreacyjnie uprawiało sport 83,9% młodzieży płci męskiej i 75,4% studentek (tabela 5.6). Wyraźnie uwydatniła się niższa aktywność fizyczna młodych kobiet, co jest zjawiskiem bardzo niekorzystnym, mogącym odbić się w przyszłości negatywnie na stanie zdrowia następnych generacji. Jest to zresztą problem obserwowany w wielu krajach¹³.

Tabela 5.6. Uprawianie sportu rekreacyjnie a płeć i wiek respondentów

Uprawianie sportu rekreacyjnie	Ogółem	Płeć		Wiek w latach		
		Mężczyźni	Kobiety	20 i mniej	21-23	24 i więcej
Tak	78,9	83,9	75,4	82,7	76,9	78,6
Nie	21,1	16,1	24,6	17,3	23,1	21,4
Statystyka χ^2 (<i>p value</i>)		15,3385 (0,0001)		5,8208 (0,0544)		

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

Jak się okazało, podejmowanie czynności rekreacyjno-sportowych pozostawało w pewnym, niewielkim związku z wiekiem badanych osób ($\chi^2=5,8208$, $p=0,05444$). Aktywność fizyczną najczęściej deklarowali studenci najmłodszy, w wieku 20 lat i mniej – 82,7%. W subpopulacjach osób starszych, w wieku 21-23 lat oraz 24 lat i więcej, frakcja uprawiających sport rekreacyjnie kształtowała się na poziomie odpowiednio 76,9% oraz 78,6% (tabela 5.6). Można było przypuszczać, iż zaobserwowane dysproporcje miały związek z aktywnością zawodową młodzieży, która była wyższa w gronie osób najstarszych. Wniosków tych nie potwierdziły jednak przeprowadzone testy niezależności chi-kwadrat, wskazujące, iż aktywność ruchowa studentów nie zależała od ich stosunku do pracy ($\chi^2=3,2336$, $p=0,1985$).

Zasięg uczestnictwa studentów w kulturze fizycznej korespondował z kolei z miejscem ich stałego zamieszkania ($\chi^2=6,8141$, $p=0,0331$). Udział osób uprawiających sport rekreacyjnie był wyraźnie wyższy w gronie respondentów wywodzących się ze środowisk wielkomiejskich i osiągnął poziom 83% (wobec 77% udziału w pozostałej części badanej populacji). Można przyjąć, iż istniejące różnice wiązały się z większą ilością czasu wolnego, jakim dysponowały osoby z dużych miast¹⁴ (przede wszystkim z Poznania). Nie bez znaczenia był też zdecydowanie wyższy poziom rozwoju infrastruktury rekreacyjno-sportowej w dużych aglomeracjach, stanowiącej czynnik zachęcający mieszkańców do podjęcia aktywności ruchowej, a także korzystniejsza sytuacja ekonomiczna

¹³ Por. J. Bejnarowicz, *Zmiany stanu zdrowia Polaków...*, op. cit., s. 33-37.

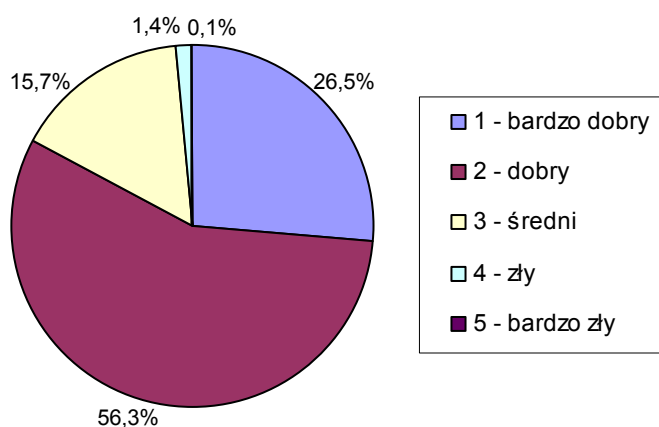
¹⁴ Por. Rozdział 4.

w gospodarstwach domowych rodzin młodzieży akademickiej pochodzenia wielkomiejskiego (tabela 4.4).

Należy zaznaczyć, iż stosunkowo wysoki odsetek osób deklarujących uprawianie sportu, aczkolwiek bardzo korzystny, nie może być interpretowany jako jednoznaczny symptom aktywnego, masowego uczestnictwa młodzieży akademickiej w kulturze fizycznej. Badanie nie uwzględniało bowiem częstotliwości podejmowanych przez respondentów czynności o charakterze rekreacyjno-sportowym. W tym świetle bardzo istotne wydaje się uzupełnienie badania o rozpoznanie miejsca uprawiania sportu rekreacyjnego w hierarchii zachowań studentów w czasie wolnym, co zostało omówione w dalszej części rozdziału

Analiza pro- i antyzdrowotnych zachowań młodzieży uzupełniona została o odczucia respondentów na temat własnego stanu zdrowia, stanowiące, zgodnie z rekomendacjami Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), jeden z kluczowych elementów oceny zdrowotnych aspektów życia jednostki.

Rys. 5.1. Subiektywne oceny stanu zdrowia respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Za podstawę badania samooceny stanu zdrowia studentów przyjęto zawarte w kwestionariuszu ankietowym pytanie, w którym poproszono respondentów o ustosunkowanie się do stwierdzenia: „Swoj stan zdrowia ocenia Pan(-i) jako...”. Kafeterię dla pytania stanowiło pięć wariantów odpowiedzi: 1 – bardzo dobry, 2 – dobry, 3 – średni, 4 – zły, 5 – bardzo zły.

Badanie wykazało, iż możemy mówić o stosunkowo niedużym zróżnicowaniu otrzymanych odpowiedzi. Przeważająca część populacji młodzieży akademickiej stanu wolnego oceniła swój stan zdrowia jako dobry (56,2%) lub bardzo dobry (26,5%). Przeciętna ocena kształtowała się na poziomie 1,93, czyli nieznacznie powyżej oceny dobrej. Należy

zwrócić uwagę na bardzo niski udział odpowiedzi o wydźwięku negatywnym – zaledwie 1,5% studentów określiło swój stan zdrowia jako zły lub bardzo zły (rys. 5.1).

Tabela 5.7. Subiektywne oceny stanu zdrowia a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena stanu zdrowia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	26,5	56,3	15,7	1,4	0,1	1,923	
Płeć:							
Mężczyźni	34,9	53,6	10,3	1,0	0,2	1,779	45,600
Kobiety	20,6	58,0	19,6	1,8	.	2,025	(0,0000)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	24,1	57,8	15,6	2,5	.	1,966	0,6821
Miasta < 100 tys.	25,4	58,5	14,7	1,3	0,1	1,923	(0,5050)
Miasta > 100 tys.	30,0	51,7	17,4	0,9	.	1,892	
Wiek w latach:							
20 i mniej	27,8	55,8	15,6	0,9	.	1,896	1,4410
21-23	25,5	56,1	16,3	2,0	0,1	1,952	(0,2360)
24 i więcej	28,1	57,7	13,8	0,5	.	1,867	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo dobre, 2 – dobre, 3 – średnie, 4 – złe, 5 – bardzo złe.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analiza struktury samooceny stanu zdrowia studentów i jej wartości średnich dla subpopulacji wyróżnionych ze względu na płeć, charakter miejsca stałego zamieszkania i wiek respondentów (tabela 5.7) pozwoliła zaobserwować, iż poziom zadowolenia z własnej kondycji zdrowotnej był zdecydowanie wyższy wśród młodzieży płci męskiej – udział osób oceniających swoje zdrowie jako bardzo dobre był o blisko 15 p.p. większy wśród studentów aniżeli wśród studiujących kobiet. Również średnia ocena stanu zdrowia była wyższa w subpopulacji mężczyzn (1,779) i, jak wykazała przeprowadzona analiza wariancji, zaobserwowane różnice były statystycznie istotne ($F=45,600$, $p=0,0000$). Istniejące dysproporcje stanowiły potwierdzenie wniosków, jakie płynęły z omówionych powyżej miar obiektywnych, o relatywnie gorszej sytuacji zdrowotnej studiujących kobiet.

Rozszerzenie analizy ANOVA o wiek respondenta i miejsce jego stałego zamieszkania nie pozwoliło z kolei na stwierdzenie, iż zmienne te w istotny sposób różnicują subiektywne oceny stanu zdrowia badanej populacji młodzieży (tabela 5.7).

Tabela 5.8. Subiektywne oceny stanu zdrowia respondentów a obiektywne mierniki ich zdrowia i stylu życia

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena stanu zdrowia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	26,5	56,2	15,7	1,4	0,1	1,923	
			%				
Choroby przewlekłe:							
Choruje	13,3	55,8	26,5	4,4	.	2,221	50,6603
Nie choruje	29,9	56,3	13,0	0,7	0,1	1,848	(0,0000)
Korzystanie z pomocy lekarskiej:							
Korzystał	19,9	51,2	25,3	3,6	.	2,125	45,3100
Nie korzystał	30,7	59,4	9,7	0,1	0,1	1,796	(0,0000)
Stosunek do papierosów:							
Pali	18,4	62,8	17,4	1,4	.	2,018	8,1821
Nie pali	28,5	54,6	15,3	1,4	0,1	1,900	(0,0041)
Uprawianie sportu rekreacyjnie:							
Uprawia	29,1	55,1	14,5	1,3	.	1,881	15,7102
Nie uprawia	16,9	60,6	20,2	2,0	0,3	2,081	(0,0000)

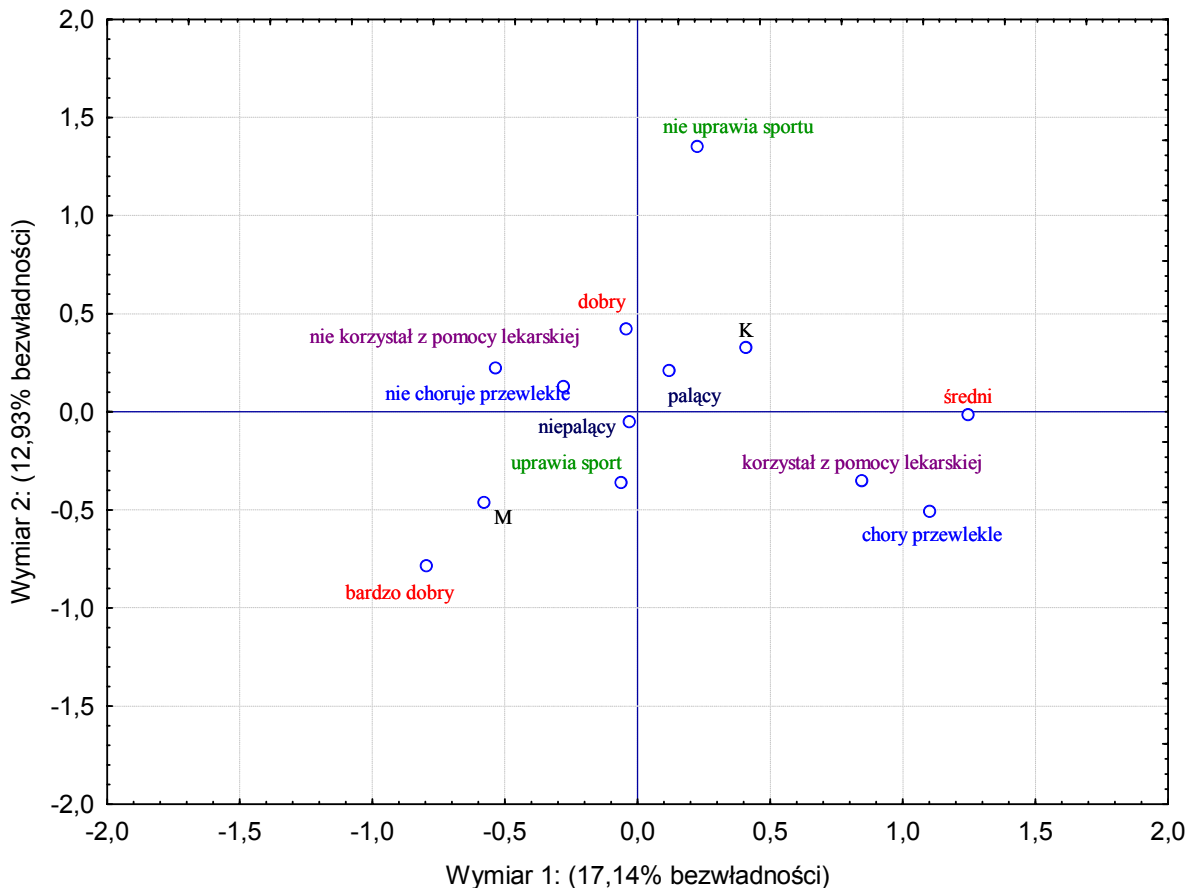
¹ Skala ocen: 1 – bardzo dobre, 2 – dobre, 3 – średnie, 4 – złe, 5 – bardzo złe.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Samoocena stanu zdrowia młodzieży była zdeterminowana jego poziomem obiektywnym, wyrażonym zachorowalnością na choroby przewlekłe oraz intensywnością korzystania z usług medycznych (tabela 5.8). Zaobserwowano, iż subiektywna ocena stanu zdrowia respondentów była wyższa wśród osób, które nie chorowały na choroby przewlekłe (blisko 30% z nich oceniło swój stan zdrowia jako bardzo dobry), a także w gronie respondentów, którzy na przestrzeni ostatnich trzech miesięcy nie korzystali z pomocy lekarskiej innej niż dentystryczna – 30,7% z nich uznało swoje zdrowie za bardzo dobre (tabela 5.8). Zaobserwowane dysproporcje potwierdziła też wieloczynnikowa analiza wariancji wskazująca, iż średnia samoocena stanu zdrowia była istotnie wyższa w subpopulacji młodzieży niecierpiącej na choroby przewlekłe ($F=50,6603$, $p=0,0000$) oraz w grupie respondentów, którzy w ostatnim czasie nie korzystali z pomocy medycznej ($F=45,3100$, $p=0,0000$) (tabela 5.8). Odnotować należy, iż przeciętna ocena stanu zdrowia wśród osób chorujących przewlekłe i korzystających z pomocy lekarskiej tylko w niewielkim stopniu przekroczyła wartość 2, a tym samym ukształtowała się na poziomie nieznacznie poniżej oceny dobrej. Można zatem stwierdzić, iż o ile obiektywne symptomy gorszego stanu zdrowia studentów w pewnym stopniu obniżały jego ocenę subiektywną, to zadowolenie z własnego stanu zdrowia i tak pozostawało na wysokim poziomie.

Poszukując czynników różnicujących subiektywne oceny zdrowia studentów, zwrócono uwagę na zależności pomiędzy samooceną stanu zdrowia respondentów a prozdrowotnymi aspektami ich stylu życia. Stwierdzono, iż na poziom zadowolenia respondentów z własnego zdrowia wpływał fakt sięgania (lub nie) po papierosy. Osoby niepalące zdecydowanie częściej oceniły swój stan zdrowia jako bardzo dobry (28,5%), a i średnia ocena w tej subpopulacji młodzieży była istotnie wyższa ($F=8,1821$, $p=0,0041$) aniżeli wśród osób palących (tabela 5.8). Rozszerzenie analizy ANOVA o wskaźnik aktywności fizycznej respondentów przyniosło natomiast efekty uprawniające do sformułowania wniosku, iż samoocena stanu zdrowia była wyraźnie wyższa wśród osób deklarujących uprawianie sportu ($F=15,7102$, $p=0,0000$) i ukształtowała się na przeciętnym poziomie 1,881. Osoby aktywne fizycznie niemal dwukrotnie częściej oceniały też swój stan zdrowia jako bardzo dobry.

Rys. 5.2. Obiektywne i subiektywne mierniki stanu zdrowia i stylu życia respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

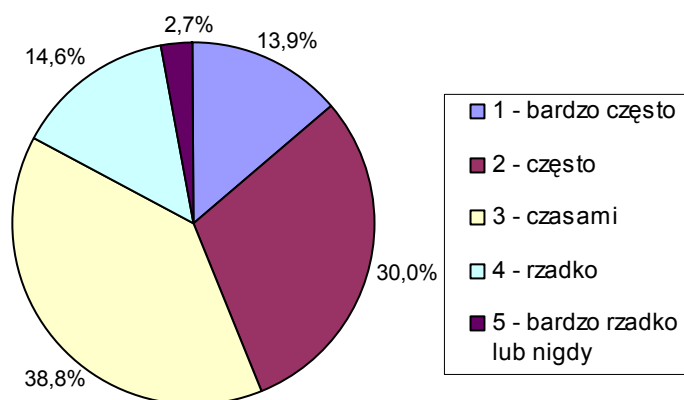
Zarysowujące się zależności pomiędzy obiektywnymi i subiektywnymi miernikami stanu zdrowia respondentów potwierdzone zostały analizą korespondencji (rys. 5.2). Całkowita bezwładność układu wynosiła 1,5, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 30,07% tej

wielkości. Można przyjąć, iż pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca największy procent bezwładności) rozdzielała grupę respondentów oceniających swój stan zdrowia jako średni od tych, którzy udzielili dobrej lub bardzo dobrej samooceny własnej kondycji zdrowotnej. Jednocześnie oceny średniej relatywnie częściej udzielały osoby cierpiące na choroby przewlekłe i korzystające z opieki medycznej. Drugi wymiar rozdzielał natomiast młodzież deklarującą bardzo dobry stan zdrowia od studentów oceniających swoje zdrowie jako dobre. Analiza wykresu umożliwiła ponadto potwierdzenie wcześniejszych spostrzeżeń, iż najwyższy poziom zadowolenia z własnej sytuacji zdrowotnej przejawiali mężczyźni, osoby aktywne fizycznie i abstynenci nikotynowi.

1.2. Stres życiowy wśród młodzieży akademickiej

Kolejny nurt rozważań dotyczących zdrowotnych aspektów jakości życia młodzieży akademickiej skierowany został na problem stresu życiowego. Kategoria ta jest bowiem traktowana jako jeden z głównych, a przynajmniej jako najbardziej bezpośredni czynnik różnicujący poczucie dobrostanu psychicznego jednostki¹⁵. Z tych względów za celowe uznano ukazanie zróżnicowania badanej populacji studentów stanu wolnego ze względu na natężenie odczuwania stresu, doświadczane czynniki stresogenne oraz preferowane strategie radzenia sobie z kłopotami i trudnymi sytuacjami życiowymi.

Rys. 5.3. Częstość odczuwania uczucia stresu wśród respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Miarę natężenia stresu życiowego wśród młodzieży akademickiej stanowiły odpowiedzi respondentów na pytanie, w którym poproszono ich o subiektywną ocenę częstości

¹⁵ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007...*, op. cit., s. 187.

występowania uczucia stresu. Kafeterię dla pytania stanowiło pięć wariantów odpowiedzi: 1 – bardzo często, 2 – często, 3 – czasami, 4 – rzadko, 5 – bardzo rzadko lub nigdy.

Przeważająca część badanej populacji oceniła, iż uczucie stresu towarzyszy jej czasami (38,8%) lub często (30,0%). Bardzo częste poczucie stresu zadeklarowało blisko 14% studentów, a tylko 2,7% z nich (prawie) nigdy stresu nie odczuwało (rys. 5.3). Przeciętna ocena natężenia odczuwania stresu osiągnęła stosunkowo wysoki poziom 2,62, czyli uplasowała się pomiędzy wartościami „często” i „czasami” (tabela 5.9).

Tabela 5.9. Odczuwanie stresu a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Natężenie odczuwania stresu ¹					Średnia natężenia	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	13,9	30,0	38,8	14,6	2,7	2,623	
Płeć:							
Mężczyźni	8,6	23,9	42,2	20,3	5,0	2,890	80,2511
Kobiety	17,6	34,2	36,5	10,7	1,1	2,433	(0,0000)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	19,7	31,6	34,1	12,5	2,2	2,459	
Miasta < 100 tys.	11,7	28,9	42,7	14,2	2,5	2,669	5,7000
Miasta > 100 tys.	13,0	30,5	36,4	16,8	3,3	2,669	(0,0031)
Wiek w latach:							
20 i mniej	12,9	29,6	40,7	14,2	2,7	2,642	
21-23	14,6	29,8	38,4	15,0	2,2	2,604	0,3303
24 i więcej	13,3	31,6	36,2	14,3	4,6	2,653	(0,7191)

¹ Skala natężenia: 1 – bardzo często, 2 – często, 3 – czasami, 4 – rzadko, 5 – bardzo rzadko lub nigdy.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Częstość odczuwania stresu okazała się zależna od demograficznych cech badanej populacji studiującej młodzieży. Zmienną, która w szczególny sposób wpływała na natężenie odczuwania stresu, była płeć respondentów ($F=80,2511$, $p=0,0000$). Należy zwrócić uwagę, iż odczucie stresu było znacznie większe wśród młodzieży płci żeńskiej – niemal 18% studentek doświadczało stresu bardzo często, a zaledwie 11,8% rzadko, bardzo rzadko lub wcale. Wśród mężczyzn wskaźniki te ukształtowały się na poziomie odpowiednio 8,6% oraz 25,3%. Również średnia ocena intensywności stresu była wyższa wśród kobiet 2,433 (tabela 5.9). Uzyskane rezultaty wskazywały więc, iż młodzież płci męskiej charakteryzowała się większą odpornością na czynniki stresogenne. Tym samym jeszcze raz potwierdzona została hipoteza o gorszym stanie zdrowia młodzieży płci żeńskiej.

Kolejnym znaczącym czynnikiem istotnie różnicującym odczuwanie stresu było środowisko miejsca stałego zamieszkania młodzieży. Uczucie dyskomfortu psychicznego zdecydowanie częściej towarzyszyło, jak wykazały badania, osobom pochodzenia wiejskiego – blisko 20% z nich oświadczyło, iż uczucie stresu towarzyszy im bardzo często, podczas gdy w gronie młodzieży ze środowisk miejskich odsetek wskazań nie przekroczył 13% (tabela 5.9). Również średni poziom natężenia odczucia stresu był istotnie wyższy wśród mieszkańców wsi ($F=5,7000$, $p=0,0031$). Jednocześnie, w oparciu o test Tukey'a, nie stwierdzono różnic w odczuwaniu stresu pomiędzy osobami mieszkającymi na stałe w miastach do 100 tys. mieszkańców a respondentami pochodzącymi ze środowisk wielkomiejskich.

Rozpoznanie istniejących dysproporcji nasunęło spostrzeżenie o powiązaniu natężenia uczucia stresu z relatywnie trudniejszą sytuacją materialną w rodzinach pochodzenia studentów zamieszkujących na wsi, jednakże rozszerzenie analizy ANOVA o deklarowany dochód jednostkowy netto nie potwierdziło tych wniosków ($F=0,162$, $p=0,9576$). Bardziej prawdopodobne jest więc przypuszczenie o psychologicznych uwarunkowaniach obserwowanego stanu rzeczy. Start w dorosłe życie młodzieży wiejskiej jest w powszechnej opinii znacznie trudniejszy aniżeli osób pochodzących z miast. Wydaje się, iż właśnie wynikające z tych opinii obawy o własną przyszłość mogły mieć odzwierciedlenie w poziomie stresu odczuwanego przez młodzież pochodzenia wiejskiego. Teza ta została zweryfikowana w dalszej części rozdziału, poświęconej analizie głównych czynników wpływających na odczuwanie stresu.

Ostatnią demograficzną cechą, którą powiązano z natężeniem uczucia stresu wśród respondentów, był ich wiek. Jak się okazało, zmienna ta nie wpływała na poziom stresu studentów, a obserwowane różnice miały charakter wyłącznie losowy (tabela 5.9).

Interesujących spostrzeżeń dostarczyła próba identyfikacji najważniejszych, wskazanych przez respondentów w pytaniu otwartym, czynników wywołujących wśród nich uczucie dyskomfortu psychicznego (tabela 5.10). Należy podkreślić, iż ponad 80% badanej młodzieży akademickiej za jedno z najważniejszych, najczęstszych źródeł uczucia stresu uznało podejmowaną edukację na wyższej uczelni i związane z nią formy sprawdzania wiedzy (egzamin i zaliczenia). Ponadto niemal co piąty respondent wskazał na sytuację własnej rodziny pochodzenia, wyrażaną przede wszystkim relacjami pomiędzy jej członkami oraz brakiem kontaktu i zrozumienia ze strony najbliższych. Niewiele mniej (bo ponad 18%) studentów doświadczało stresu związanego z relacjami z rówieśnikami. Na kolejnych miejscach w swoistej hierarchii czynników wywołujących stres znalazł się strach przed

niepewną przyszłością i nowymi, nieznanymi sytuacjami (11,4% wskazań) oraz obawy przed odpowiedzialnością i trudnymi decyzjami życiowymi (10,4% wskazań). Na dalszych miejscach wyróżniono kolejno: problemy finansowe, otoczenie społeczne, zdrowie, wystąpienia publiczne, pracę zawodową, a także brak poczucia bezpieczeństwa oraz niepowodzenia i porażki (tabela 5.10).

Tabela 5.10. Główne czynniki wywołujące u respondentów uczucie stresu

Czynniki stresogenne	Odsetek wskazań			
	Skala ważności ¹			Razem
	1	2	3	
Studia	63,1	12,9	4,6	80,6
Sytuacja w rodzinie	4,5	10,0	5,4	19,9
Relacje z rówieśnikami	2,6	10,2	5,3	18,1
Niepewna przyszłość	4,2	4,7	2,6	11,5
Poczucie braku czasu	4,5	5,1	1,9	11,4
Trudne decyzje	2,5	5,6	2,3	10,4
Problemy finansowe	1,3	3,6	3,6	8,5
Społeczeństwo	2,1	3,6	2,7	8,5
Problemy zdrowotne	2,1	3,8	2,1	8,0
Wystąpienia publiczne	2,3	3,3	1,4	7,0
Praca zawodowa	2,1	3,6	0,5	6,1
Brak poczucia bezpieczeństwa	1,2	1,9	1,4	4,6
Niepowodzenia i porażki	1,0	1,6	1,5	4,1
Inne czynniki	0,3	0,8	1,0	2,2
Brak zdania	-	-	-	0,9
Brak odpowiedzi	-	-	-	5,2

¹ Skala ważności: 1 – bardzo ważne, 2 – ważne, 3 – średnio ważne.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analizując główne czynniki wywołujące stres wśród młodzieży, szczególną uwagę zwrócono na ich zróżnicowanie w subpopulacjach wyróżnionych ze względu na płeć i miejsce stałego zamieszkania, czyli cechy wpływające, jak wykazano powyżej, na natężenie odczuwania stresu. W badanej grupie kobiet najważniejszymi czynnikami stresogennymi były kolejno: studia (83,6%), relacje rodzinne (24%) i towarzyskie (20,2% wskazań). W gronie studentów płci męskiej hierarchia najważniejszych źródeł odczuwanego stresu była podobna (tabela 5.10), jednakże odsetki wskazań poszczególnych czynników ukształtowały się na wyraźnie niższym poziomie. Zauważalnie, bo niemal o połowę niższy aniżeli wśród kobiet był udział mężczyzn doświadczających uczucia stresu związanego z własnym stanem

Tabela 5.11. Główne czynniki wywołujące uczucie stresu a płeć, wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów

Czynniki stresogenne	Płeć				Wiek w latach						Miejsce stałego zamieszkania					
	Mężczyźni		Kobiety		20 i mniej		21-23		24 i więcej		Wieś		Miasta < 100 tys.		Miasta > 100 tys.	
	Odsetek wskazań															
	1 ¹	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem
Studia	59,0	76,4	66,0	83,6	66,4	84,2	65,5	80,6	45,4	72,4	70,3	85,0	64,2	79,9	56,3	78,6
Sytuacja w rodzinie	3,8	14,1	5,0	24,0	4,9	20,0	3,7	20,3	7,1	18,4	3,1	15,6	4,0	20,5	6,4	22,1
Relacje z rówieśnikami	2,2	15,1	2,9	20,2	2,9	19,6	2,6	18,2	2,0	14,3	3,1	15,9	2,3	18,5	2,6	19,0
Poczucie braku czasu	4,5	10,1	4,5	12,3	4,4	11,1	4,1	11,4	6,1	12,2	3,8	11,3	4,7	12,6	4,6	9,7
Niepewna przyszłość	4,8	11,1	3,8	11,8	3,6	11,3	4,1	11,6	6,1	11,7	3,1	12,5	4,0	12,0	5,3	10,2
Trudne decyzje	2,8	9,1	2,2	11,3	1,6	10,7	2,2	9,4	5,6	13,8	2,8	10,9	2,1	9,2	2,9	11,7
Problemy zdrowotne	1,5	5,6	2,6	9,7	2,4	6,4	1,7	8,8	3,1	8,7	2,2	8,4	2,2	7,6	2,0	8,4
Problemy finansowe	1,8	8,1	0,9	8,7	0,9	4,9	1,4	9,0	2,0	14,3	1,6	8,8	1,6	8,7	0,7	7,9
Wystąpienia publiczne	2,3	5,6	2,3	8,0	2,4	9,1	2,5	6,6	1,5	4,1	2,2	6,6	2,1	6,9	2,9	7,5
Spółeczeństwo, otoczenie	2,8	11,6	1,6	6,2	2,0	9,6	2,2	7,4	2,0	10,2	0,6	6,6	1,9	7,0	3,5	11,9
Praca zawodowa	2,5	6,3	1,8	6,0	0,2	3,3	1,1	5,3	10,2	15,8	0,9	4,1	2,5	6,6	2,2	6,8
Brak poczucia bezpieczeństwa	1,2	4,7	1,3	4,6	0,9	5,6	1,6	4,6	0,5	2,6	0,3	2,5	1,5	4,7	1,5	6,0
Niepowodzenia i porażki	1,2	4,2	0,8	4,0	1,8	4,7	0,4	3,6	1,5	4,6	0,6	3,1	0,9	4,1	1,3	4,6
Inne czynniki	0,7	2,3	0,1	2,1	0,4	3,1	0,1	1,9	1,0	1,5	.	1,9	0,3	1,9	0,7	2,9
Brak zdania	-	1,8	-	0,2	-	0,9	-	1,0	-	0,5	-	0,3	-	1,3	-	0,7
Brak odpowiedzi	-	7,1	-	3,9	-	4,2	-	5,8	-	5,1	-	5,0	-	4,5	-	6,4

¹ Skala ważności: 1 – bardzo ważne.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

zdrowia. Uwydatniła się zatem większa odporność psychiczna mężczyzn i jej dystans wobec otaczającej rzeczywistości, które znalazły odbicie w lepszej kondycji psychofizycznej tej grupy osób.

Dokonując rozpoznania hierarchii najważniejszych czynników wywołujących stres w subpopulacjach wyróżnionych ze względu na miejsce stałego zamieszkania, szczególną uwagę zwrócono na niższy (o 6,5 p.p.) odsetek wskazań na problemy natury rodzinnej w środowisku osób pochodzenia wiejskiego (tabela 5.11). Wydaje się, iż zaobserwowane rozbieżności można powiązać z nasilaniem się, przede wszystkim w środowiskach miejskich, konsumpcyjnego stylu życia, wyrażającego się w nieustannej „pogoni” za dobrami natury materialnej, a tym samym spychającego życie rodzinne na nieco dalszy plan. Podobne prawidłowości zaobserwowano w zakresie relacji z rówieśnikami. Duży (przede wszystkim w środowiskach wielkomiejskich) udział osób mających trudności ze znalezieniem zrozumienia, akceptacji w gronie rówieśników, a także wysoki odsetek wskazań (11,9%) na negatywne aspekty życia w otaczającym społeczeństwie oraz brak poczucia bezpieczeństwa mogą być symptomami trudności, z jakimi borykają się młodzi ludzie, próbujący znaleźć swoje miejsce w nastawionym na konsumpcję świecie.

Nadmienić ponadto należy, iż badania najważniejszych czynników wywołujących uczucie stresu w subpopulacjach młodzieży akademickiej wyróżnionych ze względu na miejsce stałego zamieszkania nie potwierdziły z kolei jednoznacznie hipotezy, iż większe obawy o własną przyszłość towarzyszyły studentom pochodzenia wiejskiego (tabela 5.11).

Traktując o głównych źródłach odczuwanego przez młodzież akademicką stresu, zwrócono uwagę na fakt, iż o ile poziom stresu w subpopulacjach studentów wyróżnionych ze względu na wiek był podobny, o tyle czynniki wywołujące uczucie dyskomfortu w poszczególnych grupach osób okazały się nieco odmienne. Uczucie stresu wywoływane aspektami związanymi z nauką dotyczyło w największym stopniu osób najmłodszych, w wieku 20 lat i mniej, koncentrujących się niemal wyłącznie na zdobywaniu wiedzy akademickiej. W populacji studentów najstarszych, w wieku 24 lat i więcej, wyraźnie, bo aż kilkukrotnie wyższy był natomiast odsetek wskazań na stres towarzyszący podejmowanej pracy, co miało, rzecz jasna, związek z dużą aktywnością zawodową tej grupy osób.

Żaden człowiek, jak pisze J. Czapiński, nie jest całkowicie bierną ofiarą stresu życiowego i potrafi bronić się przed jego emocjonalnymi, społecznymi i materialnymi konsekwencjami. Również sposoby radzenia sobie ze stresem nie są jednorodne¹⁶⁶. W ostatnim etapie analizy

¹⁶⁶ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007...*, op. cit., s. 192.

stresu życiowego studentów podjęto więc próbę rozpoznania (na podstawie pytania otwartego) zróżnicowania ich reakcji na sytuacje stresowe i strategii radzenia sobie z kłopotami.

Tabela 5.12. Reakcje na stres i strategie respondentów radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych

Reakcje na stres i strategie radzenia sobie w trudnych sytuacjach	Odsetek wskazań			
	Skala częstości ¹			Razem
	1	2	3	
Mobilizacja i działanie	18,4	7,8	2,6	28,7
Rozdrażnienie, agresja	19,2	6,0	2,4	27,7
Szukanie rozmowy, porady innych	8,0	8,7	3,3	20,1
Smutek, płacz	10,2	7,5	2,3	20,0
Zachowanie dystansu	11,8	4,9	1,6	18,4
Rezygnacja, chęć ucieczki	4,3	4,6	2,1	10,9
Hobby, rozrywka	5,3	3,8	1,6	10,8
Brak działania	2,1	2,9	2,0	7,0
Brak koncentracji	3,0	2,7	1,0	6,7
Bezsensowność, problemy zdrowotne	2,5	2,5	1,2	6,2
Sięganie po alkohol	0,9	1,2	0,8	2,9
Palenie tytoniu	1,1	1,2	0,4	2,7
Inne odpowiedzi	0,9	1,0	0,8	2,7
Modlitwa do Boga	0,3	0,8	0,5	1,6
Brak zdania	-	-	-	0,4
Brak odpowiedzi	-	-	-	11,5

¹Skala częstości: 1 – bardzo często, 2 – często, 3 – czasami.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Znaczna część studentów deklarowała, jak zaobserwowano, aktywne, nastawione na rzeczywiste rozwiązanie problemu, zadaniowe strategie radzenia sobie w trudnych sytuacjach. Blisko 29% respondentów wskazało na mobilizację i przystępowanie do działania, a 20,1% na zwracanie się o pomoc do innych ludzi (tabela 5.12). Inne formy reakcji na stres zorientowane były raczej na zmianę sposobu przeżywania sytuacji stresowej. Niemal 28% studentów uzewnętrzniało towarzyszące im napięcie stresu poprzez rozdrażnienie, zachowanie nerwowe i agresywne, a 20% poprzez przygnębienie i płacz. Ponad 18% badanych osób deklarowało natomiast zachowanie dystansu i chłodne spojrzenie na zaistniałą sytuację. Pewna część młodzieży preferowała podejmowanie czynności, które odwracają uwagę od stresującej sytuacji i poprawiają nastrój – 10,8% respondentów dla polepszenia własnego samopoczucia zajmowało się własnym hobby i innymi formami rozrywki (muzyka, sport),

Tabela 5.13. Reakcje na stres i strategie radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych a płeć i wiek respondentów

Reakcje na stres i strategie radzenia sobie w trudnych sytuacjach	Płeć				Wiek w latach					
	Mężczyźni		Kobiety		20 i mniej		21-23		24 i więcej	
	Odsetek wskazań									
	1 ¹	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem
Mobilizacja i działanie	23,9	33,9	14,4	25,1	18,4	29,3	16,2	26,7	27,0	35,7
Zachowanie dystansu	19,1	27,2	6,7	12,2	11,3	19,3	13,0	18,4	8,2	16,3
Rozdrażnienie, agresja	13,3	18,3	23,4	34,3	20,0	31,8	19,5	26,7	16,3	22,4
Szukanie rozmowy, porady innych	5,1	17,6	10,1	21,8	8,4	20,9	8,4	20,9	5,6	14,8
Hobby, rozrywka	7,5	12,3	3,8	9,7	4,4	9,8	4,7	10,3	9,7	15,3
Rezygnacja, chęć ucieczki	5,0	9,6	3,8	11,8	5,1	13,6	4,0	10,3	3,6	7,7
Sięganie po alkohol	2,0	6,1	0,1	0,6	0,2	1,8	1,1	3,3	1,5	3,6
Brak działania	1,5	4,7	2,6	8,7	1,6	7,6	2,5	6,8	2,0	6,6
Palenie tytoniu	1,7	4,0	0,7	1,8	0,4	2,0	1,5	3,1	1,0	2,6
Smutek, płacz	1,8	3,5	16,1	31,7	11,1	21,1	10,6	21,3	6,1	12,2
Brak koncentracji	1,7	3,5	4,0	9,0	5,1	10,4	2,5	5,8	0,5	2,0
Bezsenna noc, problemy zdrowotne	1,3	2,7	3,3	8,7	1,6	6,9	2,8	5,8	3,1	6,1
Modlitwa do Boga	0,8	2,2	.	1,3	0,7	1,6	0,2	1,7	.	1,5
Inne odpowiedzi	0,7	1,2	1,1	3,8	0,7	2,7	0,9	2,8	1,5	2,0
Brak zdania	-	0,8	-	0,1	-	0,9	-	0,2	-	.
Brak odpowiedzi	-	13,8	-	10,0	-0	10,0	-	11,9	-	13,8

¹ Skala częstości: 1 – bardzo często.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

2,9% sięgało po alkohol, a 2,7% po papierosy. Szczególną uwagę zwracał też stosunkowo duży udział studentów, którzy na stres życiowy reagowali poczuciem rezygnacji i chęci ucieczki (10,9% wskazań) oraz brakiem działania (7% wskazań). Znamienne, iż zaledwie 1,6% badanej młodzieży szukało pomocy w modlitwie.

Powiązanie form reakcji respondentów na stres z ich cechami demograficznymi umożliwiło wykazanie, iż sposoby reagowania na sytuacje życiowe były zależne od płci oraz wieku badanej młodzieży (tabela 5.13). Zdecydowanie lepiej z sytuacjami kryzysowymi radzili sobie studenci płci męskiej – mobilizację i działanie deklarowało o blisko 9 p.p. więcej mężczyzn niż kobiet, natomiast na opanowanie i zachowanie dystansu wskazało przeszło 27% studentów i tylko 12,2% studentek. Wśród kobiet dominowały z kolei zachowania nacechowane pierwiastkiem emocjonalnym – 34,3% z nich reagowało na stres nerwowością i rozdrażnieniem, a 31,7% smutkiem i płaczem. Młodzież płci żeńskiej relatywnie częściej szukała też wsparcia u innych osób, a także reagowała na trudne sytuacje w sposób bierny, godząc się z zaistniałym stanem rzeczy. Charakterystyczny był też stosunkowo duży udział kobiet, u których sytuacjom stresowym towarzyszyły problemy zdrowotne (tabela 5.13).

Kolejnym znaczącym czynnikiem determinującym strategię radzenia sobie ze stresem był wiek respondenta. Wychodzenie na przeciw trudnym sytuacjom i aktywne działanie charakteryzowało osoby najstarsze, w wieku 24 i więcej lat (35,7% wskazań). Równocześnie osobom tym relatywnie rzadziej towarzyszyło uczucie przygnębienia, bezsilności i rezygnacji (tabela 5.13). Osoby młodsze reagowały z kolei na stres uczuciem rozdrażnienia, chętniej też szukały pomocy i wsparcia w gronie najbliższych, przyjaciół i starszych kolegów. Wydaje się, iż zaistniałe dysproporcje znajdują wyjaśnienie w głównym źródle stresu badanej populacji młodzieży, jakim były studia. Można przypuszczać, iż osoby najstarsze, oswojone ze specyfiką edukacji na wyższej uczelni, wykształciły w sobie umiejętność skuteczniejszego reagowania na zaistniałe, trudne sytuacje aniżeli osoby młodsze (w wieku 20 lat i więcej), dla których studia, często z dala od domu rodzinnego, stanowiły zupełnie nowe doświadczenie życiowe.

Dotychczasowe rozważania służące identyfikacji psychofizycznej kondycji zdrowotnej populacji młodzieży akademickiej prowadzą do konstatacji, iż prawdziwa jest hipoteza o relatywnie korzystnym stanie zdrowia studentów przy jednoczesnym stosunkowo wyraźnym zróżnicowaniu jego aspektów ze względu na wyróżnione cechy respondentów.

Najważniejszymi czynnikami warunkującymi obiektywny stan zdrowia studentów były przede wszystkim płeć i miejsce ich stałego zamieszkania. Zasięg korzystania z pomocy medycznej był zdecydowanie wyższy wśród młodzieży płci żeńskiej, z kolei na wzrost

zachorowalności na choroby przewlekłe wpływał miejski charakter miejsca stałego zamieszkania respondentów.

Odnotować należy, iż analiza prozdrowotnych aspektów stylu życia młodzieży ukazała dość znaczną aktywność ruchową badanej populacji, przy czym podejmowanie czynności rekreacyjno-sportowych pozostawało w związku z płcią, wiekiem i miejscem stałego zamieszkania studentów. Aktywność fizyczną relatywnie częściej podejmowali mężczyźni, osoby w wieku 20 lat i mniej i wywodzące się ze środowisk wielkomiejskich.

Identyfikacja samooceny stanu zdrowia studentów pozwoliła wykazać, iż zmiennymi wpływającymi na percepcję własnej kondycji zdrowotnej były, obok zachorowalności na choroby przewlekłe i korzystania z pomocy lekarskiej, także płeć respondenta, jego aktywność ruchowa oraz stosunek do papierosów. Najwyższy stopień satysfakcji z własnego zdrowia charakteryzował studiumujących mężczyzn niecierpiących na choroby przewlekłe, ale też osoby aktywne fizycznie i stroniące od wyrobów nikotynowych. Nie udało się z kolei potwierdzić hipotezy, iż samoocena stanu zdrowia zależała od miejsca kategorii zdrowia w hierarchii wartości życiowych młodzieży.

Rozpoznanie zróżnicowania natężenia stresu życiowego wśród młodzieży uwydatniło natomiast wyraźny związek tego aspektu z płcią i miejscem stałego zamieszkania jednostki. Doświadczanie stresu było relatywnie intensywniejsze wśród studiumujących kobiet i osób pochodzenia wiejskiego. Otrzymane rezultaty potwierdziły tym samym płynące z wielu badań wnioski o gorszej psychofizycznej kondycji młodych kobiet.

2. Młodzież akademicka w kulturze

W praktyce nauk społecznych przyjmuje się, iż okres studiowania to nie tylko czas zdobywania przez młodego człowieka wykształcenia i kompetencji zawodowych. Jest to jednocześnie najdogodniejszy, a często i ostateczny czas na przyjęcie przez młodzież nowych wartości i wzorców zachowań, przyswajanie ról społecznych i krystalizowanie własnych postaw oraz poglądów¹⁷. Czas edukacji to, według socjologów¹⁸, okres bardzo wyraźnych

¹⁷ Por. D. Piróg, *Wykorzystanie zaplecza kulturalnego Krakowa przez studentów Akademii Pedagogicznej istotnym ogniwem przygotowania do zawodu nauczyciela-wychowawcy*, w: A. Kusztelak, A. Zduniak, *Kształcenie zawodowe w teorii i praktyce edukacyjnej*, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2006, s. 176.

¹⁸ Zob. A. Tyska, *Interesy i ideały kultury: struktura społeczeństwa i udział w kulturze*, PWN, Warszawa 1987; I. Wojnar, *Edukacyjna kultura przeszłości*, Wyd. WDN, Warszawa 2006.

i trwałych zmian w osobowości młodego człowieka, w którym niepoślednią rolę o grywiają formy jego aktywności kulturalnej.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera rozpoznanie w procesie badania uwarunkowań jakości życia aspiracji kulturalnych młodzieży studiującej oraz jej nawyków dotyczących spędzania czasu wolnego, będących pochodną działania uczelni, nauczycieli akademickich i aktywnych kulturalnie rówieśników, skłaniających studentów do podejmowania wartościowych form aktywności¹⁹.

W tej części pracy zaprezentowano preferencje młodzieży akademickiej w obszarze sposobów spędzania czasu wolnego oraz dokonano diagnozy jej zaangażowania w życie kulturalne poprzez rozpoznanie intensywności korzystania z wybranych form aktywności kulturalnej.

2.1. Formy spędzania czasu wolnego

Podstawowym warunkiem uczestnictwa w kulturze, jak i realizacji innych potrzeb związanych z samorealizacją i rozwojem człowieka, jest posiadanie czasu wolnego. Pojęcie czasu wolnego pojawiło i rozpowszechniło się z chwilą uznania go przez Międzynarodową Konferencję UNESCO w czerwcu 1957 roku. Zgodnie z definicją francuskiego socjologa J. Dumazediera czas wolny to wszelkie zajęcia, jakim może oddawać się jednostka z własnej ochoty dla rozrywki, dla rozwijania swych wiadomości lub też dla bezinteresownego kształcenia się, dobrowolnego udziału w życiu społecznym poza obowiązkami zawodowymi, rodzinnymi i społecznymi²⁰. Z. Dąbrowski trafnie zauważa, że formy spędzania czasu wolnego zależą w dużej mierze od indywidualnych potrzeb, przyjętych obyczajów i warunków życiowych. Ludzie starsi i zmęczeni pracą poświęcają go najczęściej wypoczynkowi. Natomiast młodzież *gros* czasu wolnego spożytkowuje na rozrywkę i rozwój własnych zainteresowań²¹. Na podstawie zagospodarowania czasu wolnego można też wnioskować o roli kultury w życiu młodego człowieka, o rozbudzonych potrzebach kulturalnych lub ich braku²².

¹⁹ Por. D. Piróg, *Uczestnictwo w kulturze studentów – przyszłych nauczycieli geografii...*, op. cit., s. 412.

²⁰ J. Dumazedier, *Rzeczywistość czasu wolnego a ideologia*, „Nowa Kultura” nr 36, Warszawa 1959.

²¹ Z. Dąbrowski, *Czas wolny dzieci i młodzieży*, PZWS, Warszawa 1966.

²² Por. A. Kowalewska, *Uczestnictwo Polaków w kulturze*, w: A. Szpociński, *Różnorodność procesów zmian. Transformacja niejedno ma imię*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2004, s. 183.

Dla oceny sposobu spędzania przez studentów czasu wolnego zawarto w kwestionariuszu ankietowym pytanie otwarte, w którym poproszono ich o wskazanie (maksymalnie trzech) najczęstszych form aktywności w czasie wolnym.

Tabela 5.14. Główne formy spędzania przez respondentów czasu wolnego

Formy spędzania czasu wolnego	Odsetek wskazań			
	Skala częstości ¹			Razem
	1	2	3	
Spotkania ze znajomymi	28,9	15,7	10,5	55,1
Film, kino	11,2	15,7	9,8	36,7
Sport	9,5	10,2	8,7	28,5
Komputer, Internet	10,7	8,7	5,9	25,4
Książki	6,3	7,4	6,7	20,3
Spacery	4,8	6,5	4,7	16,1
Dyskoteki, zabawy, koncerty	4,1	6,6	5,4	16,0
TV	4,7	5,3	5,8	15,8
Sen, relaks, odpoczynek	5,6	3,2	3,8	12,6
Hobby, pasje	2,5	2,9	2,7	8,2
Słuchanie muzyki	2,6	2,7	2,5	7,8
Spotkania w gronie rodzinnym	2,1	1,9	2,5	6,5
Zakupy	1,2	2,6	2,5	6,3
Rozwój duchowy, nauka	1,6	1,4	1,6	4,6
Wyjazdy, podróże	1,1	1,2	1,2	3,6
Prasa	0,3	0,8	1,2	2,3
Brak odpowiedzi	-	-	-	2,8

¹ Skala częstości: 1 – bardzo często, 2 – często, 3 – czasami.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analizując preferencje studentów Poznania dotyczące form zagospodarowania czasu wolnego, stwierdzono, iż młodzi ludzie zdecydowanie najchętniej poświęcają swój czas na szeroko rozumiane życie towarzyskie – ponad 55% z nich zadeklarowało spotkania w gronie przyjaciół i znajomych jako jedną z najczęstszych, najchętniej podejmowanych form aktywności (tabela 5.14). Nadmienić ponadto należy, iż znaczna część tych spotkań, jak deklarowano w badaniu, odbywała się w instytucjach tzw. kultury ludystycznej (restauracje, kawiarnie, puby), co w połączeniu z 16% udziałem osób preferujących zabawy, dyskoteki i koncerty muzyki innej niż poważna wskazywało na znaczne zainteresowanie studentów

instytucjami rozrywkowo-rekreacyjnymi, mogącymi stanowić duże zagrożenie dla uznanych za wartościowe sposobów spędzania czasu wolnego w instytucjach kulturalnych²³.

Spośród pozostałych form aktywności kulturalnej najwyższe miejsce w hierarchii sposobów spędzania czasu zajmowało oglądanie filmów i uczęszczanie do kina – tę formę kontaktu z kulturą preferowało blisko 36% młodzieży akademickiej. Znamienne, iż co czwarty respondent spędzał swój czas wolny przed monitorem komputera, np. korzystając z Internetu, a tylko co piąty deklarował, iż wolne chwile poświęca na czytanie książek (tabela 5.14). Należy ponadto zauważyć, iż zaledwie 15,8% badanych studentów preferowało oglądanie telewizji, a 2,3% czytanie prasy.

Zaobserwowane tendencje są swoistym znakiem czasów, wyznaczanych przez rozwój społeczeństwa informacyjnego i związanego z tym upowszechniania się nowych mediów i nowego typu kultury medialnej, tzw. kultury sieciowej. Tradycyjne media ustępują miejsca nowym środkom przekazu, które szczególnie w środowisku ludzi młodych, otwartych na rewolucyjne zmiany znalazły podatny grunt. W ten sposób nawet telewizja przestała być wśród młodych, wykształconych Polaków medium o największym znaczeniu społecznym²⁴ – rolę podstawowego źródła informacji o świecie i kulturze przejął Internet.

Na uwagę zasługuje fakt, iż na wysokich miejscach na liście zajęć cieszących się największą popularnością wśród studentów znalazła się aktywność ruchowa, realizowana poprzez rekreacyjne uprawianie sportu (28,5%) oraz spacer (16,1% wskazań). Otrzymane wskaźniki, w odniesieniu do analizowanych już prozdrowotnych zachowań młodzieży, pozwalają na stwierdzenie, iż o ile podejmowanie czynności o charakterze rekreacyjno-ruchowym znajdowało się na wysokim miejscu w rankingu form spędzania przez studentów czasu wolnego, to jednak trudno jest mówić o masowym udziale młodzieży w kulturze fizycznej.

Preferowane formy aktywności młodzieży akademickiej w czasie wolnym związane były z płcią, wiekiem, a także z miejscem jej stałego zamieszkania (tabela 5.15). W subpopulacji młodzieży płci męskiej zdecydowanie większy był udział osób deklarujących poświęcanie czasu wolnego na uprawianiu sportu (40,7%), a także na rozrywkę przy komputerze (39,5% wskazań). Młode kobiety z kolei zdecydowanie częściej wybierały udział w życiu kulturalnym poprzez oglądanie filmów i wyjścia do kina (43,1%) lub czytanie książek

²³ Por. M. Falkowska, *Uczestnictwo w wybranych formach kultury*, w: M Grabowska, *Barometr kultury*, Instytut Kultury, Warszawa 1992, s. 204.

²⁴ Por. L. Kluszczyński, *Spoleczeństwo informacyjne, cyberkultura, sztuka mediów*, Rabid, Kraków 2001, s. 14.

Tabela 5.15. Główne formy spędzania czasu wolnego a płeć, wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów

Formy spędzania czasu wolnego	Płeć				Wiek w latach						Miejsce zamieszkania					
	Mężczyźni		Kobiety		20 i mniej		21-23		24 i więcej		Wieś		Miasta < 100 tys.		Miasta > 100 tys.	
	Odsetek wskazań															
	1 ¹	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem	1	Razem
Spotkania ze znajomymi	25,6	50,0	31,2	58,7	33,1	61,3	28,1	53,5	22,4	47,4	23,8	53,4	28,3	53,5	33,3	58,7
Sport	13,8	40,7	6,4	19,8	8,7	25,3	9,3	28,4	12,2	35,7	7,8	27,2	9,2	27,6	11,0	30,7
Komputer, Internet	17,4	39,5	6,0	15,4	8,4	24,4	12,0	26,0	10,7	25,0	10,6	24,1	11,0	25,2	10,4	26,5
Film, kino	8,0	27,6	13,5	43,1	10,4	33,3	11,4	38,9	12,2	35,2	13,4	34,4	11,0	36,1	9,9	39,3
TV	4,0	15,0	5,2	16,4	4,0	16,9	5,8	16,3	1,5	11,2	5,6	20,0	5,1	14,8	3,3	14,3
Książki	4,3	15,0	7,6	24,2	6,2	21,1	6,3	19,4	6,1	22,4	7,8	19,7	5,6	21,1	6,2	19,6
Taniec, dyskoteki, koncerty	4,7	15,0	3,6	16,8	4,9	20,4	3,3	15,0	5,1	10,2	3,8	17,5	4,0	15,2	4,4	16,1
Sen, relaks, odpoczynek	5,8	13,5	5,4	12,0	5,6	11,8	5,6	13,1	5,6	12,2	5,9	14,7	6,0	13,3	4,6	9,9
Hobby, pasje	3,3	9,6	2,0	7,2	2,9	8,2	2,1	7,9	3,6	9,2	2,2	7,5	2,5	7,6	2,9	9,5
Spacery	2,3	8,1	6,6	21,7	2,7	13,6	5,1	16,2	8,7	21,4	5,3	18,1	5,0	18,5	4,2	11,0
Słuchanie muzyki	3,0	7,8	2,3	7,9	3,6	9,3	2,1	7,0	2,6	7,7	2,2	6,6	2,8	8,5	2,6	7,7
Spotkania w gronie rodzinnym	1,3	5,1	2,7	7,4	3,3	6,9	1,7	6,8	1,0	4,1	3,4	7,2	1,9	6,9	1,5	5,3
Rozwój duchowy, nauka	1,3	4,7	1,8	4,6	0,7	5,1	1,7	4,2	3,1	5,1	2,5	6,6	1,3	3,8	1,3	4,4
Wyjazdy, podróże	1,3	3,5	0,9	3,6	0,4	2,2	1,4	3,7	1,5	6,1	1,6	4,1	1,2	3,2	0,7	3,8
Prasa	0,5	2,5	0,2	2,1	0,4	2,0	0,4	2,5	.	2,0	.	1,9	0,7	3,2	.	1,1
Zakupy	0,2	2,5	2,0	9,0	1,6	6,2	1,2	7,0	0,5	3,6	2,2	6,6	1,0	7,2	0,9	4,9
Brak odpowiedzi	-	3,2	-	2,6	-	3,1	-	2,6	-	3,1	-	1,9	-	3,4	-	2,6

¹ Skala częstości: 1 – bardzo często.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

(24,2% wskazań). Potwierdziły się tym samym hipotezy o mniejszej aktywności ruchowej młodzieży płci żeńskiej, a także o wyższym stopniu rozbudzenia potrzeb kulturowych tej grupy osób.

Uwzględniając w analizie wiek respondenta, zaobserwowano, iż osoby młodsze, w wieku 20 lat i mniej, relatywnie częściej wybierały uczestnictwo w życiu towarzyskim (61,3% wskazań). Spędzanie czasu wolnego z rówieśnikami, nowymi znajomymi i przyjaciółmi było dla najmłodszych studentów nie tylko próbą aklimatyzacji w nowym środowisku i integracji z nowym otoczeniem, ale też sposobem na podkreślenie swej przynależności do społeczności akademickiej. To jednocześnie wyraz ich zainteresowania, rozpowszechnionymi w Poznaniu, instytucjami o charakterze rozrywkowym. Sformułowane twierdzenie znalazło dodatkowe uzasadnienie w bardzo wysokim (20%) udziale studentów pierwszych lat studiów, którzy byli zainteresowani dyskotekami, zabawami i koncertami muzyki innej niż poważna (tabela 5.15). W gronie młodzieży w wieku 24 lat i więcej zdecydowanie większe było z kolei zainteresowanie aktywnymi formami rekreacji poprzez uprawianie sportu (35,7%) i spaceru (21,4% wskazań).

Zainteresowanie sportem było też nieco powszechniejsze wśród młodzieży pochodzenia wielkomiejskiego (30,7% wskazań), co należałoby powiązać z większą dostępnością infrastruktury sportowej w tych środowiskach. Osoby pochodzenia wiejskiego, z racji utrudnionego dostępu do innych form rozrywki, relatywnie częściej spędzały swój czas wolny przed telewizorem (20,0%), spacerując (18,1%) lub też odpoczywając w sposób bierny – „leniuchując” (14,1% wskazań).

2.2. Uczestnictwo młodzieży akademickiej w kulturze

Aktywność kulturalna od zawsze odgrywała istotną rolę w życiu człowieka, świadczyła o jego wrażliwości estetycznej i horyzontach umysłowych. Dzięki kulturze ludzie mogli wyrażać uczucia, mówić o rzeczach pięknych, ale i trudnych. Pomagała ona przetrwać ciężkie chwile, interpretować świat, czasem też stawała się jedynym sposobem wyrażania siebie²⁵.

Uczestnictwo w kulturze mierzy się zazwyczaj poprzez ukazanie partycypacji w tych dziedzinach kultury, które uznaje się reprezentatywne dla całej zbiorowości²⁶.

²⁵ Por. M. Hoły, *Uczestnictwo w kulturze studentów krakowskich uczelni*, „Krakowskie Studia Małopolskie” nr 5, Kraków 2001, s. 293.

²⁶ Por. M. Dziubińska-Michalewicz, A. Kojder, *Uczestnictwo w kulturze mieszkańców Polski*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 2003, s. 3.

W przeprowadzonym badaniu jakości życia studentów uwzględniono trzy najistotniejsze dziedziny aktywności kulturowej: czytelnictwo książek, chodzenie do kina oraz uczęszczanie do teatru, opery i filharmonii.

Jedną z popularniejszych form uczestnictwa w kulturze mieszkańców Polski jest czytelnictwo. Czytanie literatury niezwiązanej z edukacją, a więc czytanie dla przyjemności lub też dla poszerzenia horyzontów myślowych, może być ciekawą formą spędzania czasu, jednakże, jak wykazało badanie, nie jest popularnym wśród studentów sposobem na zagospodarowanie czasu wolnego – tylko 20,3% populacji młodzieży akademickiej uznało czytelnictwo za jedną z najchętniej i najczęściej podejmowanych czynności w czasie wolnym.

Tabela 5.16. Liczba przeczytanych książek a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Liczba książek			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	0-1	2-5	6+	
Ogółem	26,3	42,6	31,1	
		%		
Płeć:				
Mężczyźni	35,7	37,5	26,7	47,551 (0,0000)
Kobiety	19,6	46,2	34,2	
Miejsce stałego zamieszkania:				
Wieś	30,3	38,8	30,9	4,258 (0,3722)
Miasta <100 tys.	24,9	44,3	30,8	
Miasta >100 tys.	25,4	42,8	31,8	
Wiek w latach:				
20 i mniej	25,1	39,3	35,6	8,378 (0,0786)
21-23	27,2	44,7	28,1	
24 i więcej	25,0	41,3	33,7	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dopełnieniem niezbyt optymistycznego obrazu czytelnictwa wśród studentów była ocena intensywności podejmowania przez młodzież studiującą tej formy aktywności kulturalnej, wyrażonej liczbą przeczytanych książek na przestrzeni ostatniego roku (z pominięciem pozycji związanych ze studiami). Zaobserwowano, iż ponad 26% studentów przeczytało w ostatnim czasie więcej niż jedną książkę. Około 43% respondentów przeczytało od 2 do 5 książek, a tylko nieco ponad 31% – 6 i więcej (tabela 5.16). Otrzymane rezultaty wpisują się w niepokojące wyniki badań nad czytelnictwem w Polsce, ukazujące, iż udział osób, które książek nie czytają, wzrasta – o ile w 1992 r. wynosił on 29%, to w roku 2006 osób, które nie

miały żadnego kontaktu z książkami, było już 50%²⁷. Nieco korzystniejsze wskaźniki zostały przedstawione w badaniach Eurobarometru²⁸ zrealizowanych w roku 2007 – wskazywały na 36% udział Polaków, którzy nie czytają książek, co uplasowało nasz kraj na odległym, 17 miejscu w gronie 27 krajów członkowskich UE.

Zainteresowanie literaturą, co wykazała już analiza najpowszechniejszych form spędzania czasu wolnego, zdeterminowane było płcią respondenta ($\chi^2=47,5512$, $p=0,0000$), a udział osób, które czytają niewiele lub wcale, był o ponad 16 p.p. większy wśród mężczyzn (tabela 5.16). W subpopulacji kobiet zdecydowanie liczniejsze (o 7,5 p.p.) było grono osób czytających dużo (6 i więcej pozycji książkowych na przestrzeni ostatniego roku). Otrzymane rezultaty potwierdziły więc płynące z różnorodnych raportów²⁹ wnioski o większym zainteresowaniu literaturą wśród kobiet.

Uwzględnienie w badaniu środowiska stałego zamieszkania pozwoliło zaobserwować, iż udział studentów, którzy sięgają po książki bardzo rzadko, był nieco większy wśród osób pochodzenia wiejskiego, jednakże test niezależności chi-kwadrat nie potwierdził istotności zaobserwowanych różnic. Tym samym nie potwierdziła się teza o wpływie klasy miejsca zamieszkania na poziom czytelnictwa młodzieży. Statystycznie istotne okazały się natomiast dysproporcje w poziomie czytelnictwa subpopulacji młodzieży wyróżnionych ze względu na wiek ($\chi^2=8,378$, $p=0,0786$). Udział osób czytających dużo był największy w gronie studentów w wieku 20 lat i mniej (35,6%) oraz 24 lat i więcej (33,7%).

Tabela 5.17. Liczba przeczytanych książek a stosunek respondentów do pracy

Stosunek do pracy	Liczba książek			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	0-1	2-5	6+	
	%			
Tylko studiuje	28,1	43,9	28,0	11,6322 (0,0203)
Studiuje i pracuje dorywczo	23,2	40,2	36,7	
Studiuje i pracuje na stałe	24,1	43,4	32,5	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Interesujący wydaje się też fakt, iż poziom czytelnictwa korespondował ze stosunkiem respondentów do pracy. Osoby, które łączyły edukację z pracą (dorywczą lub stałą), czytały relatywnie więcej aniżeli młodzież, która tylko studiowała (tabela 5.17). Można jednak

²⁷ Por. G. Straus, S. Wierny, K. Wolff, *Czytelnictwo, zakup książek i wykorzystanie Internetu w Polsce w 2006 r.*, Komunikat z badań, Instytut Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej, TNS OBOB, Warszawa 2007.

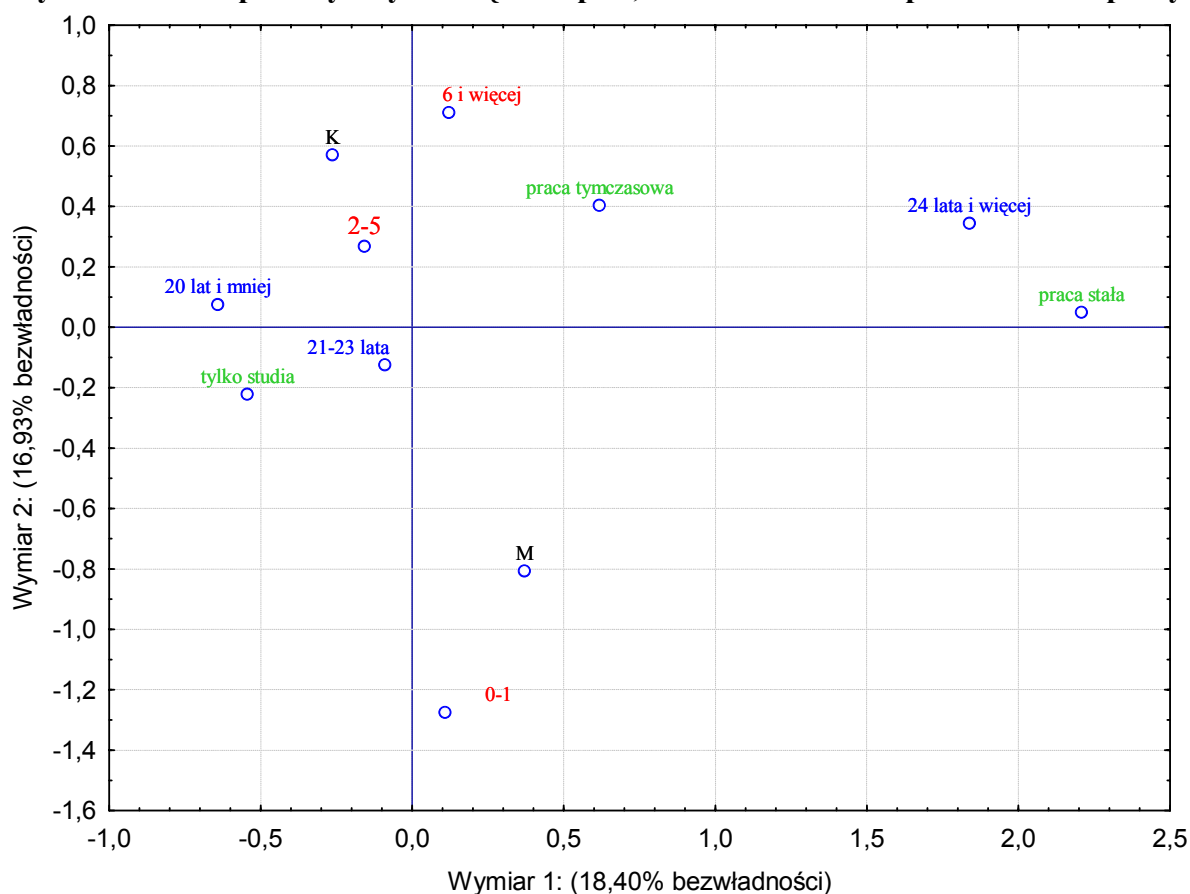
²⁸ *The cultural economy and cultural activities in the EU27*, „Eurostat News Release” nr 146/2007.

²⁹ G. Straus, K. Wolff, S. Wierny, *Czytelnictwo...*, op. cit.

przypuszczać, iż zaobserwowane dysproporcje miały związek z koniecznością doksztalcania się osób aktywnych zawodowo poprzez sięganie po literaturę fachową i specjalistyczną.

Szukając przyczyn niskiego poziomu czytelnictwa badanej populacji młodzieży akademickiej, zwrócono uwagę na aspekt materialny i wciąż rosnące ceny książek. Przeprowadzone badanie nie wykazało jednak związku zainteresowania książkami z sytuacją ekonomiczną studiującej młodzieży ($\chi^2=6,673$, $p=0,3522$), a tym samym nie pozwoliło na potwierdzenie hipotezy, iż stosunkowo niski poziom czytelnictwa wśród studentów miał podłoże materialne. Wydaje się, iż zdecydowanie większą rolę odgrywała konkurencyjność wspomnianych już nowych, nowoczesnych środków przekazu, a przede wszystkim Internetu.

Rys. 5.4. Liczba przeczytanych książek a płeć, wiek i stosunek respondentów do pracy

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Wyraźnie zarysowujące się zależności pomiędzy intensywnością czytelnictwa a demograficznymi cechami respondentów wykazała też analiza korespondencji (rys. 5.4). Całkowita bezwładność układu wynosiła 1,75, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 35,33% tej wielkości. Można uznać, iż oś pionowa rozdzielała osoby, które po książki sięgały bardzo rzadko lub wcale, od tych, które przeczytały przynajmniej dwie pozycje w ciągu roku. Analiza wykresu umożliwiała ponadto potwierdzenie wcześniejszych spostrzeżeń, iż poziom

czytelnictwa był zdecydowanie wyższy w subpopulacji studiujących kobiet oraz osób w wieku 20 lat i mniej. Relatywnie więcej czytały też osoby pracujące, w wieku 24 lat i więcej.

Najpopularniejszą formą obcowania studentów Poznania z tzw. kulturą wyższą były, jak wykazały badane sposoby spędzania czasu wolnego, seanse filmowe³⁰ – tę formę aktywności kulturalnej preferował co trzeci badany respondent. Należy jednak zauważyć, iż intensywność uczęszczania do kina była wśród badanej młodzieży akademickiej mocno zróżnicowana. Ponad 22% studentów chodziło do kina przynajmniej kilka razy w miesiącu, około 35% raz na miesiąc, 37,3% kilka razy w roku, a tylko 5,6% nie chodziło do kina wcale (tabela 5.18). Należy podkreślić, iż otrzymane rezultaty pokrywały się z wynikami ogólnopolskiego badania „Kino i studenci”³¹, zrealizowanego przez portal studencki Student News i Instytut Socjologii UW w roku 2004, co świadczyło o względnie stałym, na przestrzeni ostatnich lat, stopniu zainteresowania młodzieży kinematografią.

Tabela 5.18. Częstość chodzenia do kina a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Częstość chodzenia do kina					Statystyka χ^2 (p-value)
	Kilka razy w tyg.	2-4 razy w miesiącu	Raz na miesiąc	Kilka razy w roku	Nie chodzi	
Ogółem	1,1	21,2	34,8	37,3	5,6	
Płeć:			%			
Mężczyźni	1,0	21,1	30,1	37,9	10,0	42,651 (0,0000)
Kobiety	1,2	21,3	38,2	36,8	2,5	
Miejsce stałego zamieszkania:						
Wieś	0,6	18,8	33,4	38,1	9,1	20,409 (0,0089)
Miasta < 100 tys.	0,6	20,7	35,5	38,3	5,0	
Miasta > 100 tys.	2,2	23,9	34,9	35,1	4,0	
Wiek w latach:						
20 i mniej	2,0	18,2	34,4	40,2	5,1	10,040 (0,2622)
21-23	0,7	22,6	34,5	36,3	5,8	
24 i więcej	0,5	22,5	37,2	34,2	5,6	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

³⁰ Podobne wnioski płyną z badań nad zachowaniami kulturalnymi studentów z innych ośrodków akademickich, np. Krakowa – zob. M. Hoły, *Uczestnictwo w kulturze studentów krakowskich uczelni*, op. cit.

³¹ *Style życia studentów – Kino i Studenci*, Student News, <http://studentnews.pl/serwis.php?s=85&pok=2418/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

Charakterystyczne, iż zainteresowanie filmem korespondowało z poziomem czytelnictwa respondentów ($\chi^2=36,391$, $p=0,0000$), a udział osób uczęszczających do kina rzadko lub wcale był zdecydowanie większy w gronie studentów, które też bardzo mało czytały. Zaistniały związek nie potwierdził tym samym tezy o konkurencyjnym charakterze wyróżnionych form obcowania z kulturą i świadczył raczej o istnieniu grupy młodzieży o stosunkowo niskim poziomie kulturalnych aspiracji.

Należy odnotować, iż intensywność uczęszczania do kina zależała od płci studentów ($\chi^2=42,652$, $p=0,0000$). Zainteresowanie filmem było, tak jak i książkami, wyraźnie wyższe wśród młodzieży płci żeńskiej – o ile udział kobiet, które chodziły do kina przynajmniej dwa razy w miesiącu (22,5%), był podobny jak wśród mężczyzn (22,1%), to frakcja osób zupełnie niezainteresowanych tą formą uczestnictwa w życiu kulturalnym była już czterokrotnie większa wśród osób płci męskiej (tabela 5.18). Tym samym raz jeszcze uwidoczniła się większa intensywność życia kulturalnego kobiet.

Istotny wpływ na poziom zainteresowania filmem miało też środowisko miejsca stałego zamieszkania młodzieży ($\chi^2=20,409$, $p=0,0089$). Udział osób, które nie uczęszczały do kina, był wyraźnie wyższy w gronie osób pochodzenia wiejskiego (tabela 5.18). Można przypuszczać, iż fakt istnienia zaobserwowanych dysproporcji miał związek z jednej strony z mniejszym budżetem czasu wolnego oraz niższym poziomem środków finansowych będących w dyspozycji tej subpopulacji młodzieży, z drugiej zaś – z właściwie nieistniejącą infrastrukturą kinową na wsi³². Należy zaznaczyć, że uwzględnienie w badaniu wieku studentów nie pozwoliło na stwierdzenie, iż cecha ta istotnie różnicowała poziom zainteresowania młodzieży akademickiej filmem.

Tabela 5.19. Częstość chodzenia do kina a stosunek respondentów do pracy

Stosunek do pracy	Częstość chodzenia do kina					Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Kilka razy w tyg.	2-4 razy w miesiącu	Raz na miesiąc	Kilka razy w roku	Nie chodzi	
	%					
Tylko studiuje	0,8	20,3	34,1	38,5	6,4	21,2203 (0,0066)
Studiuje i pracuje dorywczo	1,7	20,5	35,6	37,7	4,6	
Studiuje i pracuje na stałe	1,2	36,1	38,6	21,7	2,4	

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

³² W roku 2006 przypadało 9,7 miejsc na widowni w kinach stałych na każdy 1000 ludzi w miastach oraz 0,4 miejsc na 1000 ludzi na wsi (www.stat.gov.pl).

Wyraźnie uwydatniło się zróżnicowanie intensywności uczestnictwa w seansach filmowych w subpopulacjach studentów wyróżnionych ze względu ich na stosunek do pracy ($\chi^2=21,2203$, $p=0,0066$). Można jednak zakładać, iż w tym przypadku, inaczej niż przy omawianym już poziomie czytelnictwa młodzieży, zaobserwowane dysproporcje pozostawały w związku z sytuacją finansową wyróżnionych grup respondentów. Udział osób, które uczęszczały do kina przynajmniej kilka razy w miesiącu, był o ponad 15 p.p. większy wśród studentów łączących edukację z pracą o charakterze stałym, a w konsekwencji mających wyraźnie lepszą sytuację finansową. Równocześnie blisko 45% osób, które tylko studiowały, odwiedzało kina nie częściej niż kilka razy w roku (tabela 5.19).

Tabela 5.20. Częstość chodzenia do kina a subiektywna ocena poziomu środków finansowych będących w dyspozycji respondentów

Poziom środków finansowych	Częstość chodzenia do kina					Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Kilka razy w tyg.	2-4 razy w miesiącu	Raz na miesiąc	Kilka razy w roku	Nie chodzi	
			%			
Zupełnie wystarczające	2,9	25,7	35,1	32,5	3,9	62,0928 (0,0000)
Raczej wystarczające	0,6	22,5	38,3	34,4	4,3	
Przeciętne	.	16,8	32,4	44,1	6,7	
Raczej niewystarczające	0,8	14,3	27,7	46,2	10,9	
Zupełnie niewystarczające	.	18,5	25,9	37,0	18,5	

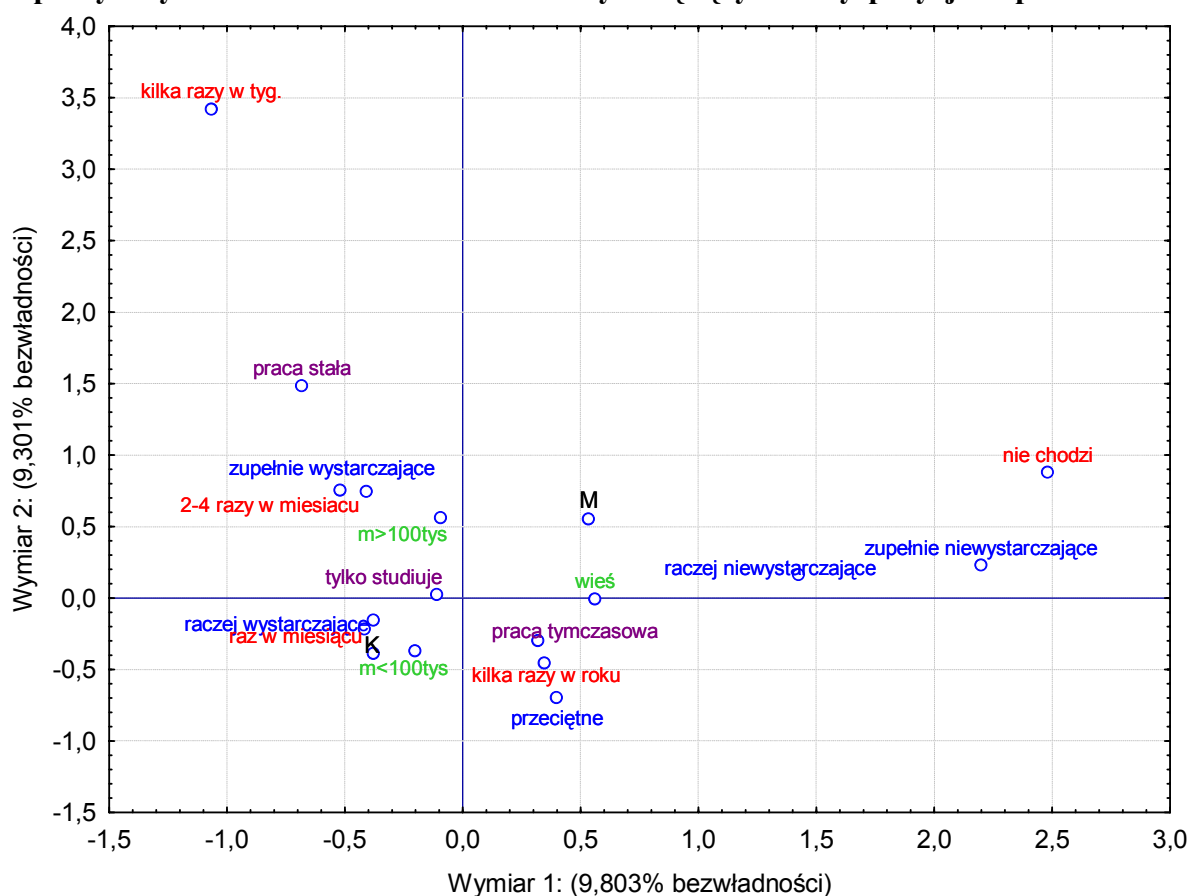
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Uzyskane wyniki uzasadniały sformułowanie hipotezy, że uczestnictwo młodzieży w spektaklach filmowych było w dużym stopniu zdeterminowane jej sytuacją finansową. Weryfikacji hipotezy dokonano testem niezależności chi-kwadrat, badającym zależność pomiędzy częstością chodzenia studentów do kina a subiektywną oceną środków finansowych będących w ich dyspozycji. Otrzymane wyniki w sposób jednoznaczny potwierdziły sformułowaną hipotezę ($\chi^2=62,0928$, $p=0,0000$). Udział osób chodzących do kina był wyraźnie wyższy w gronie osób oceniających poziom swoich środków finansowych jako wystarczający (tabela 5.20), z kolei ponad połowa studentów określających swój statut materialny jako niewystarczający uczęszczała do kina nie częściej niż kilka razy w roku lub też wcale.

Dla oceny łącznego wpływu płci, miejsca stałego zamieszkania, stosunku do pracy, a także sytuacji ekonomicznej młodzieży akademickiej w czasie studiów na jej poziom aktywności kulturalnej poprzez uczestnictwo w seansach filmowych przeprowadzona została analiza korespondencji (rys. 5.5). Otrzymane rezultaty umożliwiły, w oparciu o pierwszy

wymiar, sformułowanie wniosku o istnieniu wyraźnych rozpiętości pomiędzy młodzieżą o trudnej sytuacji finansowej, zazwyczaj pochodzenia wiejskiego i relatywnie częściej uczęszczającą do kina kilka razy w roku lub też wcale, a studentami mieszkającymi na stałe w miastach, oceniającymi poziom swoich środków finansowych jako wystarczający i oglądającymi filmy na wielkim ekranie przynajmniej raz w miesiącu. Interpretacja drugiego wymiaru potwierdziła istniejące dysproporcje pomiędzy subpopulacjami młodzieży wyróżnionymi ze względu na ich stosunek do pracy. Osoby pracujące na stałe relatywnie częściej uczęszczały do kina przynajmniej kilka razy w miesiącu, z kolei w gronie studentów pracujących dorywczo stosunkowo więcej było osób chodzących do kina kilka razy w roku. Ponadto analiza wykresu potwierdziła, iż częstość uczestnictwa w seansach filmowych była zależna od płci studenta (tabela 5.18).

Rys. 5.5. Częstość chodzenia do kina a płeć, miejsce stałego zamieszkania, stosunek do pracy i wystarczalność środków finansowych będących w dyspozycji respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Najmniej popularnym wśród objętych badaniem form aktywności kulturalnej młodzieży akademickiej był udział w przedstawieniach teatralnych, widowiskach operowych

i koncertach muzyki poważnej. Blisko 60% studentów stacjonarnych uczelni miasta Poznania na przestrzeni badanego roku w ogóle nie uczestniczyło w tego typu wydarzeniach, ok. 35% bywało w teatrze, operze lub filharmonii kilka razy w roku, a zaledwie 4,8% przynajmniej raz w miesiącu (tabela 5.21). Pomimo bardzo niewielkiego zainteresowania młodzieży tą formą rozrywki zaobserwowano pewien stopień zróżnicowania w intensywności odwiedzin wyróżnionych instytucji kulturalnych. Częstość chodzenia do teatru pozostawała w związku z płcią respondenta ($\chi^2=15,8322$, $p=0,0033$), a udział osób, które w ogóle nie uczestniczyły w spektaklach i koncertach, był o niemal 10 p.p. wyższy w gronie młodzieży płci męskiej (tabela 5.21). Raz jeszcze uwidoczniło się więc większe zaangażowanie w życie kulturalne studiujących kobiet.

Tabela 5.21. Częstość chodzenia do teatru, opery lub filharmonii a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Częstość chodzenia do teatru, opery, filharmonii					Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Kilka razy w tyg.	2-4 razy w miesiącu	Raz na miesiąc	Kilka razy w roku	Nie chodzi	
Ogółem	0,1	1,0	3,7	35,3	59,9	
			%			
Płeć:						
Mężczyźni	0,2	1,0	2,5	30,7	65,6	15,8322 (0,0033)
Kobiety	0,1	1,1	4,6	38,5	55,8	
Miejsce stałego zamieszkania:						
Wieś	.	0,6	3,8	28,1	67,5	36,5455 (0,0000)
Miasta <100 tys.	.	1,0	2,8	33,0	63,2	
Miasta >100 tys.	0,4	1,3	5,1	43,7	49,5	
Wiek w latach:						
20 i mniej	0,4	1,3	4,2	38,0	56,0	23,1968 (0,0031)
21-23	.	0,5	3,0	32,8	63,8	
24 i więcej	.	2,6	5,6	39,3	52,6	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Odnotować należy, że uczestnictwo w omawianej formie kultury zmieniało się też wraz z wiekiem respondentów ($\chi^2=23,1968$, $p=0,0031$). Intensywność uczestnictwa w spektaklach i koncertach była najwyższa (podobnie jak i poziom czytelnictwa) w gronie studentów najmłodszych, w wieku 20 lat i mniej, oraz najstarszych, w wieku 24 lat i więcej (tabela 5.21).

Dalszą cechą wpływającą na aktywność kulturalną młodzieży akademickiej było jej miejsce stałego zamieszkania ($\chi^2=36,5455$, $p=0,0000$). Należy podkreślić, iż w subpopulacji studentów wywodzących się ze środowisk wielkomiejskich udział osób, które na przestrzeni

ostatniego roku przynajmniej raz odwiedziły teatr, operę lub filharmonię, przekroczył 50% (tabela 5.21) i był tym samym aż o 18 p.p. wyższy aniżeli wśród młodzieży pochodzenia wiejskiego. Analizując zaistniałe dysproporcje, należałoby raz jeszcze wskazać na brak odpowiedniej infrastruktury kulturalnej na wsi, co bez wątpienia znalazło odzwierciedlenie w mniejszym zainteresowaniu studentów zamieszkujących środowiska wiejskie takimi formami rozrywki.

Nadmienić ponadto należy, iż zasięg uczestnictwa w życiu kulturalnym poprzez przedstawienia teatralne i koncerty operowe różnił się w subpopulacjach młodzieży wyróżnionych ze względu na jej stosunek do pracy (tabela 5.22). Wskaźnik osób korzystających z tej formy rozrywki był, jak wykazano, zdecydowanie (o blisko 15 p.p.) wyższy w gronie studentów równocześnie studiujących i pracujących (dorywczo lub na stałe). Zaobserwowane dysproporcje nie wynikały jednakże z lepszej kondycji finansowej tychże osób, nie udało się bowiem potwierdzić statystycznej istotności zależności pomiędzy statusem materialnym respondenta a częstością odwiedzin omawianych instytucji kulturalnych ($\chi^2=12,763$, $p=0,6900$). Być może uczestnictwo w przedstawieniach teatralnych i operowych było dla tej grupy osób sposobem na budowanie swojego wizerunku i prestiżu w środowisku pracy.

Tabela 5.22. Częstość chodzenia do teatru, opery lub filharmonii a stosunek respondentów do pracy

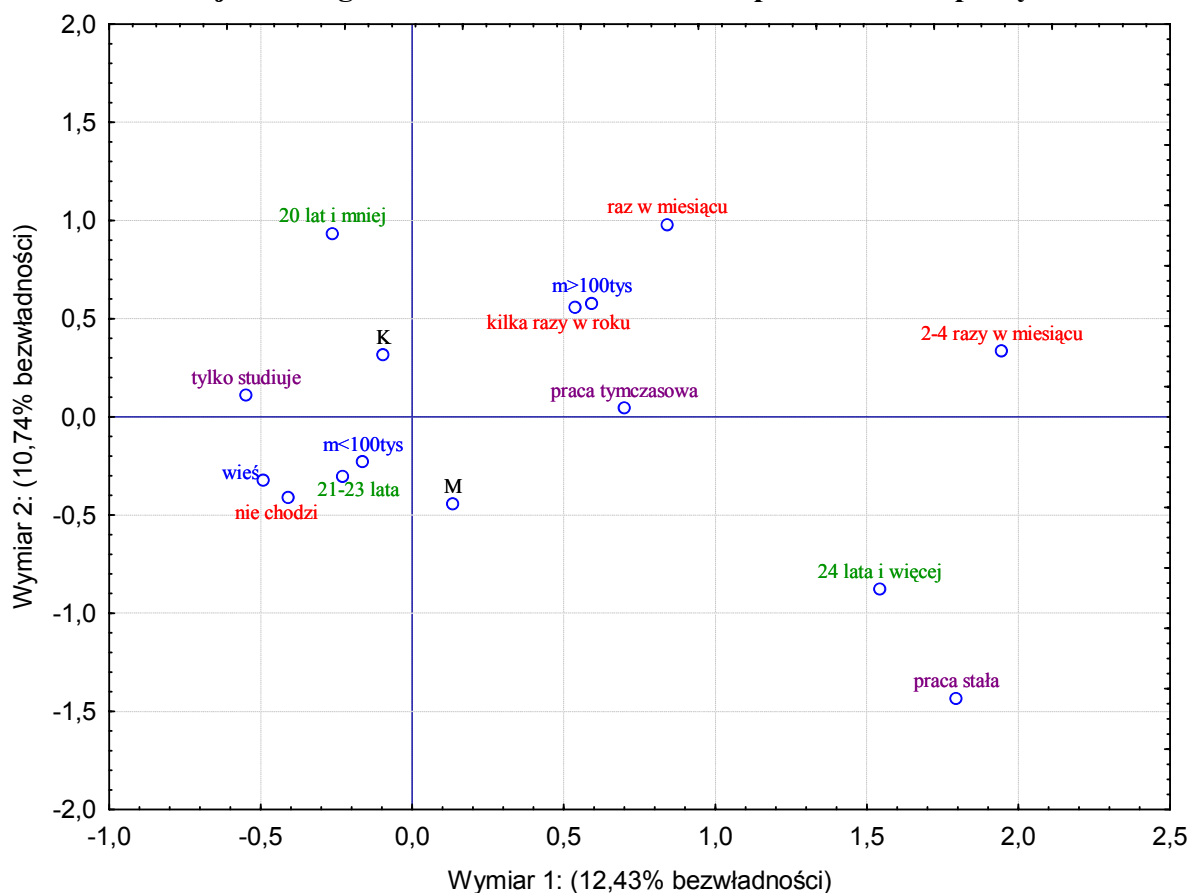
Stosunek do pracy	Częstość chodzenia do teatru, opery, filharmonii					Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Kilka razy w tyg.	2-4 razy w miesiącu	Raz na miesiąc	Kilka razy w roku	Nie chodzi	
Tylko studiuje	.	0,7	3,2	30,7	65,5	34,3641 (0,0000)
Studiuje i pracuje dorywczo	0,4	1,7	4,6	42,2	51,1	
Studiuje i pracuje na stałe	.	1,2	4,8	43,4	50,6	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Potwierdzenia zaobserwowanych związków pomiędzy płcią, wiekiem, miejscem stałego zamieszkania studentów oraz ich stosunkiem do pracy a zaangażowaniem w życie kulturalne poprzez teatr, operę i filharmonię dostarczyła przeprowadzona analiza korespondencji (rys. 5.6). Interpretując otrzymane rezultaty, można przyjąć, iż pierwsza pozioma oś, wyjaśniająca 12,43% bezwładności, oddzielała młodzież w wieku poniżej 23 lat, zamieszkującą środowiska wiejskie lub też miasta do 100 tys. mieszkańców i tylko studiującą, która relatywnie częściej w ogóle nie uczestniczyła w spektaklach i koncertach, od studentów

pracujących, będących w wieku 24 i więcej lat i pochodzących z wielkich miast, którzy korzystali z omawianej formy aktywności kulturalnej kilka razy w roku lub częściej. Drugi wymiar wskazywał z kolei na różnice w profilach młodzieży akademickiej wyróżnionej ze względu na płeć, potwierdzając po raz kolejny relatywnie większe zaangażowanie w życie kulturalne studiujących kobiet (rys. 5.6).

Rys. 5.6. Częstość chodzenia do teatru, opery lub filharmonii a płeć, wiek, miejsce stałego zamieszkania i stosunek respondentów do pracy

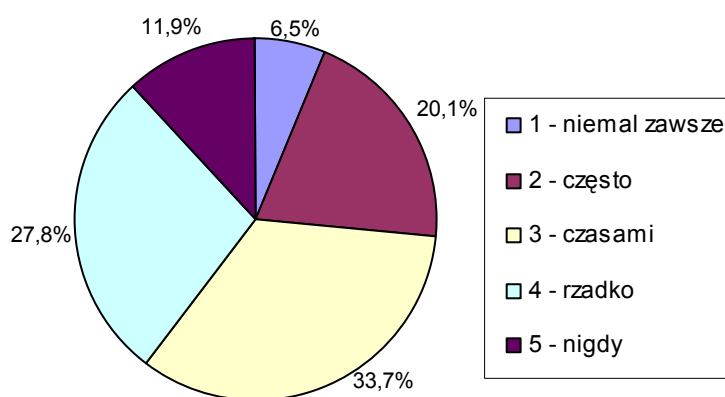
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Można zakładać, iż obserwowana rezygnacja studentów z aktywnego życia kulturalnego była w dużym stopniu podyktowana brakiem kulturalnych aspiracji. Otwarte pozostawało jednak pytanie, czy wzorce „kulturalnego” spędzania czasu wolnego kształtowane były tylko i wyłącznie przez rozbudzone (lub też nie) potrzeby kulturalne. Można domniemywać, iż czynnikami ograniczającymi intensywność życia kulturalnego młodzieży akademickiej były m.in. jej zasoby finansowe.

Identyfikacja powszechności rezygnacji studentów z zaspokajania potrzeb w zakresie kultury z powodu ograniczeń finansowych pozwoliła na potwierdzenie hipotezy o istotnej,

aczkolwiek nie kluczowej roli kondycji ekonomicznej młodego człowieka w jego życiu kulturalnym. Niemal 34% respondentów deklaroowało, iż rezygnowało z realizacji potrzeb kulturalnych z powodów finansowych często, a 27,8% – czasami. Blisko 12% studentów stwierdziło, iż kondycja materialna nigdy nie ograniczała ich aktywności kulturalnej, a tylko 6,5% uznało trudną sytuację finansową za czynnik właściwie uniemożliwiający korzystanie z dóbr kultury (rys. 5.7). Średnia ocena intensywności rezygnacji z zaspokajania potrzeb kulturalnych z pobudek materialnych osiągnęła poziom 3,184, czyli nieznacznie poniżej wartości „czasami”.

Rys. 5.7. Częstość rezygnacji respondentów z zaspokajania potrzeb w zakresie kultury z powodów finansowych

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zaniechanie aktywności kulturalnej z powodów finansowych zależało, jak ustalono, nie tylko od subiektywnej oceny poziomu środków będących w dyspozycji studentów ($F=111,24$, $p=0,0000$), lecz także od ich cech o demo-społecznym charakterze. Rozszerzenie analizy wariancji o płeć respondenta wykazało, iż konieczność rezygnacji z zaspokajania potrzeb kulturalnych z powodów finansowych w istotnie większym stopniu dotykała młodzież płci żeńskiej (tabela 5.23), czyli subpopulację osób nie tylko o dużej aktywności kulturalnej, ale też i o zdecydowanie większych, nie zawsze zaspokajanych kulturalnych aspiracjach.

Konieczność rezygnacji z zaspokajania potrzeb z zakresu kultury determinowało też środowisko miejsca zamieszkania respondentów ($F=12,033$, $p=0,0000$). Średnia ocena częstości rezygnacji z aktywności kulturalnej z pobudek finansowych była istotnie niższa, przy założeniu jednakowej oceny wystarczalności środków, wśród mieszkańców dużych miast (tabela 5.23). Test Tukey'a nie pozwolił z kolei na potwierdzenie rozbieżności średnich wartości uzyskanych dla studentów wywodzących się ze środowisk wiejskich i miast do 100 tys. mieszkańców.

Należy zaznaczyć, iż z zaspokajania potrzeb kulturalnych z pobudek finansowych zdecydowanie rzadziej rezygnowała młodzież pracująca na stałe, wśród której dominowały osoby rzadko zaniechujące aktywności kulturalnej z powodów materialnych (tabela 5.23). Nie stwierdzono natomiast statystycznej istotności różnic w intensywności zaniechania aktywności kulturalnej w subpopulacjach studentów wyróżnionych ze względu na ich wiek.

Tabela 5.23. Częstość rezygnacji z zaspokajania potrzeb w zakresie kultury z powodów finansowych a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i stosunek respondentów do pracy

Wyszczególnienie	Częstość rezygnacji ¹					Średnia częstość	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	6,5	20,1	33,7	27,8	11,9	3,184	
	%						
Płeć:							
Mężczyźni	6,8	17,4	32,6	29,7	13,5	3,256	4,145
Kobiety	6,2	22,0	34,6	26,4	10,8	3,135	(0,0420)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	7,2	25,9	34,4	18,4	14,1	3,063	12,033
Miasta < 100 tys.	7,6	19,6	34,9	28,6	9,2	3,122	(0,0000)
Miasta > 100 tys.	4,2	16,8	31,6	33,1	14,3	3,366	
Wiek w latach:							
20 i mniej	5,1	19,6	32,7	31,8	10,9	3,238	0,501
21-23	7,4	18,8	34,5	26,3	13,0	3,187	(0,6160)
24 i więcej	5,6	27,0	33,2	24,5	9,7	3,056	
Stosunek do pracy:							
Tylko studiuje	6,8	18,1	31,8	29,7	13,6	3,253	7,379
Pracuje dorywczo	7,0	24,8	37,5	23,0	7,7	2,994	(0,0065)
Pracuje na stałe	.	14,5	32,5	34,9	18,1	3,566	

¹ Skala częstości: 1 – niemal zawsze, 2 – często, 3 – czasami, 4 – rzadko, 5 – nigdy.

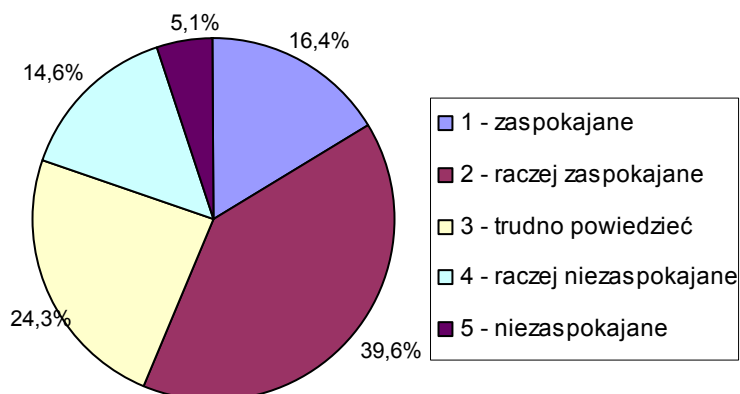
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dalszą osobliwością jest, iż konieczność rezygnacji z zaspokajania potrzeb kulturalnych z pobudek finansowych pozostawała w związku jedynie z aktywnością kulturalną młodzieży poprzez uczęszczanie do kina ($F=146,92$, $p=0,0000$). Nie stwierdzono natomiast, aby aspekt finansowy uczestnictwa w kulturze przekładał się np. na liczbę przeczytanych przez studentów książek ($F=11,956$, $p=0,1532$). Tym samym raz jeszcze uwidoczniła się prawidłowość o dominującej roli kinematografii w życiu kulturalnym młodzieży.

Niezależnie od identyfikacji uwarunkowań zaangażowania młodzieży akademickiej w wybrane formy życia kulturalnego w badaniu uwzględniono subiektywne oceny studentów dotyczące stopnia zaspokojenia ich potrzeb kulturalnych (rys. 5.8).

Pomimo niezbyt aktywnego uczestnictwa w kulturze, przede wszystkim poprzez literaturę i teatr, poziom satysfakcji z życia kulturalnego był wśród badanej młodzieży akademickiej zaskakująco wysoki. Charakterystyczne, iż blisko 40% studentów uznało swoje potrzeby kulturalne za raczej zaspokajane, a 16,4% za zaspokajane. Uwagę zwraca też stosunkowo niewielki odsetek ocen o wydźwięku negatywnym – tylko niecałe 20% respondentów uznało swoje potrzeby kulturalne za raczej niezaspokajane lub niezaspokajane. Średnia samoocena zadowolenia z realizacji potrzeb w zakresie kultury osiągnęła poziom 2,525, czyli pomiędzy ocenami „raczej zaspokajane” i „trudno powiedzieć” (tabela 5.24).

Rys. 5.8 Subiektywne oceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Subiektywne oceny realizacji potrzeb kulturalnych młodzieży były, jak wykazała analiza wariancji, silnie związane z intensywnością rezygnacji z zaspokojenia tychże potrzeb z powodów finansowych ($F=180,02, p=0,0000$). Zdecydowanie najlepszy poziom samooceny zaspokojenia własnych potrzeb kulturalnych charakteryzował osoby, które nigdy nie musiały rezygnować z aktywności kulturalnej z pobudek materialnych (średnia 1,786). Należy jednak zwrócić uwagę, iż nawet w populacji osób, które niemal zawsze lub często były zmuszone zaniechać zaspokojenia potrzeb w zakresie kultury ze względu na niekorzystną sytuację ekonomiczną, średnia samoocena spełnienia kulturalnych aspiracji osiągnęła wartość powyżej poziomu „raczej niezaspokajane” (tabela 5.24).

Bardzo interesujących wniosków dostarczyło badanie powiązania samooceny realizacji aspiracji kulturowych młodzieży z poziomem jej zaangażowania w wybrane formy kulturalnej aktywności. Poziom satysfakcji z własnego życia kulturalnego był

zdeteminowany w głównej mierze intensywnością uczęszczania do kina ($F=11,803$, $p=0,0000$). Nie stwierdzono natomiast istotnego związku udzielonych ocen z intensywnością sięgania przez młodzież po literaturę ($F=2,935$, $p=0,1534$) oraz uczestnictwa w przedstawieniach teatralnych, koncertach operowych i muzyki poważnej ($F=1,6101$, $p=0,1850$).

Tabela 5.24. Subiektywne oceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych respondentów według częstości rezygnacji z zaspokojenia tychże potrzeb z powodów finansowych

Częstość rezygnacji z zaspokajania potrzeb kulturalnych z powodów finansowych	Subiektywna ocena zaspokojenia potrzeb w zakresie kultury ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	16,4	39,6	24,3	14,6	5,1	2,525	180,02 (0,0000)
	%						
Niemal zawsze	4,3	10,6	23,4	19,2	42,6	3,683	
Często	1,4	15,7	35,5	40,3	7,2	3,019	
Czasami	7,1	54,2	27,3	10,0	1,4	2,438	
Rzadko	28,0	50,0	15,8	5,2	1,0	2,115	
Nigdy	47,4	30,1	17,3	4,1	1,2	1,876	

¹ Skala ocen: 1 – zaspokajane, 2 – raczej zaspokajane, 3 – trudno powiedzieć, 4 – raczej niezaspokajane, 5 – niezaspokajane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

W procesie badania podjęto próbę identyfikacji samooceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych studentów i jej wartości średnich dla subpopulacji wyróżnionych ze względu na płeć respondentów. Rezultaty badania wykazały, iż poziom zadowolenia z realizacji własnych ambicji kulturalnych był zdecydowanie wyższy wśród mężczyzn – ponad 60% z nich określiło swoje potrzeby w zakresie kultury jako zaspokajane lub raczej zaspokajane. Wśród kobiet udział pozytywnych (skala 1-2) ocen własnego zaangażowania w życie kulturalne był o ponad 8 p.p. niższy. Zaobserwowane dysproporcje mogą wydawać się zaskakujące w kontekście wykazanego powyżej intensywniejszego uczestnictwa studiujących kobiet w omawianych formach aktywności kulturalnej (książki, kino, teatr). Można jednak przyjąć, iż zaistniałe różnice w średnim poziomie samooceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych wśród kobiet i mężczyzn (tabela 5.25), przy uwzględnieniu wpływu czynnika finansowego, były odzwierciedleniem swoistego kontrastu dotyczącego miejsca kultury w życiu studentów obojga płci, a wyrażającego się zdecydowanie większym poziomem aspiracji kulturalnych wśród studiujących kobiet. Tym samym potwierdziło się twierdzenie, że niezaspokojenie potrzeb w zakresie kultury najczęściej deklarowały osoby, które z niej korzystały.

Rozszerzenie analizy ANOVA o wiek respondenta i miejsca jego stałego zamieszkania pozwoliło z kolei na stwierdzenie, iż tylko pierwsza zmienna w istotny sposób różnicowała subiektywne oceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych (tabela 5.25). Średni poziom satysfakcji z uczestnictwa w życiu kulturalnym mała, jak wykazano w badaniu, wraz z wiekiem badanej młodzieży ($F=92,157$, $p=0,0001$). Udział osób oceniających realizację swoich aspiracji kulturalnych jako zaspokajane i raczej zaspokajane był o blisko 17 p.p. większy wśród studentów najmłodszych aniżeli w populacji osób w wieku 24 lat i więcej. Biorąc pod uwagę relatywnie dużą aktywność kulturalną subpopulacji studentów najstarszych oraz ich względnie korzystną sytuację finansową, można przypuszczać, iż występujące dysproporcje mogły wskazywać na stosunkowo wysoki poziom aspiracji kulturalnych tej grupy osób, niezaspokajanych zazwyczaj z powodów pozaekonomicznych (np. ze względu na brak wystarczającej ilości czasu wolnego, wynikającego z konieczności łączenia edukacji z podjętą już pracą zawodową).

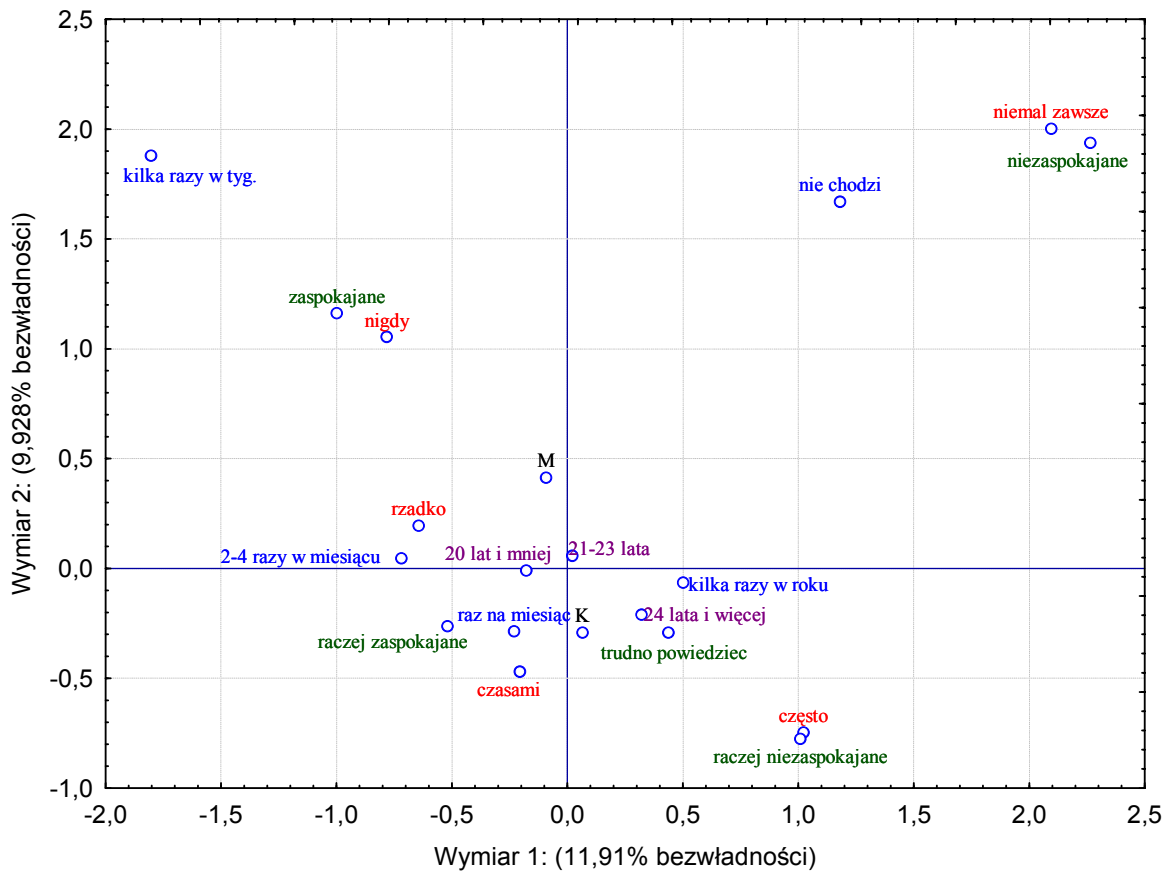
Tabela 5.25. Subiektywne oceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Subiektywna ocena zaspokojenia potrzeb w zakresie kultury ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	16,4	39,6	24,3	14,6	5,1	2,525	
Płeć:							
Mężczyźni	22,3	38,2	23,6	12,1	3,8	2,370	19,2001
Kobiety	12,2	40,6	24,9	16,4	6,0	2,634	(0,0000)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	15,0	33,1	28,4	17,5	5,9	2,663	1,108
Miasta < 100 tys.	14,2	40,8	23,9	15,4	5,7	2,576	(0,3306)
Miasta > 100 tys.	20,5	42,4	22,1	11,5	3,5	2,351	
Wiek w latach:							
20 i mniej	18,9	42,7	23,3	11,3	3,8	2,384	92,157
21-23	15,6	39,9	24,5	15,6	5,4	2,543	(0,0001)
24 i więcej	13,8	31,1	26,0	22,5	6,6	2,771	

¹ Skala ocen: 1 – zaspokajane, 2 – raczej zaspokajane, 3 – trudno powiedzieć, 4 – raczej niezaspokajane, 5 – niezaspokajane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Rys. 5.9. Subiektywne oceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych a płeć, wiek respondentów, intensywność chodzenia do kina i częstość rezygnacji z zaspokajania potrzeb kulturalnych z powodów finansowych

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zarysowujące się tendencje dotyczące zróżnicowania samooceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych młodzieży akademickiej ukazała też analiza korespondencji (rys. 5.9), w której płeć, wiek respondentów, ich uczestnictwo w seansach filmowych, a także konieczność rezygnacji z aktywności kulturalnej z powodów finansowych wykorzystano jako czynniki różnicujące oceny subiektywne. Interpretacja pierwszego wymiaru otrzymanego układu pozwoliła na potwierdzenie wniosku o istnieniu wyraźnych rozpiętości w profilach osób najbardziej zadowolonych z własnego życia kulturalnego a jednostkami, które poziom zaspokojenia swoich potrzeb kulturalnych określały jako raczej niezaspokajane i niezaspokajane. Otrzymane rezultaty pozwoliły ponadto na jednoznaczne stwierdzenie wpływu aspektu materialnego na poziom zadowolenia z życia kulturalnego studentów. Osoby zadowolone z zaspokojenia swoich potrzeb kulturalnych relatywnie częściej twierdziły, iż nigdy nie musiały zaprzestać korzystania z dóbr kultury z powodów finansowych. Analogicznie studenci, których potrzeby kulturalne były niezaspokajane lub raczej niezaspokajane, zdecydowanie częściej doświadczali w swym życiu kulturalnym ograniczeń

finansowych. Ocen negatywnych stosunkowo częściej udzielały też kobiety i osoby w wieku 24 lat i więcej uczęszczające do kina nie częściej niż kilka razy w roku. Studenci płci męskiej oraz w wieku 20 lat i mniej zdecydowanie częściej stan swoich potrzeb kulturalnych oceniali jako zaspokajane lub raczej zaspokajane (rys. 5.9).

Reasumując rozważania służące rozpoznaniu życia kulturalnego młodzieży akademickiej, należy stwierdzić, iż otrzymane rezultaty badania upoważniają do przyjęcia hipotezy o stosunkowo małej aktywności kulturalnej studentów przy jednoczesnym relatywnie wysokim poziomie samooceny zaspokojenia ich kulturalnych aspiracji.

Z przeprowadzonego badania wyłonił się obraz studenta coraz mniej „kulturalnego”, bardzo rzadko bywającego w teatrze, nieczytającego zbyt wiele, preferującego kino i uczestnictwo w kulturze ludystycznej, potwierdzając tym samym tezę, iż wyższe wykształcenie przestało oznaczać wejście w krąg kultury wysokiej³³. Otrzymany obraz nie był jednakże jednorodny. Zaobserwowano pewien stopień zróżnicowania zaangażowania młodych ludzi w wybrane formy uczestnictwa w kulturze, uwarunkowanego przede wszystkim płcią, wiekiem i miejscem ich stałego zamieszkania. Stwierdzono, iż poziom zainteresowania kulturą był zdecydowanie wyższy w środowisku młodzieży płci żeńskiej, w wieku 24 i więcej lat i pochodzącej ze środowisk wielkomiejskich.

Istotnymi czynnikami ograniczającymi intensywność życia kulturalnego (przede wszystkim w aspekcie uczęszczania do kina) były zasoby finansowe młodzieży, jednakże i w tym zakresie zaistniały pewne dysproporcje. Konieczność rezygnacji z zaspokajania potrzeb kulturalnych z powodów finansowych relatywnie częściej dotykała młodzieży płci żeńskiej, wywodzącej się ze środowisk wiejskich i miast do 100 tys. mieszkańców, tylko studiującej lub pracującej dorywczo.

Analiza zróżnicowania subiektywnych ocen zaspokojenia potrzeb kulturalnych studentów wykazała, iż na percepcję własnego życia kulturalnego wpływały: sytuacja materialna w czasie studiów, uczestnictwo w seansach filmowych oraz płeć i wiek respondenta. Stopień satysfakcji z własnej aktywności kulturowej był najwyższy wśród mężczyzn w wieku poniżej 20 lat, o stosunkowo korzystnej sytuacji ekonomicznej i chodzących do kina przynajmniej raz w miesiącu. Równocześnie ujawnił się niedosyt kultury w najaktywniejszej kulturalnie subpopulacji kobiet.

³³ Por. J. Szacki, *Czterdzieści lat później*, w: Cz. Miłosz, *Kultura masowa*, Wyd. Literackie, Kraków 2002, s. 9.

3. Społeczny wymiar jakości życia młodzieży akademickiej

Człowiek jest istotą społeczną i, jak pisał M. Scheller, „w każdej jednostce jest jakoś wewnątrz obecne społeczeństwo”³⁴. Ludzie odczuwają potrzebę przynależności, potrzebują kontaktów i związków z innymi. Tylko wówczas mogą być szczęśliwi. Tym samym również i kategoria jakości życia człowieka jest w znacznej mierze związana z zajmowaną przez niego pozycją, pełnionymi rolami społecznymi i posiadanymi więziami z innymi ludźmi.

Potrzeba przynależności realizuje się w przyjaźni, w życiu rodzinnym i kontaktach towarzyskich człowieka. Dlatego kolejny nurt badawczy skierowany został na dwa najważniejsze, zdaniem autora, aspekty społecznego wymiaru jakości życia studentów, a dotyczące przede wszystkim ich relacji z własną rodziną pochodzenia oraz miejsca przyjaźni w ich życiu. Nie bez znaczenia dla dobrostanu człowieka jest bliskość osób, na które może liczyć, dlatego rozważania dotyczące życia rodzinnego i towarzyskiego młodzieży akademickiej uzupełnione zostały o ocenę wsparcia społecznego w jej życiu, wyrażającego się przede wszystkim brakiem poczucia osamotnienia.

3.1. Młodzież akademicka wobec rodziny

Zgodnie z przyjętym modelem jakości życia jednym z podstawowych elementów społecznego wymiaru egzystencji człowieka jest jego życie rodzinne. Rodzina, rozumiana jako wspólnota osób, jest najmniejszą komórką społeczną, będącą podstawową instytucją społeczną dla życia każdego społeczeństwa, a zarazem – jak pisał Jan Paweł II – pierwszym i uprzywilejowanym środowiskiem wychowania, praktyki życia braterskiego i różnorodnych form miłości i solidarności. Życie w rodzinie uczy otwartości, życzliwości i szacunku. To, czego uczymy się dzięki życiu w rodzinie, utrwała się w nas na całe życie³⁵. To w rodzinie przekazywane są wartości i normy moralne, a wychowanie rodzinne w sferze wzorców zachowań ma niezrównane znaczenie. To właśnie rodzina, jak pisze ks. J. Mariański, jest najistotniejszym pośrednikiem w procesie przekazywania treści kulturowych pomiędzy jednostką i społeczeństwem³⁶. Relacje rodzinne odgrywają tym samym niepoślednią rolę przede wszystkim w życiu ludzi młodych, pozostających w okresie kształcenia, a zarazem

³⁴ M. Scheller, *Istota i formy sympatii*, PWN, Warszawa 1986, s. 345.

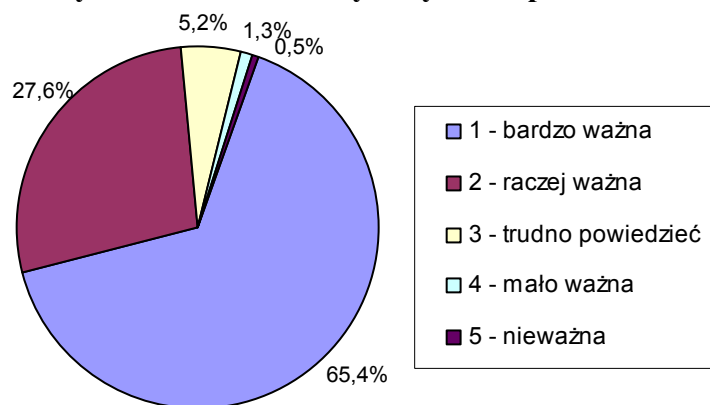
³⁵ Por. Jan Paweł II, *Orędzie na Wielki Post 1994*, „L'Osservatore Romano” nr 3(15), Watykan 1994, s. 36.

³⁶ Por. J. Mariański, *Przekaz wartości molarnych w rodzinie*, w: P. Kryczka (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, Wyd. KUL, Lublin 1997, s.187-190.

kształtowania własnej osobowości. Znamienne jest też to, iż, jak pokazują badania³⁷, pomimo obserwowanego obecnie kryzysu rodziny i deprecjonowania jej roli, wartości rodzinne nadal stanowią dla młodzieży najważniejsze, obok zdrowia, czynniki warunkujące udane i szczęśliwe życie. Również analiza systemu wartości badanej populacji studentów wykazała, iż jedną z najbardziej cenionych przez młodzież studiującą wartości była rodzina, na którą wskazało ponad $\frac{2}{3}$ respondentów, a dla 32% z nich była to wartość najważniejsza (tabela 3.10). Życie rodzinne znalazło się też na pierwszym miejscu w rankingu najistotniejszych obszarów życia studentów w czasie studiowania (tabela 3.12).

Wysoka pozycja życia rodzinnego w systemie wartości badanej populacji studentów pozwoliła na uznanie go za potencjalny, istotny czynnik warunkujący satysfakcję młodego człowieka z własnej egzystencji, a zarazem skłoniła do pogłębionej analizy roli, jaką rodzina odgrywała w życiu studiującej młodzieży. Dla identyfikacji stosunku respondentów wobec własnej rodziny (pochodzenia) dokonano analizy zróżnicowania subiektywnych opinii dotyczących roli rodziny w życiu młodego człowieka, a także poddano charakterystyce obiektywny wskaźnik uczestnictwa w życiu rodzinnym, rozumiany jako intensywność odwiedzin własnej rodziny w tej subpopulacji studentów, która na czas edukacji opuściła dom rodzinny.

Rys. 5.10. Rola rodziny w życiu respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Wysoka pozycja rodziny w hierarchii wartości życiowych młodzieży akademickiej przełożyła się na jej opinie dotyczące miejsca rodziny (pochodzenia) w swoim życiu

³⁷Zob. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007*, op. cit., s. 196-199; W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych...*, op. cit., s. 81-110; *Wartości i normy w życiu Polaków*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2005; *Co jest w życiu najważniejsze?*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2006.

(rys. 5.10). Zaobserwowano, iż ponad 65% studentów określiło swoje relacje rodzinne jako bardzo ważne, a blisko 27% jako ważne. Charakterystyczne, iż zaledwie 1,8% respondentów uznało rolę rodziny pochodzenia w swoim życiu jako mało ważną lub nieważną. Średnia ocena dotycząca pozycji rodziny osiągnęła poziom 1,438, a zatem pomiędzy ocenami „ważna” i „bardzo ważna” (tabela 5.26).

Rola rodziny w życiu studentów zależała, jak wykazała analiza wariancji, od płci respondenta ($F=52,2710$, $p=0,0001$) i była relatywnie wyższa wśród kobiet. Udział studentek, które określiły rolę swojej rodziny pochodzenia jako bardzo ważną, osiągnął bardzo wysoki poziom 73% i był o ponad 18 p.p. wyższy aniżeli wśród studiujących mężczyzn. Również średnia ocena dotycząca miejsca rodziny w życiu respondenta była istotnie wyższa wśród młodzieży płci żeńskiej (tabela 5.27). Wydaje się, iż istniejące dysproporcje w ocenie roli rodziny pochodzenia w subpopulacjach młodzieży akademickiej wyróżnionych ze względu na płeć stanowiły odzwierciedlenie obserwowanego zróżnicowania systemu wartości studiującej młodzieży, wskazującego, iż rodzina jako wartość była relatywnie bardziej ceniona przez kobiety (tabela 3.12).

Tabela 5.26. Rola rodziny a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Rola rodziny ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	65,4	27,6	5,2	1,3	0,5	1,438	
Płeć:							
Mężczyźni	54,7	34,7	8,1	1,7	0,8	1,593	52,2710
Kobiety	73,0	22,5	3,2	1,1	0,2	1,329	(0,0000)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	67,2	26,3	4,4	1,9	0,3	1,419	0,3617
Miasta < 100 tys.	66,0	26,0	6,0	1,5	0,6	1,447	(0,6872)
Miasta > 100 tys.	63,4	30,9	4,6	0,7	0,4	1,439	
Wiek w latach:							
20 i mniej	64,0	27,8	6,0	1,6	0,7	1,471	1,4931
21-23	66,8	27,1	4,8	1,1	0,3	1,410	(0,2249)
24 i więcej	63,3	29,1	5,1	1,5	1,0	1,479	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo ważna, 2 – ważna, 3 – trudno powiedzieć, 4 – mało ważna, 5 – nieważna.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Rozszerzenie analizy ANOVA o miejsce stałego zamieszkania oraz wiek respondenta nie pozwoliło na potwierdzenie istotnego wpływu tych cech na postrzeganie roli rodziny pochodzenia w życiu badanej młodzieży (tabela 5.26). O ile średnia ocena dotycząca miejsca

rodziny była, zgodnie z powszechną opinią³⁸, najwyższa w gronie osób pochodzenia wiejskiego, to jednak zaobserwowane dysproporcje nie były statystycznie istotne. Nie udało się też potwierdzić hipotezy o zmniejszaniu się roli rodziny pochodzenia wraz z wiekiem studentów.

Odnotować należy, iż istotnym czynnikiem różnicującym oceny respondentów dotyczące pozycji rodziny pochodzenia w życiu osobistym był jej charakter (tabela 5.27). Udział osób, które uznały swoje relacje rodzinne za bardzo ważne, był wyraźnie większy w gronie osób wywodzących się z tzw. rodzin pełnych i osiągnął wartość ponad 62%. Wśród respondentów pochodzących z rodzin niepełnych wskaźnik ocen najwyższych był już o blisko 12 p.p. niższy. Osoby te z kolei aż sześciokrotnie częściej udzieliły ocen negatywnych – 4,6% z nich określiło rolę swojej rodziny pochodzenia jako mało ważną, a 1,4% jako nieważną. Również średnia ocena była istotnie niższa w gronie osób mieszkających tylko z jednym z rodziców ($F=17,471, p=0,0000$).

Tabela 5.27. Rola rodziny a wielkość, typ gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów

Wyszczególnienie	Rola rodziny ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	65,4	27,6	5,2	1,3	0,5	1,438	
Charakter rodziny pochodzenia:							
Pełna	67,2	26,8	4,9	0,7	0,3	1,402	17,471 (0,0000)
Niepełna	55,5	31,8	6,8	4,6	1,4	1,645	
Typ gospodarstwa domowego:							
Jednorodzinne	66,3	27,5	4,8	0,9	0,5	1,419	0,987 (0,3220)
Wielorodzinne	62,6	27,8	6,7	2,6	0,3	1,503	
Wielkość gospodarstwa domowego w osobach:							
2	55,7	34,6	7,7	1,9	.	1,558	0,1779 (0,9499)
3	65,8	25,8	6,2	1,4	0,8	1,457	
4	66,4	27,7	4,1	1,5	0,3	1,417	
5	66,2	26,6	5,8	0,7	0,7	1,432	
6 i więcej	62,9	30,3	5,7	1,4	.	1,451	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo ważna, 2 – ważna, 3 – trudno powiedzieć, 4 – mało ważna, 5 – nieważna.

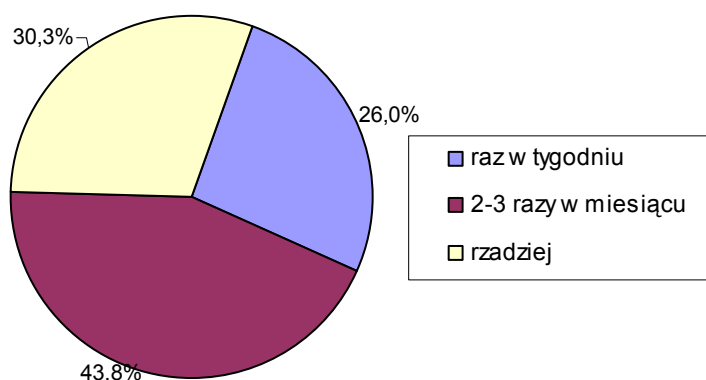
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

³⁸ Zob. *Więzi rodzinne*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2008.

Uwzględniając w badaniu typ gospodarstwa domowego tworzonego przez rodziny pochodzenia badanej populacji młodzieży akademickiej, zauważono, iż udział osób oceniających rolę tej rodziny jako bardzo ważną był nieznacznie wyższy wśród studentów zamieszkujących gospodarstwa jednorodzinne, jednakże przeprowadzone analizy nie potwierdziły istotności tych różnic (tabela 5.27). Rola rodziny pochodzenia była ponadto wyraźnie niższa w gronie osób współtworzących dwuosobowe gospodarstwa domowe – model „1+1”. Udział ocen najwyższych był w tej subpopulacji młodzieży o ok. 7-11 p.p. niższy aniżeli wśród osób wywodzących się z rodzin liczniejszych. Wyłaniające się dysproporcje pozostawały jednak w związku, jak wykazała wieloczynnikowa analiza wariancji ANOVA, z charakterem współtworzonych przezeń rodzin – rodzin niepełnych.

Przeprowadzone badanie uwydatniło więc po raz kolejny uwarunkowanie poszczególnych aspektów życia młodego człowieka jego sytuacją rodzinną. Osoby pochodzące z rodzin rozbitych, czy to przez śmierć jednego z rodziców, przez ich rozwód czy separację, charakteryzowały się nie tylko trudniejszą (przede wszystkim w ujęciu subiektywnym) sytuacją ekonomiczną (tabela 4.9), ale i zachwianym poczuciem więzi emocjonalnych, więzi rodzinnych. Wydaje się, iż właśnie trudna sytuacja materialna i nieustanna walka samotnych rodziców o zapewnienie bytu materialnego swym dzieciom skutkowałą rozluźnieniem więzi uczuciowych w rodzinie. Wydłużający się czas pracy zarobkowej powodował niejednokrotnie dezorganizację struktury czasu rodzinnego, a młodzi ludzie (zresztą nie tylko z rodzin niepełnych), niepotrafiący odnaleźć u zapracowanych rodziców poczucia bliskości, zrozumienia i zainteresowania swoimi problemami, odwracali się od własnej rodziny i poszukiwali zaspokojenia swoich potrzeb emocjonalnych w innych środowiskach, często w gronie rówieśników.

Rys. 5.11. Intensywność odwiedzin rodziny pochodzenia respondentów¹

¹ Dotyczy respondentów mieszkających w czasie studiów poza domem rodzinnym.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Następnym ważnym elementem wykorzystanym dla oceny zaangażowania młodzieży akademickiej w życie rodzinne była identyfikacja intensywności odwiedzin rodziny pochodzenia przez respondentów, którzy w czasie studiów mieszkali poza domem rodzinnym (rys. 5.11). Zaobserwowano, iż niemal co czwarty student starał się odwiedzać swoich rodziców raz w tygodniu, ok. 44% respondentów wracało do domu rodzinnego ok. 2-3 razy w miesiącu, a nieco ponad 30% raz w miesiącu lub rzadziej. Tak rozumiany stopień zaangażowania młodzieży akademickiej w życie rodzinne był, jak zaobserwowano, istotnie powiązany z rolą, jaką rodzina pochodzenia odgrywała w życiu młodego człowieka ($\chi^2=40,724$, $p=0,0000$). Udział osób odwiedzających dom rodziny bardzo często był zdecydowanie wyższy w gronie studentów, dla których rodzina była bardzo ważna.

Tabela 5.28. Intensywność odwiedzin rodziny pochodzenia a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Częstość odwiedzin			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Raz w tygodniu	2-3 razy w miesiącu	Rzadziej	
Ogółem	26,0	43,8	30,3	
Płeć:				
Mężczyźni	25,4	42,6	31,9	0,8841 (0,6427)
Kobiety	26,3	44,5	29,1	
Miejsce stałego zamieszkania:				
Wieś	27,3	48,2	28,6	21,056 (0,0003)
Miasta < 100 tys.	27,2	44,2	24,5	
Miasta > 100 tys.	19,9	35,5	44,6	
Wiek w latach:				
20 i mniej	31,0	43,2	25,8	15,662 (0,0035)
21-23	26,2	44,0	29,8	
24 i więcej	15,4	44,1	40,6	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

O ile relacje rodzinne odgrywały istotniejszą rolę w życiu młodzieży płci żeńskiej, to intensywność odwiedzin domu rodzinnego nie była zróżnicowana ze względu na płeć respondentów (tabela 5.28). Zaobserwowano natomiast, iż częstość powrotów do domu pozostawała w związku z miejscem stałego zamieszkania studentów ($\chi^2=21,056$, $p=0,0000$) i była wyraźnie niższa w gronie osób pochodzących ze środowisk wielkomiejskich – niemal 45% tej grupy osób odwiedzało swój dom rodzinny nie częściej niż raz w miesiącu. Kształtujące się tendencje miały przede wszystkim podłoże geograficzne i były związane

z odległością Poznania od miejsca stałego zamieszkania respondentów. Należy zaznaczyć, iż większość studentów mieszkających w czasie studiów w Poznaniu, a pochodzących ze środowisk wiejskich i miast do 100 tys. mieszkańców, wywodziła się w znacznej części z województwa wielkopolskiego. Z kolei napływowa młodzież pochodzenia wielkomiejskiego zamieszkiwała na stałe odleglejsze regiony kraju (m.in. województwo zachodniopomorskie, kujawsko-pomorskie, łódzkie oraz warmińsko-mazurskie).

Intensywność odwiedzin domu rodzinnego malała też, jak zauważono, wraz z wiekiem studiującej młodzieży ($\chi^2=15,662$, $p=0,0035$). Frakcja osób, które przyjeżdżały do domu swoich rodziców bardzo często (raz w tygodniu), była najwyższa w gronie młodzieży najmłodszej, w wieku 20 lat i mniej, będącej w początkowym etapie kształcenia na poziomie wyższym i osiągnęła wartość 31%. U osób w wieku 21-23 lat wskaźnik ten był już o ok. 5 p.p. niższy, z kolei w gronie studentów najstarszych nie przekroczył 15,5%. W gronie młodzieży akademickiej w wieku 24 lat i więcej zdecydowanie wyższy był z kolei udział osób odwiedzających dom rodziny nie częściej niż raz w miesiącu. Można jednak przypuszczać, iż zidentyfikowane dysproporcje miały nie tyle związek ze zmniejszającą się wraz z wiekiem pozycją rodziny pochodzenia w życiu studentów, co z podejmowanymi przez młodych ludzi próbami usamodzielniania się, wyrażającymi się przede wszystkim zwiększoną aktywnością zawodową. Wnioski te zdały się potwierdzać przeprowadzone analizy, wskazujące, iż intensywność odwiedzin domu rodzinnego pozostawała w związku ze stosunkiem młodzieży akademickiej do pracy ($\chi^2=40,724$, $p=0,0000$) i była najniższa w gronie osób, które podjęły już pracę o charakterze stałym.

Tabela 5.29. Intensywność odwiedzin a charakter rodziny pochodzenia respondentów

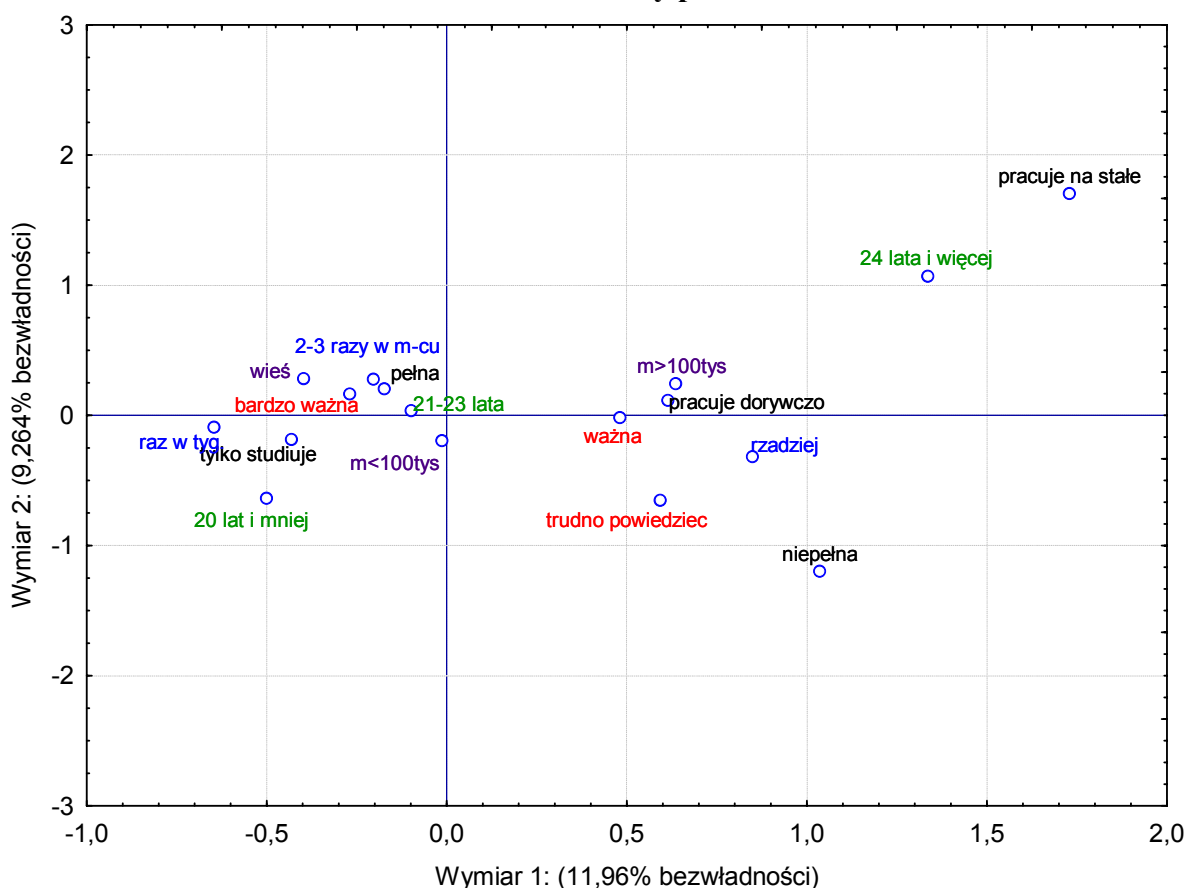
Charakter rodziny pochodzenia	Częstość odwiedzin			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Raz w tygodniu	2-3 razy w miesiącu	Rzadziej	
	%			
Pełna	27,0	44,3	28,8	6,983 (0,0305)
Niepełna	20,0	40,7	39,3	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Interesujących spostrzeżeń dostarczyła próba identyfikacji zaangażowania w życie rodzinne studentów z subpopulacji wyróżnionych ze względu na charakter ich rodziny pochodzenia. Okazało się, iż osoby współtworzące rodziny niepełne odznaczały się nie tylko niższym poczuciem więzi rodzinnych (tabela 5.27), ale przekładało się to też na ich, mierzone obiektywnie, rzadsze kontakty z najbliższymi (tabela 5.29). Zauważono bowiem, iż udział

osób, które starają się bardzo często odwiedzać dom rodzinny, był o 7 p.p. wyższy wśród studentów z rodzin pełnych. W gronie młodzieży studiującej wychowywanej przez samotnych rodziców relatywnie większy był natomiast wskaźnik osób odwiedzających najbliższą rodzinę (pochodzenia) nie częściej niż raz w miesiącu. Raz jeszcze uwidoczniły się więc negatywne skutki dezintegracji rodzinnej dotykające młodzież z rodzin niepełnych.

Rys. 5.12. Intensywność odwiedzin domu rodzinnego a wiek, miejsce stałego zamieszkania i stosunek respondentów do pracy oraz rola i charakter ich rodziny pochodzenia

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Istniejące prawidłowości dotyczące uwarunkowań zaangażowania młodzieży akademickiej w życie rodzinne potwierdziła przeprowadzona analiza korespondencji, w której wiek, miejsce stałego zamieszkania, stosunek respondentów do pracy oraz rola i charakter rodziny pochodzenia studentów potraktowane zostały jako czynniki determinujące stopień zróżnicowania intensywności odwiedzin domu rodzinnego (rys. 5.12). Uzyskane rezultaty pozwoliły, w oparciu o pierwszy wymiar, wyjaśniający 12% bezwładności układu, na sformułowanie wniosku o istnieniu wyraźnych dysproporcji w zaangażowaniu w życie rodzinne pomiędzy osobami w wieku 24 lat i więcej, często już aktywnymi zawodowo

i pochodzącymi ze środowisk wielkomiejskich, a respondentami najmłodszymi, w wieku poniżej 21 lat, którzy relatywnie częściej tylko studiowali. Analiza drugiego wymiaru potwierdziła z kolei istnienie dysproporcji w profilach osób wyróżnionych ze względu na charakter ich rodziny pochodzenia, wskazując jednoznacznie na większą intensywność odwiedzin domu rodzinnego w gronie studentów pochodzących z rodzin pełnych i określających rolę rodziny pochodzenia w swoim życiu jako bardzo ważną.

3.2. Młodzież akademicka wobec przyjaciół

Przyjaźń należy do najistotniejszych, intymnych, opartych na empatii, więzi międzyludzkich. „Jest – jak pisał Arystoteles – pewną cnotą, [...] czymś dla życia najkonieczniejszym; bo bez przyjaciół nikt nie mógłby pragnąć żyć”³⁹. Istnieje wiele form przyjaźni i różne są ich wymiary. Ludzie spędzają razem czas, dążą do wspólnych celów, wzmacniają poczucie własnej wartości, poszukują bliskości i zaufania⁴⁰. Nie powinno ulegać więc wątpliwości, iż posiadanie przyjaciół stanowi bardzo ważny element życia człowieka i może w znacznym stopniu determinować jego jakość. Dowodzą tego badania ukazujące, iż liczba przyjaciół (przeciętnie 7 osób), którą można traktować jako wskaźnik wsparcia społecznego, stanowi czwarty (po wieku, małżeństwie i dochodach) najważniejszy czynnik determinujący ogólny dobrostan psychiczny Polaków. Z drugiej strony przyjaciele wydają się wciąż wartościami niedocenianymi w świetle danych pokazujących ich duży wpływ na jakość życia człowieka⁴¹. Okazuje się bowiem, że bardzo niewielki odsetek dorosłych Polaków (2% według badania CBOS⁴² oraz 8,6% według *Diagnozy*⁴³) uznaje posiadanie przyjaciół za najważniejszy element udanego i szczęśliwego życia, a wartość ta jest ceniona przede wszystkim przez ludzi młodych, mieszkańców miast, osoby wykształcone, zamożne i stanu wolnego.

Wpływ wymienionych czynników o charakterze demo-społecznym na ocenę przyjaźni jako wartości zdają się potwierdzać przeprowadzone badania systemu wartości badanej populacji studentów stanu wolnego uczelni Poznania. Jak ukazano w rozdziale trzecim rozprawy, przyjaźń znalazła się na bardzo wysokim, trzecim miejscu w hierarchii wartości

³⁹ Arystoteles, *Etyka Nikomachejska*, VIII 1, 1155a, w: *Arystoteles. Dzieła Wszystkie*, tom V, (tłum. D. Gromska), PWN, Warszawa 2002, s. 236.

⁴⁰ Por. S. Shulman, *Close friendships in early and middle adolescence: Typology and friendship reasoning*, w: B. Laursen (red.), *Close friendships in adolescence*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco 1993, s. 55-77.

⁴¹ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007*, op. cit., s. 26-27.

⁴² Por. *Co jest w życiu najważniejsze?*, op. cit., s. 2-4.

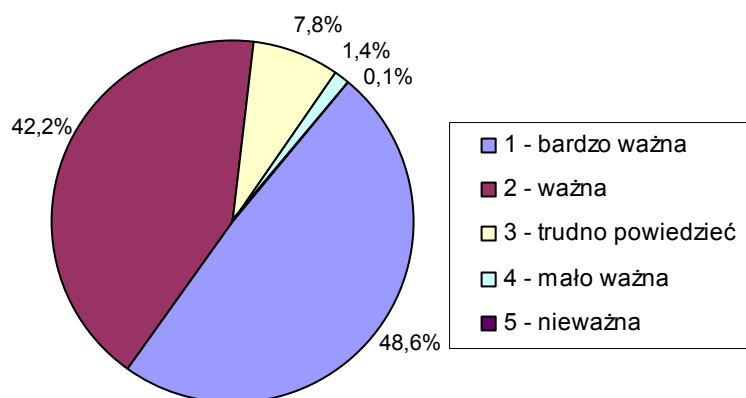
⁴³ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007*, op. cit., s. 197-199.

życiowych młodzieży akademickiej (ponad 33% studentów uznawało posiadanie przyjaciół za jedną z trzech najistotniejszych wartości warunkujących udane życie), a także na trzecim miejscu w stworzonym rankingu najważniejszych obszarów życia respondentów w chwili badania (tabela 3.12). Równocześnie dla niemal 60% badanych osób spotkania towarzyskie w gronie przyjaciół i znajomych stanowiły najpowszechniejszą i najchętniej podejmowaną formę spędzania czasu wolnego (tabela 5.14). Otrzymane rezultaty mogły wskazywać na dążenia młodzieży do zacieśniania więzi pomiędzy sobą w czasach zubożenia, „wyścigu szczurów”, kiedy to ludzie zdają się oddalać od siebie. Uwidoczniły się obawy młodego człowieka przed samotnością i odrzuceniem.

Płynąca z charakterystyki systemu wartości populacji młodzieży wysoka ocena roli przyjaźni skłoniła do pogłębienia rozważań nad miejscem przyjaciół w życiu studentów. Podjęto więc próbę identyfikacji poziomu i uwarunkowań zróżnicowania liczby posiadanych przyjaciół i ich roli w życiu młodzieży. Zwrócono ponadto uwagę na preferowane przez studentów formy kontaktów z przyjaciółmi oraz na intensywność ich kontaktów ze znajomymi z czasów szkoły średniej.

Zaobserwowano, iż poziom indywidualnej oceny roli przyjaciół w życiu respondentów był wśród badanej populacji studiującej młodzieży wysoki, aczkolwiek nieco niższy aniżeli ocena roli ich rodziny pochodzenia (rys. 5.13). Zdecydowana większość studentów określiła rolę przyjaciół w swoim życiu jako bardzo ważną (48,6%) bądź też jako ważną (42,2%), a tylko 1,5% udzieliła ocen o wydźwięku negatywnym – mało ważna lub nieważna. Przeciętna ocena kształtowała się na poziomie 1,621, czyli pomiędzy ocenami „bardzo ważna” i „ważna” (tabela 5.30).

Rys. 5.13. Rola przyjaciół w życiu respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

O ile przyjaźń jako wartość była w równym stopniu ceniona przez młodzież płci męskiej i żeńskiej, to udział osób określających rolę przyjaciół jako bardzo ważną był wyraźnie wyższy wśród studiujących kobiet – osiągnął poziom 56,3% i był tym samym o blisko 20 p.p. wyższy niż wśród mężczyzn, wśród których dominowała ocena „ważna” z 49% udziałem wskazań (tabela 5.30). Również średnia ocena dotycząca roli przyjaźni w życiu respondenta była istotnie wyższa w subpopulacji studiujących kobiet ($F=60,107, p=0,0000$).

Następnym istotnym czynnikiem kształtującym zróżnicowanie ocen studentów dotyczących roli przyjaciół w ich życiu było miejsce stałego zamieszkania ($F=5,4691, p=0,0000$). Udział osób wskazujących na bardzo ważne miejsce przyjaźni w swym życiu był zdecydowanie wyższy wśród młodzieży akademickiej pochodzącej z dużych miast – 53,4% wskazań – czyli o blisko 10 p.p. większy niż wśród osób wywodzących się ze środowisk wiejskich. Otrzymane rezultaty korespondowały z wynikami badania dotyczącego form spędzania przez studentów czasu wolnego, które wskazywały, iż kontakty towarzyskie zdecydowanie częściej preferowali mieszkańcy miast powyżej 100 tys. mieszkańców (tabela 5.15).

Tabela 5.30. Rola przyjaciół a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Rola przyjaciół ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	48,6	42,2	7,8	1,4	0,1	1,621	
Płeć:							
Mężczyźni	37,7	48,7	11,5	2,0	0,2	1,782	60,107
Kobiety	56,3	37,6	5,2	0,9	.	1,508	(0,0000)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	43,4	45,9	9,1	1,3	0,3	1,691	
Miasta < 100 tys.	47,8	42,4	8,2	1,6	.	1,636	5,4691
Miasta > 100 tys.	53,4	39,3	6,2	1,1	.	1,550	(0,0043)
Wiek w latach:							
20 i mniej	52,0	40,4	6,0	1,6	.	1,571	
21-23	47,2	42,5	8,8	1,4	0,1	1,646	1,277
24 i więcej	46,4	44,9	7,7	1,0	.	1,633	(0,2791)

¹ Skala ocen: 1 – bardzo ważna, 2 – ważna, 3 – trudno powiedzieć, 4 – mało ważna, 5 – nieważna.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Potencjalną zmienną determinującą postrzeganie roli przyjaźni w życiu studentów był ich wiek. Zaobserwowano, iż średnia udzielona ocena była najniższa wśród młodzieży

akademickiej w wieku 20 lat i mniej i osiągnęła poziom 1,571, jednakże przeprowadzona analiza ANOVA nie potwierdziła istotności tych różnic (tabela 5.31).

Tabela 5.31. Liczba przyjaciół a ich rola w życiu respondentów

Rola przyjaciół	Liczba przyjaciół					Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	0	1-2	3-4	5-6	7+	
	%					
Bardzo ważna	.	13,3	29,3	28,4	28,9	98,2799 (0,0000)
Ważna	0,3	20,2	34,1	27,4	18,0	
Trudno powiedzieć	4,8	33,3	36,2	9,5	16,2	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Interesujących spostrzeżeń dostarczyła analiza deklarowanej liczby posiadanych przez studentów przyjaciół. Ukazano, iż niemal co trzeci respondent posiadał troje lub czworo przyjaciół, 25% młodzieży deklarowało posiadanie pięcioro lub sześcioro bliskich osób, a niemal 22% nie mniej niż siedmioro. Tylko 0,6% badanej populacji młodzieży akademickiej stwierdziło, iż nie ma ani jednego przyjaciela, a 17,2% przyznało, iż ma jednego lub dwoje przyjaciół (tabela 5.32). Liczba posiadanych przyjaciół korespondowała, jak wykazano testem niezależności chi-kwadrat, z rolą, jaką przyjaźń odgrywała w życiu respondenta ($\chi^2=98,2799$, $p=0,0000$). Jakkolwiek we wszystkich, wyróżnionych ze względu na postrzeganie przyjaźni, subpopulacjach młodzieży akademickiej dominowały osoby posiadające troje lub czworo przyjaciół, to udział respondentów deklarujących bardzo szerokie grono bliskich osób (7+) był już istotnie (o 10 p.p.) wyższy wśród studentów wskazujących na bardzo ważną rolę przyjaźni w swym życiu (tabela 5.31). Z kolei co trzeci respondent, który nie potrafił jednoznacznie ocenić roli przyjaciół w swoim życiu (udzielił odpowiedzi „trudno powiedzieć”), posiadał tylko jednego lub dwoje przyjaciół.

Nadmienić ponadto należy, iż liczba osób deklarujących brak przyjaciół była kilkakrotnie wyższa wśród mężczyzn. Z drugiej jednak strony, w populacji młodzieży płci męskiej dominowały osoby deklarujące posiadanie przynajmniej siedmiorga przyjaciół. Poszukując przyczyn otrzymanych rezultatów w kontekście relatywnie niższych ocen dotyczących roli przyjaźni w życiu mężczyzn (tabela 5.30), należałoby odwołać się do wniosków płynących z badania zrealizowanego przez TNS OBOP i J. Czapińskiego, który uznał, iż w życiu kobiet przyjaźń odgrywa inną rolę i ma raczej charakter pogotowia psychicznego, pełni funkcję terapeutyczną, daje emocjonalne wsparcie. Natomiast dla mężczyzn przyjaciel to albo kompan w zabawie, albo niezawodna kasa pożyczkowa lub lojalny koalicjant w walce ze

światem. Dla mężczyzn, także w przyjaźni, większe znaczenie ma ilość. Natomiast aby kobieta była zadowolona ze swych relacji z przyjaciółmi, muszą być one najwyższej próby⁴⁴.

Tabela 5.32. Liczba przyjaciół a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Liczba przyjaciół					Statystyka χ^2 (p-value)
	0	1-2	3-4	5-6	7+	
Ogółem	0,6	17,2	30,4	25,0	21,9	
	%					
Płeć:						
Mężczyźni	1,4	17,4	27,4	24,8	29,2	28,140 (0,0000)
Kobiety	0,2	18,5	35,1	27,3	18,8	
Miejsce stałego zamieszkania:						
Wieś	0,3	18,0	31,4	27,8	22,6	9,582 (0,2956)
Miasta < 100 tys.	0,6	19,6	33,6	25,7	20,5	
Miasta > 100 tys.	0,9	15,8	30,0	26,1	27,2	
Wiek w latach:						
20 i mniej	0,9	17,0	33,0	22,9	26,2	7,703 (0,4630)
21-23	0,6	18,5	31,5	27,8	21,6	
24 i więcej	.	18,7	31,6	27,8	21,9	

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

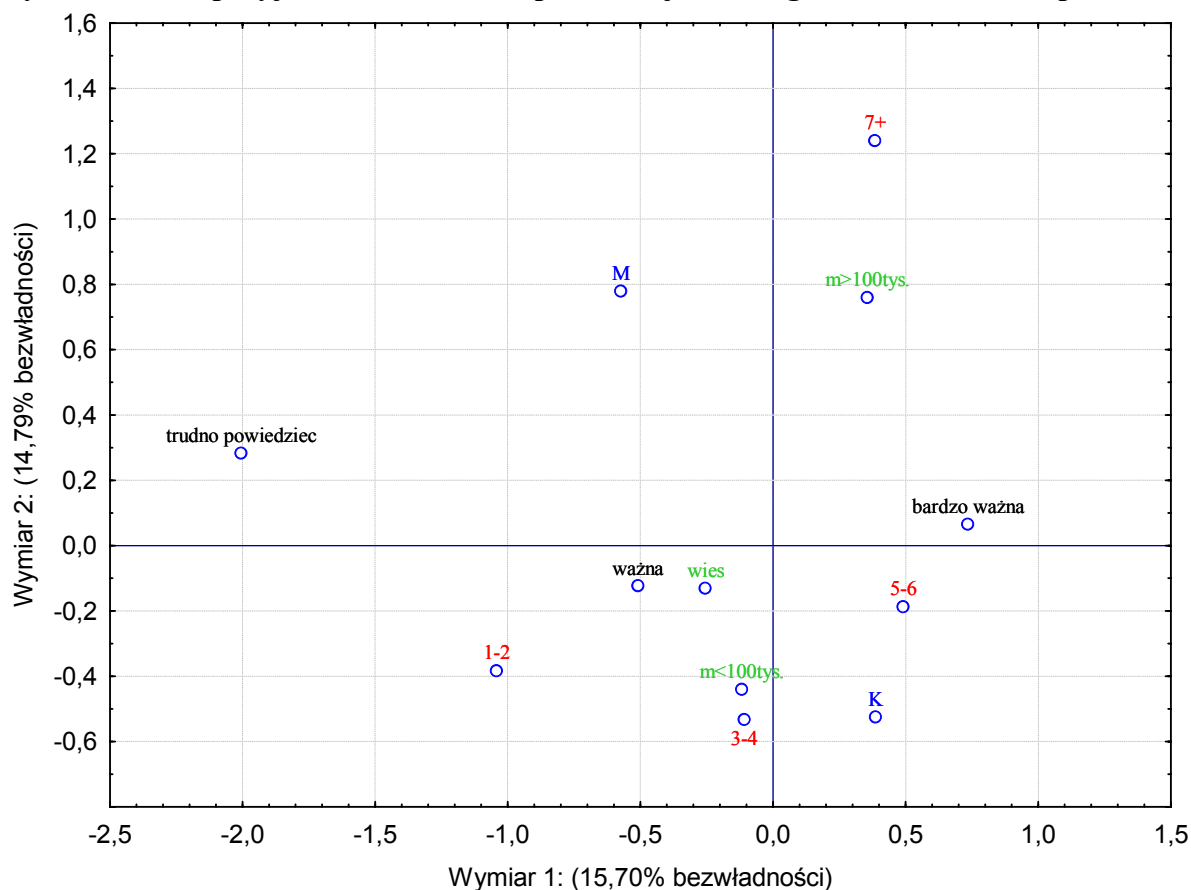
Dalszymi zmiennymi, mogącymi wpływać na posiadaną przez młodych ludzi liczbę przyjaciół, były miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów. Zaobserwowano, iż nieco więcej przyjaciół posiadali mieszkańcy ośrodków wielkomiejskich, jednakże test niezależności chi-kwadrat nie potwierdził istotności tych dysproporcji. Nie wykazano też zróżnicowania liczby posiadanych przyjaciół pomiędzy subpopulacjami studentów wyróżnionymi ze względu na wiek (tabela 5.32) oraz ich stosunek do pracy. Nie stwierdzono zatem, aby aktywność zawodowa młodzieży akademickiej w negatywnym stopniu odbijała się na jej zaangażowaniu w życie towarzyskie.

Istniejące uwarunkowania roli i liczby przyjaciół w życiu młodzieży akademickiej potwierdzone zostały analizą korespondencji (rys. 5.14). Można przyjąć, iż pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca 15,7% bezwładności) rozdzielała grupę respondentów deklarujących posiadanie pięciorga lub więcej przyjaciół, którzy odgrywali w ich życiu bardzo ważną rolę, od tych studentów, którzy posiadali nie więcej niż czworo przyjaciół, a ich rola relatywnie częściej określana była jako ważna. Najmniej przyjaciół posiadały z kolei osoby niepotrafiące

⁴⁴ Por. J. Czapiński, *Runął mit niezawodnej męskiej przyjaźni: Jeśli się przyjaźnić, to z kobietą*, „Dziennik”, 27.10.2008.

jednoznacznie wskazać na miejsce przyjaźni w swym życiu. Drugi wymiar rozdzielał natomiast młodzież płci męskiej, pochodzącą ze środowisk wielkomijskich i posiadającą znacznie częściej przynajmniej siedmioro przyjaciół, od studiujących kobiet wywodzących się ze wsi lub małych miast i posiadających od trojga do sześciorga przyjaciół.

Rys. 5.14. Rola przyjaciół i ich liczba a płeć i miejsce stałego zamieszkania respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Mówiąc o zaangażowaniu młodzieży akademickiej w życie towarzyskie, szczególną uwagę zwrócono na preferowane, najczęstsze formy jej kontaktu z przyjaciółmi. Technologiczny rozwój współczesnego świata prowadzi bowiem do daleko idących przemian społecznych, a jedną z istotnych obaw dotyczących powstawania społeczeństwa informacyjnego jest lęk przed przemianami więzi społecznych, mogącymi potencjalnie doprowadzić do dezintegracji życia społecznego⁴⁵. Wciąż otwarte pozostaje pytanie, czy korzystanie z nowych mediów, tak popularnych zwłaszcza wśród ludzi młodych, wpływa

⁴⁵ Por. Ł. Kaprańska, *Internet w procesach integracji i dezintegracji społecznej*, w: L. H. Haber (red.), *Mikrosoczeństwo informacyjna na przykładzie miasteczka internetowego AGH w Krakowie*, Wyd. AGH, Kraków 2001, s. 107-108.

destrukcyjnie na więzi międzyludzkie; czy korzystanie z Internetu i telefonu komórkowego wypiera tradycyjne, bezpośrednie formy kontaktu z drugim człowiekiem.

Tabela 5.33. Najczęstsze formy kontaktu respondenta z przyjaciółmi

Formy kontaktu	% ¹
Spotkania na żywo	77,9
Rozmowy telefoniczne i SMS-y	27,4
E-mail i komunikatory internetowe	16,4

¹Wartości nie sumują się do 100, gdyż 15,6% respondentów wskazało więcej niż jedną formę kontaktu.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Z przeprowadzonego badania wynika, iż w gronie studiującej młodzieży zdecydowanie dominującą formą kontaktu były spotkania na żywo, które wybierało blisko 78% badanych. Ponad 27% studentów preferowało też komunikowanie się za pośrednictwem telefonu, a niewiele ponad 16% relatywnie często wykorzystywało w tym celu Internet (tabela 5.33).

Uwagę zwraca fakt, iż spotkania na żywo wyraźnie bardziej (o blisko 10 p.p.) preferowali mężczyźni, z kolei młodzież płci żeńskiej relatywnie chętniej (34% wskazań) kontaktowała się z gronem swoich przyjaciół w formie rozmów telefonicznych lub wysyłanych SMS-ów. Nie wykazano z kolei istotnych różnic pomiędzy studentami i studentkami w zakresie korzystania z poczty e-mail oraz komunikatorów internetowych (tabela 5.34).

Tabela 5.34. Najczęstsze formy kontaktu z przyjaciółmi a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Formy kontaktu	Płeć		Wiek w latach		
	Mężczyźni	Kobiety	20 i mniej	21-23	24 i więcej
	%				
Spotkania na żywo	83,6	74,0	77,3	78,9	75,5
Rozmowy telefoniczne i SMS-y	18,1	33,9	32,9	25,6	21,9
E-mail i komunikatory internetowe	16,1	16,5	17,3	15,5	17,9

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Nieznaczone różnice w preferowanych formach kontaktu z przyjaciółmi zaobserwowano pomiędzy subpopulacjami studentów wyróżnionymi ze względu na ich wiek. Interesujące, iż o ile intensywność spotkań na żywo oraz za pośrednictwem Internetu nie zmieniała się, to częstość komunikowania się przy pomocy telefonu spadała wraz z wiekiem respondentów (tabela 5.34). Można przypuszczać, iż rozmowy telefoniczne oraz SMS-y stanowiły dla

badanej młodzieży akademickiej medium komunikacyjne przede wszystkim z dawnymi przyjaciółmi z czasów szkoły średniej, niejednokrotnie mieszkającymi i studiującymi w oddalonych od siebie miejscowościach. Więzy te, wraz z upływem czasu, ulegały pewnemu rozluźnieniu i zanikowi, co przełożyło się na zmniejszoną intensywność korzystania przez studentów z określonych form komunikacji⁴⁶.

Kolejny nurt rozważań dotyczył stopnia zależności pomiędzy preferowanymi formami kontaktu a rolą przyjaźni w życiu studentów. Charakterystyczne, iż, jakkolwiek spotkania na żywo preferowane były przez wszystkie, wyróżnione ze względu na subiektywną ocenę miejsca przyjaźni, subpopulacje młodzieży akademickiej, to w gronie osób, dla których przyjaciele odgrywali bardzo ważną rolę, wskaźnik ten osiągnął poziom bliski 81% i był o niemal 14 p.p. większy aniżeli wśród studentów niepotrafiących w sposób jednoznaczny ocenić roli przyjaźni w swym życiu. Osoby te relatywnie chętniej korzystały z kolei z komunikowania się z gronem znajomych za pomocą nowoczesnych mediów – telefonu oraz Internetu (tabela 5.35).

Tabela 5.35. Najczęstsze formy kontaktu z przyjaciółmi a rola przyjaciół w życiu respondentów

Formy kontaktu	Rola przyjaciół		
	Bardzo ważna	Ważna	Trudno powiedzieć
		%	
Spotkania na żywo	80,9	76,9	67,3
Rozmowy telefoniczne i SMS-y	29,1	24,9	31,9
E-mail i komunikatory internetowe	14,7	17,3	20,4

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

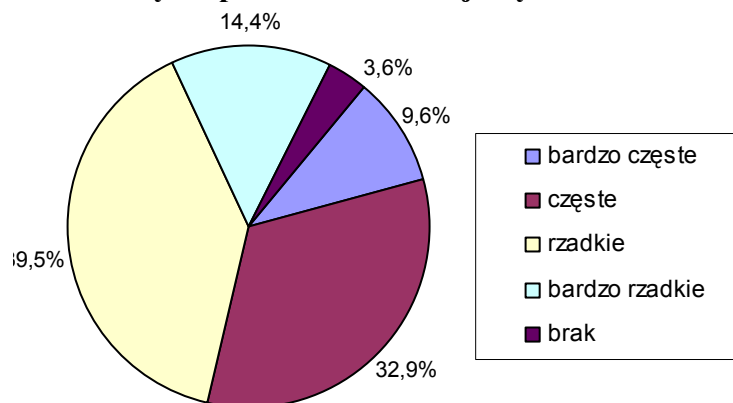
Okres studiowania to nie tylko czas zdobywania wiedzy i kwalifikacji zawodowych. To dla wielu osób okres wielkich zmian związanych z przeprowadzką do nowego miasta, z brakiem rodzicielskiej opieki. To wreszcie czas nawiązywania nowych znajomości i przyjaźni, a zarazem niejednokrotnie zaniku i urywania się tych starych, z czasów szkoły średniej.

Z przeprowadzonego badania wynika, iż tylko 40% badanej populacji młodzieży akademickiej starało się utrzymywać bardzo częste lub częste kontakty ze znajomymi z czasów szkoły średniej, a niemal 55% określiło je jako rzadkie lub bardzo rzadkie (rys. 5.15). Głównymi przyczynami stosunkowo niedużej intensywności tych kontaktów

⁴⁶ Intensywność kontaktów studentów z przyjaciółmi i znajomymi ze szkoły średniej omówiona została w dalszej części podrozdziału.

okazały się: bariera odległości związana ze studiami w innych miejscowościach (52% wskazań), a także brak czasu (25%) lub po prostu brak silnych więzi i odczuwanej potrzeby utrzymywania tych relacji (19%).

Rys. 5.15. Kontakty respondentów ze znajomymi z czasów szkoły średniej

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Istotnym uwarunkowaniem intensywności badanych relacji było postrzeganie przyjaźni i ocena roli, jaką przyjaciele w życiu respondenta odgrywali ($\chi^2=124,4801$, $p=0,0000$) (tabela 5.36). Osoby określające miejsce przyjaźni w swoim życiu jako ważne zdecydowanie częściej starały się utrzymywać bardzo częste lub przynajmniej częste kontakty ze znajomymi z czasów szkoły średniej (blisko 55% wskazań). Z kolei osoby, które nie udzieliły jednoznacznej odpowiedzi na pytanie dotyczące roli przyjaźni w swym życiu, relatywnie częściej utrzymywały bardzo rzadkie (29,2%) lub też nie utrzymywały żadnych kontaktów z tymi znajomymi (9,7% wskazań).

Tabela 5.36. Częstość kontaktów ze znajomymi z czasów szkoły średniej a rola przyjaciół w życiu respondentów

Rola przyjaciół	Częstość kontaktów					Statystyka χ^2 (p-value)
	Bardzo częste	Częste	Rzadkie	Bardzo rzadkie	Brak	
	%					
Bardzo ważna	15,0	39,6	34,1	8,9	2,4	124,4801 (0,0000)
Ważna	5,2	29,7	44,6	16,9	3,6	
Trudno powiedzieć	1,8	14,2	45,1	29,2	9,7	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Przyjaźń jako wartość odgrywała większą rolę w życiu studiujących kobiet, jednakże nie udało się zaobserwować, aby zawierane przez studentki przyjaźnie były trwalsze. Przeprowadzone analizy nie potwierdziły bowiem hipotezy, iż intensywność kontaktów ze

znajomymi i przyjaciółmi z czasów szkoły średniej była większa wśród młodzieży płci żeńskiej. Zaobserwowano natomiast, iż częstość tych kontaktów pozostawała w związku ze środowiskiem miejsca stałego zamieszkania ($\chi^2=27,552$, $p=0,0000$) i wiekiem respondentów ($\chi^2=73,687$, $p=0,0000$).

Najintensywniejsze kontakty ze znajomymi z czasów szkoły średniej utrzymywały osoby pochodzące ze środowisk wielkomiejskich – 13,3% badanej subpopulacji określiło je jako bardzo częste, a 35,3% jako częste (tabela 5.37). Należy jednak pamiętać, iż znaczna część studentów wywodzących się z miast powyżej 100 tys. mieszkańców to poznaniacy, którzy na czas studiów nie zmieniali miejscowości swego zamieszkania, co bez wątpienia stanowiło czynnik ułatwiający podtrzymywanie starych przyjaźni i znajomości. Odnotować należy, iż również identyfikacja głównych przyczyn ograniczania kontaktów towarzyskich ze znajomymi z czasów szkoły średniej przez młodzież akademicką pochodzącą z Poznania uwydatniła decydującą rolę nie tyle odległości, co braku czasu.

Zgoła odmiennie przedstawiała się sytuacja studentów pochodzenia wiejskiego – 45% z nich określiło swoje kontakty ze znajomymi z czasów szkoły średniej jako rzadkie, a blisko 18% jako bardzo rzadkie (tabela 5.37), przy czym do głównych przyczyn tego stanu rzeczy zaliczano studia w innych, często oddalonych od siebie, miejscowościach.

Tabela 5.37. Częstość kontaktów ze znajomymi z czasów szkoły średniej a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Częstość kontaktów					Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Bardzo częste	Częste	Rzadkie	Bardzo rzadkie	Brak	
Ogółem	9,6	32,9	39,5	14,4	3,6	
Płeć:						
Mężczyźni	10,9	33,4	38,0	14,1	3,5	2,665 (0,6153)
Kobiety	8,7	32,5	40,4	14,7	3,8	
Miejsce stałego zamieszkania:						
Wieś	6,9	26,6	45,0	17,8	3,8	27,552 (0,0000)
Miasta < 100 tys.	8,5	34,2	40,0	14,5	2,8	
Miasta > 100 tys.	13,3	35,3	34,7	11,9	4,9	
Wiek w latach:						
20 i mniej	14,0	39,3	34,7	9,3	2,7	73,687 (0,0000)
21-23	8,4	31,6	42,7	14,0	3,3	
24 i więcej	4,6	23,0	37,2	28,1	7,1	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zaobserwowano, iż natężenie kontaktów z gronem przyjaciół z czasów szkolnych malało wraz z wiekiem respondentów (tabela 5.37). O ile studenci pierwszych lat studiów (w wieku 20 lat i mniej) starali się utrzymywać bardzo częste (14%) lub przynajmniej częste (39,3% wskazań) kontakty z dawnymi znajomymi, to w przypadku studentów najstarszych relacje te uległy bardzo wyraźnemu rozluźnieniu. Ponad 28% młodzieży w wieku 24 lat i więcej określiło te kontakty jako bardzo rzadkie, a 7,1% nie utrzymywało już żadnych kontaktów ze znajomymi z czasów szkoły średniej.

3.3. Rola wsparcia społecznego w życiu młodzieży akademickiej

Niezmiernie istotnym elementem psychologicznego aspektu jakości życia jednostki jest doświadczane wsparcie społeczne, będące swoistą konsekwencją przynależności człowieka do społeczeństwa, jego społecznej natury, a wyrażające się przede wszystkim w świadomości istnienia kręgu osób, do których można w trudnych chwilach zwrócić się o pomoc – jest to tzw. wsparcie postrzegane. Istnieje oczywiście wiele form wsparcia społecznego, przy czym nie mniej istotne niż wsparcie materialne i pomoc rzeczowa jest wsparcie emocjonalne, odzwierciedlające troskę i pozytywne ustosunkowanie, oraz wsparcie duchowe, tak ważne w sytuacjach kryzysu egzystencjalnego.

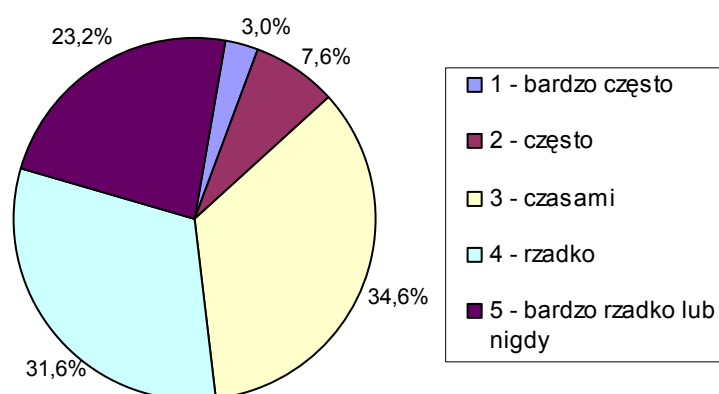
W literaturze przedmiotu występują dwa główne modele wsparcia: model efektu głównego, zgodnie z którym przynależność do grup społecznych już sama w sobie wzmaga dobrostan człowieka, niezależnie od tego, jak wysoki jest poziom doznawanego przez niego stresu, oraz model buforowy, sprowadzający się do twierdzenia, iż w trudnej, krytycznej sytuacji człowieka istnienie i spostrzeganie wsparcia społecznego działa jak „bufor”, powodując obniżenie napięcia i zagrożenia patologią. Buforowy wpływ wsparcia polega również na zmianie oceny dotyczącej własnych kompetencji, zwiększeniu wiary we własne możliwości i wzroście poczucia własnej skuteczności⁴⁷.

Przeciwwagą kategorii wsparcia społecznego jest, wykorzystane w badaniu, poczucie osamotnienia, rozumiane jako doświadczenie braku wzajemności ze strony innych, pustki i oczekiwania, poczucie braku więzi z innymi ludźmi⁴⁸. Poczucie osamotnienia towarzyszy więc uczuciu braku wsparcia społecznego.

⁴⁷ Por. J. Chodkiewicz, *Zmagając się ze światem. Znaczenie zasobów osobistych*, <http://www.psychologia.net/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

⁴⁸ Por. K. Kaczmarek, *Samotność jako egzystencjalny problem dojrzałości*, w: Z. Kwieciński (red.), *Nieobecne dyskursy – część IV*, Wyd. Uniwersytetu Toruńskiego, Toruń 1994, s. 132-133.

Rys. 5.16. Poczucie osamotnienia w życiu respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dokonując identyfikacji społecznego wymiaru jakości życia młodzieży akademickiej, zwrócono uwagę na jej, wyrażoną subiektywnie, częstość odczuwania osamotnienia. Zaobserwowano, iż natężenie badanego zjawiska nie było wśród studentów duże (rys. 5.16). Blisko 35% respondentów stwierdziło, iż doznaje poczucia osamotnienia czasami, 32% młodzieży akademickiej zadeklarowało z kolei, iż uczucie samotności towarzyszy jej rzadko, a ponad 23% stwierdziło, iż bardzo rzadko lub nigdy nie czuje się samotna. Zaledwie 10,6% badanych studentów doświadczało poczucia osamotnienia bardzo często lub często. Średnia ocena ukształtowała się na poziomie 3,684, czyli pomiędzy kategoriami „rzadko” i „czasami”.

Tabela 5.38. Natężenie poczucia osamotnienia a liczba posiadanych przez respondentów przyjaciół

Liczba przyjaciół	Natężenie poczucia osamotnienia ¹					Średnia natężenia	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	3,0	7,6	34,6	31,6	23,2	3,584	7,4050 (0,0001)
0	33,1	11,1	11,1	22,2	22,2	2,889	
1-2	5,2	10,4	39,2	27,6	17,6	3,420	
3-4	3,6	7,9	31,4	33,0	24,2	3,661	
5-6	1,7	7,7	37,9	33,0	19,8	3,615	
7+	1,9	4,1	32,0	32,6	29,5	3,837	

¹ Skala częstości: 1 – bardzo często, 2 – często, 3 – czasami, 4 – rzadko, 5 – bardzo rzadko lub nigdy.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Szukając czynników warunkujących poczucie wsparcia społecznego (braku osamotnienia) wśród badanej populacji młodzieży, odniesiono się do roli, jaką w życiu studentów odgrywała rodzina i przyjaciele. Przeprowadzone badanie nie pozwoliło stwierdzić, iż subiektywna

ocena roli rodziny w życiu respondentów w istotny sposób wpływała na ich poczucie osamotnienia ($F=2,816$, $p=0,2410$). Nie stwierdzono też, aby wsparcie społeczne było w wyraźnie wyższym stopniu doświadczane przez osoby wywodzące się z rodzin pełnych ($F=0,6112$, $p=0,4345$).

Znamienne jest, iż istotny wpływ na intensywność odczuwania samotności wywierało subiektywne postrzeganie roli przyjaciół w życiu studentów ($F=5,228$, $p=0,0000$) oraz ich liczba ($F=7,4050$, $p=0,0001$). Tym samym potwierdziła się hipoteza o wpływie przyjaźni na psychiczny dobrostan młodego człowieka. Zaobserwowano bowiem, iż co trzecia osoba, która nie posiadała przyjaciół, bardzo często czuła się też samotna. Również średnia ocena poczucia samotności była istotnie wyższa w subpopulacji osób bez przyjaciół. Na drugim biegunie znalazły się z kolei studenci posiadający przynajmniej siedmioro przyjaciół, którym uczucie samotności towarzyszyło rzadko lub bardzo rzadko (tabela 5.38).

Tabela 5.39. Natężenie poczucia osamotnienia a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Natężenie poczucia osamotnienia ¹					Średnia natężenia	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	3,0	7,6	34,6	31,6	23,2	3,584	
Płeć:			%				
Mężczyźni	2,2	7,3	32,1	32,2	26,3	3,731	8,000
Kobiety	3,6	7,7	36,3	31,2	21,1	3,584	(0,0048)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	4,7	10,0	34,7	32,5	18,1	3,494	3,588
Miasta < 100 tys.	1,9	5,9	37,5	32,0	22,7	3,677	(0,0279)
Miasta > 100 tys.	3,5	8,4	30,0	30,5	27,6	3,702	
Wiek w latach:							
20 i mniej	3,1	8,0	35,1	32,4	21,3	3,609	1,339
21-23	2,6	7,5	36,3	30,7	22,9	3,637	(0,2625)
24 i więcej	4,6	6,6	26,0	33,7	29,1	3,760	

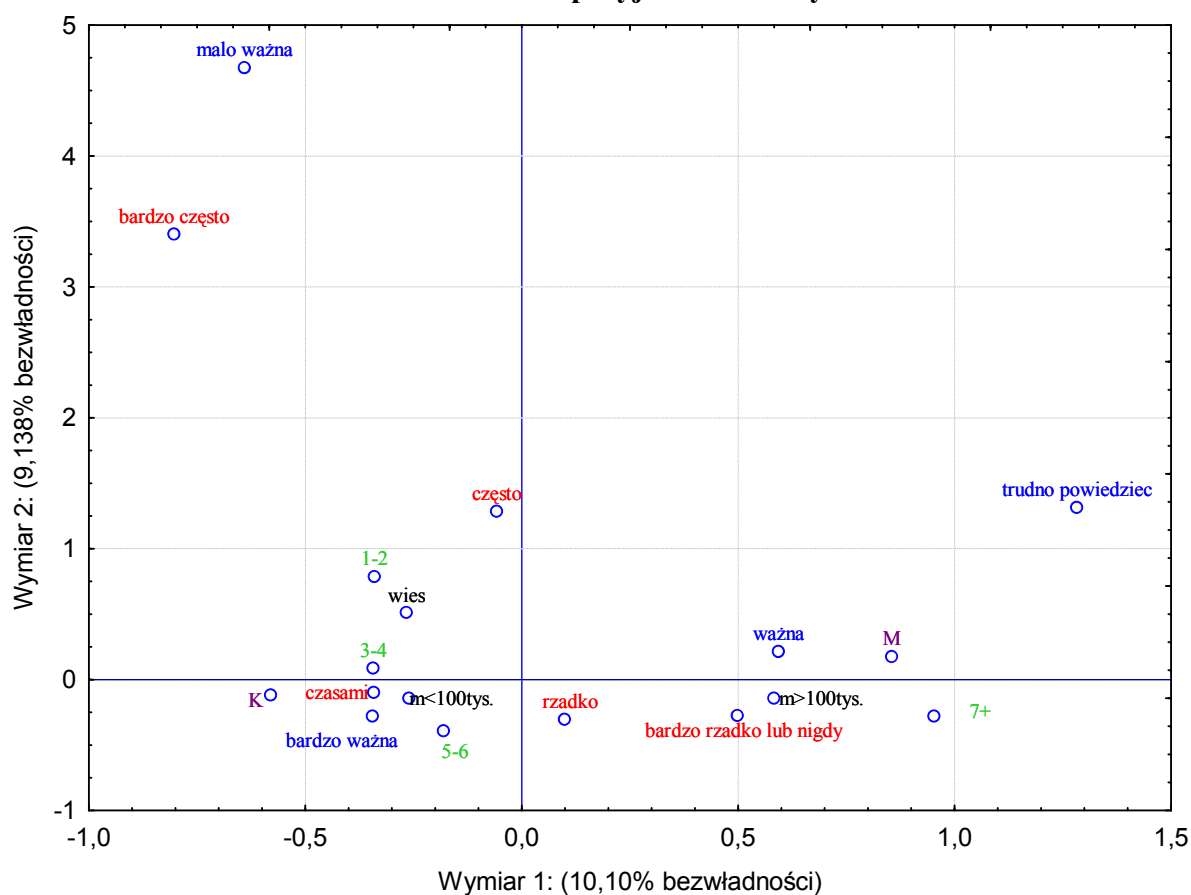
¹ Skala częstości: 1 – bardzo często, 2 – często, 3 – czasami, 4 – rzadko, 5 – bardzo rzadko lub nigdy.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, iż na intensywność poczucia osamotnienia wpływała też płeć respondenta ($F=8,000$, $p=0,0048$), a uczucie to w istotnie większym stopniu dotyczyło młodych kobiet, co może raz jeszcze stanowić potwierdzenie istoty roli, jaką przyjaźń i bliskie osoby ogrywały w ich życiu. Zaobserwowano też, iż częstość odczuwania samotności zależała od miejsca stałego zamieszkania młodzieży ($F=3,588$, $p=0,0279$),

a udział osób deklarujących częste i bardzo częste poczucie osamotnienia był relatywnie wyższy wśród studentów pochodzenia wiejskiego. W badaniu nie stwierdzono natomiast istotnych zależności pomiędzy odczuwaniem wsparcia społecznego (brakiem osamotnienia) a wiekiem respondentów (tabela 5.39).

Rys. 5.17. Poczucie osamotnienia a płeć, miejsce stałego zamieszkania respondentów oraz rola i liczba przyjaciół w ich życiu

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Występujące powiązania pomiędzy subiektywnie wyrażoną intensywnością odczuwania wsparcia społecznego (braku osamotnienia) a rolą i liczbą przyjaciół w życiu respondenta oraz jego cechami o demograficznym charakterze (płeć, miejsce stałego zamieszkania) potwierdziła analiza korespondencji (rys. 5.17). Całkowita bezwładność układu wynosiła 1,75, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 19,24% tej wielkości. Można przyjąć, iż pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca największy procent bezwładności) rozdzielała grupę studentów pochodzących ze środowisk wiejskich, mających relatywnie niedużą liczbę przyjaciół i oceniających natężenie poczucia osamotnienia w swym życiu jako: „czasami”, „często” lub „bardzo często”, od tych, którzy bardzo rzadko lub wcale nie czuli się samotni. Osoby deklarujące poczucie wsparcia społecznego relatywnie częściej wywodziły się

z dużych miast i posiadały bardzo liczne grono przyjaciół (przynajmniej siedmioro). Analiza wykresu pozwoliła ponadto zaobserwować dysproporcje w częstości odczuwania osamotnienia pomiędzy młodzieżą płci męskiej i żeńskiej. Drugi wymiar rozdzielał natomiast młodzież, która deklarowała bardzo częste lub częste poczucie osamotnienia, a jednocześnie przyjaźń w ich życiu odgrywała mało ważną rolę, od tych, którzy przyjaźń cenili, a zarazem nie czuli się samotni.

Kontynuując próbę identyfikacji uwarunkowań zróżnicowania subiektywnych ocen młodzieży akademickiej dotyczących natężenia poczucia osamotnienia, szczególną uwagę zwrócono na główne czynniki powodujące te odczucia.

Należy podkreślić, iż do najczęstszych przyczyn swojej samotności studenci zaliczali brak bratniej duszy, bliskiej osoby, u której można znaleźć pomoc i wsparcie (35,6% wskazań), a także brak zrozumienia, akceptacji ze strony bliskich – przede wszystkim ze strony rodziców – 16,3% wskazań. Znamienne, iż dla blisko 23% młodzieży uczucie osamotnienia związane było z wyjazdem na czas studiów do innego miasta i koniecznością opuszczenia rodziców oraz dotychczasowego kręgu przyjaciół i znajomych (tabela 5.40). Wskaźnik ten pokazuje, jakie konsekwencje, również w wymiarze psychicznym, niesła dla młodego człowieka decyzja o podjęciu studiów, zwłaszcza w oddalonej od domu rodzinnego miejscowości.

Tabela 5.40. Czynniki wywołujące u respondentów poczucie osamotnienia

Czynniki wywołujące poczucie osamotnienia	% ¹
Brak bliskiej osoby, bratniej duszy	35,6
Tęsknota za domem rodzinnym	22,6
Charakter respondenta	17,2
Brak zrozumienia ze strony bliskich	16,3
Praca zawodowa	3,2
Problemy rodzinne	0,9
Inne powody	1,7
Trudno powiedzieć	9,2

¹ Wartości nie sumują się do 100, gdyż 5,8% respondentów wskazało więcej niż jeden czynnik.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Uwzględniając w analizie płeć respondentów (tabela 5.41), zauważono, iż samotność wywołana brakiem bliskiej osoby dotyczyła w głównej mierze mężczyzn (40,8% wskazań). Otrzymane rezultaty, w kontekście posiadania dużej liczby przyjaciół, jaką deklarowała

młodzież płci męskiej, mogły skłaniać do stwierdzenia powierzchowności charakteru tych relacji. Raz jeszcze potwierdziły się więc przytaczane już słowa J. Czapińskiego o różnicach funkcji, jaką przyjaciele pełnią w życiu kobiet i mężczyzn.

Tabela 5.41. Czynniki wywołujące poczucie osamotnienia a płeć i miejsce stałego zamieszkania respondentów

Czynniki wywołujące poczucie osamotnienia	Płeć		Miejsce zamieszkania		
	Mężczyźni	Kobiety	Wieś	Miasta < 100tys.	Miasta > 100 tys.
			%		
Brak bliskiej osoby, bratniej duszy	40,8	32,5	35,9	31,7	40,9
Tęsknota za domem rodzinnym	16,8	26,0	25,6	25,1	16,7
Charakter respondenta	13,8	19,4	21,4	15,2	17,5
Brak zrozumienia ze strony bliskich	12,8	16,7	12,8	17,7	13,5
Praca zawodowa	4,1	2,7	5,1	2,1	3,5
Problemy rodzinne	0,5	1,2	.	1,7	0,6
Inne powody	13,3	6,9	.	1,7	2,9
Trudno powiedzieć	2,0	1,5	6,8	10,7	8,8

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Udział osób wskazujących na tęsknotę za domem rodzinnym i środowiskiem miejsca stałego zamieszkania był z kolei o ponad 9 p.p. wyższy wśród kobiet (tabela 5.41). Można uznać, iż młodzież płci żeńskiej charakteryzowała się relatywnie większymi trudnościami aklimatyzacji w nowym otoczeniu, a zarazem znacznie większym stopniem emocjonalnych więzi zarówno z rodziną, jak i gronem przyjaciół oraz znajomych.

Charakterystyczne, iż wskaźnik osób odczuwających samotność wywołaną brakiem bratniej duszy był najwyższy (40,9% wskazań) w gronie respondentów pochodzących z dużych miast, zazwyczaj z Poznania. Natomiast osoby wywodzące się ze środowisk wiejskich i miast do 100 tys. mieszkańców relatywnie częściej wskazywały na poczucie osamotnienia spowodowane przebywaniem w czasie studiów z dala od rodzinnej miejscowości (tabela 5.41).

Dalszym akcentem, który wymagał uwzględnienia w analizie zaangażowania badanej populacji młodzieży akademickiej w życie rodzinne i towarzyskie oraz roli wsparcia społecznego w ich życiu, była ocena wskazań respondentów dotyczących osób, do których najczęściej i najchętniej zwracali się o pomoc i poradę w trudnych sytuacjach życiowych. Za podstawę badania omawianego aspektu przyjęto zawarte w kwestionariuszu ankietowym pytanie, w którym poproszono respondentów o wskazanie maksymalnie trzech osób i uporządkowanie ich według częstości wyboru.

Tabela 5.42. Osoby, do których respondenci najczęściej zwracali się o pomoc i poradę

Osoby	Odsetek wskazań			
	Skala częstości ¹			Razem
	1	2	3	
Rodzice	52,4	24,6	7,2	84,2
Przyjaciele i znajomi	22,0	30,5	17,9	70,5
Partner (chłopak, dziewczyna)	14,1	12,4	3,6	30,1
Rodzeństwo	5,1	11,5	7,7	24,3
Dziadkowie	0,7	2,0	1,1	3,8
Dalsza rodzina	0,5	0,8	2,2	3,5
Bóg	0,6	0,1	0,4	1,1
Inne osoby	0,2	0,5	2,0	2,7
Nie ma takiej osoby	-	-	-	4,4

Skala częstości: 1 – bardzo często, 2 – często, 3 – czasami.

Źródło: Obliczenia własne przy wykorzystaniu pakietu *STATISTICA 8.0*.

Uzyskane rezultaty w sposób jednoznaczny potwierdziły rolę, jaką w życiu studiującej młodzieży odgrywała rodzina (pochodzenia). Ponad 84% badanych osób zwracało się w trudnych sytuacjach życiowych o pomoc i poradę do swoich rodziców, przy czym dla co drugiego studenta był to najczęstszy kierunek poszukiwania wsparcia (tabela 5.42). Należy jeszcze zaznaczyć, iż ponad 24% badanej populacji studentów zwracało się chętnie o pomoc do swego rodzeństwa, tylko 3,8% do swoich dziadków, a 3,5% do dalszych krewnych. Otrzymane rezultaty, w powiązaniu z próbą identyfikacji głównych źródeł utrzymania studentów (tabela 4.14), pokazały, iż dalsza rodzina stanowiła dla młodych ludzi sieć wsparcia głównie w wymiarze materialnym

Na drugim miejscu w hierarchii osób, u których młodzież poszukiwała wsparcia, znaleźli się przyjaciele i znajomi, na których wskazywało 70,5% badanej populacji studentów. Co trzeci respondent szukał z kolei pomocy u swojego życiowego partnera (tabela 5.42). Otrzymane rezultaty można więc uznać za potwierdzenie hipotezy o istotnej roli przyjaźni w życiu studiującej młodzieży.

W uzupełnieniu należy dodać, iż zaledwie 4,4% respondentów nie potrafiło wskazać osoby, do której mogliby się zwrócić o pomoc lub poradę w trudnych chwilach, co w sposób pośredni raz jeszcze mogło wskazywać na wysoki poziom odczuwanego wsparcia społecznego wśród studentów.

Rozszerzenie analizy o demo-społeczne cechy respondentów pozwoliło na potwierdzenie istniejących uwarunkowań dotyczących zróżnicowania zaangażowania w życie rodzinne i towarzyskie badanej populacji młodzieży. Zaobserwowano, iż udział osób zwracających się

o pomoc do rodziców, przyjaciół i znajomych był wyraźnie wyższy wśród studiujących kobiet (tabela 5.43), a zatem w subpopulacji osób, dla których rodzina i przyjaźń odgrywały szczególnie istotną rolę. Po pomoc do rodziców relatywnie częściej (o 10,4 p.p.) sięgały też osoby wywodzące się z rodzin pełnych. Studenci współtworzący rodziny niepełne zdecydowanie częściej z kolei szukali wsparcia w gronie przyjaciół (75%), wśród dziadków (6,8%) bądź też nie miały osoby, na którą mogłyby w trudnych chwilach liczyć (6,4%).

Rozdział VI

Percepcja jakości życia młodzieży akademickiej

Jakość życia człowieka jest kategorią o charakterze wielowymiarowym. Pojęcie to obejmuje swym zakresem szeroki zbiór różnorodnych aspektów ludzkiej egzystencji, które kształtują tzw. jakości życia cząstkowe, a równocześnie stanowią zespół dziedzin decydujących o satysfakcji jednostki z własnego życia jako całości. Postrzeganie jakości życia w wymiarze globalnym utożsamiane jest zazwyczaj z subiektywną, łączną oceną jednostki, dotyczącą wszystkich aspektów jej egzystencji, i stanowi swego rodzaju próbę syntetycznego ujęcia tej kategorii. Dlatego też dokonana już analiza uwarunkowań i zróżnicowania wybranych aspektów fizycznego oraz psychicznego wymiaru życia młodzieży akademickiej uzupełniona została o jej percepcję własnego życia jako całości.

W tej części pracy dokonano identyfikacji indywidualnej, globalnej jakości życia badanej populacji studentów uczelni Poznania, utożsamianej przede wszystkim ze stopniem jej zadowolenia z własnego życia jako całości oraz z jej subiektywnym poczuciem szczęścia. Główny nurt rozważań skierowany został na weryfikację hipotez o istnieniu wyraźnych zależności pomiędzy satysfakcją studentów z własnej egzystencji a ich percepcją, wyróżnionych w badaniu, materialnych i pozamaterialnych aspektów swojego życia. W dalszej części rozdziału podjęto próbę weryfikacji hipotezy dotyczącej stopnia zależności pomiędzy percepcją jakości życia i systemem wartości studiującej młodzieży, a także dokonano identyfikacji uwarunkowań i zróżnicowania edukacyjnych, migracyjnych oraz matrymonialnych aspektów jej aspiracji i planów życiowych.

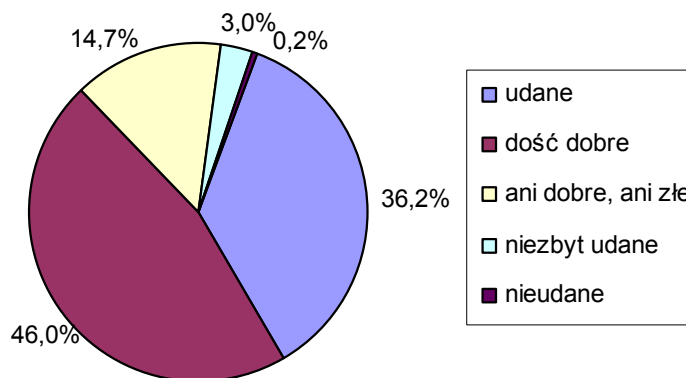
1. Indywidualna ocena jakości życia

Indywidualna ocena jakości życia człowieka wypływa zarówno z jego zadowolenia z poszczególnych sfer własnej egzystencji (m.in. warunków materialnych, zdrowia, życia rodzinnego i towarzyskiego), ich, implikowanego przez system wartości, znaczenia dla jednostki, jak i z doświadczanych bolesnych oraz radosnych przeżyć, z radości z życia, poczucia szczęścia oraz zaufania do ludzi.

Dla identyfikacji percepcji indywidualnej, globalnej jakości życia młodzieży akademickiej uczelni Poznania wykorzystano wskaźniki obrazujące oceny studentów dotyczące zadowolenia z własnego życia jako całości oraz ich subiektywne poczucie szczęścia. Szczęścia rozumianego jako trwałe, głębokie i uzasadnione zadowolenie jednostki z całości

własnej egzystencji¹. Ponadto poproszono respondentów o ich ocenę powszechności poczucia szczęścia w środowisku młodzieży studiującej Polsce, a także o prognozę zmian poziomu życia w kraju na przestrzeni najbliższych 5 lat, albowiem, zgodnie z wyznawanym przez młodzież akademicką systemem wartości, perspektywy na przyszłość stanowiły jeden z kluczowych obszarów ich życia w okresie studiowania (tabela 3.14).

Rys. 6.1. Subiektywne oceny respondentów dotyczące ich życia jako całości

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dokonując łącznej oceny wszystkich aspektów własnej egzystencji, zdecydowana większość studentów zaopiniowała swoje życie pozytywnie – aż 46% badanej populacji młodzieży uznało je za dość dobre, a ponad 36% za udane. Tylko niecałe 15% respondentów określiło swoje dotychczasowe życie jako ani dobre, ani złe, a zaledwie nieco ponad 3% udzieliło odpowiedzi o wydźwięku negatywnym (rys. 6.1). Można więc stwierdzić, iż poziom zadowolenia z życia był wśród badanych studentów bardzo wysoki. Potwierdziła to też średnia wartość uzyskanych ocen, która osiągnęła poziom 1,851, a zatem nieznacznie powyżej oceny „dość udane”. Równocześnie współczynnik zmienności $V_x=42\%$ pozwolił na stwierdzenie umiarkowanego stopnia zróżnicowania satysfakcji z życia badanej populacji młodzieży.

Otrzymane rezultaty dotyczące percepcji życia studentów wpisują się w wyniki badań nad poziomem zadowolenia z życia polskiego społeczeństwa, wskazujące na sukcesywny wzrost satysfakcji życiowej Polaków – już 70% z nich odczuwa zadowolenie z własnej egzystencji, a w subpopulacji ludzi młodych wskaźnik ten jest jeszcze nieco większy². Podobne trendy

¹ Por. W. Tatarkiewicz, *O szczęściu*, op. cit., s. 31.

² Por. *Polacy o swoim zadowoleniu z życia. Opinie z lat 1994-2008*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2009.

obserwowane są w Stanach Zjednoczonych i krajach Europy Zachodniej – badania dowodzą, iż ponad 80% ludzi odczuwa satysfakcję z własnego życia, i to niezależnie od płci, wieku bądź rasy³.

Jakkolwiek poziom satysfakcji z życia studentów był wysoki we wszystkich wyróżnionych demo-społecznych grupach respondentów, to zaobserwowano też pewien stopień społecznego zróżnicowania zadowolenia z życia młodzieży akademickiej (tabela 6.1).

Tabela 6.1. Subiektywna ocena życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	36,2	46,0	14,7	3,0	0,2	1,851	
Płeć:							
Mężczyźni	32,9	49,0	14,1	3,7	0,3	1,895	3,879
Kobiety	38,5	43,9	15,1	2,5	0,1	1,819	(0,0490)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	33,1	44,7	18,1	3,4	0,6	1,938	
Miasta < 100 tys.	37,2	45,8	14,1	2,9	.	1,827	2,589
Miasta > 100 tys.	36,6	47,2	13,3	2,7	0,2	1,827	(0,0754)
Wiek w latach:							
20 i mniej	37,1	41,8	17,1	3,8	0,2	1,882	
21-23	36,0	47,6	13,7	2,5	0,3	1,834	0,6205
24 i więcej	34,7	49,0	13,3	3,1	.	1,847	(0,5378)
Rodzaj uczelni:							
Publiczna	38,2	44,5	14,3	2,8	0,2	1,823	5,873
Niepubliczna	30,0	50,6	15,9	3,3	0,3	1,934	(0,0155)

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Odnotować należy, iż choć frakcja osób określających swoje życie pozytywnie (skala 1-2) była jednakowa w subpopulacjach studentów płci męskiej i żeńskiej, to jednak udział respondentów, którzy ocenili je bardzo wysoko – jako udane, był o blisko 6 p.p. większy w subpopulacji studiujących kobiet (tabela 6.1). Również średnia ocena życia jako całości

³ Zob. E. Diener, C. Diener, *Most People are happy*, Psychological Science nr 7, Washington 1996. s. 181-185; R. Inglehart, *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton University Press, New York 1990.

była wyższa⁴ w gronie młodzieży akademickiej płci żeńskiej, a przeprowadzona analiza wariancji ANOVA potwierdziła istotność tych różnic ($F=3,879$, $p=0,0490$). Szukając przyczyn istniejących dysproporcji, można przywołać wyniki badań zrealizowanych przez A. Plagnol z University of Cambridge oraz R. Esterlina z University of Southern California, które wskazywały, iż relatywnie mniejszy poziom zadowolenia z życia wśród młodych mężczyzn wynikał w dużej mierze z ich samotności w tym okresie⁵. Wnioski te korespondują więc z wynikami analizy dotyczącej sieci wsparcia wśród badanych studentów, które pokazywały przewagę osób płci męskiej w gronie respondentów, wśród których główną i najczęstszą przyczyną poczucia osamotnienia był brak bliskiej osoby, bratniej duszy (tabela 5.41).

Charakterystyczne, iż zmienną różnicującą poziom satysfakcji z życia młodzieży akademickiej było środowisko ich miejsca stałego zamieszkania. Udział osób zadowolonych z własnego życia był relatywnie najmniejszy wśród studentów pochodzenia wiejskiego – ok. 77% z nich uznało swoje dotychczasowe życie za udane lub dość dobre, podczas gdy w gronie młodzieży wywodzącej się z miast frakcja ocen o wydźwięku pozytywnym była o około 5-6 p.p. większa (tabela 6.1). Również średnia ocena własnego życia jako całości była, jak wykazała wieloczynnikowa analiza ANOVA, relatywnie niższa wśród mieszkańców wsi ($F=2,589$, $p=0,0754$).

Należy ponadto zaznaczyć, iż choć udział osób zadowolonych z własnej egzystencji (skala ocen 1-2) był też nieco wyższy wśród studentów będących w wieku 21 lat i więcej, to analiza wariancji nie potwierdziła istotności różnic w przeciętnym poziomie satysfakcji życiowej w subpopulacjach studentów wyróżnionych ze względu na ich wiek. Wyraźne dysproporcje w poziomie zadowolenia z życia występowały z kolei pomiędzy młodzieżą studiującą na uczelniach publicznych i niepublicznych (tabela 6.1). Wykazano, iż wskaźnik osób określających swoje życie jako udane był o ponad 8 p.p. większy w gronie studentów uczelni państwowych. Można więc przypuszczać, iż w świadomości badanej populacji młodzieży akademickiej istniało przekonanie, iż studia na uczelni publicznej nobilitują.

⁴ Dla informacji należy zaznaczyć, iż niewielkie różnice w średnich poziomach zadowolenia z życia pomiędzy wyróżnionymi subpopulacjami studentów związane były ze stosunkowo jednorodnym charakterem populacji młodzieży akademickiej ze względu na omawianą cechę.

⁵ Por. *Women End Up Less Happy Than Men*, ScienceDaily, 2008, <http://www.sciencedaily.com/release/2008/07/080729133605.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

Interesujących spostrzeżeń dostarczyła próba oceny, czy wielkość, charakter i typ gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia młodzieży akademickiej, korespondowały ze stopniem jej zadowolenia z własnej egzystencji jako całości.

Znamienne, iż poziom satysfakcji życiowej był zdecydowanie niższy w gronie młodzieży akademickiej wywodzącej się z rodzin niepełnych (tabela 6.2). Frakcja osób określających swoje życie jako udane osiągnęła w tej subpopulacji studentów poziom 27,3% i była tym samym o ponad 10 p.p. niższa aniżeli w gronie studentów pochodzących z rodzin pełnych. Również średnia ocena zadowolenia z życia była istotnie wyższa wśród osób zamieszkujących z obojgiem rodziców ($F=5,778, p=0,0164$).

Tabela 6.2. Subiektywna ocena życia jako całości a wielkość i typ gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów

Wyszczególnienie	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	36,2	46,0	14,7	3,0	0,2	1,851	
			%				
Charakter rodziny pochodzenia:							
Pełna	37,7	45,6	13,8	2,8	0,2	1,820	5,778
Niepełna	27,3	48,2	20,0	4,1	0,5	2,023	(0,0164)
Typ gospodarstwa domowego:							
Jednorodzinne	37,4	45,5	14,2	2,9	0,1	1,828	0,3407
Wielorodzinne	32,2	47,7	16,4	3,2	0,6	1,924	(0,5595)
Wielkość gospodarstwa domowego w osobach:							
2	19,2	50,0	25,0	5,8	.	2,173	
3	38,1	47,1	12,3	2,5	.	1,793	
4	39,1	44,0	14,3	2,5	.	1,803	2,7304
5	33,1	46,4	16,6	4,0	.	1,914	(0,0279)
6 i więcej	32,0	48,6	14,9	2,9	1,7	1,937	

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

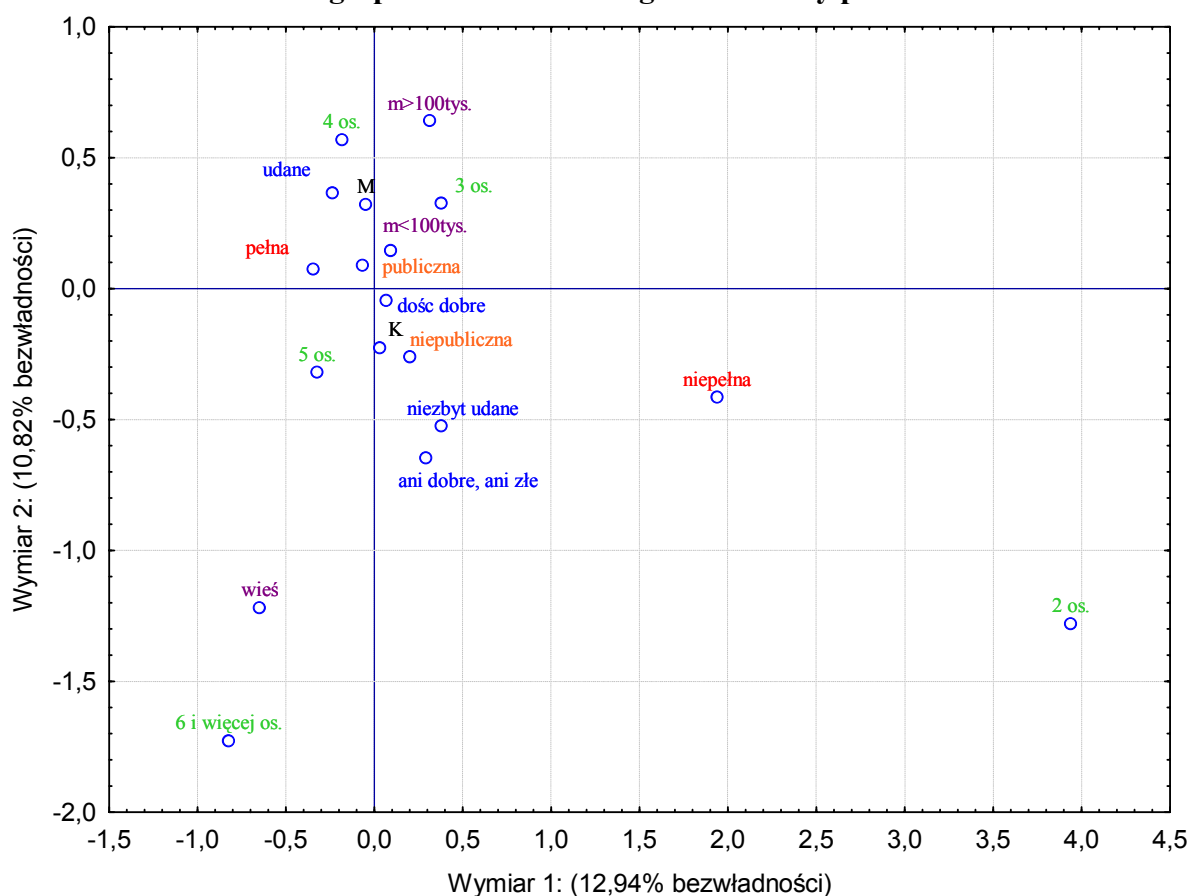
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Udział studentów oceniających swoje życie jako udane był też zdecydowanie mniejszy w gronie respondentów współtworzących dwuosobowe gospodarstwa domowe i osiągnął poziom zaledwie 19%. Był tym samym niemal dwukrotnie niższy aniżeli w subpopulacji młodzieży wywodzącej się z rodzin trzy- lub czteroosobowych (tabela 6.2). Dalszą osobliwością był też relatywnie niższy poziom satysfakcji życiowej wśród respondentów wywodzących się z rodzin wieloosobowych.

Należy zwrócić uwagę, iż poziom zadowolenia z własnego życia jako całości był nieco wyższy w gronie młodzieży akademickiej współtworzącej jednorodzinne gospodarstwa domowe. Jednakże wpływ typu gospodarstw domowych studentów na ich postrzeżenie własnej egzystencji nie był istotny przy uwzględnieniu w badaniu jednoczesnego oddziaływania wielkości oraz charakteru rodziny pochodzenia młodzieży (tabela 6.2).

Rezultaty badania potwierdziły po raz kolejny, iż życie rodzinne należało do ważniejszych aspektów warunkujących jakość życia młodego człowieka, a dezintegracja życia rodzinnego, widoczna przede wszystkim w dwuosobowych rodzinach niepełnych, w istotnym stopniu odbijała się na postrzeżeniu przez studentów własnej egzystencji jako całości.

Rys. 6.2. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni respondentów oraz charakter i wielkość gospodarstwa domowego ich rodziny pochodzenia

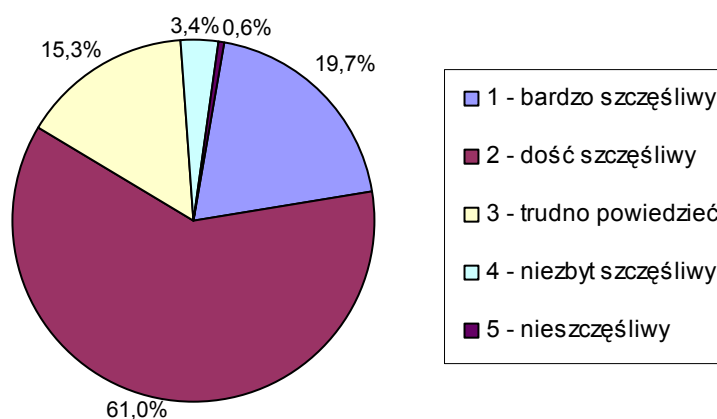
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zarysowujące się tendencje dotyczące pewnego stopnia zróżnicowania satysfakcji życiowej młodzieży akademickiej ze względu na jej cechy o demo-społecznym charakterze potwierdzone zostały analizą korespondencji (rys. 6.2). Całkowita bezwładność układu wynosiła 1,83, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 23,76% tej wielkości. Można uznać,

iz pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca największy procent bezwładności) rozdzielała grupę respondentów wywodzących się z rodzin o charakterze niepełnym (często dwuosobowych), wśród których relatywnie częściej pojawiały się oceny własnego życia o wydźwięku neutralnym (ani dobre, ani złe) oraz negatywnym (niezbyt udane), od tych, którzy współtworzyli rodziny pełne, a swoje życie zdecydowanie częściej określali jako udane. Drugi wymiar z kolei rozdzielał młodzież wywodzącą się ze środowisk miejskich i stosunkowo często oceniającą swoje dotychczasowe życie jako udane od respondentów, którzy współtworzyli wiejskie, wielorodzinne gospodarstwa domowe i, dokonując percepcji własnej egzystencji, udzielili odpowiedzi: „dość dobre”, „ani dobre, ani złe” lub też „niezbyt udane”. Analiza wykresu umożliwiła ponadto potwierdzenie wcześniejszych spostrzeżeń, iż relatywnie wyższym poziomem satysfakcji życiowej charakteryzowali się słuchacze uczelni publicznych.

W badaniu przyjęto, iż istotnym wskaźnikiem percepcji jakości życia studentów było ich subiektywne poczucie szczęścia, odzwierciedlające bilans emocjonalnych doświadczeń człowieka (rys. 6.3), a stanowiące swoiste uzupełnienie poznawczego wymiaru dobrostanu psychicznego respondentów – omówionej powyżej oceny ich życia jako całości. Komplementarny charakter wyróżnionych miar potwierdzony został skorygowanym współczynnikiem kontyngencji C Pearsona, który osiągnął wartość 0,53.

Rys. 6.3. Poczucie szczęścia wśród respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Ponad 80% młodzieży akademickiej uważało się za osoby szczęśliwe, przy czym niemal co piąty student zadeklarował, iż czuje się bardzo szczęśliwy. Tylko 4% respondentów stwierdziło, iż czują się niezbyt szczęśliwi lub też nieszczęśliwi, a nieco ponad 15% nie potrafiło w sposób jednoznaczny dokonać określenia własnego poczucia szczęścia. Średnia

ocena percepcji szczęścia wśród studentów osiągnęła poziom 2,043, a zatem nieznacznie poniżej wartości „szczęśliwy”, z kolei współczynnik zmienności V_x na poziomie 36% wskazywał na umiarkowane zróżnicowanie badanej populacji ze względu na wyróżniony wskaźnik percepcji jakości życia.

Tabela 6.3. Poczucie szczęścia a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów

Wyszczególnienie	Poczucie szczęścia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	19,7	61,0	15,3	3,4	0,6	2,043	
Płeć:							
Mężczyźni	19,6	60,0	15,3	4,2	1,0	2,070	1,700
Kobiety	19,8	61,7	15,2	2,9	0,4	2,023	(0,1931)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	16,9	58,1	18,4	5,9	0,6	2,153	
Miasta < 100 tys.	18,9	63,1	14,7	2,6	0,7	2,032	5,630
Miasta > 100 tys.	23,0	59,0	13,9	2,9	0,4	1,980	(0,0041)
Wiek w latach:							
20 i mniej	20,9	58,0	16,9	3,6	0,7	2,051	
21-23	19,4	62,8	14,5	2,8	0,5	2,022	1,393
24 i więcej	18,4	60,2	14,8	5,6	1,0	2,107	(0,2494)
Rodzaj uczelni:							
Publiczna	20,7	60,3	14,9	3,5	0,6	2,030	1,946
Niepubliczna	16,8	62,9	16,5	3,3	0,5	2,080	(0,1630)

¹ Skala ocen: 1 – bardzo szczęśliwy, 2 – dość szczęśliwy, 3 – trudno powiedzieć, 4 – niezbyt szczęśliwy, 5 – nieszczęśliwy.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Traktując o potencjalnych czynnikach o charakterze demo-społecznym warunkujących poczucie szczęścia w badanej populacji młodzieży akademickiej, należałoby stwierdzić, iż o ile subiektywne oceny dotyczące życia jako całości były relatywnie wyższe w gronie studiujących kobiet (tabela 6.1), to odczuwanie szczęścia nie było zróżnicowane ze względu na płeć respondentów (tabela 6.3). Zmienną wyraźnie dywersyfikującą poczucie szczęścia wśród badanych osób było miejsce ich stałego zamieszkania. Udział osób, które zadeklarowały, iż są bardzo szczęśliwe, był największy w gronie respondentów wywodzących się z wielkich miast – osiągnął poziom 23%, czyli o ponad 6 p.p. wyższy aniżeli w subpopulacji młodzieży pochodzenia wiejskiego, wśród których niemal dwukrotnie większy był z kolei wskaźnik osób niezbyt szczęśliwych lub nieszczęśliwych (tabela 6.3).

Również średni poziom poczucia szczęścia był wyraźnie ($F=5,630$, $p=0,0041$) wyższy w gronie studentów zamieszkujących na stałe w miastach powyżej 100 tys. mieszkańców.

Nie wystąpiły istotne różnice w indywidualnym poczuciu szczęścia pomiędzy subpopulacjami studentów wyróżnionymi ze względu na ich wiek, a także pomiędzy słuchaczami uczelni publicznych i niepublicznych (tabela 6.3).

Tabela 6.4. Poczucie szczęścia a wielkość i typ gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów

Wyszczególnienie	Poczucie szczęścia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	19,7	61,0	15,3	3,4	0,6	2,043	
Charakter rodziny pochodzenia:							
Pełna	15,5	64,6	15,0	3,2	1,8	2,030	0,0201
Niepełna	20,5	60,3	15,3	3,5	0,4	2,114	(0,8882)
Typ gospodarstwa domowego:							
Jednorodzinne	17,3	61,4	17,8	2,3	1,2	2,029	0,6231
Wielorodzinne	20,5	60,8	14,5	3,8	0,5	2,088	(0,4301)
Wielkość gospodarstwa domowego w osobach:							
2	1,9	73,1	15,4	5,8	3,9	2,365	
3	22,1	60,8	12,6	3,9	0,6	2,000	2,792
4	22,1	59,0	15,4	3,5	.	2,003	(0,0251)
5	16,2	63,3	16,6	3,2	0,7	2,090	
6 i więcej	17,7	60,6	18,3	1,7	1,7	2,091	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo szczęśliwy, 2 – dość szczęśliwy, 3 – trudno powiedzieć, 4 – niezbyt szczęśliwy, 5 – nieszczęśliwy.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Podstawowym źródłem szczęścia dla Polaków jest, jak wskazują badania⁶, życie rodzinne. Okazuje się, iż ta prawidłowość dotyczy również młodzieży studiującej. Jak wynika z przeprowadzonego badania, poczucie szczęścia wśród studentów uczelni Poznania było zdecydowanie najniższe w gronie osób wywodzących się z dwuosobowych gospodarstw domowych, tworzonych przez rodziny niepełne, a zatem wśród respondentów nieposiadających rodzeństwa i mieszkających tylko z jednym rodzicem (tabela 6.4). Zaledwie 1,9% tej subpopulacji młodzieży zadeklarowało, iż czują się bardzo szczęśliwi, a niemal 10% określiło swoje poczucie szczęścia w kategoriach „niezbyt szczęśliwy” lub „nieszczęśliwy”. Znamienne, iż średni poziom poczucia szczęścia w gronie studentów wywodzących się

⁶ Por. *Polacy o swoim zadowoleniu z życia. Opinie z lat 1994-2008*, op. cit.

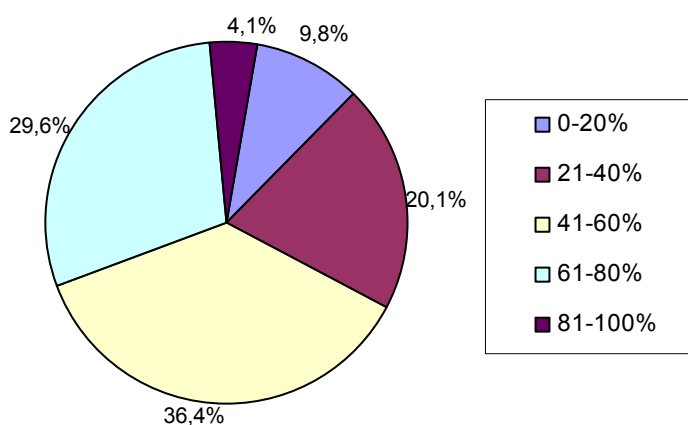
z rodzin niepełnych, ale posiadających rodzeństwo, nie odbiegał od poziomu deklarowanego przez młodzież mieszkającą z obojgiem rodziców (tabela 6.4).

Nadmienić ponadto należy, iż wprawdzie udział studentów deklarujących, że czują się bardzo szczęśliwi, był o ok. 4-6 p.p. wyższy w gronie respondentów współtworzących trzy- i czteroosobowe gospodarstwa domowe aniżeli wśród osób z gospodarstw liczniejszych, jednakże przeprowadzona analiza wariancji ANOVA nie wykazała istotnych różnic w średnim poziomie poczucia szczęścia pomiędzy tymi subpopulacjami (tabela 6.4). Nie stwierdzono też wyraźnego zróżnicowania poczucia szczęścia pomiędzy młodzieżą pochodzącą z gospodarstw domowych jedno- i wielorodzinnych.

Kontynuując badania nad oceną jakości życia studentów uczelni Poznania, poddano analizie opinie respondentów dotyczące percepcji poczucia szczęścia w środowisku młodzieży akademickiej w Polsce.

W badanej populacji młodzieży akademickiej ponad 36% oceniło powszechność poczucia szczęścia wśród studiujących Polaków na poziomie 41-60% (rys. 6.4). Natomiast co trzeci respondent wskazał na przedział 61-80%, a zaledwie 4,1% badanych osób uznało, iż jako „bardzo szczęśliwi” lub „dość szczęśliwi” określało się ponad 80% młodzieży akademickiej w kraju. Dla ogółu badanych średnia wskazywana frakcja wyniosła 53,3% (tabela 6.5). Równocześnie połowa respondentów oceniła powszechność poczucia szczęścia wśród studentów na poziomie nie większym niż 50%, a połowa na poziomie nie mniejszym.

Rys. 6.4. Opinie respondentów dotyczące percepcji poczucia szczęścia w środowisku młodzieży akademickiej w Polsce

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Otrzymane wyniki wydają się zaskakujące w kontekście wysokiego (80,7%) udziału respondentów, którzy sami siebie ocenili jako osoby szczęśliwe (tabela 6.4). Jakkolwiek percepcja poczucia szczęścia w środowisku młodzieży akademickiej w Polsce wzrastała wraz

z indywidualnym poczuciem szczęścia respondentów ($F=13,274$, $p=0,0000$) i była zdecydowanie wyższa w gronie młodzieży uważającej się za osoby szczęśliwe (tabela 6.5), to znamieny jest fakt, iż w gronie osób, które czuły się bardzo szczęśliwe, tylko połowa wskazała na powszechność (60% i więcej) poczucia szczęścia wśród swoich rówieśników. Wśród osób dość szczęśliwych udział ten był jeszcze mniejszy i wyniósł ok. 47%.

Uzyskane rezultaty mogą więc z jednej strony potwierdzać, iż poczucie szczęścia może być „zaraźliwe”, a osoby szczęśliwe trzymały się razem i były też skłonniejsze do pozytywnych opinii na temat swojego otoczenia. Z drugiej strony o poczuciu szczęścia młodego człowieka w dużej mierze decydowało postrzeganie własnego życia w odniesieniu do życia innych ludzi – młodzi czuli się szczęśliwi, jeśli oceniali, iż powodzi się im lepiej aniżeli innym.

Ocena powszechności poczucia szczęścia w środowisku akademickim Polski była też w istotnym stopniu zdeterminowana wiekiem respondentów ($F=6,134$, $p=0,0011$), a średnia frakcja szczęśliwej młodzieży była najwyższa (56,2%) w opinii studentów najmłodszych, w wieku 20 lat i mniej.

Tabela 6.5. Subiektywna ocena szczęścia w środowisku młodzieży akademickiej w Polsce a indywidualne poczucie szczęścia respondentów

Indywidualne poczucie szczęścia	Średnia frakcji młodzieży szczęśliwej (w %)	Mediana frakcji młodzieży szczęśliwej (w %)	Statystyka F (<i>p value</i>)
Ogółem	53,3	50,0	13,274 (0,0000)
Bardzo szczęśliwy	57,7	60,0	
Dość szczęśliwy	54,2	55,0	
Trudno powiedzieć	47,2	50,0	
Niezbyt szczęśliwy	40,6	40,0	
Nieszczęśliwy	46,4	50,0	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Studenci starsi poziom szczęścia swoich rówieśników oceniali już zdecydowanie mniej optymistycznie (tabela 6.6). Nie stwierdzono natomiast istotnych dysproporcji w percepcji powszechności poczucia szczęścia wśród studentów pomiędzy subpopulacjami respondentów wyróżnionymi ze względu na płeć i miejsce ich stałego zamieszkania.

Ostatnim wykorzystanym w badaniu wskaźnikiem percepcji jakości życia badanej populacji młodzieży akademickiej były uzyskane od respondentów oceny dotyczące perspektyw zmian poziomu życia w Polsce na przestrzeni najbliższych 5 lat.

Tabela 6.6. Subiektywna ocena szczęścia w środowisku młodzieży akademickiej w Polsce a płeć, wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów

Wyszczególnienie	Średnia frakcji młodzieży szczęśliwej (w %)	Mediana frakcji młodzieży szczęśliwej (w %)	Statystyka F (<i>p value</i>)
Płeć:			
Mężczyźni	53,8	60,0	1,5508 (0,2132)
Kobiety	52,9	50,0	
Miejsce stałego zamieszkania:			
Wieś	53,3	55,0	0,4649 (0,6283)
Miasta < 100 tys.	53,4	50,0	
Miasta > 100 tys.	53,1	50,0	
Wiek w latach:			
20 i mniej	56,2	60,0	6,134 (0,0011)
21-23	52,3	50,0	
24 i więcej	50,7	50,0	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

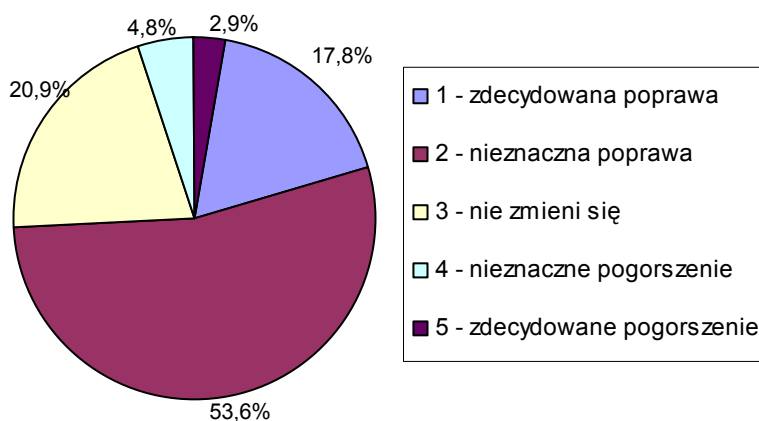
Obserwowany wysoki poziom zadowolenia z własnego życia jako całości oraz powszechność poczucia szczęścia wśród młodzieży przełożyła się na ich zapatrywania dotyczące przemian w kraju (rys. 6.5). Udział studentów, którzy wyrażali przekonanie, iż poziom życia w Polsce ulegnie w najbliższym czasie poprawie, przekroczył 70%, przy czym 53,6% respondentów stwierdziło, iż będzie to poprawa nieznaczna, a niemal 18% zadeklarowało, iż spodziewa się zdecydowanej poprawy w tym obszarze. Natomiast blisko 21% studentów wyraziło opinie, iż poziom życia w Polsce nie ulegnie zmianie, a 8%, że ulegnie pogorszeniu. Średnia ocena dotycząca perspektyw przemian w kraju osiągnęła wysoki poziom 2,214 i uplasowała się pomiędzy ocenami „nie zmieni się” i „ulegnie nieznacznej poprawie” (tabela 6.8).

Najwyższy poziom optymizmu dotyczącego perspektyw zmian poziomu życia w Polsce zaobserwowano wśród osób, które swoje życie oceniały jako udane (tabela 6.7). Ponad 25% tej subpopulacji studentów utrzymywało, iż sytuacja w kraju ulegnie zdecydowanej poprawie, a 53% uważało, iż poprawa ta będzie nieznaczna. Udział odpowiedzi o wydźwięku negatywnym osiągnął w wyróżnionej grupie młodzieży zaledwie 6,1%.

Na drugim biegunie, w ocenie perspektyw przemian życia Polaków na przestrzeni najbliższych 5 lat, znalazło się grono studentów oceniających swoje własne życie jako niezbyt udane. Tylko 6,7% z nich przewidywało znaczną poprawę sytuacji życiowej w kraju, a niemal 19% uważało, iż należy się spodziewać pogorszenia poziomu życia w Polsce. Również

średnia uzyskana ocena była istotnie ($F=13,365$, $p=0,0000$) niższa wśród osób najmniej zadowolonych z własnej egzystencji (tabela 6.7).

Rys. 6.5. Perspektywy zmiany poziomu życia w Polsce na przestrzeni 5 lat w opinii respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Uzyskane rezultaty uzasadniają hipotezę, iż stopień satysfakcji młodego człowieka z własnego życia jako całości może zostać uznany za istotny czynnik warunkujący jego poziom optymizmu dotyczącego przyszłości i oceny kierunku zachodzących w kraju przemian. Jednocześnie należy nadmienić, iż nawet w gronie studentów negatywnie oceniających swoje dotychczasowe życie, udział młodzieży przewidującej poprawę poziomu życia w Polsce na przestrzeni najbliższych lat przekroczył 60%, a średnia ocena osiągnęła stosunkowo wysoki poziom 2,535 (tabela 6.7). Otrzymane wyniki stanowiły kolejną przesłankę wskazującą na wysoki poziom percepcji jakości życia młodzieży akademickiej.

Tabela 6.7. Ocena perspektyw zmiany poziomu życia w Polsce na przestrzeni 5 lat a subiektywna ocena życia respondentów jako całości

Ocena własnego życia	Zmiana poziomu życia w Polsce ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
	%						
Udane	25,5	53,0	15,9	3,6	2,5	2,055	13,365 (0,0000)
Dość dobre	14,1	57,1	21,2	4,8	2,9	2,252	
Ani dobre, ani złe	13,2	44,3	33,0	5,2	4,3	2,429	
Niezbyt udane	6,7	53,5	20,9	16,3	2,3	2,535	

¹ Skala ocen: 1 – zdecydowana poprawa, 2 – nieznaczna poprawa, 3 – nie zmieni się, 4 – nieznaczne pogorszenie, 5 – zdecydowane pogorszenie.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dokonując identyfikacji demo-społecznych cech respondentów determinujących stopień różnicowania ich opinii dotyczących perspektyw przemian w kraju, zaobserwowano, iż wyraźnie wyższym stopniem optymizmu charakteryzowała się młodzież płci męskiej. Udział osób oceniających, iż poziom życia w Polsce ulegnie zdecydowanej poprawie przekroczył w subpopulacji studiujących mężczyzn 25% i był ponad dwa razy wyższy niż wśród młodych kobiet (tabela 6.8). Studentki z kolei relatywnie częściej oceniały, iż życie w kraju nie zmieni się (26,4%) lub też nieznacznie się pogorszy (6,1% wskazań). Również średnia ocena perspektyw zmian poziomu życia w Polsce była, przy uwzględnieniu różnicowania w postrzeganiu własnej egzystencji jako całości, istotnie wyższa wśród studiujących mężczyzn ($F=58,271, p=0,0000$).

Tabela 6.8. Ocena perspektyw zmiany poziomu życia w Polsce na przestrzenie 5 lat a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i rodzaj uczelni respondentów

Wyszczególnienie	Zmiana poziomu życia w Polsce ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	17,8	53,6	20,9	4,8	2,9	2,214	
Płeć:			%				
Mężczyźni	25,4	56,1	13,2	2,8	2,5	2,010	58,271
Kobiety	12,4	51,9	26,4	6,1	3,2	2,358	(0,0000)
Miejsce stałego zamieszkania:							
Wieś	16,3	55,5	20,8	4,6	2,8	2,276	
Miasta < 100 tys.	16,9	49,2	25,7	5,6	2,5	2,222	0,822
Miasta > 100 tys.	20,6	53,9	17,7	2,5	3,3	2,160	(0,4399)
Wiek w latach:							
20 i mniej	19,4	52,5	21,0	4,5	1,7	2,185	
21-23	16,2	54,5	21,0	5,2	3,1	2,246	1,643
24 i więcej	20,5	52,8	20,5	3,6	2,6	2,149	(0,3124)
Rodzaj uczelni:							
Publiczna	19,5	53,1	20,5	4,2	2,9	2,179	3,5106
Niepubliczna	12,7	55,3	22,4	6,6	3,0	2,320	(0,0612)

¹ Skala ocen: 1 – zdecydowana poprawa, 2 – nieznaczna poprawa, 3 – -nie zmieni się, 4 – nieznaczne pogorszenie, 5 – zdecydowane pogorszenie.

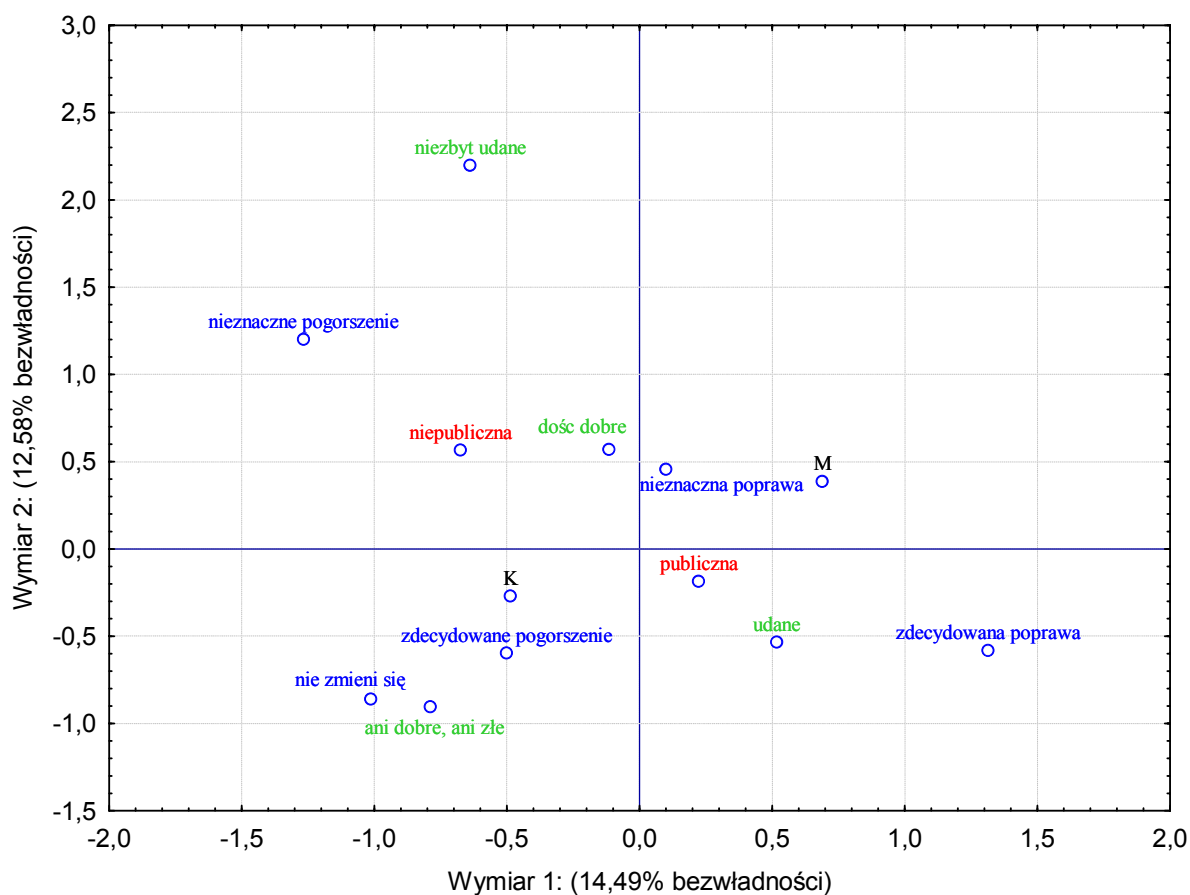
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Znamienne, iż również rodzaj uczelni, na której badana młodzież się kształciła, zdeterminował jej postrzeganie zachodzących przemian w kraju (tabela 6.8). Zaobserwowano, iż średnie oceny dotyczące prognozowanych zmian poziomu życia w Polsce były relatywnie wyższe wśród słuchaczy uczelni publicznych ($F=3,5106, p=0,0612$). Również udział osób

przewidujących znaczną poprawę tego poziomu był o niemal 7 p.p. większy wśród młodzieży kontynuującej edukację na uczelniach państwowych.

Wprawdzie średnie oceny kierunku dokonujących się przeobrażeń były też wyższe wśród mieszkańców dużych miast oraz w gronie młodzieży akademickiej mającej 24 lata i więcej, to przeprowadzona analiza wariancji ANOVA nie wykazała istotnego zróżnicowania percepcji zmian w kraju ze względu na wiek oraz miejsce zamieszkania respondentów (tabela 6.8).

Rys. 6.6. Ocena perspektyw zmiany poziomu życia w Polsce na przestrzenie 5 lat a subiektywna ocena życia jako całości, płęć i rodzaj uczelni respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zaobserwowane prawidłowości dotyczące istniejących uwarunkowań zróżnicowania poziomu optymizmu dotyczącego możliwości poprawy poziomu życia w Polsce na przestrzeni najbliższych 5 lat potwierdzone zostały analizą korespondencji (rys. 6.6). Całkowita bezwładność układu wynosiła 2,01, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 27,07% tej wielkości. Można przyjąć, iż pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca 14,5% procent bezwładności) rozdzielała studentów określających swoje życie jako udane, którzy relatywnie częściej oceniali, iż poziom życia w Polsce ulegnie poprawie, od osób, które, dokonując percepcji własnej egzystencji, udzieliły odpowiedzi: „dość dobre”, „ani dobre, ani złe” lub też

„niezbyt udane”, a jednocześnie wskazywały na neutralny lub negatywny kierunek zachodzących w kraju zmian. Interpretacja wykresu potwierdziła, iż poziom optymizmu dotyczącego przemian poziomu życia w Polsce był relatywnie wyższy w gronie młodzieży męskiej, a także wśród słuchaczy uczelni publicznych (rys. 6.6).

2. Wymiar fizyczny i psychofizyczny w globalnej ocenie jakości życia

Efekty badania zróżnicowania indywidualnej, globalnej jakości życia młodzieży akademickiej pozwoliły na potwierdzenie hipotezy o wysokim stopniu zadowolenia studentów z własnej egzystencji jako całości oraz o powszechności poczucia szczęścia w środowisku akademickim. Otwarte pozostało jednak pytanie, które sfery życia respondentów w najwyższym stopniu determinują ich poziom życiowej satysfakcji. Czy o poczuciu zadowolenia z życia młodego człowieka decyduje przede wszystkim stan jego posiadania w sensie materialnym, czy też może jego stan zdrowia, intensywność kontaktów towarzyskich lub relacje rodzinne? Celem kolejnego etapu procedury badawczej była więc próba ustalenia oddziaływania wyróżnionych w badaniu poszczególnych aspektów życia młodego człowieka, związanych zarówno z fizycznym, jak i psychofizycznym obszarem jego egzystencji, na ocenę jakości życia w wymiarze globalnym.

Tabela 6.9. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena sytuacji ekonomicznej w rodzinie pochodzenia respondentów

Ocena sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
			%				
Bardzo dobra	56,3	37,4	4,2	2,1	.	1,521	10,673 (0,0000)
Dobra	41,5	45,9	10,6	1,9	0,1	1,733	
Średnia	24,4	49,8	21,9	3,7	0,2	2,055	
Zła	14,3	44,6	28,6	10,7	1,8	2,411	
Bardzo zła	9,1	27,3	54,6	9,1	.	2,636	

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zgodnie z przyjętą w pracy definicją jakości życia fizyczny wymiar egzystencji studiującej młodzieży utożsamiany jest z jej własną sytuacją materialną w czasie studiów oraz z sytuacją materialną jej rodziny pochodzenia. Dlatego też w procesie badania oddziaływania fizycznego wymiaru życia studentów na ich indywidualną percepcję jakości życia w ujęciu globalnym poddano analizie stopień zależności pomiędzy zadowoleniem młodzieży akademickiej z własnego życia jako całości a poziomem satysfakcji studentów z sytuacji

ekonomicznej (dochodowej) oraz mieszkaniowej ich rodziny pochodzenia, z poziomu środków finansowych będących w ich dyspozycji i z warunków mieszkaniowych w czasie studiów.

Dokonując weryfikacji zróżnicowania satysfakcji życiowej młodzieży akademickiej ze względu na postrzeganie sytuacji materialnej własnej rodziny pochodzenia, wykazano, iż oceny studentów dotyczące ich własnego życia jako całości były w znacznym stopniu zdeterminowane poziomem zadowolenia z sytuacji ekonomicznej ($F=10,673$, $p=0,0000$) (tabela 6.9) oraz z sytuacji mieszkaniowej ($F=7,252$, $p=0,0000$) (tabela 6.10) gospodarstwa domowego ich rodziców (opiekunów).

Średnia ocena własnej egzystencji była najwyższa w subpopulacjach młodych osób określających sytuację finansową swojej rodziny pochodzenia jako bardzo dobrą oraz dobrą i osiągnęła poziom odpowiednio 1,521 oraz 1,733 (tabela 6.9). Jednocześnie udział osób oceniających swoje życie jako udane dominował w gronie studentów, którzy uznali kondycję ekonomiczną swojej rodziny pochodzenia za bardzo dobrą i osiągnął poziom 56,3%. Z kolei osoby wywodzące się z rodzin o bardzo złym położeniu finansowym najczęściej oceniali swoje życie jako ani dobre, ani złe (54,5% wskazań), a średnia ocena ich satysfakcji życiowej ukształtowała się na relatywnie niskim poziomie 2,636 (tabela 6.9).

Tabela 6.10. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena sytuacji mieszkaniowej w rodzinie pochodzenia respondentów

Ocena sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p-value)
	1	2	3	4	5		
	%						
Bardzo dobra	50,7	40,6	6,2	2,4	.	1,603	7,252 (0,0000)
Dobra	33,2	48,9	15,4	2,3	0,3	1,876	
Średnia	19,7	48,3	27,4	4,7	.	2,171	
Zła	19,2	42,3	23,1	11,5	3,9	2,385	

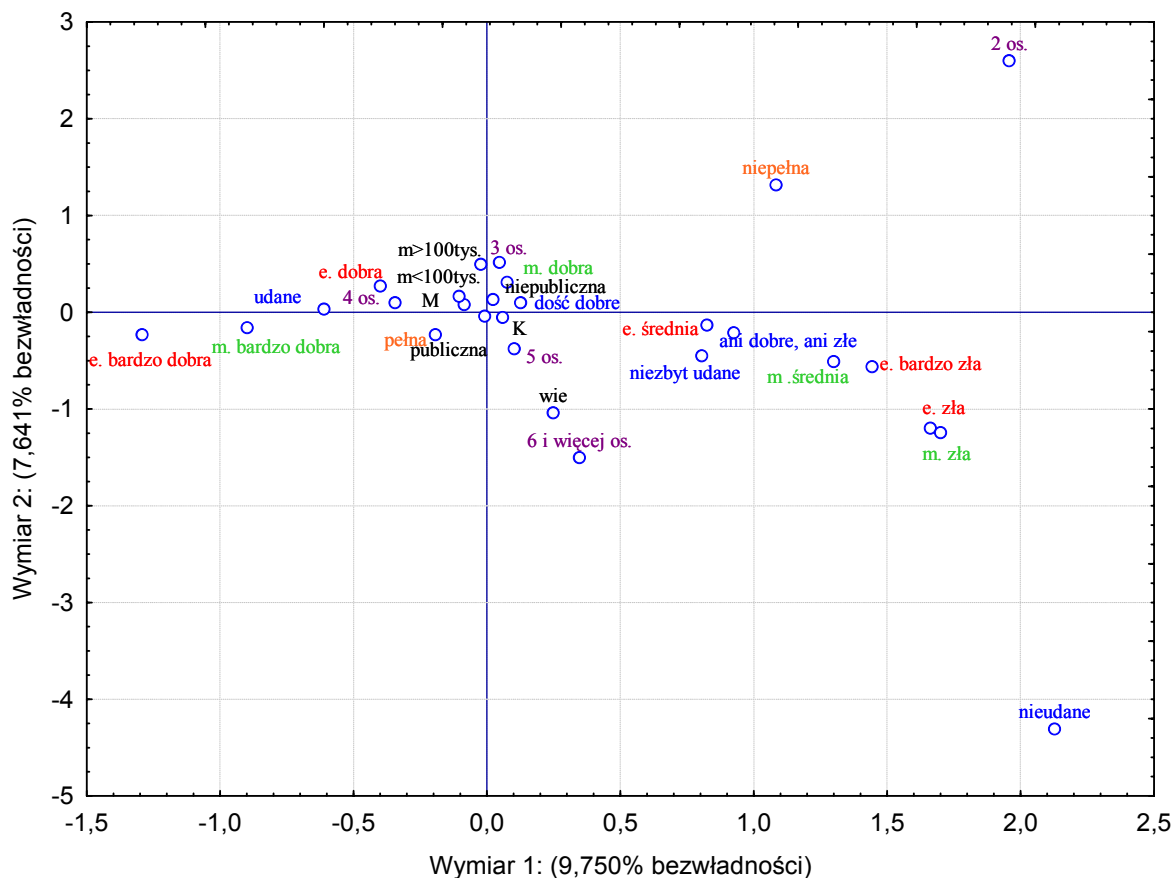
¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Należy odnotować, iż nieznacznie mniejszy stopień zróżnicowania percepcji własnego życia jako całości charakteryzował subpopulacje studentów wyróżnione ze względu na ich subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia. Stwierdzono, iż ponad połowa osób, które określiły warunki mieszkaniowe gospodarstwa domowego swoich rodziców jako bardzo dobre, uznała własne życie za udane, a blisko 41% z nich określiło je jako dość dobre. Z kolei w gronie respondentów wywodzących się z rodzin o średniej lub złej

sytuacji mieszkaniowej frakcja ocen własnego życia o wydźwięku pozytywnym była już zdecydowanie niższa (o odpowiednio 23,3 oraz 29,8 p.p.). Również średnia ocena satysfakcji życiowej była istotnie wyższa w subpopulacji młodzieży zadowolonej z sytuacji mieszkaniowej swojej rodziny pochodzenia (tabela 6.10).

Rys. 6.7. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni respondentów oraz charakter i wielkość gospodarstwa domowego, a także subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej i mieszkaniowej ich rodziny pochodzenia

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

W dalszym postępowaniu badawczym podjęto próbę identyfikacji łącznego oddziaływania subiektywnych ocen sytuacji ekonomicznej i mieszkaniowej rodziny pochodzenia oraz demograficznych cech młodzieży akademickiej na jej stopień zadowolenia z własnej egzystencji jako całości. Zastosowana analiza korespondencji przyniosła rezultaty (rys. 6.7), które pozwoliły, w oparciu o pierwszy wymiar, wyjaśniający 9,75% bezwładności, na sformułowanie wniosku o istnieniu wyraźnych rozpiętości pomiędzy osobami wywodzącymi się z rodzin pełnych, tworzących trzy- lub czterosobowe gospodarstwa domowe i oceniającymi sytuację materialną rodziny pochodzenia jako bardzo dobrą, które relatywnie częściej określały też swoje życie jako udane, a osobami pochodzącymi z dwuosobowych

rodzin niepełnych o średniej lub niekorzystnej sytuacji ekonomicznej i mieszkaniowej i określającymi swoje dotychczasowe życie jako ani dobre, ani złe, niezbyt udane lub też nieudane. Analiza drugiego wymiaru potwierdziła z kolei istnienie dysproporcji w profilach młodzieży wywodzącej się ze środowisk miejskich i stosunkowo często zadowolonej z własnego życia oraz studentów pochodzenia wiejskiego, współtworzących wieloosobowe gospodarstwa domowe, wśród których ocena satysfakcji życiowej relatywnie częściej miała neutralny bądź też negatywny charakter (rys. 6.7).

Kontynuując próbę ustalenia związków pomiędzy fizycznym wymiarem życia młodzieży akademickiej a jej percepcją jakości życia w wymiarze globalnym, zwrócono uwagę na rolę, jaką w procesie oceny własnego życia odgrywała ich własna sytuacja materialna w czasie studiów.

Należy podkreślić, iż stopień zadowolenia respondentów z dotychczasowego życia jako całości był w istotnym stopniu zdeterminowany oceną wystarczalności środków finansowych będących w ich dyspozycji ($F=21,836$, $p=0,0000$), a średni poziom satysfakcji życiowej malał, jak wykazała analiza wariancji, wraz ze spadkiem percepcji zamożności studentów.

Tabela 6.11. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena poziomu środków finansowych będących w dyspozycji respondentów

Ocena poziomu środków finansowych	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
	%						
Zupełnie wystarczające	51,8	37,8	9,0	1,5	.	1,600	21,836 (0,0000)
Raczej wystarczające	37,0	49,8	11,7	1,1	0,4	1,781	
Przeciętne	26,8	46,4	22,1	4,5	0,3	2,050	
Raczej niewystarczające	13,5	53,8	23,5	9,2	.	2,286	
Zupełnie niewystarczające	3,7	55,6	25,9	14,8	.	2,519	

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Udział osób usatysfakcjonowanych swoim życiem był zdecydowanie wyższy w subpopulacjach tych studentów, którzy uznali swój stan posiadania za zupełnie wystarczający lub raczej wystarczający; osiągnął poziom odpowiednio 89,6% oraz 86,8%. Z kolei w gronie młodzieży akademickiej deklarującej raczej niewystarczający bądź zupełnie niewystarczający poziom środków finansowych zaobserwowano znaczną frakcję respondentów określających swoje życie jako niezbyt udane. Charakterystyczne, iż to właśnie percepcja stanu posiadania środków finansowych, a nie ich poziom obiektywny ($F=0,7251$, $p=0,5748$), warunkowała satysfakcję studentów z własnego życia. Młodzi ludzie, dokonując

porównania swojej zasobności materialnej z własnymi aspiracjami oraz z sytuacją finansową innych osób, uświadamiali sobie swój względny niedostatek⁷, znajdujący pewne odzwierciedlenie w globalnym wymiarze ich jakości życia. Z drugiej strony należy podkreślić, iż nawet w gronie osób charakteryzujących się negatywną percepcją własnej sytuacji ekonomicznej dominowała młodzież określająca swoje życie jako dość dobre, a średni poziom ich zadowolenia z życia ukształtował się na poziomie powyżej oceny „ani dobre, ani złe”, co może sugerować, iż czynnik ekonomiczny był ważnym, ale nie najistotniejszym aspektem życia młodzieży, warunkującym ich percepcję własnej egzystencji (tabela 6.11).

W procesie identyfikacji wpływu percepcji warunków mieszkaniowych studentów w czasie edukacji na ich ocenę satysfakcji z własnego życia jako całości ustalono, iż udział młodzieży akademickiej oceniającej swoje dotychczasowe życie jako udane był zdecydowanie wyższy wśród osób deklarujących zupełnie wystarczające lub raczej wystarczające warunki mieszkaniowe w czasie studiów. Również średnia ocena satysfakcji życiowej była, jak wykazała analiza wariancji ANOVA, istotnie wyższa ($F=7,743, p=0,0000$) w gronie studentów zadowolonych ze swojego miejsca zamieszkania i osiągnęła poziom 1,700. Na drugim biegunie znalazła się z kolei młodzież akademicka, która, dokonując oceny warunków mieszkaniowych w czasie studiów, udzieliła odpowiedzi o charakterze negatywnym (tabela 6.12). Blisko 20% tej subpopulacji respondentów uznało swoje dotychczasowe życie za niezbyt udane lub nieudane, a 14% za ani dobre, ani złe.

Tabela 6.12. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena warunków mieszkaniowych w czasie studiów respondentów

Ocena warunków mieszkaniowych w czasie studiów	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
	%						
Zupełnie wystarczające	44,6	42,8	10,7	1,7	0,1	1,700	7,743 (0,0000)
Raczej wystarczające	28,7	51,8	16,9	2,6	.	1,933	
Przeciętne	24,5	46,7	23,6	4,8	0,4	2,100	
Raczej niewystarczające	20,9	46,5	14,0	16,3	2,3	2,326	

¹Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

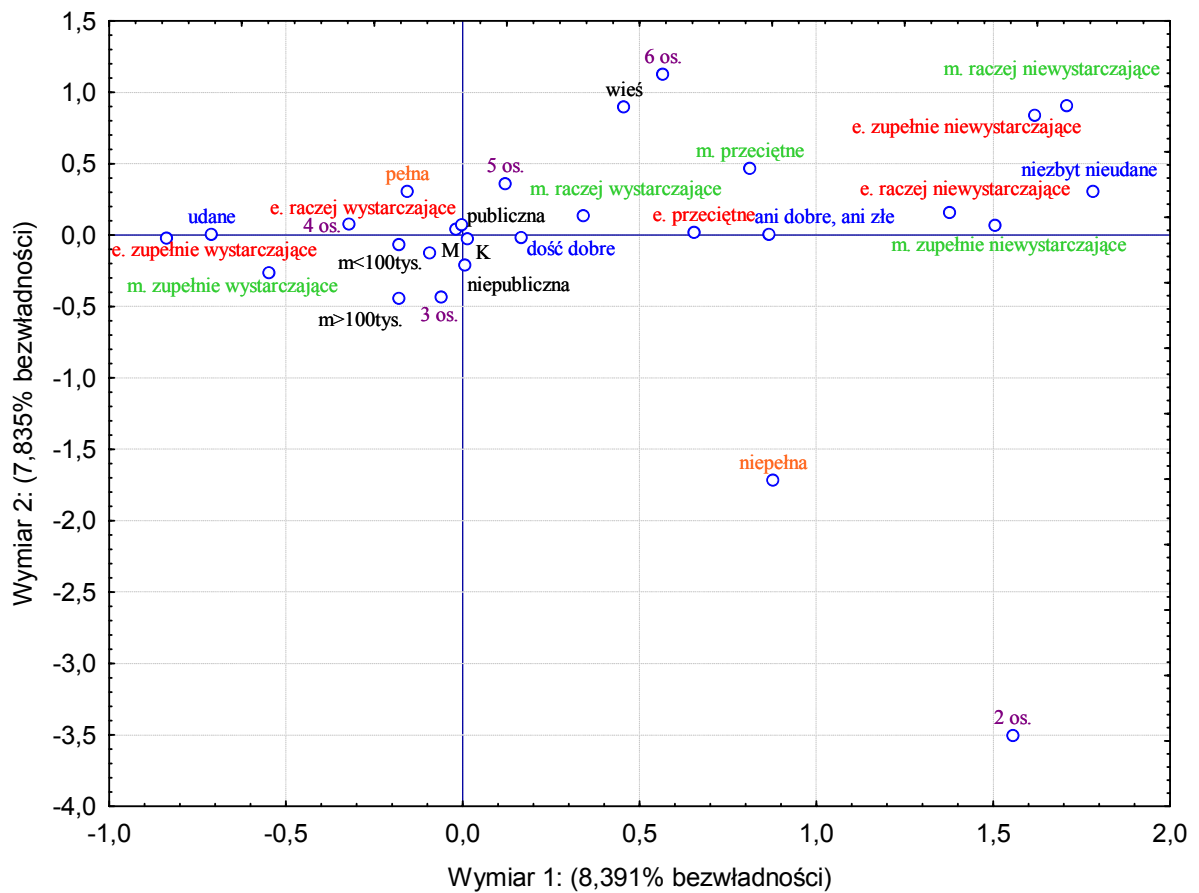
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

⁷ Por. E. Diener, *Subjective Well-Being. The Science of Happiness and a Proposal for a National Index*, „American Psychologist” nr 1, Washington 2000, s. 34-43.

Próba rozpoznania uwarunkowań globalnej jakości życia młodzieży akademickiej ukazała pewien stopień zależności pomiędzy satysfakcją życiową studentów a ich sytuacją materialną w czasie studiów, a ujawnione powiązania potwierdzone zostały analizą korespondencji (rys. 6.8).

Całkowita bezwładność układu wynosiła 1,62, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 16,23% tej wielkości. Można założyć, iż pierwsza pozioma oś rozdzielała grupę respondentów wywodzących się ze środowisk miejskich o zupełnie wystarczającym poziomie środków finansowych i warunkach mieszkaniowych w czasie studiów, relatywnie częściej uznających swoje dotychczasowe życie za udane od studentów pochodzących z wiejskich, wieloosobowych gospodarstw domowych, nierzadko niezadowolonych z własnej sytuacji materialnej i określających swoje życie jako niezbyt udane lub nieudane. Analiza wykresu umożliwiła ponadto potwierdzenie wcześniejszych spostrzeżeń o niedostatecznej sytuacji finansowej i mieszkaniowej młodzieży wywodzącej się z rodzin niepełnych, co przekładało się na jej relatywnie niższy poziom życiowej satysfakcji (rys. 6.8).

Rys. 6.8. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni respondentów, charakter i wielkość gospodarstwa domowego ich rodziny pochodzenia oraz oceny ich sytuacji ekonomicznej i mieszkaniowej w czasie studiów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Reasumując analizę istniejących zależności pomiędzy fizycznym wymiarem jakości życia młodzieży akademickiej a jej poziomem życiowej satysfakcji, należałoby stwierdzić, iż oceny zadowolenia z życia jako całości były zdeterminowane sytuacją materialną studentów i ich rodziny pochodzenia. Równocześnie należy podkreślić, iż, jak wykazała przeprowadzona wieloczynnikowa analiza wariancji, która pozwoliła na ocenę jednoczesnego oddziaływania subiektywnych wskaźników sytuacji finansowej i mieszkaniowej studentów na ich zadowolenie z własnej egzystencji, czynnikiem fizycznym najsilniej wpływającym na zróżnicowanie globalnej jakości życia studiującej młodzieży była percepcja poziomu środków finansowych jakim dysponowała ($F=9,170$, $p=0,0000$). Wyniki badania potwierdziły, że w życiu młodych czynnik finansowy – pieniądze – miał dość duże znaczenie. Z drugiej strony nie należy ustalonych zależności jednoznacznie interpretować jako dowód „konsumpcyjnego” modelu życia badanej młodzieży. Nie ulega przecież wątpliwości, iż odpowiednia sytuacja ekonomiczna człowieka stanowi jeden z istotniejszych czynników warunkujących zaspokojenie jego potrzeb wyższego rzędu, np. w zakresie kultury, wypoczynku, czy też szeroko rozumianego życia społecznego. Wpływ pieniędzy na percepcję jakości życia człowieka uzależniony jest więc od celu, na jaki są one przeznaczane⁸.

Stopień zróżnicowania percepcji jakości życia studiującej młodzieży w subpopulacjach wyróżnionych ze względu na subiektywny stosunek respondentów do własnych warunków mieszkaniowych ($F=3,523$, $p=0,0072$) oraz sytuacji mieszkaniowej ($F=3,422$, $p=0,0086$) i ekonomicznej ($F=3,180$, $p=0,0129$) rodziny pochodzenia był już wyraźnie niższy, ale wciąż statystycznie istotny.

Na zakończenie analizy wpływu fizycznego aspektu życia studentów na ich percepcję jakości życia warto podkreślić, iż również poczucie szczęścia było wyraźnie uwarunkowane sytuacją materialną respondentów. Średni poziom impresji życiowej eudajmonii był wyższy w gronie młodzieży akademickiej o wysokim poziomie zadowolenia z własnej sytuacji finansowej ($F=5,815$, $p=0,0000$) oraz z sytuacji dochodowej ($F=3,203$, $p=0,0192$) i mieszkaniowej ($F=3,101$, $p=0,0258$) gospodarstwa domowego swoich rodziców. Nieznacznie mniejszym oddziaływaniem na zróżnicowanie poczucia szczęścia studentów charakteryzowała się z kolei ich subiektywna ocena własnych warunków mieszkaniowych w okresie studiowania ($F=2,627$, $p=0,0489$).

⁸ Por. D. G. Myers, *The funds, friends, and faith of happy people*, „American Psychologist” nr 55, Washington 2000, s. 59.

Zgodnie z zaproponowaną przez E. Allardta, a zaakceptowaną w badaniu, koncepcją jakości życia, byt człowieka nie może być ograniczony jedynie do stanu posiadania w wymiarze fizycznym, materialnym. Słowo „żyć” nie implikuje wyłącznie kategorii „mieć”, ale przede wszystkim oznacza „być” i „kochać”. Z tej przyczyny, dokonując identyfikacji czynników warunkujących poczucie satysfakcji życiowej studentów w ujęciu globalnym, podjęto próbę rozszerzenia potencjalnych determinant udanego życia o wyróżnione w badaniu, subiektywne wskaźniki psychofizycznej kondycji młodzieży akademickiej, obrazujące pozamaterialne aspekty jej egzystencji.

W procesie rozpoznania wpływu psychologicznego wymiaru życia młodego człowieka na jego poziom satysfakcji z własnego losu poddano analizie skalę zależności pomiędzy ocenami młodzieży akademickiej dotyczącymi życia jako całości a jej percepcją własnego stanu zdrowia, zaspokojenia potrzeb kulturalnych oraz uczestnictwa w życiu rodzinnym i towarzyskim.

Tabela 6.13. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena stanu zdrowia respondentów

Ocena stanu zdrowia	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
	%						
Bardzo dobry	47,7	40,9	9,8	1,6	.	1,653	17,728 (0,0000)
Dobry	35,0	47,8	15,3	1,8	0,1	1,844	
Średni	22,3	50,2	19,7	7,4	0,4	2,135	
Zły	23,8	19,0	28,6	23,8	4,8	2,667	

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Analizując system wartości badanej populacji młodzieży akademickiej, zaobserwowano, iż na bardzo wysokiej pozycji w jej hierarchii najważniejszych wartości życiowych znalazło się zdrowie (tabela 3.10). Zasadne wydawało się więc sformułowanie hipotezy o istotnym wpływie stanu zdrowia na poziom satysfakcji życiowej studentów. Założenie to zostało zweryfikowane i potwierdzone przeprowadzonymi analizami. Stwierdzono, iż subiektywne oceny respondentów dotyczące ich własnego życia jako całości były silnie zdeterminowane ich subiektywną percepcją stanu zdrowia (tabela 6.13). Udział osób oceniających swoje życie jako udane był najwyższy (osiągnął poziom 47,7%) w gronie młodzieży deklarującej bardzo dobry stan zdrowia. Wśród studentów o dobrym i średnim stanie zdrowia dominowały z kolei osoby uznające swoje życie za dość dobre, natomiast w subpopulacji młodzieży akademickiej

niezadowolonej ze swojej kondycji zdrowotnej zdecydowanie więcej było jednostek określających swoje życie jako ani dobre, ani złe (28,6%), niezbyt udane (23,8%) lub też nieudane (4,8% wskazań). Również średnia ocena satysfakcji życiowej była istotnie wyższa wśród studentów cieszących się dobrym zdrowiem ($F=17,728, p=0,0000$).

Niezwykle istotnym aspektem zdrowia człowieka jest odczuwane natężenie stresu życiowego, stanowiące jeden z istotniejszych czynników determinujących poczucie dobrostanu psychicznego jednostki⁹.

Tabela 6.14. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a natężenie odczuwania stresu przez respondentów

Natężenie odczuwania stresu	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
	%						
Bardzo często	26,7	41,1	22,3	9,4	0,5	2,158	6,629 (0,0000)
Często	32,6	47,3	17,9	2,1	0,2	1,903	
Czasami	38,1	48,5	11,7	1,6	0,2	1,773	
Rzadko	44,6	42,3	10,3	2,8	.	1,714	
Bardzo rzadko lub nigdy	51,3	41,0	7,7	.	.	1,564	

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Częstość odczuwania stresu stanowiła też, jak wykazały badania, jeden ze znaczących czynników kształtujących subiektywne poczucie satysfakcji z życia w badanej populacji studentów (tabela 6.14). Ponad połowa młodzieży akademickiej, która deklarowała, iż bardzo rzadko lub nigdy nie odczuwa stresu, uznała swoje dotychczasowe życie za udane, a 41% oceniło je jako dość dobre. Równie wysoki udział pozytywnych ocen własnej egzystencji charakteryzował osoby, którym stres towarzyszył rzadko (86,9% wskazań) lub tylko czasami (86,6% wskazań). Zgoła odmiennie kształtowała się natomiast sytuacja osób deklarujących bardzo częste poczucie stresu – tylko 26,7% z nich było bardzo zadowolonych z własnego życia, 22,3% oceniło je jako ani dobre, ani złe, natomiast niemal 10% uznało je za niezbyt udane bądź nieudane (tabela 6.14). Również średnia ocena satysfakcji życiowej była istotnie niższa w gronie respondentów, którym relatywnie często towarzyszyło uczucie psychicznego dyskomfortu ($F=6,629, p=0,0000$).

W procesie identyfikacji uwarunkowań jakości życia studiującej młodzieży szczególną uwagę zwrócono na tak ważny aspekt jej egzystencji, jakim jest uczestnictwo w kulturze, stanowiące dla młodego człowieka nie tylko interesującą formę spędzania czasu wolnego, ale

⁹ Por. J. Czapiński, T. Panek (red.), *Diagnoza Społeczna 2007...*, op. cit., s. 187.

też, z racji swych walorów poznawczych, edukacyjnych, emocjonalnych czy moralnych, wywierające ogromny wpływ na stosunki międzyludzkie oraz na ogólne nastawienie do życia.

Tabela 6.15. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena zaspokojenia potrzeb kulturalnych respondentów

Ocena zaspokojenia potrzeb kulturalnych	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
	%						
Zaspokajane	56,7	35,3	5,5	2,5	.	1,538	21,050 (0,0000)
Raczej zaspokajane	41,5	48,3	9,6	0,5	0,2	1,696	
Trudno powiedzieć	22,3	54,0	19,8	3,7	0,3	2,056	
Raczej niezaspokajane	27,7	42,7	23,9	5,6	.	2,075	
Niezaspokajane	18,9	33,8	33,8	12,2	1,4	2,432	

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Rozpoznanie życia kulturalnego badanej populacji młodzieży akademickiej uczelni Poznania ukazało relatywnie niski stopień jej kulturalnej aktywności przy jednoczesnym stosunkowo wysokim poziomie samooceny zaspokojenia kulturalnych aspiracji¹⁰. Jednocześnie zaobserwowano, iż subiektywne oceny realizacji potrzeb kulturalnych studentów stanowiły istotny czynnik warunkujący stopień ich życiowej satysfakcji ($F=21,050$, $p=0,0000$). Udział osób usatysfakcjonowanych własnym życiem osiągnął zdecydowanie wyższy poziom (56,7% wskazań) w gronie osób uznających swoje potrzeby kulturalne za zaspokajane. Średnia ocena własnego życia ukształtowała się w tej subpopulacji młodzieży na wysokim poziomie 1,538, czyli pomiędzy ocenami „udane” i „dość dobre” (tabela 6.15). Równie dużym stopniem zadowolenia z życia odznaczały się też osoby oceniające realizację swoich kulturalnych aspiracji jako raczej zaspokajane. Z kolei w gronie osób o niezaspokojonych i raczej niezaspokojonych potrzebach z zakresu kultury zaobserwowano zdecydowanie wyższą frakcję młodzieży deklarującej niezadowolenie ze swojego dotychczasowego życia – odpowiednio 13,6% oraz 5,6% wskazań (tabela 6.15). Interpretując otrzymane rezultaty, można stwierdzić istnienie w badanej populacji młodzieży grupy studentów o wysokim stopniu kulturalnej wrażliwości, u której brak możliwości (często z powodów finansowych) realizacji kulturalnych aspiracji osłabiał percepcję ich jakości życia.

Jak wykazała identyfikacja systemu wartości badanej populacji studentów, jedną z najbardziej cenionych przez nią wartości była rodzina (tabela 3.10). Relacje rodzinne warunkujące, zadaniem młodzieży, udane i szczęśliwe życie, znalazły się też na pierwszym

¹⁰ Por. rozdział 5.

miejsu w rankingu najistotniejszych obszarów życia studentów w czasie studiowania (tabela 3.12). Tak wysoka pozycja życia rodzinnego w systemie wartości badanej populacji młodzieży akademickiej pozwoliła też na uznanie go za potencjalny, istotny czynnik kształtujący jej satysfakcję z własnej egzystencji jako całości.

Tabela 6.16. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a rola rodziny w życiu respondentów

Rola rodziny	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
			%				
Bardzo ważna	43,5	43,4	11,9	1,1	0,2	1,711	38,256 (0,0000)
Ważna	24,9	53,1	17,5	4,2	0,3	2,017	
Trudno powiedzieć	11,8	47,4	30,3	10,5	.	2,395	
Mało ważna	10,5	26,3	31,6	31,6	.	2,842	

¹Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Należy podkreślić, iż zadowolenie z własnego życia było wyraźnie wyższe nie tylko w gronie osób wywodzących się z rodzin pełnych (tabela 6.2), ale też wśród tych studentów, w których życiu relacje rodzinne odgrywały szczególną rolę ($F=38,256$, $p=0,0000$) (tabela 6.16). Zaobserwowano, iż osoby określające swoje relacje rodzinne jako bardzo ważne cechowały się też zdecydowanie wyższym poziomem subiektywnej radości z życia. Ponad 43% z nich oceniło swoje życie jako udane, a kolejne 43,4% uznało je za dość dobre. Także w gronie młodzieży traktującej swoje życie rodzinne jako ważne frakcja osób oceniających pozytywnie swoje bytowanie była bardzo duża (78% wskazań). Skrajnie odmiennie przedstawiała się natomiast sytuacja tej grupy studentów, którzy, oceniając rolę swojej rodziny pochodzenia, udzielili odpowiedzi: „trudno powiedzieć” lub „mało ważna”. Tylko ok. 11% z nich uznało swoje dotychczasowe życie za udane, a średnia ocena satysfakcji życiowej osiągnęła relatywnie niskie poziomy – odpowiednio 2,395 oraz 2,842.

Odnosić ponadto należy, iż, jak wykazały przeprowadzone badania, to właśnie oddziaływanie roli rodziny w życiu respondenta na jego postrzeganie jakości własnego życia w wymiarze globalnym determinowało zróżnicowanie przeciętnego poziomu satysfakcji życiowej pomiędzy subpopulacjami młodzieży wyróżnionymi ze względu na płeć (tabela 6.1). W oparciu o wieloczynnikową analizę wariancji stwierdzono, iż dysproporcje średnich ocen zadowolenia z życia studiujących mężczyzn i kobiet, przy uwzględnieniu

wpływu roli rodziny w życiu badanych studentów, nie były już statystycznie istotne ($F=0,0446, p=0,8326$).

W procesie badania przyjęto, iż ważnym, pozamaterialnym aspektem życia młodego człowieka, potencjalnie warunkującym jego postrzeganie własnej egzystencji w wymiarze globalnym, mogło być zaangażowanie w życie towarzyskie.

Tabela 6.17. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a rola przyjaciół w życiu respondentów

Rola przyjaciół	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
			%				
Bardzo ważna	41,0	45,1	11,7	1,8	0,3	1,752	6,095 (0,0000)
Ważna	33,1	47,4	16,3	3,2	.	1,897	
Trudno powiedzieć	24,8	47,8	21,2	6,2	.	2,088	
Mało ważna	25,0	25,0	35,0	15,0	.	2,400	

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Płynąca z identyfikacji systemu wartości badanej populacji młodzieży wysoka pozycja przyjaźni potwierdzona została analizą wariancji ($F=6,095, p=0,0000$), wskazującą, iż subiektywne oceny roli przyjaciół w życiu respondentów w istotny sposób determinowały ich średnie oceny własnego życia jako całości (tabela 6.17). Przeciętny poziom satysfakcji życiowej malał, jak zauważono, wraz ze spadkiem roli przyjaźni w życiu badanej młodzieży. Również wskaźnik osób określających swoje życie jako udane był wyraźnie większy w gronie studentów, dla których przyjaźń była bardzo ważna lub przynajmniej ważna, i osiągnął wartość odpowiednio 41% oraz 33,1% wskazań. W subpopulacji studentów wskazujących na mniej istotne miejsce przyjaźni w swym życiu udział osób bardzo zadowolonych ze swojego losu nie przekroczył już 25%, a średnia ocena satysfakcji życiowej ukształtowała się poniżej wartości „dość dobre” (tabela 6.17). Rezultaty badania potwierdziły raz jeszcze znaczenie przyjaźni w życiu młodego człowieka, która, jak pisał F. Bacon, podwaja radości, a zgrzyzoty dzieli na pół¹¹.

Istotnym czynnikiem składającym się na pozamaterialny, psychologiczny wymiar egzystencji młodego człowieka, a warunkującym jego postrzeganie jakości życia, było wyrażone subiektywnie poczucie osamotnienia, rozumiane jako brak odczuwanej więzi z innymi ludźmi – brak dostrzeganego społecznego wsparcia.

¹¹ Por. F. Bacon, *Eseje, O przyjaźni*, PWN, Warszawa 1956.

Średnia ocena satysfakcji życiowej była, jak wykazała przeprowadzona analiza wariancji ANOVA ($F=57,002$, $p=0,0000$), wyraźnie większa w gronie respondentów doświadczających poczucia samotności bardzo rzadko lub nigdy i ukształtowała się na wysokim poziomie 1,515 (tabela 6.18). Jednocześnie udział osób określających swoje życie jako udane lub dość dobre przekroczył w tej subpopulacji wartość 93% wskazań. Zupełnie inaczej przedstawiała się z kolei sytuacja studentów, którym uczucie braku wsparcia społecznego doskwierało bardzo często lub też często. Średnia ocena własnego życia oscylowała w tych subpopulacjach na poziomie 2,409-2,864, czyli wyraźnie poniżej wartości „dość dobre”, a i udział opinii dotyczących własnego losu o wydźwięku pozytywnym nie przekroczył 57% (tabela 6.18).

Tabela 6.18. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a poczucie osamotnienia w życiu respondentów

Poczucie osamotnienia	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p-value)
	1	2	3	4	5		
	%						
Bardzo często	15,9	18,2	34,1	27,3	4,6	2,864	57,002 (0,0000)
Często	17,3	39,1	30,0	12,7	0,9	2,409	
Czasami	25,1	51,9	21,7	1,4	.	1,994	
Rzadko	40,2	50,0	8,3	1,5	.	1,711	
Bardzo rzadko lub nigdy	55,9	37,6	5,6	0,9	.	1,515	

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

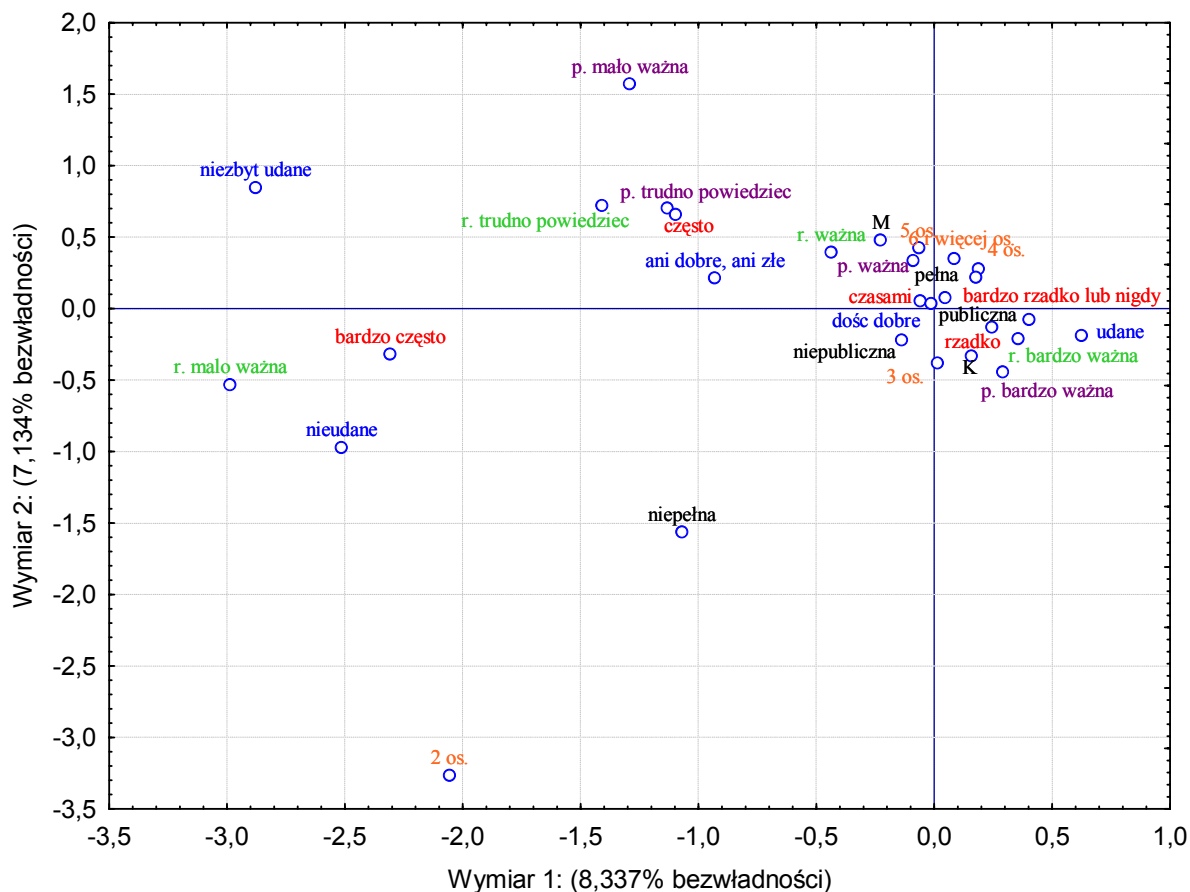
Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Identyfikując uwarunkowania globalnej jakości życia młodzieży akademickiej, stwierdzono wysoki stopień zależności pomiędzy poziomem zadowolenia respondentów z własnego życia jako całości a ich subiektywnymi ocenami dotyczącymi społecznego wymiaru własnej egzystencji. Istniejące powiązania potwierdzone zostały analizą korespondencji (rys. 6.9), w której wskaźniki miejsca rodziny i przyjaciół oraz poczucia wsparcia społecznego potraktowano, obok cech o charakterze demo-społecznym respondentów, jako czynniki różnicujące ich poziom życiowej satysfakcji.

Całkowita bezwładność układu wynosiła 1,62, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 15,47% tej wielkości. Można założyć, iż pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca 8,3% bezwładności) rozdzielała grupę respondentów określających swoje życie negatywnie (jako *niezbyt udane* lub *nieudane*), którzy relatywnie częściej oceniali rolę rodziny w swoim życiu jako mało ważną, a także bardzo często doświadczali uczucia osamotnienia, od tej części młodzieży akademickiej, która ceniła swoje relacje rodzinne i przyjacielskie, rzadko, bardzo rzadko lub nigdy nie odczuwała braku społecznego wsparcia, a swoje dotychczasowe życie

oceniała jako udane. Analiza drugiego wymiaru pozwoliła z kolei na potwierdzenie wcześniejszych wniosków o mniejszej roli więzi rodzinnych oraz przyjaźni w życiu studiujących mężczyzn, co przełożyło się na niższy stopień ich życiowej satysfakcji aniżeli w subpopulacji młodzieży płci żeńskiej (rys. 6.9).

Rys. 6.9. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni oraz charakter i wielkość gospodarstwa domowego, a także miejsce rodziny i przyjaciół oraz poczucie osamotnienia w życiu respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Dokonując podsumowania próby rozpoznania uwarunkowań poziomu satysfakcji życiowej w badanej populacji młodzieży akademickiej aspektami psychofizycznego wymiaru ich jakości życia, należy zauważyć, iż oceny zadowolenia z życia młodzieży jako całości były w bardzo dużym stopniu zdeterminowane zarówno subiektywną oceną własnego stanu zdrowia, ocenami zaspokojenia potrzeb kulturalnych, jak i uczestnictwem w życiu społecznym. Jednocześnie wieloczynnikowa analiza ANOVA wykazała, iż do pozamaterialnych aspektów życia studentów, najsilniej oddziałujących na zróżnicowanie ich globalnej jakości życia, należy zaliczyć poczucie braku wsparcia społecznego ($F=40,799$, $p=0,0000$) oraz zaangażowanie w życie rodzinne – miejsce rodzinny w życiu respondentów

($F=35,978$, $p=0,0000$). Uzyskane wyniki ukazały wyraźnie rolę, jaką w życiu młodego człowieka odgrywały więzi międzyludzkie. Młodzież akademicką charakteryzuje silna potrzeba przynależności zarówno do rodziny, jak i do kręgu rówieśników, których łączą wspólne pasje, zainteresowania i sposób spędzania wolnego czasu. Młodzież potrzebuje kontaktów z najbliższymi, chce czuć ich wsparcie nie tylko materialne, ale też i duchowe.

Dalsza analiza jednoczesnego oddziaływania psychofizycznych obszarów życia studentów na globalny wymiar ich jakości życia ukazała wysoki stopień zróżnicowania satysfakcji życiowej młodego człowieka ze względu na jego percepcję zaspokojenia potrzeb w zakresie kultury ($F=19,935$, $p=0,0000$) oraz subiektywną ocenę stanu zdrowia ($F=9,219$, $p=0,0000$). Nieco mniejszy stopień zróżnicowania postrzegania własnej sytuacji życiowej charakteryzował z kolei subpopulacje studentów wyróżnione ze względu na subiektywną ocenę roli przyjaźni ($F=4,074$, $p=0,0068$) w ich życiu oraz natężenie odczuwania życiowego stresu ($F=2,041$, $p=0,0863$).

Bardzo interesujących spostrzeżeń dostarczyła analiza zróżnicowania percepcji jakości życia studentów przy uwzględnieniu równoczesnego oddziaływania subiektywnych ocen materialnych oraz pozamaterialnych aspektów ich egzystencji.

Należy podkreślić, iż najwyższe dysproporcje charakteryzowały subpopulacje młodzieży wyróżnione ze względu na częstość towarzyszącego im uczucia osamotnienia ($F=52,443$, $p=0,0000$) oraz miejsce rodziny w ich życiu ($F=28,091$, $p=0,0000$). Nieco mniejsza rozpiętość przeciętnego poziomu zadowolenia z życia wyróżniała natomiast grupy respondentów różniące się percepcją własnej sytuacji ekonomicznej ($F=8,107$, $p=0,0000$) oraz mieszkaniowej ($F=5,871$, $p=0,0006$). Otrzymane wyniki potwierdziły więc hipotezę o większym stopniu oddziaływania na globalną jakość życia studentów pozamaterialnych, a przede wszystkim społecznych aspektów ich egzystencji. Rezultaty badania dowodzą, iż dla młodego człowieka ważne jest „mieć”, ale jeszcze ważniejsze jest „być” i „kochać”. To właśnie osoby osamotnione, niepotrafiące odnaleźć kontaktu z bliskimi, charakteryzują się niższym poziomem satysfakcji życiowej aniżeli młodzież wyróżniająca się niekorzystną sytuacją materialną.

W uzupełnieniu identyfikacji wpływu pozamaterialnych obszarów życia studentów na ich percepcję jakości życia warto zauważyć, iż również subiektywne poczucie szczęścia było silnie uwarunkowane przede wszystkim poczuciem wsparcia społecznego ($F=73,749$, $p=0,0000$). Średni poziom odczuwanego szczęścia był też, jak zaobserwowano, wyraźnie wyższy w gronie młodzieży akademickiej ceniącej relacje z własną rodziną pochodzenia ($F=14,159$, $p=0,0000$) oraz deklarującej dobry stan zdrowia ($F=13,783$, $p=0,0000$), a także

wśród osób wskazujących na wysoki poziom zaspokojenia swych kulturalnych aspiracji ($F=10,270, p=0,0000$).

3. System wartości a ocena jakości życia

Subiektywna ocena jakości życia stanowi swego rodzaju efekt konfrontacji obiektywnych warunków życia jednostki i poziomu zaspokojenia różnorodnych potrzeb z aspiracjami, normami i wyznawanymi przez nią wartościami. To indywidualna hierarchia wartości i celów życiowych człowieka determinuje jego sposób postrzegania i oceny otaczającej go rzeczywistości, jego percepcję świata i własnego życia.

Przyjmując założenie o potencjalnym, istotnym wpływie wyznawanego przez badaną populację studentów systemu wartości na jej postrzeganie własnej egzystencji, podjęto próbę identyfikacji stopnia zależności pomiędzy poziomem zadowolenia z życia jako całości i poczuciem szczęścia wśród młodzieży akademickiej a jej światopoglądem i hierarchią najważniejszych życiowych wartości.

Tabela 6.19. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a deklarowana religijność respondentów

Deklarowana religijność	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
	%						
Głęboko wierzący i praktykujący	43,2	43,2	11,7	1,7	0,2	1,724	2,942 (0,0320)
Wierzący, ale mało praktykujący	31,0	49,8	16,0	3,0	0,2	1,914	
Wierzący, lecz niepraktykujący	36,4	42,8	17,6	2,8	0,4	1,880	
Niewierzący	33,1	44,6	14,6	7,7	.	1,969	

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Efekty badania ukazały wyraźną zależność pomiędzy światopoglądem (deklarowaną religijnością) młodzieży akademickiej a jej subiektywnymi ocenami własnego życia jako całości. Zaobserwowano, iż najwyższy przeciętny poziom zadowolenia z życia charakteryzował studentów głęboko wierzących i praktykujących (tabela 6.19). Równocześnie ponad 86% z nich oceniło swoje dotychczasowe życie jako udane (43,2%) lub dość dobre (43,2% wskazań), a tylko 11,7% jako ani dobre, ani złe. Relatywnie mniejszym poziomem satysfakcji z własnego życia odznaczały się natomiast osoby niewierzące. Ok. 33% tej subpopulacji młodzieży uznało swoje dotychczasowe życie za udane, a blisko 8% za

niezbyt udane. Również średnia ocena własnej egzystencji była, jak wykazała analiza ANOVA ($F=2,942, p=0,0320$), istotnie niższa wśród studentów niewierzących (tabela 6.19). Nie odnotowano natomiast zasadniczych różnic w poziomie zadowolenia z życia pomiędzy młodzieżą głęboko wierzącą i praktykującą oraz wierzącą, lecz mało lub w ogóle niepraktykującą.

Przeprowadzone badanie nie wykazało też istotnych zależności pomiędzy zadowoleniem badanej populacji studentów z własnego życia a systemem wartości ich rodziny pochodzenia. O ile poziom satysfakcji życiowej był nieco wyższy w gronie młodzieży wywodzącej się z rodzin o tradycyjnym (chrześcijańskim) systemie wartości, to jednak zaobserwowane różnice nie były statystycznie istotne ($F=0,6451, p=0,5247$).

Bardzo interesujących spostrzeżeń dostarczyła próba identyfikacji powiązań pomiędzy satysfakcją z życia studiującej młodzieży a jej hierarchią najważniejszych życiowych wartości (tabela 6.20).

Tabela 6.20. Subiektywna ocena życia jako całości a system wartości respondentów

Miejsce w systemie wartości	Ocena własnego życia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p value</i>)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	36,2	46,0	14,7	3,0	0,2	1,851	
	%						
Zdrowie:							
Tak	38,5	45,8	12,8	2,5	0,4	1,806	4,715
Nie	34,1	46,2	16,4	3,4	.	1,891	(0,0412)
Rodzina:							
Tak	39,5	45,8	12,3	2,3	0,2	1,780	18,187
Nie	29,7	46,3	19,5	4,3	0,2	1,990	(0,0000)
Przyjaciele:							
Tak	34,2	45,8	16,9	2,9	0,2	1,891	1,855
Nie	37,1	46,1	13,6	3,0	0,2	1,831	(0,1734)
Pieniądze:							
Tak	31,6	44,2	17,5	6,7	.	1,993	7,798
Nie	37,2	46,4	14,1	2,1	0,3	1,819	(0,0053)

¹ Skala ocen: 1 – udane, 2 – dość udane, 3 – ani dobre, ani złe, 4 – niezbyt udane, 5 – nieudane.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

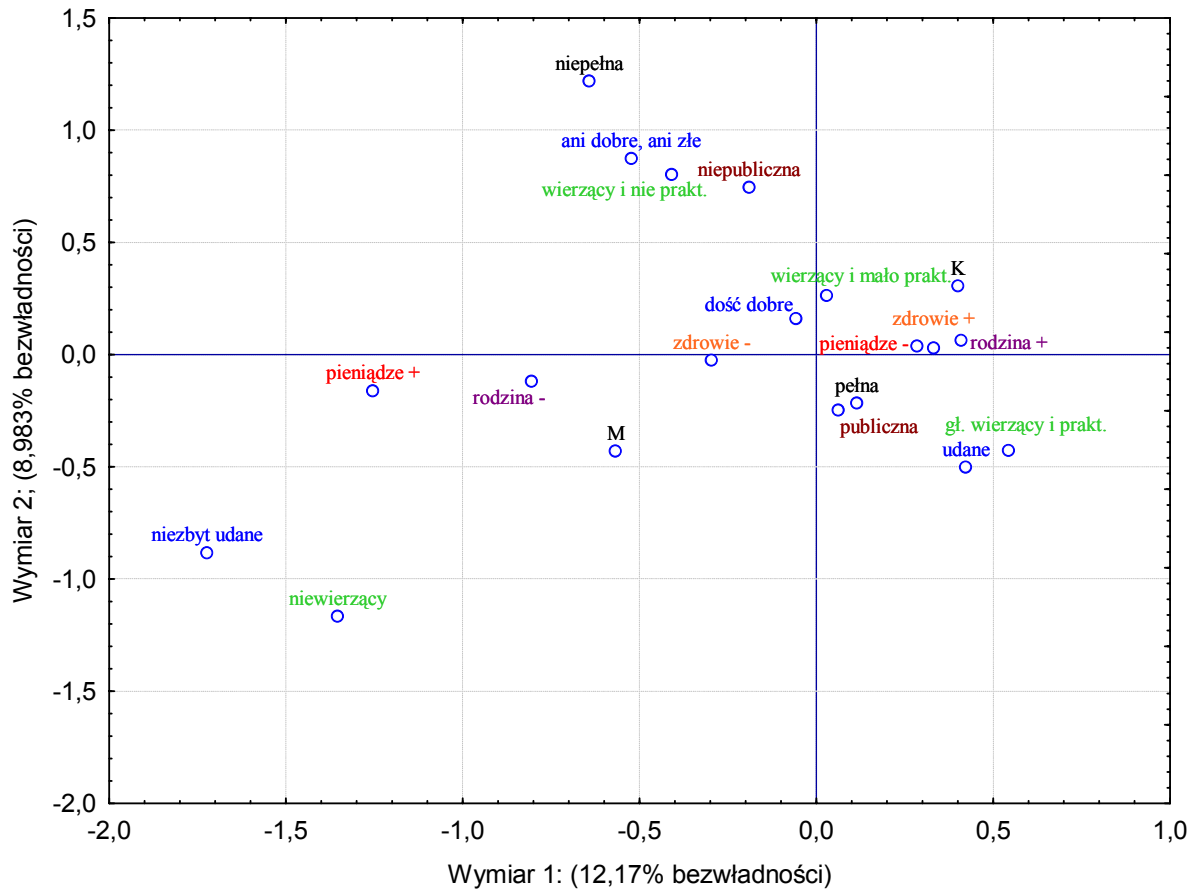
Znamienne, iż podobnie jak subiektywna ocena stanu zdrowia studentów kształtowała ich poziom zadowolenia z własnego życia (tabela 6.13), tak i miejsce zdrowia w systemie wartości stanowiło czynnik warunkujący zróżnicowanie ocen respondentów dotyczących ich losu. Udział osób oceniających swoje życie jako udane był większy w subpopulacji osób

uznających zdrowie za jedną z trzech najważniejszych wartości w swym życiu (tabela 6.20). Równocześnie, jak ukazała wieloczynnikowa analiza wariancji ANOVA ($F=4,715$, $p=0,0412$), średnia ocena satysfakcji życiowej była, przy uwzględnieniu stopnia zróżnicowania subiektywnego stanu zdrowia studentów, relatywnie wyższa wśród osób szczególnie ceniących zdrowie. Można zatem wnioskować, że wśród studentów dokonujących jednakowej oceny swojego stanu zdrowia wyższym poziomem zadowolenia z własnej egzystencji odznaczały się osoby uznające zdrowie za jeden z ważniejszych warunków udanego życia.

Poziom satysfakcji życiowej respondentów był w istotnym stopniu zdeterminowany miejscem rodziny w ich hierarchii najbardziej cenionych wartości ($F=18,187$, $p=0,0000$). Jednocześnie frakcja osób zadowolonych z własnego życia była znacznie większa w subpopulacji młodzieży akademickiej, dla której rodzina jako wartość odgrywała szczególną rolę; ukształtowała się na poziomie 39,5%, czyli o blisko 10 p.p. wyższym aniżeli w gronie studentów, którzy, dokonując wyboru trzech najważniejszych wartości w swym życiu, rodzinę pominęli (tabela 6.20).

Szczególnie interesujących rezultatów dostarczyła analiza zróżnicowania satysfakcji życiowej studentów ze względu na miejsce dóbr materialnych w ich systemie wartości. O ile, jak ukazano w pierwszej części rozdziału, wzrost poziomu zamożności studiującej młodzieży w sposób pozytywny oddziaływał na jej stopień zadowolenia z własnego życia (tabela 6.11), to jednak umiejscowienie pieniędzy w gronie trzech najbardziej cenionych wartości wywierało zgoła odmienny skutek (tabela 6.20). Średni poziom satysfakcji z własnej egzystencji był istotnie wyższy w gronie młodzieży akademickiej, dla której dobra materialne nie przedstawiały największej wartości ($F=7,798$, $p=0,0053$). Również udział osób pozytywnie oceniających swoje dotychczasowe życie jako udane był o niemal 8 p.p. wyższy wśród respondentów, którzy, wskazując na najważniejsze wartości swojego życia, pominęli zasobność finansową. Badanie ukazało, iż choć poziom satysfakcji młodzieży akademickiej z własnej sytuacji finansowej przekładał się na jej zadowolenie z własnego życia jako całości, to jednak, przy takim samym poziomie zamożności (w obiektywnym i subiektywnym ujęciu), wyższym stopniem życiowej satysfakcji wyróżniały się osoby, dla których pieniądze nie były najważniejsze. Można też przyjąć, iż swoisty kult dóbr materialnych powodował w pewnej grupie studentów nadmierne rozbudzenie życiowych aspiracji, utrudniając tym samym czerpanie radości i satysfakcji z ich faktycznego stanu posiadania, z ich dotychczasowego życia.

Rys. 6.10. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni oraz charakter rodziny pochodzenia, deklarowana religijność i system wartości respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Zależności pomiędzy wyrażoną subiektywnie jakością życia studentów w wymiarze globalnym a światopoglądem (wyrażonym deklarowaną religijnością) i hierarchią życiowych wartości respondentów oraz ich cechami o demograficznym i społecznym charakterze potwierdziła przeprowadzona analiza korespondencji (rys. 6.10). Całkowita bezwładność układu wynosiła 1,82, a pierwsze dwa wymiary odwzorowywały 21,15% tej wielkości. Można przyjąć, iż pierwsza pozioma oś (wyjaśniająca największy procent bezwładności) rozdzielała grupę respondentów niewierzących, często płci męskiej, którzy w gronie trzech najważniejszych życiowych wartości umieścili pieniądze, pominieli zaś wartości rodzinne, a swoje dotychczasowe życie relatywnie częściej oceniali jako niezbyt udane, od głęboko wierzącej i praktykującej młodzieży, nierzadko płci żeńskiej, która, ceniąc sobie wartości rodzinne, bardziej aniżeli dobra materialne wyraźnie częściej uznawała swój los za udany. Analiza wykresu pozwoliła ponadto zaobserwować dysproporcje w poziomie satysfakcji z własnej egzystencji jako całości pomiędzy osobami różniącymi się miejscem zdrowia w hierarchii ich najważniejszych życiowych wartości (rys. 6.10).

System wartości studiującej młodzieży oddziaływał nie tylko na jej ocenę własnego życia jako całości, ale też i na subiektywne poczucie szczęścia, odzwierciedlające bilans emocjonalnych doświadczeń respondentów.

Analizując wpływ światopoglądu (religijności) studentów na ich stopień szczęśliwości, wykazano, iż udział respondentów uznających się za osoby bardzo szczęśliwe, podobnie jak i wskaźnik respondentów określających swoje życie jako udane, był najwyższy w subpopulacji młodzieży głęboko wierzącej i praktykującej (23,8% wskazań) oraz w gronie osób wierzących lecz niepraktykujących (25,8% wskazań). Na przeciwległym biegunie znalazły się z kolei jednostki niewierzące – 8,4% z nich (czyli ponad dwa razy więcej aniżeli w całej badanej populacji studentów) określiło się jako osoby niezbyt szczęśliwe lub nieszczęśliwe.

Tabela 6.21. Poczucie szczęścia a deklarowana religijność respondentów

Deklarowana religijność	Poczucie szczęścia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (<i>p-value</i>)
	1	2	3	4	5		
	%						
Głęboko wierzący i praktykujący	23,8	57,6	15,9	2,3	0,4	1,979	2,4230 (0,0643)
Wierzący, ale mało praktykujący	15,1	66,4	14,6	3,4	0,5	2,078	
Wierzący, lecz niepraktykujący	25,8	54,8	15,6	4,0	0,8	2,012	
Niewierzący	16,2	60,0	15,4	6,9	1,5	2,177	

¹ Skala ocen: 1 – bardzo szczęśliwy, 2 – dość szczęśliwy, 3 – trudno powiedzieć, 4 – niezbyt szczęśliwy, 5 – nieszczęśliwy.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Należy zaznaczyć, iż równie ważnym czynnikiem warunkującym poczucie szczęścia wśród badanych studentów była ich hierarchia życiowych wartości (tabela 6.22).

Średni poziom odczucia szczęścia był, jak wykazała wieloczynnikowa analiza wariancji ANOVA ($F=6,381$, $p=0,0000$), istotnie wyższy wśród respondentów ceniących przede wszystkim wartości rodzinne (tabela 6.22). Podobnie udział osób uważających się za szczęśliwe był w tej subpopulacji studentów zdecydowanie (o ponad 8 p.p.) większy. Potwierdziła się więc po raz kolejny hipoteza o istotnym wpływie życia rodzinnego młodzieży akademickiej na jej percepcję jakości własnego życia.

Analizując z kolei związek pomiędzy miejscem pieniądza w systemie wartości studentów a ich subiektywnym poczuciem szczęścia, wykazano, iż relatywnie wyższym przeciętnym poziomem szczęścia charakteryzowała się młodzież, dla której dobra materialne nie były

najważniejsze ($F=4,4832$, $p=0,0344$). Również frakcja studentów określających się jako osoby bardzo szczęśliwe ukształtowała się na stosunkowo wyższym poziomie wśród respondentów, którzy wskazując na najważniejsze wartości swojego życia, nie uwzględnili tzw. kwestii materialnych. Interpretując otrzymane rezultaty, można zatem stwierdzić, iż zasobność finansowa młodego człowieka pozwalała na jego samorealizację, ale też dawała mniej szczęścia, jeśli stanowiła wartość samą w sobie (tabela 6.22).

Tabela 6.22. Poczucie szczęścia a system wartości respondentów

Miejsce w systemie wartości	Poczucie szczęścia ¹					Średnia ocen	Statystyka F (p value)
	1	2	3	4	5		
Ogółem	19,7	61,0	15,3	3,4	0,6	2,043	
Zdrowie:	%						
Tak	20,7	61,8	13,6	2,9	1,0	2,017	0,445
Nie	18,9	60,2	16,8	3,9	0,3	2,065	(0,5049)
Rodzina:							
Tak	19,8	63,7	13,3	2,9	0,3	2,002	6,381
Nie	19,5	55,7	19,1	4,5	1,2	2,122	(0,0116)
Przyjaciele:							
Tak	18,6	61,9	14,9	3,9	0,8	2,066	1,559
Nie	20,3	60,5	15,5	3,2	0,5	2,031	(0,2120)
Pieniądze:							
Tak	16,4	61,0	16,4	4,8	1,5	2,142	4,4832
Nie	20,5	61,0	15,1	3,1	0,4	2,020	(0,0344)

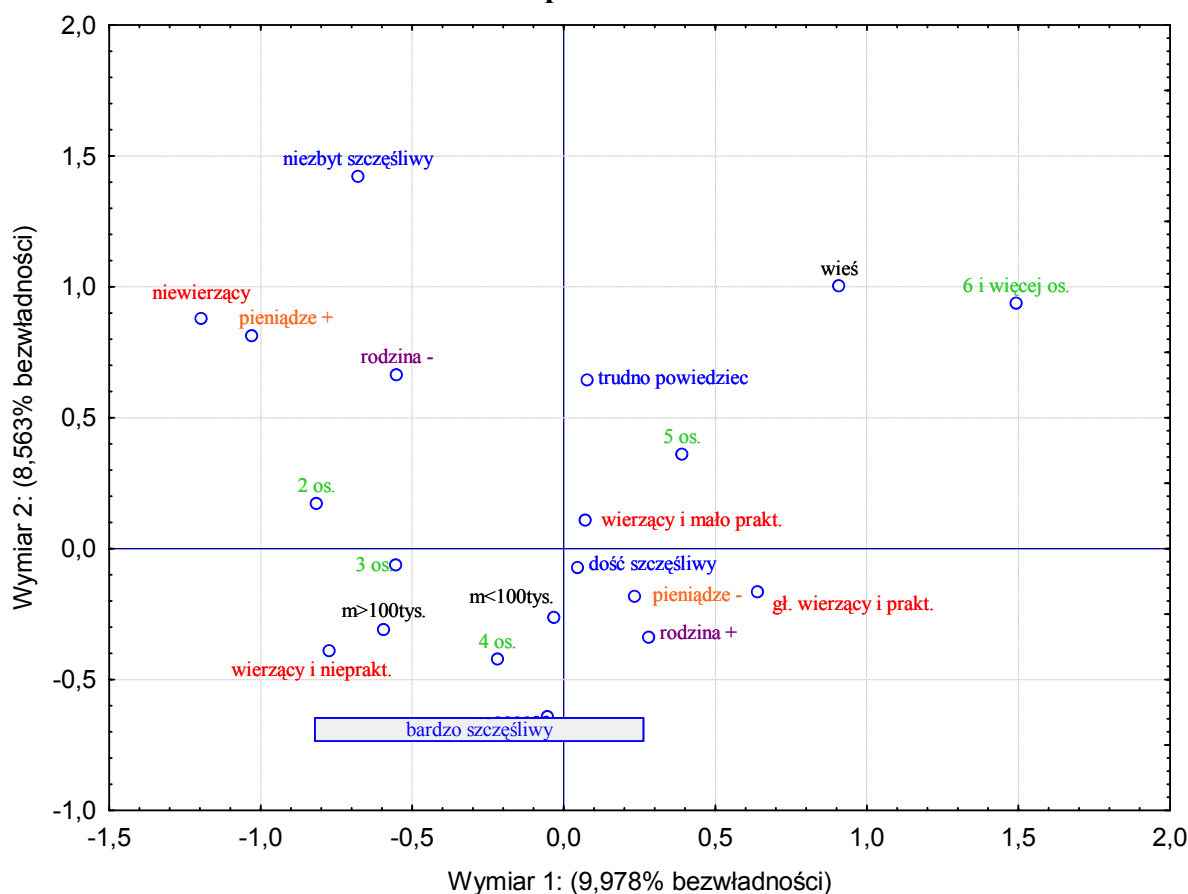
¹ Skala ocen: 1 – bardzo szczęśliwy, 2 – dość szczęśliwy, 3 – trudno powiedzieć, 4 – niezbyt szczęśliwy, 5 – nieszczęśliwy.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Badanie wykazało ponadto, iż choć udział osób uznających się za szczęśliwe był nieco wyższy wśród respondentów ceniących sobie wartość zdrowia, to jednak średni poziom poczucia szczęścia nie był w tej subpopulacji studentów, przy uwzględnieniu równoczesnego oddziaływania pozostałych, cenionych przez nich wartości, istotnie większy (tabela 6.22). Statystycznie nieistotne były też różnice w przeciętnym poziomie poczucia szczęścia pomiędzy grupami studentów wyróżnionymi ze względu na miejsce przyjaźni w ich systemie wartości.

Dla informacji należy zaznaczyć, iż nieistotny był stopień zróżnicowania percepcji doświadczanego szczęścia pomiędzy studentami o odmiennych (tradycyjnym oraz nietradycyjnym) systemach wartości w ich rodzinie pochodzenia ($F=0,2056$, $p=0,8172$).

Rys. 6.11. Poczucie szczęścia a miejsce stałego zamieszkania, wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia, deklarowana religijność i system wartości respondentów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

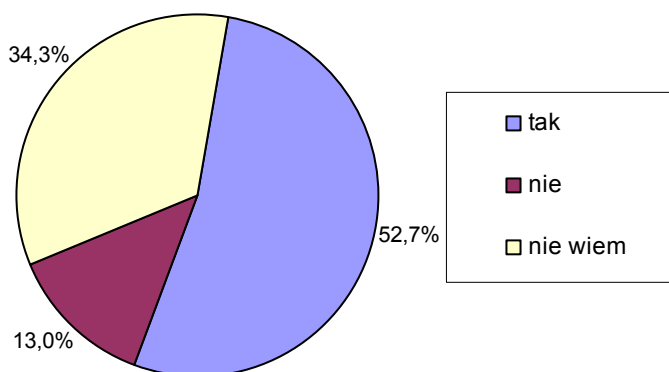
Uwydatniająca się zależność pomiędzy poczuciem szczęścia badanej populacji młodzieży i jej systemem wartości potwierdzono analizą korespondencji (rys. 6.11). Interpretacja pierwszej osi układu współrzędnych (wyjaśniającej 9,98% bezwładności) wykazała różnice w profilach respondentów niewierzących, bardziej aniżeli wartości rodzinne ceniących dobra materialne, którzy relatywnie częściej uważali się też za osoby niezbyt szczęśliwe, oraz studentów głęboko wierzących i praktykujących, którzy znacznie częściej deklarowali, iż czują się dość szczęśliwi, a jednocześnie w ich systemie wartości życiowych szczególnie wysokie miejsce zajmowała rodzina. Druga oś pozwoliła z kolei na identyfikację grupy studiującej młodzieży pochodzącej z trzy- i czteroosobowych, miejskich gospodarstw domowych, która, uważając się za osoby wierzące i niepraktykujące, relatywnie częściej czuła się też bardzo szczęśliwa (rys. 6.11).

4. Ocena jakości życia a plany życiowe młodzieży akademickiej

Przypadająca na wiek 18-27 lat początkowa faza rozwojowa dorosłego człowieka, tzw. wczesna dorosłość, to nie tylko intensywny czas zdobywania wykształcenia i kwalifikacji zawodowych. To także okres refleksji nad samym sobą, etap, w którym następuje proces pewnej stabilizacji, konkretyzacji i urealnienia planów życiowych młodego człowieka, dających mu możliwość samookreślenia się, kierowania własnym życiem i rozwojem¹². Wszak określenie planów życiowych stanowi niezmiernie istotny czynnik motywujący długoterminową aktywność człowieka, jego sposób interakcji ze środowiskiem i społeczeństwem, w którym żyje.

Mając na uwadze istotną rolę, jaką w życiu młodego człowieka odgrywają jego aspiracje, długofalowe dążenia i cele, ostatni etap analizy uwarunkowań jakości życia młodzieży akademickiej poświęcony został próbie oceny zróżnicowania jej edukacyjnych, migracyjnych oraz matrymonialnych zamierzeń.

Rys. 6.12. Plany respondentów dotyczące kontynuacji ich edukacji po zakończeniu obecnego etapu studiów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

W procesie rozpoznania systemu wartości studiującej młodzieży wykazano, iż w gronie najbardziej cenionych przez nią wartości znajdowało się wykształcenie (tabela 3.10). Również analiza najważniejszych celów życiowych respondentów pozwoliła stwierdzić, iż jednym z priorytetów była dla nich własna edukacja i zdobycie odpowiednich kwalifikacji zawodowych (tabela 3.14). Charakterystyczne, iż niemal 53% badanej populacji studentów planowało kontynuację procesu kształcenia po zakończeniu obecnego etapu swoich studiów, 34,3% nie podjęło jeszcze decyzji, a zaledwie 13% zadeklarowało brak gotowości do dalszej

¹² Por. W. Szewczuk, *Psychologia człowieka dorosłego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1962, s. 40-50.

nauki (rys. 6.12). Oczywiście chęć dalszej edukacji korespondowała z rodzajem studiów młodzieży, a zainteresowanie kontynuacją kształcenia było najwyższe wśród słuchaczy studiów stacjonarnych pierwszego stopnia, czyli licencjackich (75,5%) oraz inżynierskich (61,5% wskazań). Sprecyzowane plany dotyczące podjęcia dalszego kształcenia miał też co trzeci student studiów magisterskich.

Istotnym czynnikiem wpływającym na edukacyjne aspiracje młodzieży była, jak wykazał test niezależności chi-kwadrat, płeć respondentów ($\chi^2=13,0418$, $p=0,0015$). Udział osób deklarujących chęć dalszego kształcenia był istotnie wyższy w subpopulacji studiujących kobiet i ukształtował się na poziomie 55,9%, a tym samym był o blisko 8 p.p. większy niż wśród młodych mężczyzn. Równocześnie wskaźnik osób niezainteresowanych dalszą nauką osiągnął w gronie młodzieży żeńskiej 10,7% wskazań wobec 16,3% wskazań młodzieży męskiej.

Pewien stopień zróżnicowania planów edukacyjnych charakteryzował grupy studentów wyróżnione ze względu na ich miejsce stałego zamieszkania ($\chi^2=15,964$, $p=0,0031$). Frakcja osób planujących dalszą naukę po zakończeniu obecnego etapu kształcenia była o ponad 12 p.p. wyższa w gronie studentów pochodzących ze środowisk miejskich (56% wskazań). Wydaje się, iż zaobserwowane dysproporcje mogły mieć podłoże finansowe, a wysokie koszty zdobywania nowych umiejętności i kwalifikacji zawodowych stanowiły główny czynnik utrudniający młodzieży pochodzącej z wiejskich, często wielodzietnych gospodarstw domowych podjęcie decyzji o dalszym kształceniu. Priorytetem dla tej części respondentów było możliwie szybkie podjęcie pracy i uzyskanie ekonomicznej niezależności.

Tabela 6.23. Palny edukacyjne respondentów a ich ocena własnego życia jako całości

Ocena własnego życia	Kontynuacja edukacji			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Tak	Nie	Nie wiem	
	%			
Udane	58,4	11,6	30,0	13,5603 (0,0350)
Dość dobre	49,6	12,7	37,7	
Ani dobre, ani złe	49,5	16,8	33,6	
Niezbyt udane	48,8	16,3	34,9	

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

Analiza powiązań planów edukacyjnych studentów z ich percepcją własnego życia jako całości ukazała, iż poziom zainteresowania respondentów poszerzaniem swoich kwalifikacji i zdobywaniem nowych umiejętności był w istotnym stopniu uwarunkowany ich subiektywną oceną własnej egzystencji ($\chi^2=13,5603$, $p=0,0350$). Udział osób planujących dalsze

kształcenie był o niemal 10 p.p. wyższy w gronie studentów uznających swoje życie za udane. W subpopulacji młodzieży oceniającej swój byt jako ani doby, ani zły lub niezbyt udany relatywnie większy był natomiast udział respondentów niezainteresowanych kontynuacją nauki (tabela 6.23).

W uzupełnieniu próby identyfikacji planów edukacyjnych studiującej młodzieży skupiono uwagę badawczą na preferowanych przez respondentów formach dalszego kształcenia (tabela 6.24). Wśród młodzieży planującej kontynuację nauki przeważali słuchacze studiów I stopnia, zamierzający w przyszłości podjąć studia magisterskie (53,8% wskazań). Niemal 14% subpopulacji studentów deklarujących chęć dalszego kształcenia opowiadało się z kolei za studiami podyplomowymi, 11,6% wybrało studia doktoranckie, a 10,8% zamierzało ukończyć drugi kierunek studiów, przy czym najwyższy wskaźnik zainteresowania tymi formami nauki charakteryzował słuchaczy studiów magisterskich – odpowiednio 33,1%, 25,1% oraz 23,4% wskazań.

Tabela 6.24. Formy kontynuowania edukacji a rodzaj studiów respondentów

Forma dalszej edukacji	Ogółem ¹	Rodzaj studiów		
		Licencjackie	Inżynierskie	Magisterskie
		%		
Studia podyplomowe	13,6	5,2	4,0	33,1
Studia magisterskie	53,8	80,9	72,7	.
Studia doktoranckie	11,6	4,2	7,6	25,1
Drugi kierunek studiów	10,8	3,6	8,9	23,4
Kursy językowe	1,8	0,6	1,0	4,2
Inne kursy i szkolenia	7,2	4,2	7,6	10,9
Nie wiem	3,7	3,9	3,5	3,3
Brak odpowiedzi	8,7	5,8	10,6	11,3

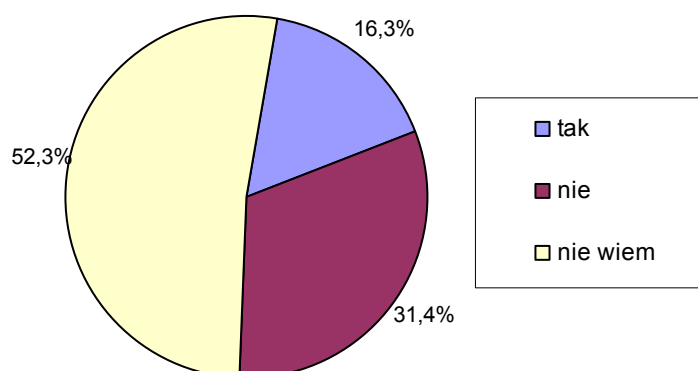
¹ Odsetki nie sumują się do 100%, gdyż 11,8% respondentów wybrało dwie formy dalszego kształcenia.

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Realizacja podjętego badania nad jakością życia młodzieży akademickiej przypadła na okres nasilającej się, a związanej z akcesją Polski do UE i otwarciem unijnych rynków pracy, emigracji zarobkowej głównie młodej, wykształconej części polskiego społeczeństwa. Szacuje się, iż w latach 2004-2007 do krajów Unii Europejskiej wyemigrowało ok. 1,2 mln osób¹³. Zasadne było więc uwzględnienie w identyfikacji planów życiowych studentów ich zamierzeń dotyczących migracji za granicę.

¹³ Zob. *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004-2007*, GUS, Warszawa 2008.

Rys. 6.13. Plany respondentów dotyczące migracji za granicę po zakończeniu studiów

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Otrzymane rezultaty wykazały, iż wyjazd za granicę po ukończeniu studiów planowało jedynie 16,3% badanej populacji studentów, a niewiele ponad 31% zadeklarowało jednoznacznie, iż nie zamierza wyjeżdżać z kraju (rys. 6.13). Na szczególną uwagę zasługuje jednak fakt, iż ponad połowa respondentów (52,3%) nie dokonała jeszcze wyboru odnośnie do ewentualnej migracji, a swoją decyzję uzależniała od perspektyw na przyszłość, dalszego rozwoju ekonomicznego kraju, a przede wszystkim od możliwości znalezienia satysfakcjonującej ich pracy w Polsce.

Tabela 6.25. Plany migracyjne respondentów a ich ocena własnego życia jako całości

Ocena własnego życia	Plany migracji			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Tak	Nie	Nie wiem	
		%		
Udane	16,1	35,9	47,9	12,099 (0,0598)
Dość dobre	16,7	29,6	53,7	
Ani dobre, ani złe	14,5	25,7	59,8	
Niezbyt udane	20,9	27,9	51,2	

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Plany migracyjne różniły się pomiędzy subpopulacjami młodzieży wyróżnionymi ze względu na płeć ($\chi^2=5,3810$, $p=0,0068$). Mimo że udział osób zdecydowanych na wyjazd za granicę był podobny w gronie studiujących mężczyzn (16,0%) oraz kobiet (16,5%), to jednak frakcja osób, które nie zamierzały opuszczać kraju, była już wyraźnie wyższa w subpopulacji młodzieży męskiej (34,7% wskazań). Znamienne, iż sprecyzowane plany dotyczące migracji miały przede wszystkim osoby w wieku 24 lat i więcej, będące w końcowym etapie edukacji na wyższej uczelni. Udział osób deklarujących chęć wyjazdu przekroczył w tej subpopulacji

studentów 23% i był o ponad 9 p.p. większy aniżeli w gronie młodzieży w wieku 20 lat i mniej. Nie stwierdzono z kolei istotnego związku pomiędzy zamierzeniami dotyczącymi migracji a miejscem stałego zamieszkania respondentów ($\chi^2=1,859, p=0,7616$).

Dokonując identyfikacji czynników determinujących migracyjne plany studentów, stwierdzono, iż chęć emigracji za granicę korespondowała zarówno z percepcją studentów dotyczącą ich własnego życia jako całości (tabela 6.25), jak również z ocenami młodzieży odnośnie do perspektyw zmian poziomu życia w Polsce na przestrzeni najbliższych pięciu lat (tabela 6.26).

Tabela 6.26. Palny migracyjne respondentów a ich ocena perspektyw zmian poziomu życia w Polsce

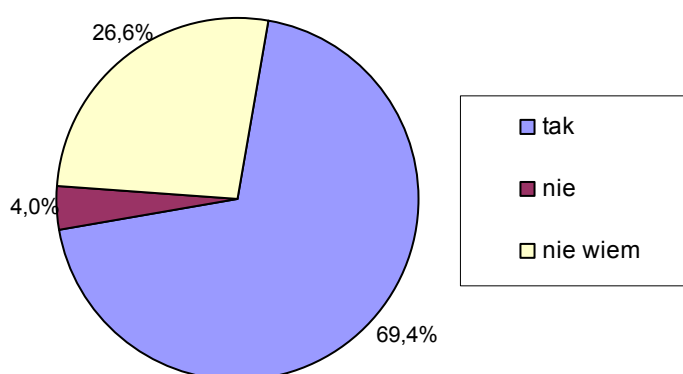
Zmiana poziomu życia	Plany migracji			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Tak	Nie	Nie wiem	
		%		
Zdecydowana poprawa	15,2	41,6	43,2	18,4599 (0,0178)
Nieznaczna poprawa	16,4	31,0	52,6	
Nie zmieni się	17,2	25,7	57,1	
Nieznaczne pogorszenie	15,9	29,0	55,1	
Zdecydowane pogorszenie	14,3	26,2	59,5	

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

Udział osób deklarujących chęć wyjazdu był najwyższy w gronie osób oceniających swoje życie jako niezbyt udane (20,9% wskazań), motywujących swój wybór trudną ekonomiczno-gospodarczą sytuacją kraju oraz brakiem perspektyw na przyszłość. W subpopulacji respondentów określających swoje życie jako udane zdecydowanie większy był z kolei wskaźnik młodzieży, która emigrować nie zamierzała (35,9% wskazań). Taką samą tendencją odznaczała się też grupa studentów prognozujących, iż poziom życia w Polsce w ciągu najbliższych kilku lat ulegnie poprawie (tabela 6.26). Osoby te wyrażały przekonanie, iż zmieniające się społeczno-gospodarcze warunki życia w kraju pozwolą im na samorealizację i godne życie. Nie mniej istotną rolę odgrywały też silne więzi rodzinne tych osób oraz strach przed rozstaniem z bliskimi i przyjaciółmi. Pozostanie w kraju, w dobrze znanym środowisku, dawało młodym ludziom poczucie bezpieczeństwa.

Jednym z trzech najważniejszych celów życiowych badanej populacji studentów było, wybrane aż przez 83% respondentów, założenie własnej rodziny (tabela 3.14). Pogłębiona identyfikacja zamierzeń w zakresie życia rodzinnego młodzieży akademickiej ukazała, iż „tylko” 69,4% studentów deklarowało chęć zawarcia związku małżeńskiego, 4% nie zamierzało żyć w sformalizowanym związku, a ponad 26% nie podjęło jeszcze decyzji.

Rys. 6.14. Plany respondentów dotyczące wstąpienia w związek małżeński

Źródło: Jak w tabeli 3.1.

Otrzymane rezultaty można uznać za potwierdzenie badań¹⁴ wskazujących na wysokie znaczenie małżeństwa w życiu młodego człowieka. Życie w związku małżeńskim jest nie tylko zgodne z wyznawanym przez niego światopoglądem, ale też zapewnia poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa. Z drugiej strony młodzi ludzie wyróżniali się też liberalnym stosunkiem do kwestii kohabitacji – udział osób akceptujących życie w związkach nieformalnych ukształtował się w badanej populacji studentów na poziomie przekraczającym 58%, a zaledwie 37,7% respondentów zadeklarowało, iż nie aprobuje życia w związku bez cywilnego lub religijnego usankcjonowania. Choć znaczna część młodzieży twierdziła, że małżeństwo to „tylko papier” i nie potrzebuje formalizacji związku, to jednak jej stopień aprobacji alternatywnych form życia partnerskiego nie przekładał się na chęć tworzenia takich relacji, zwłaszcza w długiej perspektywie. Życie w związku nieformalnym traktowane było przez młodych ludzi zazwyczaj jako okres przejściowy, jako swoisty „okres próby”, pozwalający na lepsze poznanie życiowego partnera. Nie bez znaczenia była też dla studentów chęć postępowania zgodnie z tradycją, wychowaniem i społecznymi normami.

Plany matrymonialne badanej populacji studentów były różnicowane płcią respondentów ($\chi^2=28,657$, $p=0,0000$). Udział osób deklarujących chęć wstąpienia w związek małżeński był zdecydowanie wyższy wśród studiujących kobiet – 75,3% wskazań – i był o 13 p.p. większy

¹⁴ Zob. T. Biernat, *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Komunikat z badań*, „Wychowawca” nr 7-8, Kraków 2007, http://www.wychowawca.pl/miesiecznik_nowy/2007/07-2007/04.htm/ (dostępna w dniu: 30.06.2009 r.); W. Ignatczyk, *System wartości rodzinnych młodzieży w wieku matrymonialnym w mieście Poznaniu z końcem lat 90. XX wieku*, w: S. Wierchosławski (red.), *Rodzina i gospodarstwo domowe w środowisku wielkomiejskim*, Wyd. UE w Poznaniu, Poznań 2009.

aniżeli w młodzieży męskiej. Młodzi mężczyźni oznaczali się z kolei wyższym stopniem akceptacji związków o charakterze nieformalnym – 61,1% wskazań.

Fracja osób planujących założyć rodzinę (w sensie formalnym) była też istotnie wyższa ($\chi^2=10,732, p=0,0298$) wśród studentów najmłodszych, w wieku nieprzekraczającym 23 lat, i ukształtowała się na poziomie 72%. W gronie studentów najstarszych, kończących edukację na wyższej uczelni, wskaźnik osób zamierzających wstąpić w związek małżeński osiągnął poziom ok. 60%. Relatywnie wysoki w tej subpopulacji studentów był natomiast udział osób niezdecydowanych (35,7%).

Charakterystyczne, iż plany matrymonialne młodzieży akademickiej różnicowało też środowisko miejsca jej stałego zamieszkania ($\chi^2=10,540, p=0,0323$). Pozytywne postawy matrymonialne – zawarcia związku małżeńskiego – miało zdecydowanie więcej studentów pochodzenia wiejskiego (76% wskazań). Uwidocznili się więc prorodzinny charakter systemu wartości tej subpopulacji młodzieży. Z kolei w gronie respondentów wywodzących się ze środowisk miejskich udział osób deklarujących zamiar życia w związku formalnym był niższy i ukształtował się na poziomie 65%. Jednocześnie ponad 62% z nich wyrażało swoją aprobatę dla związków nieformalnych.

Tabela 6.27. Plany matrymonialne respondentów a ich ocena własnego życia jako całości

Ocena własnego życia	Plany zawarcia związku małżeńskiego			Statystyka χ^2 (<i>p-value</i>)
	Tak	Nie	Nie wiem	
		%		
Udane	77,8	1,3	20,9	74,341 (0,0000)
Dość dobre	69,2	2,7	28,1	
Ani dobre, ani złe	57,0	7,0	36,0	
Niezbyt udane	48,8	16,3	34,9	

Zródło: Jak w tabeli 3.1.

Analizując uwarunkowania matrymonialnych planów badanej populacji studentów, zauważono, iż chęć wstąpienia w związek małżeński korespondowała z subiektywnymi ocenami studentów dotyczącymi ich życia jako całości (tabela 6.27). Udział osób planujących założyć rodzinę był zdecydowanie największy w gronie studentów określających swoje życie jako udane (77,8% wskazań). Z kolei w subpopulacji osób wyrażających negatywną opinię na temat własnej egzystencji był zdecydowanie większy udział respondentów, którzy nie zamierzali żyć w związku mającym formalny charakter (16% wskazań). Zaobserwowane tendencje znajdują wyjaśnienie w badaniach socjologicznych, wskazujących, iż ludzie

szczęśliwi, zadowoleni z własnego życia są bardziej otwarci i zorientowani na innych. Ludzie szczęśliwi bardziej ochoczo tworzą szczęśliwe związki¹⁵.

Uzyskane wyniki dotyczące zróżnicowania planów życiowych badanej populacji młodzieży akademickiej pokazały, iż percepcja jakości życia młodego człowieka odgrywała dużą rolę w procesie kształtowania się jego życiowych aspiracji w zakresie edukacji, migracji oraz życia rodzinnego, a optymistyczne podejście do własnego życia budowało poczucie własnej wartości i zachęcało do stawiania sobie nowych celów, do podejmowania wyzwań.

¹⁵ Por. D. G. Myers, *The funds, friends, and faith of happy people*, op. cit., s. 62.

Zakończenie

Rozkwit badań społecznych z początku XXI wieku należy wiązać z kontynuacją, zapoczątkowanego w latach 60. ubiegłego stulecia, zainteresowania pozaekonomicznymi aspektami rozwoju. W kontekście zachodzących przemian wartości i perspektyw postępu społecznego w kierunku społeczeństwa postindustrialnego, za szczególnie aktualną uznawana jest problematyka szeroko rozumianej jakości życia, traktowanej jako wskaźnik dokonujących się zmian, a zarazem pozwalającej na ocenę społecznych efektów podejmowanych działań. Kategoria jakości życia związana jest bowiem z zaspokojeniem ogółu potrzeb człowieka, nie tylko materialnych, ale i pozamaterialnych, związanych z funkcjonowaniem jednostki w społeczeństwie. W zakres pojęcia wchodzi – obok potrzeb materialnych – takie zagadnienia jak: zdrowie, życie rodzinne, jakość stosunków międzyludzkich, poczucie przynależności i uczestnictwa, satysfakcja z pracy czy wartości kulturalne.

Istotnym zagadnieniem badawczym, z punktu widzenia przyszłości każdego kraju, jest problematyka jakości życia specyficznej grupy społecznej, jaką jest młodzież. Populacja młodzieży, rozumiana jako grono osób będących w okresie przejściowym od dzieciństwa do dorosłości, znajduje się na etapie kształtowania swoich poglądów, postaw i tożsamości oraz dokonywania życiowych wyborów, a jej sposób postrzegania własnej egzystencji, środowiska, otoczenia, w którym żyje, determinując postawy, wybory i zachowania, może stać się jednym z istotniejszych czynników przyszłych przemian.

Problematyka jakości życia młodej części społeczeństwa jest więc zagadnieniem o bardzo doniosłym charakterze i ma olbrzymie znaczenie zarówno w świetle postępujących procesów starzenia się ludności, jak i rozwoju gospodarki opartej na wiedzy, zakładającej inwestowanie w kapitał ludzki, w wiedzę i edukację. W związku z tym stanowi przedmiot zainteresowań badawczych wielu dyscyplin naukowych.

Próbie poszerzenia wiedzy na temat sytuacji młodzieży w Polsce stanowi również niniejsze badanie, którego przedmiotem była jakość życia studentów stanu wolnego, studiów dziennych, publicznych i niepublicznych uczelni Poznania. Obszar badawczy rozprawy związany był z realizacją dwóch celów: o charakterze metodologicznym i diagnostycznym. Zamierzenia metodologiczne dotyczyły konieczności wypracowania właściwych narzędzi badawczych, które umożliwiłyby rozpoznanie jakości życia młodzieży akademickiej. Cel diagnostyczny wiązał się z kolei z próbą rozpoznania poszczególnych obszarów jakości życia studentów oraz identyfikacją podstawowych prawidłowości statystycznych w zakresie

uwarunkowań jakości życia ich sytuacją demograficzną, ekonomiczną i społeczną, a także wyznawanym systemem wartości.

Uzyskane rezultaty postępowania badawczego dotyczącego jakości życia młodzieży akademickiej uczelni Poznania w wymiarze globalnym pokazały bardzo wysoki poziom jej życiowej satysfakcji. Dokonując łącznej oceny wszystkich aspektów własnej egzystencji, zdecydowana większość studentów (82%) zaopiniowała swoje dotychczasowe życie jednoznacznie pozytywnie. Również poczucie szczęścia, odzwierciedlające bilans emocjonalnych doświadczeń człowieka, było wśród badanej młodzieży silnie rozpowszechnione (80,7%). Jednocześnie dominująca część młodzieży akademickiej z optymizmem patrzyła w przyszłość i korzystnie oceniała zachodzące w Polsce zmiany oraz prognozowała poprawę (choć nieznaczną) poziomu życia obywateli w perspektywie najbliższych kilku lat.

Rezultaty badania ukazały, iż wysokim poziomom globalnej jakości życia młodzieży akademickiej poznańskich szkół wyższych towarzyszyło pewne, umiarkowane zróżnicowanie uzyskanych ocen. Dokonywana przez studentów indywidualna percepcja własnej egzystencji jako całości wynikała z ich postrzegania poszczególnych sfer swojego życia oraz była implikowana wyznawanym przez młodych ludzi systemem wartości.

Identyfikacja hierarchii wartości, celów i obaw życiowych studiującej młodzieży pozwoliła ustalić, iż wyznawany przez nią system wartości może być określany jako tradycyjny. Wartościami życiowymi najwyżej cenionymi przez studentów poznańskich uczelni okazały się wartości rodzinne, takie jak rodzina i udane małżeństwo, a także zdrowie, przyjaźń i wykształcenie – wartości uznawane w społeczeństwie polskim od lat.

Płynąca z wyznawanego systemu wartości, dominująca rola więzi rodzinnych i przyjacielskich w życiu studiującej młodzieży przełożyła się na jej postrzeganie własnego bytu. Czynnikiem najsilniej oddziałującym na zróżnicowanie globalnego wymiaru jakości życia studentów był bowiem dobrostan społeczny, utożsamiany z brakiem poczucia osamotnienia, z zaangażowaniem w życie rodzinne – z poczuciem, że się jest kochanym i szanowanym, wreszcie z posiadaniem przyjaciół.

Najwyższym poziomem satysfakcji życiowej charakteryzowały się przede wszystkim te osoby, które czuły się potrzebne i doświadczały wzajemności ze strony najbliższych. Należy podkreślić, iż powszechność poczucia wsparcia społecznego była wśród studentów relatywnie duża, co przełożyło się na ich percepcję własnego życia.

Większość młodzieży akademickiej była bardzo silnie zaangażowana w życie rodzinne, a relacje z własną rodziną pochodzenia odgrywały w jej życiu priorytetową rolę. To rodzice

stanowili dla młodych ludzi źródło wsparcia, nie tylko materialnego. U rodziców najczęściej poszukiwano pomocy i porady, to rozłąka z domem rodzinnym wskazywana była przez młodzież studiującą, a zwłaszcza przez jej najmłodszą część, jako jeden z najczęstszych powodów odczuwania samotności. Relatywnie mniejszym zaangażowaniem w życie rodzinne charakteryzowali się jedynie mężczyźni oraz osoby z rodzin niepełnych, rozbitych przez śmierć jednego z rodziców, przez ich rozwód lub separację. Młodzi ludzie nie potrafili odnaleźć u troszczących o zapewnienie bytu materialnego rodziców zrozumienia i zainteresowania swoimi problemami, co w negatywnym stopniu odbijało się na poziomie ich dobrostanu społecznego. Doświadczając braku wsparcia ze strony bliskich, odwracali się od własnej rodziny i poszukiwali zaspokojenia swoich potrzeb emocjonalnych w innych środowiskach.

Jednym z najistotniejszych predyktorów dobrostanu psychicznego Polaków jest liczba przyjaciół. Rezultaty podjętego badania ukazały, iż również wśród studentów zaangażowanie w życie towarzyskie było istotnym czynnikiem ograniczającym ich poczucie osamotnienia, a tym samym poprawiającym ocenę jakości życia. Rola przyjaźni w życiu studiującej młodzieży była bardzo wysoka, a zdecydowana większość studentów (82%) posiadała przynajmniej troje zaufanych przyjaciół. Dla znacznej części młodzieży akademickiej spotkania towarzyskie w gronie przyjaciół i znajomych stanowiły najpowszechniejszą i najchętniej podejmowaną formę spędzania czasu wolnego. To wśród przyjaciół i znajomych niemal $\frac{3}{4}$ młodzieży poszukiwało też wsparcia w trudnych chwilach swojego życia.

Jakkolwiek z dokonanych analiz rysuje się wysoka pozycja przyjaźni w życiu studiującej młodzieży, to jednak funkcje, jakie spełniali przyjaciele, nie były wśród wszystkich studentów jednakowe. Dla młodych kobiet posiadanie przyjaciół stanowiło przede wszystkim źródło emocjonalnego wsparcia, a dla mężczyzn oznaczało zazwyczaj towarzystwo w zabawie. Charakterystyczne, iż choć młodzi mężczyźni posiadali więcej przyjaciół, to relatywnie częściej doskwierał im brak bliskiej osoby, bratniej duszy. Ilość przyjaciół nie zawsze przekładała się więc na ich jakość, a stosunkowo mniejsze znaczenie przyjaźni, podobnie jak i więzi rodzinnych, w życiu studentów płci męskiej znalazło z kolei odzwierciedlenie w niższym poziomie ich życiowej satysfakcji.

Wyniki rozpoznania uwarunkowania jakości życia młodzieży akademickiej jej dobrostanem społecznym ukazały wyraźnie rolę, jaką w życiu młodego człowieka odgrywały więzi międzyludzkie. Młodzież akademicką charakteryzowała silna potrzeba przynależności zarówno do rodziny, jak i do kręgu rówieśników, których łączą wspólne pasje, zainteresowania i sposób spędzania wolnego czasu.

Otrzymane rezultaty w pełni potwierdził też słusność hipotez:

- o wpływie wyznawanego przez młodzież systemu wartości na jej percepcję jakości życia,
- o uwarunkowaniu psychofizycznego wymiaru egzystencji studentów czynnikami o charakterze demo-społeczno-ekonomicznym.

Przeprowadzone studia ukazały dominujące znaczenie społecznych aspektów egzystencji młodzieży akademickiej, lecz ważnym elementem determinującym jej percepcję jakości życia był też wymiar fizyczny, związany z zaspokojeniem potrzeb o charakterze materialnym. Czynnikiem fizycznym najsilniej warunkującym zróżnicowanie globalnej jakości życia studiującej młodzieży była przede wszystkim jej percepcja własnej sytuacji finansowej oraz sytuacji mieszkaniowej w czasie studiów. Natomiast nieco mniejszy wpływ na zadowolenie studentów z własnego życia jako całości miała ocena sytuacji materialnej ich rodziny pochodzenia.

Z rezultatów badania wynika, iż populacja młodzieży akademickiej uczelni Poznania wyróżniała się względnie korzystną sytuacją ekonomiczną oraz mieszkaniową, co wpłynęło na jej poziom satysfakcji z własnej egzystencji. Z drugiej strony, uzyskane rezultaty ukazały też pewien stopień zróżnicowania sytuacji materialnej studentów oraz uzasadniały słusność hipotezy o wpływie uwarunkowań demo-społeczno-ekonomicznych na ich percepcję własnego życia.

Większość studentów uznała swoją sytuację finansową w czasie studiów za wystarczającą, lecz percepcja stanu posiadania zdeterminowana była przede wszystkim głównymi źródłami utrzymania, stosunkiem młodzieży akademickiej do pracy oraz otrzymywaną pomocą stypendialną.

Najwyższy poziom zadowolenia z własnej sytuacji ekonomicznej charakteryzował studentów wywodzących się z rodzin stosunkowo dobrze sytuowanych, które zapewniały im niezbędne na okres studiowania środki finansowe. Relatywnie trudniejsza sytuacja ekonomiczna charakteryzowała młodzież akademicką pochodzącą ze środowisk wiejskich, niejednokrotnie współtworzącą liczne i wielorodzinne gospodarstwa domowe. Młodzież mniej zamożna stosunkowo częściej zmuszona była współfinansować własną edukację środkami uzyskanymi z podjętej pracy zawodowej (zazwyczaj o charakterze tymczasowym), a także otrzymywaną pomocą socjalną, co w negatywnym stopniu odbijało się na jej percepcji własnego stanu posiadania, a w konsekwencji na ocenie własnego życia jako całości. Charakterystyczne, iż ponad $\frac{1}{3}$ studentów korzystała z pomocy finansowej swoich dziadków

i/lub dalszej rodziny. Uzasadnienie znalazła więc hipoteza o istnieniu sieci wsparcia, stanowiącej finansowe zaplecze i umożliwiającej, a przynajmniej ułatwiającej, młodzieży akademickiej podjęcie i kontynuację edukacji na wyższej uczelni.

Poziom satysfakcji młodzieży akademickiej z własnej sytuacji finansowej uwarunkowany był też jej hierarchią życiowych wartości. Percepcja własnego stanu posiadania była wyższa wśród studentów, którzy pomijali dobra materialne w swoim systemie wartości, pomimo iż charakteryzowały ich relatywnie mniej korzystne warunki ekonomiczne w wymiarze obiektywnym. Raz jeszcze uzasadnienie znalazła więc hipoteza, iż subiektywny wymiar jakości życia studentów był zdeterminowany hierarchią cenionych przez nich wartości.

Otrzymane rezultaty badania poziomu i zróżnicowania fizycznego wymiaru jakości życia młodzieży akademickiej ukazały bardzo wysoki poziom samooceny zaspokojenia jej potrzeb mieszkaniowych.

Dominująca część studentów wywodziła się z rodzin dobrze sytuowanych, zamieszkujących własny dom lub też mieszkanie, co przełożyło się na wysokie oceny sytuacji mieszkaniowej ich rodziny pochodzenia. Równie wysoko ocenione zostały warunki mieszkaniowe młodzieży akademickiej w czasie studiów.

Z racji przeważającego udziału osób pochodzących z Wielkopolski wiodącą, a zarazem najwyżej ocenianą formą zamieszkania studentów uczelni Poznania w okresie edukacji było pozostanie w domu rodzinnym. Dla studentów przyjezdnych głównymi motywami wyboru miejsc zamieszkania były przede wszystkim: dogodny dojazd na uczelnię oraz cena, a także warunki do nauki. Dlatego też duża część młodzieży akademickiej mieszkała w czasie studiów w wynajmowanym mieszkaniu lub na stacji. Tylko co dziesiąty student wybrał akademik. Pomimo stosunkowo niskich kosztów, oceny warunków mieszkaniowych w domach studenckich były relatywnie niskie przede wszystkim z uwagi na niezadowalający standard, hałaśliwe sąsiedztwo, mały metraż pokoi i uciążliwych współlokatorów. Toteż na wybór tej formy zakwaterowania decydowały się przede wszystkim osoby z rodzin mniej zamożnych, często pochodzące ze środowisk wiejskich, ale też studenci będący w ostatnim etapie kształcenia na wyższej uczelni.

Zdecydowana większość młodzieży akademickiej (83,3%) posiadała w miejscu zamieszkania dostęp do zasobów sieci internetowej. Jednocześnie tylko co dziesiąty student zajmował pokój trzy- lub czteroosobowy. Korzystne warunki do nauki stanowiły istotne czynniki wpływające na wysoki poziom subiektywnych ocen studentów dotyczących ich własnej sytuacji mieszkaniowej.

Prezentowane wyniki badania uwarunkowań jakości życia młodzieży akademickiej potwierdziły, iż w życiu młodych ludzi czynnik materialny, a przede wszystkim finansowy, odgrywał istotną rolę. Jakkolwiek poziom satysfakcji młodzieży akademickiej z własnej sytuacji finansowej przekładał się na jej zadowolenie z własnego życia jako całości, to jednak, przy takim samym poziomie zamożności (w obiektywnym i subiektywnym ujęciu), wyższym stopniem życiowej satysfakcji wyróżniały się osoby, dla których pieniądze nie były najważniejsze. Zasobność finansowa pozwalała młodemu człowiekowi na samorealizację, na zaspokojenie jego potrzeb wyższego rzędu, np. w zakresie tak ważnego dla studentów życia społeczno-towarzyskiego lub też ich aktywności kulturalnej. Nie dawała jednak tyle szczęścia, jeśli stanowiła cel sam w sobie.

Również ważnym pozamaterialnym aspektem życia młodego człowieka warunkującym jego percepcję własnego bytu był poziom zaspokojenia potrzeb kulturalnych, związanych z samorealizacją i rozwojem, a satysfakcja z własnego życia była istotnie większa wśród osób o zaspokojonych kulturalnych aspiracjach.

Rozpoznanie życia kulturalnego młodzieży akademickiej uczelni Poznania ukazało niepokojąco niski stopień jej kulturalnej aktywności. Z badania wyłonił się obraz studenta coraz mniej „kulturalnego”, bardzo rzadko bywającego w teatrze lub operze, niezbyt chętnie i często czytającego dla przyjemności, preferującego kino i uczestnictwo w kulturze ludystycznej. Otrzymany obraz nie był jednakże jednorodny – istniała grupa studentów o wysokim stopniu kulturalnej wrażliwości, u której brak możliwości realizacji kulturalnych aspiracji osłabiał percepcję ich jakości życia. Zaobserwowany pewien stopień zróżnicowania zaangażowania młodych ludzi w wybrane formy uczestnictwa w kulturze potwierdził hipotezę o deomo-społeczno-ekonomicznych uwarunkowaniach tego aspektu ich jakości życia.

Poziom zainteresowania życiem kulturalnym był zdecydowanie wyższy w środowisku studiujących kobiet o silnie rozbudzonych w tym zakresie aspiracjach. Charakterystyczne, iż pomimo że studentki więcej czytały, częściej chodziły do kina, teatru, filharmonii lub opery, to stopień ich satysfakcji z zaspokojenia własnych potrzeb kulturalnych był relatywnie niski.

Względnie większe zaangażowanie w życie kulturalne przejawiali studenci wywodzący się ze środowisk wielkomiejskich o dobrze rozwiniętej kulturalnej infrastrukturze, ale też wyróżniający się relatywnie korzystniejszą sytuacją ekonomiczną. Aspekt finansowy stanowił bowiem ważny element ograniczający dostęp młodzieży akademickiej do dóbr kultury, zwłaszcza w formie seansów filmowych, a z zaspokajania potrzeb kulturalnych z pobudek

finansowych zmuszeni byli rezygnować przede wszystkim studenci z mniej zamożnych rodzin pochodzenia wiejskiego.

Stosunkowo wysoki poziom aspiracji kulturalnych charakteryzował studentów najstarszych o względnie korzystnej sytuacji finansowej. Pomimo dość dużej aktywności kulturalnej, młodzież akademicka w wieku 24 lat i więcej wskazywała na relatywnie niski poziom zaspokojenia swoich potrzeb kulturalnych, ograniczanego zazwyczaj czynnikami pozaekonomicznymi (np. brakiem wystarczającej ilości czasu wolnego, wynikającego z konieczności łączenia edukacji z podjętą już pracą zawodową).

Jednym z istotnych aspektów warunkujących udane życie było w opinii młodzieży akademickiej zdrowie. Poziom zadowolenia studentów z własnego życia jako całości uwarunkowany był zarówno ich subiektywną oceną własnego stanu zdrowia, jak i miejscem zdrowia w wyznawanym systemie wartości. Ocena satysfakcji życiowej była, przy uwzględnieniu stopnia zróżnicowania subiektywnego stanu zdrowia studentów, relatywnie wyższa wśród osób szczególnie ceniących zdrowie. W gronie młodzieży akademickiej dokonującej jednakowej oceny swojego stanu zdrowia wyższym poziomem zadowolenia z własnej egzystencji odznaczały się osoby, które traktowały kategorię zdrowia za jeden z ważniejszych warunków udanego życia. Uzyskane efekty badania po raz kolejny uzasadniały sformułowanie hipotezy o uwarunkowaniu percepcji jakości życia młodzieży wyznawanym przez nią systemem wartości.

Wyniki badania kondycji zdrowotnej młodzieży akademickiej pokazały relatywnie korzystny obraz stanu zdrowia studentów. Jednocześnie ukazane zostało stosunkowo wyraźne zróżnicowanie jego aspektów, uzasadniając tym samym hipotezę o demo-społecznych uwarunkowaniach jakości życia młodzieży.

Na percepcję kondycji zdrowotnej studentów wpływała przede wszystkim zachorowalność na choroby przewlekłe, związana z miejskim charakterem miejsca stałego zamieszkania części badanej populacji, a także intensywność korzystania z pomocy lekarskiej innej niż dentystryczna, która dotyczyła w głównej mierze studiujących kobiet. Nie bez znaczenia dla oceny stanu zdrowia była aktywność ruchowa młodzieży oraz jej stosunek do papierosów. Aktywność fizyczną relatywnie częściej podejmowali mężczyźni, osoby w wieku 20 lat i mniej i wywodzące się ze środowisk wielkomiejskich. Stąd też najwyższym stopniem satysfakcji z własnego zdrowia charakteryzowali się studujący mężczyźni, którzy nie cierpią na choroby przewlekłe, ale też osoby aktywne fizycznie i stroniące od wyrobów nikotynowych.

Również doświadczanie uczucia stresu było relatywnie bardziej intensywne wśród studiujących kobiet, potwierdzając gorszą psychofizyczną kondycję młodzieży akademickiej płci żeńskiej i jej negatywne oddziaływanie na ocenę jakości życia.

Istotnym elementem procesu badawczego dotyczącego jakości życia młodzieży akademickiej było ukazanie wpływu percepcji własnej egzystencji na plany życiowe studentów. Z przeprowadzonych dociekań wynika, iż ocena jakości życia młodego człowieka odgrywała dużą rolę w procesie kształtowania się jego życiowych aspiracji w zakresie edukacji, migracji oraz życia rodzinnego. Dokonując wysokiej oceny jakości swojego życia, młodzi ludzie z optymizmem spoglądali w przyszłość. Znaczna część młodzieży, będąc zadowolona z własnej egzystencji, nie tylko pozytywnie postrzegała kierunki dokonujących się przemian w kraju, ale też wyraźnie chętniej stawiała przed sobą nowe cele i wyzwania. Większość studentów zamierzało się rozwijać poprzez dalszą edukację, a niemal 70% planowało wstąpić w związek małżeński. Tylko nieliczni studenci zamierzali wyemigrować z kraju w celach zarobkowych. Co więcej, młodzi ludzie wyrażali przekonanie, iż zmieniające się społeczno-gospodarcze warunki życia w kraju pozwolą im na znalezienie satysfakcjonującej pracy, na samorealizację i godne życie. Uzasadnienie znalazła więc hipoteza mówiąca, iż młodzież akademicka postrzega swoją przyszłość głównie przez pryzmat możliwości samorealizacji i perspektyw rozwoju.

Konstatując można stwierdzić, iż uzyskane efekty poznawcze badania pozwoliły na potwierdzenie sformułowanych hipotez badawczych oraz na realizację celu głównego pracy, którym była próba identyfikacji uwarunkowań obiektywnej oraz subiektywnej jakości życia młodzieży akademickiej. W pełni uprawniona jest też teza, iż jakość życia młodzieży akademickiej w wymiarze obiektywnym i subiektywnym jest uwarunkowana czynnikami demo-społeczno-ekonomicznymi, a jej percepcja zależy od hierarchii wartości i celów życiowych.

Ukazane w badaniu szerokie spektrum uwarunkowań jakości życia młodzieży akademickiej potwierdziły zasadność szerokiego ujmowania tej kategorii. Uzyskane wyniki potwierdziły, iż materialny wymiar egzystencji młodego człowieka jest ważnym, ale nie jedynym, a nawet nie najistotniejszym czynnikiem kształtującym jego poziom satysfakcji z własnego życia. Niezmiernie istotnym jest aspekt psychofizyczny, związany z samorealizacją i rozwojem jednostki. W świetle otrzymanych rezultatów badawczych można stwierdzić, iż przyjęta w badaniu definicja jakości życia, rozumianej jako funkcja dwóch czynników: fizycznego i psychicznego, jest w pełni uprawniona.

Podjęta próba wielowątkowego i interdyscyplinarnego rozpoznania uwarunkowań jakości życia młodzieży akademickiej uczelni Poznania stanowi, na tle badań nad młodzieżą, jakie były i są realizowane w kraju, swojego rodzaju nowum. Dotychczasowe kierunki szeroko zakrojonych badań traktujących o jakości życia młodej części polskiego społeczeństwa dotyczyły populacji młodzieży wyróżnionej jedynie według kryterium wieku¹ lub uczniów szkół średnich². Należy podkreślić, iż znaczna część realizowanych w kraju projektów badawczych ukierunkowanych na jakość życia studentów charakteryzowała się z kolei ograniczonym zakresem przedmiotowym³ i/lub podmiotowym⁴. W realizowanych badaniach uwaga badawcza autorów była zazwyczaj skupiona jedynie na wybranych aspektach jakości życia młodzieży akademickiej – na tzw. jakości życia cząstkowej.

Należy mieć jednak świadomość, iż obszar badawczy związany z jakością życia młodzieży akademickiej jest jeszcze szerszy aniżeli zaprezentowano to w pracy. W rozprawie skupiono uwagę badawczą jedynie na najważniejszych kwestiach związanych z fizycznym i psychofizycznym wymiarem jakości życia studentów, jednakże wiele zagadnień, jak choćby kwestia poczucia bezpieczeństwa, warunków pracy, uczestnictwa w życiu politycznym, nie zostało w pracy ukazanych.

Niezbędna jest kontynuacja badań nad jakością życia studentów zgodnie z zaproponowaną metodologią w ujęciu czasowo-przestrzennym. Umożliwiłoby to dokonywanie analiz porównawczych i oceny potencjalnej zmienności uwarunkowań sytuacji środowiska młodzieży studiującej w Polsce

¹ Zob. np. W. Łagodziński, *Warunki życia i potrzeby młodzieży*, op. cit.

² Zob. np. *Młodzież 2008*, CBOS, op. cit.

³ Zob. np. M. Hoły, *Uczestnictwo w kulturze studentów krakowskich uczelni*, op. cit.; K. Palczak, *Używanie substancji psychoaktywnych przez studentów. Studenci 2004*, op. cit.; K. Połtyn-Zaradna, L. Waszkiewicz, K. Zatońska, *Perspektywy życiowe pełnosprawnych studentów uczelni wrocławskich*, op. cit.; W. Rakowski, *Warunki życia studentów studiów dziennych (na przykładzie SGH i Politechniki Radomskiej)*, op. cit.

⁴ Zob. np. P. Górski, *Aktywność kulturalna studentów AGH*, op. cit.; C. Kozyra, Z. Rusnak, *Przykład ankietowego badania jakości życia studentów*, op. cit.; Ł. Krzych, *Analiza stylu życia studentów Śląskiej Akademii Medycznej*, op. cit.

Bibliografia

1. Aczel A. D., *Statystyka w zarządzaniu*, PWN, Warszawa 2005.
2. Allardt E., *Dimensions of welfare in a comparative Scandinavian study*, „Acta Sociologica” nr 3, Göteborg 1976.
3. Anderson R. E., Black W. C., Hair J. F. jr, Tatham R. L., *Multivariate data analysis*, 5th ed., Prentice-Hall International, New Jersey 1998.
4. Anderson D. R., Sweeney D. J., Williams T. A., *Statistics for Business and Economics*, Thomas Learning, London 2007.
5. Andrews M. F., Withey S. B., *Developing Measures of Perceived Life Quality*, „Social Indicators Research” nr 1, Dordrecht 1974.
6. Andrews M. F., Withey S. B., *Social Indicators of Well-being. Americans Perceptions of Life Quality*, Institute of Social Research, University of Michigan, Plenum Press, New York and London 1976.
7. Arystoteles, *Etyka Nikomachejska*, VIII 1, 1155a, w: *Arystoteles. Dzieła Wszystkie*, tom V, (tłum. D. Gromska), PWN, Warszawa 2002.
8. Audin K., Barkham M., Bewick B. M., Bradley M., Cook R., *Measuring, Monitoring and Managing the Psychological Well-Being of First Year University Students*, „British Journal of Guidance & Counselling” nr 4, London 2006.
9. Baborski A., *Teoria języków formalnych a modelowanie systemów dynamicznych*, Prace Naukowe AE we Wrocławiu nr 157, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1979.
10. Bacon F., *Eseje*, PWN, Warszawa 1956.
11. Baniak J., *Studenci a wartości naczelne*, „Studia Socjologiczne” nr 4, Warszawa 1986.
12. Bauer R., *Social Indicators*, Cambridge, London 1966.
13. Bejnarowicz J., *Zmiany stanu zdrowia Polaków i jego uwarunkowań. Wyzwania dla promocji zdrowia*, Promocja Zdrowia, „Nauki Społeczne i Medycyna” nr 1-2, Warszawa 1994.
14. Bentham J., *Wprowadzenie do zasad moralności i prawodawstwa*, PWN, Warszawa 1968.
15. Berbeka J., *Jakość życia ludności w województwie małopolskim*, Zeszyty Naukowe AE w Krakowie nr 697, Kraków 2005.
16. Bexley E., Devlin M., James R., Marginson S., *Australian University Student Finances*, The University of Melbourne, Melbourne 2007, <http://www.universitiesaustralia.edu.au/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
17. *Biała Księga Komisji Europejskiej. Nowe Impulsy Dla Młodzieży Europejskiej*, Bruksela 2001, <http://www.yforum.pl/strategia/biala-k.pdf/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

18. Biernat T., *Młodzież wobec małżeństwa i rodziny. Komunikat z badań*, „Wychowawca” nr 7-8, Kraków 2007, http://www.wychowawca.pl/miesiecznik_nowy/2007/07-2007/04.htm/ (dostępna w dniu: 30.06.2009 r.).
19. Borowski S., *Kryteria oceny źródeł statystycznych*, „Studia Źródłoznawcze, tom X, Warszawa 1956.
20. Borowski S., *Charakterystyka i klasyfikacja źródeł statystycznych*, Studia Źródłoznawcze, tom IX, Warszawa 1964.
21. Borys T., *Wskaźniki ekorozwoju*, Wyd. Ekonomia i Środowisko, Białystok 1999.
22. Borys T., *Jakość życia jako kategoria badawcza i cel nadrzędny*, w: A. Wachowiak (red.), *Jak żyć?*, Wyd. Fundacji Humaniora, Poznań 2001.
23. Borys T., *Jakość, jakość życia oraz pojęcia i relacje pochodne*, w: W. Ostasiewicz (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2004.
24. Box G. E. P., *Non-normality and test on variances*, „Biometrika” nr 40, Oxford 1953.
25. Boyce W., *Young people in Canada: their health and well-being*, Health Canada, Ottawa 2004.
26. Böhnke P., *First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging*, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2005.
27. Bradburn N. M., *The structure of psychological well-being*, Aldine Publishing Company, Chicago 1969.
28. Burns A. F., W. C. Mitchell, *Statistical Indicators of Cyclical Revivals*, „NBER Bulletin” nr 69, University Microfilms, Michigan 1938.
29. Bywalec Cz., *Sposób i jakość życia społeczeństwa polskiego w świetle mierników syntetycznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 1, Warszawa 1986.
30. Bywalec Cz., *Wzrost gospodarczy a poziom życia społeczeństwa polskiego*, Monografie i Syntezy, Instytut Rynku Wewnętrznego i Konsumpcji, Warszawa 1991.
31. Campbell A., Converse P. E., Rodgers W. L., *The Quality of American life: Perceptions, evaluations, and satisfactions*, Russell Sage Foundation, New York 1976.
32. Cambell A., *Subjective Measures of Well-being*, „American Psychologist” nr 2, Washington 1976.
33. Cantril H., *The pattern of human concerns*, Rutgers University Press, New York 1966.
34. Chałasiński J., *Społeczeństwo i wychowanie*, PWN, Warszawa 1958.
35. Chodkiewicz J., *Zmagając się ze światem. Znaczenie zasobów osobistych*, <http://www.psychologia.net/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
36. Chromińska M., Ignatczyk W., *Statystyka. Teoria i zastosowanie*, WSB, Poznań 1999.

37. Cichocki R., Podemski K., *Życie w Poznaniu 1997. Poznaniacy o swoim mieście*, Wyd. Ankieter, Poznań 1998.
38. Cichocki R., Podemski K., *Życie w Poznaniu 2001 (miasto-mieszkańcy-instytucje)*, Wyd. Fundacji Humaniora, Poznań 2002.
39. Cichocki R., *Wskaźniki jakości życia mieszkańców Poznania*, Wyd. Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 2005.
40. Clark D., *Visions of Development: A Study of Human Values*, Edward Elgar Publishing, Manchester 2002.
41. Clifton R. A., Roberts L. W., *Measuring the Quality of Life of University Students*, Research Monograph Series, tom. 1, Manitoba University, Winnipeg 1991.
42. Cobb J., H. Daly, *For the Common Good*. Beacon Press, Boston 1989.
43. *Constitution of the World Health Organization. Basic Documents*, WHO, Geneva 1948.
44. Currie C. (red.), *Young People's Health in Context: International report from the HBSC 2001/02 survey*, WHO Policy Series: Health Policy for Children and Adolescents Issue 4, WHO Regional Office for Europe, Copenhagen 2004.
45. Czapiński J., *Jakość życia Polaków w czasie zmiany społecznej*, Instytut Studiów Społecznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1998.
46. Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza Społeczna 2000. Warunki i Jakość Życia Polaków oraz ich doświadczenia z reformami systemowymi po 10 latach transformacji*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2000.
47. Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza Społeczna 2003. Warunki i Jakość Życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2004.
48. Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza Społeczna 2005. Warunki i Jakość Życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2006.
49. Czapiński J., Panek T. (red.), *Diagnoza Społeczna 2007. Warunki i Jakość Życia Polaków*, Rada Monitoringu Społecznego, Warszawa 2007.
50. Czapiński J., *Runął mit niezawodnej męskiej przyjaźni – Jeśli się przyjaźnić, to z kobietą*, „Dziennik”, 27.10.2008.
51. Daszyńska M., *Samoocena zaspokojenia potrzeb rodzin*, „Wiadomości Statystyczne” nr 10, Warszawa 1996.
52. Dąbrowski Z., *Czas wolny dzieci i młodzieży*, PZWS, Warszawa 1966.
53. Diener E., Diener C., *Most People are happy*, „Psychological Science” nr 7, Washington 1996.
54. Diener E., *Subjective Well-Being. The Science of Happiness and a Proposal for a National Index*, „American Psychologist” nr 1, Washington 2000.

55. Dmoch T., Rutkowski J., *Badanie poziomu i jakości życia*, „Wiadomości Statystyczne” nr 10, Warszawa 1985.
56. Dobrzański G., *Dylematy trwałego rozwoju*, w: B. Poskrobko (red.), *Sterowanie ekorozwojem*, tom 1, Wyd. Politechniki Białostockiej, Białystok 1998.
57. Drewnowski J., *The Level of Living Index*, United Research for Social Development, Report 4, Geneva 1966.
58. Dudek D., Lipka-Nowak D., *Styl życia i uwarunkowania zachowań zdrowotnych studentów*, Annales Medicinae Sectio D „Promocja zdrowia w hierarchii wartości”, VOL. LX, SUPPL. XVI, N 3, Lublin 2005.
59. Dumazedier J., *Rzeczywistość czasu wolnego a ideologia*, „Nowa Kultura” nr 36, Warszawa 1959.
60. Dziubińska-Michalewicz M., Kojder A., *Uczestnictwo w kulturze mieszkańców Polski*, Kancelaria Sejmu Biuro Studiów i Ekspertyz, Warszawa 2003.
61. *Elektroniczny Podręcznik STATISTICA PL*, StatSoft Inc., Kraków 2006, <http://www.statsoft.pl/textbook/stathome.html> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
62. *Encyklopedia Multimedialna PWN - Słownik Języka Polskiego*, Warszawa 2000.
63. Erikson R., *Descriptions of Inequality: The Swedish Approach to Welfare research*, w: M. Nussbaum, A. Sen (red.), *The Quality of Life*, Clarendon Press, Oxford 1993.
64. *Eurostudent. Social And Economic Conditions Of Student Life In Europe 2000*, HIS, Hannover 2002.
65. *Eurostudent. Social And Economic Conditions Of Student Life In Europe 2005*, HIS, Hannover 2005.
66. *Eurostudent III 2005-2008. Social And Economic Conditions Of Student Life In Europe*, HIS, Hannover 2008.
67. Falkowska M., *Uczestnictwo w wybranych formach kultury*, w: M Grabowska, *Barometr kultury*, Instytut Kultury, Warszawa 1992.
68. *Finnish Youth Survey 2008*, Ministry of Education. Advisory Council for Youth Affairs (NUORA) & Finnish Youth Research Society, Helsinki 2009.
69. Fromm E., *Mieć czy być?*, Dom Wydawniczy Rebis, Poznań 1997.
70. Gillingham R., Reece W. S., *Analytical Problems in the Measurement of the Quality of Life*, „Social Indicators Research” nr 1-4, Dordrecht 1980.
71. Golinowska S. (red.), *Statystyczny opis jakości życia 1990-1995*, Departament Warunków Życia GUS, Warszawa 1997.
72. Greń J., *Statystyka matematyczna: modele i zadania*, PWN, Warszawa 1978.
73. Greń J., *Statystyka matematyczna*, PWN, Warszawa, 1987.

74. Griese H. M., *Socjologiczne teorie młodzieży, wprowadzenie*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 1996.
75. Grupiński R., *Opis statystyczny w badaniach prawoznawczych*, PWN, Warszawa 1981.
76. Gruszczyński L., *Kwestionariusze w socjologii*, Wyd. Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2001.
77. Grygiel P., *Religijno-moralny wymiar życia codziennego młodzieży akademickiej w warunkach modernizującego się społeczeństwa*, KUL, Lublin 2002 (praca doktorska), <http://nauka-polska.pl/dhtml/raporty/praceBadawcze?rtype=opis&lang=pl&objectId=287/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
78. Grzegorzczak A., *Życie jako wyzwanie*, Wyd. IFIS, Warszawa 1993.
79. Górski P., *Aktywność kulturalna studentów AGH*, „Biuletyn Informacyjny Pracowników AGH” nr 44/45, Kraków 1997.
80. Gurin G., Field S., Veroff J., *Americans view their mental health*, Basic Books, New York 1960.
81. Gurycka A., *Systemy wartości młodzieży licealnej (1978) a oddziaływanie szkoły*, Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1986.
82. Hall A. D., *Podstawy techniki systemów*, WN-T, Warszawa 1968.
83. Hayden M., Long M., *Paying their way: A Survey of Australian Undergraduate University Student Finances, 2000*, Australian Vice-Chancellors' Committee, Sydney 2001, <http://www.universitiesaustralia.edu.au/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
84. Helve H., *A Comparative Study Of Living Conditions And Participation Of Rural Young People In Changing Europe*, Helsinki University Press, Helsinki 1998.
85. Hoły M., *Uczestnictwo w kulturze studentów krakowskich uczelni*, „Krakowskie Studia Małopolskie” nr 5, Kraków 2001.
86. Horn R. V., *Social Indicators: Meaning, Methods and Applications*, „International Journal of Social Economics” nr 8, Bringley 1980.
87. Huttunen T., Kunttu K., *University Student Health Survey 2004*, Research and Development Fund of Finnish Student Health Service & Ministry of Education, Helsinki 2008.
88. Ignaczyk W., *System wartości rodzinnych młodzieży polskiej końca XX wieku*, Wyd. AE w Poznaniu, Centrum Badań nad Rodziną, Poznań 2002.
89. Ignaczyk W., *System wartości rodzinnych młodzieży w wieku matrymonialnym w mieście Poznaniu z końcem lat 90. XX w.*, w: S. Wierchosławski (red.), *Rodzina i gospodarstwo domowe w środowisku wielkomiejskim*, Wyd. UE w Poznaniu, Poznań 2009.
90. *Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004-2007*, GUS, Warszawa 2008.

91. Inglehart R., *Culture shift in advanced industrial society*, Princeton University Press, New York 1990.
92. Jan Paweł II, *Oroędzie na Wielki Post 1994*, „L'Osservatore Romano” nr 3(15), Watykan 1994.
93. Jaspers K., *Psychologie der Weltanschauungen*, University of Göttingen, Göttingen 1919.
94. Kaczmarczyk S., *Badania marketingowe. Metody i techniki*, PWE, Warszawa 2002.
95. Kaczmarek K., *Samotność jako egzystencjalny problem dojrzałości*, w: Z. Kwieciński (red.), *Nieobecne dyskursy - część IV*, Wyd. Uniwersytetu Toruńskiego, Toruń 1994.
96. Kaczyńska B., *Pomiar i monitoring w polityce społecznej*, „Polityka Społeczna” nr 5-6, Warszawa 2001.
97. Kaleta A., Kielczowski S., Safin K., *Analiza jakości życia we Wrocławiu zgodnie ze standardami europejskimi*, w: *Wrocław 2000 Plus. Studia nad strategią miasta*, z. 4 (12), Wrocław 1997.
98. Kaprańska Ł., *Internet w procesach integracji i dezintegracji społecznej*, w: L. H. Haber (red.), *Mikrospołeczność informacyjna na przykładzie miasteczka internetowego AGH w Krakowie*, Wyd. AGH, Kraków 2001.
99. Karski J. B., *Promocja zdrowia*, Ignis, Warszawa 1999.
100. Killian L. M., Turner R. H., *Collective Behavior*, Englewood Cliffs, New York 1987.
101. Kluszczyński L., *Społeczeństwo informacyjne, cyberkultura, sztuka mediów*, Rabid, Kraków 2001.
102. Kocowski T., *Potrzeby człowieka. Koncepcja systemowa*, Ossolineum, Wrocław 1982.
103. Kolman R., *Zespoły badawcze jakości życia*, „Problemy jakości” nr 2, Warszawa 2000.
104. Kolman R., *Kwalitologia*, Wyd. Placet, Warszawa 2009.
105. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997*, Dziennik Ustaw nr 78 poz. 483, 1997.
106. Kordos J., *Jakość danych statystycznych*, PWE, Warszawa 1988.
107. Kordos J., *Metodologia i wykorzystanie wskaźników społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 12, Warszawa 1990.
108. Kosęła K., *Młodzież*, w: A. Kojder (red.), *Encyklopedia Socjologii*, tom 2, Wyd. Oficyna Naukowa, Warszawa 1999.
109. Kot S. M., *Ekonometryczne modele dobrobytu*, PWN, Warszawa 2000.
110. Kot S. M., *Dobrobyt*, w: S. M. Kot, A. Malewski, A. Węgrzecki (red.), *Dobrobyt społeczny, nierówności i sprawiedliwość dystrybucyjna*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 2004.

111. Kowalewska A., *Uczestnictwo Polaków w kulturze*, w: A. Szpociński, *Różnorodność procesów zmian. Transformacja niejedno ma imię*, Instytut Studiów Politycznych PAN, Warszawa 2004.
112. Kowalik S., *Posłowie dyskusji o jakości życia*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2, Warszawa 1993.
113. Kozyra C, Rusnak Z., *Przykład ankietowego badania jakości życia studentów*, Przegląd Statystyczny Śląska Dolnego i Opolskiego, PTS Wrocław 2001.
114. Krzych Ł., *Analiza stylu życia studentów Śląskiej Akademii Medycznej*, „Zdrowie Publiczne” nr 114 (1), Warszawa 2004.
115. Kunttu K., *Health and Lifestyle Survey of University Students 1993-1998*, Finnish Social Science Data Archive, Helsinki 2004.
116. Levene H., *Robust tests for equality of variances*, w: I. Olkin, H. Hotelling, *Contributions to Probability and Statistics: Essays in Honor of Harold Hotelling*, Stanford University Press, Stanford 1960.
117. Likert R., *A Technique for the Measurement of Attitudes*, Columbia University Press, New York 1932.
118. Lindman H. R., *Analysis of Variance in Experimental Designs*, W. H. Freeman & Co., San Francisco 1974.
119. Lindstrom B., *The Essence of Existence: On The Quality of Life of Children in the Nordic countries*, Nordic School of Public Health, Göteborg 1994.
120. Lisowski A., *Próba sformułowania definicji potrzeb do zintegrowanych badań gospodarstw domowych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 6, Warszawa 1987.
121. Liu B. C., *Differential Net Migration Rates and the Quality of Life*, „The Review of Economics and Statistics” nr 57, Cambridge 1975
122. Liu B. C., *Metropolia Quality of Life Indicators in the US*, Warszawa 1975.
123. Luszniwicz A., *Koncepcja mierników poziomu życia ludności*, w: J. Danecki (red.), *Społeczne aspekty rozwoju gospodarczego*, PWN, Warszawa 1974.
124. Lutyńska K., Wejland A., *Wywiad kwestionariuszowy. Analizy teoretyczne i badania empiryczne*, IFiS PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków 1983.
125. Lutyński J., *Ankieta i jej rodzaje na tle podziału technik otrzymywania materiałów*, w: Z. Gostkowski, J. Lutyński, *Analizy i próby technik w socjologii*, tom 2, Wrocław 1968.
126. Łagodziński W., *Warunki życia i potrzeby młodzieży*, GUS, Warszawa 1989.
127. Łagodziński W., *Wskaźniki społeczne – metodologia i wykorzystanie*, „Wiadomości Statystyczne” nr 1, Warszawa 1991.

128. Maciaszek J., *Metody oceny jakości życia*, w: T. Wawak (red.), *Spoleczna, ekonomiczna i konsumencka ocena jakości*, Wyd. EJB, Kraków 1997.
129. Majkowicz M., *Jakość życia w chorobie nowotworowej*, w: K. G. de Walden-Gałuszko (red.), *Psychoonkologia...*, Biblioteka Psychiatrii Polskiej, Kraków 2000.
130. Makać W., Urbanek-Krzysztofiak D., *Metody opisu statystycznego*, Wyd. Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2008.
131. Mariański J., *Przekaz wartości molarnych w rodzinie*, w: P. Kryczka (red.), *Rodzina w zmieniającym się społeczeństwie*, Wyd. KUL, Lublin 1997.
132. Merski J., *Edukacja w perspektywie integracji*, w: D. Fic (red.), *Edukacja globalna i regionalna - jej rozwój i instytucjonalizacja*, Wyd. Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2004.
133. Michalos A., *Global report on student wellbeing*, Springer-Verlag, New York 1991.
134. Mielecka-Kubień Z., *Problemy badań sondażowych*, w: W. Ostasiewicz (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2004.
135. Mill J. S., *Utylitaryzm*, tłum. M. Ossowska, PWN, Warszawa 2005.
136. Miluska J., *Stereotypy i uprzedzenia jako determinanty jakości życia kobiet*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2, Warszawa 1993.
137. Mlonek K., *Młodzież na rynku pracy w Polsce w świetle badań*, Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 1996.
138. Myers D. G., *The funds, friends, and faith of happy people*, „American Psychologist” nr 55, Washington 2000.
139. Noll H. H., *Social Indicators And Quality of Life Research: Background, Achievements And Current Trends*, w: N. Genov (red.), *Advances in Sociological Knowledge Over Half of a Century*, VS Verlag fur Sozialwissenschaften, Wiesbaden 2004.
140. *Nowa Encyklopedia Powszechna PWN*, tom II, Warszawa 1995.
141. Nowak L., *Miejsce Polski na świecie*, „Wiadomości Statystyczne” nr 10, Warszawa 1999.
142. Nowak S., *Metodologia badań społecznych*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
143. Nycz E., *Młodzież zbędna, młodzież luźna? Pomiedzy partnerstwem a wykluczaniem społecznym, Oblicza młodzieży przelomu wieków*, w: J. Kosowska-Rataj (red.), *Spolecznosc lokalna – kultura – edukacja*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2005.
144. Obrębalski M., *Jakość życia w miastach Europy – problemy pomiaru i oceny*, w: D. Rajchel, J. Słodczyk, *Przemiany demograficzne i jakość życia ludności miast*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 2004.

145. Oppenheim A. N., *Kwestionariusze, wywiady, pomiary postaw*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań 2004.
146. Ostasiewicz S., Rusnak Z., Siedlecka U., *Statystyka. Elementy teorii i zadania*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 1995.
147. Ostasiewicz W., *Badanie jakości życia z perspektywy historycznej*, w: W. Ostasiewicz (red.), *Ocena i analiza jakości życia*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2004.
148. Pająk J., *Młodzież studencka jako kategoria socjologiczna*, Zeszyt Naukowy WSZ w Częstochowie, Częstochowa 2007.
149. Palczak K., *Używanie substancji psychoaktywnych przez studentów. Studenci 2004*, Krajowe Biuro ds. Przeciwdziałania Narkomanii, Warszawa 2004, http://www.unic.un.org.pl/incb/Klaudia_Palczak-MinZdrowia_2004.ppt/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
150. Panek T., *Systemy wskaźników społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 2, Warszawa 1991.
151. *Papierosy i palacze. Lipiec-listopad 2007*, Raport z badań ankietowych, Estymator, Warszawa 2007.
152. Paszkowska-Rogacz A., *Wartości i cele życiowe a wybór kariery zawodowej*, 2007, <http://www.doradca-zawodowy.pl/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
153. Pawliczuk W., *Definicje terminu „młodzież” – przegląd koncepcji*, „Postępy Nauk Medycznych” nr 6, Warszawa 2006.
154. *Perceptions of living conditions in an enlarged Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg 2004.
155. Persons W. M., *Construction of a Business Barometer Based upon Annual Data*, „The American Economic Review” nr 4, Pittsburgh 1916.
156. Piasny J., *Problem jakości życia ludności oraz źródła i mierniki ich określania*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2, Warszawa 1993.
157. Piechnik-Borusowska J., *Życie rodzinne i małżeńskie studentów Opola*, Wyd. Uniwersytetu Opolskiego, Opole 1998.
158. Piróg D., *Wykorzystanie zaplecza kulturalnego Krakowa przez studentów Akademii Pedagogicznej istotnym ogniwem przygotowania do zawodu nauczyciela-wychowawcy*, w: A. Kusztełak, A. Zduniak, *Kształcenie zawodowe w teorii i praktyce edukacyjnej*, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2006.
159. Piróg D., *Uczestnictwo w kulturze studentów – przyszłych nauczycieli geografii elementem holistycznego przygotowania do pracy w szkole*, w: M. Gwoździčka-Piotrowska, J. Wołęjszko, A. Zduniak, *Edukacja w społeczeństwie ryzyka*, Wyd. Wyższej Szkoły Bezpieczeństwa, Poznań 2007.

160. Piwowarski W., *Idealy współczesnej młodzieży polskiej*, „Collectanea Theologica” nr 51, Warszawa 1981.
161. *Polska 2025. Długookresowa strategia trwałego i zrównoważonego rozwoju*, CSS, Warszawa 2000.
162. Połtyn-Zaradna K., Waszkiewicz L., Zatońska K., *Perspektywy życiowe pełnosprawnych studentów uczelni wrocławskich*, „Prob Hig Epidemiol” nr 89(1), Warszawa 2008.
163. *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka*, ONZ, 1948, http://www.unesco.pl/fileadmin/user_upload/pdf/Powszechna_Deklaracja_Praw_Czlowieka.pdf/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
164. Prutkin J. M., *A History of Quality of Life Measurements*, Yale University, New Haven 2002.
165. *Quality of Life in New Zealand's Six Largest Cities: findings from monitoring social, economic and environmental conditions in Auckland, Christchurch, Manukau, North Shore, Waitakere and Wellington*, Auckland, Christchurch, Manukau, North Shore, Waitakere and Wellington City Councils, New Zealand 2001.
166. Rakowski W., *Warunki życia studentów studiów dziennych (na przykładzie SGH i Politechniki Radomskiej)*, „Biuletyn IGS” nr 1-4, Warszawa 2005.
167. Rawls J., *Teoria sprawiedliwości*, PWN, Warszawa 1994.
168. Reale G., *Historia filozofii starożytnej*, tom II, RW KUL, Lublin 1997.
169. Ross W. D., *The Right and the Good*, Oxford Press, Oxford 1973.
170. Rutkowska E., *Aktywność fizyczna w medycynie holistycznej*, Wychowanie Fizyczne i Sport, tom 48, Warszawa 2004.
171. Rutkowski J., *Podstawowe pojęcia statystyki społecznej, cz. II*, „Wiadomości Statystyczne” nr 11, Warszawa 1984.
172. Scanlon T. M., *What We Owe to Each Other*, Harvard University Press, Cambridge 1998.
173. Schalock R. L., *Three decades of quality of life*, „Focus on Autism and Other Developmental Disabilities” nr 15 (2), London 2000.
174. Scheller M., *Istota i formy sympatii*, PWN, Warszawa 1986.
175. Sen A., *The Standard of Living*, Cambridge University Press, Cambridge 1987.
176. Sen A. *On Economic Inequality*, Clarendon Press, Oxford 1997.
177. Sęk H., *Jakość życia a zdrowie*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” z. 2, Warszawa 1993.
178. Shulman S., *Close friendships in early and middle adolescence: Typology and friendship reasoning.* w: B. Laursen (red.), *Close friendships in adolescence*, Jossey-Bass Publishers, San Francisco 1993.

179. Sierzputowska E., *Jakość życia*, „Wiadomości Statystyczne” nr 7, Warszawa 1989.
180. Simmel G., *The Poor*, w: D. Levine (red.), *Georg Simmel*, University of Chicago Press, Chicago 1972.
181. Skrzypek E., *Czynniki kształtujące jakość życia*, w: J. Lewandowski, J. Lecewicz-Bartoszewska (red.), *Ergonomia niepełnosprawnym*, Wyd. Politechniki Łódzkiej, Łódź 2001.
182. Słaby T., *Poziom życia, jakość życia*, „Wiadomości Statystyczne” nr 6, Warszawa 1990.
183. Słaby T., *Przyszłość wskaźników społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 1, Warszawa 1999.
184. Sobczyk M., *Statystyka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1991.
185. *Stan zdrowia ludności Polski w 2004 r.*, GUS, Warszawa 2006.
186. Stanimir A., *Analiza korespondencji jako narzędzie do badania zjawisk ekonomicznych*, Wyd. AE we Wrocławiu, Wrocław 2005.
187. Stanisław A., *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny. Modele liniowe i nieliniowe*, tom 2, Wyd. StatSoft, Kraków 2007.
188. Stanisław A., *Przystępny kurs statystyki z zastosowaniem STATISTICA PL na przykładach z medycyny. Analizy wielowymiarowe*, tom 3, Wyd. StatSoft, Kraków 2007.
189. Steczkowski J., Zeliaś A., *Statystyczne metody analizy cech jakościowych*, PWE, Warszawa 1981.
190. Stevens S. S., *Measurement, Psychophysics and Utility*, w: C. W. Churchman, P. Ratoosh (red.), *Measurement; Definitions and Theories*, Wiley, New York 1959.
191. *Strategia państwa dla młodzieży na lata 2003-2012*, http://www.yforum.pl/strategia/strategia_ml.php/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
192. Straus G., Wierny S., Wolff K., *Czytelnictwo, zakup książek i wykorzystanie Internetu w Polsce w 2006 r.*, Komunikat z badań, Instytut Książki i Czytelnictwa Biblioteki Narodowej, TNS OBOB, Warszawa 2007.
193. *Student Barometer 1997*, Student Research Foundation, Helsinki 1997.
194. Suchocki B., Walkowiak J., *Statystyczne opracowanie i interpretacja wyników badań socjologicznych*, Wyd. Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Poznań 1978.
195. Sułek A., *Sondaż Polski*, Instytut Filozofii i Socjologii PAN, Warszawa 2001.
196. Szacki J., *Czterdzieści lat później*, w: Cz. Miłosz, *Kultura masowa*, Wyd. Literackie, Kraków 2002.
197. Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, PWN, Warszawa 1967.

198. Szczepański J., *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*, PWN, Warszawa 1981.
199. Szewczuk W., *Psychologia człowieka dorosłego*, Wiedza Powszechna, Warszawa 1962.
200. Szkoły wyższe i ich finanse w 2007 r., GUS, Warszawa 2008.
201. Szreder M., *Metody i techniki sondażowych badań opinii*, PWE, Warszawa 2004.
202. Sztumski J., *Wstęp do metod i technik badań społecznych*, Śląsk, Katowice 1999.
203. Tatarkiewicz W., *O szczęściu*, PWN, Warszawa 2005.
204. *The Bologna Declaration*, Bologna 1999, <http://ec.europa.eu/education/policies/educ/bologna/bologna.pdf> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
205. Thomson Kelvin W., *Popular Lectures and Addresses*, tom 1, Elibron Classics, London 2001.
206. Tuzgol D. M., *Subjective Well-Being among University Students*, Hacettepe University Journal of Education, tom 31, Ankara 2006.
207. Tyszką A., *Interesy i ideały kultury: struktura społeczeństwa i udział w kulturze*, PWN, Warszawa 1987.
208. Veenhoven R., *The utility of happiness*, „Social Indicators Research” nr 20, Dordrecht 1988.
209. Walter Busch E., *Subjective and Objective Indicators of Regional Quality of Life in Switzerland*, „Social Indicators Research” nr 4, Dordrecht 1983.
210. *Warunki mieszkaniowe gospodarstw domowych i rodzin 2002*, GUS, Warszawa 2003.
211. Wawro F. W. (red.), *Młodzież w kontekście formowania się nowoczesnych społeczeństw*, Wyd. KUL, Lublin 2004.
212. Weinert B., *Problematyka subiektywnej i obiektywnej oceny jakości życia w badaniach amerykańskich*, w: A. Wachowiak (red.), *Jak żyć? Wybrane problemy jakości życia*, Wyd. Fundacji Humaniora, Poznań 2001.
213. Więckowski P., *Historia rozważań nad szczęściem i jego podstawowe rodzaje*, w: <http://www.psychologia.net.pl/artukul.php?level=32/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
214. Wierzchośławski S., *Efektywność przedsiębiorstw handlowych jako przedmiot badań ankietowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 1, Warszawa-Poznań 1963.
215. Wierzchośławski S., *Wpływ techniki obserwacji na wyniki badań ankietowych*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” nr 2, Warszawa-Poznań 1963.
216. Witkowski P. (kier. zesp.), *Raport 2006. O naprawie sytuacji mieszkaniowej*, Warszawa 2007.

217. Wojcieszke B., *Wprowadzenie: wszechobecność wartościowania*, w: B. Wojciszke (red.), *Studia nad procesami wartościowania*, PAN, Warszawa 1988.
218. Wojnar I., *Edukacyjna kultura przyszłości*, Wyd. WDN, Warszawa 2006.
219. Zapf E., *Individuelle Wohlfahrt: Lebensbedingungen und wahrgenommene Lebensqualität*, w: W. Glatzer, W. Zapf (red.), *Lebensqualität in der Bundesrepublik*, Campus, New York 1984.
220. Zasepa R., *Metoda reprezentacyjna*, PWN, Warszawa 1972.
221. Zawiślak A., *Koncepcja jakości życia osób z upośledzeniem umysłowym w niektórych współczesnych ujęciach teoretycznych*, w: A. Bujanowska, A. Lewicka, Z. Palak (red.), *Jakość życia a niepełnosprawność*, Wyd. UMCS w Lublinie, Lublin 2006.
222. Zeliaś A., *Taksonomiczna analiza przestrzennego zróżnicowania poziomu życia w Polsce w ujęciu dynamicznym*, Wyd. AE w Krakowie, Kraków 2000.
223. Ziemska M. (red.), *Rodzina i dziecko*, PWN, Warszawa 1979.
224. Zielińska M., *Ochronna funkcja wspólnot. Przyczynek do badań nad jakością życia młodzieży*, w: A. Wachowiak (red.), *Jak żyć?*, Wyd. Fundacji Humaniora, Poznań 2001.
225. Zienkowski L., *Subiektywne i obiektywne mierniki oraz standardy w badaniach przemian społecznych*, „Wiadomości Statystyczne” nr 12, Warszawa 1981.
226. Zienkowski L., *Co to jest PKB? Jego rola w analizach ekonomicznych i prognozowaniu*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2001.
227. Zolotas X., *Economic Growth and Declining Social Welfare*, NYU Press, New York 1981.
228. *Zróżnicowanie warunków życia ludności w Polsce w roku 1997*, GUS, Warszawa 1998.
229. *Zróżnicowanie warunków życia ludności w Polsce w 2001 roku. Raport analityczny z badania ankietowego*, Studia i Analizy Statystyczne GUS, Warszawa 2002.
230. Zysnarska E., *Pomiar jakości życia*, Wyd. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2002.

Komunikaty z badań i źródła internetowe

231. *Co jest w życiu najważniejsze?*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2006.
232. *European Quality of Life Survey 2003*, Eurofound, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eqls/2003/e.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
233. *European Quality of Life Survey 2007*, Eurofound, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/eqls/2007/e.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
234. *EU25 population rises until 25 then falls*, Eurostat News Release nr 48/2005.
235. *Field theory - Kurt Lewin*, <http://wilderdom.com/theory/FieldTheory.html/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

236. *Human Development Indices. A statistical update 2008*, <http://hdr.undp.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
237. *Introducing the WHOQOL instruments*, WHOQOL, http://depts.washington.edu/yqol/docs/WHOQOL_Info.pdf (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
238. *Jakość życia w Poznaniu*, UM Poznania, Poznań 2007, http://www.city.poznan.pl/fakty_liczby/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
239. *Młodzież 2008*, CBOS, Komunikat z badań, Warszawa 2009.
240. *Podsumowanie badań na temat postrzegania problemu mieszkaniowego w Polsce*, <http://www.dachnadglowa.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
241. *Polacy o swoim zadowoleniu z życia. Opinie z lat 1994-2008*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2009.
242. *Postawy wobec wybranych substancji psychoaktywnych*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2007.
243. *Style życia studentów – Kino i Studenci*, Student News, <http://studentnews.pl/serwis.php?s=85&pok=2418/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
244. *The cultural economy and cultural activities in the EU27*, „Eurostat News Release” nr 146/2007.
245. *The Economist Intelligence Unit's Quality of life index, The World in 2005*, The Economist, http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
246. *Wartości i normy w życiu Polaków*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2005.
247. *Więzi rodzinne*, Komunikat z badań, CBOS, Warszawa 2008.
248. *Women End Up Less Happy Than Men*, ScienceDaily, 2008, <http://www.sciencedaily.com/releases/2008/07/080729133605.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
249. Centrum Badania Opinii Publicznej, <http://www.cbos.pl/PL/publikacje/diagnozy.php> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
250. Deutsches Jugendinstitut, <http://www.dji.de/cgi-bin/projekte/output.php?projekt=467/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
251. Diagnoza Społeczna, <http://www.diagnoza.com/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
252. Economist Intelligence Unit, <http://www.eiu.com/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
253. Eurofound, <http://www.eurofound.europa.eu/areas/qualityoflife/index.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
254. Eurobarometer Surveys, European Commission, http://ec.europa.eu/public_opinion/index_en.htm/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

255. Finnish Social Science Data Archive, <http://www.fsd.uta.fi/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
256. Gallup-Healthways Well-Being Index, <http://www.well-beingindex.com/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
257. International Society for Quality of Life, <http://www.isoqol.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
258. International Society for Quality of Life Studies, <http://www.isqols.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
259. Miejski Informator Multimedialny, http://www.poznan.pl/mim/public/main/index_new.html/ (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
260. Portal Nauka Polska, <http://nauka-polska.pl/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
261. Swedish Social Science Data Service, <http://www.ssd.gu.se/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
262. The Commonwealth Youth Programme, <http://www.thecommonwealth.org/subhomepage/152816/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
263. The Finnish Youth Research Society, <http://www.nuorisotutkimusseura.fi/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
264. Urban Audit, <http://www.urbanaudit.org/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).
265. Youth and the United Nations, <http://www.un.org/esa/socdev/unyin/qanda.htm/> (dostępna w dniu 30.06.2009 r.).

Spis tabel

Tabela 2.1. Stopień kompletności obserwacji badanych respondentów	90
Tabela 2.2. Zgodność rozkładu wieku w próbie z rozkładem dla Polski	91
Tabela 2.3. Własności skal pomiaru	94
Tabela 3.1. Respondenci według płci i miejsca stałego zamieszkania.....	115
Tabela 3.2. Respondenci według wieku	115
Tabela 3.3. Respondenci według roku studiów	116
Tabela 3.4. Respondenci według charakteru rodziny pochodzenia	117
Tabela 3.5. Respondenci według typu gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia	119
Tabela 3.6. Respondenci według dzietności rodziny pochodzenia	120
Tabela 3.7. Respondenci według wielkości gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia i miejsca stałego zamieszkania.....	121
Tabela 3.8. Deklarowana religijność a płeć, miejsce stałego zamieszkania respondentów oraz system wartości w rodzinie pochodzenia	124
Tabela 3.9. Uczestnictwo w mszach św., nabożeństwach, spotkaniach o charakterze religijnym a deklarowana religijność respondentów (wierzących).....	126
Tabela 3.10. Wartości życiowe a płeć i wiek respondentów	127
Tabela 3.11. Najważniejsze wartości życiowe a światopogląd respondentów.....	129
Tabela 3.12. Najważniejsze obszary życia a płeć i wiek respondentów	130
Tabela 3.13. Najważniejsze obszary życia a światopogląd respondentów.....	132
Tabela 3.14. Cele życiowe a płeć i wiek respondentów	133
Tabela 3.15. Źródła obaw życiowych a płeć respondentów	135
Tabela 4.1. Dochód netto na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów	139
Tabela 4.2. Gospodarstwa domowe rodziny pochodzenia respondentów według głównych źródeł utrzymania	140
Tabela 4.3. Poziom dochodów a grupa społeczno-ekonomiczna rodziny pochodzenia respondentów.....	141
Tabela 4.4. Poziom dochodów w rodzinie pochodzenia a płeć i miejsce stałego zamieszkania respondentów	141

Tabela 4.5. Poziom dochodów w rodzinie pochodzenia a wiek i rodzaj uczelni respondentów..	142
Tabela 4.6. Poziom dochodów a typ i wielkość gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów	143
Tabela 4.7. Subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia respondentów według kategorii deklarowanego poziomu dochodu netto na osobę.....	146
Tabela 4.8. Subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i rodzaj uczelni respondentów	147
Tabela 4.9. Subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej a typ i wielkość gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów.....	148
Tabela 4.10. Stosunek do pracy a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i rodzaj uczelni respondentów.....	151
Tabela 4.11. Stosunek do pracy a sytuacja ekonomiczna w rodzinie pochodzenia respondentów.....	153
Tabela 4.12. Respondenci a świadczona im pomoc stypendialna.....	155
Tabela 4.13. Respondenci otrzymujący stypendium naukowe według wieku.....	156
Tabela 4.14. Główne źródła uzyskiwania przez respondentów środków finansowych niezbędnych do utrzymania się w okresie studiowania.....	156
Tabela 4.15. Główne źródła uzyskiwania środków finansowych a poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia respondentów	158
Tabela 4.16. Średni miesięczny poziom środków będący w dyspozycji respondentów w czasie studiów	160
Tabela 4.17. Poziom środków będący w dyspozycji respondentów a grupa dochodowa ich rodziny pochodzenia.....	161
Tabela 4.18. Poziom środków będący w dyspozycji respondentów a ich stosunek do pracy	162
Tabela 4.19. Poziom środków będący w dyspozycji respondentów a otrzymywana pomoc stypendialna.....	162
Tabela 4.20. Poziom środków będących w dyspozycji a płeć i miejsce stałego zamieszkania respondentów.....	163
Tabela 4.21. Poziom środków będących w dyspozycji a wiek respondentów.....	164
Tabela 4.22. Subiektywne oceny a poziom obiektywny środków będących w dyspozycji respondentów w czasie studiowania.....	166
Tabela 4.23. Subiektywne oceny poziomu środków do dyspozycji w czasie studiów a stosunek respondentów do pracy oraz formy otrzymywanej pomocy stypendialnej	168

Tabela 4.24. Subiektywne oceny poziomu środków do dyspozycji w czasie studiowania a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i rodzaj uczelni respondentów.....	169
Tabela 4.25. Forma własności zajmowanego lokalu a miejsce stałego zamieszkania rodziny pochodzenia respondentów	173
Tabela 4.26. Forma własności zajmowanego lokalu a poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia respondentów	174
Tabela 4.27. Powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów a forma własności zajmowanego lokalu	177
Tabela 4.28. Powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów a poziom deklarowanego jednostkowego dochodu netto	178
Tabela 4.29 Powierzchnia użytkowa mieszkania a miejsce stałego zamieszkania i wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia respondentów	179
Tabela 4.30. Samodzielność zajmowanego lokalu a miejsce stałego zamieszkania rodziny pochodzenia respondentów	181
Tabela 4.31. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia respondentów według kategorii powierzchni użytkowej mieszkania na osobę.....	182
Tabela 4.32. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia respondentów według form własności lokalu mieszkalnego.....	183
Tabela 4.33. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia respondentów według wielkości gospodarstwa domowego	183
Tabela 4.34. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia a miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	184
Tabela 4.35. Respondenci według miejsca zamieszkania w czasie studiów.....	186
Tabela 4.36. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a miejsce stałego zamieszkania respondentów.....	187
Tabela 4.37. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a miejsce stałego zamieszkania respondentów wywodzących się z Wielkopolski	188
Tabela 4.38. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia respondentów	188
Tabela 4.39. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a wiek respondentów.....	189
Tabela 4.40. Motywy wyboru miejsca zamieszkania respondentów w czasie studiów	191
Tabela 4.41. Respondenci według liczby osób w pokoju zajmowanym w czasie studiów....	191
Tabela 4.42. Miejsce zamieszkania respondentów w czasie studiów a liczba osób w zajmowanym pokoju.....	192

Tabela 4.43. Motywy wyboru współlokatorów a miejsce zamieszkania respondentów w czasie studiów	193
Tabela 4.44. Motywy wyboru współlokatorów a płeć respondentów	194
Tabela 4.45. Dostęp respondentów do Internetu w miejscu zamieszkania w czasie studiów	194
Tabela 4.46. Subiektywne oceny warunków mieszkaniowych respondentów według kategorii miejsca zamieszkania w czasie studiów	195
Tabela 4.47. Subiektywne oceny warunków mieszkaniowych respondentów według liczby osób w zajmowanym pokoju	196
Tabela 4.48. Subiektywne oceny warunków mieszkaniowych respondentów a dostęp do Internetu w miejscu zamieszkania w czasie studiów	197
Tabela 4.49. Niedogodności związane z miejscem zamieszkania w czasie studiów	199
Tabela 4.50. Główne niedogodności a miejsce zamieszkania w czasie studiów	200
Tabela 5.1. Choroby przewlekłe a płeć i wiek respondentów	203
Tabela 5.2. Choroby przewlekłe a miejsce stałego zamieszkania respondentów	204
Tabela 5.3. Korzystanie z pomocy lekarskiej (innej niż dentystryczna) a płeć i wiek respondentów	205
Tabela 5.4. Stosunek do papierosów a płeć i wiek respondentów	207
Tabela 5.5. Uprawianie sportu wyczynowego a płeć i wiek respondentów	208
Tabela 5.6. Uprawianie sportu rekreacyjnie a płeć i wiek respondentów	209
Tabela 5.7. Subiektywne oceny stanu zdrowia a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	211
Tabela 5.8. Subiektywne oceny stanu zdrowia respondentów a obiektywne mierniki ich zdrowia i stylu życia	212
Tabela 5.9. Odczuwanie stresu a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	215
Tabela 5.10. Główne czynniki wywołujące u respondentów uczucie stresu	217
Tabela 5.11. Główne czynniki wywołujące uczucie stresu a płeć, wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów	218
Tabela 5.12. Reakcje na stres i strategie respondentów radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych	220
Tabela 5.13. Reakcje na stres i strategie radzenia sobie w trudnych sytuacjach życiowych a płeć i wiek respondentów	221

Tabela 5.14. Główne formy spędzania przez respondentów czasu wolnego	225
Tabela 5.15. Główne formy spędzania czasu wolnego a płeć, wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów	227
Tabela 5.16. Liczba przeczytanych książek a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	229
Tabela 5.17. Liczba przeczytanych książek a stosunek respondentów do pracy	230
Tabela 5.18. Częstość chodzenia do kina a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	232
Tabela 5.19. Częstość chodzenia do kina a stosunek respondentów do pracy	233
Tabela 5.20. Częstość chodzenia do kina a subiektywna ocena poziomu środków finansowych będących w dyspozycji respondentów	234
Tabela 5.21. Częstość chodzenia do teatru, opery lub filharmonii a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	236
Tabela 5.22. Częstość chodzenia do teatru, opery lub filharmonii a stosunek respondentów do pracy	237
Tabela 5.23. Częstość rezygnacji z zaspokajania potrzeb w zakresie kultury z powodów finansowych a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i stosunek respondentów do pracy	240
Tabela 5.24. Subiektywne oceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych respondentów według częstości rezygnacji z zaspokojenia tychże potrzeb z powodów finansowych	242
Tabela 5.25. Subiektywne oceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	243
Tabela 5.26. Rola rodziny a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	248
Tabela 5.27. Rola rodziny a wielkość, typ gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów	249
Tabela 5.28. Intensywność odwiedzin rodziny pochodzenia a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	251
Tabela 5.29. Intensywność odwiedzin a charakter rodziny pochodzenia respondentów	252
Tabela 5.30. Rola przyjaciół a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	256
Tabela 5.31. Liczba przyjaciół a ich rola w życiu respondentów	257
Tabela 5.32. Liczba przyjaciół a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów ..	258
Tabela 5.33. Najczęstsze formy kontaktu respondenta z przyjaciółmi	260

Tabela 5.34. Najczęstsze formy kontaktu z przyjaciółmi a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	260
Tabela 5.35. Najczęstsze formy kontaktu z przyjaciółmi a rola przyjaciół w życiu respondentów	261
Tabela 5.36. Częstość kontaktów ze znajomymi z czasów szkoły średniej a rola przyjaciół w życiu respondentów	262
Tabela 5.37. Częstość kontaktów ze znajomymi z czasów szkoły średniej a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	263
Tabela 5.38. Natężenie poczucia osamotnienia a liczba posiadanych przez respondentów przyjaciół	265
Tabela 5.39. Natężenie poczucia osamotnienia a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	266
Tabela 5.40. Czynniki wywołujące u respondentów poczucie osamotnienia	268
Tabela 5.41. Czynniki wywołujące poczucie osamotnienia a płeć i miejsce stałego zamieszkania respondentów	269
Tabela 5.42. Osoby do których respondenci najczęściej zwracali się o pomoc i poradę	270
Tabela 6.1. Subiektywna ocena życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	274
Tabela 6.2. Subiektywna ocena życia jako całości a wielkość i typ gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów	276
Tabela 6.3. Poczucie szczęścia a płeć, miejsce stałego zamieszkania i wiek respondentów	279
Tabela 6.4. Poczucie szczęścia a wielkość i typ gospodarstwa domowego oraz charakter rodziny pochodzenia respondentów	280
Tabela 6.5. Subiektywna ocena szczęścia w środowisku młodzieży akademickiej w Polsce a indywidualne poczucie szczęścia respondentów	282
Tabela 6.6. Subiektywna ocena szczęścia w środowisku młodzieży akademickiej w Polsce a płeć, wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów	283
Tabela 6.7. Ocena perspektyw zmiany poziomu życia w Polsce na przestrzeni 5 lat a subiektywna ocena życia respondentów jako całości	284
Tabela 6.8. Ocena perspektyw zmiany poziomu życia w Polsce na przestrzeni 5 lat a płeć, miejsce stałego zamieszkania, wiek i rodzaj uczelni respondentów	285
Tabela 6.9. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena sytuacji ekonomicznej w rodzinie pochodzenia respondentów	287
Tabela 6.10. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena sytuacji mieszkaniowej w rodzinie pochodzenia respondentów	288

Tabela 6.11. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena poziomu środków finansowych będących w dyspozycji respondentów	290
Tabela 6.12. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena warunków mieszkaniowych w czasie studiów respondentów.....	291
Tabela 6.13. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena stanu zdrowia respondentów.....	294
Tabela 6.14. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a natężenie odczuwania stresu przez respondentów	295
Tabela 6.15. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a ocena zaspokojenia potrzeb kulturalnych respondentów.....	296
Tabela 6.16. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a rola rodziny w życiu respondentów.....	297
Tabela 6.17. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a rola przyjaciół w życiu respondentów.....	298
Tabela 6.18. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a poczucie osamotnienia w życiu respondentów	299
Tabela 6.19. Subiektywna ocena własnego życia jako całości a deklarowana religijność respondentów.....	302
Tabela 6.20. Subiektywna ocena życia jako całości a system wartości respondentów.....	303
Tabela 6.21. Poczucie szczęścia a deklarowana religijność respondentów	306
Tabela 6.22. Poczucie szczęścia a system wartości respondentów	307
Tabela 6.23. Paźni edukacyjne respondentów a ich ocena własnego życia jako całości.....	310
Tabela 6.24. Formy kontynuowania edukacji a rodzaj studiów respondentów.....	311
Tabela 6.25. Plany migracyjne respondentów a ich ocena własnego życia jako całości	312
Tabela 6.26. Paźni migracyjne respondentów a ich ocena perspektyw zmian poziomu życia w Polsce.....	313
Tabela 6.27. Plany matrymonialne respondentów a ich ocena własnego życia jako całości.	315

Spis rysunków

Rys. 3.1. Respondenci według stosunku do pracy	117
Rys. 3.2. Sytuacja rodzinna respondentów w przeszłości – zamieszkanie do 15 roku życia. 118	
Rys. 3.3. Typ gospodarstwa domowego a charakter rodziny pochodzenia respondentów	119
Rys. 3.4. System wartości w rodzinie pochodzenia a płeć respondentów.....	122
Rys. 3.5. System wartości w rodzinie pochodzenia a miejsce stałego zamieszkania respondentów.....	123
Rys. 3.6. Deklarowana religijność respondentów	124
Rys. 3.7. Uczestnictwo respondentów wierzących w mszach św., nabożeństwach, spotkaniach charakterze religijnym (w ciągu miesiąca).....	125
Rys. 4.1. Dochód netto na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów a ich wybrane cechy społeczno-demograficzne	144
Rys. 4.2. Subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia respondentów... 145	
Rys. 4.3. Subiektywne mierniki sytuacji ekonomicznej rodziny pochodzenia a poziom dochodu netto, charakter rodziny, wielkość gospodarstwa i wiek respondentów.....	150
Rys. 4.4. Stosunek do pracy a wiek, miejsce stałego zamieszkania oraz sytuacja ekonomiczna w rodzinie pochodzenia respondentów.....	154
Rys. 4.5. Poziom środków w czasie studiów a sytuacja dochodowa rodziny pochodzenia, stosunek do pracy, wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów.....	165
Rys. 4.6. Subiektywne oceny poziomu środków będących w dyspozycji respondentów w czasie studiowania	166
Rys. 4.7. Subiektywna ocena stanu posiadania a obiektywny poziom środków na czas studiowania a stosunek do pracy, wiek i pomoc stypendialna respondentów.....	170
Rys. 4.8. Forma własności zajmowanego lokalu a miejsce stałego zamieszkania i poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia respondentów ..	175
Rys. 4.9. Powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę w rodzinie pochodzenia respondentów	176
Rys. 4.10. Powierzchnia użytkowa mieszkania na osobę a forma własności zajmowanego lokalu, poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto, miejsce stałego zamieszkania i wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia respondentów.....	180
Rys. 4.11. Subiektywne oceny sytuacji mieszkaniowej rodziny pochodzenia respondentów	181

Rys. 4.12. Subiektywna ocena sytuacji mieszkaniowej a powierzchnia użytkowa, forma własności lokalu, wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia oraz wiek i miejsce stałego zamieszkania respondentów	185
Rys. 4.13. Miejsce zamieszkania w czasie studiów a poziom deklarowanego dochodu jednostkowego netto w rodzinie pochodzenia, wiek oraz miejsce stałego zamieszkania respondentów.....	190
Rys. 4.14. Subiektywne oceny warunków mieszkaniowych respondentów w czasie studiów	195
Rys. 4.15. Subiektywna ocena warunków mieszkaniowych respondentów a miejsce zamieszkania w czasie studiów, liczba osób w zajmowanym pokoju i dostęp do Internetu..	198
Rys. 5.1. Subiektywne oceny stanu zdrowia respondentów.....	210
Rys. 5.2. Obiektywne i subiektywne mierniki stanu zdrowia i stylu życia respondentów	213
Rys. 5.3. Natężenie uczucia stresu wśród respondentów	214
Rys. 5.4. Liczba przeczytanych książek a płeć, wiek i stosunek respondentów do pracy	231
Rys. 5.5. Częstość chodzenia do kina a płeć, miejsce stałego zamieszkania, stosunek do pracy i wystarczalność środków finansowych w będących w dyspozycji respondentów.....	235
Rys. 5.6. Częstość chodzenia do teatru, opery lub filharmonii a płeć, wiek, miejsce stałego zamieszkania i stosunek respondentów do pracy	238
Rys. 5.7. Częstość rezygnacji respondentów z zaspokajania potrzeb w zakresie kultury z powodów finansowych	239
Rys. 5.8 Subiektywne oceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych respondentów	241
Rys. 5.9 Subiektywne oceny zaspokojenia potrzeb kulturalnych a płeć, wiek respondentów, intensywność chodzenia do kina i częstość rezygnacji z zaspokajania potrzeb kulturalnych z powodów finansowych	244
Rys. 5.10. Rola rodziny w życiu respondentów	247
Rys. 5.11. Intensywność odwiedzin rodziny pochodzenia respondentów	250
Rys. 5.12. Intensywność odwiedzin domu rodzinnego a wiek, miejsce stałego zamieszkania i stosunek respondentów do pracy oraz rola i charakter ich rodziny pochodzenia	253
Rys. 5.13. Rola przyjaciół w życiu respondentów	255
Rys. 5.14. Rola przyjaciół i ich liczba a płeć i miejsce stałego zamieszkania respondentów.....	259
Rys. 5.15. Kontakty respondentów ze znajomymi z czasów szkoły średniej	262
Rys. 5.16. Poczucie osamotnienia w życiu respondentów	265

Rys. 5.17. Poczucie osamotnienia a płeć, miejsce stałego zamieszkania respondentów oraz rola i liczba przyjaciół w ich życiu.....	267
Rys. 6.1. Subiektywne oceny respondentów dotyczące ich życia jako całości.....	273
Rys. 6.2. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni respondentów oraz charakter i wielkość gospodarstwa domowego ich rodziny pochodzenia.....	277
Rys. 6.3. Poczucie szczęścia wśród respondentów	278
Rys. 6.4. Opinie respondentów dotyczące percepcji poczucia szczęścia w środowisku młodzieży akademickiej w Polsce.....	281
Rys. 6.5. Perspektywy zmiany poziomu życia w Polsce na przestrzeni 5 lat w opinii respondentów.....	284
Rys. 6.6. Ocena perspektyw zmiany poziomu życia w Polsce na przestrzeni 5 lat a subiektywna ocena życia jako całości, płeć i rodzaj uczelni respondentów.....	286
Rys. 6.7. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni respondentów oraz charakter i wielkość gospodarstwa domowego, a także subiektywne oceny sytuacji ekonomicznej i mieszkaniowej ich rodziny pochodzenia ...	289
Rys. 6.8. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni respondentów, charakter i wielkość gospodarstwa domowego ich rodziny pochodzenia oraz oceny ich sytuacji ekonomicznej i mieszkaniowej w czasie studiów .	292
Rys. 6.9. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni oraz charakter i wielkość gospodarstwa domowego, a także miejsce rodziny i przyjaciół oraz poczucie osamotnienia w życiu respondentów.....	300
Rys. 6.10. Subiektywne oceny życia jako całości a płeć, miejsce stałego zamieszkania, rodzaj uczelni oraz charakter rodziny pochodzenia, deklarowana religijność i system wartości respondentów.....	305
Rys. 6.11. Poczucie szczęścia a miejsce stałego zamieszkania, wielkość gospodarstwa domowego rodziny pochodzenia, deklarowana religijność i system wartości respondentów	308
Rys. 6.12. Plany respondentów dotyczące kontynuacji ich edukacji po zakończeniu obecnego etapu studiów	309
Rys. 6.13. Plany respondentów dotyczące migracji za granicę po zakończeniu studiów	312
Rys. 6.14. Plany respondentów dotyczące wstąpienia w związek małżeński	314

KWESTIONARIUSZ ANKIETOWY

JAK ŻYJĄ STUDENCI?

BADANIE JAKOŚCI ŻYCIA MŁODZIEŻY AKADEMICKIEJ

CZĘŚĆ I

A. Pana(-i) cechy demograficzne i społeczne (właściwe zakreślić lub wpisać)
1. Płeć: 1. kobieta, 2. mężczyzna
2. Data urodzenia: / / r. (dd / mm / rrrr)
3. A. Uczelnia (nazwa): B. Wydział (nazwa):
4. Rodzaj uczelni: 1. państwowa, 2. prywatna
5. Rok studiów:
6. Rodzaj studiów: 1. studia licencjackie, 2. studia inżynierskie, 3. studia magisterskie, 4. studia doktoranckie, 5. inne (jakie?)
7. Miejscem Pana(-i) stałego zameldowania jest: 1. wieś, 2. miasto poniżej 10 tys. mieszkańców, 3. miasto 10-20 tys. mieszkańców, 4. miasto 20-50 tys. mieszkańców, 5. miasto 50-100 tys. mieszkańców, 6. miasto 100-500 tys. mieszkańców, 7. miasto powyżej 500 tys. mieszkańców
8. Z jakiego województwa Pan(-i) pochodzi?
9. Proszę określić, czy Pan(-i): 1. tylko studiuje, 2. studiuje i pracuje na stałe, 3. studiuje i pracuje dorywczo, 4. studiuje oraz odbywa bezpłatny staż, praktyki
B. Informacje o sytuacji materialno-bytowej Pana(-i) rodziny (właściwe zakreślić lub wpisać)
10. Ile ma Pan(-i) rodzeństwa?, w tym będącego na własnym utrzymaniu.....
11. Czy Pana(-i) biologiczni rodzice nadal żyją? 1. tak, 2. tylko matka, 3. tylko ojciec, 4. oboje nie żyją
12. Jeśli oboje Pana(-i) biologiczni rodzice żyją, to czy mieszkają razem? 1. tak, 2. nie, są rozwiedzeni, 3. nie, są w separacji, 4. inna sytuacja (jaka?)
13. <u>Głównym</u> źródłem utrzymania gospodarstwa domowego Pana(-i) rodziców jest: 1. praca zawodowa, 2. gospodarstwo rolne, 3. emerytura, 4. renta, 5. zasiłek dla bezrobotnych, 6. zasiłek pomocy społecznej, 7. inne źródło (jakie?)

14. Z jakich źródeł czerpią dochody Pana(-i) rodzice?	
A. Matka:	B. Ojciec:
0. nie dotyczy (patrz pyt. 11.),	0. nie dotyczy (patrz pyt. 11.),
1. praca zawodowa,	1. praca zawodowa,
2. gospodarstwo rolne,	2. gospodarstwo rolne,
3. emerytura,	3. emerytura,
4. renta,	4. renta,
5. zasiłek dla bezrobotnych,	5. zasiłek dla bezrobotnych,
6. inne źródło (jakie?).....	6. inne źródło (jakie?).....
.....
.....
7. brak dochodów	7. brak dochodów
15. Średni <u>miesięczny dochód netto na osobę</u> w gospodarstwie domowym Pana(-i) rodziny wynosi (<u>stan na 31.12.2006</u>):zł/osobę	
16. Sytuację materialną swojej rodziny ocenia Pan(-i) jako: 1. bardzo dobrą, 2. dobrą, 3. średnią, 4. złą, 5. bardzo złą	
17. Pana(-i) rodzice mieszkają w: 1. własnym domu, 2. wynajętym domu, 3. własnym mieszkaniu, 4. mieszkaniu spółdzielczym (własnościowym, lokatorskim), 5. wynajętym mieszkaniu, 6. inne (jakie?).....	
18. Powierzchnia mieszkania/domu zajmowanego przez Pana(-i) rodziców wynosi:.....m ²	
19. Ile osób zamieszkuje w Pana(-i) mieszkaniu/domu rodzinnym? osób	
20. Czy w gospodarstwie domowym Pana(-i) rodziców znajduje się: A. komputer osobisty, 1.tak, 2. nie z dostępem do Internetu, 1.tak, 2. nie B. telefon komórkowy, 1.tak, 2. nie C. zmywarka do naczyń, 1.tak, 2. nie D. sprzęt hi-fi, 1.tak, 2. nie E. samochód osobowy? 1.tak, 2. nie	
21. Sytuację mieszkaniową swojej rodziny ocenia Pan(-i) jako: 1. bardzo dobrą, 2. dobrą, 3. średnią, 4. złą, 5. bardzo złą	
C. Pana(-i) środowisko i życie społeczne (właściwe zakreślić lub wpisać)	
22. Swoje pochodzenie społeczne określa Pan(-i) jako: 1. inteligentnie, 2. robotnicze, 3. rzemieślnicze, 4. chłopskie, 5. nie wiem 6. inne (jakie?)	
23. Czy system wartości Pana(-i) rodziców można określić jako tradycyjny (chrześcijański)? 1. tak, 2. nie, 3. trudno powiedzieć	
24. Czy do 15 roku życia przez większość czasu mieszkał(-a) Pan(-i) z obojgiem naturalnych (biologicznych) rodziców? 1. tak, 2. nie, tylko z matką, 3. nie, tylko z ojcem, 4. nie, mieszkałem(-am) bez rodziców (z kim?).....	
25. Jaką rolę odgrywa w Pana(-i) życiu najbliższa rodzina? 1. bardzo ważną, 2. ważną, 3. trudno powiedzieć, 4. mało ważną, 5. nie ważną	
26. Jak często odwiedza Pan(-i) swoją najbliższą rodzinę? 1. raz w tygodniu, 2. 2-3 razy w miesiącu, 3. rzadziej, 4. nie dotyczy	

<p>27. Jaka rolę odgrywają przyjaciele w Pana(-i) życiu? <i>1. bardzo ważną, 2. ważną, 3. trudno powiedzieć, 4. mało ważną, 5. nie ważną</i></p>
<p>28. <u>Najczęstszą</u> formą Pana(-i) kontaktu z przyjaciółmi są: <i>1. spotkania „na żywo”, 2. rozmowy telefoniczne i SMS-y, 3. poczta e-mail i komunikatory internetowe, 4. inne formy kontaktu (jakie?)</i></p> <p>.....</p>
<p>29. Jak częste są Pana(-i) kontakty ze znajomymi z czasów szkoły średniej? <i>1. bardzo częste, 2. częste, 3. rzadkie, 4. bardzo rzadkie, 5. nie utrzymuję już kontaktów</i> Dlaczego?</p> <p>.....</p>
<p>30. Ile osób zalicza Pan(-i) do swoich przyjaciół? osób</p>
<p>31. Czym się Pan(-i) kieruje przy doborze przyjaciół? <i>(proszę zaznaczyć maksymalnie trzy kryteria numerując wg poziomu ważności: 1 – bardzo ważne; 2 - ważne; 3 – średnio ważne)</i></p> <p>.....<i>podobne pochodzenie społeczne, (1)</i> <i>miejsce zamieszkania, (5)</i> <i>podobna sytuacja materialna, (2)</i> <i>podobne wykształcenie, (6)</i> <i>podobne zainteresowania, (3)</i> <i>inne kryterium (jakie?)</i> <i>podobny system wartości,</i> <i>światopogląd, (4)</i></p>
<p>32. Proszę określić, czy jest Pan(-i): <i>1. głęboko wierzący(-a) i praktykujący(-a), 2. wierzący(-a), ale mało praktykujący(-a), 3. wierzący(-a), lecz niepraktykujący(-a), 4. niewierzący(-a)</i></p>
<p>33. Jak często w ciągu miesiąca bierze Pan(-i) udział w nabożeństwach lub innych spotkaniach o charakterze religijnym?razy Dlaczego?</p> <p>.....</p>
<p>34. Czy jest Pan(-i) członkiem organizacji o charakterze religijnym? <i>1. tak, 2. nie</i> Dlaczego?.....</p> <p>.....</p>
<p>35. Jak często czuje się Pan(-i) osamotniony(-a)? <i>1. bardzo często, 2. często, 3. czasami, 4. rzadko, 5. bardzo rzadko lub nigdy</i> Dlaczego czuje się Pan(-i) osamotniony(-a)?.....</p> <p>.....</p>
<p>36. Jak często towarzyszy Panu(-i) uczucie stresu? <i>1. bardzo często, 2. często, 3. czasami, 4. rzadko, 5. bardzo rzadko lub nigdy</i></p>
<p>37. Jakie czynniki najczęściej wywołują u Pana(-i) uczucie stresu? <i>(proszę podać wg istotności czynnika)</i></p> <p>1. 2. 3.</p>
<p>38. Jak zazwyczaj reaguje Pan(-i) na kłopoty lub trudne sytuacje życiowe? <i>(proszę podać wg częstości reakcji)</i></p> <p>1. 2. 3.</p>

39. Do kogo najchętniej zwraca się Pan(-i) o pomoc lub poradę w najważniejszych dla Pana(-i) sytuacjach życiowych?

(proszę podać wg częstości wyboru osoby)

1.
2.
3.

CZĘŚĆ II

A. Pana(-i) sytuacja ekonomiczna oraz warunki mieszkaniowe na czas studiów *(właściwe zakreślić lub wpisać)*

1. Obecnie, w czasie studiów mieszka Pan(-i):

1. w domu rodzinnym (z rodzicami),
2. z rodziną (nie z rodzicami),
3. we własnym samodzielnym mieszkaniu,
4. w wynajętym mieszkaniu,
5. w wynajętym pokoju, na stacji,
6. w akademiku,
7. inne miejsce (jakie?).....

2. Czy kierował(-a) się Pan(-i) przy wyborze miejsca zamieszkania na okres studiów?.....

3. W zajmowanym przez Pana(-nią) pokoju mieszka osób

4. Jeśli nie mieszka Pan(-i) sam(-a), to czym się Pan(-i) kierował(-a) przy wyborze współlokatorów?.....

5. Jeśli nie mieszka Pan(-i) sam(-a), to czy Pana(-i) współlokatorzy są tej samej płci co Pan(-i)?
1. tak, 2. nie

6. Czy i pod jakimi warunkami zdecydował(-a)by się Pan(-i) na zamieszkanie w jednym pokoju z osobą płci przeciwnej?.....

7. Czy w miejscu zamieszkania ma Pan(-i) dostęp do komputera?

1. tak, mam własny komputer,
2. tak, ale nie mam własnego komputera,
3. nie

8. Czy w miejscu zamieszkania ma Pan(-i) dostęp do Internetu? 1. tak, 2. nie

9. Ile godzin tygodniowo korzysta Pan(-i) z Internetu?godz.

10. W jakich celach wykorzystuje Pan(-i) Internet najczęściej?

(proszę podać wg częstości celu)

1.
2.
3.

11. Swoje obecne warunki mieszkaniowe określa Pan(-i) jako:

1. zupełnie wystarczające,
2. raczej wystarczające,
3. przeciętne,
4. raczej niewystarczające,
5. zupełnie niewystarczające

12. Co uważa Pan(-i) za największe niedogodności, utrudnienia związane z Pana(-i) obecnym miejscem zamieszkania?

(proszę podać wg poziomu niedogodności)

1.
2.
3.

<p>13. Jakie są główne źródła Pana(-i) utrzymania w czasie studiów? (proszę zaznaczyć <u>maksymalnie trzy numerując</u> wg poziomu ważności: <u>1 – bardzo ważne; 2 – ważne; 3 – średnio ważne</u>)</p> <p>.....środki otrzymane od rodziców, (1) środki otrzymane od dziadków, (2) środki otrzymane od dalszej rodziny, (3) środki własne z obecnej pracy, (4) środki z wakacyjnej pracy za granicą, (5) środki z wakacyjnej pracy w kraju, (6) pożyczki i kredyty, (7) oszczędności, (8) renta, (9) pomoc stypendialna, (10) inne źródło (jakie?)</p>
<p>14. Czy otrzymuje Pan(-i) pomoc stypendialną? 1. <i>tak</i>, 2. <i>nie</i> Jeśli <u>TAK</u>, to jaką? 1. <i>stypendium naukowe</i> 2. <i>stypendium socjalne</i>, 3. <i>inne stypendium (jakie?)</i></p>
<p>15. Środki, jakie ma Pan(-i) do swojej dyspozycji, ocenia Pan(-i) jako: 1. <i>zupełnie wystarczające</i>, 2. <i>raczej wystarczające</i>, 3. <i>przeciętne</i>, 4. <i>raczej niewystarczające</i>, 5. <i>zupełnie niewystarczające</i></p>
<p>16. Jaki, Pana(-i) zdaniem, jest <u>minimalny miesięczny</u> poziom środków, <u>niezbędny</u> do utrzymania się w okresie studiowania?..... <u>zł/miesiąc</u></p>
<p>17. Jaki poziom środków uważa Pan(-i) za <u>wystarczający</u> na zaspokojenie swoich obecnych potrzeb? <u>zł/miesiąc</u></p>
<p>18. <u>Średni miesięczny</u> poziom środków, jakie ma Pan(-i) do dyspozycji, to kwota?zł, z czego przeznacza Pan(-i) na:</p> <p>1. <i>mieszkanie</i>:%, 2. <i>żywność i napoje bezalkoholowe</i>:%, 3. <i>dojazdy i komunikację miejską</i>:%, 4. <i>pomoce naukowe (książki, skrypty itp.)</i>:%, 5. <i>edukację (kursy, szkolenia, certyfikaty itp.)</i>:%, 6. <i>prasę (dzienniki, tygodniki, miesięczniki)</i>:%, 7. <i>kulturę i wypoczynek (kino, koncerty, sport, wyjazdy itp.)</i>:%, 8. <i>hobby, zainteresowania</i>:%, 9. <i>książki (nie związane ze studiami)</i>:%, 10. <i>środki higieny osobistej, odzież i obuwie</i>:%, 11. <i>zdrowie</i>:%, 12. <i>używków (alkohol, papierosy)</i>:%, 13. <i>inne</i>:% (na co najczęściej?)..... </p>
<p>B. Pana(-i) zaspokojenie potrzeb z zakresu zdrowia i poczucia bezpieczeństwa <i>(właściwe zakreślić lub wpisać)</i></p>
<p>19. Proszę podać swój wzrost: cm.</p>
<p>20. Proszę podać swoją wagę: kg.</p>
<p>21. Czy pali Pan(-i) papierosy? 1. <i>tak</i>, 2. <i>tak, ale staram się rzucić</i>, 3. <i>nie, już rzuciłem(-am)</i>, 4. <i>nie i nigdy nie palilem(-am)</i></p>
<p>22. Nosi Pan(-i) okulary lub szkła kontaktowe? 1. <i>tak</i>, 2. <i>nie</i></p>

<p>23. Czy w ostatnich 3 miesiącach korzystał(-a) Pan(-i) z pomocy lekarskiej innej niż dentystyczna? <i>1. tak, 2. nie</i> Jeśli <u>TAK</u>, to z jakiej?</p>
<p>24. Czy cierpi Pan(-i) na chorobę przewlekłą (np. alergia, astma, cukrzyca, epilepsja, reumatyzm itd.)? <i>1. tak, 2. nie</i> Jeśli <u>TAK</u>, to na jaką?</p>
<p>25. Czy uprawia Pan(-i) jakieś dyscypliny sportu? A. wyczynowo: <i>1. tak, 2. nie</i> Jeśli <u>TAK</u>, to jakie?..... B. rekreacyjnie: <i>1. tak, 2. nie</i> Jeśli <u>TAK</u>, to jakie?</p>
<p>26. Swoją stan zdrowia ocenia Pan(-i) jako: <i>1. bardzo dobry, 2. dobry, 3. przeciętny, 4. zły, 5. bardzo zły</i></p>
<p>27. Czy w ostatnich 3 miesiącach stał(-a) się Pan(-i) lub ktoś Panu(-i) bliski ofiarą przemocy (kradzieży, pobicia itd.)? <i>1. tak, 2. nie</i> Jeśli <u>TAK</u>, to jakiego rodzaju przemocy?.....</p>
<p>28. Czy w swoim obecnym miejscu zamieszkania czuje się Pan(-i) bezpieczny(-a)? <i>1. zdecydowanie tak, 2. raczej tak, 3. trudno powiedzieć, 4. raczej nie, 5. zdecydowanie nie</i></p>
<p>C. Pana(-i) zaspokojenie potrzeb z zakresu kultury i wypoczynku <i>(właściwe zakreślić lub wpisać)</i></p>
<p>29. Proszę podać formy, w jakich najczęściej spędza Pan(-i) swój wolny czas: <i>(proszę podać wg kolejności)</i> 1. 2. 3.</p>
<p>30. Proszę podać liczbę książek, jaką przeczytał(-a) Pan(-i) w ostatnim roku (pomijając pozycje związane ze studiami): <i>1. 6 i więcej, 2. 2-5, 3. 0-1</i></p>
<p>31. Jak często chodzi Pan(-i) do kina? <i>1. kilka razy w tygodniu, 2. 2-4 razy w miesiącu, 3. raz w miesiącu, 4. 1-3 razy w roku, 5. nie chodzę</i></p>
<p>32. Jako często chodzi Pan(-i) do teatru, opery, filharmonii? <i>1. kilka razy w tygodniu, 2. 2-4 razy w miesiącu, 3. raz w miesiącu, 4. 1-3 razy w roku, 5. nie chodzę</i></p>
<p>33. Czy podczas tegorocznych wakacji spędził(-a) Pan(-i) przynajmniej tydzień w celach wypoczynkowych poza miejscowością zamieszkania? <i>1. tak, w kraju, 2. tak, za granicą, 3. nie (dlaczego?)</i></p>

<p>34. Jak często musi rezygnować Pan(-i) z zaspokojenia potrzeb z przyczyn finansowych?</p> <p>A. W zakresie <i>kultury</i>:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>niemal zawsze</i>, 2. <i>często</i>, 3. <i>czasami</i>, 4. <i>rzadko</i>, 5. <i>nigdy</i>
<p>35. Swoje potrzeby uważa Pan(-i) za:</p> <p>A. W zakresie <i>kultury</i>:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. <i>zaspokajane</i>, 2. <i>raczej zaspokajane</i>, 3. <i>trudno powiedzieć</i>, 4. <i>raczej nie zaspokajane</i>, 5. <i>nie zaspokajane</i>

CZĘŚĆ III

<p>A. Pana(-i) wartości i cele życiowe (<i>właściwe zakreślić lub wpisać</i>)</p>
<p>1. Kto w Pana(-i) opinii odegrał największą rolę w ukształtowaniu Pana(-i) światopoglądu, postawy życiowej? (<i>proszę podać wg poziomu ważności</i>)</p> <p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p>
<p>2. Czy Pan(-i) zdaniem istnieje „Pokolenie JP2”? 1. <i>tak</i>, 2. <i>nie</i></p> <p>Jeśli <u>TAK</u>, to co wyróżnia ludzi tego pokolenia?</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>Czy utożsamia się Pan(-i) z „Pokoleniem JP2”? 1. <i>tak</i>, 2. <i>nie</i></p>
<p>3. Kto jest dla Pana(-i) największym autorytetem?</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>4. Ja ocenia Pan(-i) zainteresowanie w środowisku akademickim zjawiskiem pornografii, rozpowszechnianym przez masmedia (radio, telewizję, prasę i Internet)? (<i>proszę zakreślić odpowiednią cyfrę na poniższej skali</i>)</p> <p style="text-align: center;">1—2—3—4—5—6—7—8—9—10</p> <p style="text-align: center;"><i>brak</i> <i>powszechne</i></p>
<p>5. Czy Pana(-i) zdaniem należałoby w Polsce zalegalizować:</p> <ol style="list-style-type: none"> A. aborcję, B. eutanazję, C. tzw. „miękkie” narkotyki, D. związki homoseksualne?

<p>6. Jakie wartości życiowe ceni Pan(-i) najbardziej? (proszę zaznaczyć <u>maksymalnie trzy numerując</u> wg poziomu ważności: <u>1 - bardzo ważne; 2 - ważne; 3 - średnio ważne</u>)</p> <p>.....pieniądze, (1)</p> <p>.....kariera zawodowa, (2)</p> <p>.....wolność, swoboda, (3)</p> <p>.....zdrowie, (4)</p> <p>.....praca, (5)</p> <p>.....przyjaciele, (6)</p> <p>.....rodzina, (7)</p>
<p>7. Czy czuje się Pan(-i) bardziej: 1. Polakiem (Polką), 2. Europejczykiem (Europejką), czy 3. „Obywatelem świata”?</p> <p>Dlaczego?</p> <p>.....</p>
<p>8. Czym jest dla Pana(-i) patriotyzm?</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>9. Czy w dzisiejszym świecie jest miejsce na postawy patriotyczne?</p> <p>1. tak, 2. nie, 3. trudno powiedzieć</p> <p>Dlaczego?</p> <p>.....</p>
<p>10. Jakie były najważniejsze motywy podjęcia przez Pana(-ią) nauki na wyższej uczelni? (proszę podać wg poziomu ważności motywu)</p> <p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p>
<p>11. Co uznaje Pan(-i) za najważniejsze cele swojego życia? (proszę zaznaczyć <u>maksymalnie trzy numerując</u> wg poziomu ważności: <u>1 - bardzo ważne; 2 - ważne; 3 - średnio ważne</u>)</p> <p>.....zdobycie wykształcenia, (1)</p> <p>.....założenie rodziny, (2)</p> <p>.....zdobycie stanowiska, (3)</p> <p>.....korzystanie z uroków życia, (4)</p> <p>.....praca dla społeczeństwa, (5)</p>
<p>12. Czego się Pan(-i) obawia w swoim życiu najbardziej? (proszę zakreślić jedną odpowiedź)</p> <p>1. utraty zdrowia, 2. nieudanego małżeństwa, 3. braku pracy,</p> <p>4. nudnego życia, 5. niezaspokojenia ambicji zawodowych, 6. niczego się nie obawiam, 7. inne (jakie?).....</p>
<p>13. Które z obszarów życia są w chwili obecnej dla Pan(-i) najważniejsze? (proszę zaznaczyć <u>maksymalnie trzy numerując</u> wg poziomu ważności: <u>1 - bardzo ważne; 2 - ważne; 3 - średnio ważne</u>)</p> <p>.....rodzina, (1)</p> <p>.....studia, (2)</p> <p>.....przyjaciele, (3)</p> <p>.....życie religijne, (4)</p> <p>.....warunki mieszkalne, (5)</p> <p>.....sytuacja w kraju, (6)</p> <p>.....zdrowie, (7)</p>

<p>14. Czy jest Pan(-i) członkiem różnych organizacji o charakterze społecznym, naukowym, politycznym, (innym)? <i>1. tak, 2. nie</i></p> <p>Jeśli <u>TAK</u>, to dlaczego? Jakich organizacji?</p> <p>.....</p> <p>Jeśli <u>NIE</u>, to dlaczego?</p> <p>.....</p>
<p>15. Czy brał(-a) Pan(-i) udział w ostatnich wyborach:</p> <p>A. parlamentarnych, <i>1. tak, 2. nie</i> B. prezydenckich, <i>1. tak, 2. nie</i></p> <p>Dlaczego?.....</p> <p>.....</p> <p>C. samorządowych? <i>1. tak, 2. nie</i></p> <p>Dlaczego?.....</p> <p>.....</p>
<p>16. Co uważa Pan(-i) za największe problemy lub zagrożenia, którym obecnie młodzi Polacy muszą stawić czoła? (<i>proszę podać wg poziomu istotności problemu</i>)</p> <p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p>
<p>17. Jakie zadania (wyzwania) stoją dziś, Pana(-i) zdaniem, przed Pana(-i) rówieśnikami w Polsce? (<i>proszę podać wg poziomu istotności zadania</i>)</p> <p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p>
<p>B. Pana(-i) plany i ocena przyszłości (<i>właściwe zakreślić lub wpisać</i>)</p>
<p>18. Czy ma Pan(-i) konkretne plany na najbliższe lata, cele, które zamierza Pan(-i) zrealizować? <i>1. tak, 2. nie</i></p> <p>Jeśli <u>TAK</u>, to jakie są to plany, cele? (<i>proszę podać wg poziomu ważności celu</i>)</p> <p>1.</p> <p>2.</p> <p>3.</p>
<p>19. Czy po ukończeniu obecnego etapu studiów zamierza Pan(-i) kontynuować swoją edukację? <i>1. tak, 2. nie, 3. nie wiem</i></p> <p>Jeśli <u>TAK</u>, to gdzie? W jakiej formie?.....</p> <p>.....</p>
<p>20. Czy po ukończeniu studiów zamierza Pan(-i) wyjechać za granicę? <i>1. tak, 2. nie, 3. nie wiem</i></p> <p>Czym motywuje lub od czego uzależnia Pan(-i) swoją decyzję?.....</p> <p>.....</p>
<p>21. Jeśli zamierza Pan(-) wyjechać zagranicę, to w jakim celu?</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>Na jak długo?</p> <p>Z kim?.....</p> <p>Co mogłoby skłonić Pana(-ią) do zmiany decyzji?.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

<p>22. Czy i w jakim wieku pragnie Pan(-i) wstąpić w związek małżeński? <i>1. tak, w wieku.....lat, 2. nie, 3. nie wiem</i></p> <p>Jeśli <u>TAK</u>, to czy plany te są związane z konkretnym partnerem? <i>1. tak, 2. nie</i></p>
<p>23. Jakimi cechami powinien się charakteryzować Pana(-i) przyszła(-y) współmałżonka(-ek)? <i>(proszę podać wg poziomu istotności cechy)</i></p> <p><i>1.</i> <i>2.</i> <i>3.</i></p>
<p>24. Czy zaaprobował(-a)by Pan(-i) pożycie w związku nieformalnym? <i>1. tak, 2. nie</i></p> <p>Dlaczego?..... </p>
<p>25. Czy planuje Pan(-i) posiadanie dzieci? <i>1. tak, 2. nie, 3. nie wiem</i> Jeśli <u>TAK</u>, to ile?.....</p>
<p>26. Pana(-i) zdaniem, poziom życia w Polsce za 5 lat: <i>1. ulegnie zdecydowanej poprawie, 2. ulegnie nieznacznej poprawie, 3. nie zmieni się,</i> <i>4. ulegnie nieznacznemu pogorszeniu, 5. znacznie się pogorszy</i></p>
<p>C. Pana(-i) ocena życia jako całości <i>(właściwe zakreślić lub wpisać)</i></p>
<p>27. Jaki odsetek <u>młodzieży akademickiej w Polsce</u> czuje się w Pana(-i) ocenie dość lub bardzo szczęśliwym?%</p>
<p>28. Jak ocenia Pan(-i) swoje dotychczasowe życie jako całość? <i>1. udane,</i> <i>2. dość dobre, 3. ani dobre, ani złe, 4. niezbyt udane, 5. nieszczęśliwe</i></p>
<p>29. Biorąc wszystko razem czuje się Pan(-i): <i>1. bardzo szczęśliwy(-a), 2. dość szczęśliwy(-a), 3. trudno powiedzieć,</i> <i>4. niezbyt szczęśliwy(-a), 5. nieszczęśliwy(-a)</i></p>

DZIĘKUJEMY ZA WYPEŁNIENIE ANKIETY

Proszę sprawdzić, czy odpowiedział(-a) Pan(-i) na wszystkie pytania!!!